

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

**«ПРАВОВА НАУКА І ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ:
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА»
(ДО 25-Ї РІЧНИЦІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Маріуполь – Кривий Ріг
11 червня 2021 року

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

**«ПРАВОВА НАУКА І
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ У
СВІТЛІ СУЧАСНИХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ:
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА» (ДО
25-Ї РІЧНИЦІ КОНСТИТУЦІЇ
УКРАЇНИ)**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

*Маріуполь – Кривий Ріг
11 червня 2021 року*

Редакційна колегія:

Голова:

Сергій Вітвіцький – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Заступник голови:

Єгор Назимко – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Члени редакційної колегії:

Євген Зозуля – професор кафедри загально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Любов Князькова – т.в.о. завідувачки кафедри загально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, доцентка

Мargarита Кравцова – доцентка кафедри загально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук

Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика (до 25-ї річниці Конституції України): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь – м. Кривий Ріг, 11 червня 2021 року). Маріуполь : ДонДУВС, 2021. 574 с.

Збірник містить тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика (до 25-ї річниці Конституції України)», що відбулася 11 червня 2021 року в Донецькому державному університеті внутрішніх справ (м. Маріуполь – м. Кривий Ріг). Матеріали доповідей подаються в авторській редакції. У збірнику максимально точно збережено орфографію, пунктуацію та стилістику, які були запропоновані авторами матеріалів, поданих до публікації. Відповідальність за достовірність та якість наданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

© ДонДУВС, 2021

© автори доповідей, 2021

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ, ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА, ЗАСЛУЖЕНОГО ЮРИСТА УКРАЇНИ СЕРГІЯ СЕРГІЙОВИЧА ВІТВИЦЬКОГО	14
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	17
Бесчастний В.М. Захист конституційних прав у розрізі концепції нового Цивільного кодексу України	17
Бабін Б.В. Замах на анексію Криму у вимірі сучасного міжнародного права	24
Білий Д.Д. Правові основи визнання українського Голодомору 1932-33 рр. геноцидом.	32
Бойко І.Й. Місце і роль інституту народовладдя в історії українського конституціоналізму (до 25-річчя Конституції України)	36
Горяченко Р.І., Залялова І.М. Пріоритетні напрямки діяльності Управління дотримання прав людини Національної поліції України	46
Гуріна Д.П. Питання вдосконалення судово-експертної діяльності	50
Задунайський В.В. Україна в Центрально-Східній Європі під час посилення глобалізації (деякі тенденції сьогодennя)	52
Захарченко П.П. Становлення Верховного суду США як органу конституційного контролю	58
Зозуля Є.В. Актуальні питання державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції України	61
Заїка Ю.О. Праву спадкування – конституційний статус	67
Крестовська Н.М. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: підсумки та перспективи наукових досліджень	70
Кузьменко С.Г. Про деякі проблеми сучасних міграційних процесів: зовнішня та внутрішня трудова міграція населення	74
Пальченкова В.М. Шлях до незалежності (від конституційного проекту УНП 1905 р. до Конституції України 1996 р.)	79
Пересада О.М. Міжнародно-правові засоби протидії актам агресії	83

Полегенька О.Р. Проблемні питання при звільненні особи від кримінальної відповідальності	87
Самойленко О.А. Шляхи вдосконалення взаємодії слідчих та оперативних підрозділів з правоохоронними та іншими органами у протидії кіберзлочинам	90
Сафонов Ю.М. Підготовка правоохоронців в Україні: концепт гуманізації	93
Ставицький О.В. Актуальні проблеми нормативно-правового регулювання перебування на території України іноземців притягнутих до кримінальної відповідальності	96
Христинченко Н.П. Підготовка наукових кадрів в умовах реформування науково-освітньої сфери	99
Шопіна І.М. Розвиток права національної безпеки і військового права за умов оновлення предмету спеціальності 081 – Право	102
ПАНЕЛЬ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ І ПРАВА. УКРАЇНА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ І ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	106
Атаманчук І.В. Принцип обов'язковості судового рішення як складова європейського стандарту доступу до правосуддя	106
Батечко А.І. Правова дійсність діяльності органів місцевого самоврядування	110
Білецька Т.В. Шляхи оптимізації системи державної політики в сфері забезпечення інформаційної безпеки	115
Бутирін Є.О. Щодо боротьби концептуальних дискурсів розробки земської реформи в Російській імперії в другій половині XIX ст.	119
Веденєєв В.О. Демократизація України в контексті зв'язку політичної та правової культури суспільства	121
Воловик В.О. Поняття та принципи адміністративно-правового забезпечення підготовки громадян до військової служби	125
Гавриленко О.А. Становлення та розвиток давньогрецького права війни	127
Гончаров А.В. До питання щодо педагогічної діяльності В. Г. Кукольника (1765-1821 рр.)	131
Гончаров М.В. Деякі аспекти дослідження інформаційної безпеки в діяльності держави	133

Горбачов В.П. Прокурор на підготовчому етапі судового засідання за законодавством Російської імперії	135
Грень Н.М. Множинна дискримінація: до постановки проблеми	139
Гринько В.В. Політизація релігійного життя як фактор негативного впливу на стан національної безпеки України	141
Дацюк Т.К., Уткіна Г.А. Захист прав людей з інвалідністю: світовий та український досвід	144
Дегтярьов Д.О. Структура демократичного цивільного контролю над силами оборони України	150
Заболотна М.Р. Міжнародно-правове регулювання відносин у сфері реалізації репродуктивних прав фізичної особи	153
Зіборєва О.Б. Напрями удосконалення публічного адміністрування підготовки кадрів з вищою військовою освітою для Збройних Сил України	156
Кириченко В.Є. Народовладдя – довіра до мудрості й політичної зрілості народу України	158
Князькова Л.М., Євенко Д.В. Соціальна функція держави як гарантія соціального захисту населення	162
Кобець М.П. Громадський контроль за діяльністю публічних адміністрацій: зарубіжний досвід для України	165
Ковалів М.В. Перспективи правового регулювання електронного правосуддя в Україні	169
Коллер Ю.С. Безпека руху транспорту як один із структурних елементів національної безпеки	172
Коробкін В.Ф. Визначення компетенції та власних повноважень у сфері цивільного захисту органів місцевого самоврядування територіальної громади як запорука розвитку цивільного захисту територіальних громад	175
Котлярова О.Є. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації	177
Курчки А.С., Калініна І.В. Проблеми впровадження відновного правосуддя в Україні	178
Кучук А.М. Нова парадигма вітчизняного права: система права	181
Лесик О.В. Правовий статус земельних сервітутів у Польщі (1919–1921 рр.)	184

Любчик О.А. Права та свободи людини: проблеми визначення та співвідношення	189
Манько Д.Г. Розвиток м'якого права як характеристика демонополізації ролі держави у правотворенні	193
Микитенко Є.В., Манько Ю.В. Актуальні питання правового захисту персональних даних в умовах цифровізації України	197
Нетезак М., Мелех Л.В. Український націоналізм як підґрунтя державотворення	200
Онопрієнко С.Г. Структурно-видові особливості інформаційної безпеки органів публічного адміністрування	204
Остапенко І.О. Перспективи правового регулювання стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони	207
Пекарчук В.М., Личик О.В. Закон про референдум як новий етап розвитку народовладдя	210
Плотніков О.В. Перехідне правосуддя та питання деокупації територій України	213
Пономарьова Д.С. Особливості стратегічних комунікацій як виду взаємодії Міністерства оборони України з органами публічної влади	217
Приймак В.А. Наукові підходи до аналізу запобігання корупції в органах військового управління	219
Рекотов П.В. Злочинні вимоги гітлерівських окупантів щодо поводження з військовополоненими	223
Рибальченко А.В., Циклаурі О.Б. Правове врегулювання інституту медіації в Україні	225
Самбор М.А. Право на свободу мирних зібрань у сучасних умовах розвитку правової системи України	228
Скирта А.А. Концепція періодизації української державності І. Лисяка-Рудницького, як спроба інтегрувати історичні процеси України у загальноєвропейський дискурс	232
Сідоренко Ю.М. Кваліфікація злочину депортації у правовій системі України	234
Сокальська Олена В Теоретичне обґрунтування застосування примусової праці як виду покарання у працях європейських гуманістів XVI ст.	236
Суровцева І.Ю. Законодавчі засади функціонування системи соціальної роботи: міжнародний та національний досвід	239

Титаренко О.О. Природа та прояви соціальних протестів у Донбасі повоєнного періоду	241
Туренко О.С. Функції та повноваження медичної поліції в теорії державознавства модерна – інтерпретація М. Фуко	245
Федулова С.О. Принцип верховенства права як запорука розвитку в суспільстві вищої справедливості, соціальної рівності та відчуття повної захищеності	249
Філіпенко А.С. Європейський досвід організації громадського контролю за діяльністю органів влади	251
Філіпенко О.І. Міжнародні стандарти та державно-юридичні засоби забезпечення прав людини в Україні	255
Чисніков В.М. Іван Костянтинович Якимович (1890-1938) – один з керівників робітничо-селянської міліції радянської України	258
Щамбура Д.В. Неофіційне право як нова категорія загальнотеоретичної юриспруденції	262
Шустрова К.В., Новіков Р.В. Актуальні питання гарантування права на свободу світогляду і віросповідання	267
Шустрова К.В., Чайка Г.Я. Актуальні питання правового статусу органів місцевого самоврядування	271
ПАНЕЛЬ 2. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	275
Андріяшевський А.Г., Туренко О.С. Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» як прояв демократизму в українському суспільстві	275
Ганжерлі А.І., Хоббі Ю.С. Перспективи реформування Конституції України	278
Єсімов С.С. Конституційна основа прав громадян на розгляд справи судом за участі присяжних засідателів	280
Жаровська І.М. Демократичні вибори та пандемічні загрози	284
Ковбан А.В. Конституційно-правове регулювання напрямків інформаційних технологій	286
Лепіш Н.Я., Татусько Д.Р. Проблеми реалізації конституційних прав на здорове довкілля	288
Пащенко О.О. Порядок та критерії застосування спеціальної конфіскації як легітимної підстави позбавлення права власності (щодо відповідності спеціальної конфіскації Конституції України)	292

Суюсанов Л.І. Конституція 3 травня 1791 року – остання спроба реформи політичної системи Першої Речі Посполитої	295
Топузов В.І. Перспективи модернізації Конституції України	298
Філіпенко Т.В. Конституційно-правове регулювання національної безпеки України	300
Хоббі Ю.С. Права людини в епоху глобалізації в контексті конституційної реформи	304
Цуркан-Сайфуліна Ю.В., Бойченко С.В. Вплив італійських гуманістів на феномен права	307
Ярмол Л.В. Юридичний механізм забезпечення прав людини в структурі соціального механізму гарантування прав людини (стан і напрями його вдосконалення в Україні)	309
ПАНЕЛЬ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА	314
Альошина М.С., Ярошенко А.С. Історія становлення екологічного права як самостійної галузі права	314
Андрух К.М., Роженко О.В. Удосконалення правового регулювання імпорту продовольчих товарів з Європи, як шлях подолання їх фальсифікації	316
Бабенко А.М., Мазуренко О.В. Кримінологічний захист критичної інфраструктури в Україні	319
Барган С.С., Іваненко Д.Д. Визначення меж відповідальності акціонерів в корпоративних правовідносинах	324
Батюк О.В. Сутність кримінально-правового та службово-бойового захисту об'єктів критичної інфраструктури	327
Бондаренко С.Ю., Матвійчук В.К. Щодо поняття «змови» як форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 109 КК України: лінгвістично-правовий аспект	329
Богучарова О.І., Шевченко В.О. Теорія та практика кримінологічного профайлінгу	334
Борисов Є.М. Корабельний статут у системі регулювання діяльності Збройних Сил України	339
Боровський А.С., Никифорова О.А. Тактичні прийоми проведення допиту неповнолітнього	341

Вадюк Б.В., Примаченко В.Ф. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність	343
Воробей А.О. Теоретичні та прикладні проблеми визначення строків дізнання за КПК України	346
Гузенко О.П. До питання осучаснення ключових сегментів фінансової безпеки підприємств	349
Гузенко В.О., Логвиненко Б.О. Проблемні питання захисту прав особи в адміністративному судочинстві	353
Дерев'яно Б.В. Щодо перспектив правового забезпечення функціонування ринку видобутку і транспортування нафти та природного газу	355
Єлаєв Ю.Л. Державно-правові (конституційно-адміністративні) режими у кримінальному процесі України	358
Іванова А.В. Правове забезпечення гендерної рівності в соціально-трудої сфері моряків	362
Кадала В.В. Контролінг як інструмент зміцнення економічної безпеки сучасного підприємця	366
Кірін Р.С. Проблеми правового забезпечення ліквідації збиткових об'єктів вугільної галузі	370
Колосов Р.В. Корпоративні права та їх класифікація	374
Ляшенко А.С., Новицька І.В. Вплив релігійності на психологічний стан людини	377
Матвієнко О.В. Кримінологічний феномен крадіжок в Україні	379
Мелех Л.В. Право на судовий захист трудових прав	383
Ненчук О.І., Дутко А. Практика Європейського суду з прав людини як джерело Цивільного процесуального права України	387
Пашковський М.І. Формальна невизначеність представництва окремих учасників кримінального провадження та ефективність надання їм правової (правничої) допомоги	391
Пилипенко О.С. Щодо проблематики співвідношення судової практики і судового прецеденту	395
Рибалко В.Є., Гузь І.В. До проблем кримінального, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального права, кримінології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності	398
Рудницька К.Г., Новицька І.В. Сталкінг, його види та ознаки прояву	400

Саміло Г.О. Правові припущення в юридичній техніці	403
Соловйова Ю.І., Філіпенко А.С. Деякі проблеми адміністративного права як галузі права	407
Тарановська Альона О Загальні особливості взаємодії релігії та права в іудейській релігійно-правовій системі	410
Тицька Я.О. Право на наукову діяльність у сучасному міжнародному праві	412
Хрідочкін А.В. Юридичний аналіз об'єктивної сторони адміністративних правопорушень у сфері інтелектуальної власності	414
Шульга А.О., Хайлова Т.В. Щодо визначення ролі конституційного принципу та засади кримінального провадження свободи від самовикриття у діяльності захисника	418
ПАНЕЛЬ 4. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	421
Абрамянц А.В. Оскарження судових рішень у кримінальному провадженні	421
Біла-Тюріна Ю.Зю Адміністративно-правові відносини за участю Національної поліції України в умовах сервісного сприйняття правоохоронної діяльності	423
Бойчук О.М., Печериця С.В. Правова протидія сепаратистським рухам в Україні	427
Ващенко А.В., Калініна І.В. Особливості розслідування вбивств, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони	431
Волошина Ю.В., Новицька І.В. Професійна та психологічна готовність слідчого щодо дотримання ним прав людини при проведенні негласних слідчих дій	433
Ворона Ю.С., Паршин Ю.І. Економічна безпека України	436
Гурський В.Є., Ніколаєв Д.Професійна самореалізація та кар'єрний зріст поліцейських	439
Демчина Я.Р. Правовий механізм обмежувальних санкцій при здійсненні заходів з забезпечення національної безпеки та оборони України	442
Джелілова М.А. Деякі питання теорії та практики аналізу і запобігання організованій злочинності в Одеській області	447
Іванов І.В. Соціальний захист поліцейських як гарантія безпеки держави	451
Казанчук І.Д., Топчий А.О. Щодо класифікації суб'єктів дисциплінарного провадження в органах Національної	454

поліції України	
Калініна А.В. Тенденції у стані злочинності «пандемічного» періоду в Україні	458
Ковалів М.В. Професіоналізм та компетентність як складова частина державної служби в правоохоронних органах	463
Ковбас І.В., Крайній П.І. Особливості повноважень Державного бюро розслідувань як складова його адміністративно-правового статусу	466
Коваленко В. Л., Литвинова С.С. Принципи партнерства в правоохоронній діяльності	469
Кононенко Т.В., Сабельникова Т.М. Взаємодія поліції з громадою: європейський досвід	473
Коротков Є.П., Соловій Д.В. Комунікація поліцейського	475
Котковський В.С., Чорнявський Р.С. Система проведення слідчих (розшукових) дій	478
Лефтеров Л.В. Особливості діяльності підрозділів Національної поліції щодо протидії шахрайствам, які вчиняються шляхом використання засобів електронних комунікацій	481
Назаренко О.Л. Заходи забезпечення безпеки конфідентів у країнах Західної Європи	485
Нестеренко О.С. Контроль в органах досудового розслідування в контексті прав учасників кримінального провадження	488
Однолько І.В. Антикорупційна інфраструктура України	491
Огаренко Є.А. Проблеми формування суддівського корпусу в Україні	496
Орлов В.А. Роль муніципальних органів правопорядку у запобіганні поширенню коронавірусної інфекції Covid-19 в Україні	498
Пересунько І., Никифорова О.А. Щодо особливостей роботи поліцейських в умовах карантину	501
Печериця С.В. Шляхи протидії інформаційному тероризму як складової гібридної війни	503
Ромашенко В.С., Ремешевський М.Є. Профілактика професійної деформації фахівця – правоохоронця	506
Сергєєва А.Г., Філіпенко А.С. Залучення громадськості до забезпечення публічного порядку та безпеки	510
Токар М.В., Никифорова О.А. Щодо особливостей роботи поліції з дітьми на місці події	512

Федорченко Г.Ю., Кисельов А.О. Особливості використання оперативними підрозділами Національної поліції службових собак при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням встановлених правил обігу наркотичних засобів	515
Форсюк М.Ю. Проблеми запобігання порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспортом особами, які керують транспортним засобом	517
Черната А.С., Іваненко Д.Д. Надання державною міграційною службою якісних адміністративних послуг як запорука ефективної боротьби із корупцією	521
Черниш Р.Ф. Доказування в процесі документування кіберзлочинів: теоретичний та практичний аспекти	524
Щербак М.Ю. Роль уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в межах дотримання вимог антикорупційного законодавства	527
Ямковий В.І. Розгляд цивільних справ без повідомлення сторін в контексті дотримання конституційних засад судочинства та стандартів ЄС	530
ПАНЕЛЬ 5. ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ. СУЧАСНА ПОЛІЦЕЙСЬКА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ, НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ	534
Гречка А.Р., Никифорова О.А. Використання інноваційних технологій в тактико-спеціальній підготовці	534
Денисенко К.В., Борко І.С. Запровадження посади омбудсмена в закладі вищої освіти як запорука забезпечення прав учасників освітнього процесу	536
Кравцова М.О., Титаренко О.Ю. Напрямки розвитку поліцейської освіти в Україні	539
Лисенко О.В. Філософська компонента у системі професійної освіти правоохоронців	542
Марусенко Р.І. Аналіз окремих підходів до реформування юридичної освіти	545
Монастирський В.М. Педагогічні технології формування професійної спрямованості курсантів відомчих та військових навчальних підрозділів ЗВО в умовах сучасного державотворення	549
Федорцов Д.В., Гузь І.В. Сучасні тенденції розвитку тактико-спеціальної підготовки в навчальних закладах	553

вищої освіти, які здійснюють підготовку поліцейських Фісун Н.О., Карпенко О.М. Професійна освіта поліцейського	556
Проневич О.С. Європейські ціннісно-дидактичні стандарти початкової підготовки працівників поліції	558
Таранюк А.Г., Никифорова О.А. Щодо необхідності забезпечення спеціальної підготовки курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання в Україні: світова практика	563
Цільмак О.М. Інтегративне евристично-аналітичне навчання – запорука професіоналізму правоохоронців	565
Шульженко І.В. Юридичні гарантії для науково- педагогічних працівників, що мають статус внутрішньо переміщеної особи	568
РЕЗОЛЮЦІЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕННЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПРАВОВА НАУКА І ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА» (ДО 25-Ї РІЧНИЦІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)	572

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**ректора Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України,
полковника поліції
Сергія Сергійовича Вігвіцького**

Шановні учасники та учасниці Всеукраїнської науково-практичної конференції!

Радий вітати вас у Донецькому державному університеті внутрішніх справ. Сьогодні ми проводимо Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика», яку присвячено знаменній даті – 25-й річниці Конституції України.

Окреслена тематика даного наукового заходу є надзвичайно актуальною і важливою. 28 червня 1996 року Верховна Рада України прийняла Основний закон – першу Конституцію незалежної Української держави. З прийняттям цього доленосного документа було закріплено правові основи нашої держави, її суверенітет і територіальну цілісність. Конституція врахувала історичний досвід українського народу та кращі світові традиції. Соціальна цінність Основного закону полягає в тому, що вона фіксує головні юридичні та політичні аспекти відносин між державою та суспільством: від забезпечення прав і свобод людини до подальшого розвитку держави.

За чверть століття, що минули з часу її прийняття, Конституція перетерпіла багато змін, формування та вдосконалення її продовжується. Зазначене потребує системного наукового забезпечення розвитку конституційного процесу і нинішня наукова конференція є одним з кроків на цьому важливому напрямку.

В той же час формування сучасної європейської моделі конституціоналізму є складовою частиною державотворчого процесу та розвитку правової науки в Україні. На 30-му році незалежності в Україні здійснюються глибокі трансформації в політичній, економічній і соціальній сферах, триває процес реформування правової системи у напрямку її інтеграції в європейський правовий простір. Зазначені перетворення обумовлюють необхідність пошуку нових правових підходів до розбудови сучасної держави та інститутів громадянського суспільства, формування законодавства, наукового обґрунтування ефективних форм і технологій правоохоронної діяльності, удосконалення освітнього процесу, у тому числі і поліцейської освіти. Обговорення цих важливих проблем також є метою сьогоднішнього наукового зібрання.

Приємно констатувати, що проблематика нашої Всеукраїнської науково-практичної конференції викликала значний інтерес у представників Конституційного Суду України, Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, Міністерства освіти і науки України, МВС України, центрального апарату Національної поліції, органів державної влади та представників громадських організацій, адвокатської спільноти, науково-педагогічного складу провідних закладів вищої освіти нашої держави, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України і Національної поліції України, Національної академії Служби безпеки України, Академії Державної пенітенціарної служби, Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, Тренінгового центру прокурорів України, науково-дослідних установ – Інституту законодавства Верховної Ради України, Національного музею Голодомору-геноциду, Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України, науково-дослідних установ Національної академії правових наук України та МВС України, Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, практичних співробітників органів юстиції, Державної міграційної служби та територіальних підрозділів Національної поліції.

Конференція має міждисциплінарний характер. До роботи конференції долучились не лише представники різних галузей юридичної науки, а і історичних, економічних, філософських, соціологічних, політичних, технічних, біологічних, психологічних, педагогічних наук, науки державного управління.

Серед учасників конференції – 41 доктор наук, а саме – 29 докторів юридичних наук, 4 доктори історичних наук, 3 доктори економічних наук, 3 доктори наук з державного управління, 2 доктори філософських наук, 86 кандидатів наук різних галузей науки.

Ми раді участі в роботі конференції значної кількості молодих науковців – аспірантів, ад'юнктів, магістрів права, здобувачів вищої освіти, які роблять перші кроки в науці під керівництвом своїх наукових керівників.

Загалом до організаційного комітету Всеукраїнської науково-практичної конференції надійшло 171 теза наукових доповідей із Вінницької, Волинської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей, м. Києва.

Висловлюємо слова щирої вдячності і поваги нашим колегам за проявлену увагу і підтримку нинішнього наукового заходу. Така

підтримка є реальним втіленням гасла «Схід і Захід разом», яке уже стало синонімом єдності України.

Безумовно, шановні колеги, такий представницький склад учасників нашого заходу дозволить всебічно розглянути актуальні проблеми сучасного державотворення та правотворення, формування сучасного європейського конституціоналізму в Україні, розвитку галузей національного права, формування ефективних шляхів і технологій вдосконалення правоохоронної діяльності, проблеми та шляхи розвитку сучасної освіти, поліцейської освіти як її складової.

На жаль, ситуація яка склалася в регіоні щодо запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19 не дозволяє запросити учасників конференції до повноцінного очного спілкування, однак висловлюємо сподівання що вже наступного року ми зможемо провести цю конференцію у повноцінному форматі на теренах міста Маріуполя – справжнього форпосту української державності, науки і освіти на Сході України, символу незалежної і сильної європейської країни. Відтак, є пропозиція, щоб Всеукраїнська науково-практична конференція ««Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика» кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ стала щорічною.

І на завершення – хочеться сподіватися, що ваші виступи, плідні дискусії, незважаючи на дистанційний формат, врешті-решт практичні рекомендації, відбиті в резолюції і втілені в перспективі у науково-дослідну діяльність, у навчально-виховний процес, сприятимуть більш глибокому розумінню сучасних державотворчих та правотворчих процесів та удосконаленню процесу реформування державного механізму сучасної України, приведення його функціонування у відповідність до принципів правової держави.

Хочу побажати всім учасникам науково-практичної конференції творчої наснаги, плідної роботи та приємних вражень від спілкування в стінах Донецького державного університету внутрішніх справ. Успіхів!

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Бесчастний Віктор Миколайович

Конституційний Суд України,
доктор юридичних наук,
доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений юрист України

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ У РОЗРІЗІ КОНЦЕПЦІЇ НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

***«Цивільний
кодекс – це життя,
перекладене на
мову законодавства»
Руслан
Стефанчук¹***

Дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, було прийнято Конституцію України, яка *визнає* людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні (преамбула, стаття 3 Конституції України).

Права і свободи людини, наведені в розділі II Основного Закону України, прийнято називати конституційними. Слід зазначити, що держава не дарує їх людині, а визнає їх існування. Головним обов'язком держави є захист прав людини. Більшість із них мають абсолютний характер, є невідчужуваними та не підлягають обмеженню. На захист прав людини держава спрямовує норми законодавчих актів різних галузей права.

Основний акт цивільного законодавства України – Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) регулює особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (частина друга статті 4, частина перша статті 1 ЦК України). У липні 2019 року Кабінет Міністрів України утворив робочу групу щодо рекодифікації

¹ URL. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3179079-ruslan-stefancuk-civilnij-kodeks-ce-supermarket-pravovih-mozlivostej.html>.

(оновлення) цивільного законодавства України², яка розробила Концепцію оновлення Цивільного Кодексу України (далі – Концепція)³ та представила її для обговорення.

Наведені в Концепції пропозиції викликали бурхливу дискусію серед науковців, політиків, правознавців. Деякі фахівці не погоджуються з ідеєю рекодифікації⁴, інші вважають вкрай необхідним оновлення і корекцію цивільного законодавства⁵.

Однак безсумнівним є факт, що ревізія ЦК України є дуже актуальною. Не можна пройти не помічати процесів, які відбуваються у світі, нових викликів для людини і суспільства в цілому, зокрема появи діджиталізації, штучного інтелекту, криптовалюти, нових видів інформаційних ресурсів тощо. Не все це існувало в момент прийняття законодавства, не кожне наведене поняття набуло правового пояснення, проте всі вони стали об'єктами права, відносин у суспільстві, а отже, потребують чіткого визнання на категорійному рівні і в аспекті визначення їх місця в системі захисту конституційних прав людини.

Основа цивільного законодавства України становить Конституція України (частина перша статті 4 ЦК України). Конституційні права і свободи людини і громадянина мають ряд властивостей, які не тільки вирізняють їх із загальної системи прав, а й зумовлюють їх вирішальну роль у визначенні правового статусу особи в суспільстві і державі. Вони відрізняються від інших прав за змістом та формою закріплення, оскільки права та свободи набувають статусу конституційних лише після закріплення їх Конституцією України. Права і свободи людини і громадянина є основними за змістом, оскільки за їх допомогою глибоко і повно проявляються і регулюються найбільш важливі відносини між державою і громадянином⁶.

Аналіз загальних засад цивільного законодавства, які наведені у статті 3 ЦК України, дає підстави для висновку про їх співвідношення з основними конституційними принципами. Так, загальними засадами цивільного законодавства є: 1) неприпустимість свавільного втручання у

² Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text>.

³

URL.

<https://drive.google.com/file/d/1ExwdnngsmvpAZJtWi836Rr6-x1quaZJQ/view>.

⁴ URL. <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/38991>.

⁵ URL. <http://www.golos.com.ua/article/342710>.

⁶ Бакірова І.О. Зміст Конституційного права людини і громадянина на судовий захист. URL. https://minjust.gov.ua/m/str_8158.

сферу особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права та інтересу; 6) справедливість, добросовісність та розумність.

Конституційні права і свободи мають певні ознаки, що відрізняють їх від інших прав і свобод. Це означає, що права і свободи людини і громадянина наділені верховенством, оскільки всі інші права і свободи повинні відповідати їм, а також вони є правовою базою для прийняття всіх інших прав і свобод, що деталізують їх⁷. Положення, що містяться в розділі II Основного Закону України, є нормами прямої дії і мають гарантований захист.

Враховуючи, що автори Концепції пропонують здійснювати системне оновлення ЦК України шляхом визнання таким, що втратив чинність Господарський кодекс України, вважаємо за доцільне зазначити в цьому аспекті, що існування двох кодексів перешкоджає економічному розвитку України та її реформуванню відповідно до Угоди про асоціацію⁸. Найголовніше, що результатом оновлення ЦК України має стати потужне та ефективне регулювання цивільних відносин, які відповідно до чинної редакції частини першої статті 1 ЦК України засновані на юридичній рівності сторін. Це ключовий момент для визначення цивільних відносин, який узгоджується з конституційним принципом рівності (стаття 24 Конституції України).

З цього приводу Конституційний Суд України сформулював такі юридичні позиції:

– «Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод»⁹.

⁷ Погорілко В.Ф. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика (Нормативні документи та коментарі): монографія. Харків: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. С. 652.

⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 року).

⁹ *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України*

– «Рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод»¹⁰ і „рівну для всіх обов’язковість конкретного закону з усіма відмінностями у правах або обов’язках, привілеях чи обмеженнях, які в цьому законі встановлені».¹¹

– «Конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов’язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі»¹².

(справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 (абзац п’ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

¹⁰ Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дедковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 2, 3 розділу II "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури" від 28 січня 2016 року № 955-VIII зі змінами від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019 (абзаці третій пункту 3 мотивувальної частини).

¹¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України "Про державну службу", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування", статті 42 Закону України "Про дипломатичну службу" (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007 (абзац другий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини)

¹² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича

Отже, положення ЦК України мають важливе значення для реалізації конституційних прав людини, їх розуміння та усвідомлення, а також захисту від будь-яких порушень. Усі гарантовані Конституцією України права людини мають для людини рівну вагу та цінність і є взаємопов'язаними, тому повинні захищатися однаково.

Положення ЦК України застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства; законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання (стаття 9 ЦК України). Слушною є думка авторів Концепції, які вважають, що потребують уточнення сфери, в яких складаються відносини, що регулюються цивільним законодавством (підпункт 1.2 Концепції). Розробники Концепції акцентують на особливому значенні загальних засад цивільного законодавства і вважають, що вони „охоплюють не тільки законодавство, але і функціонування всієї приватноправової системи або визначальних її частин“, а розширення переліку таких засад „збільшить правовий інструментарій для судової практики“.

Обґрунтованим вбачається намагання авторів Концепції втілити в оновленому ЦК України такі важливі для сучасного громадянського суспільства принципи, як: свобода інтелектуальної (творчої) діяльності; свобода інформації та інформаційного обміну; свобода усвідомленої відповідальності взаємодії людини з автономними роботами та штучним інтелектом; неприпустимість втручання в особисте життя фізичної особи, у геном людини, в організм людини та її зародка, сферу репродукції, евтаназії тощо (підпункт 1.3 Концепції).

Слушною є думка про те, що потребує деталізації і розширення перелік цивільних прав, підґрунтям для яких є конституційні права. „Передусім йдеться про такі об'єкти: інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи тощо; об'єкти прав, що створюються та знаходяться у мережі „Інтернет“, криптовалюта; персональні дані, інформація про особу; автономні роботи, штучний інтелект, цифровий контент тощо“ (підпункт 1.12 Концепції).

щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 (абзац четвертий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Людина стикається з багатьма викликами сучасності. Погоджуємося, що механізм захисту конституційних прав потребує переосмислення, а нові ідеї повинні містити чіткі деталізовані алгоритми для забезпечення повноцінного функціонування відносин у сфері електронної комерції, смартконтрактів, веббанкінгу та враховувати сучасні тренди цифрової економіки (підпункт 1.16 Концепції). Трансформація підходів до класифікації гарантованих Конституцією України прав людини, враховуючи позитивний досвід зарубіжних цивільно-правових кодифікацій, дозволить акцентувати на конституційних принципах та інструментах захисту конституційних прав.

Завдяки структурі правового масиву, який закладається у Концепції, стане можливим удосконалити поняття позовної давності та корегувати саме розуміння строку, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого права або інтересу. Якщо підтримати закладену в Концепції ідею про відмежування вимог, „непідвласних“ позовній давності, то ефективним буде переглянути перелік вимог, на які позовна давність не поширюється. Слушною є позиція авторів про те, що „перспективним є визначення триваліших строків позовної давності для особливо цінних для усього суспільства об’єктів навколишнього природного середовища – цінних земель, пам’яток природи, природних парків, земель водного і лісового фонду тощо“ (підпункт 1.25 Концепції). Однак, на нашу думку, варто доповнити цей перелік вимогами, метою яких є забезпечення гідного життя людини, адже саме це є визначальним принципом, керівною ідеєю конституційного статусу особистості.

На нашу думку, заслуговує на увагу пропозиція щодо визначення меж здійснення захисту прав, які не повинні виходити за рамки передбачених статтею 13 ЦК України обмежень, зокрема щодо неприпустимості зловживання правом.

Слід зауважити, що неоднозначною є судова практика, за якої суди системи судоустрою самостійно визначають: який спосіб захисту обрав позивач – належний, ефективний, правовірний чи такий, що не передбачений чинним законодавством¹³. Тут важливо дотриматися положень статей 55 і 124 Конституції України як норм прямої дії, а також не порушувати вимог статті 16 ЦК України, в якій наведено вичерпний перелік способів захисту прав. Зауважимо, що часто поза увагою судів системи судоустрою залишається законодавче положення про те, що суд

¹³ Погрібний С.О. Визначення способу захисту цивільних прав та інтересів. URL.

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Pogribnyi_sposib_zahistu.pdf.

може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках (абзац дванадцятий частини другої статті 16 ЦК України).

З огляду на наведене, вважаємо за доцільне погодитися з тією тезою, що потрібно удосконалити підходи до захисту прав, уточнити формулювання самої норми, особливо „у площині можливості застосування способів захисту, прямо не передбачених законом або договором“, та врахувати „останні тенденції розвитку приватного права щодо забезпечення особи права на застосування адекватних та ефективних способів захисту порушених суб'єктивних прав, як цього вимагає стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практика її застосування Європейським судом з прав людини“ (підпункт 1.6 Концепції).

В аспекті нашого дослідження не можна залишити поза увагою ідеї, які розробники Концепції пропонують втілити за напрямом, що має назву „об'єктивація презумпції невинуватості“, яка до цього на рівні ЦК України не була закріплена (підпункт 2.16 Концепції). На наше переконання, цей аспект є дискусійним і потребує детальнішого вивчення та аналізу.

Таким чином, ми дійшли висновку, що ревізія цивільного законодавства є актуальною, однак її потрібно здійснювати не тільки за прикладом інших держав, а й з урахуванням доробку вітчизняної доктрини, судової практики, розвитку суспільства, науково-технічного прогресу, особливостей життя людей в Україні. Безсумнівно, потребують деталізації питання, стосовно об'єктів цивільних прав як форми реалізації конституційних принципів, меж їх здійснення, способів захисту прав людини, строку, упродовж якого здійснення такого захисту можливо.

Доречно зауважити, що в статтях 1 і 5 Загальної декларації прав людини зазначається, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Можна стверджувати, що через оновлення положень ЦК України ефективніше буде захистити конституційні права людини нового покоління, сучасного індивіда, члена теперішнього соціуму, новітнього керманіча життя. Отже, слід підтримати таку характеристику

ЦК України: „Немає жодного іншого законодавчого акта, який би зустрічав людину біля колиски, супроводжував усе життя і навіть після смерті“¹⁴.

¹⁴ Стефанчук Р. Цивільний кодекс – це супермаркет правових можливостей. URL. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3179079-ruslan-stefancuk-civilnij-kodeks-ce-supermarket-pravovih-mozlivostej.html>.

Таким чином, маємо обґрунтовані підстави стверджувати, що однією з визначальних цілей рекодифікації ЦК України є створення зрозумілого, розширеного, впорядкованого механізму захисту конституційних прав людини.

Бабін Борис Володимирович,
експерт Асоціації Реінтеграції Криму
доктор юридичних наук, професор

ЗАМАХ НА АНЕКСІЮ КРИМУ У ВИМІРІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Аспекти міжнародно-правового виміру анексії, складових та ознак цього явища стали гострими для України після початку українсько-російського збройного конфлікту в лютому 2014 року, складовою якого стала окупація АР Крим та міста Севастополя Російською Федерацією (РФ), наступне проголошення РФ власного «суверенітету» над Кримом, шляхом схвалення федеральних та інших законів та підзаконних актів, шляхом внесення змін до Конституції РФ, через поширення власних управлінських, фінансових, юридичних механізмів на Крим. Елементом таких дій РФ стали послідовні спроби «виправдання» вказаних дій як нібито «воз'єднання» Криму з РФ, на дипломатичному, політичному та науково-доктринальному рівнях [1].

Такі протиправні дії РФ у вимірі посягання на територіальну цілісність України стали предметом дослідження та оцінки на рівні міжнародних організацій, заяв іноземних країн, законодавства України та правової доктрини. При цьому протиправність зазначених дій РФ як порушення територіальної цілісності України та договорів про неї є безперечною та предметом дискусії (крім тенденційних та упереджених робіт російських авторів) не стає [2]. Але виникає питання вірної кваліфікації та визначення цих протиправних дій РФ із фактичного захоплення Криму, зокрема у міжнародно-правовому вимірі. Адже в законодавстві України щодо Криму застосовується категорія «тимчасово окуповані території»; водночас у правовій доктрині та й у заявах окремих посадових осіб іноді зустрічається вжиття терміну «анексія».

Водночас у фактично офіційній заяві Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, оголошеній у листопаді 2020 року, вказувалося, що термін «анексія» хибний по відношенню до Криму та суперечить українському законодавству [3]. Тому варто дослідити історичний досвід та міжнародну практику застосування цієї категорії щодо територій держав світу.

Сам термін «анексія» походить від латинської «приєднання» («ad», означає «до чогось» та «pexus» «входження, включення») та прикладом породив загальновідомий науці англomовний термін «annex» тобто «додаток». Тому сама по собі ця категорія тривалий час не містила якогось прямо злочинного наративу та означала у першу чергу завоювання, що призводить до контролю за територією. Кембріджський словник англійської мови визначає анексію як «заволодіння частиною землі або країни, зазвичай силою та без дозволу» [4], подібні визначення категорії містять більшість відкритих джерел.

Статут ООН та інші сучасні універсальні угоди міжнародного права не дозволяють казати про наявність договірною визначення анексії. Водночас у резолюції Генеральної Асамблеї ООН (ГА ООН) 3314 (XXIX) 1974 року вказане що будь-яка анексія території іншої держави або її частини із застосуванням сили є актом агресії. Із цієї тези слід прийти до висновку, що анексія може бути із застосуванням сили або без такого застосування; більш того сила може застосовуватися проти різних суб'єктів міжнародного права, які мають права на територію (держави, народи, що борються за самовизначення та інші народи) [5]. Також анексія може бути спрямованою на територію всієї держави (повна анексія) або її частини (часткова анексія).

Примітно, що вказана теза резолюції 3314 (XXIX) була майже дослівно відтворена у резолюції RC/Res.6 2010 року, якою було внесено зміни до Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду (стаття 8 bis, «Злочин агресії»), які набули чинності в 2017 році [6]. А отже, за відсутності договірною визначення анексії, саме така кваліфікація анексії як складової міжнародного злочину агресії (за ознак застосування сили задля такої анексії) сьогодні вбачається сталою та безальтернативною.

Водночас ці положення нічого не кажуть нам, з якого моменту починається анексія та коли вона є завершеною. Крім того, незрозуміло як кваліфікувати анексію, що відбулася без застосування сили (прикладом щодо незаселених територій), а також анексію, яка була вчиненою із застосуванням сили лише проти третьої держави. Міжнародна практика свідчить про стале вжиття терміну «анексія» на рівні доктрини, заяв окремих держав та відповідних політико-правових документів до декількох ситуацій, які відбулися після схвалення Статуту ООН та остаточної заборони (а потім й криміналізації) агресивної війни і заборони війни як засобу вирішення міждержавних спорів.

Зокрема це захоплення та включення у свій склад Республікою Індія у 1961 році територій Португалії (Гоа, Дамау, Діу та інші). Характерно, що це захоплення території, якому передував міждержавний збройний конфлікт, не призвело до рішення Ради Безпеки ООН (РБ ООН), попре ініціювання проекту резолюції від 18 грудня 1961 року,

заблокованому СРСР. У цьому проєкті резолюції термін «анексія» не вживався [7]. Відповідні фактичні територіальні зміни тривалий час не визнавалися як Португалією, так й низкою країн світу. Водночас Португалія та Індія у 1974 році уклали а потім ратифікували двосторонній договір, яким Португалія визнала анексію своїх територій Індією. У статті 1 цього Договору Португалія визнає, що ці території «вже стали частинами Індії» та «цим повністю визнає повний суверенітет Індії над цими територіями з дат коли вони стали частинами Індії згідно Конституції Індії» [8].

Таким чином можна побачити, що для завершення анексії та міжнародно-правового визнання набуття Індією цих територій було необхідно отримати правомірну, договірну згоду на це країни-жертви. Водночас таке завершення фактично може мати й ретроактивний характер, як можна побачити на наведеному прикладі Гоа. Водночас наведений приклад не є типовим, адже він стосується часткової окупації та анексії повноцінно визнаної держави. Інші ситуації анексії стосуються захоплення певних територій, що на момент захоплення мали неоднозначний правовий статус, який отримали в рамках деколонізації. Основними прикладами є ситуації спроби анексії Ізраїлем Східного Єрусалиму та Голанських висот, спроба анексії Королівством Марокко Західної Сахари, спроба анексії Індонезією Східного Тимору. Окремі ситуації ефективного контролю та де-факто спроб анексії доктриною кваліфікуються міжнародним правом дещо в іншому вимірі, як правило в рамках деколонізації чи реалізації прав корінних народів [9].

Щодо зазначених ситуацій ГА ООН та РБ ООН було схвалене величезну кількість декларацій та резолюцій, які здебільшого оминають вжиття категорії «анексія», визнаючи при цьому обов'язки відповідних країн як держави, що окупує, зокрема з урахуванням вимог IV Женевської конвенції. Як приклади слід вказати на резолюції РБ ООН № 478 1980 року, № 2334 (2016) 2016 року щодо Єрусалиму [10]; [11], резолюцію РБ ООН № 389 1976 року стосовно Східного Тимору [12], РБ ООН № 1056 1996 року стосовно Західної Сахари [13]. Так саме не виявлене вжиття категорії «анексія» у чисельних резолюціях ГА ООН щодо цих конфліктів (зокрема й у найостанніших, таких як резолюції 74/89 [14], 74/90 [15] чи 74/97 [16] 2019 року).

Характерно що стосовно цих конфліктів регіональні міжнародні організації також намагаються уникати терміну «анексія», попре чисельні політичні заяви [17], яскравим прикладом чого слід вважати обговорення питання Західної Сахари у Європейському парламенті [18].

Додамо, що ці ситуації мали різний міжнародно-правовий розвиток. Східний Тимор отримав незалежність через референдум 1999

року, при цьому угоди з Індонезією та рішення ООН щодо такого референдуму, визнання у наступному Індонезією незалежності Східного Тимору свідчать про те, що анексія цієї території Індонезією так і не відбулася. Держави світу здебільшого не визнавали Східний Тимор частиною Індонезії, вони визнали новоутворену Тиморську державу, а володіння Індонезією Східним Тимором правомірним не вважалося. Ситуації Єрусалиму та Західної Сахари наразі незавершені.

При цьому абсолютна більшість країн світу не визнає суверенітет відповідно Ізраїлю та Марокко над цими територіями, але у грудні 2020 року в останні дні президентства Дональда Трампа США здійснило визнання анексії щодо Західної Сахари (раніше США також визнали ізраїльський «суверенітет» над Єрусалимом). Примітно що у січні 2020 року Марокко шляхом рішення парламенту заявило про поширення свого суверенітету й над морськими просторами Західної Сахари в Атлантичному океані [19].

Єдиним виявленим виключенням з цього системного ухилення ООН від вжиття категорії «анексія» слід вважати ситуацію спроби анексії Кувейту Іраком, які призвела до низки рішень РБ ООН. Примітно, що спочатку слово «анексія», що містилося у проектах цих рішень [20], вилучалося з їх фінального тексту під час узгоджень [21], але все ж було відображене у резолюції РБ ООН 662 (1990) 1990 року. У статті 1 цього акту РБ ООН вказав на своє рішення, за яким «анексія Кувейту Іраком в будь-якій формі та за будь-яким приводом «не має правового значення» (англ. «has no legal validity») та має розглядатися як «недійсна та нікчемна» (англ. «null and void»), а стаття 2 цієї резолюції закликає держави ООН, міжнародні організації та спеціалізовані агентства «не визнавати таку анексію» [22]. Самі держави, що вчинюють анексію чи спробу анексії, як правило не вживають термін «анексія» щодо своїх дій. Єдиним виявленим виключенням слід вважати спробу анексії Норвегією Землі Королеви Мод та інших територій в Антарктиці. Як вказує Уряд Норвегії у офіційній Білій книзі 32 (2014-2015) [23] щодо володінь Норвегії у тому регіоні, Норвегія саме «анексувала» острів Бове у 1928 році, острів Петра I в 1931 році та Землю Королеви Мод у 1939 році.

Примітно, що суверенітет Норвегії над безлюдним островом Бове не оспорюється іншими державами й міжнародними організаціями, а інші територіальні претензії Норвегії відхиляються через їх охоплення Договором про Антарктику 1959 року. Але це не завадило Норвегії заявити 12 червня 2015 року про нове поширення власних територіальних претензій в Антарктиді, які тепер охоплюють не тільки заявлену Землю Королеви Мод у 1939 році, але й територію (сектор) від цієї претензії до Південного полюсу [24]. Вказані територіальні претензії Норвегії, тобто вчинена нею спроба анексії, визнаються серед іншого Австралією,

Францією, Новою Зеландією та Великобританією. Цей приклад свідчить, що існують ситуації анексії чи її спроби, які вживаються без застосування сили чи погрози силою (Норвегія прагне анексувати terra nullus), а тому, поза оцінкою їх правомірності, не є міжнародним злочином, адже не є агресією.

За таких умов не вжиття терміну «анексія» щодо Криму у низці актів міжнародних організацій, насамперед ООН, узагалі не слід вважати чимось специфічним, таке не вжиття не впливає на оцінку дій РФ та тим більше на статус Криму як території України. Зокрема такої згадки не містить резолюція ГА ООН 68/262 від 2014 року «Територіальна цілісність України» [25], не вживають термін «анексія» тематичні щорічні резолюції ГА ООН щодо мілітаризації Криму та частин Чорного і Азовського морів 73/194 2018 року та 74/17 2019 року [26]. Так саме резолюції ГА ООН 71/205 2016 року [27] та 72/190 2017 року [28], присвячені порушенням прав людини в Криму, не вживали терміну «анексія».

Водночас ситуація змінилася після включення цього терміну до наступної щорічної резолюції ГА ООН щодо прав людини в Криму 73/263 2018 року, у статті 3 якої ГА ООН засуджує усі спроби РФ «легітимізувати чи нормалізувати» (англ. «legitimize or normalize») «спробу (замах) анексії Криму» (англ. «attempted annexation of Crimea») включаючи автоматичне поширення «російського громадянства» та протиправні «виборчі компанії» [29].

Подібну норму містила й наступна резолюція ГА ООН щодо прав людини в Криму 74/168 від 2019 року, яка у статті 3 засуджувала усі спроби РФ легітимізувати чи нормалізувати спробу (замах) анексії Криму, додавши до складових таких спроб зміну демографічного складу населення Криму [30]. Водночас ці резолюції вживали термін «окупація Криму» та «держава, що окупує» щодо РФ, констатуючи, що силове захоплення (англ. «seizure») Криму силою є неправомірним та є порушенням міжнародного права, наголошуючи що «ці території мають бути невідкладно повернуті». Подібні тези містить й резолюція ГА ООН 75/192 2020 року [31].

Отже резолюції ГА ООН щодо Криму вживають насамперед категорію окупованої території. Водночас із 2018 року у цих актах згадується спроба (замах) анексії Криму. Якщо класифікувати ці діяння РФ щодо розібраних вище форм анексії, то слід однозначно стверджувати, що це може бути лише спроба анексії, а не анексія як така, адже не існуючий «суверенітет» РФ над Кримом не визнаний міжнародними організаціями, державами світу та Україною. Тому бажане РФ «приєднання» Криму до РФ, а отже й нібито «анексія Криму» не

відбулася. Водночас ці діяння РФ тоді можуть бути лише спробою часткової анексії та водночас – спробою анексії із застосуванням сили.

Оскільки застосування сили проти України під час такої спроби анексії відбулося та було неправомірним, то така спроба анексії з боку РФ є елементом (складовою) міжнародного злочину агресії, відображеним у згаданій резолюції ГА ООН 3314 (XXIX) 1974 року (на яку серед іншого посилаються й «кримські» резолюції ГА ООН) та відповідно – у новій редакції Римського статуту. Отже така спроба анексії є складовою міжнародного злочину; тому українською мовою, зважаючи на традиційну кримінально-правову термінологію, вбачається за доцільне вжиття щодо оцінки діянь РФ стосовно Криму саме категорії «замах на анексію».

Таке вжиття можливо не стільки щодо правового режиму Криму, який згідно міжнародного права та національного законодавства є тимчасово окупованою територією України, а насамперед стосовно характеристики елементів діянь РФ щодо Криму. Вжиття щодо дій РФ щодо Криму категорії «анексія» (а не «спроба анексії» чи «замах на анексію») дійсно є недопустимим як у законодавстві та міжнародних актах так й на рівні політичних заяв чи доктрини. Питання вжиття терміну «замах на анексію» у рішеннях міжнародних судів, арбітражів та трибуналів щодо Криму має стати предметом нових досліджень.

Література:

1. Бабін Б. Замах на анексію Криму та міжнародна правова практика // Право України. 2020. № 11. С. 40-48.
2. Задорожній О.В. Умови правомірності сецесії як засобу реалізації права на самовизначення. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/421696.pdf>
3. Термін «анексія» хибний по відношенню до Криму та суперечить українському законодавству. 20.11.2020. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://mtot.gov.ua/ua/termin-aneksija-hibni-po-vidnoshennju-do-krimu-ta-superechit-ukraiinskomu-zakonodavstvu>
4. Annexation. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/annexation>
5. Definition of Aggression: General Assembly Resolution 3314 (XXIX) adopted on 14 December 1974. URL: [https://undocs.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX))
6. The crime of aggression. Resolution RC/Res.6, adopted at the 13th plenary meeting, on 11 June 2010, by consensus. URL: https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf

7. Security Council Joint Draft Resolution S/5033, 18 December 1961. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5033

8. Treaty between the Government of India and the Government of the Republic of Portugal on Recognition of India's Sovereignty over Goa, Daman, Diu, Dadra and Nagar Haveli and Related Matters, signed on 31st December 1974. URL: <http://www.commonlii.org/in/other/treaties/INTSer/1974/53.html>

9. Question of French Polynesia. Resolution 74/103 adopted by the General Assembly on 13 December 2019. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/74/103>

10. Resolution 478 (1980) of 20 August 1980. Security Council S/RES/478 (1980). URL: <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/DDE590C6FF232007852560DF0065FDDDB>

11. Resolution 2334 (2016) on 23 December 2016. Security Council at its 7853rd meeting, S/RES/2334 (2016). URL: [https://undocs.org/en/S/RES/2334%20\(2016\)](https://undocs.org/en/S/RES/2334%20(2016))

12. Resolution 389 (1976) of 22 April 1976. Security Council S/RES/389 (1980). URL: [https://undocs.org/S/RES/389\(1976\)](https://undocs.org/S/RES/389(1976))

13. Resolution 1056 (1996) on 29 May 1996. Security Council S/RES/1056 (1996). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/134/14/pdf/N9613414.pdf>

14. Israeli practices affecting the human rights of the Palestinian people in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem. Resolution 74/89 adopted by the General Assembly on 13 December 2019. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/74/89>

15. The occupied Syrian Golan. Resolution 74/90 adopted by the General Assembly on 13 December 2019. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/74/90>

16. Question of Western Sahara. Resolution 74/97 adopted by the General Assembly on 13 December 2019. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/74/97>

17. European Parliament resolution on Western Sahara. Motion for resolution. 23.11.2010 RC-B7-0675/2010. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-7-2010-0679_EN.html

18. Situation in Western Sahara. European Parliament resolution of 25 November 2010 on the situation in Western Sahara 2012/C 99 E/16. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/21397d7a-912f-4da2-aecb-8fa2a9332370/language-en>

19. US recognizes Morocco's annexation of Western Sahara / Jean Shaoul. 13 December 2020. URL: <https://www.wsws.org/en/articles/2020/12/14/isra-d14.html>

20. Security Council. Draft resolution [on Iraqi annexation of Kuwait]. S/21471 9 August 1990. URL: https://digitallibrary.un.org/record/96073/files/S_21471-EN.pdf
21. Resolution 678 (1990) on 29 November 1990. Security Council S/RES/678 (1990). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/102245>
22. Resolution 662 (1990) of 9 August 1990. Security Council S/RES/662 (1990). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/94573>
23. Norwegian Interests and Policy in the Antarctic. White papers Meld. St. 32 (2014–2015). URL: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/meld.-st.-32-20142015/id2415997/sec3>
24. Norwegian Antarctic Territory. URL: https://www.worldstatesmen.org/Queen_Maude_Land.html
25. Territorial integrity of Ukraine. General Assembly Resolution 68/262 on 27 March 2014. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/68/262>
26. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. General Assembly Resolution 74/17 on 9 December 2019. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/74/17>
27. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). General Assembly Resolution 71/205 on 19 December 2016. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/71/205>
28. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. General Assembly Resolution 72/190 on 19 December 2017. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/72/190>
29. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. General Assembly Resolution 73/263 on 22 December 2018. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/73/263>
30. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. General Assembly Resolution 74/168 on 18 December 2019. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/74/168>
31. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine Resolution 75/192 adopted by the General Assembly on 16 December 2020. URL: <https://undocs.org/en/A/75/PV.46>

Білий Дмитро Дмитрович
провідний науковий співробітник Інституту досліджень
Голодомору Національного музею Голодомору-геноциду,
доктор історичних наук, професор

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОДОМОРУ 1932-33 РР. ГЕНОЦИДОМ.

Трагедія Голодомору 1932-33 років в Україні увійшла до історії людства як одна з найбільш жорстоких і найбільш катастрофічних подій. Вона не стала трагедією локального значення, а виявилася ключовою подією ХХ сторіччя, вплинувши на світову економіку, геополітику, соціальні та морально-етичні відносини. Також він безпосередньо вплинув на Міжнародне право, в якому, після завершення Другої Світової Війни повстало питання про визначення масового знищення певного народу, як геноциду.

В 1946 році 11 грудня Генеральна Асамблея ООН одногослосно схвалила резолюцію 96(І), в якій визначила, що геноцид є злочином, який порушує норми міжнародного права, суперечить духу і цілям Організації Об'єднаних Націй; цивілізований світ засуджує його, визнаючи, що протягом всієї історії геноцид завдавав великих втрат людству; за вчинення злочину геноциду основні винуватці і учасники піддаються покаранню¹⁵.

Автором резолюції був львів'янин, видатний юрист Рафал Лемкін, який чітко визначив ознаки геноциду, серед яких були наступні положення: Суть злочину «геноцид» викладено у формулі початкової частини ст. II Конвенції 1948 р.: «Геноцид означає ... акти, що вчиняються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на цілковите або часткове фізичне знищення її; d) заходи, розраховані на цілковите або часткове недопущення дітонародження у середовищі такої групи; е) насильна передача дітей з такої людської групи до іншої».

¹⁵ Мейс Дж. Україна як постгеноцидна держава, або, як успадковані від СРСР структури блокують будь-які реальні реформи. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 7: Спеціальний. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. С. 221.

Власне, все це відповідає всім ознакам геноциду, який знаний нам, як Голодомор, і який відбувся в Україні в 1932-33 роках. Сам Р.Лемкін підтвердив це під час виступу перед українською діаспорою в 1953 році.

До кінця 80-х років ХХ сторіччя тема Голодомору в Україні була закрита для дослідників. І тільки з отриманням Україною Незалежності починається вивчення цієї теми і вихід її на міжнародний рівень. Напередодні 70-х роковин Голодомору під тиском громадськості, підтриманої вченими, своє офіційне ставлення до Голодомору висловила Верховна Рада України. У постанові від 28 листопада 2002 р. «Про 70-ті роковини Голодомору в Україні» його було названо геноцидом. На виконання зазначеної постанови у лютому 2003 р. було проведено парламентські слухання, а 14 травня 2003 р. – спеціальне засідання Верховної Ради. За підсумками останнього український парламент 15 травня 2003 р. затвердив Офіційне звернення до Українського народу, в якому підкреслено: «...кваліфікація цієї Катастрофи української нації як геноциду має принципове значення».

Після цього одна за одною Голодомор 1932–1933 рр. в Україні визнали актом геноциду Канада (20.06.2003 р.), Угорщина (26.11.2003 р.), Литва (24.11.2005 р.), Грузія (20.12.2005 р.), Польща (16.03.2006 р. – Сенат). Важливу роль у приверненні уваги країн світу до Голодомору в Україні відіграло ухвалення 7 листопада 2003 р. 58-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН «Спільної заяви з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932–1933 років в Україні», співавторами якої були 36 держав-членів ООН, зокрема США і Російська Федерація. Заяву підтримали також Австралія, Ізраїль, Сербія і Чорногорія, 25 країн – членів та кандидатів у члени ЄС. Вперше на міждержавному рівні було визнано факт Голодомору, його масштаби та наслідки для українського народу. ООН визначила Голодомор 1932–1933 рр. як національну трагедію українського народу, висловила співчуття його жертвам та закликала всі держави – члени Організації, її спеціалізовані установи, міжнародні та регіональні організації, неурядові організації, фонди і асоціації віддати данину пам'яті тим, хто загинув у цей трагічний період історії.

Вже 4 грудня 2006 р. Сейм Польщі ухвалив окремий Закон, яким засудив «тоталітарний режим, відповідальний за цей геноцид». Упродовж 2007–2008 рр. парламенти Перу, Парагваю, Екватору, Колумбії, Мексики й Латвії засудили Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як акт геноциду українського народу та висловили солідарність із його жертвами.

28 травня 2008 р. Палата Громад Канади ухвалила додатково до Резолюції Сенату від 20 червня 2003 р., якою Голодомор визнано геноцидом, Акт про встановлення Дня пам'яті українського голоду та

Геноциду («Голодомору»), який діє як закон країни. Відтоді День пам'яті відзначають по всій Канаді щорічно у четверту суботу листопада.

У трьох Резолюціях Палати представників та Сенату Конгресу (21 жовтня 2003 р.; 13 жовтня 2006 р.; 23 вересня 2008 р.) про Голодомор як геноцид українського народу висловилися Сполучені Штати Америки.

У Компендіумі соціальної доктрини Ватикану вказано, що у ХХ ст. щодо українців було вчинено геноцид. Свою шану жертвам Голодомору висловили Папи Іван Павло II і Бенедикт XVI. У посланні Вселенського Патріарха Варфоломія I йдеться про те, що в злочині Голодомору присутні явні ознаки геноциду. Також визнали Голодомор геноцидом на регіональному та муніципальному рівнях законодавчі органи 26 адміністративно-територіальних одиниць семи держав світу: Австралії, Аргентини, Бразилії, Великої Британії, Іспанії, Італії, Канади та Португалії та 12 штатів США. Крім того, документи, в яких вшановано пам'ять жертв Голодомору, ухвалили законодавчі органи Андорри, Аргентини, Бразилії, Іспанії, Італії, Чилі, Чехії, Словаччини, Мексики, а також двох адміністративно-територіальних одиниць Аргентини.

1 листопада 2007 р. 193 країни Генеральної конференції ЮНЕСКО одноголосно ухвалили Резолюцію, внесену Україною у співавторстві з 45 країнами. У ній Генеральна конференція висловила «співчуття жертвам Великого Голоду (Голодомору) 1932–1933 років в Україні та жертвам у Росії, Казахстані та інших частинах колишнього СРСР».

30 листопада 2007 р. була оголошена Спільна заява ОБСЄ: «Голодомор ... забрав невинні життя мільйонів українців внаслідок масового голоду, який виник через жорстокі дії та політику тоталітарного сталінського режиму. Ми висловлюємо шану пам'яті жертв цієї національної трагедії Українського народу».

3 липня 2008 р. Парламентська Асамблея ОБСЄ ухвалила окрему Резолюцію: «ПА ОБСЄ віддає данину пам'яті безневинним життям мільйонів українців, загиблих під час Голодомору 1932–1933 років внаслідок масового голоду, викликаного жорсткими навмисними діями й політикою тоталітарного сталінського режиму. ...Вітає визнання Голодомору в ООН, ЮНЕСКО та національними Парламентами ряду держав-учасниць ОБСЄ, ...підтримує ініціативу України щодо розкриття всієї правди цієї трагедії Українського народу. ...Рішуче пропонує всім Парламентам вжити заходів для визнання Голодомору». 23 жовтня 2008 р. Європарламент визнав Голодомор в Україні «жахливим злочином проти народу України і людяності» й висловив співчуття українському народу.

У квітні 2010 р. питання Голодомору як геноциду розглядалося на пленарному засіданні Парламентської Асамблеї Ради Європи. У Резолюції ПАРЄ «Про Великий Голод в Радянському Союзі», ухваленій 28 квітня

2010 р., констатовано, що трагічні події в Україні, коли мільйони одноосібних селян та члени їхніх сімей вимерли з голоду, названі Голодомором (політично мотивованим голодом) і визнані українським законом як акт геноциду проти українців. У пункті 11 цієї Резолюції ПАРЄ рішуче засуджено жорстоку політику сталінського режиму, яка привела до смерті мільйонів невинних людей, як злочин проти людяності. На переконання доповідача від Комітету з правових питань і прав людини ПАРЄ П. Роуена, представника Об'єднаного Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, аргументи на користь класифікації Голодомору як акту геноциду є сильнішими, і він запропонував доповнення до Резолюції: «1) визнати український народ основною жертвою Голодомору; 2) є серйозні аргументи, згідно з якими Голодомор відповідає визначенню геноциду».

26 листопада 2016 р. Президент України Петро Порошенко Указом «Про заходи у зв'язку з 85-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні – геноциду Українського народу» доручив Міністерству закордонних справ «здійснення інформаційно-роз'яснювальної роботи з метою поширення інформації про злочин геноциду», а також «продовжувати роботу щодо визнання світовою спільнотою – іноземними державами та міжнародними організаціями Голодомору 1932 – 1933 років в Україні геноцидом Українського народу». Із наближенням 85-х роковин Голодомору увага іноземних держав до цього злочину посилилася. Актом геноциду українців у 2017 р. його визнала Португалія. У березні та червні 2018 р. схожі проекти резолюцій про визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу внесені відповідно до Сенату і Палати представників Конгресу США.

27 вересня 2018 р. резолюції були затверджені профільними комітетами Сенату і Палати представників Конгресу США та рекомендовані до ухвалення обома палатами Конгресу. Голодомор було визнано геноцидом одностайним голосуванням: 4 жовтня 2018 р. – у Сенаті, 11 грудня 2018 р. – у Палаті представників Конгресу США.

Українські організації Канади в рамках кампанії з підвищення обізнаності про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні створили в липні 2020 р. петицію 19 щодо включення терміна «Holodomor» («Голодомор») у найбільші словники англійської мови, включаючи Мерріам-Вебстер, Оксфорд та Dictionary.com.

У ній, зокрема, вказано, що Й. Сталін і радянський комуністичний режим прагнули стерти Голодомор з історії, влаштувавши міжнародну пропагандистську кампанію з метою його заперечення і приховування правди про причетність режиму до геноциду українців.

Без визнання Голодомору саме як акту Геноциду заважає світовому товариству запобігти повторення подібних трагедій в

майбутньому, а також залікувати такі історичні травми, як «нацизм» і «сталінізм» у минулому.

Бойко Ігор Йосипович,
завідувач кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка
доктор юридичних наук, професор

МІСЦЕ І РОЛЬ ІНСТИТУТУ НАРОДОВЛАДДЯ В ІСТРОІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ (ДО 25 -РІЧЧЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)

У цьому році Україна святкує багато знаменних дат, однією з них є 25 років з часу прийняття Конституції нашої держави. Прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України стало подією великої історичної ваги в житті Українського народу.

У 1996 р. Україна отримала цивілізоване уконституювання, яке відповідає правовим традиціям демократичного світу. За оцінками українських і зарубіжних експертів Конституція України 1996 р. належить до однієї з найдемократичніших у світі.

Конституція України 1996 р. є великим загальнонаціональним надбанням, вистражане багатьма поколіннями українців у боротьбі за державу і свободу.

Сьогодні важливо акцентувати на історії українського конституціоналізму. Вивчення історії українського державотворення і конституціоналізму має важливе значення для духовного розвитку та оздоровлення українського народу, формування свідомого патріотизму, остаточного подолання нав'язаного століттями комплексу меншовартості, неповноцінності та провінційності, врешті-решт інтеграції України до Європейського Союзу. У сучасних складних політичних умовах важливо усвідомити, для того щоб побудувати національну державу, важливо, серед іншого, мати високий рівень національної свідомості та національної єдності. Важлива роль покладається на поглиблене вивчення історії національного державотворення, як повинно також сприяти консолідації української нації, утвердження її самоідентичності як самобутньої та європейської нації з тисячолітньою державністю, полікультурним досвідом право- і державотворення. В умовах утвердження сучасної Української держави важливо популяризувати правову спадщину України – пам'ятки українського права, у яких було збережено ідею державності та закріплено право українців мати власну державу.

Як відомо, демократичність держави й суспільства визначається, насамперед, рівнем розвитку народовладдя, тобто тим, якою мірою реально забезпечується волевиявлення і участь народу в управлінні державою. Народовладдя – це такий політичний устрій суспільства, який передбачає належність усієї суспільної влади, у тому числі державної, народів, а також вільне здійснення цієї влади народом відповідно до його суверенної волі в інтересах як суспільства загалом, так і кожної людини й громадянина зокрема. Як зазначає Ю. Тодика, ідейними засадами народовладдя є народний суверенітет, тобто верховенство влади народу, яка здійснюється в інтересах народу [6, с.90]. Народовладдя є основою демократії – політичного режиму, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ. Залежно від форми волевиявлення народу розрізняють демократію безпосередню та представницьку. За безпосередньої демократії основні рішення приймаються безпосередньо всіма громадянами, а за представницької – виборними установами (парламентами тощо). Інститут безпосередньої демократії є джерелом, основою для становлення представницької демократії. Тому народовладдя як основний і вирішальний принцип конституційного ладу України, закріплене у статті 5 чинної Конституції України: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ».

Інститут народовладдя є невід’ємною складовою української державно-правової традиції. Традиція народовладдя в Україні є закономірністю розвитку демократичних процесів і визначається особливостями національного державотворення. Національні традиції народовладдя в Україні мають багатовікову історію. Унікальність історії становлення та розвитку інституту народовладдя в Україні полягає не лише в тому, що воно має власні глибинні корені та давні традиції. Втрачаючи та знову виборюючи власну державність, український народ навіть в часи, коли був роз’єднаний сусідами-державами, підтримував ідею народовладдя, з надією, що воно стане у майбутньому основою відродження Української державності. Народовладний контекст українського національного менталітету включає волелюбність і розвинутий індивідуалізм і є тією силою, яку майже неможливо знищити. Закріплена в мові, самосвідомості, історичній пам’яті нації, її ментальності народовладна традиція є найсильнішим національним почуттям, позаяк воно існує в суб’єктності невимовним бажанням відновити своє державне життєдайне лоно в умовах, коли нація перебуває в складі іноземної держави, влада якої зневажає її національно-традиційний демократизм [5, с.58].

Прагнення до народовладдя, справедливості було характерною рисою українців у тисячолітній історії національної державності. Для

українського народу в процесі становлення й розвитку української державності особливим було і є прагнення до упорядкованості у суспільстві, до демократії, до народовладдя, що концентрується в праві, справедливості, правді, котрим протистоять неправда, кривда. Прагнення до порядку і народовладдя належить до тих визначальних рис, які формувалась українським народом упродовж усього періоду його існування. На становлення інституту народовладдя в Україні значно впливав високий духовний рівень українського народу (цінування справедливості, добра, щирості, доброзичливості, миролюбства, працьовитості, гідності, чесності, толерантності тощо.). Усвідомлення цінності права народу брати участь у формуванні державної влади відбувалося у житті українців через призму української правової культури і проявлялося у визнанні права, закону головним чинником збереження, зокрема, державно-правової самобутності українського народу.

Становлення інституту народовладдя тісно пов'язано із зародженням і розвитком українського державотворення, початок якому поклали союзи східнослов'янських племен з III – до початку VII ст., коли у межиріччі Дністра і Дніпра, тобто на території України, було зафіксовано існування Антської держави (військово-політичного міжплемінного союзу). Видатний український історик світової слави М. Грушевський вважав, що анти були найдавнішими генетичними предкам українського народу [2, с.176]. Найдавнішлю формою прямого народовладдя в Україні було віче – народні збори громади чи міста, де кожен мав право висловлювати свою думку. Віче було важливим інститутом українського звичаєвого права і відоме вже в добу племінного ладу. На зборах роду, племені обиралися старійшини, пізніше – і воєначальники. Віче характеризувалося як вияв волі народу, народної влади або народовладдя.

Віче відіграло суттєву роль у вирішенні важливих питань в Антській державі, Київській Русі, а згодом і у Галицько-Волинській державі. Віче як орган народовладдя в українських князівствах мав важливе значення. За соціально-правовим характером віче було органом прямого народовладдя, аналогічним до народних зборів у давніх демократичних грецьких містах і в середньовічних державах Західної Європи, що засвідчувало вплив західноєвропейських традицій народовладдя на українських землях.

У XIV–XV ст. вічові збори як орган державної влади через втрату української державності поступово занепадають під час переходу українських земель у склад Польського королівства і Великого Князівства Литовського. Роль віча особливо у містах за польсько-литовської доби виконували шляхетські сеймики.

У XVI–XVIII ст. українці в складних умовах бездержавності все ж таки розвивали інститут народовладдя в копному суді та судочинстві, яке здійснювалося відповідно до українського звичаєвого права. Копний суд ґрунтувався на принципі народовладдя, характерного українському звичаєвому праву, адже завдяки цьому інституту народ мав можливість здійснювати судову владу безпосередньо: розслідувати злочини, вирішувати спори, виконувати вироки тощо.

На початку XVI ст. з створенням Запорізької Січі, яка поступово перетворилася на осередок відновлення української державності, відновлюються традиції староруського віча, зокрема у Запорізькій Січі сформувалася традиція проведення козацьких рад. Козацька рада була основоположним інститутом народовладдя Запорозької республіки. Система козацьких рад періоду Запорізької Січі – генеральних, старшинських, полкових, сотенних є унікальним феноменом козацького народовладдя. У Запорізькій Січі функціонувала демократична система влади з виборністю старшин, діяли виборні органи влади і самоврядування, які розглядали найважливіші питання внутрішнього й зовнішнього життя Січі. Прагнення до республіканських принципів свободи, виборності владних органів, самоврядування, колегіальності, до соборності і громадської солідарності є важливою складовою української ментальності. Ради стали історичною формою Української державності.

Подальший розвиток інституту народовладдя в Україні пов'язаний з становленням і розвитком Українського конституціоналізму, який має власні особливості, серед яких визначне місце посідають демократизм, повага до суспільних та індивідуальних прав. Ці засади формувалися упродовж століть відповідно до національного характеру українців, способу життя, цінностей і суспільних відносин. Український конституціоналізм в певні періоди випереджав аналогічні процеси у Європі. Це стосується першої демократичної конституції України і світу – «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького». Сьогодні вона більше відома як “Конституція Пилипа Орлика”, хоч фактично і юридично її правильно називати – Конституція 1710 р. Ця Конституція була свідченням високого суспільно-політичного розвитку, розвитку духовної і правової культури українського народу, його чільних представників та продовжувала традиції розвитку права і законодавства, витоки яких сягають тисячоліть. Правда серед українських вчених до сьогоднішнього дня немає одностайної думки щодо того, чи можна вважати її першою Конституцією України і світу, чи суспільним договором, чи пам'яткою української політико-правової думки XVIII ст. Деякі науковці заявляють про те, що «трактування Конституції Пилипа Орлика як першої у світі конституції є результатом вітчизняної політико-правової «міфології», що «насправді цей документ конституцією держави

не був і об'єктивно не міг бути; ті, хто намагаються його відповідно трактувати, не враховують юридичну природу конституції як основного закону держави, як продукту певного суспільно-політичного розвитку» [7, с.4]. Деякі вчені вважають, що «у розумінні європейського конституціоналізму Конституція 1710 р. не була, тому що тоді ще не було повноцінної української держави» та ін.

Конституція України 1710 р. займає важливе місце у багатомісячній історії українського державотворення. У історичній та історико-правовій літературі вона умовно відома як Конституція П. Орлика, оскільки була розроблена і прийнята з ініціативи українського гетьмана Пилипа Орлика. В історіографії вживаються і інші її назви: "Договір", "Хартія", "Угода", "Акт", "Бендерська конституція", "Козацька конституція", "Конституція Української гетьманської держави", "Перша конституція України", "Конституція Війська Запорозького", "Українська конституція" тощо. Проте, як видається, коректніше її називати Конституцією України 1710 р. або Конституція Української козацької держави 1710 р., оскільки станом на 1710 р. існувала Українська козацька держава, особливо відбувалася активна боротьба за її збереження і розвиток; Конституція 1710 р. стала підсумком існування Української козацької держави; в тексті самої конституції територію України названо Україною, Малою Руссю, Військом Запорозьким. Вживання у історико-правовій літературі назви «Конституція П. Орлика» до певної міри применшує значущість і важливість саме першої демократичної конституції України та світу. Як видається, варто наголос робити, насамперед, на Конституції 1710 р. як основного закону Української козацької держави, а вже згодом справедливо акцентувати на особі українського гетьмана П. Орлика як головного ініціатора її розробки і прийняття [1, с.16]. Варто також зауважити про те, що основними пріоритетами внутрішньої і зовнішньої політики Української козацької держави гетьман Пилип Орлик вважав її незалежність та територіальну цілісність. Внутрішня політика та засади Української козацької держави будувалися на досить прогресивних на той час демократичних засадах, які були закріплені в Конституції 1710 р. Ще одним, як видається, не коректним є питання стосовно оцінки Конституції України 1710 р., серед деяких сучасних науковців та дослідників, які не вважають її першою Конституцією України і світу. Деякі науковці та дослідники вважають, що це був виключно договір, а не конституція. Очевидно ці науковці та дослідники не враховують складних конкретно-історичних умов, які склалися в Українській козацькій державі після спроби українського гетьмана Івана Мазепи розірвати московсько-українські договори та відновити повну державну незалежність України. Вершиною розвитку українського державотворення XVIII ст. та способом врятувати

Українську козацьку державу, особливо після Полтавської битви, було укладення конституційного договору гетьмана Війська Запорозького Пилипа Орлика зі старшиною та козацтвом, а також прийняття Конституції Української козацької держави 1710 р. Цей договір мав на меті консолідувати тогочасне українське суспільство на шляху збереження і розвитку Української козацької держави. Це був важливий крок для ліквідації наслідків Руїни. Його укладення й виконання мало забезпечити розвиток й утвердження національної єдності та довіри в суспільстві, а також зміцнити владу гетьмана як глави держави.

Історико-правовий і юридичний аналіз змісту Конституції України 1710 р. свідчить про те, що це була саме конституція як загальнодержавний акт, закон, у якій на високому як для того часу рівні визначено державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства і громадян. Укладачі Конституції України 1710 р. спиралася, насамперед на досвід державного будівництва в Україні упродовж Х–XVII ст. та національні джерела – політико-правові ідеї, закріплені у Руській Правді, князівському законодавстві ранніх українських держав – княжої держави України-Руси та її спадкоємиці та наступниці Галицько-Волинської держави, у яких відбувалося закладення основ формування органів державної влади, самоврядування, права тощо. З прийняттям Конституції України 1710 р. починається формування українського конституціоналізму [1, с. 17].

Конституція 1710 р. є основою першого етапу становлення конституціоналізму в Україні та утвердження Української козацької держави. У ній була розроблена модель держави, яка відповідала історичному розвитку України і заснована на праві реалізації природного права української нації на політичне самовизначення. Конституція проголошувала незалежну Українську козацьку державу республікою. У ній було закладено також підвалини поділу державної влади, юридично закріплено порядок здійснення демократичних виборів посадових осіб. Вона проголошувала «національний суверенітет й визначала державні кордони, сприяла забезпеченню прав людини, створення суспільства на засадах єдності і взаємодії трьох видів державної влади: законодавчої (Генеральна Рада), виконавчої (гетьман, обмежений законом у своїх діях, та уряд при ньому – Рада генеральної старшини) і судової, підзвітної і контрольованої, однак незалежної від гетьмана. Автори Конституції зазначають, що викладені в ній пункти (пакти) про внутрішній державний устрій ґрунтуються на традиціях «доброго порядку», що існував у козацтві України згідно з їхніми «давніми правами і вольностями», маючи на увазі передусім виборність гетьмана, полковників і наявність

Генеральної Ради. Конституція закріплювала ще не знані у тогочасній Європі засади демократичного суспільства.

Автори Конституції цілком справедливо вважали, що природним правом кожної нації є «право визволити себе від агресії і працювати, щоб відновити те, що несправедливість і переможна сила у нас відібрала: всі знають, як ми трактувалися московською державою» [1, с.18].

У першій українській Конституції 1710 р. значна увага приділялася боротьбі з різними зловживаннями серед народу та за справедливість і дотримання законів. Вибори старшини, згідно з Конституцією, базувалися виключно на вільному голосуванні та волевиявленні: «військові і посполиті урядовці, а надто полковники, неодмінно мають обиратися на виборах свобідним голосуванням і волевиявленням, а по виборах затверджуватися владою гетьмана, проте вибори таких урядовців повинні проводитися виключно зі згоди гетьмана». Таким чином, створювалася так звана система стримувань і противаг – вибори здійснюються шляхом вільного волевиявлення з наступним затвердженням обраних осіб гетьманом. Аналогічні положення Конституції стосувалися і виборів у полках при обранні сотників та інших полкових урядовців: «не обирати сотників чи інших урядовців за хабарі чи на основі особистої прихильності, нехтуючи вільним голосуванням усієї сотні, а також не усувати їх з посад внаслідок особистих незгод».

Вважаємо, що Конституція 1710 р. є першою демократичною конституцією України і світу. Конституція України 1710 р. майже на 70 років випередила Декларацію про незалежність США (1776 р.), майже на 80 років конституцію США (1787 р.), французьку Декларацію прав людини і громадянина (1789 р.), конституції Польщі і Франції (1791 р.). Саме Конституції 1710 р. перша у світі конституція держави, яка передбачила республіканську форму державного правління та систему стримувань і противаг між гілками державної влади.

Українська Конституція 1710 р. мала виключне політико-правове значення, оскільки була закономірністю існування Української козацької держави і свідчила про державотворчість української нації. Це був загальноукраїнський державний закон, який закріплював суверенітет, демократію, гуманізм, справедливість, а також був важливим чинником боротьби за збереження Української козацької держави. Дотримання Конституції України 1710 р. мало сприяти утвердженню української демократичної держави і соціально-політичній консолідації тогочасного українського суспільства. Ця Конституція закріплювала основні засади державного, суспільного та правового життя Української козацької держави. Конституція 1710 р. була своєрідним суспільним договором, першочергова мета якого полягає у забезпеченні прав та вільного розвитку членів суспільства. Як вище зазначалося, вона закріплювала

принцип розподілу державної влади, встановлювала демократичні та договірні засади формування органів державної влади, спосіб їхньої організації та взаємодії, визначала їхню компетенцію та функції. В Конституція України 1710 р. було закріплено інші важливі принципи, зокрема рівності (ст.6 «рівність козаків у публічних справах»), верховенство закону і непорушності природних прав людини, які були покладені в основу механізму запобігання узурпації влади, порушення цілісності і суверенітету держави. Було розмежовано компетенцію органів державної влади і посадових осіб та закріплено їх конституційний статус. Українська Конституція 1710 р. була зорієнтована на утвердження і розвиток національної ідеї, духовні та моральні цінності миру, толерантності, добра, справедливості. У період Української козацької держави, особливо в часи прийняття її конституції 1710 р. відбувалося формування національної ідеї. Тогочасні українці в умовах функціонування власної держави усвідомлювали себе як окрема нація (народ) з власною територією, історією, мовою, культурою, традиціями тощо [1, с.19-20].

Унікальність першої Української конституції також в тому, в ній вперше держава зобов'язувалася дбати про матеріальні інтереси «нешасного простоліуду», «убогих людей». Інакше кажучи, ставився акцент на забезпеченні та захисті державою прав людини. Конституція 1710 р. була зорієнтована на утвердження в українському суспільстві духовних цінностей доброзичливості, справедливості, чесності. Автори Конституції прагнули побудувати національну державу.

Середина та друга половина XIX ст. представлена двома конституційними проектами: «Начерком Конституції Республіки» Георгія Андрузького (1848–1850 рр.) та фундаментальною працею Михайла Драгоманова «Вільний Союз – Вільна Спілка (1884 р.)», які передбачали інститут народовладдя.

На початку XX ст. українську конституційно-правову думку яскраво представлено проектами Конституції Миколи Міхновського («Основний Закон самостійної України – Спілки народу Українського», 1905 р.) та Михайла Грушевського («Конституційне питання і українство в Росії», 1905 р.), які в багатьох положеннях передбачали розвиток народовладдя. Конституція М.Міхновського передбачала майбутнє України як держави самостійної, з республіканською формою правління, держава мала будуватися на демократичних принципах. Головним принципом побудови і функціонування політичної системи оголошувалося народовладдя: «Уся власть належить народові українському» [4, с.4]. За формою правління це мала бути президентсько-парламентська республіка. Для уникнення можливості узурпації влади та

забезпечення демократичного устрою майбутньої держави передбачався поділ державної влади на три незалежні гілки.

Активізація розвитку інституту народовладдя в Україні відбулася у період УНР–ЗУНР, котрий представлений низкою конституційних актів та проєктів, які продемонстрували правову й політичну зрілість українців під час спроби відновити національну державність у 1917-1923-х роках. Теза про те, що український народ є джерелом державної влади, вперше прозвучала на першому скликанні Української Центральної Ради 4 березня 1917 р. і в подальшому була юридично закріплена в її універсалах.

Конституція Української Народної Республіки під назвою «Статут про державний устрій, права та вільності УНР» від 29 квітня 1918 р. у ст. 22 наголошувала, що вся влада в УНР «походить від народу, а її верховним органом мали стати всенародні збори, обрані рівним, прямим, тасмним і пропорційним голосуванням на три роки з розрахунку 1 депутат від 100 тис. громадян» [3, с.177].

Про народовладдя йшлося в Тимчасовому основному законі ЗУНР, Акті Злуки від 22 січня 1919 р., конституційних актах української держави гетьмана Павла Скоропадського. Питання про народовладдя було передбачено у низці конституційних проєктів, зокрема, в “Проєкті Конституції У.Н.Р.” професора Київського університету Отто Ейхельмана (1920 р.), в проєкті Конституції У.Н.Р. д-ра Степана Барана (1920 р.), в проєкті “Конституції У.Н.Р. Правительственої комісії” (1920 р.), у двох проєктах Конституції ЗУНР професора юридичного факультету Львівського університету Станіслава Дністрянського – “Устрій Галицької Держави” (1918 р.) та “Конституції Західно-Української Народної Республіки” тощо. Ці документи у переважній своїй більшості передбачали відновлення незалежної демократичної української держави з республіканською формою правління, держави, в якій визнано й гарантовано права особи і громадянина, права національних меншин, інститут місцевого самоврядування, а державна влада будується за принципом народовладдя та її поділу на окремі гілки.

Невід’ємною складовою історії українських конституцій є акти конституційного характеру Карпатської України (зокрема Тимчасова Конституція Карпатської України 1939 р.) та документи Української Головної Визвольної Ради (УГВР) 1944 р. (зокрема Тимчасовий устрій УГВР 1944 р.). Певний слід в історії українських конституцій залишили також Конституції Української РСР 1919 (її редакція від 1925 р.), 1929, 1937 та 1978 років.

На основі вищесказаного можемо стверджувати, що Україна є демократичною державою, яка відродилася на основі вільного волевиявлення українського народу, реалізувавши своє невід’ємне право

на самовизначення. В сучасній Україні здійснюється реальне народовладдя, повага до прав і свобод людини і громадянина, активна участь народу у формуванні державних органів влади і здійсненні контролю за їх діяльністю через вибори, представницькі установи, а також через участь народу у здійсненні державної Віче, волонтерство, боротьба за свою державу, справедливість – це українська традиція народовладдя, яка характеризує українців як цінителів свободи, справедливості, демократичності.

Події останніх років в Україні показали, що інститут народовладдя відіграв і відіграє важливу роль у політичному житті нашої держави. У сучасних умовах демократія в Україні має своєю опорою і успішно функціонує завдяки наявності багатогранної духовної та державно-правової спадщини, зокрема багатовікової історії Українського державотворення, багатого досвіду Українського конституціоналізму.

Прийнята парламентом у 1996 р. Конституція України є даниною пам'яті мільйонів українців, що віддали своє життя за Українську державу на полі слави в Україні і за її межами, на сибірських каторгах та по інших чужинах, а то й просто в рідній домівці в голодному 1933 р. Без українських патріотів попередніх століть, без чину Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки, без Січового стрілецтва і вояків Української Повстанської Армії, без дисидентського руху 60–70-х років ХХ ст., без сьогоднішніх захисників територіальної цілісності та державної незалежності у Донецькій і Луганській областях – не було б ні сьогоднішньої Української держави, ні її Основного Закону.

В нинішній складний час для українського народу слова державного гімну «Душу й тіло ми положим за нашу свободу» стали для дуже багатьох українців внутрішнім переконанням. Є багато людей, українських патріотів, які можуть пожертвувати або вже по жертвували життям за свою країну. Звичайно, те, що сталося в Криму, те, що зараз відбувається на Сході нашої держави – це біда. Але завдяки їй багато хто усвідомив наскільки нам дорога Україна. І це є великим нашим надбанням. Сьогодні мільйони українських патріотів готові відстоювати свою Батьківщину, щоб ми жили і берегли рідну Українську державу, яка є запорукою щастя і добробуту прийдешніх поколінь. Чинна Конституція України є утвердженням нашого державного поступу до гідного українського народу життя. Вона є цінністю як для нинішнього, так і для майбутнього покоління українського народу.

Література:

1. Бойко І.Й. Конституція України 1710 р. та її місце в багатовіковій історії національного державотворення. Часопис Київського університету права. 2020. №4. С. 16 – 25.

2. Грушевський М. С. Історія України-Руси [Текст] : в 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський ; редкол. П. С. Сохань (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1994. Т. 1. 736 с.

3. Мироненко О.М. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. К., 1995. 327 с..

4. Міхновський М. І. Самостійна Україна. К.: Діокор, 2002. 80 с.

5. Сворак С. Д. Політико-правова думка України XIX–XX століть про народовладдя : монографія. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2015. 376 с.

6. Годыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины : учеб. Пособие. Х.: Факт, 1999. 320 с.

7. 300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: ЛЬВДУВС, 2010. 284 с.

Горяченко Р.І.,

начальник Управління дотримання прав людини
Національної поліції України

Залялова І.М.,

Управління дотримання прав людини
Національної поліції України,
кандидатка юридичних наук

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Як зазначено у Національній Стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/221, забезпечення пріоритетності прав і свобод людини є визначальним чинником у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності [1].

Державну політику у сфері дотримання прав людини під час надання поліцейських послуг у Національній поліції України здійснює Управління дотримання прав людини (далі – УДПЛ), яке є структурним підрозділом апарату центрального органу управління поліції.

Наказом Національної поліції України від 16 березня 2020 року № 215 (із внесеними змінами та доповненнями) затверджено Положення про Управління дотримання прав людини Національної поліції України (далі – Положення).

Відповідно до Положення діяльність УДПЛ координує та контролює Голова Національної поліції України, що є запорукою безстороннього, неупередженого, об'єктивного ставлення під час виконання покладених на Управління завдань.

Завданнями УДПЛ, визначеними у Положенні, є:

- забезпечення реалізації в органах (підрозділах) поліції принципу дотримання прав людини під час застосування поліцейських заходів;
- здійснення організаційного забезпечення діяльності та контролю за роботою ізоляторів тимчасового тримання;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, недопущення та усунення проявів дискримінації в діяльності органів (підрозділів) поліції;
- здійснення координації та організаційно-методичного забезпечення в органах (підрозділах) поліції протидії та запобіганню домашньому насильству та насильству за ознакою статі;
- здійснення координації діяльності у сфері захисту персональних даних, у тому числі за допомогою організаційних заходів, а також визначення переліку та складу таких заходів, спрямованих на безпеку обробки цих даних, з урахуванням вимог законодавства у сфері захисту персональних даних, інформаційної безпеки;
- здійснення дистанційного зовнішнього контролю за організацією роботи із затриманими особами, забезпечення їх прав, дотримання процесуальних гарантій при внесенні інформації до інформаційної підсистеми автоматизованого обліку дій із затриманими особами інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» [2].

Для ефективної реалізації зазначених завдань в структурі УДПЛ створено п'ять відділів.

Основними завданнями відділу аналітики та організації захисту персональних даних є визначення переліку та складу організаційних заходів, спрямованих на безпеку обробки персональних даних; консультування володільця або розпорядника персональних даних; взаємодія з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та визначеними ним посадовими особами його секретаріату з питань запобігання та усунення порушень законодавства про захист персональних даних; надання організаційної та методичної допомоги поліцейським, структурним підрозділам центрального органу управління

Національної поліції України, Головним управлінням Національної поліції, міжрегіональним та територіальним органам Національної поліції України; вжиття заходів щодо забезпечення захисту персональних даних.

Пріоритетним напрямком діяльності відділу моніторингу автоматизованого обліку дій із затриманими особами є впровадження системи «Custody Records» в діяльності підрозділів поліції, яка передбачає формування електронного дос'є на кожного затриманого. Метою впровадження системи є підвищення стандартів захисту дотримання прав людини, рівня довіри до поліції, створення єдиного безпекового простору, а також недопущення перевищення повноважень поліцейськими. Система фіксуватиме всі дії із затриманими особами, які перебувають у підрозділі поліції; забезпечить здійснення зовнішнього контролю, обов'язкове опитування (інтерв'ю) затриманої особи та поліцейського; унеможливить контакти з особами, які не мають на це повноважень (зонування); дасть можливість оперативного отримання інформації про перебування особи під контролем поліції.

Основними елементами системи є забезпечення інфраструктурних умов у підрозділі поліції (зонування); система відеонагляду 24/7; службова особа, відповідальна за перебування затриманих (інспектор з дотримання прав людини); підключення до інформаційної підсистеми «Custody Records» Інформаційного порталу Національної поліції України поліцейських, дотичних до процесу затримання.

Організаційне забезпечення діяльності та контролю за роботою ізоляторів тимчасового тримання (далі – ІТТ) здійснює відділ організаційного забезпечення діяльності місць тимчасового тримання осіб. Слід зазначити, що на сьогодні 129 ізоляторів тимчасового тримання підключено до інформаційної підсистеми «ІТТ Custody Records». Упродовж трьох років функціонування система відеомоніторингу в цих підрозділах поліції показала свою ефективність. Так, з початку 2021 року вдалося запобігти вчиненню семи самогубств осіб, що перебували під контролем поліції.

Одним із напрямків діяльності УДПЛ є удосконалення законодавства у сфері дотримання прав людини. Так, працівниками УДПЛ спільно з іншими заінтересованими структурними підрозділами центрального органу управління поліції розроблено проєкт Закону України «Про правила відбування адміністративного арешту», яким передбачено внесення змін до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», в частині визначення функцій поліції щодо утримання в ІТТ осіб, затриманих за вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, узятих під варту, а також обвинувачених та засуджених.

На відділ моніторингу питань гендерної рівності та координації протидії домашньому насильству покладено функції в межах компетенції забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. З метою підвищення професійної обізнаності, удосконалення практичних навичок, покращення реагування на випадки домашнього насильства, працівниками відділу разом з міжнародними партнерами, громадськими організаціями розроблено онлайн-курс «Домашнє насильство: поліцейське реагування», який розміщений на освітньому порталі службової підготовки Національної поліції України. Працівники відділу проводять тренінги з питань протидії та реагування на випадки домашнього насильства поліцейськими, готуючи майбутніх тренерів. Так, упродовж 2021 року було проведено 10 тренінгів та підготовлено 140 тренерів з числа поліцейських патрульної поліції.

Реалізація завдань, покладених на УДПЛ здійснюється як безпосередньо, так і через поліцейських уповноважених з контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності (з дислокацією в областях). Старші інспектори з особливих доручень відділу уповноважених з контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності перевіряють територіальні і міжрегіональні органи та підрозділи поліції на предмет дотримання прав людини в поліцейській діяльності, здійснюють моніторинг інформаційних ресурсів Національної поліції України, засобів масової інформації та соціальних мереж з метою виявлення можливих порушень прав людини в поліцейській діяльності, розглядають звернення громадян з питань, пов'язаних з дотриманням прав людини в поліцейській діяльності, беруть участь у проведенні нарад, конференцій, семінарів, навчальних заходів і тренінгів, зустрічей, нарад з представниками міжнародних, громадських організацій тощо.

Усі зазначені напрямки діяльності УДПЛ є пріоритетними та сприяють утвердженню та забезпеченню прав і свобод людини, в тому числі в поліцейській діяльності. Стратегічним завданням є створення дієвих механізмів захисту прав і свобод людини в поліцейській діяльності, ефективне вирішення системних проблем у цій сфері.

Література:

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 29.05.2021).
2. Про затвердження Положення про Управління дотримання прав людини Національної поліції України : наказ НПУ від 16.03.2020 № 215 (із змінами та доповненнями). URL:

<https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/upravlinnya-zabezpechennya-prav-lyudini.html> (дата звернення: 29.05.2021).

Гуріна Дарія Петрівна
заступник завідувача лабораторії навчальної та наукової роботи
Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Судово-експертна діяльність – це системна діяльність, що здійснюється визначеними у законодавстві суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням. Суб'єктами судово-експертної діяльності є державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу» [1].

На сьогодні у наукових та практичних колах широко обговорюється думка про визначення державного органу, відповідального за формування політики у сфері судово-експертної діяльності. Враховуючи той факт, що до повноважень Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст) віднесено координацію діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань розвитку судової експертизи, забезпечення організації роботи Координаційної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті, ведення Державного реєстру атестованих судових експертів та Реєстру методик проведення судових експертиз тощо, пропонується визначити Мін'юст органом, який відповідає за формування загальних засад державної політики у сфері судово-експертної діяльності з метою комплексного розвитку та функціонування експертного забезпечення правосуддя.

Вочевидь, не можна погодитися із зазначеним підходом щодо визначення державного органу, відповідального за формування державної політики у сфері судово-експертної діяльності, оскільки такі зміни можуть сприяти монополізації судово-експертної діяльності Мін'юстом.

Крім того, існує думка щодо створення єдиної Експертно-кваліфікаційної комісії судових експертів та Дисциплінарної комісії судових експертів для створення єдиних підходів щодо доступу до професії та дисциплінарної відповідальності [2]. На наш погляд,

передбачений частиною першою ст. 17 Закону «Про судову експертизу» чинний порядок присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів, який здійснюється експертно-кваліфікаційними комісіями при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність, довів свою ефективність. Водночас, існуюча система суб'єктів судово-експертної діяльності є запорукою дотримання принципу незалежності судового експерта.

Крім питання державного регулювання судово-експертної діяльності, до актуальних проблем у цій галузі необхідно віднести питання удосконалення термінологічного апарату, а саме – розмежування термінів «експерт» та «судовий експерт», відокремлення поняття «експерт з питань права» від терміну «судовий експерт».

Щодо розмежування термінів «експерт» та «судовий експерт» вважаємо, що під терміном «експерт» слід розуміти процесуальний статус особи, а, відповідно, «судовий експерт» – особа, яка відповідає встановленим кваліфікаційним вимогам, пройшла підготовку, склала кваліфікаційний іспит та внесена до Реєстру судових експертів. Судовий експерт здійснює свою діяльність на постійній основі, в законодавстві врегульовані питання його кваліфікації, дисциплінарної відповідальності, соціальних гарантій тощо.

Щодо відокремлення поняття «експерт з питань права» від терміну «судовий експерт» слід зазначити, що на сьогодні існує проблема ототожнення двох різних процесуальних фігур. Враховуючи повноваження та статус «експерта з питань права», а також консультативний характер його діяльності, пропонуємо замінити в процесуальних кодексах (а саме, ст. 73 ЦПК [3], ст. 70 ГПК [4], ст. 69 КАС [5]) термін «експерт з питань права» на «консультант з питань права».

Таким чином, у сфері судово-експертної діяльності існує низка нагальних проблем, що потребують вирішення. Це, насамперед, питання державного та нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, а також удосконалення термінологічного апарату.

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 29.05.2021).
2. Міністерство юстиції України виносить на публічне громадське обговорення проєкт Закону України «Про судово-експертну діяльність». *Міністерство юстиції* : веб-сайт. URL:

<https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-vinosit-na-publichne-gromadske-obgovorennya-proekt-zakonu-ukraini-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist> (дата звернення: 29.05.2021).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 29.05.2021).

4. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 29.05.2021).

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 29.05.2021).

Задунайський Вадим Васильович

професор кафедри історії Гуманітарного факультету
Українського католицького університету (м. Львів),
доктор історичних наук, професор

УКРАЇНА В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ ПІД ЧАС ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ)

Перед сучасним світом постає все більше викликів, на які намагаються адекватно реагувати як міжнародні організації, так і кожна держава. За таких обставин все помітнішими стають просування інтересів глобальних і регіональних лідерів та впливи транснаціональних корпорацій. Актуалізуються й глобальні екологічні виклики, а досвід 2020-2021 рр. на порядок денний для усієї планети поставив загрозу пандемії «Коронавірусу».

В силу зазначених обставин додаткової гостроти набула боротьба «за краще майбутнє», в якій мусить брати участь кожна держава. Зрозуміло, що чим слабша і вразливіша відповідна країна, тим менше враховуються її потреби в контексті просування інтересів регіональних і глобальних лідерів. Такими є реалії трансформації сучасного світу і з ними доводиться рахуватися.

В умовах глобалізації боротьба за «місце під сонцем» все більше проявляється у співпраці, яка потужними «гравцями» дедалі активніше перетворюється в інструмент власного зростання (бажано з одночасним ослабленням або хоча б гальмуванням конкурентів та посиленням впливу на партнерів). Саме тому стратегії домінування охоплюють усі царини буття і не обмежуються лише боротьбою за ринки та ресурси, які в свою чергу трансформуються згідно з новими викликами 6-го технологічного

укладу (епоха нанотехнологій та клітинних технологій) [3, с. 14-15]. Провідні країни світу активно застосовують усі засоби під час просування своїх інтересів, що виявляється й у все більшій «інструменталізації» економіки й політики слабких країн, які поступово втрачають «суб'єктність».

На території Європи досить помітні зміни відбуваються впродовж останніх десятиліть у межах так званого «стратегічного Хартланду» та «Рімланду» [7, с. 424-426; 9, с. 135]. Тут геоекономічні інтереси напряму співвідносяться з геополітичними стратегіями як глобальних, так і регіональних «гравців». Все це безпосередньо позначається на Україні, яка у геополітичних визначеннях перебуває у «стратегічному Хартланді» (регіон Балто-Чорномор'я). І справа полягає не лише у питанні геополітичного суперництва США і КНР, до якого активно долучається РФ. Все більше значення починає відігравати й прагнення ФРН до посилення регіонального лідерства з прицілом на глобальний рівень.

З огляду на зазначене зверну увагу на специфічний зв'язок між тенденціями економічного зростання Німеччини, постачанням російських енергоносіїв до Європи, ставленням до регіональних організацій в Центрально-Східній частині ЄС та участю у протидії гібридній агресії РФ проти України.

Підкреслю, що важливим є не тільки намагання Німеччини бути головним партнером Російської Федерації в ЄС у питанні експорту-імпорту енергоносіїв та їх транзиту (проект «Північний потік / Північний потік – 2») [15, с. 5-7]. Дуже цікавим є факт зростання впливу ФРН на відповідний сегмент цього ринку внаслідок реалізації згаданого проекту. Вочевидь, це не тільки дозволить Німеччині стабільно розвивати власну економіку через отримання від РФ певних преференцій у ціні та обсягах газу. ФРН додатково отримає надійний важіль впливу на подальший транзит енергоносіїв у межах ЄС, що в свою чергу буде інструментом посилення свого домінування в регіоні.

Зверну увагу і на той факт, що ставлення до агресивної політики російської адміністрації під час гібридної війни проти України теж може «інструменталізуватися». Йдеться про низку заходів і рішень німецького уряду, спрямованих на протидію російській експансії в Україні у вигляді політичних заяв і оцінок, економічних санкцій, організації міжнародних миротворчих ініціатив, участь у «Нормандському форматі» тощо. В усіх згаданих діях ФРН обстоювала територіальну цілісність та суверенітет України, але при цьому займала досить компромісну позицію щодо РФ.

Прикладом є «Формула Штайнмаєра», яка деталізувала кроки щодо урегулювання ситуації в окремих районах Донецької і Луганської областей України (Закон України № 2268-VIII від 18.01.2018 визначив їх як тимчасово окуповані Російською Федерацією в результаті збройної

агресії [12]) з урахуванням ключових вимог РФ, нав'язаних українській стороні під час зустрічей у Мінську в 2014-2015 рр. [13]. На мою думку керівництво ФРН досі не використало усі свої можливості для належної підтримки української сторони в цій ситуації. Припускаю, що така позиція може бути певним «інструментом» для тиску на Росію задля отримання більшої користі від співпраці на ринку енергоносіїв. При цьому реалізація проекту «Північний потік-2» шкодить Україні, яка втрачає статус головного «транзитера» і стає вразливішою перед гібридними атаками РФ [10].

Ще одним подібним прикладом німецької зовнішньої політики є скептичне ставлення до перспектив членства України в НАТО [1]. Припускаю, що тут справа не тільки у стандартах економічного, політичного, військово-технічного та правового стану країни-претендента, а в певних стратегічних пріоритетах не лише ФРН, але й інших регіональних і глобальних лідерів.

Підтвердженням такого припущення є досвід низки країн Центрально-Східної Європи. Так, в 1999 р Польща, Чехія та Угорщина стали членами НАТО (відповідна процедура тривала менше 2 років з липня 1997 р. – до квітня 1999 р.) [5, с. 4-6]. Натомість Грузія попри багатолітні прагнення досі не отримала навіть «Плану дій для членства в НАТО». Показовим є той факт, що ще напередодні російсько-грузинської війни 2008 р. Грузія за основними стандартами перевищувала показники Польщі та Болгарії на момент їх запрошення до НАТО [2; 4].

Наголошу, що наслідки гібридної війни проти України додатково загострюють не тільки стосунки «Заходу» і Росії, але й конкуренцію в межах ЄС. Підкреслю, що впродовж 2015-2017 рр. німецька економіка зазнала значних втрат, які не в останню чергу були обумовлені наслідками гібридної війни (економічна криза в Україні додатково ускладнила ситуацію в Європі; прийняття економічних санкцій проти РФ теж зачепило економіку ФРН; змінилися стратегії геоекономічного планування тощо). Проявом цього стало зменшення ВВП, суттєве скорочення інвестицій тощо.

Показово, що серед країн ЄС, котрі найшвидше змогли відновити економічне зростання, виявилася сусідня Польща. Одною з причин цього стала трудова еміграція з України (понад 1,5 млн. українців долучилися до розвитку польської економіки [11]). Цей факт виявився певним «підсолоджувачем» для Польщі, геополітичне становище якої зазнало суттєвих втрат внаслідок занепаду багатьох стратегічних ініціатив просування як національних інтересів Польщі, так і її партнера-патрона (США) та потужних регіональних міждержавних організацій (НАТО і ЄС) у східному та південно-східному напрямку, де ключову роль відігравали стосунки з Україною. Одною з них була оновлена стратегія «міжмор'я»

[14]. Втрачали актуальність й інші проекти, у тому числі в межах ЄС. Одним з таких є «Вишеградська група / четвірка», що відіграла помітну роль у Центрально-Східній Європі впродовж 1990-х – на початку 2000-х рр. [8]. Через наростання протиріч в групі (відмінні пріоритети геополітичних та гео економічних перспектив; тиск регіональних і глобальних лідерів тощо) вона втратила свої позиції та геополітичний вплив у регіоні.

Окремо згадаю польсько-німецькі розбіжності через німецько-російський проект «Північний потік». Його реалізація позбавляє Польщу не тільки вагомих фінансових надходжень від транзиту енергоносіїв, але й ослабляє статус країни на міжнародному рівні та «узалежнює» польську економіку не лише від німецьких пріоритетів, але й створює поле для тиску з боку РФ. Останнє розцінюється в якості поважної загрози національній безпеці Польщі. Тож, саме зазначені причини викликають у польської сторони гостру критику не тільки німецько-російських енергетичних проектів, але й гібридної війни РФ проти України. Попри послідовність та зрозумілість підходів Польщі, її жорстку позицію не підтримує більшість країн ЄС. Вони чітко орієнтуються на німецькі проекти через залежність від економічного «клімату» в регіоні. У короткостроковій перспективі їх еліти мусять забезпечувати економічне зростання та політичну стабільність своїм країнам, що є не лише їхнім обов'язком, але й передумовою для збереження підтримки виборців.

Короткий огляд окремих аспектів посилення глобалізації в межах Центрально-Східної Європи дає підстави наголосити на тому, що Україні й українцям варто припинити видавати бажане за дійсне. Глобальні й регіональні виклики обумовлюють зростання егоїзму будь-якої держави, що вимагає адекватного розуміння цих тенденцій для захисту власних інтересів. Членство України в європейських міжнародних організаціях є важливим інструментом просування і захисту своїх інтересів, але не варто переоцінювати його значення. Європейський і світовий досвід останніх десятиліть свідчить, що в міжнародних відносинах більше важить не формальне визнання певної держави, а її реальна економічна і військово-політична потуга, з якою мають рахуватися не тільки противники, але й партнери-конкуренти.

Внаслідок гібридної війни Україна зазнала і продовжує зазнавати великих втрат в усіх царинах суспільно-політичного, соціально-економічного та національно-культурного буття, а тому стає дедалі слабшою [6, с. 10-11]. Тож країна неухильно втрачає свої позиції на регіональному рівні, а це загрожує надмірним «узалежненням» від глобальних і регіональних «гравців», які посилюватимуть «інструменталізацією» політики й економіки України у власних цілях.

Протиставити цьому варто прагнення до самодостатнього розвитку країни на основі «реалізму» (в оцінці своїх інтересів та позицій партнерів і противників), «далекоглядності» (стратегій та дій), «сміливості» (у плануванні реформ), «дієздатності» (під час здійснення реформ), «солідарності» (суспільства і влади), «самокритичності і чесності» (в оцінці успіхів і помилок).

Отже, варто розуміти основні тенденції глобалізації й намагатися враховувати їх під час визначення стратегій розвитку України, уникаючи при цьому надмірної залежності від зовнішніх чинників. Важливою запорукою успішності країни має стати потужна економіка, розвинута політична і судова системи, авторитетні Збройні Сили, самодостатнє суспільство та реалістична і далекоглядна внутрішня й зовнішня політика.

Література:

1. Берлін стримано відреагував на прагнення Києва щодо членства в НАТО. URL : <https://www.dw.com/uk/berlin-strymano-vidreahuvav-na-prahnennia-kyieva-shchodo-chlenstva-v-nato/a-57123184> (дата звернення: 22.06.2021)

2. ВВП на душу населення (МВФ). URL : <https://svspb.net/danmark/vvp-stran-na-dushu-naselenija.php> (дата звернення: 21.06.2021)

3. Гардашук Т.В. Нанотехнології та наноетика: суперечності обґрунтування. *Інтегративна Антропологія*. 2017. № 1. С. 14-22.

4. Герасименко П. Рецепт успішних реформ від Саакашвілі. URL:

[https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SWf86xw85sMJ:https://zaxid.net/retsept_ushpishnih_reform_vid_saakashvili_n1117778+\(дата звернення:22.06.2021\)](https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SWf86xw85sMJ:https://zaxid.net/retsept_ushpishnih_reform_vid_saakashvili_n1117778+(дата+zverнення:22.06.2021))

5. Голдгейер Д. Питання не в тому, коли, а які країни // «НАТО Ревю». Весна 2002. С. 4-7. URL: https://www.nato.int/docu/review/pdf/i1_uk_review.pdf

6. Задунайський В. Деякі аспекти історичного досвіду сучасної України (кінець 2016 – початок 2018 рр.) «Актуальні проблеми сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в Україні»: Збірник матеріалів II між нар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Кривий Ріг, 27 квіт. 2018 р. Кривий Ріг, 2018. С. 10-13.

7. Конобеев В.Н. Битва за римленд: геополітичний ресурс стран Восточной Европы в геостратегии США в Евразии. *Теорія і практика державного управління*. 2009. Вип. 2. С. 424-430.

8. Логінов Я. Вишеградська четвірка: кінець ілюзій. URL: <https://zn.ua/ukr/article/print/international/vishegradska-chetvirka-kinec-ilyuziy-.html> (дата звернення: 21.06.2021)

9. Макиндер Х.Д. Демократические идеалы и реальность. *Полис*. 2011. № 2. С. 134–144.
10. «Північний потік – 2» це флеш-рояль РФ, щоб відключити Україну – Зеленський. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/06/1/7295595/> (дата звернення: 22.06.2021)
11. Польський прем'єр нарахував 1,5 мільйона українців у Польщі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42558980> (дата звернення: 22.06.2021)
12. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Закон України від 18.01.2018. № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. Ст. 54.
13. «Формула Штайнмаєра». Повний текст листа глав МЗС Німеччини та Франції Лаврову і Клімкіну від 28 листопада 2015 року українською. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/-formula-shtajnmajera-povnij-tekst-lista-goliv-mzs-nimechchini-i-frantsiji-lavrovu-i-klimkinu-vid-28-listopada-2015-roku-rosijskoju-1323686.html> (дата звернення: 22.06.2021)
14. Яворська Г.М. «Зміни у зовнішній політиці Польщі: виклики і можливості для України». Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/zmini-u-zovnishniy-politici-polschi-vikliki-i-mozhливosti-dlya>. (дата звернення: 21.06.2021)
15. Łoskot-Strachota A., Antas Ł. *NORD STREAM na liberalizującym sie rynku gazu UE*. Warszawa : Osrodek Studiów Wschodnich, 2010. 57 s.

Захарченко Петро Павлович

професор кафедри теорії та історії права та держави Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор

СТАНОВЛЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ США ЯК ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

«Судова влада Сполучених Штатів ввіряється одному Верховному суду і такій кількості нижчих судів, яку Конгрес може в разі потреби встановлювати і засновувати», - йдеться в ст. 3 Конституції США 1787 р.[1].¹⁶ У наступній статті цитованого документа визначені повноваження Верховного суду, який має вирішувати усі справи як «за законом, так і за правом справедливості». Повноваження здійснювати конституційний контроль, як бачимо, положеннями конституції не передбачалися. Вони з'явилися у Верховного Суду США явочним порядком лише у 1803 р. У американській та й світовій юридичній літературі вважається, що справа Мербері проти Медісона поклала початок інституту конституційного контролю в США, а згодом і в інших країнах. Вона стала, ймовірно, найважливішою в історії Верховного Суду, адже була першою справою єдиного на той час судового органу США, де був застосований принцип «судового контролю», тобто надання права федеральним судам анулювати акти Конгресу, що суперечать Конституції [2].¹⁷

Отож, на виборах до Конгресу США, що відбулися в листопаді 1800 р., молода політична сила – Демократично-республіканська партія, яку очолював Томас Джефферсона, перемогла партію федералістів на чолі з Джоном Адамсом. Оснаний став першим в історії США партійним президентом та першим главою держави, обраним на альтернативній основі.

27 лютого 1801 р. за ініціативи федералістів, Конгрес США ухвалив закон, що надавав президенту країни право призначати мирових суддів в окрузі Колумбія. Голосування в Сенаті відбувалося в останній день перебування Дж. Адамса на посаді і продовжувалося до півночі. Саме тому, призначені на посаду, отримали назву «опівнічні судді» [3]. На знак подяки за віддану працю, на ці посади президент Дж. Адамс, що завершував свою президентську каденцію, намагався призначити своїх союзників, партнерів і колишніх півробітників. Частина членів партії

федералістів розглядала ці призначення як спосіб майбутнього впливу на уряд після закінчення своїх депутатських повноважень, що спливали у березні 1801 р.

Зрештою, президент Дж. Адамс призначив із числа своїх прибічників на п'ятирічний термін 42 мирових судді для округу Колумбія, списки яких були затверджені Сенатом і завірені офіційною урядовою печаткою [4]. У цей же час на пост голови Верховного суду США був призначений Дж. Маршалл, який до цього займав посаду державного секретаря в уряді Дж. Адамса. Проте, вступивши на посаду 5 березня 1801 р., президент Т. Джефферсон устиг заборонити своєму новому державному секретарю Дж. Медісону виконувати розпорядження свого попередника. Однак абсолютна більшість суддів уже здобули свої дозволи (патенти) на призначення. Лише чотири кандидати, серед яких Вільям Мербері, не отримав патент на призначення. Претендент побачив у таких діях новообраного президента зазіхання на свої трудові права, звернувся до Верховного суду з позовом про про видачу мандамусу, тобто судового рішення, яке мало зобов'язати держсекретаря Дж. Медісона видати позивачу патент мирового судді в графстві Олександрія округу Колумбія.

Перед головою Верховного Суду Дж. Маршалом постало три питання. По-перше, чи мав В. Мербері право на подачу позову до судової влади США за вирішенням того питання, яке він оспорував? По-друге, чи є юридичні підстави судовій владі США надати В. Мербері саме таке судове рішення, якого він домагався? По-третє, якби суди США задовольнили перші дві позовні вимоги, то чи в компетенції Верховного суду видати вищевказані дозволи?

У лютому 1803 р. Верховний суд США у справі В. Мербері проти Дж. Медісона ухвалив остаточне рішення, в якому світ почув відповіді на вище поставлені питання. Насамперед, Суд підтвердив право позивача на обіймати ту посаду, призначення на яку він домагався. Крім того, відповів ствердно на питання, що в разі порушення такого права, закон надає позивачеві можливість правового захисту. Третє прпитання впливає із попередніх відповідей: «Якщо закони дають йому (позивачу) засоби правового захисту, то чи може бути виданий мандамус на виконання вимог позивача». Дж. Маршалл і цього не заперечував: закон дозволяє надавати судовий наказ на виконання вимог позивача, у нашому випадку В. Мербері. Акт, який встановлює судову систему Сполучених Штатів, уповноважує Верховний суд «видавати мандамус будь-кому із суддів або посадових осіб, що знаходиться на службі Сполучених Штатів.... Державний секретар, будучи посадовою особою, яка перебуває на службі Сполучених Штатів, чітко відповідає цим положенням, і, якщо цей суд не дозволяє видати мандамус такій посадовій особі, то це може

статися лише через неконституційність закону, який не здатен надавати права і встановлювати обов'язки» [5].

Окрім іншого, Дж. Маршалл, обґрунтувавши необхідність здійснення конституційного контролю, ухвалив, що положення розділу 13 Закону про судоустрій 1789 р., що передбачає можливість видачі мандамусу, не відповідають Конституції США, оскільки він поширюється на справи, що мають оригінальну юрисдикцію. Таким чином, В. Мербері було відмовлено у видачі патенту на зайняття посади судді у штаті Каліфорнія.

Порівняння названого вище розділу 13 Закону про судоустрій 1789 р. із ст. 3 Конституції США, в якій визначається компетенція Верховного Суду, привело Дж. Маршалла до висновку, що названий розділ розширює компетенцію суду у порівнянні зі статтею Основного закону. При видачі мандамуса, Верховний суд може діяти тільки як апеляційна інстанція, але не як суд першої інстанції: «Постановлено, що Верховний суд матиме виняткову юрисдикцію по всіх спорах цивільного характеру, в яких штат є стороною, за винятком спорів між штатом і його громадянами; виключаючи також суперечки між штатом і громадянами інших штатів або іноземними громадянами, в останньому випадку суд має первісну, але не виключну юрисдикцію. Суд матиме таку виняткову юрисдикцію по судових справах або за позовами щодо послів та інших дипломатичних агентів, членів їхніх сімей або домашніх слуг як судовий орган, що діє за нормами статутного права, здійснює компетенцію відповідно до положень федерального права, і первинну, але не виняткову компетенцію по всіх судових справах, порушених послами та іншими дипломатичними агентами, а також у справах, в яких консул або віце-консул є однією з сторін. Судові справи по спору про факт в Верховному суді за всіма позовами щодо громадян Сполучених Штатів будуть розглядатися за участю присяжних. Верховний суд буде також мати апеляційну юрисдикцію по справах, розглянутих окружними судами і судами штатів у випадках, спеціально передбачених в майбутньому: він матиме повноваження видавати накази про заборону провадження у справі окружним судом, при розгляді справ з адміралтейських і інших морських справах і направляти мандамус якого – або з окружних судів або посадовій особі, що знаходиться на службі Сполучених Штатів у справах, які надають право на підставі норм права і практики права», – так обґрунтував конституційно-правову доктрину голова Верховного Суду США Дж. Маршал [5].

Конституція США встановлює (ст. 6), що вона і закони США, ухвалені на її виконання, так само як і всі договори, які укладені або будуть укладені Сполученими Штатами, є вищими законами країни, і судді кожного штату зобов'язані їх виконувати, навіть якщо в Конституції

і законах будь-якого штату зустрічаються нормативні неузгодження і суперечності. Очевидно, що в цій статті міститься рекомендація на можливість перевірки відповідності конституцій і законів окремих штатів федеральної Конституції і федеральним законам, хоча прямо про це нічого не говориться і не згадується Верховним судом США.

Таким чином, правова позиція, викладена і закріплена рішенням суду по справі «Мербері проти Медісона», стала помітною віхою в становленні судової конституційної юрисдикції. За вагою впливу саме цю подію в конституційній історії США не рідко прирівнюють до ухвалення нового конституційного додатку до Основного закону країни. На підставі новел, запропонованих головою Верховного Суду США Дж. Маршалом, який обґрунтував необхідність запровадження практики нагляду за конституційністю законів, з 1803 р. судді не лише можуть, а й зобов'язані оголосити недійсним будь-який закон, що на їхнє переконання, суперечить Конституції США.

Література:

1. Конституція США.
<https://constitutioncenter.org/media/files/RU-Constitution.pdf>. (дата звернення: 27.05.2021).
2. Marbury v. Madison (1803).
https://www.thirteen.org/wnet/supremecourt/democracy/landmark_marbury. (дата звернення: 27.05.2021).
3. Правовые взгляды Дж. Маршалла.
http://www.kursach.com/biblio/0010021/14_4.htm. (дата звернення: 27.05.2021).
4. Marbury v. Madison (1803). Historical Context.
<https://www.fjc.gov/history/cases/cases-that-shaped-the-federal-courts/marbury-v-madison>. (дата звернення: 30.05.2021).
5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / Сост. проф. В. В. Маклаков. – 2 - е изд., исправ. и доп. – М.: Издательство БЕК. 584 с. (дата звернення: 30.05.2021).

Зозуля Євген Вікторович

професор кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВOTBOPEHHЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах неухильного євроінтеграційного поступу України перед нею стоїть необхідність подальшого розвитку і вдосконалення державно-правового устрою держави. Стратегічні завдання на цьому напрямку

визначені в Указі Президента України від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». В контексті державотворення основоположним завданням, визначеним цим документом є сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях [1].

Реалізація цього завдання потребує концентрації зусиль українського суспільства на шляху подальшої розбудови сучасної, конкурентоспроможної держави, визначальними характеристиками якої є верховенство права і розвинена правова культура, збалансована представницька демократія, сильне самоврядування, дисциплінований і високопрофесійний державний менеджмент.

Реалізація цього основоположного напрямку державотворення потребує вирішення низки пріоритетних завдань як на загальнонаціональному так і регіональному рівні. Серед основоположних державотворчих завдань загальнонаціонального рівня - подальша модернізація держави, формування оновленої ефективної влади, здатної до впровадження системних і послідовних рішень. Це, у свою чергу, потребує завершення адміністративної та адміністративно-територіальної реформи, реформи децентралізації влади, конституційної і судової реформи, подальшого вдосконалення виборчої системи, удосконалення і розбудови правової бази й дієвого механізму боротьби з корупцією.

В умовах збройного протистояння Сході держави за безпосередньої участі Російської Федерації найважливішим завданням державного будівництва є забезпечення національної і воєнної безпеки України. Основні цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва визначені в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»», яким затверджено Стратегію воєнної безпеки України [2].

Необхідно зазначити, що такий стратегічний документ в Україні підготовлено вперше. Стратегія є документом оборонного планування, мета якого – забезпечення реалізації державної політики у сфері оборони та визначення шляхів реалізації пріоритетів державної політики у воєнній сфері, сферах оборони та військового будівництва. Документ передбачає запровадження комплексного всеосяжного підходу до оборони України в умовах воєнної загрози національній безпеці, пов'язаної з використанням гібридних методів [3].

На регіональному рівні стратегічними завданнями державного будівництва є реалізація наступного етапу реформи децентралізації влади,

а також виконання завдань, визначених Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки.

Характеризуючи стан реформи децентралізації влади в Україні, необхідно зазначити, що вона знаходиться в активному процесі. Зокрема, Європарламент визнав її як одну з найуспішніших, які були впровадженні Урядом нашої держави. Слід також підкреслити, що за час започаткування цього процесу, а саме з 2014 року, вже сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи. За оцінкою експертного середовища, нова законодавча база значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Також вже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію і незалежність від центрального бюджету [4].

Відтак, реалізація наступного етапу зазначеної реформи є одним з пріоритетних завдань державотворчого процесу в Україні, що сприятиме розвитку місцевого самоуправління і економічного розвитку країни в цілому. В той же час, для подальшого просування реформи та її завершення, необхідно здійснити системну законотворчу роботу, зокрема, внести зміни до Конституції України щодо децентралізації, ухвалити низку законів, серед яких: «Про засади адміністративно-територіального устрою України», «Про службу в органах місцевого самоврядування (нова редакція)», «Щодо державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування», «Про комунальну власність», оновлення законів про місцеве самоврядування, про місцеві державні адміністрації.

В кінцевому рахунку реалізація цих завдань дозволить повною мірою досягти кінцевої мети реформи, а саме – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Треба також наголосити, що важливим завданням розбудови української державності є реалізація секторальних стратегій розвитку, координація державної політики у різних сферах, досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави. З метою реалізації цього важливого напрямку Урядом розроблено та затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Ця Стратегія визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та

розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року [5].

Реалізація завдань, визначених у Стратегії дозволить створити умови для того, аби розвиток регіонів і територій відбувався більш рівномірно, не зростали диспропорції між регіонами, вирівнювалась якість життя населення, через допомогу в розвитку тим територіям, де є обмежені ресурси чи фізичні об'єктивні обмеження їх зростання. Як зазначають експерти, Стратегія загалом має стати основою для планування різних публічних інвестицій, не просто у якісь сектори, а сектори у певних регіонах і територіях. Вона має виконувати певну координуючу роль – узгодження секторальних інвестицій, інтересів держави з інтересами і потребами регіонів [6].

Серед найактуальніших завдань розвитку правової системи держави є дослідження проблем, перспектив та створення системної і цілісної правової основи для подальшого проведення конституційно-правової реформи, реформування судово-правової системи, адміністративно-територіального устрою, вдосконалення форм державного управління, місцевого самоврядування, взаємовідносин місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, перерозподілу конституційних повноважень між основними владними інституціями.

Варто зауважити, що важливого значення мають питання правового урегулювання статусу тимчасово окупованих територій окремих районів у Донецькій та Луганській областях (далі ОРДЛО). Проблемою є те, що і сьогодні повною мірою законодавчо неурегульовано питання правового статусу тимчасово окупованих територій Сходу України, забезпечення захисту прав і основоположних свобод населення цих територій. Ця проблема є актуальною і тому, що невизначеність, ситуація міжчасся, призводить до страждань мільйонів людей, які стали заручниками всієї цієї історії, зневіри населення у можливості відновлення української влади на цих територіях, і, відповідно, зростання сепаратистських настроїв.

За наявності проблеми чіткого визнання статусу територій Сходу України, які не контролюються українською владою, необхідним є прийняття окремого комплексного Закону України про визнання цих територій як тимчасово окупованих територій України., в якому необхідно визначити статус і правовий режим цих територій, увесь комплекс заходів із забезпечення захисту прав і основоположних свобод людини і громадянина, забезпечення права громадян, які проживають на цих територіях, на отримання документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, реалізації прав громадян на зайнятість, пенсійне забезпечення,

загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, захист їх виборчих прав.

На наше переконання прийняття такого окремого закону дозволило б рухатися в природній спосіб до поступового повернення цих територій, уникнути правової невизначеності, з урахуванням вже прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, які стосуються внутрішньо переміщених осіб, сформувати повноцінне законодавче поле для комплексного вирішення усіх проблем, із забезпечення дотримання інтересів держави та захисту прав населення цих територій.

Наступним необхідним кроком є ухвалення законодавства про проведення виборів на невідконтрольних Україні територіях. Цей закон повинен базуватися виключно на вимогах Конституції і українського виборчого законодавства. Це є необхідним з огляду на те, що в Законі «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» не зазначено дати місцевих виборів. Позитивним в цьому напрямку є ухвалення Закону України «Про внесення змін до статті 10 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», направлено на конкретизацію набрання чинності окремими положеннями Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» та втілення загальноприйнятих міжнародних стандартів, які мають стати передумовою проведення прозорих та демократичних виборів [7].

Серед інших проблем важливого значення має ідеологічна, інформаційна протидія загрозам «гібридної» війни з боку РФ та її сепаратистських поплічників. Цю війну, на жаль, за багатьма напрямками ми програємо. І це є наслідком відсутності цілеспрямованої ідеологічної та інформаційної політики держави стосовно населення тимчасово окупованих територій ОРДЛО і Криму. Це загрожує ментальним розривом України: на сепаратистські території і основну частину країни. Вихід один – розробка базового Закону про систему забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки держави, плановість, системність і координованість на найвищому державному рівні діяльності структур у протидії зовнішнім інформаційним загрозам та інформаційної підтримки зовнішньої і внутрішньої політики України.

Крім того необхідно ставити на порядок денний посилення кримінальної відповідальності щодо тих, хто став на шлях співробітництва з владою терористів на територіях так званих ДНР та ЛНР (на цих територіях сформувався побутовий, культурний, політичний, адміністративний, економічний, воєнний колабораціонізм. У відповідних структурах цих квазіреспублік цілком свідомо працюють десятки тисяч людей).

Таким чином, нагальною проблемою для законотворчої діяльності на цьому напрямі є не тільки розробка та ухвалення окремих законодавчих актів, а й комплексної стратегії реінтеграції тимчасово окупованих територій України. У цьому процесі необхідна спільна діяльність як представників влади, так й експертних кіл, широкого кола інституцій громадянського суспільства.

Література:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 25.05.2021)
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 5 березня 2021 року № 121/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення 25.05.2021)
3. Президент затвердив Стратегію воєнної безпеки України. Офіційне інтернет-представництво Президента України URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-strategiyu-voennoyi-bezpeki-ukrayini-67361> (дата звернення 25.05.2021)
4. Децентралізація дає можливості URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення 25.05.2021)
5. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 25.05.2021)
6. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Коротко про головне. URL: <https://www.csi.org.ua/news/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvytku-na-2021-2027-roky-korotko-pro-golovne/> (дата звернення 25.05.2021)
7. Про внесення змін до статті 10 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»: Закон України від 7 березня 2015 року № 256-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/256-19#Text> (дата звернення 25.05.2021)

Заїка Юрій Олександрович

завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор

ПРАВО СПАДКУВАННЯ – КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС

Базисним економічним правом, що визначає економічні засади суспільного і державного ладу в будь-якій країні є право приватної власності. Право власності знайшло своє пряме закріплення у низці норм Основного Закону країни. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Природний характер права власності знайшло своє відображення ще в Декларації прав людини і громадянина 1793 р. де недвозначно зазначалося: «Метою суспільства є загальне щастя. Уряд встановлений, щоб забезпечити людині користування її природними і невід'ємними правами. Ці права є рівність, свобода, безпека, власність [1]. Права людини стали основним гаслом революцій і воєн за незалежність у ХУІІІ-ХІХ столітті. Ідея творців Декларації щодо належності права власності кожному громадянину зміст якого полягає у можливості користуватися і розпоряджатися на свій розсуд належним майном, знайшла відображення у конституціях усіх цивілізованих країн.

До основних конституційних прав і свободи людини та громадянина відносяться ті, які засновані на загально визнаних принципах та нормах міжнародного права та міжнародних договорів, відповідно можна вести мову, що норми Конституції України безпосередньо гарантують реалізацію кожному громадянину належних йому природних прав, зокрема у сфері спадкових правовідносин.

Відомий цивіліст минулої епохи М.Я. Пергамент зазначав, що право спадкування є могутнім важелем виробництва, важливим джерелом національного добробуту і культури, слугує енергійним стимулом до підприємливості, праці та ощадливості. Хто не впевнений у тому, що після його смерті майно отримає призначення згідно з його розпорядженням, той природно обмежує свою діяльність і починає тільки споживати [4? с.298]. Основний акт цивільного законодавства України – Цивільний кодекс України (далі ЦК) детально конкретизує сутність, форми і види власності, порядок набуття об'єктів приватної власності, підстави припинення права власності. і значення проголошені в

Конституції України. Один із способів набуття права власності, і водночас, підставою припинення права власності є спадкування.

Здійсненню норм спадкового права присвячена низка міжнародних конвенцій: Гаазька конвенція про колізію законів, відносно форми заповідальних розпоряджень (1961 р.), Базельська конвенція щодо введення системи реєстрації заповітів (1972 р.), Вашингтонська конвенція щодо однакового закону про форму міжнародного заповіту (1973 р.) яка включає і Типовий закон про форму міжнародного заповіту, Гаазька конвенція відносно міжнародного управління майном померлих осіб (1973 р.), Гаазька конвенція про право, яке застосовується до майна, розпорядження яким здійснюється на засадах довірчої власності і його визнанні (1985 р.), Гаазька конвенція про право, яке підлягає застосуванню при успадкуванні нерухомого майна (1989 р.), Гаазька конвенція щодо права, яке застосовується при спадкуванні в силу смерті (1989 р.), Конвенція СНД (1993 р.), яка закріплює принцип рівності громадян країн-членів, при спадкуванні як за законом, так і за заповітом та ін.

Спадкове законодавство надає можливість кожному громадянину виявити свою волю щодо майбутньої долі належного йому майна на випадок смерті. Будь-яка дієздатна особа має право скласти заповіт, розпорядившись таким чином усім своїм майном або його частиною та визначивши коло спадкоємців.

Держава зацікавлена у тому, щоб громадянин максимально використовував надані йому права, оскільки будь-яке суб'єктивне право має соціальну цінність лише за умови його реального здійснення. Водночас реалізація наданого права не повинна нівелювати інтереси інших членів суспільства, в тому числі дітей, батьків, подружжя та інших членів сім'ї.

Відсутність у Конституції України права на спадкування можна пояснити лише як відгомін положень Декретів Ради Народних Комісарів Української РСР від 11 березня 1919 р. та від 21 березня 1919 р. «Про скасування спадкування» за якими право спадкування як за законом, так і за заповітом скасовувалось. Певна стала консервативність спадкових правовідносин зумовлена віковими історичними, культурними, релігійними традиціями і ментальністю українського народу. Сьогодні таке положення не відповідає статусу особи у правовій державі і соціальній значимості феномену спадкування.

Сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації, на новому розумінні економічних, культурних та духовних цінностей, співвідношенні прав та обов'язків держави, суспільства, приватної особи як суб'єкта спадкового правовідношення, що

зумовлює принципіальні зміни доктринального ставлення до окремих традиційних положень спадкового права [3, с. 413].

На сьогодні права і свободи людини відрізняються своєю багатоманітністю. Право успадкування як конституційне право громадянина знайшло закріплення у Основному законі Республіки Білорусь (ст. 44), Республіки Болгарія (ст. 17), Естонської Республіки (ст. 32), Республіки Македонія (ст. 30), Республіки Молдова (ст. 46), Республіки Угорщина (ст. 41), Республіки Узбекистан (ст. 36), Республіки Хорватія (ст. 48), Російської Федерації (ст. 35), Словацької Республіки (ст. 20), Федеративної Республіки Німеччини (ст. 12), Чеської Республіки (ст. 11 Хартії основних прав та свобод) [5, с.104-105]. Право спадкування «законної приватної власності» гарантує ст. 13 Конституції Китайської Народної Республіки.

У § 107 Конституції Королівства Норвегії передбачено, що право на спадщину та право власності не можуть бути скасовані [6].

В системі основних конституційних економічних прав і свобод людини і громадянина поруч із правом приватної власності (ст. 41), правом на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42), правом на користування об'єктами державної та комунальної власності (ст. 41), власністю Українського народу (ст. 13) належне місце повинне посісти і право громадянина на набуття спадщини і право на її розпорядження.

Право громадянина на спадщину необхідно закріпити у ст. 41 Конституції України, як окрему її складову частину: «Право на спадкування гарантується» [2, с. 34].

Поява такої конституційної норми стане додатковою гарантією захисту спадкових прав громадян і буде свідчити про реальні кроки у напрямку адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Література:

1. Декларація прав людини і громадянина. 24 червня 1793 р. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1793.htm>
2. Заїка Ю.О. Конституційне право людини на спадкування // Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності : матеріали підсум. наук-практ. конф. К. : Ліра-К, 2014. С.32-34.
3. Заїка Ю.О. Спадкове право і цивілістична доктрина // Правова доктрина України : у 5 т. Т. 3. Доктрина приватного права : Н.С. Кузнецова, О.Є. Харитонов, Р.А.Майданик та ін.; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. Х.: Право, 2013. С. 413-432.
4. Пергамент Я.М. Пределы наследования в гражданском праве. СПб.: 1906. 541 с.

5. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) монографія / Ю.О. Заїка, Н.Б. Солтис, В.В. Проценко, Є.О. Рябокони; відп. ред. акад. НАПрН України В.В. Луць. К. : НДІ ПрПіП ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України. 2015. 248 с.

6. Kongeriket Norges Grunnlov URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17>

Крестовська Наталя Миколаївна
завідувачка кафедри морського права
Національного університету «Одеська морська академія»,
докторка юридичних наук, професорка

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ В УКРАЇНІ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Категорія «конституційно-правовий статус дитини» є «молодою» порівняно з іншими категоріями вітчизняної науки конституційного права. Утім напередодні 25-річниці Конституції України можна констатувати як наявність сформованих доктринальних положень у цій царині, так і невичерпаність цієї теми, що зумовлює широкі можливості для її подальшого опрацювання.

Як відомо, Україна однією з перших підписала і ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини (надалі – КПД), а на сьогодні ратифіковано й усі факультативні протоколи до Конвенції. Утім, у перші роки незалежності України імплементація положень КПД до національного законодавства, в тому числі – й до конституційного, не перебувала в полі першочергових завдань вітчизняного законодавця. Так, проєкт закону «Про захист прав дитини» (альтернативний йому проєкт мав іншу назву «Про охорону дитинства в Україні») було зареєстровано лише 1998 року. До цього моменту законодавець торкався лише окремих, як правило, найбільш проблемних аспектів правового статусу дитини. Саме на забезпечення благополуччя дітей у складних життєвих обставинах було спрямовано закони «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» та відповідні підзаконні акти. Як це нерідко трапляється, значна частина законодавчих актів присвячувалась організації та реорганізації органів і служб, які мали проводити державну ювенальну політику. Історики кажуть: «Немає джерела – історик мовчить». Щось подібне можна сказати і про юристів: немає законодавчих джерел – немає предмету дослідження. Протягом першого десятиліття незалежної України можна констатувати відсутність як узагальнень, так і

теоретичних напрацювань з проблематики конституційно-правового статусу дитини в Україні, що різко контрастує, наприклад, з рівнем дослідженості молодіжної політики (Є.І. Бородин, М.Ф. Головатий, Л.Ф. Кривачук та ін.). Першою ластівкою в плані наближення до постановки проблеми конституційного статусу дитини в Україні стала дисертація О.І. Вінгловської (2000 рік), яка містила рекомендацію «розробити і прийняти Закон України про права дитини, який буде передбачати визнання дитини рівноправним членом суспільства, регулювати здійснення прав дитини, не врахованих в українському законодавстві, і створити національний механізм контролю за забезпеченням прав дитини» [1, с. 6]. У подальшому можна констатувати формування вітчизняної доктрини ювенального права, розвитком якої є дослідження конституційно-правового статусу дитини в Україні, основна частина яких припадає на останнє десятиліття.

Відмітимо наявність кількох доктринальних підходів до розуміння конституційно-правового статусу дитини. Умовно їх можна назвати вузьким та розширеним. Так, на думку прихильниці першого підходу А.А. Оржаховської, конституційно-правовий статус дитини – це сукупність прав і свобод, передбачених Основним Законом України, які можуть реалізувати суб'єкти, які не досягли повноліття, а також їх обов'язків, що вони можуть виконувати з урахуванням вікових особливостей [2, с. 5].

Натомість І.В. Швець (Волошина) визначає конституційно-правовий статус дитини як юридично закріплене становище дитини в суспільстві та державі, яке регулюється та охороняється системою норм і принципів права, що викладаються в Конституції України, міжнародних та інших конституційно-правових актах, і складається із правосуб'єктності, принципів, прав, свобод та обов'язків, а також гарантій їх реалізації [3, с. 5]. Відзначимо, що у цій дефініції присутнє охоплення конституційно-правовим статусом не тільки власне конституційних, але й усіх інших, в тому числі – міжнародно-правових норм. Таке визначення за своїм нормативним обсягом наближається до визначення загального правового статусу дитини.

Нарешті, можна констатувати відмову від визначення конституційно-правового статусу дитини і зосередження на порівняльно-правовому аналізі його елементів на прикладі конституційного права України та Угорщини, що продемонструвала Ю.В. Губаль [4].

Центральний елемент правового статусу – права і свободи дитини – у Конституції України є недеталізованим. Конституція України гарантує державну охорону сім'ї, дитинства, материнства, батьківства (ч. 3 ст. 51), рівність дітей у правах незалежно від їх походження та народження у шлюбі або поза ним (ч. 1 ст.52). Утім намагання здійснити гранично

правильну інтерпретацію цих норм призводить подекуди до ототожнення конституційних прав дитини з правами дитини загалом [5].

На нашу думку, конституційно-правовий статус дитини в Україні є системою формально визначених та забезпечених Основним Законом держави прав, обов'язків та відповідальностей дитини як повноправного члена українського громадянського суспільства. В цьому плані варто погодитись з тими дослідниками, які зазначають, що дитина володіє усіма тими правами та свободами, які має за Конституцією України кожна людина. Адаптація конституційних норм, загальних для всіх людей, що проживають або перебувають в Україні, що закріплюють права та свободи, стосовно дитини здійснюється, як правило, ювенальним та іншим галузевим законодавством.

На відміну від прав і свобод, правові норми, що встановлюють обов'язки дітей, в Україні не систематизовані, деколи нечітко сформульовані та слабко адаптовані по відношенню до дитини. Автор однієї з небагатьох робіт з приводу обов'язків дитини, М.А. Маніна класифікує конституційні обов'язки, що мають відношення до правового статусу дитини на чотири групи: обов'язки, які безпосередньо стосуються реалізації прав дитини і здійснюються іншими особами (наприклад, обов'язки щодо утримання дитини); обов'язки, які здійснюються дітьми, але їх реалізація залежить від дій інших осіб (наприклад, отримання середньої освіти); обов'язки, які безпосередньо реалізуються дітьми, і їх реалізація не залежить від віку дитини; обов'язки, які безпосередньо реалізуються дітьми, і їх реалізація залежить від віку дитини [6, с.43].

На нашу думку, конституційні обов'язки дитини, носієм яких вона як людина і громадянин, включають: захист Батьківщини, незалежності й територіальної цілісності України (цей обов'язок покладається тільки на неповнолітніх осіб чоловічої статі і включає допризовну підготовку та приписку до призовних дільниць). Особливо відзначимо, що Україна приєднанням до Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах гарантувала недопущення призову дітей на військову службу або до будь-якого іншого залучення до носіння зброї; повагу до державних символів України; охорону природи і культурної спадщини; сплату податків і зборів; дотримання і виконання законодавства України; одержання повної загальної середньої освіти. Переважно ця конституційна вимога стосується дітей, хоча спеціального застереження про це Конституція України не містить. Конституція України покладає на батьків обов'язок утримувати дітей до їхнього повноліття (ст. 51). Уявляється, цей конституційний обов'язок стосується не тільки повнолітніх, але й неповнолітніх батьків, але його реалізація потребує додаткових зусиль з боку батьків та держави.

У цілому варто оцінити конституційне регулювання обов'язків дитини як достатньо повне, з застереженням: виконання дитиною обов'язків має бути гарантоване державою так само, як і дотримання прав і свобод дитини, зважаючи на особливості правосуб'єктності дитини. Особливо це стосується такого різновиду обов'язків як юридична відповідальність дитини. Адже як і для дорослих, Конституція України містить лише загальні засади юридичної відповідальності дитини, а саме: принцип *non bis in idem*; індивідуальний характер юридичної відповідальності; право не свідчити проти себе; презумпцію невинуватості; презумпцію знання закону. Конкретизована регламентація юридичної відповідальності дітей зосереджена у галузевому законодавстві. Поряд з типовими видами юридичної відповідальності (кримінальна, адміністративна, цивільноправова, трудовою) сьогодні можна говорити про виокремлення в загальному правовому статусі дитини особливого, властивого тільки йому виду – ювенальної відповідальності [7].

Такий сегмент конституційно-правового статусу дитини як його гарантії оцінюється вітчизняними дослідниками по-різному: від «закладення» до нього усіх суспільних та державних методів, засобів, форм забезпечення прав дитини й навіть надання гарантіям характеру основи конституційно-правового статусу дитини до обмеження їх системи конституційним законодавством. Так, О.В. Китайка визначає їх як передбачену в конституційному законодавстві систему засобів та способів, за допомогою яких відбувається реалізація, охорона й захист прав і свобод неповнолітньої особи, що частково співпадають із гарантіями прав і свобод особистості, розрізняючи при цьому нормативно-правові та організаційно-правові гарантії дотримання прав дитини [8, с. 17].

На нашу думку, забезпечувальна щодо правового статусу дитини діяльність має, по-перше покладатись як обов'язок не тільки на державу, але й на суспільство та його інститути, зокрема, сім'ю, як того вимагає принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, закріплений Конвенцією про права дитини. Між тим Конституція України «резервує» його за державою: «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» (частина 3 ст. 51). По-друге, гарантії мають, як зазначалося вище поширюватися не тільки на права та свободи, але й на обов'язки та відповідальності дитини, що Конституцією України передбачено в найзагальнішій формі, й потребує, на наш погляд, нормативного визначення. Конституційно-правовий статус дитини має збалансовано відтворювати ідеї захисту прав та інтересів дитини, і водночас фіксувати самостійність особистості дитини у правових відносинах.

Література:

1. Вінгловська О.І. Імплементція міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2000. 20 с.
2. Оржаховська А. А. Конституційно-правовий статус дитини, яка перебуває в спеціальному навчальному закладі соціальної реабілітації : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2013. 17 с.
3. Волошина І.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2016. 20 с.
4. Губаль Ю.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 14 с.
5. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2014. 20 с.
6. Маніна М. До питання про конституційні обов'язки дітей. *Право України*. 2007. № 11. С. 40-43.
7. Грігорова Г. Л. Ювеналістична концепція реалізації негативної юридичної відповідальності неповнолітнім в Україні. *Науковий вісник МГУ*. Сер. : Юриспруденція. 2014. Вип. 10-1. С. 39-41.
8. Китайка О.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та міжнародні ювенально-правові стандарти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2018. 24 с.

Кузьменко Сергій Георгійович

професор кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету, доктор наук з державного
управління, кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ

В юриспруденції приділяється значна увага дослідженню проблем українського міграційного законодавства. Так, значне підвищення активності міграційних процесів зумовило створення відповідної нормативно-правової бази, що, в свою чергу, спонукало до створення самостійної галузі українського законодавства – міграційного права, предмет правового регулювання якого має свої специфічні риси [1, с.207]. До них можна віднести властиві сучасному суспільству міграційні процеси, складовими яких є, перш за все, організаційні процесуальні відносини, які пов'язані з реалізацією права людини на її пересування та

забезпечення безпеки держави в ході реалізації державної міграційної політики. Крім того, це суспільні відносини, які виникають у зв'язку з визначенням прав та обов'язків суб'єктів міграційного права (мігрантів, органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій). При цьому, необхідно пам'ятати також про обов'язкову відповідність цих відносин вже існуючим нормами матеріального права [2, с.268].

Тобто, можна стверджувати, що міграційні відносини – це відносини, які повинні бути регламентовані нормами інших галузей українського права, наприклад, конституційного, трудового, адміністративного, цивільного, кримінального та інших. Однак, саме неможливість врегулювання цих відносин за допомогою інших галузей права і є тією важливою умовою виокремлення міграційного права як самостійної галузі.

Під міграцією населення розуміється територіальне переміщення населення, тобто переміщення територією країни або між державами, яке обумовлене, як правило, впливом різних факторів: соціально-економічних, природних, екологічних, військово-політичних, релігійних. Може бути обумовлене також особливостями історичного та економічного розвитку окремих регіонів і країн [2, с.45].

Для більшості економічно розвинених країн світу характерною рисою міграційних процесів є досить високий рівень зовнішньої міграції населення. У зв'язку з отриманням безвізового режиму між Україною та Європейським союзом, тобто, статусу, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу, починаючи з 11 червня 2017 року, спостерігається істотне пошкваллення імміграційних процесів. Так, за три роки дії безвізового режиму з Євросоюзом громадяни України здійснили майже 49 мільйонів поїздок до країн ЄС. Такий характер міграційних процесів в значній мірі свідчить про те, що Україна в наслідок переходу до ринкової економіки включилася в міжнародний ринок робочої сили.

Як свідчать статистичні дані трудова міграція набула для України особливого значення. Вона була спровокована погіршенням демографічної ситуації, а також внаслідок руйнування в Україні системи професійно-технічної освіти зростаючим дефіцитом робочих спеціальностей. Ті вакансії, що утворилися в Україні на ринку праці, протягом довгого часу не заміщаються українськими працівниками, саме тому вони стали активно заповнюються трудовими мігрантами [3, с.126]. При цьому, зовнішня трудова міграція вже стала невід'ємним фактором сталого економічного розвитку України. Так, успішний розвиток ряду галузей економіки виявився можливим завдяки використанню іноземної

робочої сили. Наприклад, у галузі будівництва істотний приріст отримано, в основному, завдяки залученню праці іноземних працівників. Така зростаюча залежність країн - постачальників робочої сили від українського ринку праці, від фінансових надходжень до бюджету, від переказів трудовими мігрантами на батьківщину, зароблених в Україні коштів, зумовлює формування сприятливого клімату для зміцнення Україною своїх позицій на міжнародному просторі [4, с.45].

Наприклад, у зв'язку із загостренням ситуації на Близькому Сході (Сирійський воєнний конфлікт) загальна міграційна криза у державах Європейського Союзу значно загострилася. Цілеспрямовані дії держав - членів Європейського Союзу, які намагаються врегулювати міграційні потоки та життя ними заходів по встановленню обмежень в'їзду на свою територію, в тому числі через перекриття кордонів, дає підстави вважати, що найближчим часом Україна може опинитися перед необхідністю дуже швидко та досить гнучко реагувати на зростання інтенсивності цих міграційних потоків [4, с.47].

В Україні, на сьогодні, склалася така ситуація, коли держава поки що неспроможна створити сприятливі умови для працевлаштування та підприємництва. У нас в країні найнижчий у Європі рівень зарплат, високий рівень корупції, безробіття та втрата довіри до влади, а все це призводить до того, що значна частина працездатних громадян-українців зараз сприяє підвищенню рівня економіки інших країн, в тому числі держав - членів Європейського Союзу, а не України. Адже країнам-імпортерам міграція дає змогу використовувати освітній потенціал кваліфікованих іноземних працівників без витрат на їх підготовку. Крім того, залучення малоосвіченої, некваліфікованої робочої сили з інших країн, створює для місцевого населення можливість займатися більш оплачуваною та більш інтелектуальною працею. Таким чином, можна говорити про деякі плюси міграції населення.

Однак, це тільки одна сторона питання. А друга полягає в тому, що результати міграції досить суперечливі. Наприклад, масовий приплив мігрантів в країну може бути причиною зростання безробіття, створювати надмірну навантаженість на соціальну інфраструктуру, призводити до ускладнення житлових питань, зниження рівня оплати праці, тому що іммігранти готові виконувати будь-яку роботу та працювати за досить низьку зарплату, порівняно з місцевим населенням (аби була робота!). Також не слід забувати, що мігрують люди не від хорошої долі, а в пошуках щастя із різним соціальним рівнем та різним рівнем достатку, іншої віри, інших традицій. А тому, в районах масового проживання іноземців існує імовірність погіршення криміногенної ситуації. В якості прикладу можна навести Німеччину, де зараз проживає досить велика кількість мігрантів-мусульман із Близького Сходу.

Крім того, існує ще одна проблема – перерозподілу населення між селом і містом. Так, досить велика концентрація населення в великих містах, в основному столицях та обласних центрах, реалізується за допомогою міграційних процесів. Наслідки переміщення сільських жителів також мають як свої плюси, так і свої мінуси. До позитивної сторони можна віднести більш повне використання соціального і трудового потенціалу населення, зростання ефективності праці, підвищення соціального статусу, політичний і духовний розвиток, розвиток науково-технічного прогресу у всіх галузях народного господарства [5, с.100].

Мінусом є те, що при переміщенні не тільки в межах країни, а й між різними державами відбувається перенос промислових центрів. Як результат виникають неблагополучні райони і райони в яких життя процвітає. А це, в свою чергу, помітно позначається на долях людей, адже змінюється практично вся місцева інфраструктура. Наприклад, структура зайнятості населення, професійний і кваліфікаційний рівень працівників, умови життя і праці тощо. При цьому, в одних регіонах люди залишаються без роботи, в інших, навпаки, наявна гостра нестача робочої сили.

Ще однією, досить поширеною проблемою є те, що останнім часом в світі помітно збільшується відсоток нелегальних трудових мігрантів. Досить згадати президента США Дональда Трампа, який намагався відгородитися стіною від Мексики, щоб таким чином запобігти нелегальній міграції латиноамериканців до США. Нелегальна міграція здійснює значний вплив на розвиток країни. Причому, характер такого впливу також дуже неоднозначний, адже прийом країною іммігрантів, навіть нелегальних, завжди приносить та приносить чималу вигоду економікам розвинутих країн. Так, заповнюючи таким чином дефіцит робочої сили, особливо в періоди несприятливих демографічних або фінансових криз, виступаючи виробниками і, в той же час, споживачами національної продукції, іммігранти, в якійсь мірі, допомагають країні у вирішенні її економічних проблем, що виникають перед населенням приймаючої держави. Тобто, використання країною дешевої, низько-кваліфікованої праці нелегальних іммігрантів, стає важливим фактором функціонування ряду галузей, таких, як сільське господарство, видобувна промисловість, будівництво.

Можна вважати, що праця нелегальних іммігрантів є вкладом в розширення виробництва та створення робочих місць. Однак, при цьому, застосування праці нелегальних іммігрантів має зворотній бік. Вона негативно впливає на модернізацію і конкурентоспроможність тих галузей, в яких вона широко використовується. Робоча сила досить дешева, а тому немає потреби використовувати кошти на модернізацію

виробництва. Тобто, наслідки нелегальної імміграції мають досить двійстий характер. З одного боку, нелегальні іммігранти, які готові працювати на будь-яких умовах, руйнують соціальні гарантії, здобуті місцевими робітниками (мінімальний рівень заробітної плати, максимальна тривалість робочого часу та інші), з іншого боку, іммігранти (за винятком висококваліфікованих фахівців) не сприяють додатковому безробіттю серед місцевого населення. Навпаки, вони долучаються до розвитку економіки, та можливо, зберігають і створюють більше робочих місць, ніж займають. Крім того, займаючи вакансії на непрестижних, важких і монотонних роботах, що не користуються попитом у місцевих жителів (перш за все в будівництві і сфері послуг), нелегали об'єктивно сприяють поліпшенню соціально-статусної структури зайнятості національних кадрів [6, с.56].

При цьому, нелегальна імміграція відбирає у розвинених країн значні фінансові кошти, які іммігранти пересилають у вигляді переказів до своїх родин у різні країни світу. Наприклад, впродовж 2020 року обсяг переказів трудових мігрантів в Україну становив 12,121 мільярдів доларів. Це на \$200 мільйонів більше, ніж у 2019 році. Зазначимо, що грошові перекази українських трудових мігрантів є однією з найбільших статей надходження валюти до економіки. У 2019 році перекази заробітчан становили 7,7% ВВП України. У 2018 році обсяги переказів становили 10,88 мільярда доларів (8,3% ВВП України). Як повідомила виданню LIGA.net директорка Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України Елла Лібанова, через пандемію коронавірусу у 2020 році в Україну повернулося 400-500 тисяч заробітчан. Всього за кордоном працює 2,5-3 мільйони українців [7]. (Дані наведені без урахування тимчасово окупованих територій).

Такі перекази можуть здійснювати як за офіційними каналами (через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення), так і неофіційними – шляхом передачі наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому [7]. Всім відомо, що нелегали також працюють і на тіньовий сектор. У зв'язку з цим збільшуються втрати для бюджету через недоотримання плати за використання іноземної робочої сили, ухилення від сплати податків і відрахувань на соціальне страхування та інше.

Підводячи підсумок можна зазначити, що зовнішня та внутрішня трудова міграція населення має суттєве значення для економічного розвитку будь-якої країни. Причому, на наш погляд, цей вплив носить як позитивний, так і негативний характер.

Література:

1. Мехтієва Т. В. Адміністративна діяльність органів державної влади у сфері реєстрації фізичних осіб, Центрально-український правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС. 2010. Спеціальний випуск. С. 253-259.
2. Победа Н. М. Міграція і пошуки нових взаємодій. Проблеми міграції. 1999. №. 1. С. 14–18.
3. Саїв С. С. Правове регулювання міграції та реєстрації фізичних осіб в Україні (адміністративно-правовий аспект): дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 187 с.
4. Юрченко М. М. Міграційні процеси в сучасній Україні: онтологічні підходи до визначення й актуалізації: Південно-український правничий часопис. 2010. № 6.
5. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2002. 18 с.
6. Саїв С. С. Міграція як складова еволюційного розвитку держави. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2005. № 5. С. 126-130.
7. Остап Крамар. Перекази заробітчан до України в 2020 році зросли на \$200 млн. попри пандемію COVID-19 <https://hromadske.ua/ru/posts/perevody-trudovyh-migrantov-v-ukrainu-v-2020-godu-vyrosli-na-dollar200-mln-nesmotrya-na-pandemiyu-covid-19>

Пальченкова Вікторія Михайлівна

професорка кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка»,
докторка юридичних наук, професорка

ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ (ВІД КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЕКТУ УНП 1905 Р. ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 Р.)

У цьому році Україна святкує багато знаменних дат і однією з таких ключових є двадцять п'яти річчя від дня прийняття Конституції України, 28 червня 1996 р. Саме прийняття Конституції є найважливішою подією новітньої історії української державності, коли в Основному законі на конституційному рівні були закріплені прагнення Українського народу та громадян України всіх національностей «розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну правову державу». За оцінками як зарубіжних так і українських спеціалістів, Конституція України по праву належить до найбільш розроблених і демократичних конституцій світу. Варто наголосити, що Конституція є надбанням і результатом праці багатьох поколінь українських політичних діячів, науковців, спеціалістів у

галузі конституційного права. Тому вивчення історії української державності, складовою якої є український конституціоналізм, має велике значення для розвитку і оздоровлення українського народу, формування його свідомого патріотизму.

Необхідно чітко усвідомлювати, що для будівництва сильної національної держави, критично важливим є високий рівень національної свідомості, що в свою чергу формує розуміння й необхідність національної єдності, а ключова роль у цьому процесі покладається на вивчення історії конституціоналізму. У зв'язку з цим виникає необхідність пропагувати пам'ятки (джерела) українського права в яких закріплені ідеї самостійної української держави та обґрунтовується історичне право на самовизначення українського народу.

Історія українського конституціоналізму починає свій відлік від Конституції української козацької держави 1710 р., ідеї якої були відроджені представниками самостійницького руху в Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. у конституційному проекті Української народної партії. На нашу думку, Конституція УНП займає важливе місце у багатомісячній історії українського державотворення та українського конституціоналізму, тому що саме в ній вперше майже за двісті років пролунав заклик до розбудови самостійної, незалежної, суверенної Української держави.

Повний текст проекту Конституції Української Народної партії під назвою «Основний Закон «Самостійної України» спілки народу українського» був надрукований у вересні 1905 р. у часописі «Самостійна Україна» у Львові Програмова річ УНП очевидно була написана членами УНП, В. Шеметом, братами Макаренками та головним ідеологом партії М. Міхновським, тому в історіографії цей проект часто називають Конституцією М. Міхновського.

Аналізуючи Конституційний проект необхідно брати до уваги складні конкретно-історичні умови в яких він готувався, коли навіть сама ідея самостійної Української держави викликала негативне ставлення з боку суспільства, а її носії вважалися навіть божевільними особами. Проте, конституційний проект УНП став першим у ХХ ст., що закликав до створення самостійної, суверенної Української держави й продовжив шлях до незалежності розпочатий у Б. Хмельницьким у середині XVII ст., І. Мазепою та П. Орликом на початку XVIII ст.

Важливо, що укладачі конституції 1905 р. спиралися на досвід державного будівництва 1654 р., брали до уваги національні джерела в яких обґрунтовувалася ідея та доводилося право на існування самостійної української держави, що стало підґрунтям справедливої вимоги українського народу його боротьби за незалежність. Автори Конституційного проекту стояли на позиції розуміння українців як

окремої нації з власною історією та традицією конституціоналізму, яким притаманні такі риси як гуманізм, демократизм, прагнення до свободи.

Пріоритетними напрямками розвитку внутрішньої та зовнішньої політики української державності М. Міхновський вважав здобуття її самостійності та територіальної цілісності. Згідно з конституційним проектом УНП, Україна мала стати «спількою вільних і самоуправних земель» з незалежним державно-правовим статусом. «Спілька земель» громад» утворювалася на підставі природних і національно-етнографічних особливостей території, заселеної українцями. В основу проекту прокладено принцип повної самостійності України, яка включала 9 українських земель. Територія України, згідно конституції, належить всьому українському народові. Вживання назви «Україна», що повторюється відносно окремих дев'яти земель, на наш погляд, підкреслює ідею авторів про територіальну і державну цілісність країни. Отже, авторів проекту не вдовольняв принцип локального самоврядування в межах Російської децентралізованої демократичної держави, де Україні відводився статус національно-територіальної автономії (на цій позиції в 1905 р. стояла більшість свідомих українців, у тому числі М. С. Грушевський) й за висловам українського дослідника діаспори С. Дністрянського, передбачив скинути з себе не тільки кайдани абсолютизму, а й кайдани «москалізму».

Конституції УНП 1905 р. властиві функції Основного закону держави в сучасному їх розумінні. Серед них найбільш значущими є політична, що проявилася у формулюванні основних засад державної влади; установча – встановлено політико-правові інститути держави та суспільства, закріплено систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування; ідеологічна, закріплювала основоположні цінності демократії, суверенітет і права людини; обмежувальна – створювали основу і визначали межі діяльності органів державної влади.

Внутрішня політика будувалася на прогресивних демократичних засадах, а державна влада формувалася на основі принципу розподілу на законодавчу, виконавчу та судову. Автори проекту Конституції фактично пропагували створити президентську республіку. В якій законодавча влада належала б бікамерному парламенту, що повинен був складатися з двох хат – Ради Представників і Сенату. Виконавчу владу повинен був здійснювати президент Всеукраїнської спілки, обрання якого передбачалося всім народом українським через плебісцит терміном на шість років. Основу судової влади складала сукупність судових органів різної компетенції та спеціалізації. Передбачалося обрання мирових і колегіальних суддів місцевими радами терміном на три роки. Суддів вищого касаційного суду та суддів другої інстанції повинні були призначатися по-життєво з кандидатів, обраних земськими радами та

судами другої інстанції. Повноваження призначати і усувати всіх судових урядовців належало президентові. По суті Конституція передбачала систему стримування і противаг різних гілок влади та встановлювала межі їх відповідальності.

Пропонувався такий важливий крок до національної єдності і довіри в суспільстві, як проголошення принципу рівноправності громадян не залежно від народження та соціального стану «на Україні нема й не може бути поділу на касты» та рівність не залежно від статі «всі українці як чоловіки так і жінки рівноправні». Закріплювалися такі особисті права, як недоторканність особи, житла, таємниця листування, свобода віросповідання.

Виборчу систему пропонувалося відрегулювати у такий спосіб, право обирати та бути обраним належало кожному українцеві, який вмів говорити й писати українською мовою. Встановлювалася верхня та нижня межа вікового цензу, відповідно 25 та 70 років. Вибори мали відбуватися на принципах прямого, безпосереднього, рівного, обов'язкового виборчого права при таємному голосуванні.

Невід'ємним атрибутом держави, символом її суверенітету є державна символіка. Автори конституційного проекту вважали, що державними кольорами повинні стати блакитний і жовтий. Столицею України проголошувалося місто Київ. Державною мовою і мовою офіційного спілкування проголошувалася українська мова й зазначалося «всі мови вживанні в Україні, вільні». В цьому ми бачимо прагнення авторів до цивілізованих міжнаціональних взаємин.

Документ надавав деякі політичні права і свободи, зокрема, свободу зборів та право об'єднання в спілки. Проголошувалася свобода слова і друку.

Безумовно, поданий конституційний проект з сучасних позицій мав цілий ряд недоліків, наприклад, не визначено чіткої різниці між поняттями «громадянин України» і «українець», а може взагалі автори не бачили відмінності цих понять. В проекті відсутні буд-які гарантії соціально-економічних прав і свобод, зокрема, таких найважливіших, як право на працю, відпочинок, матеріальне забезпечення старості. Дивною з погляду сьогодення виглядає стаття про шлюб. І зовсім критичне ставлення викликає розділ, присвячений військовим силам, у якому передбачалося, що незалежна державна не буде мати постійного війська.

Підсумовуючи сказане хочеться нагадати, що конституційний проект УНП на початку ХХ століття репрезентував малочисельну течію в українській суспільно-політичній думці – національно-державницьку, яка на той час знаходилася в стадії становлення і пропагував відмінний шлях вирішення українського питання. «Основний Закон «Самостійної України» спілки народу українського» став черговим важливим кроком до

проголошення української незалежної держави у кінці ХХ ст. Він випереджав свій час, але нам вдалося подолати непростий шлях довжиною у 90 років. Значна частина положень Конституції містить досить передові ідеї, що не втрапити актуальності і донині, випередивши своїм баченням майбутнього інші політичні сили України й заклавши ідейну основу для проголошення соборної незалежної держави.

Пересада Ольга Михайлівна

завідувачка кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, доцентка

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ АКТАМ АГРЕСІЇ

У 2014 році незалежна Україна зіткнулася з актом військової агресії та зазнала окупації частини її території. При цьому країна-агресор, Російська Федерація, є країною-підписантом Будапештського меморандуму 1994 року, згідно з яким, разом з Великою Британією та США в обмін на неядерний статус України, взяла на себе зобов'язання поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони нашої держави, утримуватися від загрози силою, її використання проти територіальної цілісності/політичної незалежності України тощо. [1] Відтоді Україна неодноразово зверталася до країн-підписантів з вимогою провести консультації та забезпечити неухильне дотримання сторонами усіх положень меморандуму. Попри усі обставини це питання і досі лишається відкритим.

Це лише один з прикладів, коли міжнародне законодавство, яке, здавалося б, визнає чіткі норми та правила поведінки, проте на практиці потерпає від нехтування суб'єктами міжнародного права на користь власних політичних інтересів. Тому в умовах сучасних реалій політичного становища України вкрай гостро постає питання міжнародного механізму захисту держав від актів агресії без застосування силового методу вирішення конфлікту.

Акти агресії супроводжували суспільний розвиток протягом всіх історичних періодів існування держав та стали невід'ємною складовою прояву зовнішньополітичної волі на міжнародній арені. Юридичне розуміння людством війни пройшло еволюційний шлях від суверенного права держав на ведення війни (лат. *jus ad bellum*) та законності війн, як засобу вирішення міжнародних спорів і конфліктів, до затвердження в Статуті ООН 1945 р. центрального міжнародно-правового принципу незастосування сили або погрози силою, як непорушного правила співіснування на Землі держав і народів. Війни продемонстрували

людству свою безжалісність до самої людини, її прав і свобод, жорстокість та безповоротність їх руйнівних наслідків. Будь-яка війна завжди підриває природні засади дружнього співіснування народів, розпалює ворожнечу та робить людину не тільки жертвою, а й інструментом ведення війни.

Дві світові війни ХХ століття стали злочинами проти миру, наслідки яких призвели до усвідомлення людством обґрунтованої необхідності втілення у життя міжнародно-правової ідеї розбудови світу, вільного від актів агресії. Сучасне міжнародне право розглядає акти агресії у якості абсолютно несумісних з чинними міжнародно-правовими нормами архаїчних інструментів продовження державою-агресором своєї зовнішньої політики військовим шляхом. Проте, акти агресії все ще продовжують мати місце в умовах сьогодення, набуваючи складні гібридні форми, які супроводжуються поєднанням фактору агресії з внутрішнім конфліктом, невизначеністю суб'єктного складу воюючих сторін, асиметричністю та нетрадиційним характером військових дій. Подальше поширення актів агресії у сучасному світі та їх переважно гібридний характер вказує на недосконалість і невідповідність умовам сьогодення системи чинних міжнародно-правових актів, що обумовлює кризу міжнародних організацій в протидії актам агресії та підтримці міжнародного миру і безпеки.

Міжнародно-правова наука в умовах сьогодення відзначається наявністю розробленої класифікації мирних способів вирішення міжнародних спорів та конфліктів. У доктрині міжнародного права виділяють три види мирних способів вирішення міжнародних спорів та конфліктів: по-перше, погоджувальні – перемови, консультації, добрі послуги, посередництво, встановлення фактів, примирення; по-друге, судові – міжнародні суди і міжнародні арбітражі; по-третє, вирішення міжнародних спорів та конфліктів міжнародними організаціями. Деякі вчені виділяють дві групи мирних способів вирішення міжнародних спорів і конфліктів. Першу групу становлять дипломатичні засоби, а другу групу – правові засоби. Дипломатичні засоби є погоджувальними та включають до свого складу перемовини, консультації, створення слідчих і погоджувальних комісій, посередництво, добрі послуги тощо. Застосовуючи дипломатичні засоби, сторони самі «контролюють» спір та можуть прийняти або відкинути запропонований механізм його врегулювання. Другу групу становлять правові засоби, які, у свою чергу, складаються з міжнародних арбітражних і судових розглядів [2, с. 3-4].

Ефективність міжнародно-правової протидії актам агресії проявляється у спроможності сучасних міжнародних організацій та окремих держав попереджати та припиняти агресивні війни за допомогою встановлення в системі міжнародного права юридичних засобів боротьби

з ними. У цьому контексті окремої уваги заслуговує міжнародно-правове наукове дослідження таких фактичних обставин на міжнародній арені, коли застосування мирних способів вирішення міжнародних спорів та конфліктів є вичерпаним, а єдиним можливим шляхом протидії агресору є застосування встановлених в сучасному міжнародному праві примусових заходів протидії актам агресії. Примусові заходи є самостійним видом засобів протидії актам агресії. Ці заходи сформувалися в результаті історичного розвитку міжнародних відносин і знайшли своє встановлення в сучасному міжнародному публічному праві. Систематизація цих засобів в чинних міжнародно-правових актах відображає досвід юридичної результативності боротьби з агресивними війнами на міжнародній арені. Примусові заходи відзначаються широким міжнародно-правовим інструментарієм та можуть характеризуватися не тільки силовим, але й політико-економічним характером.

Система примусових заходів протидії актам агресії встановлюється в Главі VII Статуту ООН, аналіз норм якого дозволяє класифікувати примусові заходи протидії актам агресії на невійськові та військові. Невійськові заходи протидії актам агресії встановлені у статті 41 Статуту ООН та включають до свого складу заходи, не пов'язані з використанням збройних сил. Серед видів невійськових заходів протидії актам агресії можна виділити повний або частковий розрив економічних відносин з агресором, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин. У разі, якщо застосування примусових заходів невійськового характеру може бути недостатнім або вже є недостатнім, застосовуються військові примусові заходи протидії актам агресії. Військові примусові заходи протидії актам агресії здійснюються за допомогою використання сухопутних, морських та повітряних збройних сил, які є необхідними для підтримання міжнародного миру та безпеки. До примусових заходів протидії актам агресії військового характеру необхідно віднести демонстрації, блокади та інші операції повітряних, морських та сухопутних сил держав-членів ООН. Перелік примусових заходів протидії актам агресії військового характеру встановлюється в статті 42 Статуту ООН [3].

Варто зазначити, що в умовах сьогодення застосування компетентними суб'єктами міжнародних правовідносин мирних і примусових міжнародно-правових засобів протидії актам агресії повинно здійснюватися з урахуванням ознак гібридності сучасних актів військової агресії, якими характеризуються збройні конфлікти початку XXI століття. Офіційне оголошення війни фактично вже не є тим непорушним законом і звичаєм війни, яким супроводжується її початок та забезпечується міжнародне визнання факту ведення війни між конкретними державами,

коли одна держава або група держав є агресором, а інша держава або група держав є потерпілою від акту агресії стороною та в порядку індивідуальної чи колективної самооборони або через механізм Ради Безпеки ООН дає збройну відсіч агресору. Саме тому особливо важливе значення набуває питання посилення ролі Ради Безпеки ООН – головного суб'єкту правозастосування норм Статуту ООН в частині протидії актам агресії та міжнародного органу, який несе головну відповідальність за підтримання миру та безпеки в світі. Посилення ролі Ради Безпеки ООН вбачається в інституціональній модернізації її структури та розширенні повноважень щодо ефективної протидії актам агресії за допомогою системи мирних і примусових засобів.

Таким чином, міжнародно-правові засоби протидії актам агресії становлять систему мирних способів вирішення міжнародних спорів та конфліктів і примусових заходів. Проте, незважаючи на наявність розгалуженої системи міжнародно-правових засобів протидії актам агресії, ефективність цих міжнародно-правових засобів протидії актам агресії на сучасному етапі вбачається в адаптації міжнародно-правового механізму їх застосування до форм і методів ведення сучасних «гібридних» війн ХХІ століття, які відзначаються поєднанням ознак актів прямої і непрямой агресії, практично не оголошуються, характеризуються асиметричністю сил воюючих сторін, нетрадиційним характером їх ведення та балансують на межі ознак внутрішнього конфлікту та класичного акту агресії у його традиційному міжнародно-правовому розумінні.

Література:

1. Будапештський меморандум. Електронний ресурс. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D1%88%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC (дата звернення 27.05.2021р.)
2. Мамон З. В. Міжнародний арбітраж як мирний засіб вирішення міжнародних спорів. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 3. С. 3-9.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. Електронний ресурс. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 27.05.2021 р.)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Звільнення від кримінальної відповідальності - це врегульована кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством відмова держави в особі компетентних органів від засудження особи, яка вчинила злочин, від застосування до неї кримінально-правових засобів примусового характеру.

Звільнення від кримінальної відповідальності в контексті цього правового інституту не свідчить про виправдання особи, про визнання її невинною у вчиненні злочину. У даному випадку КК України виходить із встановлення факту вчинення особою кримінально - караного діяння, а тому передбачені розділом IX Особливої частини КК України підстави звільнення від кримінальної відповідальності визнаються *нераабілітуючими* [1].

Умовою звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою певного кримінального правопорушення, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи у співучасті.

Кримінальний кодекс України передбачає виключні підстави звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 44-48 КК України), однак на практиці при застосуванні розділу IX КК України трапляються випадки неправильного тлумачення та застосування норм КК України.

Враховуючи викладене, є необхідність у формуванні науково-практичних підходів щодо детального тлумачення основних аспектів та єдиного застосування норм Кримінального кодексу України при звільненні особи від кримінальної відповідальності.

Інституту звільнення від кримінальної відповідальності присвячено ряд наукових досліджень, зокрема: Хруслова Л.А., Баулін Ю.В., Яценко С.С., Дудоров О.О. та інших авторів.

Продовження дослідження у даній сфері обумовлено необхідністю детального вивчення проблемних питань, які виникають при звільненні особи від кримінальної відповідальності.

Так, ст. 45 КК України передбачає звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям у разі вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, якщо особа після вчинення злочину щиро покаялась, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду.

Аналізуючи складові ст. 45 КК України, одразу постає питання, щодо визначення особи, яка вчинила злочин вперше, оскільки вказану категорію можна тлумачити по різному, а КК України чіткого визначення не містить, тобто: це особа, яка жодного разу не притягувалась до кримінальної відповідальності або це особа, яка притягувалась до кримінальної відповідальності, однак, в подальшому вона була звільнена від кримінальної відповідальності, чи навіть це особа, яка була засуджена за вчинення злочину, але судимість знята або погашена у встановленому законом порядку.

Аналізуючи практику касаційного кримінального суду Верховного суду, приходимо до висновку, що особою, яка вчинила злочин уперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що вже втратив правове значення. Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів невеликої тяжкості, які утворюють сукупність (за винятком реальної), не може бути перепорою для застосування ст. 45 КК України [2].

Окрім цього, згідно практики касаційного кримінального суду припинення судимості анулює всі кримінально-правові та загальноправові наслідки засудження та призначення покарання. Особа, судимість якої погашена або знята, вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала [3]. Тобто, вона не зобов'язана будь-де вказувати про вчинення нею в минулому злочину та призначення за нього покарання, не повинна відчувати жодних негативних наслідків колишньої судимості. Врахування погашеної чи знятої судимості при вирішенні будь-яких питань, у тому числі і при характеристиці особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості і є неприпустимим.

Ураховуючи викладене, приходимо до висновку, що від кримінальної відповідальності за ст. 45-48 КК України, може бути звільнена особа, яка навіть була засуджена за вчинення умисного злочину, головне, щоб судимість була знята та погашена в установленому законом порядку.

Наступною складовою звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України є щире розкаяння, яке характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася.

Слід зауважити, що основною формою прояву щирого каяття є повне визнання особою своєї вини та правдива розповідь про всі відомі їй обставини вчиненого злочину. Якщо особа приховує суттєві обставини вчиненого злочину, що значно ускладнює його розкриття, визнає свою вину лише частково для того, щоб уникнути справедливого покарання, її каяття не можна визнати щирим, справжнім [4].

Отже, приходимо до висновку, що щире каяття повинно ґрунтуватися на належній критичній оцінці особою своєї протиправної поведінки, її осуді, бажанні виправити ситуацію, яка склалась, та нести кримінальну відповідальність за вчинене, а також зазначена обставина має знайти своє відображення в матеріалах кримінального провадження.

Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України. Виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки.

Таким чином, враховуючи викладене, слід зробити висновок, що при звільненні особи від кримінальної відповідальності констатуються вчинення нею певного злочину вперше, а потім здійснення цієї особою певних дій, які заохочуються державою (наприклад, дійове каяття, тощо), тобто констатуються наявність передумови та підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності можливо лише у випадках, передбачених у КК України, тобто перелік цих випадків є обмеженим, не реабілітує особу перед державою і суспільством та не звільняє особу від цивільно-правової, дисциплінарної та іншої юридичної відповідальності за заподіяну шкоду.

Література:

1. Узагальнення судової практики застосування законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності або від кримінального покарання. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00555>
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» №12 від 23.12.2005 р.
3. Постанова ККС ВС від 27 вересня 2018 року справа №647/1831/15- к//
4. Постанова ККС ВС від 9 жовтня 2018 року справа №756/4830/17- к//

Самойленко Олена Анатоліївна

професорка кафедри криміналістики факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія», докторка юридичних наук, доцентка

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ПРАВООХОРОННИМИ ТА ІНШИМИ ОРГАНАМИ У ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИНАМ

В умовах випереджального темпу розвитку інформаційних (комп'ютерних) технологій та платформ розповсюдження інформації (Інтернет-видань, мобільного та Інтернет телебачення тощо) зростання кількості вчинення в Україні кіберзлочинів стало не тільки національним проблемним питанням, а й проблемою для урядів європейських держав, всієї світової громадськості. Адже з точки зору географічного положення України її телекомунікаційні мережі є точками транзиту трафіку при передачі даних Європи, Росії та Азії. Лише за умови чіткої організації взаємодії та координації всіх зацікавлених учасників, зокрема державних інституцій можливим є визначити та реалізувати комплекс заходів протидії вказаної категорії злочинів.

Актуальними питаннями щодо організації взаємодії оперативних, слідчих підрозділів, із державними, правоохоронними та іншими інстанціями підчас протидії кібрзлочинам займалися такі вчені: П. Д. Біленчук, І. О. Воронов, В. Д. Гавловський, В. О. Голубев, С. В. Демедюк, В. В. Крилов, О. М. Лепехін, М. Ю. Літвінов, О. В. Манжай, А. І. Марущак, О. І. Мотлях, С. М. Рогозін, Б. В. Романюк, А. Л. Осипенко та багато ін. Але не дивлячись на те, що за останній час термін «протидія злочинам» достатньо активно і поширено використовується в законах України, міжвідомчих та відомчих нормативно-правових актах Національної поліції України та інших правоохоронних органів, автори щодо питання взаємодії у сфері «протидії» кібрзлочинам розглядали несистемно, піддаючи уваги лише окремі напрями діяльності державних та недержавних органів.

Взаємодія розуміється традиційно як спільна та взаємо погоджена діяльність, спрямована на досягнення єдиної (спільної для учасників) мети – щодо тематики доповіді – це ефективна протидія кіберзлочинам. Взаємодія між суб'єктами спільної діяльності може бути скоординована, тобто передбачати також суб'єкта (орган або спеціальну вповноважену особу), якого наділено координаційними повноваженнями щодо інших учасників сумісної діяльності. Тому термін «координація» є більш вузьким ніж «взаємодія», і є сенс говорити про суб'єктів протидії кібрзлочинам, які виконують в тому числі й координаційні функції,

наприклад, узгоджують та організують сам процес взаємодії. За рівнями організації взаємодія поділяється на міжнародну, міжвідомчу та внутрішньовідомчу (між різними підрозділами одного відомства).

Щодо організації протидії кіберзлочинності традиційно в дослідженнях приділяється увага внутрішньовідомчої взаємодії органів поліції [1 – 5]. Численні публікації стосуються спільного функціонування слідчих й оперативно-розшукових підрозділів в межах перевірки оперативної інформації. Оскільки оперативно-розшукова діяльність співробітників структурних підрозділів кожного окремо взятого Департаменту Національної поліції обмежується застосуванням засобів і методів, спрямованих на своєчасне отримання інформації про злочини відповідні своїй компетенції, а кіберзлочини не всі охоплюються Конвенцією про кіберзлочинність, то в аспекті протидії кіберзлочинності розглядають специфіку взаємодії й різних департаментів Національної поліції (Департаменту кримінального розшуку, Департаменту протидії наркозлочинності, Департаменту кіберполіції тощо).

Втім, взаємодія оперативних підрозділів вказаних вище не обмежується, суб'єктами (учасниками) взаємодії можуть бути й інші правоохоронні органи (Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Державною міграційною служби, Національної гвардії України, прокуратури, міжнародних поліцейських організацій тощо). Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів з іншими суб'єктами визначаються через розкриття змісту форм взаємодії – зовнішніх способів вираження сумісної діяльності в сфері протидії. В цьому сенсі до загальних (альтернативних) форм взаємодії вказаних суб'єктів варто віднести такі, як взаємний обмін інформацією; спільне планування заходів; узгодження напрямків профілактичних заходів, що реалізуються самостійно органом; інструктування; спільний аналіз, проведення нарад та семінарів. Враховуючи рівні та масив суб'єктів протидії кіберзлочинам запропонувати спеціальні форми протидії та вдосконалити загальні форми їх взаємодії можливо тільки на основі класифікації відомих практиці протидії зв'язків і контактів таких суб'єктів.

Практична реалізація державної політики в сфері протидії кіберзлочинам покладається на суб'єктів забезпечення кібербезпеки України, визначених ст. 5 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Виходячи зі змісту державної політики у сфері кібербезпеки, функціонального призначення та кола повноважень, суб'єкти протидії та відповідно взаємодії у сфері протидії кіберзлочинам можуть бути поділені на декілька основних груп, а саме: суб'єкти, які:

1) визначають і забезпечують реалізацію політики держави у сфері кіберзахисту, в тому числі створюють і удосконалюють нормативно-правову базу (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України);

2) безпосередньо здійснюють координацію та контроль за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку (Президент України через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України; Національний координаційний центр кібербезпеки);

3) безпосередньо здійснюють правоохоронну діяльність у сфері боротьби з кіберзлочинами (правоохоронні, розвідувальні і контррозвідувальні органи, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності);

4) здійснюють контроль та нагляд за діяльністю суб'єктів господарювання, громадян України та об'єднаннями громадян, які провадять діяльність та/або надають послуги, пов'язані з національними інформаційними ресурсами, інформаційними електронними послугами, здійсненням електронних правочинів, електронними комунікаціями, захистом інформації та кіберзахистом (міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування);

5) здійснюють фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та науково-аналітичне забезпечення протидії кіберзлочинам (Національний банк України; підприємства, установи та організації, віднесені до об'єктів критичної інфраструктури; суб'єкти господарювання у сфері надання телекомунікаційних послуг та іншої діяльності, пов'язаною із цією сферою).

Основною спільною метою вказаних суб'єктів є створення системи запобігання і протидії кіберзлочинам, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків, виявлення та розслідування злочинних діянь, забезпечення обов'язкової відповідальності винних у їх вчиненні. А тому вищенаведена класифікація суб'єктів протидії кіберзлочинам та одночасно взаємодії безпосередньо впливатиме на правильну орієнтацію оперативних та слідчих підрозділів в їх масиві, що матиме як наслідок обрання слідчим та оперативним працівником дієвих форм взаємодії з тим, щоб підвищити ефективність спільної діяльності у сфері протидії кіберзлочинам.

Отже, очікуваний результат протидії кіберзлочинності може бути досягнуто лише на основі використання широкого комплексу заходів попередження та запобігання правопорушень у кіберпросторі шляхом найбільш раціонального застосування різноманітних форм взаємодії між поліцією і учасниками процесу з протидії таким злочинам та конкретизації напрямів координації вказаних суб'єктів. Повний перелік

напрямів і форм взаємодії слідчих та оперативних підрозділів із відповідним суб'єктом в сфері протидії кібрзлочинам, відповідні шляхи вдосконалення взаємодії з ним можливо розробити тільки в контексті цього (окремого) суб'єкта протидії, його функціонального призначення, його рівня взаємодії та положення в ієрархії системи забезпечення кібербезпеки.

Література:

1. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів : монографія / [кол. авт.: А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : Курсор, 2009. 320 с.
2. Озерський І. В. Взаємодія слідчого з органом дізнання (організаційно-правовий та психологічний аналіз) : монографія. Київ, 2004. 217 с.
3. Організаційно-правові та тактичні основи протидії злочинності у сфері високих інформаційних технологій : навч. посіб. / [В. М. Бутузов, В. Д. Павловський, Л. П. Скалозуб та ін.] ; за ред. Б. В. Романюка, Є. Д. Скулиша. Київ, 2011. 404 с.
4. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі [Текст] : монографія / О. А. Самойленко; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса : ГЕС, 2020. 372 с.
5. Черноус Ю. М. Особливості взаємодії при розслідуванні злочинів міжнародного характеру / Ю. М. Черноус // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. 2012. № 1. С. 231–237.

Сафонов Юрій Миколайович

заступник директора з наукової та методичної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України,
Заслужений працівник освіти України,
доктор економічних наук, професор

ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПТ ГУМАНІЗАЦІЇ.

Із становленням демократичних принципів регулювання життєвих процесів, в Україні назрівала необхідність створення державного органу, який мав прийти на зміну міліції, бо дана інституція усе частіше позиціонувалась як репресивний та деспотичний владний інструмент. Про необхідність створення правоохоронного органу нової формації, який мав перейняти найкращий досвід країн світу, зокрема було зрозуміло ще з моменту проголошення незалежності України, але в силу

політичних, економічних чинників конкретна підготовча робота в цьому напрямі розпочалась тільки у 2014 році.

Створення Національної поліції України у 2015 році започаткувало концептуально нові підходи до діяльності правоохоронних органів. Від нової поліції суспільство чекало, перш за все, відповідність принципам демократичної держави, беззаперечного виконання поставлених завдань. Передбачалось, що Національна поліція прийматиме досвід, а отже орієнтуватись, на роботу поліції країн із високим рівнем правоохоронної діяльності, зокрема США, Канада. Законом України «Про національну поліцію» було визначено основні функції її діяльності, зокрема:

- 1) профілактика, запобігання, виявлення і припинення адміністративних проступків і кримінальних правопорушень;
- 2) допомога потерпілим від протиправних посягань;
- 3) здійснення провадження у справах про адміністративні проступки;
- 4) розслідування кримінальних правопорушень;
- 5) здійснення охорони і забезпечення безпеки:
 - а) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України, закордонних дипломатичних установ України;
 - б) учасників кримінального провадження;
 - б) конвоювання взятих під варту і засуджених осіб;
- 7) здійснення прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів.[1]

Покладаючи такий широкий спектр обов'язків на нову інституцію постає нагальність підготовки фахівців нової формації, визначення рівня підготовки у фахових коледжах, здатність сучасного фахівця із юридичною освітою виконувати зазначені функції. Це питання актуальне досьогодні, ініціюється та обговорюється на різних рівнях. Дискусія щодо пріоритету та необхідності поліцейському вищої освіти продовжує дискутуватися. У процесі реформування застарілої правоохоронної системи Україна вдало використовує досвід професійної підготовки поліцейських у світових країнах. Більшість країн світу запровадили практику ґрунтовної професійної підготовки поліцейських, яка переважно має три рівні:

- початкова професійна підготовка, яка здобувається в навчальних центрах та спеціалізованих навчальних закладах;
- підготовка фахівців для середнього керівного складу, яка, як правило, проводиться у відомчих навчальних закладах;
- підготовка вищого управлінського персоналу проводиться поліцейськими академіями та вищими закладами освіти.

Зазначена модель не є універсальною і у різних країнах вона має свої відмінності в залежності від структури правоохоронних органів, вимог до добору кандидатів на відповідні посади.

В Україні первинну професійну підготовку поліцейських здійснюють фахові коледжі. Подальший рівень освіти, що відповідатиме другому та третьому європейському рівню поліцейські отримують у відомчих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. В Україні таких закладів 7, а саме: Національна академія внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Львівський державний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Донецький державний університет внутрішніх справ.

Усі навчальні заклади здійснюють підготовку кадрів для підрозділів кримінальної поліції, органів досудового розслідування, превентивної діяльності, кіберполіції - Національної поліції України. Випускники таких закладів отримують звання «лейтенант поліції» і направлення на службу до органів Національної поліції. Окрім того такі ЗВО проводять первинну професійну підготовку поліцейських, які вперше прийшли служити в поліцію та яким необхідно набути цілий ряд спеціальних навичок, необхідних для виконання службових повноважень та післядипломну освіту (підвищення кваліфікації та спеціалізація). У таких навчальних закладах ведеться підготовка також фахівців і з юридичних професій – юридичні консультанти, судді, адвокати, нотаріуси. Проте існує цілий ряд відмінностей між підготовкою фахівця з юридичною освітою, та майбутнього поліцейського. І це стосується не тільки організації навчального процесу. Навчальний процес підготовки поліцейських містить багато елементів практичної, військової підготовки, вивчення цілого ряду специфічних дисциплін, які є основою вивчення для роботи в поліції. Процедура вступу до таких ЗВО має свої особливості, що охоплюють систему критеріїв відбору – медичне, психічне обстеження, досягнення у спорті.

Отже, можна відзначити, що підготовка поліцейських у відомчих закладах МВС - це складна, відповідальна, суспільно-важлива справа. Випускники таких закладів не тільки отримують якісну юридичну освіту та практичні навички, а й повністю підготовлені до служби в поліції, яка вимагає витривалості, високого рівня фізичної підготовки, здатність чітко й безпомилково вирішувати службові завдання.

Література:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Офіційний вісник України. 2015. № 63. С. 33. Ст. 2075.
2. Пасько О. М. Система підготовки майбутніх працівників для Національної поліції. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2016. № 5 (43). С. 191-194;
3. Руколайніна І.Є., О.О. Леміш Формування та підготовка кадрів (персоналу) до органів Національної поліції України. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 104-106;

Ставицький Олег Вікторович

начальник відділу юридичного забезпечення
Головного управління Державної міграційної
служби України в Донецькій області

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕБУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ІНОЗЕМЦІВ ПРИТЯГНУТИХ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні визначається Конституцією України, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та іншими законами України, а також міжнародними договорами України.

Відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [1].

Відповідно до п. 16 ст. 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці та особи без громадянства, які в'їхали в Україну на інших законних підставах, вважаються такими, які тимчасово перебувають на території України на законних підставах на період наданого візою дозволу на в'їзд або на період, встановлений законодавством чи міжнародним договором України [2].

Підпунктом 2 пункту 2 Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150 встановлено, що іноземці та особи без громадянства, які на законній підставі прибули в Україну, можуть тимчасово перебувати на її території

не більш як 90 днів протягом 180 днів у разі в'їзду іноземців, які є громадянами держав з безвізовим порядком в'їзду, якщо інший строк не визначено міжнародними договорами України [3].

Контроль за дотриманням іноземцями та особами без громадянства законодавства України, у тому числі строків тимчасового перебування на її території покладається на Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, яким відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360 є Державна міграційна служба України. Починаючи з 2021 року ДМС України запроваджується введення електронних обліків іноземців та осіб без громадянства за допомогою Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами (далі – ЄІАС УМП), яка є частиною Єдиного державного демографічного реєстру.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» нелегальні мігранти та інші іноземці та особи без громадянства, які вчинили кримінальні, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність відповідно до закону.

При притягненні осіб, у тому числі іноземців та осіб без громадянства до кримінальної відповідальності можуть застосовуватись звільнення від відбування покарань з випробуванням, умовно дострокове звільнення від відбування покарання, а також адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

Питання пов'язані із здійсненням контролю за поведінкою осіб, які звільнені від відбування покарання регулюються Главою 26 Кримінально-виконавчого кодексу України [4]. Контроль за цією категорією звільнених представляє собою систему норм, що регламентує порядок, пов'язаний із проведенням заходів спостереження, перевірки і організацією профілактично – виховної роботи з тими особами, які звільнилися від відбування покарання з випробуванням. Діюче законодавство даний контроль закріпило за центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальними органами управління, уповноваженими органами з питань пробації, враховуючи відповідну компетенцію та обсяг реалізації ними обов'язків, що були покладені на них судом.

Нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, впродовж іспитового терміну забезпечує уповноважений орган з питань пробації за місцем, де проживає засуджений (ч. 1 ст. 163 КВК України).

Пробація - це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до

засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого (п.6, ч.1 ст. 2 Закону України «Про пробацію») [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 164 Кримінально-виконавчого кодексу України звільнення від відбування покарання з випробуванням зобов'язані: виконувати обов'язки, які покладені на них судом; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання; з'являтися за викликом до зазначеного органу.

Кримінально-виконавча інспекція – орган, який виконує покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 10 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») [6].

Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» подає сутність адміністративного нагляду як системи тимчасових профілактичних заходів у вигляді спостережень та контролю за поведінкою окремих осіб звільнених з місць позбавлення волі, які покладаються на органи Національної поліції. До того ж, ст. 13 Закону регламентує ці повноваження поліції [7].

Застосування до іноземців та осіб без громадянства заходів кримінальної відповідальності, у тому числі звільнення від відбування покарання з випробуванням призводить до значного порушення вищевказаними особами визначених законодавством термінів перебування на території України. Перебування таких осіб під адміністративним наглядом фактично унеможливує застосування до них примусових заходів спрямованих на припинення незаконного перебування на території України, передбачених Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». В той же час усі вищевказані законодавчі акти між собою не кореспондуються, не відображають особливостей їх застосування стосовно іноземців та осіб без громадянства, та потребують вдосконалення у цьому напрямку.

Крім того, потребує узгодження та нормативно-правового регулювання порядок обміну інформацією про іноземців та осіб без громадянства, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, до яких застосовується звільнення від відбування покарання з випробуванням та адміністративний нагляд, між Державною міграційною службою України та органами, що реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України від 01.10.2010 – 2010 р., / № 72/1 Спеціальний випуск /, стор. 15, стаття 2598.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства / Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI // Офіційний вісник України від 04.11.2011 – 2011 р., № 83, стор. 7, стаття 3014, код акта 58768/2011.
3. Порядок продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України / Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150 // Офіційний вісник України від 07.03.2012 – 2012 р., № 17, стор. 15, стаття 612, код акта 60632/2012.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV // Офіційний вісник України від 29.08.2003 – 2003 р., № 33, стор. 7, стаття 1767, код акта 26132/2003.
5. Про пробацію / Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII // Офіційний вісник України від 10.03.2015 – 2015 р., № 17, стор. 16, стаття 445, код акта 75845/2015.
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України / Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV // Офіційний вісник України від 05.08.2005 – 2005 р., № 29, стор. 78, стаття 1697, код акта 33073/2005.
7. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі / Закон України від 01.12.1994 № 264/94-ВР // Відомості Верховної Ради України від 27.12.1994 – 1994 р., № 52, стаття 455.

Христинченко Надія Петрівна

професорка кафедри кримінального права і процесу
та правоохоронної діяльності Західноукраїнського національного
університету, докторка юридичних наук, професорка

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

За часи незалежності система підготовки наукових кадрів пройшла довгий шлях і зазнала низки змін, поправок, нових вимог і викликів, але це не привело до результатів, які б задовольняли вимоги сьогодення, наука знаходиться в умовах реформування і невизначеності. Однією з основних проблем вітчизняної науки останніх десятиліть є низька її затребуваність практикою, економікою і суспільством. Кризовий стан вітчизняної наукової сфери значною мірою зумовлений неефективною системою управління наукою та відірваністю науки від

практики і виробництва. До того ж в українській науці існує значний розрив між високим рівнем досліджень колективів-лідерів і загальним рівнем та активністю дослідницької діяльності наукової спільноти в цілому. Реформування вітчизняної науки має на меті істотно підвищити якість наукових досліджень, зробити науку конкурентоспроможною, затребуваною, практикою і суспільством та забезпечити наукову базу для соціально-економічного розвитку країни на інноваційній основі. [1; 148] З 2016 року затверджений «Порядок, підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), та досі ми працюємо за тимчасовим положенням «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії». Невизначеною є ситуація і з підготовкою та атестацією докторів наук.

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про вищу освіту» *доктор філософії* – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді». [2]

Важлива проблема, що впливає на якість підготовки фахівця, стосується перспектив розвитку його кар'єри. Це є ключовим у визначенні його мотивації до зайняття професійною наукою. Очевидно, що значна частина здобувачів наукових ступенів орієнтується на працевлаштування у сфері вищої освіти. Але тенденція скорочення закладів вищої освіти та ставок у першу чергу означає скорочення робочих місць для випускників докторських програм. Такий стан і призводить до втрати мотивації зайняття науковими дослідженнями і відповідно знижується рівень самих наукових досліджень. До того ж оплата праці фахівця з усіма встановленими державою доплатами виглядає недостойною у порівнянні зі світовими стандартами. [3]

Оцінюючи ситуацію, яка склалася в Україні, можна робити висновок, що процес підготовки здобувачів наукових ступенів є надто зарегульованим та одержавленим. Про це свідчить, зокрема, та обставина, що згідно з нашим законодавством, кожна програма підготовки доктора філософії потребує окремої державної ліцензії, окремої державної акредитації й крім того, спеціалізована вчена рада, яка буде оцінювати результати праці здобувача такої програми також має бути акредитована відповідним державним органом. Але таке державне регулювання не гарантує якісну підготовку здобувачів наукових ступенів. Будь-які спроби на державному рівні підняти вимоги до здобувачів наукових ступенів та

вчених звань призводять до збільшення бюрократичних затрат і створення нових органів, що в свою чергу створюють додаткові корупційні ризики. З огляду на це, слід поставити питання про механізм саморегулювання, які повинні бути закладені в ході реформи. [4]

Підготовка здобувачів наукових ступенів, ускладнена масивом звітів і контролем, що призводить до неправильного розставлення пріоритетів здобувачем, під час написання роботи. Важливе місце і роль у написанні роботи посідає науковий керівник, який в більшості своїй є доктором «за спеціальністю», але не завжди є близьким до кола наукових інтересів дослідження, яке виконує здобувач. Важливу роль у якісному виконанні наукового дослідження відіграє інституційна спроможність закладу вищої освіти забезпечити для здобувача зручний доступ до ресурсів. Адже, зрозуміло, що інколи інвестиції аспіранта у своє наукове дослідження бувають значно більшими, ніж підтримка закладу вищої освіти. Попри те, що близько 70 українських закладів вищої освіти за підтримки Міністерства освіти і науки отримали доступ до наукових видань баз даних Scopus і Web of Science, поки що рано говорити, наскільки це вплине на якість наукових досліджень, підготовки науковців і доступ здобувачів до друку у виданнях.

Отже, щоб забезпечити належну підготовку здобувачів наукових ступенів потрібно, на наш погляд, зробити все можливе, щоб програми, за якими готують спеціалістів привести до єдиного стандарту (відповідно за напрямками), цим надати можливість здобувачам вільно прикріплюватися на захист в установи, де є можливість створення ради, не складаючи академічну різницю. Стратегічно важливим є послаблення контролю та ієрархічності у науковій сфері, на це повинні бути спрямовані зусилля наукової спільноти та управлінців на рівні держави. Важливим є той аспект, що дерегуляція сектору вищої освіти має призвести до максимальної автономії закладів вищої освіти та інституційного зміцнення. Кожне наукове дослідження повинно стати частинкою стратегії навчального закладу, не тільки його кількісним показником, а й по суті. Сприйняття європейських норм, пропозицій і стандартів має бути досить обережним, виваженим і таким, щоб вписувалося в наукову сферу держави взагалі та університету зокрема. Однією із головних позицій університетів повинна стати система перевірки на плагіат та захисту дисертацій, тут має бути випрацювана єдина система, яка буде визнана установами, в яких готують науковців і відповідними державними органами. Кожен навчальний заклад, який готує здобувачів освітньо-наукових ступенів мусить розробити власну політику сприяння економічного зростання країни безпосередньо на регіональному рівні та стати частиною загальнодержавних перспектив.

Література:

1. Лозовий В. С. Реформування наукової сфери як чинник переведення економіки України на інноваційну модель розвитку. Політологічні студії. 2017. Вип. 5. С. 148.
2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Hladchenko M., Westerheijen D.F. Means-endsdecouplingand academicidentitiesin Ukrainian universities afte rthe Revolution of Dignity, in *European Journal of HigherEducation.*, 2017.
4. Ніколаєв Є. Детальніше про особливості реформування системи підготовки докторів філософії: Як створити в Україні сучасну систему підготовки докторів філософії (PhD) PolicyPaper. Європейський інформаційно-дослідницький центр, 2017.

Шопіна Ірина Миколаївна

професорка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
докторка юридичних наук, професорка

РОЗВИТОК ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА ЗА УМОВ ОНОВЛЕННЯ ПРЕДМЕТУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081 – ПРАВО

Одне з перших визначень поняття військового права і пояснення причин його виникнення належить уродженцю Кременчуцького району Полтавської області, випускнику Києво-Могилянської академії Я. П. Козельському. У 1768 році у своїй праці «Філософічні пропозиції, створені надворним радником і правлячого Сенату секретарем» він пише: «Військове право вигадано спеціально для виправдання жорстокостей війни. Насправді поняття військового права є не що інше, як нелюдське бажання, поєднане з могутністю і силою, щоб завдавати своєму ближньому всіляку шкоду, і навіть саму смерть, без страху покарання» [1].

Таке негативне відношення до необхідності регулювання військово-правових відносин почасти пояснювалося впливом на автора ідей Просвітництва. Однак не слід забувати, що у тому 1768 році, коли вийшла вказана книга, українські землі захлеснула коліївщина. За результатами повстання без суду та слідства було страчено більше 30 тисяч осіб, частина з яких не брала жодної участі у бойових діях. Отже, саме життя постійно підтверджувало актуальність та доцільність створення і закріплення правових норм, покликаних регулювати військово-правові та пов'язані з ними відносини, оскільки це дає змогу

зменшити фізичну та матеріальну шкоду, що спричиняється як цивільному населенню, так і військовослужбовцям.

Новий імпульс для розвитку доктрини військового права був пов'язаний зі спробами на рубежі XIX і XX століть, продовженими після першої та другої світових війн на міжнародному рівні забезпечити комбатантів, некомбатантів та цивільне населення від жорсткого поводження, страждань, шкоди їх життю та здоров'ю, якої можна було б запобігти. У цей період приймається низка правових документів, серед яких Женевські та Гаазькі конвенції. Втім, вказані правові документи у першу чергу є актами міжнародного законодавства, джерелами міжнародного гуманітарного права. Внутрішнє ж законодавство багатьох держав переважно не відрізнялося високим рівнем імплементації вказаних положень в аспекті впровадження їх у системи військового управління, навчання та виховання військовослужбовців.

Нова парадигма військового права починає формуватися наприкінці 50-х років минулого століття. У роботах американського політолога Самуеля Філіпса Гантінгтона формулюються два важливі постулати функціонування збройних сил у сучасній демократичній цивілізованій державі – наявність цивільного контролю за діяльністю військових і розмежування політичної і військової компетенції. Відповідно, реалізація цих положень може здійснюватися виключно у правовому полі.

Розвиток наукових досліджень з військового права у західних державах відбувався одночасно з активною розбудовою системи військового законодавства. Формується новий дискурс відносин між армією і громадянином, в якому військовослужбовець постає не як агресивна фігура, метою активності якої є спричинення шкоди життю, здоров'ю та майну цивільного населення, а перш за все як миротворець, основною метою якого є захист людини, громадянського суспільства, демократичних цінностей. Найбільш показовим є втілення означених принципів у правових документах НАТО, зокрема, у Політиці НАТО із захисту цивільного населення, прийнятій на Варшавському саміті 2016 року.

За часів СРСР, до складу якого було примусово включено й українські землі, розвитку військового права приділялося багато уваги з боку керівництва держави. 17 червня 1936 року постановою Центрального Виконавчого Комітету СРСР на базі Всесоюзної правової академії було створено Військово-юридичний факультет Робочо-селянської Червоної армії. У межах навчальної та наукової роботи факультету досить успішно вирішувалися питання підготовки військових юристів та нормопроектної роботи. 5 листопада 1939 року постановою Ради Народних Комісарів СРСР № 47 на базі Військово-юридичного факультету було створено

Військово-юридичну академію Робочо-селянської Червоної армії. За період з 1945 по 1955 рр. в спеціалізованих вчених радах Академії було захищено більше 40 докторських та кандидатських дисертаційних робіт, присвячених різноманітним аспектам військового права [2, с.145-146]. У серпні 1974 року було утворено Військовий інститут Міністерства оборони СРСР. У 1981 році відбувається інституалізація військового права: номенклатуру спеціальностей наукових працівників було доповнено спеціальністю «20.02.03 – військове право; військові проблеми міжнародного права» (з грифом «для службового користування») [3, с.218].

Після набуття нашою державою незалежності, відповідно до постанови президії ВАК України від 13 травня 1993 р. №1/9, а згодом – наказу Вищої атестаційної комісії України від 13 березня 1997 р. № 86, спеціальність «військове право» входила до переліку спеціальностей наукових працівників. Однак п. 2 наказу Вищої атестаційної комісії України від 28 листопада 2000 р. №586 її було вилучено з вказаного переліку [2, с.219]. Наслідками руйнування системи військового права стала втрата наукових шкіл, методологічних підходів, зростання правового нігілізму у Збройних Силах України.

У Російській Федерації спеціальність «20.02.03 – Военное право; военные проблемы международного права» не втрачала свого статусу, а за період з 1991 по 2010 рік за нею було захищено 405 докторських і кандидатських дисертацій, в яких розглянуто надзвичайно широкий спектр проблем, що сприяло отриманню Збройними Силами РФ теоретико-методологічного підґрунтя для підвищення своєї боєздатності [2, с.146].

Отже, розвиток військового права України має свої особливості. На відміну від західних держав та Російської Федерації, в яких цим питанням приділялося надзвичайно багато уваги, включаючи достатній рівень фінансування, в Україні до 2014 року відношення до військового права з боку держави почасти нагадувало відношення до кібернетики і генетики у радянські часи. Це не могло не вплинути на якість правового регулювання: військове законодавство містить велику кількість прогалин та суперечностей. Затвердження наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 року № 1477 Примірною переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», яким запроваджено предметний напрям досліджень 2.13 «Право національної безпеки; військове право», ознаменувало собою новий етап розвитку військово-правових досліджень. Відповідно до п.20 ч.1 ст.1 Закону України «Про вищу освіту» вищі заклади освіти отримали змогу готувати докторів філософії за напрямом наукових досліджень «право

національної безпеки; військове право» у межах власних профільних спеціалізованих освітніх програм.

Однак 13 травня 2021 року МОН України запропонувало для громадського обговорення проєкт наказу «Про затвердження переліку наукових спеціальностей за галузями науки, відповідно до яких присуджуються наукові ступені кандидата наук і доктора наук». Цим проєктом замість напряму наукових досліджень «право національної безпеки; військове право», який було визначено у наказі МОН №1477 від 28.12.2018 р., було запропоновано позицію 12.12 «забезпечення національної безпеки». Одночасно із переліку наукових спеціальностей було виключено напрям досліджень «національна безпека», який охоплював дослідження з соціологічних, політичних, військових, правових, біологічних, хімічних, технічних, ветеринарних та інших наук, які були пов'язані з державною, економічною, інформаційною, пожежною безпекою, службово-бойовою діяльністю сил правопорядку тощо.

У межах цього громадського обговорення 25.05.2021 у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулося засідання круглого столу, мета якого полягала у підготовці пропозицій до вказаного проєкту наказу в частині, що стосується безпосередньо сектору безпеки і оборони. Рекомендації круглого столу, в яких акцентувалася увага на необхідності збереження напряму наукових досліджень «право національної безпеки; військове право» було направлено до МОН України.

На нашу думку, виключення з проєкту Переліку наукових спеціальностей за галузями науки, відповідно до яких присуджуються наукові ступені кандидата і доктора наук, напряму досліджень «Право національної безпеки; військове право» може призвести до відсутності перспективного бачення шляхів розвитку сфери національної безпеки і оборони, підриву якості оборонної реформи в Україні, неузгодженості нормативно-правових актів у вказаній сфері, неефективної витрати матеріальних і кадрових ресурсів.

Беручи до уваги, що за напрямом досліджень у межах спеціальності 081 «Право» «Право національної безпеки; військове право», відповідно до п. 20 ч.1 ст.1 Закону України «Про вищу освіту» нині вже здійснюється підготовка докторів філософії за спеціальністю 081 – Право; а у чинному наказі МОН України від 28.12.2018 №1477 напрям досліджень в межах спеціальності 2.13 «Право національної безпеки; військове право» був визначений як окремих напрям наукових досліджень, було б доцільно викласти позицію 12.12 підрозділу 12 проєкту Переліку наукових спеціальностей за галузями науки, відповідно до яких присуджуються наукові ступені кандидата наук і доктора наук, у редакції: «12.12. Право національної безпеки; військове право».

Література:

1. Козельский Я. П. Философические предложения, сочиненные надворным советником. Москва: ЛКИ, 2009. 2012 с.
2. Шопіна І. М., Гушин О. О. Актуальні проблеми сучасного стану розвитку воєнного (військового) права як науки і навчальної дисципліни. *Форум права*. 2017. № 2. С. 144–148. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_2_24.pdf.
3. Коропатнік І.М. Взаємодія громадянського суспільства і Збройних Сил України: адміністративно-правові засади: монографія. Київ «МП Леся», 2016. 412 с.

ПАНЕЛЬ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ І ПРАВА. УКРАЇНА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ І ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Атаманчук Ірина Володимирівна

старша викладачка кафедри цивільного права і процесу
Юридичного факультету Донецького національного
університету імені Василя Стуса, кандидатка юридичних наук

ПРИНЦИП ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СТАНДАРТУ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

На шляху України до євроінтеграції особливо важливим кроком є імплементації практики Європейського суду у вітчизняну систему правосуддя. На сьогодні, при тлумаченні й застосуванні норм процесуального законодавства, враховуються вимоги Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) та практика Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд). Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

До основних елементів права на судовий захист ч. 1 ст. 6 Конвенції відносить: право на розгляд справи; справедливість судового розгляду; публічність розгляду справи та проголошення рішення; розумний строк розгляду справи; розгляд справи судом, встановленим законом; незалежність і безсторонність суду.

У світлі Конвенції, право на розгляд справи означає право особи звернутися за захистом до суду та право на те, що його справа буде розглянута та вирішена судом. Обов'язковою умовою дотримання цього права, є те що особі має бути забезпечена можливість реалізації зазначених прав без будь-яких обмежень, перешкод чи ускладнень. Можливість людини без перепон одержати судовий захист є головним змістовним аспектом поняття доступу до правосуддя. Практика Європейського суду свідчить, що до конструкції «права на розгляд справи» також включається ухвалення рішення по справі, обов'язковий та остаточний характер судового рішення [1].

Обов'язковість судового рішення виступає конституційним принципом вітчизняного судочинства (п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України), забезпечує дію принципу правової визначеності, а також права на справедливий суд, закріпленого, зокрема, у ст. 6 Конвенції. Законом № 1401-VIII від 2 червня 2016 р. Конституція України була доповнена ст. 129-1, положення якої визначають, що суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Ці конституційні положення знайшли своє продовження у процесуальних кодексах, а також у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Внесені зміни визначили, що обов'язковість судового рішення поширюється не лише на територію України; відповідальність за виконання судового рішення покладено на державу, а контроль за цим процесом – на суд, що виніс відповідне рішення. Ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає застосування судами Конвенції та практики Європейського суду як джерела права, а ст. 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Європейського суду [2], і у цьому відсутні норми, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали Європейського суду, постановлені щодо інших країн. Обов'язок держав-учасниць Конвенції забезпечити остаточність судового рішення трактується як, такий що права вищих судових органів переглядати судові рішення повинні застосовуватися з метою виправлення та усунення допущених помилок, а не з метою проведення нових слухань по справі. Одним з основних елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який серед іншого передбачає, що у будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не може бути поставлено під сумнів (пункт 61 рішення ЄСПЛ у справі «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania) [GC], No. 28342/95, ECHR 1999-VII). Зокрема, у справі «Трегубенко проти України» від 02.11.2004 (заява № 61333/00) [3], заявник скаржився, що остаточне і обов'язкове судові рішення, яке

винесене на його користь, було скасовано у порядку нагляду, оскільки заступник Голови Верховного Суду України вніс протест до Пленуму Верховного суду України проти рішень, винесених на користь заявника. Згодом Пленум Верховного Суду задовольнив протест і скасував зазначені рішення суду. Європейський суд відмітив, що дозволяючи внесення подібного протесту, Верховний Суд України звів нанівець увесь судовий розгляд, що завершився прийняттям остаточного та обов'язкового рішення, і тому порушив принцип *res judicata* щодо рішення, яке, крім того, вже було частково виконане»

Res judicata – вирішена справа (*res judicata pro veritate habetur!* – судові рішення слід визначати за істину) означає остаточність рішення суду, яке набрало чинності і не може бути переглянуте. Принцип *res judicata* визнано на міжнародному рівні та зафіксовано, в тому числі, у п. 1 ст. 44 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У справах щодо України Європейський Суд неодноразово відзначав, що відступи від принципу правової визначеності виправдані лише у випадках необхідності при обставинах істотного і непереборного характеру.

Однією з новел конституційної реформи у сфері правосуддя стало те, що повноваження стосовно здійснення контролю за виконанням судового рішення закріплені на рівні положень Основного Закону України; внесені зміни визначили, що обов'язковість судового рішення поширюється не лише на територію України; відповідальність за виконання судового рішення покладено рішення. на державу, а контроль за цим процесом – на суд, що виніс відповідне рішення. Аналізуючи судову практику, Я. Берназюк, відмічає, що для забезпечення реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень, суди повинні зважено підходити до вибору процесуальних засобів такого забезпечення, щоб це не призводило до порушення основоположних засад судочинства та щоб такі засоби не були надмірними за визначених умов та не призводили до порушення прав, гарантованих Конституцією та законами України, а також Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Це означає, що негативні наслідки недобровільного виконання судового рішення мають бути пропорційними та збалансованими, а санкції, накладені судом у зв'язку з невиконанням судового рішення, не повинні бути надмірними; при цьому мають враховуватися усі обставини, які стали причиною невиконання судового рішення, надаватися оцінка діям боржника, спрямованих на таке виконання, міру його вини тощо [4].

Питання про відстрочення виконавчих дій відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», на наш погляд, слід розглядати через призму доцільності, виправданості та забезпечення інтересів суспільства і держави. Звертаючись до Рішення КСУ від 15 травня 2019 р. № 2-р(П)/2019, у якому він з посиланням на практику ЄСПЛ відзначив,

що саме на державу покладено позитивний обов'язок створити систему виконання судових рішень, яка була б ефективною як у теорії, так і на практиці, і гарантувала б їх виконання без неналежних затримок; ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невиправданих затримок (пункт 43 рішення у справі «Шмалько проти України», заява № 60750/00; пункт 84 рішення у справі «Валерій Фуклев проти України», заява № 6318/03; пункт 64 рішення у справі «Apostol v. Georgia», заява № 30779/04; пункти 46, 51, 54 рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», заява № 40450/04).

Судова практика свідчить про можливість призупинки виконання судових рішень та встановлення подовженого на цей період строку для їх виконання (Рішення КСУ у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про введення мораторію на примусову реалізацію майна" від 11 червня 2003 року № 11-рп/2003), зокрема з метою забезпечення життєво важливих суспільних інтересів (Рішення КСУ у справі про стягнення заборгованості з підприємств паливно-енергетичного комплексу) від 13 грудня 2012 року № 18-рп/2012).

Рахуючись з практикою ЄСПЛ, можна зробити висновки, що під доступом до правосуддя згідно з європейськими стандартами, розуміється здатність особи безперешкодно отримати судовий захист як доступ до незалежного і безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою на засадах верховенства права. Право на доступ до суду, закріплене у ч. 1 ст. 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, не є абсолютним, воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки за своєю природою потребує державного регулювання. Якщо доступ до суду обмежено внаслідок дії закону або фактично, суд повинен з'ясувати, чи не порушило встановлене обмеження саму суть цього права і, зокрема, чи мало воно законну мету, і чи існувало відповідне пропорційне співвідношення між застосованими засобами і поставленою метою. Оскільки право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання з боку держави, яке може змінюватися у часі та просторі відповідно до потреб і ресурсів суспільства та окремих осіб, крім того, обмеження права на доступ до суду буде несумісним із ч. 1 ст. 6 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету, та у разі відсутності розумного пропорційного співвідношення між застосованими засобами та метою, якої прагнуть досягти.

Література:

1. Калева А. Принцип *res judicata* у рішеннях ЄСПЛ: судова практика. *Судово-юридична газета*. 01.03.2021. – URL:

<https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/194592-printsip-res-judicata-u-rishennyakh-yespl-sudova-praktika>

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006., № 3477-IV. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

3. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Трегубенко проти України» від 02.11.2004 (заява № 61333/00). – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_355

4. Берназюк Я. Конституційні гарантії реалізації в Україні принципу обов'язковості судового рішення (на прикладі вирішення публічно-правових спорів) *Судово-юридична газета*. 18.12.2020. – URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/188062-konstitutsiyni-garantiyi-realizatsiyi-v-ukrayini-printsipu-obovyazkovosti-sudovogo-rishennya-na-prikladi-irishennya-publichno-pravovikh-sporiv>

Батечко Альбіна Іоаятівна

доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету №3
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук

ПРАВОВА ДІЙСНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Останніми роками в нашій країні відбувається глибока трансформація суспільного життя, яка характеризується загостренням соціально-економічних протиріч і зростанням кількості різноаспектних соціальних конфліктів на всіх рівнях, що є закономірним показником, характерним для перехідних періодів суспільного розвитку [1].

Основи економічної, соціальної, правової та фінансової діяльності органів місцевого самоврядування регулюються низкою нормативно-правових актів, в основу яких входять конституційні принципи, ратифіковані Європейською хартією [2]. Не зважаючи на широке правове поле, місцеве самоврядування знаходиться на низькому рівні свого розвитку, пов'язано це з неможливістю виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень через ряд причин як матеріальних, так й територіальних. Наразі, можливість задоволення потреб суспільства та спроможність виконувати всі повноваження місцевого самоврядування можливо лише на рівні міст обласного значення [3].

Сучасне українське суспільство розвивається неоднорідно: з одного боку, відбувається поступовий процес становлення правових інститутів та правових процедур, з іншого – розгортаються політико-

правові конфлікти як складова сучасної правової дійсності. Правова дійсність – це форма соціальної дійсності, сукупність всіх позитивних і негативних юридичних явищ, які характеризують рівень правового розвитку суспільства. Серед ознак правової дійсності сучасної України можна виділити: статику і динаміку права, що відображає не лише інституційні форми, але й процеси, реальні зміни; специфіку правового розвитку держави і суспільства [4]. Ці ознаки правової дійсності включають можливість прояву конфліктності, яка зумовлена соціальною активністю суб'єктів конституційних правовідносин [5].

В сучасній Україні існує проблема функціонування місцевого самоврядування, а саме у неможливості захисту інтересів територіальної громади, інтересів саме органів місцевого самоврядування та створених ними установ та організацій які надають публічні послуги [6]. Саме це призводить до конфлікту компетенції як між органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади, а отже, до неналежної організації регіональної та місцевої влади, неефективного управління суспільним розвитком на відповідній території [7].

Поряд з безумовними здобутками щодо розбудови місцевого самоврядування в Україні, необхідно визнати недостатність зробленого для досягання необхідного результату. Реаліями сьогодення, на жаль, залишається надмірна централізація державної влади, громіздка і малоефективна управлінська структура на територіальному рівні, недовіра серед широких верств населення у можливості ефективного вирішення питань місцевого значення [8], національно-культурних та інших проблем місцевого розвитку [9].

Місцеве самоврядування в Україні на сучасному етапі потребує суттєвого реформування [2]. Це обумовлено рядом факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Одним з найголовніших серед цих факторів є недосконалість існуючої моделі організації влади на місцевому рівні; адже вона на сьогодні є внутрішньо суперечливою, позбавленою деяких необхідних системних зв'язків і водночас поєднаною з конкуренцією компетенції місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування [10]. Недоліки територіальної організації влади в Україні значною мірою є наслідком недостатньо послідовної імплементації положень Європейської хартії місцевого самоврядування щодо організаційної та матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування, відсутністю власних виконавчих органів місцевого самоврядування на регіональному рівні, оскільки це призводить до декларативності місцевого самоврядування [9].

Характер взаємовідносин між місцевими органами державної виконавчої влади і місцевим самоврядуванням в Україні залежить від

багатьох чинників [6]. Однак найсуттєвіший вплив на форму і зміст цих взаємовідносин справляють конституційно-правові засади місцевої влади, політика децентралізації та деконцентрації влади, спільність територіальної основи та об'єктів управлінської діяльності, функціональна близькість, соціальний характер держави, а також встановлена система місцевого управління [11].

Лише структурне та чітке реформування системи місцевого самоврядування дозволить підняти рівень ефективності управлінських рішень, зниження кваліфікаційного рівня посадових осіб та вдосконалення процесу підготовки спеціалістів дасть змогу досягти високого рівня конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування [12]. Таке реформування полягає у розмежуванні повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади. Децентралізація влади вирішить питання посилення правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування, а також здійснення їх діяльності з дотриманням принципів та положень Європейської хартії місцевого самоврядування [13]. Такі трансформації завжди пов'язані з необхідністю вживлення нової моделі замість старої. Успіх моделювальної системи залежить від історичної традиції, політичної культури, менталітету, стереотипу громадськості, матеріально-фінансової спроможності територіальної громади, моделі взаємовідносин між державним місцевим управлінням та місцевим самоврядуванням.

На території України суб'єкти місцевого самоврядування здійснюють публічну владу на місцях. Це свідчить про те, що представники державної адміністрації здійснюють нагляд за діяльністю місцевих представницьких органів [2]. В сучасних умовах така модель місцевого самоврядування має свої недоліки. Пов'язано це з виникненням конкуренції компетенції через відсутність належної правової бази щодо розмежування повноважень цих органів.

Як зазначив Є. І. Качмарський, реформування місцевого самоврядування необхідно проводити із загальноєвропейських стандартів і засад: децентралізації державного управління, деконцентрації владних повноважень, партнерства і кооперації зусиль місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, концентрації та регіонального використання ресурсного забезпечення, субсидіарності в наданні державних та громадських послуг населенню [14].

Слід відмітити, що в процесі реформування місцевого самоврядування необхідно врахувати не лише особливості розподілу влади, а й особливості взаємодії територіальної громади та органів місцевого самоврядування. Існує проблема недовіри суспільства до

виконавчих обов'язків органів місцевого самоврядування. Причинами формування такої недовіри до органів виконавчої влади стали, насамперед негласність діяльності органів місцевого самоврядування та відсутність практик публічних дискусій.

До спеціальних заходів органів місцевого самоврядування належить здійснення профілактично-виховної та інформаційної роботи з населенням відповідної територіальної громади (інформація про заходи, спрямовані на попередження конфліктів, про роботу органів внутрішніх справ, правове виховання, використання для цього засобів інформації), залучення громадськості до попередження виникнення конфліктів (створення спільних громадських органів для проведення профілактичної роботи, створення громадських органів та формувань для вирішення різноманітних спорів, конфліктів, надання допомоги (державна компенсація, моральна і соціальна підтримка тощо) [15].

Таким чином, в процесі трансформаційності місцевого самоврядування постають потреби в:

- посиленні правової забезпеченості відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування та міжнародних принципів;

- радикальній зміні організації публічної влади на місцевому й регіональному рівнях, що супроводжується зміною юридичної природи обласних і районних рад, створенням виконавчих органів обласних і районних рад, зміною статусу обласних державних адміністрацій;

- посиленні матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування в контексті ефективності використання державних, місцевих коштів; прозорості місцевого фінансування; деінерційності структури бюджету, відповідних систем контролю; залучення приватного сектору до надання муніципальних послуг;

- активізації територіальних громад у здійсненні місцевого самоврядування

Література:

1. Євдокимов В. О. Аналіз психологічних причин конфліктів в органах державної влади / В. О. Євдокимов, О. В. Рябічко URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/3/02.pdf>

2. Верлос Н. В. Проблеми застосування рецепції як засобу конституційного реформування в сучасних умовах євроінтеграції / Н. В. Верлос // Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 16 – 17 жовтня 2014 р.) / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 21–25. с. 21

3. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наукова доповідь / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. К. : НАДУ, 2014. 128 с., с. 18
4. Задорожня О. В. Конфлікт як складова сучасної правової дійсності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2013. Вип.1. С. 21–23., с. 22
5. Смельяненко Л. М. Конфліктологія: Навч. посіб. / За заг. ред. В. М. Петюха, Л. В. Торгової. – К.: КНЕУ, 2003. 315 с., с. 29
6. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. К. : Юрид. думка, 2010. 653 с., с. 165
7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333–р. // Офіційний вісник України. 2014. № 30. Ст. 831.
8. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування: навч. посібник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. К.: Юрінком Інтер, 2000. 304 с., с. 34
9. Сergygin V. O. Проблеми реформування системи місцевого самоврядування (другий етап конституційної реформи). URL: <http://www.univd.edu.ua/dir/395/problemi-reformuvannya-sistemi-mistsevogo-samovryaduvannya>
10. Процюк І.В. Поділ влади в умовах різних форм правління : дис. на здоб. наук. ступ. доктора юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Юридична академія України імені Ярослава Мудрого Харків, 2012. 200 с., с. 85
11. Литвин І. І. Адміністративно-правове регулювання взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»ю Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2009. 196 с., с. 57
12. Бакуменко В. Д. Теоретичні засади державного управління: навчальний посібник / В. Д. Бакуменко, Л. М. Усаченко, О. В. Червякова. К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. 174 с., с. 52
13. Баймуратов М. А. Международные стандарты местного самоуправления / М. А. Баймуратов, М. Ф. Орзих. Одесса : АО БАХВА, 1996. 344 с., с. 110
14. Качмарський С. І. Місцеве самоврядування в контексті становлення громадянського суспільства в Україні : автореф. дис на здобуття канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». 2010 . 18 с., с. 10

15. Правова характеристика органів місцевого самоврядування як суб'єктів профілактики адміністративних правопорушень/
<http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=21801&chapter=1> URL

Білецька Тетяна Вікторівна

доцентка кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидатка соціологічних наук, доцентка

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах розвитку сучасного суспільства інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Саме тому, питання забезпечення інформаційної безпеки стають першочерговими на порядку денному у системі державного управління інформаційною безпекою. Проведення ефективної національної інформаційної політики, значною мірою сприяє досягненню успіху у виконанні завдань в політичній, воєнно-політичній, економічній, інформаційній, соціальній та інших сферах.

Однією з складних проблем у процесі забезпечення інформаційної безпеки є той факт, що матеріальну основу інформаційної інфраструктури держави складають засоби створення, збору, передачі (поширення), прийому, зберігання, пошуку, автоматизованої обробки і захисту інформації, які практично усі створюються на основі зарубіжних інформаційно-комунікаційних технологій. Для визначення і узагальнення найважливіших та найуразливіших активів держави, порівняно нещодавно, до міжнародного законодавства було введено термін «критична інфраструктура». Транспортні та енергетичні мережі, нафто та газопроводи, урядові та військові об'єкти є життєво важливими компонентами діяльності сучасного суспільства, проте останнім часом актуальним стає питання забезпечення безпеки зазначених об'єктів і захисту критичної інфраструктури у цілому та критичної інформаційної інфраструктури зокрема.

У січні 2017 року Президент України підписав Указ №8/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури». Згідно нього планувалося у двомісячний термін: схвалити концепцію створення державної системи захисту критичної інфраструктури та план заходів з її реалізації та внести на

розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» [2].

У діючому законодавстві України забезпечення кібербезпеки згадується в низці чинних нормативно-правових документах, що регламентують інформаційну безпеку (Закон України «Про основи національної безпеки України», Стратегія національної безпеки України, Воєнній доктрині України, Стратегії кібернетичної безпеки України, прийнятої за основу рішенням РНБОУ 27.01.2016 року), а також ратифікованих міжнародних угодах, зокрема Конвенції про кіберзлочинність. Проте досі функції із забезпечення кібербезпеки розпоршені з-поміж декількох відомств, а нова Стратегія кібербезпеки України є єдиним стратегічним документом, який визначає напрями вдосконалення державної політики в даній безпековій сфері.

Підкреслимо, що в Україні досі відсутній загальний механізм управління захистом і безпекою названих об'єктів, спостерігаються часті випадки дублювання функцій і ресурсів, відсутність спільних підходів та узгодженості дій стосовно проблем національного масштабу. Слід також відмітити, що в державі захист об'єктів, які згідно зі світовою практикою належать до такої категорії, регламентується численними нормативно-правовими актами, що носять переважно внутрішньовідомчий характер. Спроба ввести термін «критичний об'єкт національної інформаційної інфраструктури» була здійснена в Законі України від 16 січня 2014 року № 721-VII, що втратив чинність вже на початку лютого 2014 р. Раніше в проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення кібернетичної безпеки України» (був зареєстрований під № 11125 від 31.08.2012р., відкликаний 12.12.2012 р.) передбачалось внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України», і, зокрема, введення терміну «об'єкти критичної інформаційної інфраструктури».

Таким чином, слід констатувати факт того, що в чинному законодавстві України досі не визначеними є терміни «критична інфраструктура» (більш того, не визначеним є також перелік таких об'єктів), «критичний об'єкт інформаційної інфраструктури держави». Натомість, існує термін «об'єкти державної власності, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави». Питання захисту критичної інформаційної інфраструктури містяться також у Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента у 2016 році [3].

У серпні 2016 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», але депутати відмовилися приймати його у другому читанні за скороченою процедурою, тому закон не став чинним до сьогодні. У

змісті даного закону є визначення таких дефініцій як «критична інформаційна інфраструктура» та «об'єкт критичної інформаційної інфраструктури». Так, критична інформаційна інфраструктура визначається як сукупність об'єктів критичної інформаційної інфраструктури держави, а об'єкт критичної інформаційної інфраструктури - інформаційна (автоматизована), телекомунікаційна, інформаційно-телекомунікаційна система, порушення сталого функціонування якої матиме негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України.

Відзначимо, що у змісті Стратегії кібербезпеки України, взагалі не розкрито сутність даних понять, які є більше об'єктом наукових дискусій фахівців даної сфери. Водночас, введення даних термінів в законодавство України само по собі не може бути остаточною ціллю. Концепція критичної інфраструктури має стати базисом дієвого механізму координації зусиль органів влади та інститутів громадянського суспільства, спрямованих на недопущення втрати чи завдання не виправної шкоди найважливішим для життєдіяльності держави об'єктам, з урахуванням негативних факторів будь-якого походження: техногенного, природного, соціально-політичного, або будь-якої їхньої комбінації. Зазначенні питання потребують проведення ґрунтовних наукових досліджень, розробки методології визначення переліку об'єктів інформаційної безпеки та впровадження підходів щодо їх захисту. Реалізація зазначених заходів дозволить суттєво підвищити ефективність підготовки держави до оборони, сприятиме підтриманню необхідного стану обороноздатності України.

Проблема інформаційної безпеки в нашій державі не може бути вирішена без впровадження нових ідей, знань, політики у сфері інформатизації. Методами забезпечення останнього є широке залучення вітчизняних вчених і експертів до її вирішення, зокрема, розробки механізмів, які б забезпечили високу якість інформаційних послуг, захист інформаційних технологій, сучасну систему сертифікації програмних і технічних засобів, впровадження стандартизації, створення національних баз даних, систем телекомунікації, безпеку роботи в світовому інформаційному просторі. Ігнорування цих проблем може призвести до ускладнень у прийнятті найважливіших політичних, економічних, соціальних, військових рішень тощо. Адже, рівень інформаційної безпеки активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки України, бо найчастіше реалізація інформаційних загроз – це завдання шкоди в політичній, військовій, економічній, соціальній, екологічній сферах тощо [1, с. 800].

На жаль, сьогодні в Україні немає реальних гарантів її інформаційної безпеки, відсутній комплекс нормативно-правових актів

щодо захисту інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури. Процес інформатизації носить стихійний, некерований характер, з переважним ухилом у бік використання засобів інформатизації іноземного виробництва. Безсистемність процесів формування інформаційної інфраструктури обумовлює складність вирішення проблеми інформаційної безпеки, захисту інформаційних ресурсів. Ситуація, що склалася, вимагає невідкладного рішення таких комплексних проблем:

- розвиток науково-практичних основ інформаційної безпеки, а саме, визначення основних положень стратегії держави в сфері створення і забезпечення умов формування і використання інформаційного ресурсу, підтримка високих темпів його наповнення і заданих критеріїв якості (доступність, достовірність, своєчасність, повнота);

- створення законодавчої і нормативно-правової бази забезпечення інформаційної безпеки, а саме, нормативно-правової бази щодо розподілу й використання персональної інформації з метою створення умов для інформаційних стосунків між органами державної влади і суспільства;

- розробка та впровадження механізмів реалізації прав громадян на інформацію загального користування;

- визначення основних положень стратегії держави у сфері використання засобів масової інформації на засадах досліджень процесів формування суспільної свідомості, удосконалення та розвитку індустрії інформування населення країни, розробка методів і форм інформаційної політики держави;

- розробка методів і засобів оцінки ефективності систем і засобів інформаційної безпеки та їх сертифікація.

Література:

1. Попов С. В., Бойченко О.О. Проблеми інформаційної безпеки України. *Форум права*. 2011. №1. С. 798-801.

2. Указ Президента України №8/2017 «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/82017-21058>.

3. Указ Президента України №96/2016 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» від 15 березня 2016 року. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>.

Бутирін Євген Олександрович

доцент кафедри теорії та філософії права факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЩОДО БОРОТЬБИ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДИСКУРСІВ РОЗРОБКИ ЗЕМСЬКОЇ РЕФОРМИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Реформи кінця ХVІІІ ст. стали важливою віхою в процесі розбудови станових груп імперії, етапом, що обумовив їх зближення та подальшу спільну діяльність в місцевому самоврядуванні. Саме з цього часу можна вести мову про станові корпорації, які визначили характер місцевого самоврядування на протязі першої половини ХІХ ст. [1, с. 112].

Втім суспільство ще не було готове до сприйняття ідеї всестановості, що була запозичена Катериною ІІ з європейського законодавства, бо дворянство та інтелігенція на вибори не приходили та в міських справах участі не приймали [2, с. 325, 335-358]. Ідеї, започатковані в законодавстві кінця ХVІІІ ст., не змогли набути практичного втілення протягом всієї першої половини ХІХ ст. Міське управління практично залишилось в руках торгівельно-промислової частини міського населення та не набуло всестановості.

В першій половині ХІХ ст. самоврядування в містах існувало суто номінально, ані магістрати та ратуші, ані шестигласні думи та міські голови не мали реальної влади, яка цілком зосереджувалась в поліційних установах та бюджетних комітетах, що адміністрували міські кошти. За часи царювання і Олександра І, і його наступника Миколи І було створені численні комітети, комісії, присутності, які переймались розкладом повинностей та управлінням окремими галузями місцевого господарства: комітет земських повинностей (1851–1864 рр.) [3]; квартирні комісії та комітети (1808–1841 рр.) [4]; будівельні та дорожні комісії (1833, 1849–1865 рр.) [5]; губернські комісії, а потім комітети щодо народного продовольства (1818, 1822–1864 рр.) [6]; губернські та повітові віспяні комітети (1811–1865 рр.); комітети громадського здоров'я (1852–1865 рр.) [7].

Увага з боку дворянства до питань місцевого самоврядування посилюється наприкінці 50-х років ХІХ ст., актуальність цієї тематиці надала активізація розробки селянської реформи, а площадками для суспільного обговорення виступили губернські дворянські комітети (Комітети для поліпшення побуту селян) [8] та окремі дворянські зібрання. Як відомо, від самого початку створення комітетів їх склад

поділився на «більшість» та «меншість», які по різному поставились до змісту селянської реформи, а відповідно й до модернізації місцевого самоврядування.

Підсумовуючи вимоги дворянських комітетів міністр внутрішніх справ С. С. Ланської інформував держсекретаря В. П. Буткова зазначаючи, що одні бажають ввести адміністративну та судову владу селянського стану до системи загального управління без розрізнення станів і відомств, інші – зберегти особливості та окремість управління селянськими громадами та співставити його з інтересами дворянського стану [9, с. 85].

Проекти ліберальної меншості дворянських комітетів містили нову модель організації місцевого самоврядування, побудовану на принципах розподілу влади, єдності управління, виборності, гласності, всестановості з провідною роллю дворянства, незалежності та відповідальності всіх посадовців перед судом. Самоврядування сприймалось як частина місцевого управління з передачею до його компетенції господарче-розпорядчих справ. Щодо консервативної більшості, то в своєму баченні місцевого самоврядування вона наполягала на збереженні вотчинної влади поміщика, як очільника громади. Зазначалось, що усунення консервативного елементу приватної власності та поєданого з ним розумового розвитку призведе до запровадження крайнього демократичного принципу, який є несумісним з сильною урядовою владою і від якого зазнає втрат громадський порядок в державі [10, с. 80-81].

На думку С. Я. Цейтліна на початок 1860 р. існувало дві адміністративно-політичні програми. Перша була висунута дворянською аристократією, представниками кріпосницького великого землеволодіння (Мальцев, Безобразови, Орлов-Давидов, Шувалов), яка зводилась до скликання дорадчого дворянського представництва в центрі, та передачі дворянству всієї повноти адміністративної влади на містах. Підкреслювалось, що йшлося про перенесення англійських аристократичних порядків на вищі адміністративні одиниці. Друга програма була віддзеркаленням думок представників дрібного та середнього землеволодіння. Вона передбачала: розподіл влади по всій вертикалі управління; незалежного, усного та гласного суду та суду присяжних; відповідальності чиновників перед законом, знов таки гласності та всестанового місцевого самоврядування [11, с. 179-231]. Втім таке розмежування скоріше є умовним, аніж таким яке мало своє відображення в роботі комітетів.

Таким чином, у середині XIX ст. потреба в модернізації місцевого управління і власне поліції імперії, як головної його складової стала нагальною. Міністерство внутрішніх справ напрацьовувало можливі

варіанти майбутніх реформ, втім модернізація поліції, яка на повітовому рівні зосередила в своїх руках всі адміністративні, судові та господарські функції, була неможливою без комплексної трансформації всього місцевого управління.

Література:

1.Вернадский Г. В. Очерк истории права Русского государства XVIII–XIX вв. : (Период империи). Прага : Тип. Легиография, 1924. 166 с.

2.Кизеветтер А. А. .Городовое положение Екатерины II 1785 г. : Опыт исторического комментария. Москва : тип. Имп. Моск. ун-та, 1909. X, 473 с.

3.*ЛСЗ РИ*. II. Т. 26. № 25398; Шип Н. А. Земські повинності. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 3 : Е–Й. 672 с. : іл.

4.*ЛСЗ РИ*. I. Т. 30. № 23114.

5.*ЛСЗ РИ*. II. Т. 7. № 5629.

6.Свод Зак. Т. XIII. изд. 1892 г. Устав об обеспечении народ. продовольствия. Ст. 143.

7.Свод Зак. Т. XIII. изд. 1892 г. Устав врачебный. Ст. 607 и 756.

8.Губернські дворянські комітети. *Юридична енциклопедія* : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А–Г. 672 с.

9.Земское самоуправление в России, 1864–1918. В 2 кн. / Отв. ред. Н. Г. Королева ; Ин-т рос. истории РАН. Москва : Наука, 2005. Кн. 1 : 1864–1904. 2005. 428 с.

10.Слобожанин М. (Максимов Е. Д.) Из истории и опыта земских учреждений в России. Санкт-Петербург : изд. журнала «Жизнь для всех», 1913. XII, 551 с. 1913.

11.Цейтлин С. Я. Земская реформа. *История России в XIX в.* Т. 3 : Ч. 2. Эпоха реформ. [1840–1866]. Отд. 1. Санкт-Петербург : Изд. А. И. Гранар и К. 1908. 322 с.

Веденєв Віталій Олексійович

доцент кафедри загально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат політичних наук, доцент

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Політична та правова культура мають чи мало точок перетину тому, що, з однієї сторони, діяльність держави та політичних акторів здійснюється в

царині політико-правових відносин, де приймати політичні рішення без орієнтації на конституцію країни та правову культуру суспільства просто неможливо; з іншої сторони, кореляція системи права з політичною системою суспільства обумовлює певний взаємозв'язок правових ідей з пануючою в суспільстві політичною культурою. Правові ідеї, які активно використовують представники державної влади, стають підґрунтям розвитку правової культури, формують цільові установки в процесі розбудови української системи права, що є найбільш актуальним для сучасної української держави та суспільства. (Як приклад можливо навести: риторику влади часів «стихійного ліберала» – президента Л. Кучми [1, с. 9-11], риторику часів лібертаріанця – президента В. Зеленського і відповідні зміни в українському законодавстві [2]). Також слід звернути увагу на той факт, що на таких загальнолюдських цінностях, як права та свободи людини й громадянина, ґрунтуються і політична і правова культури. Реалізація прав та свобод людини виступає драйвером розвитку демократії, правової держави і громадянського суспільства, тому політичну і правову культуру можна вважати громадянською характеристикою суспільства та тих людей, які в ньому мешкають.

Для того, щоб проаналізувати стан демократизація українського суспільства в контексті зв'язку політичної та правової культури, потрібно визначити існуючі типи політичної і правової культури українського суспільства, розглянути їх сучасний стан. На думку О. Шпенглера «у кожній культурі є своя власна цивілізація» [3, с. 69]. Запропонований С. Хантінгтоном поділ світу на цивілізації, де існує «узагальнений Захід» та всі «інші» [4, с. 281-322], дає можливість виокремити ті цінності та традиції, що є підґрунтям класифікації існуючих політичних культур. Порівняння базових засад політичного життя «узагальненого Заходу» та «інших» є актуальним і для України, оскільки ми знаходимося на перехресті цих культурних напівсвітів. Західна правова культура відбиває особливості західноєвропейської політичної культури, якій притаманні: традиції демократії у політиці, обов'язкова участь громадян у вирішенні суспільних проблем, суверенітет особистості, раціоналізм дій поряд домінуванням релігійних цінностей. Правова культура «інших» також корелює зі спорідненою політичною культурою, в якій присутні стійкі традиції авторитаризму, клановість та велике значення етнічного чинника у політиці, домінування держави над суспільством та особистістю, суттєва майнова диференціація громадян, ірраціоналізм дій.

Підґрунтям класифікації правових культур може бути ознака, що відбиває особливості політичних режимів і, відповідно, дає можливість виділити тоталітарну, авторитарну та демократичну правові культури, які корелюють з відповідними типами політичної культури. Базовими критеріями цієї типології політичних культур є зв'язок політичних культур з характером політичної системи та влади.

В тоталітарній політичній культурі мають прояв державно контрольовані форми участі людей в політиці, ідеологізовані стереотипи поведінки, лояльність до офіційних інститутів. Авторитарній політичній культурі притаманні орієнтації на порядок та єдність, силові методи правління та надмірний контроль за участю в політиці, підтримка державної політики; провідна роль держави, однієї партії та ідеології; домінування держави над інтересами людини та соціальних груп, економічний та культурний плюралізм. Демократична політична культура орієнтується на демократичні ідеали та цінності, правову державу, громадянське суспільство, вільну участь у політиці, економічний, політичний, ідеологічний та культурний плюралізм, пріоритет прав людини та соціальних груп.

Розвиток в Україні демократії неможливий без появи відповідної політичної культури. «Державні діячі, прагнучі створити... демократію, часто зосереджують свої зусилля на впровадженні формального набору демократичних урядових інститутів та... конституції. Вони можуть зосереджувати зусилля і на формуванні політичної партії, щоб стимулювати участь мас (у політиці – доп. В.В.). Але для розвитку стабільного... демократичного правління потрібно щось більше, ніж певні політичні і управлінські структури. Цей розвиток залежить від... політичної культури. Якщо вона не спроможна підтримати демократичну систему, шанси останньою на успіх невеликі» [5, р. 498].

Вищесказане Г. Алмондом та С. Вербою ілюструє сучасний стан українського суспільства та його політичної культури. Політичній системі демократії, на думку цих науковців, притаманна «громадянська культура», яка є сумішшю різних політичних культур, де основою виступає політична культура активістського типу поєднана з елементами патріархальної та підданської культури.

Фундаментальною ознакою політичної культури демократії слід вважати толерантність держави та громадян по відношенню до опозиційних сил, дії яких не виходять за рамки закону. Опозицію слід вважати легітимним невід'ємним елементом демократичної системи. Політична культура демократії зорієнтована на свободу слова, плюралізм думок і позицій, що має прояв у багатопартійності та множинності ідеологій (окрім тих, які суперечать принципам гуманізму та конституції). Політична культура демократії зорієнтована на виконання закону, який є обов'язковим для усіх (незалежно від посади та статків). В цьому сенсі політична культура змикається з правовою культурою, яка (незалежно від історико-культурного генезису суспільства) складається з законодавства, правосвідомості, правотворчості та правозастосування.

Сучасна політична культура України має гетерогенний, амбівалентний, і як результат доволі фрагментарний характер. Небажаної ускладненості їй додають і відсутність належної толерантності в

етнополітичних відносинах, прояв у суспільстві групового егоїзму, відцентрових тенденцій та цивілізаційного розколу (зумовленого наявністю ментальних особливостей окремих регіонів), що врешті-решт і перешкоджає інтеграції вітчизняного соціуму. «Українську політичну культуру характеризує також низький загальний рівень національної самосвідомості, нігілістичний тип національної ідентичності, протиставлення і зіткнення національно-демократичної та націоналістичної ідеології з ліберально-космополітичною політичною культурою» [6, с. 143]. І оскільки ми співвідносимо типи правової культури з типами політичної культури, а в правовій сфері також відіграють суттєву роль цінності, традиції та архетипи інтерпретації права, то відповідно і правова культура також має фрагментарний характер.

Змальована відсутність внутрішньої гармонії в межах політичної та правової культури українського суспільства роблять їх неспроможними підтримати розвиток демократичної політичної системи в найближчий час. Отже процес соціально-політичних перетворень набуває вигляду демократичного транзиту, в якому фаза консолідації демократії відтермінується. Україна отримала один з різновидів гібридного політичного режиму, який поєднує як елементи «делегованої демократії» [7], так і авторитаризму, «що не вписується у ліберальні стандарти» [8, с. 97] бажаного народовладдя. Чи повинно нас це лякати? Безумовно, що ні. Адже практично все успішні реформи в різних країнах світу відбувались за умов авторитарного політичного режиму. На нашу думку, проблема полягає дещо в іншому: чи здатні, неосвічені з політичної та правової точки зору, українські громадяни перехопити ініціативу у вітчизняній квазіеліті, встановити контроль над владою у суспільстві. А для цього, як мінімум, потрібно мати освіту початкового рівня з політичних та правових питань.

Вихід з такої ситуації (безумовно, в доволі спрощеному вигляді) бачиться нам у посиленні політичної та правової освіти молоді в (навіть непрофільних) навчальних закладах країни, що підвищить рівень її громадянськості та перетворить молодь, яка навчається, у носіїв отриманих знань серед різних прошарків українського суспільства. Але політичну грамотність не можливо здобути тільки опановуючи ази політичної науки в навчальному закладі, потрібно активно залучатися до звичайного політичного життя, набувати відповідні навички та досвід з захисту власних прав та свобод. І тут у нагоді можуть стати правові знання. Оскільки ми з самого початку підкреслили, що приймати політичні рішення без орієнтації на конституцію країни та правову культуру суспільства просто неможливо.

Література:

1. Фелікс Р. Президенти сучасної України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. К., 2017. Вип. 3. С. 5-24.

2. Президент України Зеленський і партія «Слуги народу», незаконно проводять в державне управління лібертаріанство, яке порушує Конституцію України і руйнує нашу державу. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/81472>
3. Шпенглер О. *Закат Європы*. Новосибірск: ВО «Наука», 1993. 592 с.
4. Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций*; пер. Т. Велимеєва, Ю Новикова. М.: ООО «АСТ», 2003. 603 с.
5. Almond G., Verba S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press, 1963. 562 p.
6. Рудакевич О. Засади типології національної політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 137-144.
7. Меркель В. Формальные и неформальные институты в дифектных демократиях / В. Меркель, А. Круассон. *Полис*. 2002. № 1. С. 6-17; № 2. С. 8-16.
8. Ткач О.І. Соціально-політична структура демократичного транзиту. *Вісник НАДУ при Президентові України*. Серія «Політичні науки». 2016. № 2 (81). С. 96-102.

Воловик Віктор Олександрович

аспірант кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира
Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Феномен адміністративно-правового забезпечення останнім часом привертає активну увагу науковців та практиків, оскільки сучасний етап розвитку адміністративного права характеризується підвищеною увагою до сутності основних категорій і концепцій, вироблених у межах цієї науки. Слід погодитися з думкою, що «збільшення впливу людиноцентристських тенденцій у розвитку адміністративного права зумовлює поступову втрату провідної ролі адміністративно-правового регулювання як більш жорсткої правової конструкції, якій не притаманна полісуб'єктність та врахування індивідуальних відмінностей. Натомість, протягом останніх років спостерігається підвищення ролі категорії «адміністративно-правове забезпечення», особливістю якої є зміщення акценту в системі прийняття рішень з волі держави на інтенції людини та громадянського суспільства» [1, с.143]. Це обумовлює вироблення

адміністративно-правовою наукою визначень поняття «адміністративно-правове забезпечення» та окреслення його принципів.

Аналізуючи доктринальні джерела, можна дійти висновку, що поняття адміністративно-правового забезпечення розуміється у декількох аспектах. По-перше, це явище розуміється як процес упорядкування та закріплення суспільних відносин (наприклад, як «здійснюване державою за допомогою спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона, реалізація і розвиток» [2, с.434]. По-друге, адміністративно-правове забезпечення розуміється як сукупність адміністративно-правових норм та їх реалізації (наприклад, як «фактична наявність адміністративно-правових норм і досягнутий реальний стан їх реалізації суб'єктами державно-владних повноважень» [3, с.42]). По-третє, досліджуване явище розуміється як система спеціальних адміністративно-правових інструментів (наприклад, як «система адміністративно-правових методів, прийомів, засобів та способів, які використовуються відповідними державними органами у своїй діяльності у межах своїх повноважень з метою створити необхідні умови для реалізації прав громадян, їх безпеки та захисту» [4, с.478]). У науці адміністративного права є також інші визначення аналізованого поняття, разом з тим вони переважно містять означені вище елементи.

Екстраполюючи наведені вище ознаки на сферу підготовки громадян до військової служби, можна переконатися, що всі необхідні та достатні властивості цього явища цілком розповсюджуються і на систему означеної підготовки. Вказане дає змогу сформулювати визначення адміністративно-правового забезпечення підготовки громадян до військової служби як упорядкування за допомогою спеціальних адміністративно-правових інструментів суспільних відносин, які виникають під час надання цивільним особам військових знань і практичних навичок в обсязі, необхідному для успішного несення військової служби залежно від обраного виду військової освіти.

До принципів адміністративно-правового забезпечення підготовки громадян до військової служби мають бути віднесені дві їх групи: загально-правові та військово-спеціальні. До першої групи належать принципи верховенства права, рівності, гуманізму, демократизму, відкритості, толерантності. Ці принципи притаманні багатьом сферам суспільних відносин, разом з тим вони не втрачають своєї цінності для кожної галузі. До другої групи належать принципи ієрархічності, єдиноначальності, оптимальності, прогнозування, взаємодії. Їх використання значною мірою залежить від того, який суб'єкт адміністративно-правового забезпечення їх застосовує – так, специфіка діяльності суб'єктів, що належать до сил оборони, і особливості

діяльності громадських організацій, які можуть брати участь у підготовці до військової служби, можуть мати значні відмінності.

Література:

1. Шопіна І.М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. №4. С.141-145.
2. Колесников Є. Є. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. *Форум права*. 2011. №2. С.432-438. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11keezpc.pdf> (дата звернення 28.05.2021).
3. Ігонін Р. Проблема доктринального визначення поняття адміністративно-правове забезпечення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С.37-43.
4. Ivanova H., Felyk V., Bieliakov K., Shopina I. Defining the Concept of «Administrative and Legal Provision of Citizens' Rights». *Amazonia Investiga*. Т.2. №26. 2020. Р. 473-478. <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1179>.

Гавриленко Олесь Анатолійович

професор кафедри міжнародного і європейського права
Юридичного факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО ПРАВА ВІЙНИ

В античний час поступово опрацьовувалися норми, які регулювали міждержавні відносини у періоди воєн [1]. Якщо аналіз стародавніх воєнних відносин приводив одних дослідників до висновку про відсутність міжнародного права у той період, то для інших вони були чи не головним фактором існування ефективного міжнародно-правового регулювання. За висновком останніх саме навколо війн зав'язувалися відносини між державами стародавнього світу. Л.П. Маринович у праці «Війна і право в класичній Греції» зазначав: «Навряд чи в когось, хто хоча б у найзагальнішій формі знайомий з історією Греції епохи класики, викличе заперечення положення про те, що війна для неї була ендемічною» [2, с. 8].

Незважаючи на окремі думки деяких античних філософів та істориків, які, як наприклад Платон (Plato. Legg. VII. 803 с. 53-54.) і Арістотель (Aristot. Polit. VII. 1334 d. 15-16.), наголошували на цінності

миру і нещастях, які приносять війни, все ж перманентний мир залишався недосяжним ідеалом. Економічні вигоди, що очікували на переможця в уявленнях пересічних еллінів переважували загрози нещастя, які могли настати для переможених.

Складна релігійна процедура, що супроводжувала стародавні війни, свідчить про важливу роль, яку відігравали вони у міжнародних відносинах того часу [3, с. 245]. Саме ведення війни (як і стан миру [4]), на думку давніх греків, перебувало під контролем богів, а війна часто розглядалася як протиборство між богами, які опікувалися сторонами конфлікту.

В деяких випадках війни давніх греків могли мати гібридний характер. «Гібридні загрози, – зазначав Ф. Хоффман, – поєднують летальність державного конфлікту з фанатичним і тривалим запалом нерегулярної війни» [5, с. 34]. Гібридна війна не змінює характеру війни; вона просто змінює спосіб участі сил у її проведенні. Однак, яким би чином вона не велася, війна все одно лишалася війною [6, с. 3-4]. Наприклад, під час конфлікту між Афінами та Спартою (Пелопоннеська війна, V ст. до н.е.) спартанці визнали, що їм необхідно тримати значні сили в Лаконії та Мессенії, щоб запобігти повстанню ілотів, чиєю працею підтримувалося їхнє сільське господарство та військова система. Афінські стратеми (як, наприклад, побудова експедиційної бази в Пілосі) зокрема мали на меті створити умови для повстання Гелота, яке потім додало б «нестандартного» виміру конвенційному конфлікту. Після того, як афінські війська укріпили Пілос на південно-західному узбережжі Пелопоннесу в 425 р. до н.е., вони організували форпост з мессіанцями Навпакту, предків яких спартанці вислали з цього району після великого повстання Гелота 464 р. до н.е. Мессенці розпочали серію вторгнень до Лаконії, чому сприяла їхня здатність говорити на місцевому діалекті. Незабаром ілоти почали дезертирувати до Пілоса, створюючи тим самим надзвичайну ситуацію в спартанській державі. Це повстання являло собою форму війни, для якої добре організовані спартанські фаланги не підходили. Афінський історик Фулідід писав: «Спартанці, які до цього часу не мали досвіду вторгнення чи такої війни, виявляючи ілотів-дезертирів і побоюючись посилення заколотів у їхній країні, почали серйозно турбуватися і, незважаючи на їхнє небажання показувати це афінянам почали направляти до Афін посланців і намагалися (шляхом переговорів – авт.) повернути Пілос та полонених» [7, с. 245-246]. Отже, сама лише реальна загроза широкої гібридної війни привела спартанців до розуміння переваг вирішення конфлікту мирним шляхом.

Основним джерелом права, яким керувалися еллінські держави під час війни та миру, були загальновідомі норми міжнародного звичаєвого права, які, не будучи викладені у письмовій формі (νόμοι

ἀγραφοί), все ж поступово набували загального визнання. Головним чином на таке підґрунтя спиралося воєнне право, норм якого, принаймні у більшості випадків, дотримувалися воюючі держави.

Перед початком бойових дій країні-противнику могла формально оголошуватися війна. Правова регламентація підстав і процедури оголошення війни у давніх греків була доволі докладно розробленою, релігійно та філософськи-політично обґрунтованою [8, с. 34]. Оголошення відбувалося через спеціального посланця-герольда (κῆρυξ), який вважався захищеним «божественним правом» і внаслідок цього недоторканим (Herod. VII. 9. 2; VII. 136; Thuk. I. 29.). У разі воєнних репресалій війну зазвичай не оголошували взагалі або її оголошення передбачалося актом, що був порушений стороною, проти якої застосовувалися санкції [9, с. 408].

У деяких випадках держава, якій оголошувалася війна, могла відкупитися від агресора. Ця норма в той час була притаманною не лише еллінському праву. Так, з ольвійського декрету на честь Протогена [10, №32] відомо, що цей заможний громадянин кілька разів виплачував значні суми зі своїх коштів, прагнучи відвернути військову загрозу з боку сарматського царя Сайтафарна. В декреті згадується про участь Протогена у надзвичайно ризикованій посольській місії до Сайтафарна. Через відсутність коштів в ольвійській державній скарбниці Протоген і Аристократ, узявши 900 золотих статерів, вирушили до царя. Однак, його не задовольнила запропонована сума. Розгніваний Сайтафарн вирушив походом проти Ольвії. Текст декрету в цьому місці обривається, і взагалі, лишається незрозумілим, чим закінчилася така загроза. Виходячи з того, що про неї так детально оповідається у почесному декреті, все нарешті вдалося вирішити задовільно для ольвійської громадянської общини – звичайно, за допомоги золотих статерів Протогена [11, с. 121]. Невідомо, у яку суму обійшлася для нього відмова Сайтафарна від його агресивних зазіхань. Очевидно, вона мала бути набагато більшою за раніше запропоновані ольвіополітами 900 статерів.

У Стародавній Греції існувало загальне поняття нейтралітету, яке з часом оформилося в правовий інститут. Державі досить було в односторонньому порядку проголосити себе нейтральною у війні чи в будь-якій іншій формі дати знати про свій намір, щоб її статус стали поважати воюючі сторони [12, с. 92].

Як стверджував Г. Бузольт, посилаючись на свідчення нарративних джерел (Геродота, Фукидіда, Страбона), в архаїчний період перемога у війні інколи, за взаємною згодою, визначалася не загальною битвою військ держав-супротивників, а поєдинком певної кількості обраних з обох сторін бійців [13, с. 70]. Але все ж зазвичай вирішення питання про перемогу відбувалося за результатами битви гоплітів (Herod.

VII. 9. 2). Військовополонені вважалися безумовною власністю переможця (Aristot. Pol. I. 2 (6), 16 p; 1255 a.). Зазвичай супротивника, який добровільно склав зброю, залишали живим [3, с. 246]. Але інколи взаємне протистояння призводило до того, що полонених жорстоко вбивали (Thuk. I, 30; II, 67; Xen. Hell. II, 1, 32; Plut. Lys. 13). Полонені, які лишилися живими, утримувалися для одержання викупу від родичів (зазвичай, дві міни за кожного чоловіка) (Herod. VI. 79; V. 77), або для продажу в рабство [2, с. 21]. Переважна більшість воєнних конфліктів завершувалася укладенням договору, що фіксував післявоєнний стан відносин [12, с. 94].

Отже, вже в античну добу поступово випрацьовується доволі складна сукупність регулятивних норм, що регламентували відносини під час війни. І нехай вони досить часто були взаємно неузгодженими та суперечливими, та все ж ми маємо підстави говорити про закладення вже у добу античності підмурку сучасного міжнародного гуманітарного права.

Література:

1. Денисенко В.В. Право війни у Стародавній Греції. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2008. № 1. С. 14-18.
2. Маринович Л.П. Война и право в классической Греции. *Древнее право*. 2006. № 17. С. 8-25.
3. Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.). Монографія. Харків: Парус, 2006. 352 с.
4. Шарнина А.Б. Древняя Эллада: мир и справедливость под защитой богов. *Право и справедливость в исторической традиции миротворчества: от античности до современности: коллективная монография* / под ред. Т.В. Кудрявцевой. Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2016. С. 13-28.
5. Hoffman F. G. Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Forces Quarterly*. 52. First Quarter 2009. P. 34-48.
6. Mansoor P.R. Introduction: Hybrid Warfare in History. *Hybrid Warfare. Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present* / Ed. by W. Murray and P.R. Mansoor. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P. 1-10.
7. The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War / ed. R.B. Strassler. New York, 1996. 713 p.
8. Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. Москва: Межд. отношения, 1990. 206 с.
9. Буткевич О.В. Міжнародне право Стародавнього Світу. Київ: Україна, 2004. 864 с.

10. Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae. Vol. 1. Ed. 2. Petropoli, 1916. 594 p.
11. Русяева А.С., Русяева М.В. Ольвия Понтийская : город счастья и печали. Киев: Изд. дом «Стилос», 2004. 228 с.
12. Кондратюк Л.В. Правове регулювання відносин між античними державами Східного Середземномор'я під час військових конфліктів. Вісник Львівського університету. Серія Юрид. 2010. Вип. 50. С. 91-97.
13. Бузольт Г. Очерк государственных и правовых греческих древностей / пер. с нем. Харьков : Тип. А. Дарре, 1890. 320 с.

Гончаров Андрій Вікторович

доцент кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. Г. КУКОЛЬНИКА (1765-1821 РР.)

В. Г. Кукольник народився в місті Мукачевому. У 1787 р. В. Г. Кукольник закінчив Львівський університет, деякий час навчався у Віденському університеті. У Львівському університеті він очолював кафедру римського і вітчизняного (австрійського) права, читав лекції з хімії й агрономії [1, с. 22]. Від початку 90-х років XVIII ст. викладав у Замойському ліцеї (м. Замостя), де став професором, доктором вільних мистецтв, філософії та права.

Учений був фахівцем у багатьох галузях науки – правознавстві, філософії, економіці, фізиці, математиці, природознавстві, сільському господарстві тощо; знав класичні та європейські мови.

У 1803 р. В. Г. Кукольника як відомого вченого і педагога було запрошено на службу до Санкт-Петербурга – в Учительську гімназію, перетворену в 1804 р. на Педагогічний, а в 1816 р. – на Головний педагогічний інститут. Тут він читав лекції з різних дисциплін. З 1816 р. В. Г. Кукольник завідував кафедрою римського і природного права. Призначався директором цього інституту.

У 1805–1816 рр. учений був професором римського та російського цивільного права у Вищому училищі правознавства. У 1816 р. його було призначено керуючим з особливих доручень у Комісії зі складання законів. У 1819 р. В. Г. Кукольник брав участь в організації Санкт-Петербурзького університету, де потім завідував кафедрою позитивних прав.

У 1820 р. він став у м. Ніжині директором новоутвореної Гімназії вищих наук князя Безбородька [2]. З ім'ям В. Г. Кукольника пов'язане становлення цього відомого навчального закладу.

В. Г. Кукольник відмовився від можливості бути обраним ректором Санкт-Петербурзького університету і повністю присвятив себе новій роботі, та з певних причин він часто зазнавав невдач.

У Ніжині вчений зіткнувся з великими труднощами в справі налагодження навчального процесу в новоутвореному закладі, а саме відсутністю викладачів-фахівців із багатьох найважливіших дисциплін; неоднаковим запасом знань численної молоді, що з'явилася на навчання; відсутністю бухгалтера, охорони, іншого допоміжного персоналу тощо [9, с. 167–169].

Викладання більшості предметів учений узяв на себе. До офіційного відкриття навчального закладу в ньому вже здійснювалося проведення занять з учнями з метою доведення їхніх знань до однакового рівня та розподілу по відповідних класах [3, с. 188].

Широко використовуючи індивідуальний підхід, «проводячи з ними безвідлучно всі години доби», В. Г. Кукольник, за свідченням його учня, пізніше – відомого вченого-юриста П. Д. Редкіна, вимагав від себе та від своїх колег поєднання «чіткого та відповідного сучасності рівня знання предмета з любов'ю до нього, яка завжди збуджує любов і в учнях» [8, с. 13–15].

Заняття часто проводилися у формі бесід, які були «сповнені батьківської уваги, ніжності, дружньої простоти, педагогічної досвідченості, живого захоплення, широкої вченості, плідотворної освіченості, ... розвивав розум ... учнів своїх, спрямовуючи їх до всього прекрасного, істинного, високого та доброго» [4, с. 14, 15].

Заслугою В. Г. Кукольника є підготовка перших у Російській імперії навчально-методичних видань із цивільно-правових наук: «Початкові засади римського цивільного права» (1810 р.) [5]; «Російське приватне цивільне право» (ч. 1. – 1815 р., ч. 2 – 1816 р.) [6], «Інструкція з викладання римського права» (1821 р.) [7].

Отже, В. Г. Кукольник як педагог був прибічником прогресивного індивідуального підходу викладання дисциплін з урахуванням найновіших та найсучасніших наукових досягнень. Він був автором навчальних посібників із цивільно-правових дисциплін, що не втратили своєї актуальності і в наш час.

Література:

1. Гомоннай В. В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.). Ужгород: Закарпаття, 1992. 300 с.

2. Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга, Ф. 14, Оп. 1, Т. 1, Д. 166, Л. 1.

3. Кукольникъ Н. В. В. Г. Кукольникъ (из памятной книжки). *Гимназія высихъ наукъ и лицей князя Безбородко*. Санкт-Петербург, 1881. С. 181–189.

4. Пѣтуховъ Е. В. Гимназія высихъ наукъ кн. Безбородко въ Нѣжинѣ. 1820–1832 (къ 75-лѣтію со дня основанія). Санкт-Петербург: Типографія В. С. Балашева и К^о., 1895. 63 с.

5. Кукольникъ В. Г. Начальныя основанія римскаго гражданскаго права. Санкт-Петербург: Мед. типогр., 1810. 291 с.

Гончаров Микола Вікторович

аспірант кафедри теорії, історії права і держави, конституційного права Університету державної фіскальної служби України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Державне управління забезпеченням інформаційної безпеки є однією з важливих функцій держави. Його сутність полягає в забезпеченні скоординованої національної стратегії на державному, регіональних і локальних рівнях при взаємоузгодженому розподілу обов'язків нормативно-правового, інформаційного, морально-психологічного документації його і ресурсного забезпечення.

З боку держави необхідно постійно здійснювати співставлення загроз і небезпек із наявними ресурсами щодо управління ними. Потрібна всебічна деталізація прав, обов'язків, повноважень і відповідальності усіх складових системи управління національною безпекою [1, с. 38–39].

Р. Калюжний вважає, що інформаційна безпека – це вид суспільних інформаційних правовідносин стосовно створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для людини, суспільства й держави безпечних умов життєдіяльності, спеціальних правовідносин, які пов'язані зі створенням, зберіганням, поширенням і використанням інформації [2, с. 18–19].

Вітчизняний вчений В. Ю. Степанов вважає, що державна інформаційна політика як важливий компонент життєдіяльності суспільства, маючи безліч вимірів і характеристик, формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованого державного управління. Здійснення цих функцій передбачає необхідні заходи державного регулювання інформаційної сфери суспільства, що мається на увазі поряд з необхідністю подолання негативного інформаційного впливу, використання ресурсів сучасних засобів масової інформації у виховних

цілях для оздоровлення суспільства, збереження культурних цінностей, зміцнення духовно-моральних, суспільних ідеалів [3, с. 120].

Достовірність, надійність державної інформаційної політики, найефективніше використання інформаційних ресурсів, зовнішніх і внутрішніх інформаційних каналів підвищують якість державно-управлінських рішень, стабільність соціально-політичного розвитку країни. Отже, виражена інформаційна політика визначає успішність функціонування державної влади в цілому [4, с.129].

За визначенням В. Гурковського, інформаційна безпека України – це суспільні відносини, пов'язані із захистом життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей державоутворювальної нації, її існування, самозбереження і прогресивного розвитку України як суверенної держави, що залежить від цілеспрямованої інформаційної політики гарантій, охорони, оборони, захисту її національних інтересів [5, с. 74].

Використовує категорію національних інтересів і О. Баранов, визначаючи інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі, за якого не допускається (або зводиться до мінімуму) завдання шкоди особі, суспільству, державі через неповноту, несвоєчасність, недостовірність інформації й несанкціоноване її поширення та використання, а також через негативний інформаційний вплив і негативні наслідки функціонування інформаційних технологій [6, с. 60-62].

Інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері від загроз особі, суспільству, державі через неповноту, несвоєчасність інформації, несанкціоноване поширення та використання інформації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій визначають також В. Шатун та О. Гладун [7, с. 175].

Отже, інформаційна безпека є не лише самостійною складовою національної безпеки, а й невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. Тому, створення ефективної системи інформаційної безпеки є однією з найнагальніших завдань демократичної та правової держави.

Література:

1. Антонюк В.В. Організаційно-правові засади формування та реалізації державної політики інформаційної безпеки України : Дис. ... кан. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2017. 218 с.

2. Калужний Р. Питання концепції реформування інформаційного законодавства України. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи інформації в Україні: Тематичний збірник праць учасників Другої науково-технічної конференції. К., 2000. С.17–21.

3. Гончаров М. В., Кудін С. В. Тенденції розвитку державної політики України в сфері інформаційної безпеки / М. В. Гончаров, С. В. Кудін // «IV Всеукраїнські науково-правові читання» пам'яті доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник»: збірник матеріалів / за заг. ред. А. Є. Шевченка. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. С. 120–123.

4. Степанов В. Ю. Державна інформаційна політика: формування та реалізація : монографія / В. Ю. Степанов. Х.: С.А.М., 2013. 486 с.

5. Гурковський В.І. Безпека як об'єкт правовідносин в умовах глобального інформаційного суспільства. Правова інформатика. 2010. № 2(26). С. 72–77.

6. Баранов О.П. Передумови створення Державної спеціальної служби транспорту та її завдання в системі національної безпеки України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2014. № 3. С. 60–65.

7. Шатун В. Т. Інформаційна безпека – невід'ємна складова національної безпеки України. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». 2016. Т. 267. Вип. 255. С. 174–180.

Горбачов Василь Павлович

адвокат Ради адвокатів Донецької області,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОКУРОР НА ПІДГОТОВЧОМУ ЕТАПІ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

До судової реформи 1864 року в Російській імперії прокуратура не брала участі в розгляді судом кримінальних справ. А після реформи підтримання прокуратурою обвинувачення в загальних судах було обов'язковим, крім справ приватного обвинувачення, які могли припинятися за примиренням сторін і в яких обвинувачення перед судом покладалося виключно на приватних обвинувачів. Однак у військовому і морському відомствах у військово-окружних і військово-морських судах прокуратура підтримувала обвинувачення у всіх кримінальних справах, в тому числі і у справах приватного обвинувачення, у яких додатково могли

брати участь і приватні обвинувачі.

Присутність представника прокуратури була однією з умов для відкриття судового засідання. Вирішення справи без участі прокуратури було істотним порушенням ст. 4 Статуту кримінального судочинства [1, с. 237]. Якщо прокурор пішов із судового засідання, але замінив себе іншим працівником прокуратури, то засідання не переривалося. Якщо ж заміни не було, то засідання не могло продовжуватися. Це положення один з товаришів прокурора використав як засіб протидії незаконному, з його точки зору, рішенню суду. 6 листопада 1909 року у С.-Петербурзькому окружному суді по одній зі справ підсудний обрав собі захисником жінку, яка закінчила юридичний факультет. Раніше таких прикладів у судовій практиці не було. Проти цього заперечив товариш прокурора Ненароков. Однак суд допустив жінку до захисту підсудного. Тоді товариш прокурора, назвавши ухвалу суду явно незаконною, відмовився брати участь у судовому засіданні і демонстративно пішов із зали суду, зірвавши таким чином розгляд справи. Це була безпрецедентна подія. У пресі воно іронічно було названо як «перший урок законності з боку прокуратури» в цьому питанні [2, с. 1532; 3, с. 246–247].

Обвинувачами в суді зазвичай виступали товариші прокурорів окружних судів і помічники військових і військово-морських прокурорів. Самі прокурори підтримували обвинувачення зазвичай у найважливіших справах, коли процес був сенсаційним або підсудною була особа з високим чином [4, с. 31].

Інструкції прокурорів судових палат орієнтували на те, щоб підтримання обвинувачення в суді покладалося на тих товаришів прокурора, які здійснювали спостереження за попереднім слідством і складали обвинувальні акти [5, с. 27]. А міністр юстиції рекомендував, щоб підтримання обвинувачення в суді, по можливості, покладалося на того з товаришів прокурора, який склав у справі обвинувальний акт [6, с. 15]. Однак на практиці в більшості випадків обвинувальні акти складали одні, а обвинувачення в суді підтримували інші працівники прокуратури [7, с. 230–231].

При відкритті судового засідання прокурор, як і рівна з ним у процесуальному відношенні сторона захисту, висловлював суду свою думку про можливість проведення судового слідства за відсутності деяких свідків, які не з'явилися. Крім того, як і сторона захисту, прокурор мав право без пояснення причин відводити до 6 присяжних засідателів, а з 12 червня 1884 року ця кількість зменшена до 3.

За твердженням колишнього прокурора Московського окружного суду М. Ф. Громницького, правом відводу присяжних засідателів прокуратура ніколи не зловживала [8, с. 28]. На практиці були як засідання, в яких прокурори не відводили присяжних, так і засідання, в

яких вони відводили максимально можливу кількість присяжних. При цьому, якщо суд обмежував кількість присяжних засідателів, які відводилися прокурором (як і стороною захисту), то вироки, що ухвалювалися, скасовувалися Сенатом [9, с. 1759–1760; 10, с. 37, 334–335, 504, 588; 11, с. 1156, 1504, 1578].

У деяких випадках прокуратура заявляла відводи з тактичних міркувань. За свідченням М. Ф. Громницького, іноді прокурори викреслювали зі списку присяжних засідателів впливових осіб тому, що у попередніх справах ухвалювалися виправдувальні вироки [8, с. 28]. Були приклади того, що прокурори відводили всіх купців і дворян [11, с. 1406]. Був і такий факт, коли прокурор відвів з присяжних засідателів всю інтелігенцію, чим «привів у помітне замішання захисників» [12, с. 369].

А міністерство юстиції в 1884 році зазначало, що навіть при відсутності поважних причин для відводу присяжних засідателів прокуратура нерідко використовувала це право тільки для того, щоб «перешкодити захисту підібрати склад присяжних на свій розсуд». А це позбавляло представника обвинувачення «того спокійного ставлення до справи», яке мало особливо важливе значення [13, с. 159].

Свої рекомендації прокурорам про відводи присяжних засідателів давало і міністерство юстиції. Наприклад, 17 червня 1890 товариш міністра юстиції А. Т. Аракін в секретному циркулярі № 18438 запропонував прокурорам усувати шляхом відводу зі складу присяжних засідателів розкольників «у всіх випадках, коли є підстави припускати упереджене ставлення» таких осіб до підсудних або «неправильне розуміння ними властивості і значення злочинних діянь, що підлягають обговоренню» [14, с. 69].

Таким чином, у цивільному відомстві участь прокуратури в судових засіданнях у кримінальних справах була обов'язковою, крім справ приватного обвинувачення, а у військовому та військово-морському відомствах – у всіх кримінальних справах без виключення. Відсутність представника прокуратури в судовому засіданні було підставою для скасування вироку. Після відкриття судового засідання і до початку судового слідства прокуратура мала можливість опосередковано впливати на результати розгляду кримінальної справи шляхом впливу на формування складу присяжних засідателів.

Література:

1. Алфавитный сборник тезисов Уголовного кассационного и Общего собрания кассационных департаментов Правительствующего сената 1874–1886 / сост. член Самарского окружного суда А.А. Орлов. Самара: тип. И. И. Новикова, 1888. 450 с.
2. Люблинский П. И. Борьба с женской адвокатурой и уроки

законности. *Право*. 1915. № 21. Стлб. 1529–1547.

3. Падение царского режима: Стенографические отчеты допросов и показаний, данных в 1917 г. в Чрезвычайной следственной комиссии Временного правительства. Т. 6 / ред. П. Е. Щеголева. Ленинград: Гос. изд-во, 1926. II, 416 с.

4. Фон Раупах Р. Р. *Facies Hippocratica* (Лик умирающего): Воспоминания члена Чрезвычайной Следственной Комиссии 1917 года / ред. и коммент. С. А. Манькова. СПб.: Алетейя, 2007. 416 с.

5. Инструкция прокурора Казанской судебной палаты С. Гончарова о порядке действий лиц прокурорского надзора округа Казанской судебной палаты, а также чинов полиции по участию последних в производстве предварительного следствия. Казань: тип. Штаба Казанского военного округа, 1880. [149] с. разд. паг.

6. Наказ министра юстиции, генерал-прокурора, чинам прокурорского надзора судебных палат и окружных судов. СПб.: тип. Правит. Сената, 1896. 118 с.

7. Случевский В. Об ограничении прав защиты по вызову свидетелей. *Журнал министерства юстиции*. 1916. № 1. С. 205–232.

8. Громницкий М. Ф. Роль прокурора на суде по делам уголовным. *Журнал министерства юстиции*. 1896. № 2. С. 1–64.

9. Решения уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената за 1870 год. Второе полугодие. СПб.: тип. Правительствующего Сената, [1870]. XXIV, 1306 с.

10. Решения уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената за 1873 год. Первое полугодие. СПб.: тип. Правительствующего Сената, [1873]. XV, 914 с.

11. Решения уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената за 1873 год. Второе полугодие. СПб.: тип. Правительствующего Сената, [1873]. VIII, IV, 729 с.

12. Падение царского режима. Т. 3. 1925. IV, 507 с.

13. Джаншиев Г. Основы судебной реформы (к 25-летию нового суда). Историко-юридические этюды. М.: тип. М. П. Щепкина, 1891. XVI, 364, 52 с.

14. Сборник циркуляров и инструкций министерства юстиции (с 1877 по 1914 г.). Секретные. Петроград: Сенатская тип., 1914. 196 с.

МНОЖИННА ДИСКРИМІНАЦІЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

У світлі соціального та економічного розвитку багатомірної реальності та нерівності концепція множинної дискримінації відіграє важливу роль у забезпеченні досягнення рівності для стимулювання захисту прав та свобод людини. Такі ситуації, коли особа зазнає дискримінації за кількома ознаками, виникають у багатьох випадках. Складність множинної дискримінації виправляє нерівність у напрямі сталого розвитку і залишається ключовим викликом. Складність багаторазової та міжсекційної дискримінації полягає у недостатній обізнаності та послідовному визначенні множинної дискримінації, нерівномірній правовій базі антидискримінаційного законодавства та адекватній судовій реакції.

Відповідно до Довідника з європейського законодавства про недискримінацію, множинна дискримінація описує дискримінацію, яка має місце на основі кількох ознак, що діють окремо [1].

Також вказується на найбільш вразливі групи множинної дискримінації, а саме жінки з інвалідністю, жінки похилого віку, молоді чоловіки етнічних меншин, інваліди-гомосексуали та трансгендери, люди похилого віку і гомосексуали та трансгендери, молоді гомосексуали та трансгендери, люди похилого віку з інвалідністю. Отож як бачимо вік доволі часто є однією з ознак множинної дискримінації.

Такого ж висновку дійшли і уповноважені інстанції гарантування прав людини Чехії. У звіті вказано, що протягом 2018 року Суд отримав 20 скарги, що стосуються множинної дискримінації, де найчастіше підстави передбачали поєднання віку та інвалідність (4 випадки), вік та стать (3 випадки), а також вік та громадянство (3 випадки).

Також у цьому звіті подавався приклад дискримінації дитини за віком та станом здоров'я. Біліті є дитиною з особливими потребами. Експертна рада фахівців рекомендували їй піти в звичайну школу за підтримки асистента вчителя, проте місцева влада немала достатніх коштів для оплати такого фахівця, тому батьки погашали ці витрати самостійно. Суд погодився з останніми в тому, що держава таким чином відповідальна за дискримінацію дитини [2].

Особливу групою дітей є також діти-мігранти чи переміщені особи. Вражають статистичні дані щодо глобальності проблематики. У 2019 році близько 33 мільйони дітей проживали за межами своєї країни

народження, включаючи багатьох, які були примусово переміщені через кордони. На кінець 2018 року загалом більше 31 мільйон дітей проживав у примусовому переміщенні у своїй країні чи за кордоном через загрозу насильства та конфлікту. Це включає близько 13 мільйонів дітей-біженців, близько 1 мільйона дітей, які шукають притулку, та 17 мільйонів дітей, переміщених в межах своєї країни. За підрахунками 3,7 мільйона дітей живуть в таборах біженців або колективних центрах [3]. Проблема в тому, що у багатьох випадках це вже маргіналізовані діти, пропустили критичний віковий бар'єр для навчання і піддаються подальшому негативному ставленню.

Дискримінація відбувається також у сфері охорони здоров'я. Понад 117 мільйонів дітей в 37 країнах Африки ризикують померти через відсутність належної правової політики у сфері імунізації проти кору [4].

COVID-19 активізував це питання і посилив негативні наслідки. За результатами дослідження ЮНІСЕФ у Сомалі, Ефіопії та на Судані майже 4 з 10 дітей не мають доступу до води та гігієни [5]. Крім того, багато мігрантів та переміщених дітей стикаються з проблемами у доступі до охорони здоров'я. Половина респондентів у віці 14–24 років в опитуванні ЮНІСЕФ, який визнав себе мігрантами та біженцями вказали, що не відвідували лікаря коли потрібно [6].

Отож множинна дискримінація є вагомою проблемою. Правова політика більшості держав не розмежовує особливості множинної дискримінації та визнаючи особу дискримінованою за одною ключовою ознакою. Проте слід констатувати, що вік доволі часто є додатковою ознакою, що формує множинність ситуації щодо дискримінації.

Література:

1. European Union Agency for Fundamental Rights. 2018. Handbook on European non-discrimination law. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2811/58933>
2. Judgment of the Municipal Court in Prague of 15 March 2018, File No. 29 Co 466/2017 Annual Report on Protection Against Discrimination – 2018. Public Defender of Rights, 2019
3. UNICEF analysis based on United Nations High Commissioner for Refugees, Global Trends: Forced displacement in 2018, Geneva, 2019.
4. The Initiative comprises representatives from the American Red Cross, U.S. CDC, UNICEF, UN Foundation and WHO; World Health Organization, “More Than 117 Million at Risk of Missing Out on Measles Vaccines, as COVID Surges”, 14 April 2020. URL:

www.who.int/immunization/diseases/measles/statement_missing_measles_vaccines_covid-19/en/

5. United Nations Children's Fund, "Children on the Move in East Africa: Research insights to mitigate COVID-19", 31 March 2020. URL: <https://blogs.unicef.org/evidence-for-action/children-on-the-move-in-east-africa-research-insights-to-mitigate-covid-19/>

6. United Nations Children's Fund, A Right to be Heard: Listening to children and young people on the move, December 2018. URL: https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2018/12/A_right_to_be_heard_youthpoll.pdf.

Гринько В.В.

доцент кафедри Національної академії
Служби безпеки України, кандидат філософських наук

ПОЛІТИЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ ЯК ФАКТОР НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Релігійний фактор, з огляду на низку об'єктивних причин і надалі продовжує відчутно впливати на суспільні процеси в Україні. На сьогодні понад 70% громадян України вважають себе віруючими, а 59% визнають моральний авторитет Церкви (як найменш дискредитованого суспільного інституту). Тому цілком природною є дискусія щодо місця релігії та її інститутів в системі суспільних відносин, можливого посилення ролі церкви у розбудові української політичної нації [1].

Конкретні кроки в напрямі нормалізації державно-церковних відносин в Україні, створення законодавчої бази, що гарантує практичну реалізацію права на свободу совісті, реальні умови вільного функціонування релігійних організацій, можливості повного виконання притаманної їм місії сприяли розвитку процесу, який у засобах масової інформації, в окремих наукових працях було охарактеризовано як "процес релігійного відродження". Основними його компонентами стало передусім зростання наприкінці минулого сторіччя числа віруючих, кількості релігійних організацій, їхньої активності, розширення спектра конфесійного розмаїття [2, с.267].

Разом з тим, не слід нехтувати існування реальної загрози суспільно-політичній стабільності України внаслідок політизації релігійного життя. Саме політичний чинник на сьогодні є одним із основних конфліктно-формуючих факторів у системі державно-конфесійних і міжконфесійних відносин. Активне політичне втручання у діяльність церков і релігійних організацій, політична (у своїх симпатіях)

диференціація останніх сприяють посиленню конфліктності в релігійному середовищі.

На сьогодні стає помітною тенденція до перенесення міжцерковного суперництва у площину змагань за лобістські позиції в органах влади і управління, засобах масової інформації, а також за доступ до джерел фінансування. Прагнення забезпечити свою пріоритетну роль в духовному житті країни на практиці призвело до того, що частина церковних структур та їх представників стали безпосередніми учасниками політичного процесу.

Представники багатьох вітчизняних політичних сил і регіональних груп впливу використовують існуючі проблеми релігійного життя для організації PR-кампаній з метою підвищення власного рейтингу, прагнуть заручитися підтримкою тих чи інших конфесій під час виборчих кампаній.

Свідченням взаємної зацікавленості у співпраці певних політичних та релігійних кіл є спроби формування суспільної думки щодо необхідності відновлення позицій релігії в суспільному житті та проведення десекуляризації шляхом ревізії засад чинного законодавства України [3-4]. Характерними у цьому контексті є виступи окремих політиків, громадських діячів, представників творчої інтелігенції щодо необхідності посилення ролі церкви у формуванні духовних засад українського суспільства, врахування її позиції у формуванні державної політики в галузях освіти та культури.

Небезпечною, з огляду на державні інтереси, є тенденція комплектування органів самоврядування в окремих регіонах за конфесійною ознакою, що породжує згубну практику, за якої представники владних структур, демонструючи свою політичну та конфесійну орієнтацію, надають підтримку одним церквам, ігноруючи інтереси інших.

Залучення представників національних церков до участі в суспільно-політичних процесах активно використовується для впровадження механізмів іноземного втручання у внутрішні справи України, створення дієвих важелів впливу на ситуацію в суспільній і духовній сферах життя нашої держави, інспірування сепаратистських настроїв серед населення, що загрожує територіальній цілісності і національній безпеці країни.

Керівництво Російської Федерації зацікавлене у збереженні контролю Російської православної церкви (РПЦ) над українським православ'ям, як важливим чинником своєї присутності в Україні.

Одним з важелів реалізації цієї політики є *наркоцерковні організації*, які формально підпорядковуються Українській православної церкві ("Союз православних братств України", ВГО "Союз православних

громадян України”, ГО “Православний вибір” тощо). Активісти цих структур неодноразово залучалися до протестних акцій проросійських політичних сил.

Із використанням підконтрольних засобів масової інформації представники Української православної церкви (УПЦ) оприлюднюють тенденційно інтерпретовані факти «переслідувань та обмежень прав віруючих». Отримані матеріали використовуються російською православною інформаційно-аналітичною службою «Русская народная линия», яка поширює ідеї «Русского мира», сепаратистські заклики, розпалює національну та релігійну ворожнечу, принижує національну та релігійну гідність українців, дискредитує та піддає сумніву легітимність керівництва української держави.

Впродовж останніх років фіксуються спроби залучення представників неорелігійних структур до політичних процеси, які відбуваються в Україні. Зокрема, діяльність «Духовного центру «Відродження» (керівник В. Мунтян) спрямовується на створення лобістських позицій в органах місцевої влади. У свою чергу, представники окремих неоязичницьких угруповань, виховані на засадах ксенофобії, використовуються радикальними політичними організаціями для залякування своїх опонентів та вчинення провокацій, які можуть дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію як в окремому регіоні, так і в державі загалом [5, с.41].

Слід констатувати, *зорієнтованість певних релігійних об'єднань на ті чи інші політичні сили* сприяє подальшому втягуванню церков у політичні процеси, стимулює дезінтеграційні процеси в українській державі, поглиблює розкол суспільства на ґрунті політичних та релігійних уподобань, створюючи передумови до виникнення міжконфесійних конфліктів.

Література:

1. Конфесійна та церковна належність громадян України (соціологічні дані). URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r>.
2. Гринько О.А. Релігія та сучасне українське суспільство. Гілея: науковий вісник / Збірник наукових праць. 2017. № 127 (12). С. 266-269.
3. Конституція України: станом на 1 вересня 2016 р.: Відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016, ст.35.
4. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 988- XII. Відомості Верховної Ради України, 1991. № 25, ст. 4.

5. Журавльов С.В. Неоязичництво: релігія чи завуальована форма політичного радикалізму. Людина та закон, 200. №5. С.38-42.

Дацюк Тетяна Кузьмівна

доцентка кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка історичних наук, доцентка

Уткіна Галина Анатоліївна

доцентка кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №1 КННІ Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка економічних наук, доцентка

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

У всьому світі приділяється велика увага тому, щоб люди з інвалідністю не зазнали дискримінації. Україна також взяла на себе зобов'язання забезпечувати і заохочувати повну реалізацію прав і основоположних свобод всіма особами з інвалідністю. Україна, як держава, що прагне до вступу у Євросоюз, повинна враховувати найкращий зарубіжний досвід провідних країн світу у галузі державної політики підтримки осіб з інвалідністю та його імплементації. Це дасть змогу розв'язати низку питань, що стосуються вирішення проблеми надання освіти, працевлаштування, інтеграції осіб з інвалідністю у навколишнє середовище та реалізації їх можливостей і здібностей.

Світовий досвід у сфері реабілітації, зайнятості та надання соціальних послуг для осіб з обмеженими можливостями, сприятиме практичній реалізації державних програм та заходів з соціального захисту для людей з інвалідністю. Проблема інвалідності в Україні набуває особливої актуальності. Збільшується кількість людей, які отримали поранення та каліцтва в зв'язку з останніми подіями в країні. А тому створення сприятливих умов життєдіяльності для осіб з інвалідністю є одним з основних пріоритетів соціальної політики держави.

Тривалий період державна політика багатьох країн світу стосовно людей з інвалідністю змінювалась від звичайного догляду за особами з інвалідністю у відповідних закладах до надання можливості отримати освіту, працевлаштуватись, вести самостійний незалежний спосіб життя. Однак нині потреби даної соціальної групи не задовольняються повною мірою, їхні законодавчо визначені права не завжди реалізуються.

У грудні 1982 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Всесвітню програму дій стосовно людей з інвалідністю. Міжнародне співтовариство отримало директивну основу для активізації роботи щодо профілактики,

реабілітації і забезпечення участі осіб з інвалідністю в суспільному житті країн, їх рівноправності з іншими членами суспільства, покращення умов життя в результаті економічного та соціального розвитку.[1] 20 грудня 1993 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 48/96 "Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Вони розроблені з урахуванням досвіду, набутого під час проведення Організацією Об'єднаних Націй Десятиріччя інвалідів (1983—1992), і об'єднують змістовно 22 правила, які охоплюють всі аспекти життя осіб з інвалідністю і передбачають здійснення постійних заходів по вирівнюванню їхніх можливостей в реалізації прав людини.[2]

Дотримання принципів, закладених в "Стандартні правила" сприяло набуттю і поширенню успішного досвіду щодо забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю як громадян держави. Самі ж особи з інвалідністю здобули можливість висловлювати свої почуття щодо неповноцінності і несправедливості соціального становища мовою правозахисних норм.

У грудні 2006 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права інвалідів. Вона передбачила основні стандарти забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю. Тепер в центрі уваги перебуває вже не "інвалідність", а сама людина з інвалідністю, яка має бути здатною, наскільки це можливо, самостійно жити в суспільстві.[3]

За останнє десятиріччя політика багатьох світових країн стосовно осіб з інвалідністю суттєво змінилась. Ставлення до них є, як до громадян країни, які мають ті ж самі права і для яких потрібно просто ліквідувати існуючі перешкоди, щоб вони стали повноправними членами суспільства [4].

Нині в усьому світі в галузі соціальної політики одними з найважливіших напрямів діяльності є інтеграція і соціальна адаптація осіб з інвалідністю, кількість яких в Україні станом на початок 2020 року була близько 2,6 млн, майже 60% із них — працездатного віку. Значну частку в структурі осіб з інвалідністю становлять діти — понад 167 тис. (2% від усього дитячого населення). Однак якщо дотримуватися міжнародних класифікацій, то така кількість людей з інвалідністю значно вища, оскільки інвалідність може бути тимчасовою, необов'язково вродженою чи набутою [5].

Протягом останніх десяти років в Україні було проведено реформування майже у всіх сферах соціального забезпечення та охорони праці. На сучасному етапі Україна намагається створити ефективну систему соціального захисту усіх категорій населення, інвалідів у тому числі. У процесі її розроблення слід враховувати досвід зарубіжних країн, де така система функціонує досить успішно вже тривалий час. З цієї точки зору інтерес може представляти система соціального захисту, яку

впроваджено у країнах Європейського Союзу, де було започатковано рух за права інвалідів, особливо враховуючи зацікавленість України щодо членства у ЄС. У країнах Європейського Союзу соціальна політика та участь соціальних партнерів у її формуванні зазнали не тільки значної трансформації, а й виник принципово новий наднаціональний і наддержавний курс соціального захисту і добробуту громадян.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» особи з інвалідністю володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України.[6]

Кожна з країн, що входять до складу ЄС, провадить соціальну політику щодо захисту інтересів осіб з інвалідністю згідно з власним законодавством та загальноприйнятими актами, що діють у рамках країн учасників. Згідно з Рекомендаціями № R 92 Ради Європи встановлено, що інваліди повинні мати доступ до мінімальних засобів до існування, спеціальних видів допомоги і системи соціального захисту, відповідальних представників своїх інтересів щодо допомоги у зв'язку з довго— і короткостроковою непрацездатністю, допомоги на дітей, допомоги на сторонній догляд, особистого помічника з питань освіти, професійного навчання, технічних цілей та працевлаштування [4]. Основними напрямками соціального захисту осіб з інвалідністю у країнах ЄС є: допомога у повсякденному житті (assistance with activities of daily living — ADLs) та сприяння незалежному життю; підтримка доходу і рівня життя; працевлаштування інвалідів [4].

Допомога на догляд може здійснюватися за двома напрямками, а саме: надання безпосередньо сторонньої допомоги у здійсненні щоденних завдань та виплата адресної допомоги, яку інвалід може витратити за власним рішенням — чи найняти особистого помічника чи витратити кошти на інші цілі, навіть якщо вони не збігаються з основними потребами інваліда. Однак практика показала, що грошова альтернатива є більш популярною серед інвалідів. З метою підтримки доходу і рівня життя в усіх країнах ЄС розповсюджено грошові виплати особам, які не здатні працювати через інвалідність. Більшість країн надають два види допомоги: 1) фіксована страхова виплата (пенсія) залежна від попередніх внесків та зарплати; 2) незалежна від попередніх внесків виплата для підтримки доходу.

Соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні є складовою діяльності держави, що полягає у наданні пенсій, державної допомоги, компенсації та інших виплат, пільг, здійснення реабілітаційних заходів, встановленні опіки або забезпеченні стороннього догляду.

Відповідно до законодавства та створених часами традицій кожна з країн ЄС встановлює свої вимоги щодо надання статусу інваліда.

Основним критерієм відношення особи до інвалідів є зниження рівня працездатності або взагалі відсутність здатності до праці. Залежно від відсотка втрати працездатності у деяких країнах створюються групи інвалідності та встановлюється розмір пенсійної виплати. Класифікація інвалідів за групами або категоріями інвалідності прийнята у Франції, Чехії, Словенії, Румунії, Угорщині, Латвії, Литві, Болгарії, Кіпрі, але вони відрізняються відсотками непрацездатності та здатністю інваліда до самообслуговування та виконання певної хатньої роботи.

Одним з напрямків соціальної політики щодо працевлаштування інвалідів є встановлення квоти на робочі місця. Цей захід притаманний і більшості країн ЄС, де нормативи робочих місць для інвалідів встановлюються залежно (чи незалежно) від кількості працівників суб'єкта господарювання. Оборотною стороною є система штрафів для роботодавців за невиконання законодавства щодо працевлаштування інвалідів згідно з встановленою квотою. Так, у Німеччині штраф становитиме € 105 за кожне незайняте місце для інваліда у рамках від 3% до 5%, € 180 — від 2% до 3% та € 260 — менше 2% [4]. У країнах, де не встановлено квоти, наприклад, у Данії, Естонії, запроваджено систему субсидювання роботодавців, які приймають на роботу інвалідів. Взагалі не існує системи квот і заохочування для роботодавців у Бельгії, Швейцарії, Кіпрі, Латвії, Ліхтенштейні, Нідерландах, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Великій Британії [4].

Важливою складовою європейського поступу України є активізація діяльності у сфері захисту людей з обмеженими фізичними можливостями. Існує невідкладна необхідність соціалізації такої категорії населення. Особам з інвалідністю має бути надана можливість та створені умови для повноцінної участі у всіх сферах суспільного життя нарівні з іншими категоріями громадян. Це стосується зайнятості та створення специфічних умов праці для інвалідів. Важливу роль відіграє система професійної реабілітації інвалідів, яка має забезпечувати повернення або залучення їх до зайнятості в доступних за станом здоров'я умовах праці, з урахуванням їх фізичних можливостей та особистих схильностей.

В Україні в цілому сформовано основи системи професійної реабілітації інвалідів. Однак рівень зайнятості інвалідів в Україні нині становить лише 16% від їх загальної чисельності, тоді як чисельність безробітних інвалідів, які перебували на обліку в державній службі зайнятості постійно зростає

Для порівняння: в Китаї працюють 80% інвалідів, у Великобританії — 40%, у США — 29%. [4]

Приєднавшись до Європейської соціальної хартії, Україна взяла на себе зобов'язання активно сприяти зайнятості осіб з обмеженими можливостями, їх професійній орієнтації і навчанню, створювати умови

для використання їхньої праці у звичайному виробничому середовищі, а там, де це неможливо, створювати спеціальні робочі місця і підприємства. Так, у грудні 2009 року Україна, ратифікувавши Конвенцію ООН "Про права інвалідів" і Конвенцію МОП № 142 "Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів", тим самим визнала право людей з обмеженими можливостями на самостійність і повну участь у житті суспільства, зобов'язалася вживати заходів для забезпечення їм освіти і професійної підготовки, сприяти їх доступу до відкритого ринку праці. Ратифікувавши 06.03.2003 р. Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159, Україна взяла на себе зобов'язання із поширення професійної реабілітації на всі категорії людей з обмеженими можливостями. Імплементация норм і положень Конвенції № 159 стала можливою після прийняття Закону України від 06.10.2005 р. № 2961 "Про реабілітацію інвалідів в Україні". Закон визначив, зокрема, державні гарантії на отримання послуг із професійної та трудової реабілітації (професійний відбір, профорієнтацію, освіту, підготовку, перепідготовку).[5]

Розуміння потенційних можливостей людей з обмеженими можливостями здоров'я ініціювало появу різних концепцій включення їх у нормальне життя суспільства. У недавній історії соціальної політики США і Європи отримали свій розвиток кілька підходів: інтеграція (від лат. *Integratio* — з'єднання, відновлення), інклюзія (від англ. *Inclusion* — включення). Ті самі тенденції простежуються і у вітчизняній соціальній системі. Інклюзія — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, і насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку, що дає можливість кожній особі зробити свій вибір з усіх аспектів повсякденного життя та повноправно брати участь у житті суспільства згідно з її бажанням. Одним із можливих механізмів активної інклюзії осіб з інвалідністю у сучасне суспільство є отримання ними університетської освіти. Так, Болонська система сприяє процесу демократизації освітнього простору, багатоукладності і варіативності освіти, її регіоналізації і прагненню відповідати європейським стандартам. Новітня система освіти покликана зрівняти у правах і можливостях випускників усіх європейських вузів, розширити можливості для їх працевлаштування. Адже якісна університетська освіта осіб з обмеженими можливостями є запорукою подальшого вдалого працевлаштування, та, як наслідок, успішної інтеграції у соціум. Через наявність проблем зі здоров'ям особи з інвалідністю потребують вжиття з боку державних та громадських інституцій спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення їх повної та повноцінної участі в житті соціуму нарівні з іншими. З огляду на вищезазначене, слід констатувати, що сьогодні діяльність усіх національних інституцій, у тому числі органів

державної влади, громадських об'єднань тощо, має бути спрямована на створення таких умов, за яких особи з інвалідністю зможуть вести незалежний спосіб життя і брати активну участь у всіх його аспектах. Люди з інвалідністю потребують не лише посилення державного соціального забезпечення, а й створення умов для реалізації їхнього права на працю, навчання та зайнятості. Проте люди з інвалідністю, особливо молодь, все ще мають обмежений доступ до якісних послуг із професійного навчання, стикаються з труднощами у працевлаштуванні, не завжди одержують гідну зарплату за свою працю. Національним законодавством встановлено гарантії для осіб цієї категорії, які стосуються усіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі охорони здоров'я, освіти, зайнятості, дозвілля, відпочинку, спорту тощо. Незважаючи на наявність гарантованих законодавством прав щодо забезпечення працевлаштування людей з інвалідністю, залучення їх до продуктивної праці є слабким місцем у вітчизняній системі соціального захисту. Ситуацію може покращити заміна штрафних санкцій щодо відмови від працевлаштування людей з інвалідністю обов'язковими внесками роботодавців до Фонду соціального захисту інвалідів. За такої ситуації держава б мала гарантований ресурс для створення робочих місць для інвалідів без судової тяганини з роботодавцями. Також це би підвищило її відповідальність за виконання вимог закону щодо створення належних умов для працевлаштування інвалідів.

В Україні близько 120 діючих Всеукраїнських громадських організацій, які представляють інтереси різних категорій осіб з інвалідністю, здійснюють контроль за дотриманням їх прав[5]

Таким чином, при формуванні політики щодо осіб з інвалідністю в Україні потрібно враховувати існуючі тенденції в міжнародній політиці і практиці, які є більш інноваційними та прогресивними для їх подальшої імплементації. Питання якісної освіти, зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю є одним із пріоритетних напрямів формування та реалізації державної політики. У національному законодавстві відображені норми, завдяки яким створені умови для реалізації особам з інвалідністю права на працю, а також, що дуже важливо, ратифіковані Конвенції ООН про права інвалідів та МОП про професійну реабілітацію та зайнятості інвалідів, що є частиною національного законодавства.

Література:

1. Всесвітня програма дій стосовно інвалідів, прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1982 р. : Резолюція ООН 37/52. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU82313>
2. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (прийняті Генеральною Асамблеєю ООН на її 48 сесії 20 грудня

1993 року (резолюція 48/96)). URL: <https://ud.org.ua/zakonodavstvo/mizhnarodni-dokumenti-ta-standarti/171-4896>

3. Конвенція про права інвалідів : Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН 2006 р. (Конвенцію ратифіковано законом України № 1767-VI від 16.12.2009). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

4. Байда Л., Краснокува-Енс О., Буров С., Азін В., Грибальський Я., Найда Ю. Інвалідність та суспільство. [Навчальний посібник]. К. 2011. С. 188

5. Захист прав осіб з обмеженими можливостями]. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/multymedia/zahyst-prav-osib-z-obmezheny-mozhlyvostyamy-3/>

6. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.

Дегтярьов Дмитро Олегович

аспірант кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

СТРУКТУРА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД СИЛАМИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Існування та розвиток демократичних відносин у будь-якій сучасній державі має своїми передумовами наявність відповідальності держави перед громадянином і суспільством, що, у свою чергу, потребує прозорості процесів, які відбуваються у системі публічної влади. Особливо важливою є можливість суспільства впливати на процеси у секторі національної безпеки і оборони, оскільки в ній зосереджені як значні обсяги бюджетних коштів, так і численні силові інструменти, законність використання яких потребує окремої уваги. Одночасно вираження форм та методів контролю у даній сфері буде мати свою специфіку, оскільки діяльність з нівелювання загроз національній безпеці, територіальній цілісності, державному суверенітету цілком закономірно здійснюється в умовах правового режиму інформації з обмеженим доступом. Особливої актуальності вказані процеси набувають сьогодні завдяки активізації процесів євроатлантичної інтеграції [1, с.978] та аналізу ефективності заходів контролю, що застосовувалися під час особливого періоду [2].

Удосконалення будь-якого правового явища або процесу слід розпочинати з аналізу його структури. Структура як відображення

системи поєднує у собі найбільш суттєві елементи останньої, одночасно враховуючи зв'язки, що виникають між такими елементами.

До найбільш важливих елементів демократичного цивільного контролю над силами оборони України належать, на нашу думку, його мета, завдання, об'єкт, суб'єкт та форми. Мету демократичного цивільного контролю над силами оборони України можна сформулювати як встановлення за результатами проведення контрольних заходів фактів порушення об'єктами контролю приписів законодавства, яким регулюється функціонування сектору безпеки і оборони, встановлення причин та умов, які сприяли вказаним порушенням, і розробка нормативно-правових, організаційних, інформаційних та матеріально-технічних заходів, проведення яких дозволить уникнути порушення законодавства у майбутньому.

Завдання демократичного цивільного контролю над силами оборони України органічно витікають з його мети. Перше завдання можна описати як здійснення пошуково-аналітичної діяльності, спрямованої на визначення фактів порушення правових приписів у сфері діяльності сектору безпеки і оборони. Друге завдання пов'язане із визначенням на підставі отримання на першому етапі контрольної діяльності інформації комплексу причин та умов, існування яких обумовлює вказані порушення, а також диференціювання цих категорій на ті, які можуть змінюватися у результаті вольових впливів, і ті, існування яких обумовлено об'єктивними закономірностями розвитку соціальних, технічних або біологічних процесів, вплив на які не уявляється можливим. Третє завдання полягає у створенні та зміцненні необхідної як для ефективного функціонування всього сектору безпеки і оборони, так і для успішної контрольної діяльності системи інформаційного забезпечення.

Питання визначення об'єкта є надзвичайно важливим для побудови ефективної системи демократичного цивільного контролю, адже саме особливості об'єкта визначають зміст контрольної діяльності, специфіку форм і методів її здійснення. Визначення сил оборони міститься у ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України». Законодавець відніс до їх складу Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави. Як можна побачити, вказане легальне визначення включає чотири категорії органів (військових формувань), яких слід розглядати як об'єкти демократичного цивільного контролю: а) Збройні Сили України (далі – ЗСУ); б) інші, відмінні від ЗСУ, військові формування; в) правоохоронні органи; г) розвідувальні органи; г) органи спеціального призначення з

правоохоронними функціями. Спільною ознакою всіх вказаних суб'єктів є виконання ними, як основної або як супутньої, функції із забезпечення оборони держави.

Класифікація суб'єктів демократичного цивільного контролю над силами оборони може бути побудована за критеріями наявності або відсутності автономних повноважень, за ієрархічним принципом та за принципом наявності загальних або спеціальних повноважень.

Форми демократичного цивільного контролю над силами оборони доцільно розуміти як об'єднаний єдиною метою, здійснюваний відповідно до визначених у актах військового законодавства повноважень суб'єктів контролю, комплекс організаційних та аналітичних заходів, спрямованих на досягнення мети контролю. Аналіз сутності та особливостей форм демократичного цивільного контролю над силами оборони дає змогу переконатися, що вказані форми невід'ємно пов'язані із змістом цього контролю і детерміновані правовим статусом його суб'єктів. При цьому форми контролю можуть бути класифіковані за змістом, за суб'єктами, за правовими наслідками для об'єктів контролю, а також за термінами проведення.

Перелічені вище елементи структури демократичного цивільного контролю над силами оборони не є вичерпними. Важливе значення має також кадрового забезпечення системи контролю, оскільки від ефективності діяльності персоналу залежить можливість досягати цілі та вирішувати завдання контролю [3, с.21]. Крім того, заслуговує на увагу і потребує подальших наукових досліджень розуміння місця та ролі цивільного контролю (нагляду) у загальній системі контрольних заходів, оскільки завдяки використанню цивільного контролю можна попередити численні помилки та недоліки функціонування всього контрольного механізму [4, с.34]. Тому ці напрями мають стати предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Khomiakov D., Khrystynchenko N., Zhukov S., Shpenov D. Cybersecurity: Legal and Organizational Support in Leading Countries, NATO and EU Standards. *Journal of Security & Sustainability Issues*. 2020/3/1. Volume 9, Issue 3. P.977-992. <https://jssidoi.org/jssi/papers/papers/journal/36> (дата звернення 18.05.2021).
2. Koropatnik I., Shopina I., Karelin V., Boikov A., Khrystynchenko N. Activities of the Ministry of Defense in Ukraine and Military Administration during the Special Period. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Volume 23, Issue 1, 2020. <https://www.abacademies.org/articles/Activities-of-the-ministry-of-defense-in->

Ukraine-and-military-administration-during-the-special-period-1544-0044-23-1-451.pdf (дата звернення 18.05.2021).

3. Венедіктов В.С., Іншин М.І., Музичук О.М. Організаційно-правові засади професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ України. Харків: Вид-во НАВС, 2003. 212 с.

4. Цивільний контроль за діяльністю міліції: організаційно-правові питання : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. М. І. Іншина, О. М. Музичука, Р. С. Веприцького. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. 206 с.

Заболотна Марія Романівна
аспірантка Львівського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Новітні технології дають поштовх до нових можливостей у сфері науки та медицини. Внаслідок цього основоположні, природні права, зокрема право на продовження людського роду, потребують переосмислення та врегулювання насамперед на міжнародному рівні.

Основу для формування концепції репродуктивних прав поклала тегеранська Міжнародна конференція з прав людини у 1968 році, коли за батьком було визнано право вільно визначати кількість дітей та строки їх народження.

За підсумками Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку 1994 року в п.7.2. Платформи дій визначено поняття репродуктивного здоров'я, під яким розуміють не лише відсутність хвороб репродуктивної системи або порушень її функцій, а є станом повного фізичного, розумового і соціального благополуччя, що передбачає можливість задовільного та безпечного сексуального життя, здатність до відтворення, право чоловіків та жінок на інформацію та доступ до безпечних, ефективних методів планування сім'ї та інших обраних ними методів регулювання народжуваності, що не суперечать закону, а також право на доступ до відповідних послуг з охорони здоров'я, що дають змогу жінці безпечно перенести вагітність та пологи, а батькам – створити найкращі умови для народження дитини.

Питання репродуктивних прав набуло подальшого розвитку у п. 95 Платформи дій, що була затверджена за результатами Четвертої Всесвітньої конференції щодо становища жінок 1995 року. В цьому акті зафіксовано, що репродуктивні права ґрунтуються на комплексі

основоположних прав: усіх подружніх пар та окремих осіб вільно приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей, інтервалів між їх народженням, часом їх народження та необхідні для цього інформацію та засоби; на досягнення максимально високого рівня сексуального та репродуктивного здоров'я, включаючи право приймати рішення з питань, що стосуються репродуктивної поведінки в умовах відсутності дискримінації, примушування та насилля; право на інформацію та доступ до безпечних, ефективних методів планування сім'ї, право на доступ до відповідних послуг у сфері охорони здоров'я [1, с. 84].

На даний час відсутнє чітке міжнародне регулювання відносин з приводу реалізації репродуктивних прав фізичної особи. Як відомо, міжнародне право виникає на основі міждержавних відносин, а також з договорів міжнародних організацій.

Систему міжнародно-правового регулювання прав людини поділяють на два рівні: універсальний рівень, який охоплює всю сукупність міжнародно-правових актів (юридично обов'язкових та рекомендаційних), що приймаються в рамках Організації Об'єднаних Націй; регіональний рівень, який включає правотворчу діяльність різних регіональних міжнародних (міжурядових) організацій [2, с. 403].

Відносини, які виникають у сфері реалізації репродуктивних прав частково згадуються у таких міжнародних документах, як:

— Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року (право на утримання, право на здоров'я);

— Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року (право на прийняття рішення про кількість дітей та проміжки між їх народженням);

— Конвенція ООН про права дитини 1989 року (закріплює стандарти захисту дитини, зокрема право отримати ім'я та набути національність, право на першочергове врахування її інтересів у всіх діях стосовно неї, право не бути об'єктом дискримінації на основі народження або статусу батьків);

— Віденська декларація 1993 року (визначено основні репродуктивні права, послуги в галузі планування сім'ї);

— Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 року (може застосовуватися при вирішенні питань стосовно договорів міжнародного сурогатного материнства) [3, с. 6];

— Конвенція з прав людини в біомедицині 1996 року (передбачає захист людини від зловживань, які можуть виникати у зв'язку із застосуванням новітніх технологій, медичних маніпуляцій);

— Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 року (в п. 2 статті 3 передбачає, що в області медицини та біології потрібно передусім забезпечити добровільну згоду зацікавленої особи відповідно до встановленого законом порядку, заборона на використання тіла людини і його частин як джерело доходу, заборона клонування людини) [4].

Отже, репродуктивні права належать до четвертого покоління прав людини. Ці права становлять систему особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування та спрямовані на здійснення репродуктивної функції. Відносин, які виникають у сфері реалізації цих прав потребують належного правового регулювання на міжнародному рівні, створення єдиного документу, на основі якого розвиватиметься національне законодавство окремої держави.

Література:

1. Дутко А. О., Заболотна М.Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2016. Вип.3. С. 82-90.
2. Фетько Ю.І. Міжнародно-правові інструменти захисту прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я: монографія / за заг. ред.: д.ю.н., проф. С.Б. Булеци; к.ю.н., доц. М.В. Менджул. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 399 – 426.
3. Міжнародний досвід законодавчого регулювання питання використання репродуктивних технологій (включаючи сурогатне материнство) / Укладач: Аліна Брашовяну. Київ, 2013. 60 с.
4. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення 18.03.2021).

Зіборєва Ольга Борисівна

аспірантка кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ З ВИЩОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Як визначено у чинній Стратегії національної безпеки України, безумовним пріоритетом нині є боездатні Збройні Сили України, підготовлений і вмотивований військовий резерв та ефективна територіальна оборона, які у поєднанні зі спроможностями інших органів сектору безпеки і оборони здатні завдати таких неприйнятних для противника втрат на землі, у повітрі, на морі та у кіберпросторі, що унеможливить реалізацію його агресивних намірів [1]. Досягнення цієї мети потребує удосконалення системи публічного адміністрування підготовки кадрів з вищою освітою для Збройних Сил України.

Категорія «публічне адміністрування» займає важливе місце у сучасних наукових дослідженнях. Науковці публічне адміністрування переважно розглядають як: а) спосіб реалізації публічного інтересу як інтересу певної соціальної спільноти, об'єднаної у межах території держави; б) як механізм реалізації державної політики; в) як діяльність органів публічної влади (або державних органів та органів місцевого самоврядування), спрямована на досягнення загальносуспільних цілей.

На нашу думку, визначення поняття «публічне адміністрування» у широкому розумінні певною мірою залежить від рівня розвитку демократичних відносин у суспільстві. Якщо держава характеризується як демократична, то публічне адміністрування можна визначити як професійну, оплачувану, фінансовану із державного та місцевих бюджетів діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямовану на забезпечення прав, потреб та інтересів людини та громадянина, громадянського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності та інших учасників суспільних відносин у межах єдиної державної (публічної) політики.

У вузькому, технократичному, розумінні публічне адміністрування будь-якої держави можна розглядати як сукупність дій уповноважених державою органів та їх посадових осіб, спрямованих на реалізацію заходів державної політики у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

ознаками публічного адміністрування виступають: а) зв'язок між спрямованістю дій осіб, які безпосередньо здійснюють заходи публічного

адміністрування, і державною (публічною) політикою; б) професійний характер публічного адміністрування; в) детальна нормативно-правова регламентованість більшої частини діяльності з публічного адміністрування; г) наявність розподілу компетенції між різними суб'єктами публічного адміністрування з метою уникнення дублювання їх функцій.

Публічне адміністрування підготовки кадрів з вищою військовою освітою для Збройних Сил України має всі ознаки публічного адміністрування, що визначені вище, разом з тим воно відрізняється і своєю специфікою. По-перше, специфічною рисою є поєднання у системі підготовки кадрів для Збройних Сил України трьох категорій суб'єктів: а) органів державної влади (у тому числі виконавчої влади, основними з яких є вищий орган виконавчої влади – Кабінет Міністрів України, і спеціальний орган виконавчої влади – Міністерство оборони України), б) Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях; в) вищі військові навчальні заклади; г) військові навчальні підрозділи вищих закладів освіти. Складний характер відносин між означеними суб'єктами визначає особливості публічного адміністрування у досліджуваній сфері.

Напрями удосконалення публічного адміністрування підготовки кадрів з вищою військовою освітою для Збройних Сил України включають:

створення єдиної уніфікованої системи підготовки персоналу для сил оборони з урахуванням досвіду держав-членів НАТО, зокрема, Ві-SCD 075-007 «Освіта і підготовка» [1; 2];

заощадження коштів державного бюджету з одночасним підвищенням рівня професіоналізму військових кадрів шляхом впровадження принципу «Освіта впродовж військової кар'єри», яка має передбачати сумування кредитів за рівнями підготовки L1-L5 з отриманням диплома магістру у разі успішного проходження всіх означених видів навчання;

інтеграції системи професійної військової освіти в загальнодержавну систему освіти;

удосконалення системи контролю за якістю підготовки кадрів вищою військовою освітою для Збройних Сил України.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України №392/2020. URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 17.05.2021).

2. Стандарт НАТО «Bi-SC EDUCATION AND INDIVIDUAL TRAINING DIRECTIVE (E&ITD) 075-007 10. September 2015». URL: https://www.coemed.org/files/Branches/DH/Files_01/Bi-SC_75-7_NEW.pdf (дата звернення 17.05.2021).

Кириченко Володимир Євгенійович

професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

НАРОДОВЛАДДЯ – ДОВІРА ДО МУДРОСТІ Й ПОЛІТИЧНОЇ ЗРІЛОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ

У свідомості багатьох українців референдум це омріяний інститут, який дозволяє народові безпосередньо реалізувати власну волю та символізує справжню демократію, винайдену та застосовану ще в державно-політичному житті стародавніх Греції та Риму. Після козацької доби, історично так склалося, що в Україні тривалий час не існувало інституту безпосередньої демократії. За радянські часи, Конституція СРСР 1977 р. передбачала всенародне голосування – референдум СРСР, проте його унормування відбулося лише в Законі «Про всенародне голосування (референдум СРСР)», де в ст. 1 зазначалось: «народ здійснює державну владу як через Ради народних депутатів, так і безпосередньо, в тому числі й через референдум». Втім тоді, попри наявності цієї норми, так і не вдалося створити дієвого механізму щодо організації та проведення референдумів.

Ще до проголошення 24 серпня 1991 р. Акту незалежності України, 3 липня 1991 р. Верховною Радою УРСР було ухвалено Закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». А 1 грудня 1991 р. відповідно цього Закону та Постанови Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 р. «Про проголошення незалежності України» відбувся перший в історії України референдум. При підготовці до референдуму депутати ухвалили відозву до українського народу, в якій вони зазначали, що *довіряють мудрості й політичній зрілості народу України, та свідомо йдуть на всеукраїнський референдум*. І вони не помилились, на підтримку проголошення незалежності України віддали свої голоси майже 29 млн виборців або 90,32 % з тих, хто прийняв участь в голосуванні. Референдум 1 грудня 1991 р. мав імперативний характер, а відтак його рішення було загальнообов'язковим та не потребувало додаткового затвердження.

Спроба вдруге провести всеукраїнський референдум 26 вересня 1993 р., відбулася під тиском шахтарських страйків. Проте за два дні до референдуму Верховна Рада прийняла Закон України «Про дострокові вибори Верховної Ради України і Президента України», яким було скасовано референдум та призначено позачергові вибори.

Третя спроба припала на розпал конституційної кризи. 26 червня 1996 р. Президент України видав Указ «Про проведення всеукраїнського референдуму з питання прийняття нової Конституції України», яким передбачалось на референдумі затвердити проект Конституції України. Через два дні народні обранці в сесійній залі Верховної Ради вночі власноруч прийняли Конституцію України, а указ про референдум було скасовано.

Чергова спроба провести референдум розпочалася 7 грудня 1999 р., коли містянами Житомира було створено відповідну ініціативну групу. Президент України Л. Д. Кучма проголосив проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Майже 30 млн виборців прийняли участь в референдумі 16 квітня 2000 р., більшість з яких дали ствердну відповідь на всі чотири питання, що містились в бюлетені.

Отримавши позитивний висновок Конституційного Суду України щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» вимогам Конституції України Верховна Рада України попередньо схвалила 251-м голосом, внесений Президентом України проект закону. Проте після доопрацювання проекту закону профільним комітетом та внесення його на голосування, законопроект набрав лише 163 голосів народних депутатів. Таким чином хоча всеукраїнський референдум і відбувся 16 квітня 2000 р., проте волевиявлення українського народу щодо реформи інститутів влади не були імплементовані Верховною Радою України в чинному законодавстві.

Цей історичний нарис наочно демонструє, що за 30 років незалежності в Україні при наявності різного нормативного забезпечення з 31-ї спроби провести всеукраїнський референдум відбулося лише 2-ї й тільки результат першого волевиявлення був імплементований. *«Довіру до мудрості й політичної зрілості народу України»*, народні обранці були змушені проявити лише тоді, коли без цього не можна було обійтись, а саме при проголошенні незалежності України. В інших випадках впевненості в народній мудрості політичній еліті України бракувало.

6 листопада 2012 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про всеукраїнський референдум», який отримав негативну оцінку як національних експертів, так і закордонних, зокрема Венеційської комісії. Громадські організації на кшталт Міжнародної

Фундації Виборчих Систем в Україні, Національного Демократичного Інституту в Україні [1] були налякані – положення Закону України «Про всеукраїнський референдум» виглядали загрозливими. Народу надали законотворче право, прирівнявши до Верховної Ради, при цьому предмет референдуму не визначався чітко. Добре, що за цим законом не проводився жоден референдум, але загроза завжди залишалася. Він (*закон*) висить над нами як дамоклів меч, зазначають представники громадськості [2].

До того ж закон було прийнято з грубими порушеннями регламентної процедури, наслідком чого стало звернення групи народних депутатів до Конституційного Суду України. За підсумком розгляду справи Конституційний Суд України своїм рішенням від 26 квітня 2018 р. № 4-р/2018 визнав цей закон неконституційним.

Від того часу у Верховній Раді України було зареєстровано цілу низку законопроектів щодо референдумів. І лише 26 січня 2021 р. парламент прийняв у другому читанні та в цілому «Проект Закону про народовладдя через всеукраїнський референдум».

Втім назвати цей закон консенсусним та таким, який би влаштовував більшість політичних сил України, а не лише монобільшість від «Слуг народу», не можна. За законопроект проголосували 255 народних депутатів. Закон підтримали тільки фракція «Слуга народу», група «Довіра» та 9 позафракційних нардепів. Природньо, що провладна політична сила створювала для себе зручний інструмент, проте аж ніяк не можна назвати цей крок далекоглядним. Навіть автори закону, називають його текст не ідеальним, але оптимальним у теперішній політичній ситуації.

Правляча партія повною мірою усвідомлює, що в умовах галопуючого суспільного розшарування та гострого відчуття соціальної несправедливості громадянам важко приймати зважені рішення. Тому є численні історичні приклади щодо використання референдумів під час економічних криз (в минулому це референдуми Веймарської республіки, сьогодні для прикладу наводять Венесуелу, кримський референдум), які свідчать про реальні загрози, що виникають для демократії та стабільності держав у наслідок такого волевиявлення народу. Щодо України, то ситуація обтяжується наявною кризою пов'язаною з Конституційним судом, який є важливою складовою процесу народного волевиявлення.

Під час розгляду законопроекту Верховною Радою України її спікер звернувся до Європейської комісії за демократію через право Ради Європи з проханням надати юридичний висновок щодо проекту закону «Про народовладдя через всеукраїнський референдум». Висновок був підготовлений Венеційською комісією спільно з Бюро з демократичних інститутів і прав людини («БДІПЛ») ОБСЄ. У висновку було зазначено,

що законопроект є значним кроком уперед порівняно із Законом 2012 року; однак є кілька питань, які можна покращити та які потребують подальшого роз'яснення. Частину зауважень врахувала робоча група. Щодо інших, то було констатовано відсутність у комісії об'єктивного розуміння політичної ситуації та інших процесів в Україні.

Народні обранці приділили достатню увагу тому, щоб референдум за народною ініціативою мав би надійні запобіжники, які б унеможливили зловживання громадянами цим правом. А саме, це й особливий порядок реєстрації ініціативної групи, й пропорційна, по областях, 3-х млн підтримка ініціативи у продовж 90 днів, нарешті Конституційний суд має перевірити конституційність питання, яке виноситься на референдум. І лише після цього Президент України може проголосити всеукраїнський референдум. До всіх цих запобіжників варто додати й фінансову складову. Відповідь на питання хто в Україні має ресурс для організації загальноукраїнського референдуму, дає розуміння того які рішення будуть ухвалюватися через референдум.

Безпосередня і представницька демократії є важливими об'єктами конституційного регулювання і мають бути легальними способами та засобами реалізації влади. Правове регулювання порядку здійснення безпосередньої демократії, зокрема референдуму, спрямоване на те, щоб поєднати ці форми із механізмами, які характеризують представницьку демократію, взаємодоповнити їх, але не зробити конфліктними. Отже, в сучасних українських політичних реаліях референдум перетворили з форми прямої демократії на знаряддя для просування популістських рішень. Тому перед тим, як почати застосовувати закон про народовладдя на практиці, команді президента, уряду та усій правоохоронній системі варто було б відновити довіру громадян до рішень влади.

Література:

1. Statement from the National Democratic Institute: Proposed Ukraine Referendums Would Violate International Law. <https://www.ndi.org/node/23829>

2. Дамоклів меч чи рушниця на стіні: 9 міфів про референдум в Україні. URL: <https://zz.detector.media/reforms/texts/184187/2021-02-02-damokliv-mech-chy-rushnytsya-na-stini-9-mifiv-pro-referendum-v-ukraini/>

Князькова Любов Михайлівна

доцентка кафедри загально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Євенко Дмитрій Володимирович

директор з безпеки ТОВ «СРЗ» Азовський судноремонтний завод

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ГАРАНТІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Проблема соціально-правового захисту завжди мала важливе значення як на загальносуспільному рівні (щодо населення), так і на рівні держави (стосовно її правоохоронців тощо). У той же час гарантії соціально-правового захисту законодавчо, зазвичай, не оформлювалися належним чином.

Не зважаючи на те, що законодавство в сфері «суспільної опіки» протягом тривалого часу носило, здебільшого, формальний характер, не виконувалось на місцях, тим не менш, спостерігався процес розвитку прогресивних ідеологічних течій, що поступово змушувало законодавця вдосконалювати як самі закони, так і механізм їх реалізації.

Соціальна функція Української держави в своєму розвитку пройшла довгий і складний шлях – від заперечення можливості її існування як самостійної (навіть неосновної) функції держави за часів соціалістичної держави етапу диктатури пролетаріату, до законодавчого закріплення, як пріоритетного напрямку діяльності держави. У статті 1 Основного Закону нашої держави Україна визначається, як незалежна, демократична, самостійна, правова соціальна держава, а людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Аналіз питання еволюції соціальної функції Української держави дає підстави довести, що соціальна функція мала місце і в період соціалістичної держави етапу диктатури пролетаріату. Безумовно, враховуючи політичну ситуацію того часу, ця функція не могла зайняти місце основного напрямку діяльності держави – в період, коли держава тільки но утвердилась (революційним шляхом), такий напрямок діяльності держави, який би забезпечував гідні умови життя людей був далеко не першочерговим, зважаючи на існування реальної загрози для існування новоствореної держави взагалі. Цілком логічним є наявність економічної функції та функції оборони країни як основних напрямків діяльності держави в цей період. Однак соціальна функція мала місце і в цей період.

Конституційне закріплення соціального принципу державного устрою України підтверджує факт висунення соціальної функції в низку пріоритетних. Слід зазначити, що зміст соціальної функції не залишається

незмінним на всіх етапах розвитку суспільства та держави. Він залежить від багатьох факторів, у першу чергу, від типу політичного режиму, політичної ідеології. Зміст соціальної функції вказує на те, що і як робить держава в соціальній сфері.

У наші дні соціальна держава означає насамперед обов'язок законодавця бути соціальне активним в ім'я згладжування суперечних інтересів членів суспільства і забезпечення гідних умов життя для усіх за наявності рівності форм власності на засоби виробництва. Держава стає органом подолання соціальних протиріч, урахування і координації інтересів різних груп населення, проведення до життя таких рішень, які б позитивно сприймалися різними верствами суспільства, її мета — за допомогою соціальної політики, забезпечення рівності та умов політичної співучасті об'єднати населення, стабілізувати соціальну (у тому числі правову) і економічну системи, забезпечити їх прогресивну еволюцію. Соціальна політика сучасної демократичної держави з високим економічним рівнем розвитку спрямована на підтримку суспільного добробуту, створення умов для його досягнення, рівних для всіх, а для держави, яка переживає перехід від однієї суспільної системи до іншої, актуальним є зняття або пом'якшення негативних соціальних наслідків, викликаних необхідністю проведення жорсткої економічної політики. У зв'язку з цим особливого значення набуває соціальна політика, одним із завдань якої є перерозподіл доходів, що знижує соціальну напруженість.

Соціальна політика є одним з найважливіших феноменів суспільного життя, який сприяє захисту інтересів людини, груп, верств, їх прав та свобод. Термін «соціальна політика» є одним з найбільш часто уживаних в науковій та суспільно-політичній сферах нашого суспільства останніх років. Аналіз змісту національного законодавства дає підстави вважати, що у поняття здійснення соціальної функції держави включають: всі види соціального забезпечення, у тому числі і соціального страхування (на випадок безробіття, непрацевдатності, малозабезпеченості тощо); різні заходи з охорони праці; систему пільг та привілеїв у матеріальному забезпеченні громадян, що обумовлені їх особливим посадовим чи соціальним становищем (статусом); різноманітні заходи по попередженню масових захворювань; надання різнопланової допомоги особам, що постраждали внаслідок техногенно-екологічних катастроф; різні гарантії захисту громадян від численних соціальних ризиків тощо. Таким чином, використання терміну соціальної функції держави як економічної категорії здійснюється у широкому значенні, що не може бути визнано доцільним. Запровадження вдалих соціальних реформ, перш за все, потребує наявності державного механізму, який би був готовий, тобто, забезпечений кваліфікованими кадрами, технікою тощо, до виконання своїх функцій [2, 3]

Маючи за зразки дві протилежні моделі соціальної політики – радянську, що мала чітко виражений патерналістський характер, та західну ліберальну модель соціальної політики, яка передбачає здебільшого особисту відповідальність громадян за рівень свого матеріального добробуту, держава не дійшла до остаточного висновку щодо обрання однієї з цих моделей, або створення власної моделі, яка б враховувала як загальні особливості перехідного суспільства, так і специфічні особливості України в сукупності історичних, соціально-економічних, соціокультурних та політичних чинників. Ця невизначеність не може не відбиватися на реаліях сучасної соціальної політики держави, які формують рівень соціального захисту її громадян.

Соціальний захист може визначатись як швидка допомога в екстремній ситуації або як природна, узаконена функція сучасного індустріального суспільства, спрямована на надання людині можливості самореалізуватися. Навіть ініціатори скорочення державних витрат на соціальну допомогу, і формування «держави можливостей» наполягають на тому, що за будь-яких умов не можна втратити «ефект соціального добробуту». Соціальна правова держава повинна проводити певне регулювання економічних і соціальних процесів за допомогою податків, інвестиційної, кредитної й іншої політики. А принципи правової держави дозволяють утримувати процес становлення соціальної держави у відповідних правових межах.

На сучасному етапі в більшості цивілізованих країн все більшого значення набирають право та законність, спостерігається певне наближення до реального формування соціальної та правової держави. Помітно змінились функції держави. Вона стала активно втручатися у сферу економіки, значно зросли об'єм і зміст загально-соціальних функцій: реалізуються багатомільярдні соціальні програми, зростає рівень життя населення. Однією з найважливіших залишається соціальна функція держави, котра полягає в охороні прав і свобод всього населення або його частини, здійсненні заходів щодо задоволення соціальних потреб людей, підтримці необхідного рівня життя населення, забезпечення необхідних умов праці, її оплати, побуту тощо.

Соціальна функція різноманітна за змістом і об'ємна за своєю сферою діяльності. Головне її призначення – усунути або пом'якшити можливу соціальну напруженість у суспільстві, вирівняти соціальний стан людей, розвивати охорону здоров'я, освіти, культуру. В цьому чітко простежується мета держави – забезпечити людині гідне існування, вільний розвиток особистості, захист сім'ї, соціальну справедливість і соціальну захищеність. Соціальний захист як функція держави, відображений в багатьох конституціях, що є однією з ознак соціального принципу державного устрою. Це означає, що держава переймає на себе

обов'язки з надання допомоги слабким і знедоленим, усім, хто неспроможний самостійно заробляти на гідне людини життя і не має іншого джерела доходу [3, 19].

Вважається, що соціальна функція держави повинна досліджуватися в контексті діяльнісного підходу. При цьому, повинна бути проаналізована діяльність держави щодо здійснення соціальної функції в наступних сферах суспільного життя: в сфері праці та відпочинку (гарантування кожного права на належні, безпечні і здорові умови праці; гарантування рівних можливостей у виборі професії; захист від незаконного звільнення; гарантування права на страйк тощо); в сфері соціального захисту різних верств населення (інвалідів, людей похилого віку, безробітних, багатодітних сімей, сиріт, дітей у неповних сім'ях тощо); в сфері житлового забезпечення (гарантування права на житло малозабезпеченим громадянам, молодим сім'ям; іпотечне кредитування; реформування житлово-комунального комплексу); в сфері охорони здоров'я (поліпшення умов праці у медичних установах; впровадження медичного страхування населення).

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Сьомкіна Т.В., Тарасевич О.В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1329_89034181.pdf (дата звернення 30.05.2021).

3. Концептуальні засади соціально-правового захисту працівників ОВС України: монографія / Л. М. Князькова та ін.; Донецький юридичний ін-т Луганського державного ун-ту внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка; за заг. Князькової Л.М.. Донецьк, 2009. 200 с.

Кобець Марина Петрівна

заступник начальника відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидатка юридичних наук

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПУБЛІЧНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Нагальною проблемою на сучасній стадії розвитку України, на відміну від країн Європейського Союзу (ЄС), є формування умов для розгортання влади громадських організацій як співучасника

організаційної взаємодії з державою. Проблемним питанням такої взаємодії є удосконалення механізму реалізації прозорого демократичного громадського контролю за діяльністю публічних адміністрацій. Для розв'язання цих питань необхідні вивчення досвіду організації громадського контролю, взаємодії громадськості в інших країнах, які успішно пройшли шлях розвитку такої взаємодії.

Потужний поштовх для розвитку участі громадськості в діяльності публічних адміністрацій був здійснений 16 листопада 2009 року, коли Радою Європи був ухвалений Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади з метою забезпечити кожному доступ до участі у справах місцевого органу влади [1]. У ст. 1 Додаткового протоколу [2] передбачено право кожного вживати заходів для визначення або впливу на здійснення повноважень і обов'язків місцевих органів влади. Законодавство країн, підписантів Європейської хартії, мало передбачати засоби, що сприяють здійсненню цього права. А саме необхідно було забезпечити: створення процедур залучення людей через консультаційні процеси, місцеві референдуми, звернення, створити механізми і процедури розгляду скарг і пропозицій, сприяти використанню інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку та здійснення права участі. У підсумку на міжнародному рівні законодавчо було здійснено перересподіл пріоритету здійснення контролю за діяльністю публічних владних органів на користь демократичного громадського контролю.

Відповідно до принципів Хартії було проведено низку муніципальних реформ щодо вдосконалення адміністративно-територіального устрою в багатьох європейських країнах (Франція, Федеративна Республіка Німеччина, Бельгія, Данія, Польща тощо) [3; 4, с.13]. І натепер правове регулювання контролю за діяльністю публічних адміністрацій в різних країнах відрізняється, а загальні принципи державного і громадського контролю застосовуються з урахуванням власних традицій і організаційних формул управління, використовуються різні форми і методи контролю, що відрізняються залежно від форми держави, типу правової системи, моделі врядування.

У різних державах ефективність тієї самої форми контролю розкривається по-різному. Наприклад, державний контроль з різною часткою впливу притаманний Австрії, Болгарії, Великій Британії, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Литві, Німеччині, Польщі, Португалії, Румунії, Угорщині, Франції, Чехії, де зазвичай його здійснюють уповноважені урядом органи (префекти, місцеві адміністрації, міністерства, комісії тощо) [5; 6, с. 18]. Але вони не можуть втручатися в ті питання, де муніципалітетам надано право ухвалювати рішення на власний розсуд за умови, що вони

ухвалюють їх законно. Регіональні омбудсмени в Австрії, Великій Британії, Данії, Ісландії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Сполучених Штатах Америки, Фінляндії, Франції, Швеції, Швейцарії представляють інтереси держави і суспільства у відносинах із муніципальними органами, а адміністративні суди, у порядку здійснення адміністративного судочинства щодо розгляду законності рішень та дій місцевого самоврядування. У конституціях більшості держав закріплюється переважно адміністративний державний нагляд за діяльністю органів врядування і не згадується відповідний громадський контроль, який є предметом регулювання звичайних законів.

У державах із високим індексом демократії (Норвегія, Ісландія, Швеція, Нова Зеландія, Данія, Канада, Ірландія, Швейцарія, Фінляндія, Австрія) [6, с.18] контроль за діяльністю органів врядування здійснюють переважно недержавні суб'єкти. Законодавство таких держав забезпечує свободу об'єднання в політичні партії, громадські організації, профспілки тощо, тобто утворення і діяльність інститутів громадянського суспільства.

Активність різних організаційних форм інститутів громадянського суспільства в закордонних країнах варіюється залежно від історичних особливостей їх становлення.

Розглядаючи суб'єкти громадського контролю слід брати до уваги, що громадські організації позначаються різними назвами, серед яких найбільш поширеними є «неурядові організації», «некомерційні організації», «неприбуткові організації», «недержавні організації» або «третій сектор» [7]. Термін «неприбуткова організація» у світі вживається здебільшого в американському законодавстві, тоді як міжнародні організації частіше вживають термін «неурядова організація». Дефініцію «неурядові організації» вперше введено в обіг Статутом ООН в 1945 р. та в подальшому закріплено не лише в багатьох міжнародних документах, але й відображено в нормативно-правових актах країн. Термін «неурядова організація» підкреслює, що організація є незалежною від уряду, проте спрямовує свою діяльність на задоволення суспільних потреб і переслідує гуманітарні цілі

Але в будь-якій демократичній державі серед різних форм і видів контролю за діяльністю органів врядування пріоритетними є ті, що здійснюються громадськістю. А розвиток теорії та практики взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства неодноразово відображено в міжнародних документах. Основу роботи міжнародних організацій у цьому напрямі становить залучення громадян у процес ухвалення рішень через семінари та пілотні проекти для органів влади та неурядових організацій, створення більш активного партнерства громадськості з органами влади впровадженні змін у своїй місцевості [2].

Підсумовуючи зазначимо, що за результатами опитування проведеного з 15 квітня по 1 травня 2020 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Рада в Україні [8], серед основних механізмів, через які громадські організації можуть найбільш ефективно впливати на владу в Україні, більшість респондентів назвали: активну взаємодію з засобами масової інформації та звернення до світової спільноти та міжнародних організацій. А також розробку і просування матеріалів з аналізу політики та відповідних рекомендацій та утворення сильних об'єднань (асоціацій, рухів) громадських організацій. Основними проблемами, які стоять сьогодні на шляху взаємовідносин громадськості з владою є: небажання влади йти на співпрацю, упереджене ставлення до громадської думки, пасивність і байдужість населення та непрозорість влади й відсутність інформації про її рішення. На думку опитаних першочергово громадські організації повинні зосереджувати свою активність на захисті громадянських прав та свобод, а також на контролі за владою та протидії корупції. Основною мотивацією, чому люди беруть участь у діяльності громадських організацій та об'єднань або створюють громадські ініціативи, опитані назвали захист своїх прав та реалізацію інтересів. На другому місці – громадський контроль за діяльністю органів влади, на третьому – турбота про загальне благо та допомога іншим людям.

Більшість опитаних вважають, що громадський контроль таки потрібний, але він масенспреважає, тоді, коли ним займаються фахівці. Протесний вплив на владу оцінюють більше, ніж критично, а їх відповіді свідчать про вкрай низьку ефективність існуючих форм і засобів громадського контролю. Отже, питання розвитку громадського контролю за діяльністю публічних адміністрацій є досить актуальним, потребує подальших наукових розвідок та ефективного правового врегулювання.

Література:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування : міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. Офіційний вісник України. 2015. No 24, 39. Ст. 1418. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036/print.
2. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади : міжнародний документ від 16 листопада 2009 р. Офіційний вісник України. 2015. No 33. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946.

3. Біла книга громадської участі у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : проєкт «Громадянин і держава: розвиток партнерства для ефективного врядування в Україні». URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/White_paper_UKR_ed.pdf.
4. Петришина М., Петришин О. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування. Харків : Право, 2016. 44 с.
5. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : посібник. Київ : Ленвіт, 2012 . 64 с.
6. Kasianenko Y. V. Foreign practice of control over the activity of local self-government bodies: theoretical and legal analysis. *Juridical: theories and practice*. December, 2019. P. 16-19.
7. Гололобов С. М. Правові засади діяльності громадських організацій у ЄС: національно-культурний аспект. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 2017, вип. 2(18). С. 1-13
8. Опитування: «Громадянське суспільство в період пандемії: як вона вплинула на громадську активність». Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: dif.org.ua

Ковалів Мирослав Володимирович

завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

На початку 2000-х років в Україні почало впроваджуватися електронне правосуддя. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» з'явився автоматизований розподіл справ між суддями, обов'язок суду розмішувати інформацію про рух справи на сайті суду, а також закріплено право учасників процесу подавати документи до арбітражного суду в електронному вигляді і використовувати докази у вигляді електронного документа [1].

У ЦПК України з'явилася стаття, яка ввела процедуру використання системи відеоконференцз'язку для участі в судовому засіданні. Використання системи відеоконференцз'язку введено в цивільний процес, з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України. В адміністративному судочинстві ця процедура отримала нормативне закріплення.

Кримінально-процесуальне законодавство визначає дещо інший

порядок використання системи відеоконференцв'язку. За загальним правилом, підсудний бере участь у судовому засіданні безпосередньо. У виняткових випадках суд має право за клопотанням однієї зі сторін прийняти рішення про участь у судовому засіданні підсудного, який перебуває під вартою, шляхом використання систем відеоконференцв'язку. Навпаки, свідок і потерпілий можуть бути допитані судом першої інстанції шляхом використання систем відеоконференцв'язку без обмежень щодо категорії справи.

Держава судова адміністрація України затвердила Порядок роботи з технічними засобами відеоконференцв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду[2].

При розгляді кримінальної справи в апеляційному чи касаційному порядку, при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироку, засудженому, утримується під вартою і заявив про бажання бути присутнім при розгляді скарги, за рішенням суду забезпечується право брати участь у судовому засіданні безпосередньо або шляхом використання систем відеоконференцв'язку.

Узагальнюючи практику роботи судів в електронному вигляді Верховний Суд роз'яснив порядок використання електронних документів, по суті ввів єдині стандарти електронного правосуддя для всіх видів судочинства [3].

Необхідно відзначити, що у конституційному судочинстві електронне правосуддя включається не так активно і пізніше, ніж воно з'явилося в інших судах України. У 2015 році з'явилася можливість направляти звернення в Конституційний Суд України в електронному вигляді. Однак, на відміну від процесуальних кодексів Закон України «Про Конституційний Суд України» не передбачає можливість участі в розгляді справи за допомогою відеоконференцв'язку.

В окремих випадках (наприклад, якщо заявник перебуває у слідчому ізоляторі), застосування відеоконференцв'язку призвело до більш ефективної реалізації права на доступ до правосуддя відповідно до Конституції України. Фахівці у галузі юриспруденції відзначають, що рівень розвитку інформаційних технологій в національній судовій системі один з найвищих у світі [5]. Однак, це не говорить про те, що не існує технічних складнощів впровадження електронного правосуддя і законодавчих прогалів у цій сфері правового регулювання.

Проблема безпеки в Інтернеті зачіпає електронне правосуддя, ставить задачу вирішення питання про захист індивідуальної ідентифікації в процесі, щоб виключити можливість фальсифікації електронних документів, розглянутих в суді.

Додаткові можливості, які надає використання електронних форм,

ставлять під загрозу безпеку конфіденційних відомостей про учасників процесуальних відносин і третіх осіб. Повинні бути кореспондуючі обов'язки осіб, які ведуть процес, спрямовані на захист розглянутих прав, реалізація яких можлива за допомогою використання інформаційних технологій. Однак, законодавством не передбачено, що учасник судочинства несе відповідальність в разі, якщо інформація стає відома третім особам.

Аналіз судової практики дозволяє зробити висновок про те, що використання електронних документів в якості доказів не відповідає рівню розвитку електронного документообігу. Процесуальне законодавство не виділяє електронні докази в якості самостійного виду доказів, у процесуальних кодексах вони розглядаються як різновид письмових доказів, без урахування їх специфіки. Ні в ГПК України, КАС України, ЦПК України не названі умови, дотримання яких необхідно для надання електронному документу статусу доказу, не встановлюється особливих вимог оцінки електронних документів в якості доказів.

На сучасному етапі законодавець вводить в процесуальні правовідносини електронні документи через традиційні правові інститути. Тому їх можна розглядати як традиційні докази в електронній формі, тобто як підвиди традиційних доказів з подальшим їх залученням до процесу з урахуванням вимог, встановлених процесуальним законодавством, електронні документи розглядаються процесуальним законодавством саме в якості письмових доказів. Необхідно нормативно закріпити критерії допустимості електронних доказів через такі вимоги, які забезпечують максимальну достовірність цих доказів, законність отримання та порядок фіксації.

Динаміка розвитку електронного документообігу та електронного правосуддя підводить до тієї точки відліку, в якій стоїть питання про те, яке місце має зайняти електронне правосуддя у судовій системі – основне або допоміжне. З одного боку, право сторони на особисту участь у судовому засіданні у даний момент є одним з базових процесуальних гарантій.

На необхідність дотримання права особистої участі сторони у справі неодноразово вказував Європейський суд з прав людини, Конституційний Суд України та Верховний Суд. З іншого боку, країна вступила в епоху цифрової економіки, а її основа електронний документ, а запис. Це один з аспектів, які говорять про те, що, швидше за все, електронне правосуддя буде основною формою здійснення судової влади, а безпосереднє розгляд судових спорів за участю сторін для окремих категорій справ. У недалекому майбутньому значна частина всіх доказів у справі буде зберігатися в реєстрах – розподілених і звичайних.

Тому питання збору доказів для судового процесу

трансформується у питання про судову цифрову взаємодію з електронними сховищами (реєстрами) таких доказів. У такій ситуації судова влада буде схожа на надання судової послуги, за типом сервісу адміністративних послуг. Для винесення рішення буде потрібна певна кваліфікація. Адже, по суті, винесення рішення в такій ситуації це застосування алгоритму до зібраних відомостей з реєстрів.

Література:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2147-19>

2. Про внесення змін до Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суд : Наказ Державної судової адміністрації України від 23.04.2020 р. № 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0196750-20#n6>

3. ВС дав роз'яснення щодо права подавати процесуальні документи через е-суд. 12.08.2020 р. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/144026-vs_dav_roz_yasnennya_schodo_prava_podavati_procesualni_dokume.html

4. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

5. Корчинський О. І. Інформаційне забезпечення судової діяльності. ITправо: проблеми і перспективи розвитку в Україні (друга міжнародна щорічна конференція). URL: <http://aphd.ua/publication-385/>

Коллер Юрій Сергійович

провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

БЕЗПЕКА РУХУ ТРАНСПОРТУ ЯК ОДИН ІЗ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Одним з найважливіших факторів розвитку економіки та суспільства в цілому є функціонування транспорту, оскільки саме завдяки йому забезпечується обслуговування як внутрішніх, так і

експортних/імпортних та транзитних перевезень вантажів і пасажирів. Відповідно транспорт є невід'ємною складовою загальної державної економічної політики та забезпечення обороноздатності країни. Чинним законодавством передбачено, що державне управління у галузі транспорту має, зокрема, забезпечувати безпечне функціонування транспорту [1]. Взагалі, слід констатувати, що безпека руху транспорту є складним, системним структурованим явищем, до складової якого входять такі елементи як: безпека дорожнього руху (залізничного та автомоботранспорту,), безпека морських, річкових та авіаційних перевезень, безпека руху щодо трубопровідного транспорту.

Значний внесок у дослідження окремих аспектів забезпечення транспортної безпеки зробили такі вчені, як: Т.О. Гуржій, В.В. Доненко, В.А. Мисливий, В.Й. Развадовський, А.О. Собакарь, Л.І. Сопільник та ін. Проте, незважаючи на велику кількість наукових напрацювань у цій сфері, система безпеки руху транспорту в сучасних умовах характеризується наявністю низкою різних проблем. Невтішні статистичні дані щодо транспортного травматизму, а також постійні зміни у чинному законодавстві в зазначеній сфері свідчать про те, що ця проблематика залишається й досі відкритою.

Соціально-економічне значення проблеми ефективного забезпечення транспортної безпеки особливо зросло останніми роками, що обумовлено різким збільшенням чисельності транспортних засобів, підвищенням інтенсивності руху, його ускладненням, а також зростанням кількості транспортних пригод та їх жертв. Так, за останні 30 років на дорогах України трапилося понад 1,2 млн ДТП, в яких загинуло близько 200 тис. і травмовано більше 1,3 млн осіб [2]. Згідно з офіційними статистичними даними тільки за минулий 2020 рік в Україні сталося понад 168 тис. ДТП, що становить у середньому 459 ДТП за добу, в яких загинуло 3 тис. 541 особа (10 осіб за добу), а травмовано – 31 тис. 974 особи (87 осіб за добу). У свою чергу, лише за IV квартал 2021 року сталося вже понад 55 тис. ДТП, у яких загинуло 785 осіб та травмовано понад 7 тис. осіб [3].

Слід наголосити, що безпека руху транспорту є складною соціально-економічною проблемою, що має комплексний характер і загальносуспільне значення, оскільки проявляється у різних сферах суспільного життя (демографічній, медичній, фінансово-економічній, оборонній, екологічній тощо), що, у свою чергу, обумовлює економічне становище, благополуччя держави та добробут населення. Такий висновок виходить з того, що «кожне серйозне ушкодження (не кажучи вже про смерть), спричинене транспортною пригодою, надовго або назавжди «вибиває» індивіда із нормального життєвого плину» [4, с. 86]. Відповідно до підрахунків окремих фахівців, летальні аварії

вкорочують середній людський вік на 37,5 років, важка травма – здатна відібрати в людини від 3 до 9,3 років повноцінного життя [5, с. 128]. Протягом цього часу травмована особа не може належним чином виконувати професійні обов'язки, гармонійно розвиватись, сповна реалізовувати сімейні функції (батька, матері, опікуна etc.). Витрати на лікування та соціальні послуги важелезним тягарем лягають на родинний бюджет: у розвинутих країнах вони обчислюються десятками тисяч доларів [6, с. 9-11].

Необхідно погодитися з тим, що значущість безпеки руху транспорту для суспільства та соціально-економічного розвитку країни дозволяє розглядати її як важливий компонент національної безпеки, що покликаний забезпечити національні інтереси у сфері транспортної діяльності та її стійкість, мінімізувати шкоду здоров'ю і життю людей, збитки майну і навколишньому середовищу, загальнонаціональний економічний збиток, пов'язаний із функціонуванням транспорту [7, с. 16-17]. Проте, на жаль, питання безпеки руху транспорту, попри всю свою надзвичайну гостроту та масштабність, досі не знайшли належного відображення у чинному законодавстві, що регулює діяльність у сфері національної безпеки. Вони не згадуються ні в Законі «Про національну безпеку України» [8], ні в Стратегії національної безпеки [9].

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що безпека руху транспорту є одним з надзвичайно важливих структурних елементів національної безпеки країни та одним з ключових пріоритетів державної політики, основні аспекти якого обов'язково мають бути відображені у чинному законодавстві, що регулює діяльність у сфері національної безпеки.

Література:

1. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994, № 232/94-ВР.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-вр> (дата звернення: 25.05.2021).
2. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. К. 2005. 36 с.
3. Статистика ДТП в Україні. Офіційний сайт патрульної поліції України. URL : <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 25.05.2021).
4. Гуржій Т. О. Державна політика безпеки дорожнього руху: теоретико-правові та організаційні засади: дис. ... д-ра юр. наук. К. 2011. 551 с.

5. Справочник по безопасности дорожного движения. Эльвик Р., Боргер-Мюсен А., Ваа Т. Пер. с норв. под редакцией проф. В. В. Сильянова. М.: МАДИ. 2001. 754 с.

6. The Economic Impact of Motor Vehicle Crashes 2000. Blincoc L.J., Seay A.G., Zaloshnja E. & others. Washington, D.C.: U.S. Department of Transportation, National Highway Traffic safety Administration, 2002. 86 p.

7. Собакаръ А. О. Державний контроль за безпекою руху транспортних засобів: проблеми теорії та практики: монографія. Донецьк. ДЮІ МВС. 2011. 492 с.

8. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018, № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 25.05.2021).

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14.09.2020, № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

Коробкін Валерій Федорович

старший науковий співробітник науково-дослідного центру цивільного захисту Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, кандидат технічних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА ВЛАСНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Правовою основою цивільного захисту є Конституція України [1]. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Слід зазначити, що окремо поняття «цивільний захист» Основний закон держави не містить. Цивільний захист «як функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період» визначена Кодексом цивільного захисту України, іншими законами України, актами Кабінету Міністрів України [1].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає деякі компетенції та повноваження сільських, селищних, міських рад у сфері цивільного захисту: прийняття рішень з питань боротьби зі

стихійним лихом, створення комунальної аварійно-рятувальної служби, вжиття заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, інформування про них населення, створення резервного фонду для ліквідації надзвичайних ситуацій тощо [3]. Але, треба відмітити, що такі «компетенції та повноваження сільських, селищних, міських рад» у сфері цивільного захисту на сьогодні не відповідають вимогам часу.

В Україні проводиться реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади у ході якої змінився адміністративно – територіальний устрій держави, відбулось формування територіальних громад, здійснюється перерозподіл повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. У ході цієї реформи важливі для безпеки населення повноваження передаються на базовий рівень влади – в територіальні громади. Реформа децентралізації безумовно впливає на стан цивільного захисту територіальних громад, змушує органи місцевого самоврядування переглянути організацію цивільного захисту на відповідних територіях, спонукає до пошуку нових форм та методів забезпечення безпеки громадян.

ДСНС України спільно з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування послідовно реалізує заходи щодо забезпечення безпеки громадян та розвитку безпечного середовища в територіальних громадах, підвищення ефективності заходів захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. Одним з таких заходів є підготовка пропозицій до проекту Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], де окремим пунктом визначена сфера компетенції органів місцевого самоврядування територіальної громади з цивільного захисту та власні повноваження органів місцевого самоврядування територіальної громади у сфері цивільного захисту.

Разом з тим, вважається за доцільне включити до проекту Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» компетенції старости стосовно його впливу на розвиток системи цивільного захисту та реалізацію заходів захисту населення і території старостинського округу від надзвичайних ситуацій, не виконання яких би відображало роль старости у забезпеченні безпеки громадян.

Прийняття пропозицій до проекту Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та в подальшому прийняття цього Закону сприяє вирішенню проблем організації цивільного захисту територіальних громад та забезпеченню безпеки громадян, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Література:

1. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34-35, ст.458.
2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 06.10.98 р. № 163-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24, ст.170.
4. Проект Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1f-EVENH89W1Q1FXOeUrg6rIGvtMxZrgkCux_YEGrHMY/edit#gid=1164233344 (дата звернення: 03.06.2021).

Котлярова Олена Євгенівна

заступник директора Маріупольського НВК
«Ліцей-школа №48»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізаційні процеси впливають на ознаки національної держави, а саме на таку її вагомую характеристику як державний суверенітет. Це відбувається внаслідок того, що глобальні відносини не мають територіальних кордонів.

Дія недержавних акторів на світовій арені, перед усім транснаціональних корпорацій та глобальних неурядових організацій, обумовила втрату державою абсолютної монополії на суверенітет. Таким чином, розпочався процес передачі влади на вертикальному та горизонтальному рівнях: в першому випадку владу передають наднаціональним інститутам (найліпший приклад, Європейський Союз), в іншому – ринковим силам та конкуренції гравців ринку.

Національна держава змінила поняття «національні кордони», відкривши їх для вільного руху товарів та послуг. Держава вже не може одноосібно регулювати господарчі процеси та світовий рух фінансів, а необхідність підвищувати конкурентоспроможність та процес модернізації обумовлює подальший процес відкриття національних економік: компетенція національних органів влади, особливо щодо прийняття рішень у зовнішньоекономічній політиці, звужується.

В умовах створення єдиного економічного простору поступово руйнується національний ринок, що у свою чергу в умовах зниження ефективності державного регулювання, обумовило розширення прав не

лише наднаціональних структур, але посилила окремі регіони всередині країни [2, с.263].

В системі міжнародних відносин національна держава також поступилася статусом єдиного та головного гравця. В міжнародній політиці активно діють нові актори міжнародних відносин: громадські організації, ТНК, окремі індивіди тощо. Звуження компетенції національних урядів та збільшення числа транснаціональних акторів обумовлюють транснаціоналізацію міжнародних відносин з виникненням так званого «парадоксу участі» (коли в міжнародних системах починає діяти низка нових акторів, це призводить до менш ефективного функціонування системи) [1, с. 17].

Звісно, про остаточне зникнення феномену державного суверенітету не йдеться. В умовах глобалізації за державою залишається право делегування повноважень та відповідальності на всі рівні; створення сприятливого середовища існування та ведення бізнесу на суверенній території; розробка, зміна та забезпечення виконання законів, підтримання порядку; забезпечення соціальних гарантій; моніторинг екологічної ситуації для попередження кризових ситуацій; ліквідація стихійних лих; стимулювання стратегічних досліджень у сфері науки та прогнозування соціального розвитку та захист громадян за кордоном тощо.

Література:

1. Held D., McGrew A., Goldblatt. D. and Perraton J. Global transformations: Politics, Economics and Culture. Cambridge: Polity Press. 1999. 283 p.

2. Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* № 3 (43) 2019. С. 262-266.

Куркчи Анастасія Сергіївна

здобувачка вищої освіти Донецького державного університету
управління

Калініна Ірина Валеріївна

завідувачка кафедри спеціально-правових дисциплін Донецького
державного університету управління,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Однією із найактуальніших проблем кримінального права і процесу є створення механізму захисту прав та інтересів потерпілого, який ніколи не отримує повного загладжування заподіяної шкоди.

Каральне правосуддя вичерпало себе, оскільки воно не відновлює соціальної справедливості стосовно потерпілого [1].

Відновне правосуддя – це будь-який процес, який дозволяє тим, кому була завдана шкода, та тим, хто несе відповідальність за таку шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку зі скоєнням правопорушення, за посередництвом спеціально підготовленої та неупередженої третьої сторони.

Відновне правосуддя базується на ідеях примирення потерпілого із обвинуваченим, припинення самого конфлікту шляхом взаємного вибачення, каяття у вчиненому, усвідомлення юридичної відповідальності за скоєний злочин і обов'язку відшкодування нанесеної потерпілому фізичної, моральної та матеріальної шкоди [1].

Відновне правосуддя, ставлячи інтереси держави поряд з інтересами фізичної особи (потерпілого) і надаючи можливість потерпілому домовитися з обвинуваченим (підсудним), кореспондує диспозитивні ідеї кримінально-процесуальної діяльності, хоча це може призвести також і до виходу цього процесу з-під контролю державних органів [2].

На думку прихильників відновного правосуддя, необхідно змінити ракурс розгляду злочину як правопорушення та процесу реагування на нього таким чином: 1) змістити його у бік потерпілого; 2) визнати основним із завдань кримінального процесу примирення сторін – потерпілого і правопорушника, що супроводжується відшкодуванням шкоди, завданої правопорушенням; 3) залучити до розгляду кримінальної справи не лише традиційних її учасників, а також посередників та громадськість [3, с. 402].

Чинне кримінальне законодавство України містить положення для застосування відновного правосуддя і це лише перший крок у напрямі запровадження цього механізму. Яскравим прикладом адаптації законодавства України до Європейського є прийняття 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1].

Статтею 468 КПК України в кримінальному провадженні передбачено укладання угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим. Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого прокурора або судді) [1].

У разі невиконання угоди про примирення, потерпілий чи прокурор мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з

клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення [1].

Зустрічається думка, що до такого виду провадження слід ставитися обережно, оскільки особа, яка вчинила злочин, двічі відповідає за вчинене, спочатку перед потерпілим, відшкодовуючи заподіяну шкоду, а потім перед державою. Цей факт може мати негативні наслідки з погляду виправлення правопорушника [2].

Проте, можемо зазначити успішну реалізацію в Україні окремих програм відновного правосуддя, зокрема «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» [4] та Проект «Впровадження відновного правосуддя в Україні», який реалізується ГО «Інститут миру і порозуміння» (ІМіП) у партнерстві з Верховним Судом та за підтримки Фонду демократії Організації Об'єднаних Націй (UNDEF) [5]. Успішна реалізація зазначених програм свідчить про те, що впровадження і розвиток відновного правосуддя в Україні є необхідним.

Література:

1. Семерак О.С. Відновне правосуддя в Україні в контексті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. №28. С. 110-114.

2. Кучер В.О. Правові можливості впровадження відновного правосуддя в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. №3. С. 1-9.

3. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2005.

4. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ МЮ і ГПУ від 21.01.2019 р. № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 28.05.2021)

5. Проект «Впровадження відновного правосуддя в Україні». URL: <https://rj.org.ua> (дата звернення: 28.05.2021)

Кучук Андрій Миколайович
професор кафедри права та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

НОВА ПАРАДИГМА ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВА: СИСТЕМА ПРАВА

Протягом останніх десяти років відбувається поступова зміна правничої доктрини у напрямку її відходу від нормативізму до запозичення концептів природного розуміння права. Так, наприклад, у багатьох нормативно-правових актах закріплено як принцип діяльності органів публічної влади верховенство права. При цьому, зміст цього принципу розкривається через практику Європейського суду з прав людини. Відповідно до змін до Конституції України, судді повинні керуватися верховенством права (до недавнього часу конституційний припис передбачав, що судді мають керуватися законом).

Означене не може не позначитися на понятійно-категоріальному апараті, що використовується правничою наукою та практикою. Адже саме використовувані поняття і категорії є тими «маркерами», що відтворюють сутність і стиль мислення (оскільки саме поняття є формою абстрактного мислення, що позначає предмети і явища у їх сутнісних ознаках). Доволі чітко на це вказує вітчизняний правник О. Мінченко: «Такі терміни юридичної науки, як «праворозуміння», «нормативно-правовий акт», ... «права і свободи людини і громадянина», «пересічний громадянин», «підгалузь права», «інститут права», «правотворчість як діяльність держави», «тлумачення права», «тлумачення норм права», «акт застосування норм права», «правова система», «правова свідомість», «правова культура», ... та ін. на сьогодні є складовою понятійного ряду правових систем держав пострадянського простору (у яких превалювало нормативістське розуміння права) і не є властивими західній правовій традиції, яка розвивалась на положеннях природно-правової школи» [1, с. 99-100].

Одним з тих понять, яке потребує суттєвого переосмислення є «система права», яке також відсутнє у межах західної правової культури (у тому контексті, у якому воно використовується у вітчизняній правничій науці). Адже хоча у навчальній та науковій літературі наводяться слова про їх розмежування (зокрема, через використання співставлення форми і змісту), однак, вони не є переконливими, особливо з погляду природно-правового розуміння права та визнання людських прав. При цьому значна кількість робіт у сфері права виходить з цього твердження. Таким чином, зважаючи на обраний Україною вектор розвитку як правової держави,

доручення до європейських цінностей (що прямо передбачено в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, зокрема, в преамбулі цієї Угоди, де закріплено визнання Україною «спільних цінностях, а саме: на повазі до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод, ...» [2]) та необхідність гармонізації законодавства питання розуміння змісту системи права потребує особливої уваги.

Проблематика системи права постійно перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців, переважно через з'ясування співвідношення цього поняття з поняттям «правова система». Водночас, доволі часто ці поняття використовуються і як синоніми. Так, наприклад, у статті «Загальнонаукова концепція категорії «система права», поняття «система права» і «правова система» вживаються як тотожні за змістом, більш того, автор навіть не зауважує, що вони позначають чи можуть позначати різні явища [3].

Доволі несистемним до змісту розглядуваного поняття є підхід В. Шаганенко. Так, у статті «Сутнісні характеристики системи права» автор зазначаючи методологічну важливість для пізнання системи права розуміння категорії «право», наголошує саме на нормативістському розумінні права: «Визначаючи питання про поняття права, ми розуміємо, що його вирішення не виходить за межі даного дисертаційного дослідження, і не перешкоджає нам приєднатися до концепції нормативного розуміння права» [4, с. 69]. Але уже у статті «Принципи формування системи права» цей же автор наводить положення, яке заперечує його підхід: «право як цивілізаційний феномен ґрунтується на єдиних визначальних загальнолюдських принципах гуманізму і справедливості. Останні є утворюючим островом права, визначають його головний зміст, а нормативні приписи, що суперечать цим принципам, не вважаються правовими» [5, с. 79]. Не можна погодитись і з наведеними автором існуючими розуміннями поняття «система права». Так, В. Шаганенко зазначаючи, що «Більшість вітчизняних та зарубіжних вчених під системою права розуміють...» [4, с. 69], наводить посилання на праці двох вітчизняних науковців та двох радянських науковців.

А. Супруновський, визначаючи актуальність дослідження міграційного права в системі права України, розмежовує систему права та правову систему, але визначаючи новизну дослідження уже їх ототожнює: «воно є першим в Україні науковим дослідженням становлення нової галузі права – міграційного права у правовій системі України» [6, с. 4]. До цього слід додати також, що хоча у літературі наголошується на об'єктивності системи права і суб'єктивності системи законодавства,

А. Супруновський пов'язує наявність першої з цих систем з існуванням другої: «В Україні поки що не вироблено законодавчої бази, здатної ефективно впливати на міграційні потоки в інтересах суспільства. Незавершеність цього процесу є очевидною при зверненні до міграційного права, що є колізійним не тільки через різноманіття його джерел, але й через невизначеність його основних засад, предмета й методу правового регулювання» [6, с. 1], а систему джерел міграційного права зводить до сукупності нормативно-правових актів [6, с. 5].

У цьому контексті не можна не відзначити і дисертаційного дослідження О. Миронюк «Реформування системи права України: теоретичний вимір». Відзначаючи, що «дослідження системи права в сучасній юридичній літературі відбувається, так би мовити, традиційно і навіть «шаблонно»» [7, с. 6], авторка поставила за мету дослідити реформування об'єктивно існуючого явища, що існує саме по собі. Хоча це є закономірним, оскільки робота ґрунтується на нормативістському розумінні права, але теоретичний аспект дослідження передбачає вихід за межі національного права і такий підхід суперечить Конституції України, зокрема ст. 1, 3, 8, 19, 22 Конституції.

Аналіз наукової літератури вказує на неоднозначність розуміння змісту та сутності системи права, на відсутність аналізу зарубіжної літератури, зокрема, європейської з цього предмету.

Означене посилює актуальність дослідження та вказує на необхідність переосмислення змісту цього правового поняття.

Література:

1. Мінченко О.В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань. Київ: 2019.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 року. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 08.02.2020).
3. Заморська Л.І. Загальнонаукова концепція категорії «система права». Держава і право. Вип. 47. С. 46-50.
4. Шаганенко В.П. Сутнісні характеристики системи права. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 69-74.
5. Шаганенко В.П. Принципи формування системи права. Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 78-83.
6. Супруновський А. І. Міграційне право в системі права України: автореф. ...дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2011. 17 с.

7. Миронюк О. І. Реформування системи права України: теоретичний вимір: автореф. ...дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 Львів, 2015. 20 с.

Лесик Оксана Володимирівна

аспірантка кафедри історії держави, права та політико-правових учень
юридичного факультету Львівського національного університету імені
Івана Франка

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ У ПОЛЬЩІ (1919–1921 РР.)

У сучасних умовах здійснення земельної реформи в сучасній Україні значний науково-практичний інтерес становить вивчення та узагальнення історичного досвіду правового регулювання земельних відносин в Західній Україні у складі Польщі (1921–1939 рр.), що сприятиме розумінню і висвітленню основ історичного розвитку правового регулювання земельних відносин в Україні. Особливу увагу привертає історико-правовий аналіз правового статусу земельних сервітутів в Польщі (1919–1921 рр.).

З часу свого утворення восени 1918 р. Польська держава опинилася перед викликом вирішення низки важливих внутрішніх проблем. Зважаючи на аграрний характер земель, які склали відроджену державу, нагальною вважалася земельна реформа, покликана юридично врегулювати земельні відносини і створити підґрунтя для економічного розвитку [1, с.91]. Нагальність вирішення цього питання була викликана потребою уніфікувати аграрне законодавство, оскільки до складу Польської держави після Першої світової війни були включені землі, котрі до того перебували в складі різних імперій і, відповідно, на їх території діяло німецьке, австрійське чи російське законодавство. Зважаючи на суспільні настрої, польський політикум не зупинила і правова невизначеність статусу Галичини, суверенні права на яку Рада Послів країн Антанти визнала за Польщею щойно 14 березня 1923 р. [2, с.37].

Крім права власності на річ польське законодавство допускало й інші речеві права, зокрема право на чужі речі – *jura in re aliena*. Найпоширенішим серед таких прав було право сервітуту (*servitus*), коли річ/земля належить її власнику, але на цю ж саму річ й інша особа володіла правом користування, однак право її обмежувалося у своєму обсязі. В цьому і полягає суть цього інституту цивільного права, відомого ще з часів Стародавнього Риму. Таким чином, при сервітуті річ служить не тільки безпосередньому її власникові, але й обслуговує визначені сторонні потреби.

Історично, розвиткові сервітутного права сприяла концентрація земельних угідь в руках окремих землевласників. У законодавстві імперій, у складі яких перебували польські та українські землі у XIX – поч. XX ст., сервітутом називалося право селян користуватися панськими пасовищами та лісами (включаючи випас худоби, збирання хмизу, заготівлю будівельних матеріалів для реконструкції чи будівництва). Прикладом сервітуту може слугувати право на проїзд через маєток власникові іншого сусіднього маєтку. Перший маєток (*praedium serviens*) таким чином служив господарським цілям іншого маєтку (*praedium dominans*). Проф. Р. Лашенко, пишучи про відмінність сервітуту від оренди, підкреслював: “по договору оренди я теж можу придбати право на користування чужою річчю, але в моє право в даному разі з’являється правом чисто особистим”.

Найбільшого поширення у Західній Україні набули земельні або ґрунтові сервітутути, що полягали у праві власника земельної ділянки користуватися вигодами сусіднього земельного наділу. Головними земельними сервітутами визначалися: 1) право утримування на чужому ґрунті стежки, вигону худоби або переїзду; 2) забір води; 3) випас худоби; 4) вирубка дерева, збирання сухого листя, жолудів та хворосту; 5) полювання, риболовлі; 6) копання піску, ламання каміння.

Набуття сервітутів, або як їх часто називали у Західній Україні – служебностей, відбувалося через їхній запис до публічних ґрунтових книг (§1469). Правовою підставою сервітуту міг бути договір, заповіт або судове рішення, яке наставало при поділі спільних ґрунтів. Існувало таке поняття, як “задавнення”, коли, скажімо, хтось їздив чужим полем більше тридцяти років без перешкоди) (§1473). На нерухомості, не вписаній до книг, право сервітуту набувалося через складання у суді документу-легалізації.

Один ґрунт (земельний наділ) міг бути одночасним сервітутом для декількох чи більше осіб. Наприклад, не існувало жодної перешкоди для права переїзду через якийсь конкретний земельний наділ. У випадку, коли сервітутний ґрунт збільшувався або зменшувався – це не впливало на значення сервітуту, бо він залишався й надалі. Щоправда, функціонував принцип, згідно з яким шанувалася власність обтяженої ділянки, і у випадку сумніву, сервітут належало не побільшувати, а зменшувати. Жоден сервітут не міг бути довільно відокремлений від службової (сервітутної) речі, так само як і перенесений на іншу річ чи особи. Право переїзду через один ґрунт не давало автоматично права переїзду через інший ґрунт.

Право стежки, перегону худоби і переїзду включало право ходити або дозволяти іншим людям приходити до себе. Право користування було пов’язане з правом перегону худоби, а право переїзду включало право

їздити не обов'язково одним, а декільком кінськими запрягами. Водночас без окремого дозволу не допускалося поширювати право переходу на право переїзду, а право перегону худоби – на право перетягувати через конкретний сервітутний ґрунт великі вантажі. До утримання дороги, мостів і кладок визнавалися причетними всі особи та ґрунтові посідачі, яким слугує їхнє користування. З правом забору чужої води було пов'язане також право доступу до неї. Той, хто мав право забору води з чужого ґрунту володів правом будувати за власні кошти потрібні трубопроводи, ринви і шлюзи. Їхній розмір, за потреби, встановлювався власником земельної ділянки, де було джерело води.

Ще до ухвалення Закону про аграрну реформу, а саме 7 травня 1920 р. парламент видав Закон про ліквідацію сервітутів. Господарський суб'єкт слід було вважати майном або доменом, обтяженим сервітутом незалежно від того, чи має цей суб'єкт господарювання окрему іпотечну (ґрунтову) книжку або є частиною земельного майна. 16 червня 1920 р. міністр сільського господарства видав розпорядження на предмет виконання Закону про ліквідацію сервітутів на польських землях, що входили до складу Російської імперії. Попри поширення на Волинь Закону від 7 травня 1920 р., 10 січня 1922 р. був виданий окремий Закон про предмет ліквідації сервітутів у Волинському, Поліському і Новоградському воєводствах. Через декілька років, а саме 27 березня 1926 р. було видане розпорядження міністра сільського господарства про зміну розпорядження Президента колишнього Головного уряду земського від 14 грудня 1922 р. про виконання закону від 10 січня 1922 р. [3, s.369].

Земельні управління мали здійснювати ліквідацію сервітутів на основі добровільної домовленості сторін або з примусу. Кожен власник господарства, реалізуючи право на утримання, мав право вимагати від сільського адміністратора або сільського голови скликати збори власників таких господарств для прийняття резолюції, покликаної запустити процес ліквідації цих служебностей. У разі ліквідації сервітуту власники земель, яких стосувалася така ліквідація, могли діяти особисто або через своїх заступників, що мали спеціальну довіреність, укладені в нотаріальній формі. Під час провадження, здійсненого відповідно до ст. 19 Закону від 7 травня 1920 р. “Про ліквідацію сервітутів” сторони уклали угоду про добровільну ліквідацію сервітутів, земельні управління мали право зупинити розпочате провадження, залишаючи сторонам належний термін для подання доказів, зазначених у пп. 3, 4 та 5 ст. 28 цього положення. Вищезазначене призупинення примусового провадження та встановлення дати попереднього обмеження для подання вищезазначених доказів відбувалося внаслідок рішення окружної земельної комісії, прийнятого на вимогу повітового або районного земельного управління (Стаття 6).

Розгляд справи про ліквідацію сервітуту примусовими засобами базувався на законно чинному рішенні окружної земельної комісії, прийнятому на господарських зборах. У випадках, коли в ході судового розгляду справи, спричиненого добровільною домовленістю сторін або примусом на прохання однієї з них, виявлялося, що ліквідації підлягає лише частина сервітуту, власник майна мав представити мирову угоду щодо ліквідації решти послуг протягом двох місяців з дати отримання повістки або вимагати їх ліквідації примусово (Стаття 9). Неподання вищезазначеної угоди до Земельних управлінь про ліквідацію сервітутів або запиту на їх ліквідацію примусовим шляхом, спричиняло припинення розгляду справи.

У разі примусової ліквідації сервітуту, земля, як правило, відокремлювалася від майна (економічної одиниці), обтяженого нею. Однак можна було виділити землю для сервітутів повністю або частково з іншого не обтяженого майна у таких випадках: 1) коли площа майна, обтяженого служебностями, була недостатня для ліквідації всіх послуг; 2) коли земля була обтяжена служебностями, однак а) вважалася абсолютно непридатною для сільськогосподарських цілей, (б) була розташована далеко від існуючих господарств і до них був ускладнений доступ; (в) якщо їх відокремлення могло зашкодити виробничому процесу (відсутність доступу, знищення цінного технічного обладнання); 3) коли лісоохоронна служба відмовляла у дозволі відокремлювати майно, охоплене сервітутами.

Витрати на ліквідацію сервітутів накладалися: (а) під час провадження у рамках добровільної угоди сторона, стосовно якої ця умова застосовувалася; (б) у разі примусового провадження – сторона, на вимогу якої було розпочато провадження в Земельному управлінні. При застосуванні примусової ліквідації сервітуту спосіб покриття витрат на таку ліквідацію щоразу визначався окружною земельною комісією (Стаття 15). Витрати, що стягувалися земельними управліннями за ліквідацію сервітутів, становили 500 марок за кожен морг за територію в межах 200 моргів та 300 марок за кожен морг, що перевищує територію 200 моргів. Підставою для розрахунку витрат на ліквідацію сервітутів, пов'язаних із земельними угіддями, був загальний обсяг земельної ділянки (Стаття 17). Витрати на ліквідацію служебностей, пов'язані із земельними угіддями, мали оплачуватися Повітовими касами за рахунок подальшої реалізації цих земель у два етапи: 1) перший внесок сплачували під час укладання добровільного договору або подання заяви про примусову ліквідацію сервітуту у розмірі 75% від загальної суми, що підлягала сплаті у випадках добровільної ліквідації, та у розмірі 2000 марок з господарства, що користувалося служебностями, у випадках

примусової ліквідації; 2) другий внесок мав бути виплачений після закінчення провадження у справі та складав залишок платежу (Стаття 18).

Окремою і дуже важливою складовою ліквідації сервітутів була ліквідація на основі *добровільної домовленості*. Стаття 25 міністерського розпорядження передбачала, що власники майна, обтяженого служебностями, не могли укласти добровільних угод про їх ліквідацію, якщо це майно було виставлене на продаж на публічних торгах. Активи, виставлені на продаж на відкритих торгах, вважалися активами, про що в іпотечній книзі вносилося відповідне попередження. Добровільні угоди мали укладатися в письмовій формі в присутності принаймні трьох свідків та підписуватись обома сторонами. Справжність підписів осіб, зазначених у договорі, підтверджувалася представником місцевої влади. Для укладення добровільних угод про ліквідацію сервітуту призначалися: а) з боку власника майна, обтяженого сервітутом, – законні власники або їх заступники; б) з боку господарств, що користувалися сервітутами, – довірені особи власників цих господарств. У випадку, коли обтяжений сервітутним правом маєток перебував у державній власності, стороною процесу ліквідації служебностей за спеціальною довіреністю виступала посадова особа.

Отже, одним із напрямків врегулювання земельних правовідносин у Західній Україні в складі Польщі стала ліквідація сервітутів. Перенесений в польське цивільне законодавство австрійський досвід регулювання сервітутів не завжди діяв ефективно у перші роки існування II Речі Посполитої. Все це спричиняло постійні суперечки навколо користування сервітутами, перешкоджаючи повноцінному розвитку сільського господарства на ринкових умовах.

Література:

1. Босчко В. Селянство в умовах ринково-капіталістичної трансформації і суспільно-політичних потрясінь XIX – початку XX ст. Український селянин. 2014. Вип. 14. С. 91–94.
2. Паславська О. Правовий статус західноукраїнських земель у складі Польщі (1918–1939 рр.): історико-правове дослідження. Порівняльно-аналітичне право. 2015. №4. С. 35–38.
3. Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 27 marca 1926 r. /Dziennik Ustaw. 1926. poz. 196, 197, 198. № 32. S. 369–370.

Любчик Олександр Антонович

професор кафедри державно-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (м. Сєвєродонецьк, Україна), доктор юридичних наук, доцент

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

В юридичній науці, триває дискусія щодо визначення понять «права людини», «свободи людини», порівнюються ці поняття, проте на сьогодні чітких та однозначних визначень, які б задовольнили усіх дослідників не існує [1, с.3]. Проте навіть студенти першого курсу юридичної спеціальності швидко можуть сформулювати приблизно наступне: «Права людини – це межі (міра) можливої поведінки фізичної особи, для задоволення її інтересів і потреб, яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб. Такі межі (міра, варіанти) поведінки закріплені діючим законодавством».

Таке визначення буде повністю співпадати з визначеннями багатьох науковців – фахівців з теорії держави і права [2, с. 230-231; 3, с.240; 4, с.204-205]. Тобто, *права людини це її суб'єктивні права*, які формуються у неї на підставі дії права об'єктивного, закріпленого в діючому законодавстві в конкретній державі.

Доктрина однозначно називає наступні елементи суб'єктивного права:

- а) право на позитивні дії – можливість визначати свою поведінку (наприклад, здійснення права власності);
- б) право вимоги – можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи (повернення боргу боржником);
- в) право домагання – можливість звернутися за допомогою до органу держави у випадку, коли зобов'язана сторона не виконує своїх обов'язків на користь уповноваженої особи або коли без втручання суб'єкта із владними повноваженнями не може бути реалізоване суб'єктивне право (наприклад, право на одержання пенсії) [3, с.240].

У висновку права людини – це її суб'єктивні права межі (варіанти, міра) можливої поведінки в конкретних правовідносинах, яка встановлена діючим законодавством конкретної держави, або нормами міжнародного права, які є складовою частиною законодавства конкретної країни.

Виникає питання чому визначення терміну «права людини» має різний зміст у деяких науковців. Масмо наступні підходи до поняття цього терміну, які дослідив та підсумував І.С. Загоруй: «... права людини розглядаються: як основоположна ідея (феномен), що відображає людську

гідність, властиву кожній людині, існує на універсальному рівні за межами законодавства та розглядається як моральне й соціальне право та водночас як суб'єктивне право, установлене законом; визначальні засади правового статусу особи; поняття, що характеризує правовий статус людини відносно держави, її можливості й домагання в певних сферах суспільного життя; як цінності, що захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації; найважливіша компонента соціокультурної цивілізаційної системи, стиль цивілізації, основи самого суспільства й держави, її конституційного ладу» [5, с.73].

Такі різні підходи виникають завдяки тому що визначення намагаються формулювати представники різних галузей науки (здебільшого філософії та політології), політичних організацій та інші фахівці, які працюють в сфері захисту прав людини. Сучасні німецькі філософи Г. Ломанн та Ш. Госепат вказують, що навколо правильного розуміння поняття прав людини постійно точиться міжнародна дискусія, національні представники в міжнародних органах обстоюють ту чи іншу інтерпретацію прав людини, а намагання нерідко надто прозорими спробами зробити ту чи іншу концепцію прав людини інструментом певних політичних інтересів поки що свідчить про вкрай непевне загальноприйняте розуміння прав людини [6, с. 16].

Тому на юридичне визначення терміну «права людини» не повинні мати вплив підходи до нього представників інших наук, з огляду на те, що мета, завдання, зміст, наслідки використання термінів в різних суспільних науках не є однаковими. Так саме підходи до визначення терміну «джерела права» з загальнофілософських позицій кардинально відрізняється від спеціально-юридичного визначення. Відомий науковий спір щодо визнання судового прецеденту джерелом права в Україні також триває ґрунтуючись на відсутності чіткого розуміння єдиного спеціально-юридичного визначення терміну «правовий прецедент» [7, с.45].

Крім того, якщо уважно читати «визначення» прав людини прихильників філософського та політичного підходу, то бачимо що мова в них іде не про змістовне наповнення цього терміну, а про значимість цього «феномену» у суспільстві, про те кому вони належать і хто наділяє людину правами, якою вони (права людини) є цінністю, про те чи можна їх позбавляти та інше.

Що стосується співвідношення понять «права людини» і «свободи людини» то треба знов-таки звертати увагу не на політично - філософські підходи, а на думки відомих юристів науковців, які досліджуючи та систематизуючи права людини жодним словом не згадують про «свободи людини», більш того ті хто намагаються сформулювати їх визначення отримують сумнівні результати, незрозумілі як ці «свободи» відрізняються від «прав» людини. Наприклад: «свобода – це філософська

та правова категорія, яка означає самостійний вибір індивідом або організацією варіантів своєї поведінки. Свобода - це можливість користуватись і розпоряджатись тим або іншим соціальним благом, цінністю, задовольняти власний інтерес або якусь життєву потребу таким чином, аби не порушувати права інших людей» [8, с.6];

Далі автор звертається до Конституції у підтвердження власного визначення та вказує: «...у Конституції України закріплено: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість» (ст. 29); «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ст. 34 ч. 1); «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання» (ст. 35 ч. 1) та інші. При цьому необхідно враховувати, що Основний Закон *надає людині свободу* таким чином, щоб вона не могла бути використана проти інтересів суспільства, держави та інших громадян» [8, с.7];

Тобто автор цитує права людини (як вказує Конституція), але приходиться до висновку що це перераховані «свободи людини». Слово «свобода» в цьому контексті визначення прав людини законодавець використовує в значенні *«можливість на власний розсуд обирати варіанти поведінки»*.

Далі автор все ж визнає: «Наведене вище дає змогу зробити висновки, що чітке розмежування між «правами» і «свободами» провести важко, оскільки частіше всю сферу політичних прав із чітко визначеними правомочностями також називають «свободами». Як вважають вчені-юристи, відмінності в термінології є скоріше традиційними, які склалися ще за давніх часів (XVIII—XIX ст.ст.) [8, с.7]. Важко не погодитись з цією думкою, але чому так міцно тримається визначення «свободи людини» в наукових дискусіях. Проблема обумовлена передусім філософсько-політичним напрямком змісту тексту Загальної декларації прав людини 1948 р. (Декларація), яка використовує термін «свободи людини» як альтернативу «терміну «права людини» [9, ст.2, 26-30].

Х. Ханнум вказує що Декларація має тільки статус рекомендації, але на її підставі було прийнято два обов'язкових для учасників договори: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Багато положень декларації за час багаторічної практики набули статусу норм звичаєвого права; в окремих країнах Декларація визнається частково [10].

Більш детальне вивчення Декларації свідчить про те що в неї не тільки відсутнє визначення терміну «свобода людини», але і використовується цей термін іноді, як альтернатива терміну «право людини», іноді як його складовий елемент, наприклад ст.ст.18, 19. Значення та політична вага Декларації були підставою розповсюдження терміну «свободи людини» на інші джерела міжнародного права та

національних законодавств. Так саме Конституція України в ст.3 та інших використовує цей термін, який жодного разу не був зрозуміло сформульований юридичною наукою та не був предметом захисту в правозастосовній практиці. У висновку треба погодитись з думкою Слинко Д. В., який вказує «Поняття «свобода» виходить далеко за межі юридичних понять та інститутів. У юриспруденції це поняття має пряме відношення до вибору особистістю варіантів своєї поведінки (правомірної або протиправної). Критерієм такої поведінки є норма права [11, с.267].

Література:

1. Права і свободи людини: класична доктрина і сучасна концепція (до порівняльної характеристики). Вісник львівського університету. Серія юридична. 2001. Вип. 36. С.3-7
2. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ.: Ваіте, 2015. 392 с.
3. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
4. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
5. Загоруй І.С. Поняття «права людини» : теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. Вип. 2(74). С. 66-82.
6. Георг Ломанн та Штефан Госепат. Вступ / Філософія прав людини. За редакції Ш. Госепата та Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – 2-ге вид. Київ.: Ніка-Центр, 2012. С.15-31.
7. Правовий прецедент – джерело права в Україні: так чи ні? Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. Вип. 3 (91). С. 41-54.
8. Кушніренко О. Г., Слинко Т. М. Права і свободи людини та громадянина: Навчальний посібник. Харків.: Факт, 2001. 440 с.
9. Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. URL.: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
10. Ханнум Х. Статус Всеобщей Декларации прав человека во внутреннем и международном праве. Российский бюллетень по правам человека. Вып. 11 1999, С.14-21

11. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.

Манько Денис Григорович

завідувач кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету,
доктор юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК М'ЯКОГО ПРАВА ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЇ РОЛІ ДЕРЖАВИ У ПРАВОТВОРЕННІ

Певним розвитком сучасних поглядів на інтегративне праворозуміння, яке враховує та на методологічному рівні об'єднує найважливіші висновки аксіологічної, соціологічної та нормативиської концепцій праворозуміння, вбачається людиноцентриське праворозуміння.

Людиноцентриське праворозуміння дозволяє визначити право з урахуванням рівня сприйняття суспільством необхідності в існуванні певного універсального «регулятора», який не тільки досяг рівня, що має бути закріплений як зразок для майбутніх подібних відносин, але й такий, що відповідає вимогам рівня розвитку суспільства, яке має певну організацію на визначеній території.

З цього приводу Котенко О. А. цілком слушно зазначає, що «...еквівалентність, як запорука відповідності соціальної реальності змісту того чи іншого правила поведінки (соціальна складова) для набуття повноцінного статусу правової норми, має бути опосередкована культурними цінностями – отримати обґрунтування доцільністю (правова політика), виправдання з позиції справедливості (етика права), загальний вираз за посередництвом тексту (логіка права), офіційне визнання та судову гарантію від можливих порушень за допомогою авторитету державної влади (позитивація права)» [2, с. 64].

Аналізуючи наведене О. А. Котенко твердження відносно природи права слід звернути увагу на вираз «за посередництвом тексту». У даному випадку мова має йти не стільки про «логіку права», скільки про формалізацію права та юридичні технології її здійснення. Бо саме у зазначених технологіях ми зможемо ідентифікувати, в тому числі, і логіку права.

Узагальнюючи образ права, ми маємо враховувати, що вимоги соціуму, часу та місця є змінюваними. Але саме це й підкреслює особливу природу права – можливість відповідати нагальним вимогам суспільства

із позаконкурентною підтримкою з боку тих суб'єктів, які мають владу над суспільством у певний час на певній території. Природа права розкривається через його функціонування, реалізацію, дію в житті, концепцію юридичної соціальної відповідності, яка відображає зв'язок і підтримуваний владним суб'єктом результат такого зв'язка між тим що є, і тим, що має бути.

У зазначеному аспекті особливого значення набуває роль держави та її інститутів у забезпеченні гармонійного співіснування між суб'єктами права.

На думку Т. С. Федорової, «...сучасній державі властива організація та діяльність такої системи інститутів, які відповідають об'єктивним потребам суспільного життя, причому не тільки система, що діє, а й така, що розвивається під впливом нових суспільних викликів, які становлять інтереси суспільства. З цього випливає, що сучасна держава стає реальністю завдяки ефективній діяльності її інститутів, стратегічною метою яких є забезпечення суспільного порядку, базованого на праві» [4, с. 147].

Водночас слід враховувати сучасні тенденції щодо монополізації ролі держави у створенні права. Зв'язок із державою, в контексті (в тому числі) забезпечення державним примусом дії права, виконання сформульованих у його нормах зобов'язань не є «виключно-необхідною» умовою ефективного правового впливу. У зазначеному випадку мова йде про «м'яке право».

Так, Ю. Б. Фогельсон вважає, що «...термін “м'яке право” самою своєю появою пропонує розширити межі розуміння терміну “право”, включивши до нього як норми, створення та виконання яких залежить від суверенітету і, відповідно, від апарату (норми жорсткого права), так і норми, в усьому аналогічні першим, але індивідуальні до суверенітету. Це нове поняття права, індивідуальне до суверенітету та територіальних меж, поки що не існує як єдина система, як і в ранню епоху Середньовіччя (1100–1400 рр. н. е.) не існувало нічого подібного до сучасних правових систем, які спираються на суверенітет» [5, с. 50].

Особливою ознакою «м'якого права», в контексті його співвідношення із «жорстким/твердим правом», перш за все є наявність бажання сторін, учасників конфлікту або юридичної справи в належному та взаємовигідному вирішенні тих обставин, які потребують юридичного оформлення, по-друге – відсутність забезпечення виконання такої домовленості за допомогою державного примусу.

З цього приводу В. В. Дудченко констатує, що «...ідея права в усі часи асоціювалася з ідеєю справедливості, тому при визначенні поняття права необхідно враховувати цей конститутивний його елемент. Справедливість утворює справжній “логос” феномена права і є

специфічним духовним елементом правової реальності. Вона виступає в усій сукупності правових цінностей. Відсутність у праві цього компонента призводить до духовно незрілих інститутів, які тримаються грубою силою» [1, с. 2].

У зазначеному контексті цілком слушно вбачається думка І. В. Шалінської, яка вважає, що «м'яке право» – це елемент системи джерел права, який характеризується диспозитивністю та рекомендаційним характером актів, з яких воно складається, відіграє допоміжну роль у правозастосуванні та покликаний забезпечувати дотримання інших, пов'язаних із ним актів позитивного права, або заповнювати прогалини у правовому регулюванні на факультативному рівні системи джерел права [6, с. 13].

Прийняття ідеї м'якого права дозволяє розширити діапазон емпіричного аналізу юридичних алгоритмів: від дослідження актів, які створені суб'єктами, що мають державно-правові повноваження, до актів інших суб'єктів права, що безумовно відповідає реаліям правового впливу.

Враховуючи наведені положення, вбачається доцільним розуміння права в якості певної складної сукупності, в якій проявляється різноманіття ракурсів цілісності права, де не тільки зберігаються і змінюються правові норми, але й з'являються нові прояви правового регулювання. Зазначена сукупність є такою, що змінюється, цілісністю, яка не втрачає своєї основної ціннісної якості – регулювання найважливіших відносин суспільства. Все це дозволяє розглядати право в якості певної різоми – організованої та такої що розвивається цілісності, яка змінюючи свою форму не змінює сутності та соціального призначення.

Відтак, під правом, у контексті людиноцентриського праворозуміння, пропонується розуміти орієнтовану на регулювання суспільних відносин різому (структурно-системна сукупність, цілісність) приписів справедливого обмеження свободи, засновану на вірі індивідів в наявність у них природних можливостей (прав, свобод) та обов'язків, як пов'язаних із державою, так і не маючих державного характеру [3, с. 54].

Право є результатом розвитку людства, відображенням ступеню його цивілізованості. Лише людина розуміє право, підкоряється його приписам і, фактично, створює його формальне вираження. А відтак, сучасне право – це насамперед ті положення, в основі яких лежить віра у природні права й свободи людини та які отримали формальне закріплення в правових актах.

Аналізуючи сутність окремих явищ правової реальності ми маємо враховувати соціальне призначення права. Морально-ціннісні орієнтири зумовлюють обґрунтованість і відповідність права соціальним потребам.

Регулювання суспільних відносин не може здійснюватися лише за умов вільного вибору варіанту поведінки. Поряд із диспозитивністю не менше значення мають імперативність, персоніфікація, регламентована послідовність. Слід враховувати, що вирішення юридичного конфлікту більше тяжіє саме до чітко встановленого порядку дій, ніж до нерегламентованих законом «пошуків» можливих варіантів задоволення інтересів учасників спору.

Відтак ми можемо стверджувати, що соціальна природа і призначення права проявляється не стільки у встановленні обов'язків, окремих визначень і статусу, скільки в закріпленні «порядку» діянь суб'єктів щодо взаємовигідного вирішення тих обставин, які потребують юридичного оформлення, втілення в життя та захисту своїх прав і виконання зобов'язань. Зазначений порядок досягається використанням норм як жорсткого/твердого так і м'якого права.

Література:

1. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2007. 35 с.
2. Котенко О. А. Право як явище соціальної дійсності. *Часопис Київськ. ун-ту права*. 2011. № 3. С. 64-70.
3. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 280 с.
4. Федорова Т. С. Господарська юстиція у сучасній державі: монографія. Одеса : Юридична література, 2019. 200 с.
5. Фогельсон Ю. Б. Мягкое право в современном правовом дискурсе (окончание). *Журнал российского права*. 2013. № 9. С. 50-57.
6. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2015. 20 с.

Микитенко Євген Вікторович
начальник Головного управління Державної міграційної служби
України в Донецькій області, кандидат юридичних наук, доцент
Манько Юлія Віталіївна
головна спеціалістка відділу юридичного забезпечення
Головного управління Державної міграційної служби України в
Донецькій області

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Протягом останніх років одним з основних векторів розвитку української економіки є так званий процес «цифровізація». Цифровізація (з англ. digitalization) – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо.

Впровадження в життя будь-яких нових технологій, зокрема цифрових – процес тривалий і несе в собі масу невідомих викликів та правових протиріч, зокрема центральною стає проблема захисту персональних даних та особистого життя. Наша держава стала на шлях розвитку цифрової економіки та суспільства, активно вживає заходів у досягненні цифрової трансформації існуючих та створення нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Така трансформація приводить до появи нових, унікальних систем і процесів, що становлять їх нову ціннісну сутність, що в свою чергу відкриває унікальні можливості для розвитку економіки, державних установ та підвищення якості життя громадян.

Значним кроком у цьому напрямку було прийняття Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. [1], та Концепції розвитку цифрових компетентностей, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. [2]. Ці дві Концепції передбачають здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій.

Вищезазначеними Концепціями визначено поняття «цифровізації» – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-

комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Водночас «цифровізація» це не лише заміна інструменту як такого, наприклад паперовий носій на магнітооптичний, а це поняття значно ширше, яке включає в себе зміну системи обліку та контролю взагалі. Серед основних принципів політики «цифровізації України» відзначається положення про те, що цей процес «має супроводжуватися підвищенням довіри і безпеки при використанні інформаційно-комп'ютерних технологій». Тобто фактично аргументується необхідність вживання заходів, спрямованих на зміцнення довіри користувачів Інтернет до джерел інформації, включаючи інформаційну безпеку, кібербезпеку, захист конфіденційності персональної інформації.

Підхід Європейського Союзу до забезпечення захисту персональних даних базується на розвитку «цифрових знань» і «цифрової грамотності», які мають підвищити рівень безпеки обороту персональних даних в цифровому середовищі. Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 конкретизувала право на захист персональних даних проголосивши, що кожна людина має право на свободу дотримуватися своєї думки, отримувати й поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державних органів незалежно від державних кордонів [3]. Міжнародним пактом про громадянські та політичні права від 16.12.1966 забороняється не лише свавільне, а й незаконне втручання в особисте та сімейне життя людини [4]. Отже, зазначені міжнародні документи узагальнюють основні принципи захисту приватного життя людини.

Загалом захист – це заходи, що здійснюються системою для контролю доступу, захисту даних (конфіденційність, цілісність, доступність), опис процесів і процедур, захисту від атак, технічної підтримки, тренування та підготовка персоналу. Захист персональних даних є сукупністю правових, організаційних і технічних заходів, спрямованих на недопущення неправомірних дій з персональними даними, забезпечення їх конфіденційності, а також можливості доступу суб'єктів персональних даних до інформації про дії з їхніми персональними даними. У період розвитку інформаційних технологій доступ до різноманітних каналів комунікації отримали не тільки організації та корпорації, але й окремі особи. У даний період кожна особа має можливість створювати свої власні повідомлення та поширювати інформацію, яка буде доступна необмеженій кількості користувачів.

В свою чергу відносини людей регулюються законом, взаємодія машин визначається їх софтвером і протоколами обміну даних. Відносини між людьми і машинами визначаються своєрідним міксом закону і софтверу – юрист і програміст виявляються суміжними

професіями; наслідком цього виникає не тільки «програмоване право», але і «правове регулювання виробництва алгоритмів».

Неврегульованість в Україні багатьох політико-правових питань, пов'язаних із бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційної сфери з появою цифрових технологій, набула ознак небезпеки, оскільки зростання складності процесів комунікації – взаємозв'язків, підвищило якість ризиків та загроз, які виявилися настільки складними і всеосяжними, що їх рівень зростає за логарифмічною прогресією в порівнянні з можливістю протистояти їм за допомогою норм діючого права. В той же час для регулювання цифровізації суспільних відносин вбачається необхідність створювати принципово нову логіку розробки, погодження, впровадження, моніторингу та змін нормативного середовища, ніж існуюча натепер. Наприклад, значну частину регулювання здійснювати на рівні підзаконних актів, технічних регламентів тощо, залишає законодавство максимально рамковим та відсилочним (бланкетним), передавати значну частину регуляторних повноважень на вендорів цифрових платформ.

На цьому тлі прогресує, виникнення нового виду злочинності – організованої кіберзлочинності, що змушує державу виділити навіть основні завдання щодо запобігання загрозам в інформаційно-комунікаційній сфері за наступними напрямками: захист персональних даних людини; безпека інформаційно-комунікаційних систем, державних структур; захист робочого середовища і технологій. Розширення цифрового сервісу, індивідуалізація багатьох видів послуг підвищили до критичного рівня загрозу шахрайства з боку широкого кола користувачів або провайдерів, а ризики витоку інформації вимагають постійної уваги держави до підвищення рівня захисту електронних систем.

Аналізуючи чинне законодавство України в частині врегулювання суспільних відносин щодо захисту персональних даних, можна дійти висновку, що формування законодавчої бази з питань захисту персональних даних, насамперед законів України «Про захист персональних даних» та «Про доступ до публічної інформації», загалом відбувалось з урахуванням досвіду провідних європейських країн та Європейського Союзу. Але на сьогодні правове забезпечення суспільних відносин в Україні щодо персональних даних у частині їх правового захисту є недостатнім. Проблема захисту відомостей про особу має розв'язуватися з точки зору права власності конкретної людини на свої персональні дані. Має бути наявне поєднання принципу недоторканності особи з принципом, який свідчить, що основою свободи є власність і замах на неї рівнозначно обмеженню свободи. Аналіз національної нормативно-правової бази з питань захисту персональних даних свідчить, що на сьогодні правове забезпечення суспільних відносин в Україні щодо

персональних даних в частині їх правового захисту є недостатнім; законодавству з питань захисту персональних даних України притаманна низка таких суттєвих недоліків, як: фрагментарність, неузгодженість законодавчих актів між собою, недостатня чіткість, конкретність та відповідність європейському законодавству тощо.

Література:

1. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Офіційний вісник України від 23.02.2018. 2018. № 16. С. 70.

2. Концепції розвитку цифрових компетентностей: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. Офіційний вісник України від 19.03.2021. 2021. № 21. С. 119, ст. 955, код акта 103407/2021.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року». Офіційний вісник України від 16.04.1998. 1998. № 13, № 32 від 23.08.2006, С. 270, ст. 560, код акта 89147/2018.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73.

5. Про захист персональних даних: Закон України 01.06.2010 № 2297-VI. Урядовий кур'єр від 07.07.2010. № 122.

6. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

Нетежак Марія

здобувачка вищої освіти Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
Мелех Любомира Володимирівна
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка (науковий керівник)

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Дослідники вважають що однією з головних причин занепаду української державності є географічне положення України і відкритість її кордонів які зазнавали й зазнають сильних змін [1].

Українські території перерозподілялися між Росією та Річчю Посполитою, Річчю Посполитою і Туреччиною, Росією та Австро-Угорщиною, Радянським Союзом та Польщею.

Українці боролися і вмирили за імперії, що не лише ігнорували їхні національні інтереси але й активно намагалися знищити їх національний рух та стати на заваді самоусвідомленню українців як окремого народу із власною історією та інтересами.

«Кордони України остаточно сформувалися впродовж ХХ ст., це стало підсумком політичних дій, які від України залежали хіба в тому сенсі, що факт її існування використовувався в аргументації радянських дипломатів. Проте стратегічні розрахунки керівників СРСР, у яких щонайменше враховувалися інтереси українського народу, дозволили вперше за тисячолітню історію об'єднати майже весь етнос в рамках єдиного політико-географічного тіла – Української Радянської Соціалістичної Республіки, спадкоємицею якого в аспекті зовнішніх кордонів стала Українська держава».

Беззаперечним є той факт, що Росія спрямовувала та продовжує спрямовувати свою політику на загарбання та знищення української нації як такої. За часів Російської імперії зросійщення українців проводилося у всіх сферах суспільного життя. Зокрема заборонялося друкувати книжки українською мовою, а українські видання церковнослов'янською мовою наказано вважати російськими виданнями. Створеному у 1734р. так званому Правлінню гетьманського уряду в таємній інструкції було наказано провадити політику злиття українців з росіянами у мішаних шлюбах. Російська мова встановлювалася як обов'язкова у навчальних закладах, діловодство переходило на російську, а священники були зобов'язані виголошувати проповіді церковно-слов'янською мовою з російською вимовою. У 1863р.Валуєвський циркуляр проголосив, що «української мови не було, немає і бути не може, а хто цього не розуміє — ворог Росії».. Емський указ 1876р заборонив ввозити українські книги з-за кордону, підписувати українські тексти під нотами, ставити українські вистави. Хор М.Лисенка був змушений співати українську народну пісню «Дошик» французькою мовою.

Питання мови є актуальним й сьогодні. Існування двох мов на території України, та великий відсоток російськомовних громадян створюють проблему самоідентифікації українців як окремої нації. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» підвищує її роль в забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки України. Він гарантує збереження єдиної державної мови яка є інструментом єднання суспільства. «Українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть

безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотвірним складником української громадянської нації».

Не можна залишити поза увагою й те, що Росія дуже активно веде інформаційну війну проти України. Її метою є послабити моральні і матеріальні сили супротивника та посилити власні. Інформаційна війна передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях. Шкоду, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням прирівнюються до тієї яка є наслідком збройних війн. Інформаційна війна – це війна за цінності та світогляд. Це зміна історії, заперечення та замовчування фактів, приховування інформації, інформація під надписом «цілком таємно». У такий спосіб здійснюється толерування тоталітарного режиму.

«Сучасне українське суспільство – це складне перехідне суспільство, котре потребує системи базових вартостей, чітко окреслених економічних і соціокультурних орієнтацій. Тому надзвичайно важливою проблемою постає соціокультурна ідентифікація України, тобто усвідомлення своєї тотожності з певною культурною моделлю на основі національної ідеї» [3, с. 364].

Професор Л. Ребет, один з фундаторів вітчизняної націології, вважає, що протягом тривалого часу консолідуючою силою суспільства була релігійна ідея. В нових історичних умовах – наприкінці XIX століття – цю функцію «переїняла національна ідея»[4, с. 132]. «Ми не повинні приховувати ці реалії і маємо визнати: Україна – як єдина цілісність, як стабільне суспільство, як мирна територія і прогнозована держава, – зауважував Л. Кучма, – відбулася завдяки, перш за все, могутній консолідуючій силі державницької національної ідеї, високопрофесійному менеджменту, мудрості народу і відповідальності зрілих верств його еліти» [5].

«В сучасному світі роль націй неухильно зростає, оскільки вони все виразніше виступають як базові елементи людської спільноти, головні дійові особи політики та історичного процесу.» [6; 7]. «Нація, як спільнота етнополітична, характеризується високим рівнем консолідації, самоусвідомлення і прагнення до творення власної національної держави.»[8].

Можна погодитися з думкою професора А. Колодій, інтереси нації як етнополітичної спільноти зосереджуються передусім у сферах політики і культури [10, с. 29]. «Тому для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї.» - до цієї думки схиляється і В. Кафарський. Він

стверджує, що національна ідея задає певні моделі політичної поведінки націям та їх елітам, бо вона «є істотним фактором формування політичної суб'єктності нації.»[9, с. 65].

Можна сказати що, українська держава протягом своєї історії існує завдяки національній ідеї, національному самовизначенню та усвідомленню власної ідентичності. Сучасні політичні процеси показують необхідність осмислення власної ідентичності, знання та усвідомлення української історії та мови адже це те, що формує національну самобутність. Тож необхідно сприяти розвитку української мови, збільшувати кількість україномовного контенту на телебаченні та радіомовленні, збільшувати кількість україномовних видань тощо. Потрібно створити систему національно-державних інтересів та геополітичних пріоритетів, які б поклалися в основу розвитку України.

Література:

1. Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. Т. 1. С. 17-29.]
2. Медвідь Ф. Взаємозв'язок національної і релігійної ідей в контексті релігійно-духовного життя України. *Вісник УАДУ.*: 2003.: №1. С. 363 – 368.
3. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Державність, 1997.: 190 с.
4. Незалежність України і виклики сьогодення. Виступ Президента України Л. Д. Кучми на урочистому зібранні, присвяченому дванадцятій річниці Незалежності України, 23 серпня 2003 року. *Урядовий кур'єр.* 2003. 27 серпня
5. Бочковський О. Вступ до націології. К.: Генеза, 1998. 144 с.
6. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII – початку XIX ст. *Україна. Наука і культура.* Вип.. 25. : К., 1991. С. 159 – 167.
7. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. *Політ. менеджмент* 2005. № 1. С. 35-43.
8. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. Львів: Кальварія, 1997. 55 с.
9. Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність.: Івано:Франківськ: Плай, 1999. 336 с.

Онопрієнко Станіслав Григорович
викладач кафедри правового забезпечення Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук

СТРУКТУРНО-ВИДОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Значення підвищення рівня інформаційної безпеки в Україні обумовлено багатьма факторами. Як визначено у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби. Спеціальні служби іноземних держав, насамперед Російської Федерації, продовжують розвідувально-підривну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу. Деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози [1]. Можливість нашої держави, її органів публічної влади та громадянського суспільства протистояти загрозам в інформаційній сфері значним чином залежить від системної систематичної комплексної роботи з нівелювання деструктивних інформаційних впливів. У свою чергу, така робота може бути продуктивною лише за умови продуманої структури розподілу зусиль суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки, з тим, щоб їх дії не дублювалися і одночасно не залишалося вразливих ділянок діяльності суб'єктів інформаційних відносин.

До чинників, які знижують рівень інформаційної безпеки сфери публічного адміністрування, належать як зовнішні (інформаційно-психологічні операції, спрямовані на дестабілізацію діяльності органів публічного адміністрування, стан їх технологічної оснащеності), так і внутрішні (існування логічної та зрозумілої для будь-якого суб'єкта інформаційних правовідносин системи вимог щодо забезпечення інформаційної безпеки, а також рівень інформаційної культури як представників органів публічного адміністрування, так громадян, які вступають з ними у правовідносини з метою реалізації своїх інтересів). На особистісному рівні інформаційна культура може бути описана на ціннісно-мотиваційному рівні, який є визначальним для всіх інших

складових; когнітивному рівні; який включає у тому числі наявність інформаційних знань, вмінь та навичок; а також на емоційно-вольовому рівні, який обумовлює емоційне відношення до застосування та розвитку вказаних знань, вмінь та навичок, а також прийняття рішень щодо їх застосування в певних ситуаціях [2, с.136]. На жаль, сучасний рівень інформаційної культури представників сфери публічного адміністрування не можна визнати задовільним. Особливо разючими є відмінності цифрової грамотності залежно від віку та місця проживання персоналу органів публічного адміністрування: особи передпенсійного віку, що мешкають у селах, селищах та невеликих містах, як правило, відчують значні труднощі під час використання цифрових технологій, що обумовлює одночасне виникнення великої кількості ризиків, пов'язаних з інформаційною безпекою їх діяльності.

9 жовтня 2020 року на засіданні Уряду було підтримано проєкт постанови КМУ № 940 від 9 жовтня 2020 «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України», що стосуються питань проходження державної служби. Держслужбовці проходять оцінювання за процедурою, визначеною постановою КМУ від 23 серпня 2017 р. № 640. Після проведення оціночної співбесіди керівником заповнюється форма щодо результатів виконання завдань держслужбовцем, в якій, зокрема, визначаються потреби у професійному навчанні. Відтепер до компетентностей, які перераховані в зазначеній формі, додано «цифрову грамотність» [3]. Разом з тим слід зазначити, що процес оцінювання рівня цифрової грамотності підлеглих може об'єктивно здійснювати особа, яка сама має достатній рівень знань, вмінь та навичок в інформаційній сфері, інакше таке оцінювання перетворюється на суто формальну процедуру.

Проблема протидії інформаційним загрозам у сфері національної безпеки є сьогодні найважливішою для забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та незалежності нашої держави [4, с.48]. На її вирішення мають бути спрямовані зусилля органів державної влади та місцевого самоврядування, науковців, всіх активних суб'єктів громадянського суспільства. Враховучи, що рівень інформаційних знань, вмінь та навичок державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування відрізняється нерівномірністю і значним чином залежить від географічних, вікових, гендерних, освітніх та інших ознак, доцільно базовим рівнем інформаційної безпеки органів публічного адміністрування вважати рівень інформаційної безпеки їх персоналу. Побудова структури інформаційної безпеки у досліджуваній сфері має виходити з того, що інформаційна безпека людини є тим наріжним каменем побудови інформаційної безпеки держави, без якого найновітніші обладнання та найсучасніші програми не зможуть виконувати своїх цілей.

Другим елементом структури інформаційної безпеки органів публічного адміністрування є інформаційна безпека організації (органу, установи публічного адміністрування). Цей вид інформаційної безпеки не тотожний інформаційній безпеці персоналу такої організації, оскільки, вступаючи у складні взаємозв'язки під час реалізації своїх функціональних обов'язків, представники органів публічного адміністрування утворюють нові інформаційні загрози та ризики, та, одночасно, нову систему взаємного контролю та навчання у більш досвідчених колег без відриву від виконання своїх безпосередніх обов'язків. Важливим є те, наскільки усвідомлюється на рівні місії, цінностей організації, управлінських рішень та системи оцінювання персоналу необхідність підтримки системи інформаційної безпеки, а також керованість нею.

Третім елементом структури інформаційної безпеки органів публічного адміністрування є загальнодержавний рівень, на якому здійснюється стратегічне управління системою інформаційної безпеки, визначаються пріоритети її розвитку, відстежується ефективність затверджених раніше планів і програм.

Органічне поєднання трьох видів інформаційної безпеки – людини (державного службовця або службовця органу місцевого самоврядування, громадянина як споживача адміністративних послуг), організації (органу публічного адміністрування) і держави і утворює, на нашу думку, структуру інформаційної безпеки органів публічного адміністрування.

Література:

1. Стратегія національної безпеки України: затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 28.05.2021).
2. Онопрієнко С.Г. Класифікація елементів інформаційної культури. Форум права. 2016. № 5. С.135-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_24 (дата звернення 11.05.2021).
3. Цифрову грамотність додано до вимог управління організацією роботи та персоналом і до переліку потреб у професійному навчанні. URL: https://thedigital.gov.ua/news/uryad-pidtrimav-initsiativu-mintsifri-ta-nads-shchodo-navchannya-derzhsluzhbovtsiv-tsifrovoi-gramotnosti?fbclid=IwAR0TD9JEaYZydWik1neQH2xoVMHZQ_pMEt0R-oI0InB6-Rztn5TzbsK4k1 (дата звернення 11.05.2021).

4. Коропатнік І.М., Шопіна І.М. Роль інформаційної культури в підвищенні ефективності функціонування Збройних Сил України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 47–54.

Остапенко Інна Олегівна

доцентка кафедри правового забезпечення Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидатка юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

З початком збройної агресії Російської Федерації проти України виникли нові загрози національній та інформаційній безпеці держави. Умови ведення гібридної війни передбачають систематичне здійснення противником інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на руйнування сталих правовідносин у всіх сферах життєдіяльності держави [1, с. 158]. Поширення ворогом неправдивої інформації через засоби масової інформації та соціальні мережі призводить до порушення комунікації як внутрішньої, так і зовнішньої. Зазначене сприяло активізації впровадження ефективних комунікацій у державі, зокрема у секторі безпеки і оборони. Україна вимушена здійснювати пошук дієвого механізму планування і координації взаємодії суб'єктів сектору безпеки та оборони з державними і недержавними інституціями та зарубіжними партнерами. Ключовим фактором формування та розвитку такої взаємодії можна вважати стратегічні комунікації, які дають можливість організувати ефективну відсіч деструктивним інформаційним кампаніям, які веде агресор.

Загалом комунікація є одним з найважливіших інструментів забезпечення ефективної державної політики. Її роль набуває особливого значення у період криз. Адже спроможність подолати наслідки масштабної кризи напряму залежить від згуртованості суспільства та рівня довіри громадян до державних та суспільних інституцій.

Нова реальність диктує нові підходи до стратегічних комунікацій. На сьогоднішній день суб'єкти сектору безпеки та оборони перебувають на стадії впровадження стратегічних комунікацій у своїй діяльності. На законодавчому рівні прийнято ряд нормативно-правових актів, які регулюють використання комунікативних можливостей з метою формування інформаційного середовища для розуміння, підтримки діяльності суб'єктів сектору безпеки та оборони, а також створення сприятливих умов для виконання ними завдань за призначенням.

При цьому, формування позитивного сприйняття сектору безпеки та оборони вимагає скоординованої діяльності суб'єктів сектору безпеки та оборони з метою системного та проактивного поширення власних наративів з використанням усіх доступних форматів комунікації.

Однак, здійснюючи свою комунікативну діяльність, суб'єкти сектору безпеки та оборони не функціонують як єдина система стратегічних комунікацій держави, координація між ними, на жаль, недостатньо розвинута.

На нашу думку, прогалини правового регулювання зазначеної сфери діяльності негативно впливають на просування загальнодержавного наративу та формулювання і впровадження ключових повідомлень задля підвищення розуміння політики суб'єктів сектору безпеки та оборони України, ефективної протидії інформаційним викликам та загрозам у воєнній сфері.

Зазначена прогалина правового регулювання служить приводом для напрацювання, на нашу думку, окремого документу щодо розбудови комунікаційної спроможності суб'єктів сектору безпеки та оборони України та їх координації між собою. Основними цілями такого документу є забезпечення координації між суб'єктами на всіх рівнях управління та взаємодії, синхронізація спільних зусиль в інтересах завдань сектору безпеки та оборони, а також забезпечення взаємосумісності суб'єктів стратегічних комунікацій.

Крім того, синхронізації та координації дій суб'єктів сектору безпеки та оборони може сприяти створення окремої інституції, через програмну діяльність якої буде здійснюватися просування позитивного іміджу сектору безпеки та оборони та інформування громадськості про результати їх діяльності. При цьому діяльність такої окремої інституції не повинна обмежувати комунікативну діяльність окремого суб'єкту стратегічних комунікацій.

Слід зауважити, що дієва система стратегічних комунікацій сектору безпеки та оборони не обмежується лише внутрішніми комунікативними процесами. Не менш важлива роль для створення такої системи відведена зовнішнім проявам. Важливим етапом на шляху розвитку такої системи є затвердження Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України [2] та Комунікаційної стратегії Міністерства закордонних справ України [3].

У Стратегії публічної дипломатії вперше в Україні систематизовано ключові меседжі, аудиторії, формати та канали комунікації, з використанням яких передбачається представлення України у світі з метою позитивного сприйняття держави на міжнародній арені. Крім того, указаним документом визначено сім напрямів публічної дипломатії – це культурна, експертна, економічна, кулінарна, цифрова,

науково-освітня і спортивна [2]. Публічна дипломатія, у свою чергу, є невід'ємною частиною стратегічних комунікацій держави.

У Комунікаційній стратегії Міністерства закордонних справ України передбачена система зовнішньої комунікації міністерства для досягнення стратегічних цілей Міністерства закордонних справ. Указаний документ визначає пріоритетність цифрових та дистанційних комунікацій, формує сталі процедури планування, реалізації та оцінки ефективності комунікацій, які мають бути гнучкими, але водночас не відходити від засад зовнішньої політики України, формулює алгоритми дій працівників дипломатичної служби у різних комунікаційних ситуаціях.

Загалом, удосконалення правового регулювання стратегічних комунікацій у секторі безпеки та оборони повинно безумовно впливати на підтримання позитивного іміджу сектору, формування суспільної думки з питань, що відносяться до компетенції суб'єктів сектору. Для забезпечення дієвої системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки та оборони України потрібна ефективна координація та взаємодія суб'єктів між собою, а також міжвідомча взаємодія з іншими міністерствами, державними установами та неурядовими організаціями.

Крім того, ми вважаємо, правильно налагоджений механізм стратегічних комунікацій у секторі безпеки та оборони є необхідною умовою для досягнення перемоги у гібридній війні з країною агресором.

Таким чином, здійснення стратегічних комунікацій належної якості виступає обов'язком суб'єктів сектору безпеки і оборони, який має знайти своє закріплення в законодавчих і підзаконних правових актах, які визначають адміністративно-правовий статус цих органів, або в окремому нормативно-правовому акті.

Література:

1. Шопіна І.М. Стратегічні комунікації як правова категорія: поняття та розвиток. *Наука і правоохорона*. № 2. 2020. С. 158-165.
2. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України. URL:<https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.
3. Комунікаційна стратегія Міністерства закордонних справ України. URL:<https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/communication-strategy.pdf>.

Пекарчук Володимир Михайлович
начальник юридичного факультету Академії Державної
пенітенціарної служби, доктор історичних наук, професор
Личик Олександр Володимирович
здобувач вищої освіти юридичного факультету Академії
Державної пенітенціарної служби

ЗАКОН ПРО РЕФЕРЕНДУМ ЯК НОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ НАРОДОВЛАДДЯ

Визначення Основним законом України народу, як носія суверенітету і єдиного джерела влади, зумовлює необхідність створення правових та організаційних умов для безпосереднього здійснення народовладдя. Під народовладдям розуміється участь громадян у межах усієї території, або територіальної громади у справах держави та суспільства, що реалізується як через безпосередню участь громадян у прийнятті рішень шляхом проведення референдуму, так і через обраних представників.

Державотворчі процеси в Україні вказують на активний процес переходу до дійсно демократичного суспільства, в якому активно використовувалися б акти прямого народовладдя, як важливе джерело сучасного конституційного права. Зважаючи на євроінтеграційні та значні державотворчі процеси, зокрема ліквідації законодавчої прогаліни, яка виникла після визнання Конституційним Судом неконституційним Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р., питання прийняття 26 січня 2021 р. нового Закону України «Про всеукраїнський референдум» набуває все більшої актуальності.

Прийняття цього Закону ознаменувало виконання Президентом України частини своїх передвиборчих обіцянок, і не зважаючи на значний термін реалізації зазначеного курсу, документ характеризується як вдалий, у частині забезпечення норм Конституції, але в той же час, на нашу думку, є декілька вагомих моментів стосовно критичного його сприйняття. Зокрема, Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 року в ч. 1 статті 28 вказує на те, що всеукраїнський референдум за народною ініціативою може бути проголошений «на вимогу не менш як 3 мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по 100 тисяч підписів у кожній області» [1]. Та сама норма зафіксована у ч.2 статті 72 Конституції України від 28 червня 1996 року [2], проте, на момент прийняття Основного Закону, кількість громадян України, за даними Державної служби статистики, становила 50,8 млн громадян [3, с. 16], тоді як під час

дії чинного закону про референдум, станом на 1 квітня 2021 року, чисельність населення становить 41,3 млн [4], що майже на 10 млн менше, ніж було в 1996 році. На нашу думку, зважаючи на значний розрив у кількості громадян країни, норма про обов'язкову наявність для проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, вимоги не менше як 3 мільйонів громадян України, є застарілою, у світлі наявної демографічної ситуації та щорічної депопуляції, що в свою чергу значно ускладнює процес проголошення досліджуваного референдуму. Отже, доцільним є внесення змін у законодавство, стосовно зменшення необхідної кількості вимог громадян України, для проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

Також варто зазначити, що чинний Закон «Про всеукраїнський референдум» у п. 2 ч. 1 статті 4 передбачає, що результати народного волевиявлення з питань загальнодержавного значення є обов'язковими для розгляду і прийняття рішення в порядку, визначеному Конституцією та законами України [1]. Проте Основний закон не визначає такого порядку, при цьому виникає запитання: «Чи будуть реалізовані результати народного волевиявлення, винесеного на всеукраїнський референдум, якщо в Конституцію України не буде внесено відповідних змін та доповнень?». Це запитання залишається відкритим до створення та закріплення відповідного механізму втілення результатів народного волевиявлення з питань загальнодержавного значення в керівних нормативних актах.

Ще одним підводним каменем у дієвій реалізації положень Закону та проведенні всеукраїнських референдумів є значна заангажованість та незбалансованість інформаційної сфери, які будуть створювати сприятливі умови для активного спекулювання політиками таким інструментом народовладдя з метою підвищення своїх рейтингів серед виборців. Ці ж умови можуть стати серйозним засобом впливу на свідомість виборців під час вирішення питання про втрату чинності законів чи їх окремих положень, адже лєвова частина учасників референдуму не буде ознайомлюватись з повним текстом документа, що може стати серйозним інструментом втручання в законодавчу функцію парламенту. Таким чином, провівши достатню агітаційну роботу в інформаційній сфері та натиснувши на негативні сторони того чи іншого закону, можна шляхом проведення референдуму скасувати його. В такій ситуації вибір громадян буде ґрунтуватись на пропаганді з інтернету чи інших інформаційних джерел.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що референдум є одним з найважливіших інститутів народовладдя та має важливе значення для сучасного конституціоналізму. Важливим етапом у народовладді стала подія 26 січня 2021 року – прийняття Закону

України «Про всеукраїнський референдум», який заповнив прогалину в законодавстві, що виникла після визнання Конституційним Судом України у 2018 році неконституційним попередній Закон про референдум.

Чинний Закон про референдум містить низку норм, які покликані забезпечувати механізм стримування і противаг з метою недопущення використання заінтересованими особами у своїх цілях його положень. Але, разом з тим, на нашу думку, існують і певні негативні моменти, зокрема: по-перше, процес проголошення референдуму за народною ініціативою є складним у частині збору трьох мільйонів підписів громадян, зважаючи на значне зменшення чисельності громадян щодо тієї кількості, яка була тоді, коли це положення вперше було задеклароване в Основному законі. У відповідності до цього, пропонуємо внести необхідні зміни в законодавстві, задля полегшення механізму його проголошення; по-друге, в Конституції України досі не визначений конкретний механізм впровадження результатів народного волевиявлення з питань загальнодержавного значення, що залишає відкритим питання про те, чи буде втілена в життя воля народу з вказаних питань; по-третє, значна заангажованість та незбалансованість інформаційної сфери створює умови для маніпулювання заінтересованими особами, вибором громадян під час скасування законів, або окремих їх положень.

Література:

1. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. Дата оновлення: 20.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#n1556> (дата звернення: 22.05.2021).

2. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 23.05.2021).

3. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 року: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2019. 188 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ukr_2018.pdf (дата звернення: 27.05.2021).

4. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 квітня 2021 року та середня чисельність у січні–березні 2021 року / Державна служба статистики. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/op_popul.asp (дата звернення: 27.05.2021).

Плотніков Олексій Вікторович
старший юрист громадської організації «Десяте квітня»,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ТА ПИТАННЯ ДЕОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Концепція, відома як «правосуддя перехідного періоду» (в деяких джерелах – «перехідне правосуддя», «перехідна юстиція», тощо) виникла наприкінці 1980-х – початку 1990-х років у зв'язку з демократичними транзитами в ряді регіонів світу, таких як Латинська Америка та Східна Європа. В середині 1990-х років відбулися перші спроби прикласти нову теорію до ситуацій подолання наслідків збройних конфліктів, таких як збройні конфлікти в колишній Югославії та в Руанді. Наприкінці 1990-х років правосуддя перехідного періоду почало розглядатися на рівні ООН як перспективний інструмент для відновлення миру та забезпечення постконфліктного врегулювання [докладно див.: 1].

Розробка проблематики на рівні ООН почалася у зв'язку з дослідженням ширшій царини верховенства права і справедливості. В 2004 році Генеральний Секретар ООН навів загальновідоме визначення правосуддя перехідного періоду як «всього комплексу процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжкий спадок широкомасштабних порушень законності в минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість і примирення. До них можуть належати як судові, так і несудові механізми з різним ступенем міжнародної участі (або взагалі без такої), а також окремі дії з судового переслідування, відшкодування шкоди, встановлення фактів, інституційної реформи, попереднього огляду та припинення справ, або поєднання вищепописаних дій» [3].

Концептуальна робота щодо впровадження в Україні правосуддя перехідного періоду ведеться експертною спільнотою, зокнайменше, з 2017 року, коли було представлено фундаментальну монографічну працю українських фахівців «Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні» [2], а також проведено масштабну конференцію «Пост-конфліктне правосуддя в Україні» [5].

Велику роботу з просування концепції правосуддя перехідного періоду веде Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ). Серед іншого, нею, спільно з партнерськими неурядовими організаціями, Офісом Омбудсмана, Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій (МінТОТ) та деякими депутатами було розроблено проект закону «Про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту». Даним проектом було

запропоновано чотири стратегічні напрямки перехідного правосуддя в Україні: 1. притягнення винних до відповідальності; 2. відшкодування жертвам; 3. право на правду; 4. гарантії неповторення через інституційні реформи [6]. Крім того, в експертному середовищі та серед державних службовців поширюється запропонована УГСПЛ дорожня карта правосуддя перехідного періоду для України [8].

11 січня 2021 р. МінТОТ представило свій проект закону «Про державну політику перехідного періоду» та закликала неурядові організації й експертну спільноту надати до нього коментарі [4]. Ним визначається поняття, часові та просторові межі перехідного періоду, окреслюються завдання та принципи застосування в Україні правосуддя перехідного періоду. До засад перехідного правосуддя проект МінТОТ відносить: 1. припинення безкарності; 2. відшкодування шкоди жертвам; 3. координацію зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань, міжнародних організацій, експертів; 4. інклюзивність, зокрема урахування поглядів жертв; 5. врахування ролі жінок у запобіганні та вирішенні конфліктів. Серед інших важливих аспектів законопроекту слід відзначити врегулювання питань гендерної справедливості, права на правду, заходів з неповторення окупації. Проектом пропонується створити інститут конвалідації (визнання судом або спеціальним органом виконавчої влади дійсними в рамках спеціальної процедури) правочинів, здійснених на непідконтрольних територіях. Регулюються питання реєстрації фактів народження, смерті, шлюбу на непідконтрольній території. Встановлюються особливості здійснення судочинства в конфліктний період, включаючи правила визначення територіальної підсудності, порядок судових викликів та повідомлень, підслідність кримінальних правопорушень, порядок здійснення досудового розслідування, особливості обчислення процесуальних строків, забезпечення діяльності судів на деокупованих територіях. Визначаються гарантії майнових прав у зв'язку з втратою контролю над певними територіями. Встановлюються особливості реалізації деяких цивільних і соціальних прав, наприклад, права на освіту, права на соціальне забезпечення, права на спадкування. Визначається порядок діяльності державних органів після відновлення контролю над непідконтрольними територіями, зокрема проведення виборів. Встановлюються засади реалізації прав корінних народів в перехідний період.

Таким чином, законопроект, представлений МінТОТ є всеохоплюючою «конституцією» перехідного періоду для України. На його підставі можлива розробка подальших нормативно-правових актів. Станом на травень 2021 року триває збір пропозицій від неурядових організацій і експертів щодо змін та доповнень до проекту закону. Так,

схвальний висновок і ряд пропозицій надала УГСПЛ [9]. Водночас, критично до проекту поставилася коаліція неурядових організацій, що опікується правами внутрішньо переміщених осіб, зокрема підхід у вигляді розробки єдиного закону як такий викликає в даних неурядових організацій сумніви. Також критиці піддаються деякі фундаментальні засади проекту закону та окремі його норми [1]. Можна припустити, що доля даного проекту закону ще не вирішена, і залежатиме від подальшого експертного обговорення, позиції органів державної влади та парламентарів. Проте в будь-якому випадку станом на 2021 рік дискусія про правосуддя перехідного періоду в Україні міцно перейшла в практичну площину.

02 червня 2021 Президент України своїм наказом ввів в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про деякі питання активізації процесу мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях» [7]. Цим рішенням Кабінету міністрів України пропонується «підготувати з урахуванням міжнародного досвіду законопроекти щодо запровадження на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях правосуддя перехідного періоду як цілісної політики держави з мирного врегулювання ситуації на цих територіях, подолання наслідків збройного конфлікту та досягнення соціальної злагоди і внести їх у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України».

Наразі недостатньо зрозумілим залишається чи йдеться про доопрацювання існуючого проекту, або про розробку цілком нового пакету законів. Однак, очевидним є те, що на рівні РНБО та Офісу Президента правосуддя перехідного періоду розглядається як інструмент деокупації та мирного врегулювання. Відповідно, слід очікувати подальшого розвитку державної політики України в цьому напрямку.

Література:

1. Аналіз Проекту Закону України «Про державну політику перехідного періоду». URL: <https://r2p.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/pozyczziya-koalicziyi-proyekt-zakonu-shhodo-derzhavnoyi-polituyu-perehidnogo-periodu.pdf> (дата звернення: 03.06.2021).
2. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. К.: "ПУМЕС", 2017. 592 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Tekst-monohrafiji-perehidne-pravosuddya.pdf> (дата звернення: 03.06.2021).
3. Господство права и правосудиепереходногопериода в конфликтных и постконфликтныхобществах Доклад Генерального

секретаря. S/2004/616. URL: <https://undocs.org/ru/S/2004/616> (дата звернення: 03.06.2021).

4. Мінреінтеграції оприлюднило текст законопроекту «Про державну політику перехідного періоду». URL: <https://armyinform.com.ua/2021/01/minreintegracziyi-oprylyudnylo-tekst-zakonoprojektu-pro-derzhavnu-polityku-perehidnogo-periodu> (дата звернення: 03.06.2021).

5. Пост-конфлікте правосуддя: практикум для українських юристів. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/post-konflikte-pravosuddya-praktykum-dlya-ukrajinskyh-yurystiv> (дата звернення: 03.06.2021).

6. Презентація законопроекту «Про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту». URL: <https://helsinki.org.ua/articles/prezentatsiya-zakonoprojektu-pro-zasady-derzhavnoji-polityky-zahystu-prav-lyudyu-v-umovah-podolannya-naslidkiv-zbrojnoho-konfliktu> (дата звернення: 03.06.2021).

7. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 червня 2021 року «Про деякі питання активізації процесу мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях». Указ Президента України №226/2021 від 02.06.2021.

8. УГСПЛ розробила дорожню карту правосуддя перехідного періоду для українського суспільства в умовах збройного конфлікту. URL: https://helsinki.org.ua/articles/uhspl-rozrobyla-dorozhniu-kartu-pravosuddia-perekhidnoho-periodu-dlia-ukrains-koho-suspil-stva-v-umovakh-zbrojnoho-konfliktu/?fbclid=IwAR0574wa3PZpG_vgL6lesljU5ZPNjtM_ZupxQwicKmJQbE0wK2YJaCsyj_1 (дата звернення: 03.06.2021).

9. Узагальнений висновок УГСПЛ на проект Закону України «Про державну політику перехідного періоду», розроблений Міністерством з питань реінтеграції ТОТ України. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/uzahalnenuy-vysnovok-uhspl-na-proiekt-zakonu-ukrainy-pro-derzhavnu-polityku-perekhidnoho-periodu-rozroblenuy-ministerstvom-z-pytan-reintehratsii-tot-ukrainy> (дата звернення: 03.06.2021).

10. Plotnikov O. Definingtransitionaljustice: scholarlydebateand UN precision, *LexPortus*, 2017, No. 1, P. 50-63.

Пономарьова Дарина Сергіївна

аспірантка кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК ВИДУ ВЗАЄМОДІЇ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Кардинальне реформування сектору безпеки і оборони України у відповідності до північноатлантичних стандартів обумовлює необхідність опанування та правової легалізації нових для національної практики засобів і способів публічного адміністрування. До них, зокрема, належать і стратегічні комунікації, які є особливим видом взаємодії між суб'єктами суспільних відносин. Слід сказати, що останнім часом у сфері правового регулювання стратегічних комунікацій відбувся істотний прорив, що, зокрема, знайшло своє виявлення у затвердженні Міністерством закордонних справ України низки правових документів, пов'язаних із складовими елементами досліджуваного виду взаємодії. Разом з тим слід сказати, що у правовій науці місце стратегічних комунікацій серед традиційних категорій адміністративного права ще не визначено.

Сутність стратегічних комунікацій у правовій науці розглядається у широкому та вузькому сенсі. «У найбільш широкому сенсі, який характеризується комплексним характером і включає управлінські, соціологічні, маркетингові, правові, військові та інші аспекти, стратегічні комунікації можна охарактеризувати як сукупність дій суб'єктів впливу, спрямованих на досягнення цілей комунікації (відповідно, такі цілі можуть бути управлінськими, комерційними, політичними та ін.). У правовому сенсі стратегічні комунікації постають як визначені Конституцією та міжнародними договорами України, законами України та підзаконними правовими актами види інформаційної діяльності суб'єктів публічного адміністрування та інститутів громадянського суспільства, спрямовані на досягнення їх цілей глобального характеру», [1, с.134] – зазначається у теоретичних джерелах. Слід сказати, що поняття «стратегічні комунікації» було вироблено у межах військових наук на початку цього тисячоліття. Як зазначають дослідники, активний розвиток стратегічних комунікацій розпочинається у 2002 р., коли «створюється Координаційний комітет з політики стратегічних комунікацій в межах Ради національної безпеки США. Діяльність цієї організації передбачала співпрацю усіх агентств з американським урядом і президентом. Досягненням цього комітету стала Національна стратегія

США щодо стратегічних комунікацій у публічній дипломатії від 2007 р.» [2].

Легальне поняття стратегічних комунікацій містилося у Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015, в якій останні визначалися як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави - публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [3]. Вказаний правовий акт втратив чинність у зв'язку з набранням чинності Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 «Про затвердження Стратегії воєнної безпеки України», а якому, на жаль, легальне визначення вказаного поняття відсутнє, хоча важливість стратегічних комунікацій у забезпеченні воєнної безпеки згадується декілька разів. Аналогічне визначення нині міститься у Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України, затвердженій наказом Міністерства оборони України від 22.11.2017 р. № 612. Кожен із наведених у визначенні стратегічних комунікацій елементів за своєю сутністю уявляє собою види взаємодії, разом з тим терміни «комунікації» та «комунікаційні спроможності» не притаманні правовій науці, що породжує певну неузгодженість дефініцій. Втім, якщо звернутися до визначення поняття «комунікації», яке, з тими чи іншими варіаціями, розуміється як процес інформаційної взаємодії, то можна перекоонатися, що те ж саме явище у правовій, політичній, соціологічній, психологічній та інших науках розуміється з точки зору теоретико-методологічного апарату цих наук, що і обумовлює наявність певних конотацій досліджуваного терміну.

Стратегічні комунікації за своєю сутністю є видом інформаційної взаємодії, суб'єкти якої прагнуть досягати своїх цілей за допомогою арсеналу спеціальних засобів, найбільш важливим з яких є стратегічний наратив. Не всі аспекти стратегічних комунікацій регулюються правовими нормами, адже складний комплекс засобів інформаційного впливу може спричинювати наслідки, що не можуть бути об'єктивно категоризовані (мова у першу чергу йде про емоційно-вольові наслідки). Разом з тим організаційні та нормативно-правові аспекти стратегічних комунікацій однозначно охоплюються методологічним апаратом правової науки.

За змістом стратегічні комунікації є спеціальним видом інформаційної взаємодії органів виконавчої влади та інших суб'єктів, що належать до сектору безпеки та оборони.

Стратегічні комунікації як особливий вид взаємодії Міністерства оборони України з іншими державними органами уявляють собою регламентовану нормами права і обумовлену правами та обов'язками

вказаних суб'єктів інформаційну взаємодію, спрямовану на досягнення їх цілей. Права регламентація цілей стратегічних комунікацій здійснюється на рівні загальнодержавних стратегій, доктрин та концепцій, прийнятих для забезпечення обороноздатності нашої держави. У частині організації стратегічних комунікацій та правового статусу її суб'єктів вказані відносини належать до предмету правової науки. Психологічні, соціологічні, політичні, економічні, військові аспекти стратегічних комунікацій належать до предмету вивчення відповідних наук.

Література

1. Шопіна І.М. Стратегічні комунікації як правова категорія: поняття та розвиток. *Наука і правоохорона*. 2020. №2. С.133-135.
2. Аулін О. Стратегічні комунікації: генезис теоретико-методологічних підходів західних партнерів. *Наукові перспективи*. 2020. № 5 (5). С.116-121.
3. Воєнна доктрина України: затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>.

Приймак Вадим Анатолійович

ад'юнкту наукового відділу організації підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Запобігання корупції є нині одним із пріоритетів діяльності органів військового управління. Як справедливо вказують автори монографії «Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження», сьогодні у наукових джерелах «загальноприйнятими вважаються правовий, соціологічний, державно-управлінський, економічний і політологічний підходи до аналізу корупції. Корупція є предметом дослідження суспільствознавців різних спеціальностей. Тому традиційний поділ дослідницьких підходів за науково-галузевою ознакою зазвичай доповнюється різними нетрадиційними класифікаціями, що об'єднує представників усіх галузей соціальних наук» [1, с.53-54]. Це обумовлює особливості використання методів наукового дослідження, їх розподіл за змістовною та галузевою ознакою.

Отримання об'єктивних, достовірних та надійних висновків, пропозицій та рекомендацій щодо певної проблеми значним чином

залежить від коректного обрання методів наукового дослідження. Зважаючи на велику кількість наукових досліджень, пов'язаних із правовими засадами протидії корупції у всіх сферах публічного адміністрування, можна визначити певні закономірності застосованих в них методів наукового пізнання. Слід сказати, що для правової науки характерним є використання двох груп методів: загальних та спеціальних. До перших з них, з тими чи іншими варіаціями, належать методи логіки, зокрема, аналізу, синтезу, дедукції та індукції. Їх згадування міститься у багатьох наукових дослідженнях, присвячених правовому забезпеченню функціонування сектору безпеки і оборони.

Аналіз, як метод пізнання, представляє «уявне або практичне розчленовування цілісного предмета на складові елементи і їхнє наступне дослідження, реалізоване відносно незалежно від цілого, що дає можливість виділити істотні та несуттєві сторони і зв'язки явища, визначити кожен з якостей з погляду значення і ролі в розглянутому єдиному цілому, відокремити загальне від одиничного, необхідне від випадкового, головне від другорядного» [2, с.36-37]. Роль аналізу для визначення властивостей запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління є безперечною – так, за допомогою цього інструменту дослідник може виокремити необхідні та достатні елементи феномену «корупція», визначити головні та другорядні чинники, які на неї впливають, з'ясувати роль кожного суб'єкта у запобіганні цьому явищу. Метод синтезу, який виступає своєрідним антиподом метода аналізу, навпаки, дозволяє поєднати у нових правових категоріях суттєві та необхідні елементи, за допомогою чого створюються нові дефініції, класифікації та структури. Ці два методи переважно застосовуються разом, оскільки щось синтезувати можна лише на основі виокремлених на попередньому етапі суттєвих, необхідних та достатніх, ознак певного явища або процесу. І, навпаки, перелік таких важливих для створення наукової концепції ознак може знайти своє практичне застосування лише у разі їх поєднання у новій теоретичній або емпіричній конструкції.

Методи дедукції та індукції також взаємно пов'язані, хоча характер зв'язків між ними не характеризується таким ступенем взаємообумовленості, як у методів аналізу та синтезу. «Індукція – метод пізнання, коли на основі часткових передумов робиться узагальнення (загальний висновок, правило, положення), коли на основі емпіричних даних формуються теоретичні знання. Протилежний йому метод дедукції – це метод пізнання, що полягає у виведенні висновків часткового характеру із загальних передумов» [7, с.39], - зазначається у теоретичних працях з методології наукового дослідження. Значення емпіричних даних у дослідженні, присвячених правовим аспектам запобігання корупції у секторі безпеки і оборони, важко переоцінити, оскільки саме емпірика дає

відповіді на питання, наскільки загрозливим є вплив корупційних ризиків на успішність виконання завдань щодо забезпечення оборони України, суверенітету нашої держави, її територіальної цілісності і недоторканності. Як справедливо зазначають з цього приводу науковці, «передумовою створення ефективної моделі протидії корупції у Збройних Силах України є врахування корупційних ризиків, які виникають на рівні військової частини. При цьому зниження боездатності військових частин внаслідок негативного впливу корупційних ризиків спостерігається за наступними показниками (за ступенем значущості): забезпеченість матеріально-технічними засобами; укомплектованість особовим складом; морально-психологічний стан особового складу; укомплектованість та стан озброєння і військової техніки» [3, с.50]. Метод індукції дозволяє простежити зв'язок між кожним із названих факторів і загальним рівнем оцінки корупційних ризиків у системі військового управління.

3-поміж загальнонаукових методів пізнання слід також згадати системно-структурний метод. Сутності феномену системи, видам соціальних систем, взаємовпливу категорій «система» та «структура» присвячені численні наукові дослідження, в яких обґрунтовано властивості цих категорій (найбільш важливою з яких нам уявляється емерджентність), а також особливості їх побудови у різних сферах суспільних відносин. Застосування системно-структурного методу у дослідженнях, присвячених правовому забезпеченню запобігання корупції, дає змогу визначити ті елементи військового управління, впливаючи на які, можна досягти оптимізації функціонування всіх сил оборони, нівелювати негативний вплив присутніх в ній корупційних ризиків.

Метод моделювання також належить до загальнонаукових методів пізнання. Його сутність полягає в тому, щоб на підставі вивчення мети, якої прагне досягти система або суб'єкти, які на відповідну систему впливають, створити ідеальне відображення таких бажаних змін. Модель не тотожна цілі, як не тотожна ї досягненню цієї цілі, вона не тотожна системі у будь-якій стадії розвитку останньої. Разом з тим модель поєднує найбільш суттєві закономірності та тенденції, притаманні зміні властивостей певної системи або процесу, що дозволяє робити їх об'єктом наукового пізнання.

Загальнонаукові методи пізнання включають також метод документального аналізу, який дозволяє на підставі вивчення рішень національних та міжнародних судів, планів органів публічної влади та звітів про їх виконання, а також інших документів визначати тенденції та закономірності розвитку суспільних відносин, у тому числі й у сфері запобігання корупції.

Серед інших методів пізнання слід також назвати соціологічний метод, який дозволяє отримувати відомості щодо актуального стану розвитку соціальних процесів і груп.

До спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких доцільно при проведенні наукових досліджень, присвячених правовим аспектам запобігання корупційним правопорушенням в органах військового управління, у першу чергу належить історико-правовий метод. Вивчення норми права в динаміці, з моменту формулювання першої редакції правового документу, відстеження причин та умов внесення до правового акту змін та доповнень у поєднанні з аналізом змін політичної, економічної, безпекової ситуації дозволяє отримати якісно нове знання про предмет дослідження, найбільш повно дослідити якого суттєві риси та властивості.

Компаративно-правовий метод дає змогу отримати інформацію про розвиток процесів запобігання корупції в інших державах, порівняти зарубіжний і національний досвід, визначити найбільш варті впровадження у національну практику здобутки. Одним із прикладів вдалого застосування компаративно-правового аналізу може бути визначення залежності міжнародних індексів, які визначають чутливість до корупції, і актуального стану розвитку законодавства та організації публічного адміністрування у секторі безпеки та оборони.

Наведені вище методи уявляють собою класичні для сучасних правових досліджень способи наукового пізнання явища запобігання корупції. Разом з тим слід зазначити, що певні особливості предмету дослідження доцільність обумовлюють застосування синергетичного, прагматичного, аксіологічного та інших методів.

Література:

1. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
2. Ткаченко О.К., Рудніцький В.Л., Зіновчук А.В. Методика наукових досліджень. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. 151 с.
3. Тарасов С. Корупційні ризики, які впливають на боєздатність військових частин Збройних Сил України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4/2 (52). С. 47–52.

Рекотов Петро Валентинович
доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін
Запорізького національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИННІ ВИМОГИ ГІТЛЕРІВСЬКИХ ОКУПАНТІВ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Події Другої світової війни супроводжувалась рядом жажливих злочинів гітлерівців по відношенню до прав цивільного населення і військовополонених зокрема на захопленій території України під час окупаційного режиму. Це були масові, здебільшого заздалегідь сплановані злочини, які здійснювались як за наказами «зверху», так і за ініціативою окремих посадових осіб. Їх організаторами і виконавцями були вище керівництво, підрозділи СС, а також інші установи гітлерівської Німеччини та її союзників, і, в тому числі, командування вермахту.

Окупанти залучали військовополонених до важких, мученицьких робіт по розчищенню мінних полів і інших небезпечних для здоров'я і життя роботах, не тільки не забезпечували їх постачанням, харчуванням, одягом і приміщенням, але й з метою масового знищення і отруєння годували, згідно наказам, падаллю, трупами коней, зібраними з цією метою в окремо відведені місця. Не тільки не накладали дисциплінарних стягнень на тих військовополонених, які порушували порядок, а за найменший непослух, згідно директивам, розстрілювали їх на місці, мало місце знущання і глумління над тілами тих військовополонених, які загинули.

У своєму таємному наказі від 2 липня 1941 року за № 1332-41 про «поводження з ворожим цивільним населенням і російськими військовополоненими в завойованих областях» фюрер передбачав, що «будь-яка людяність по відношенню до військовополонених суворо переслідується». У другому параграфі цього наказу («Нагляд за військовополоненими») говорилося «Будь-яке порушення з боку полоненого таїть небезпеку і вимагає застосування зброї. По полоненим відкривати вогонь без попередження» [1, с. 216].

У пам'ятці управління збройних сил про охорону радянських військовополонених вимагалось «вживання якнайсуворіших заходів при виявленні найменших ознак опору й непослуху! Для придушення опору нещадно застосовувати зброю. По військовополонених, які намагаються бігти, негайно стріляти (без окрику), силкуючись у них влучити» [2, с. 34].

6 червня 1941 р. командування вермахту видало додаток до директиви штабу верховного головнокомандування про ставлення до політкомісарів Червоної Армії. У ньому зазначалося: «Комісари не вважаються солдатами; на них не розповсюджується захист

військовополонених, що існує за нормами міжнародного права. Після відокремлення вони підлягають знищенню» [3, с. 109].

Наказ по 203-му німецькому піхотному полку від 2 листопада 1941 р. за № 109, який з посиланням на наказ верховного головнокомандуючого німецькою армією передбачав використання військовополонених на воєнних роботах, зокрема по розчищенню мінних полів, у тому числі й німецьких. «Верховний головнокомандуючий армією, – говорилося в цьому наказі, – генерал-фельдмаршал Рунштедт наказав, щоб поза бойовими діями, з метою збереження німецької крові, пошук мін і розчищення мінних полів здійснювалось російськими військовополоненими» [1, с. 218]. Вимоги і дії окупантів спрямовані на знищення військовополонених особливо широко застосовувались на першому етапі війни, коли події на фронтах розвивалися на користь Німеччини і потреба в робочих руках не була такою відчутною, та й втрати Червоної Армії полоненими були досить значними.

Керівництво Німеччини видавало накази, спрямовуючи свої війська на позбавлення військовополонених одягу, особливо теплого, взуття та харчів. Ще до нападу на СРСР у детальному циркулярі на 8 сторінках за № 121/4 від 6 червня 1941 р. «Про принципи постачання у східному просторі» військам доводилось: «На постачання одягом не розраховувати. Через те особливо важливо знімати з військовополонених придатне взуття і негайно використовувати весь придатний одяг, білизну, шкарпетки і т. ін.»

Про порушення норм міжнародного права на окупованій території України свідчить також наказ командуючого 6-ю німецькою армією Рейхенау «Про поведінку військ на Сході» від 13 листопада 1941 року, в якому сказано: "Постачання харчуванням місцевих жителів і військовополонених є непотрібною гуманністю» [4, с. 53].

20 липня 1942 р. з'являється черговий наказ про таврування радянських військовополонених. Цей наказ командуючий поліцією порядку України 4 вересня 1942 р. розіслав всім командирам поліції порядку для негайного виконання. В ньому говориться: «Клеймение не являється вичерпним заходом. Поетому, а также виду нехватки санитарного персонала, не следует нагружать его осуществлением немецкий санитарный персонал» [5].

Незалежно від мотивів і перипетій, пов'язаних з виданням цього наказу і подібних йому, незалежно від того, в якій мірі він був проведений в життя, його зміст має протиправний характер, а сам намір вищих воєнних органів реалізувати його на території України, так само як і на інших східних територіях, вказує на злочинний характер окупаційного режиму.

Норми міжнародного права, які регламентували правовий режим військовополонених, цинічно порушувались гітлерівським керівництвом і його військами під час окупації України. При цьому порушення прав військовополонених мали характер організованості, систематичності і

планомірності.

Література:

1. Цит. з кн.: *Минасян Н.М.* Международные преступления третьего рейха. Саратов : Изд. Саратовского университета, 1977. 387 с.
2. Історія застерігас: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. Київ : Політвидав. України, 1986. 264 с.
3. Судебный процесс по делу верховного главнокомандования гитлеровского вермахта. Приговор 5-го американского военного трибунала, вынесенный в Нюрнберге 28 октября 1948 г. Москва : Прогрес, 1964. 360 с.
4. Німецько-фашистській окупаційний режим в Україні: 36 документів і матеріалів. Київ : Держполітвидав України, 1963. 488 с.
5. Правда. 1943. 2 августа.

Рибальченко Аліна Вадимівна

здобувачка вищої освіти

Донецького державного університету управління

Циклаурі Олена Бежанівна

старша викладачка кафедри спеціально-правових дисциплін

Донецького державного університету управління

ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Пошук способів ефективного попередження та врегулювання суперечок у суспільстві є вельми актуальною проблемою сьогодення. Через те, що врегулювання певних конфліктів та непорозумінь за допомогою звернення до суду не завжди має позитивний результат та не задовольняє інтереси обох сторін, постає питання формування та розвитку альтернативного виду вирішення спорів – медіації.

Медіація – це добровільна, позасудова, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. Наразі медіація немає законодавчого закріплення в Україні.

Проблеми становлення та розвитку медіації, як альтернативного методу врегулювання спорів, конфліктів, суперечок та непорозумінь розглядалося великою дослідників, проте, залишається чимало невіршених питань.

Метою дослідження є привернення уваги щодо відсутності відповідного законодавчого врегулювання з питань медіації.

Медіація є досить популярною альтернативою вирішення спорів у більшості країн, наприклад, альтернативне вирішення спорів у Австралії з'явилося ще задовго до появи медіації [2, с. 105].

Поняття та методи медіації наявні в багатьох законодавчих актах іноземних держав, а саме: Акт медіації Республіки Мальта, Закон Румунії «Про медіацію та організацію професії медіатора», Єдиний закон США про медіацію тощо.

Українські дослідники зазначають, що медіація є додатковим способом урегулювання конфліктів шляхом примирення за допомогою третьої особи, яка має спеціалізацію медіатора, в умовах нейтральності, справедливості та конфіденційності [3, с. 25].

Методи медіації використовувалися в багатьох сферах життя, яскравими прикладами є: договірна атестація – інструмент задля поліпшення комунікацій між керівником та підлеглим, який є особливо корисним у якості альтернативної моделі посередництва, оскільки зберігає ієрархічну владу наглядових органів, заохочуючи діалог та усуваючи розбіжності в думках [4, с. 15].

Медіація має бути добровільною для обох сторін – саме така концепція закріплена в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи «Про сімейну медіацію» від 21 січня 1998 р. № (98)1 (зокрема, положення «медіація не повинна бути обов'язковою»), а також у п. 10 преамбули Директиви 2008/52/ ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про деякі аспекти посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах» від 21 травня 2008 р., де вказано: «Директива повинна стосуватись процесів, за яких дві чи більше сторони в міжнародному спорі роблять спробу самостійно, на добровільній основі досягти мирової угоди під час розв'язання їхнього спору за допомогою медіатора».

Медіацію та її методи можна застосовувати в різних сферах життя, вдалим рішенням також є використання методів медіації в школі. Прикладом позитивного впливу медіації є досвід США: «посередництво однолітків допомогло знизити рівень злочинності в школах, заощадити час консультантів та адміністраторів, підвищити самооцінку, поліпшити відвідуваність і стимулювати розвиток лідерських якостей та навичок вирішення проблем серед учнів. У період з 1991 по 1999 рік кількість таких програм вирішення конфліктів у школах США збільшилася на 40%» [5, с. 42].

В Україні існує велика кількість літератури щодо медіації різних сфер життя, однією із яких є посібник для шкільних служб медіації «Демократична школа». Перевагами медіації однолітків є:

- конфлікти в школі не нагнітаються (не розростаються), отже, не витрачається час та енергія учасників;
- конфлікти не поширюються на більшу кількість людей (клас, групу однолітків);
- батьки не мусять звертатися до «зовнішніх» інстанцій (до поліції, інших служб);
- вчителі, замість того щоби шукати винних і карати, пропонують участь у медіації;
- енергію сторони конфлікту спрямовують на пошуки порозуміння;
- немає переможених, є лише переможці, тому що впоралися з конфліктом (win-win);
- учні, які вирішують свої конфлікти й суперечки за допомогою медіатора, здобувають соціальні навички та громадянські компетентності [6, с. 3].

В Україні до Верховної Ради було надано низку законопроектів: Проект Закону «Про медіацію» № 7481 від 2010 року, законопроект «Про медіацію» № 8137 від 2011 року, також подавалися законопроекти «Про медіацію» під номерами №10301, №10302 від 2012 року, №2425а, №2425а-1 від 2013 року, №2480, №2481-1 від 2015 року, №3665 від 2015 року, та Проект закону «Про діяльність у сфері медіації» №10425 від 2019 року. Проте всі вони були відхилені та відкликані за певних причин.

Варто також відзначити, що попри відсутність спеціального законодавства, Україна може пишатися своїм власним досвідом застосування процедури медіації, який підтверджує високу ефективність цього інституту при вирішенні конфліктів. Так, починаючи з 2003 року активно проводяться експерименти в судах. Також на території України діє ціла низка Регіональних Груп Медіації, які об'єдналися в Асоціацію Груп Медіації України та Український Центр Порозуміння, який активно займається впровадженням програм примирення потерпілих і правопорушників та просвітницькою діяльністю в цій сфері [7].

Наразі медіація є гарною альтернативою вирішення спорів, яка користується великою популярністю в закордонних країнах і знаходиться на старті своєї поширеності в Україні, вона є достатньо розвиненою щоби мати належне законодавче підґрунтя.

Підсумовуючи раніше досліджене, вважаємо, що наша держава потребує остаточного законодавчого врегулювання інституту медіації, як альтернативного способу вирішення спорів.

Література:

1. Про медіацію: проєкт від 2019 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ПЮ1110А?an=332> (дата звернення: 10.05.2021).
2. Boulle, Laurence Mediation: Principles, Processes, Practice (2nd ed.). Chatswood, N.S.W.: LexisNexis Butterworths. 2015. 271 p.
3. Кармаза О.О.. Інститут медіації: Основні концепції розвитку. *Підприємництво і господарство*. 2017. Вип. 2. С. 24–28.
4. Party-Directed Mediation: Facilitating Dialogue Between Individuals. by *Gregorio Billikopf, University of California*. 2014. On-line 3rd Edition. P. 14–19.
5. Gerber, S 1999, 'Does peer mediation really work?', *Professional School Counseling*, 2, 3, p. 169.
6. Дацько О., Боченкова В., Якименко В. Шкільна медіація: посібник. Черкаси, 2019. 24 с.
7. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. *Міністерство юстиції України*: веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11347 (дата звернення: 10.05.2021).

Самбор Микола Анатолійович

начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, кандидат юридичних наук

ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Права і свободи, інтереси людини перебувають у центрі уваги більшості дослідників гуманітарної та соціальної сфер, перш за все сфери юриспруденції. Думається, що саме права, свободи та інтереси людини складають незмінну більшість питань правової дійсності. Причин для того багато, та перш за все останні криються у тому, що саме права, свободи й інтереси визначають не лише зміст правовідносин, а й визначають місце людини у соціальному світі, її буття у всіх проявах, а також виступають дорогоказами для розвитку соціуму та кожної особистості у ньому.

Серед усього багатоманіття прав, свобод та інтересів останнім часом особливу вагу набуло право людини на свободу мирних зібрань. Право на свободу мирних зібрань виступає мірилом демократичності суспільних відносин, на що вказується у доповідях міжнародних організацій за результатами моніторингових місій у країнах світу.

Після подій на Майдані у 2014 році українці здобули більшу свободу реалізації своїх прав, зокрема, права на свободу об'єднання, права на мирні зібрання та права на вільне вираження своїх поглядів [1, с. 29]. Водночас часом спостерігається напруженість між учасниками мирних зібрань, що мають протилежні інтереси [1, с. 33]. Подібний висновок за результатами досліджень дозволяє ствердно говорити про активне здійснення громадянами їх права на свободу мирних зібрань. Водночас є всі підстави стверджувати про те, що українське суспільство та окремі його члени не готові до справжньої свободи здійснення цього права усіма без винятку носіями у тому числі й представниками, які прагнуть реалізувати протилежні, зокрема й антагоністичні інтереси.

Звернення громадян до їх конституційного права на свободу мирних зібрань має декілька векторів розвитку, а відтак і причин: по-перше, українське суспільство переконливо засвідчило, що право на свободу мирних зібрань є одним із важливих громадянських прав, що забезпечують можливість реалізації особистості у суспільстві, а також впливу особи на ухвалення державно-правових рішень суб'єктами, які утримують владу у суспільстві та державі; по-друге, свобода здійснення цього права має дві основні складові: свобода здійснення права на мирні зібрання кожною людиною з одного боку та готовність суб'єктів владних повноважень забезпечити безперешкодну свободу здійснення цього права, навіть в умовах, коли здійснення права на свободу мирних зібрань суперечить інтересам носіїв владних повноважень або загрожує утриманню владних повноважень конкретними представниками політичної еліти з іншого боку.

Україна 20-х років ХХІ століття має свою специфіку державотворчих та правотворчих процесів, що зумовлено перш за все особливостями утримання політичної влади у законодавчому органі, виконавчій гілці представниками однієї політичної сили, чого до цього часу у незалежній Україні не було, а натепер – прагнення полонити судову гілку представниками, лояльними до цієї політичної сили.

Процеси правотворення та законотворчості дають уявлення про основні пріоритети, які визначені владною політичною елітою у сфері законотворчості. З усього, питання забезпечення здійснення, охорони та захисту права на свободу мирних зібрань людини в Україні залишаються ілюзорними, а також не викликають не лише жвавих, а будь-яких інтересів суб'єктів правотворчості та законотворчості.

Переконані у тому, що здійснення права на свободу мирних зібрань не можна відставляти на другий чи третій, четвертий плани. Право на свободу мирних зібрань демонструє не лише прикладні аспекти формування комунікативних зв'язків у суспільстві, можливості демонстрації власних інтересів окремих осіб чи груп, а й найголовніше –

доносити зміст інтересів людини до представників владних повноважень, суб'єктів публічної адміністрації, а у разі неможливості бути почутими – продемонструвати право спротиву владі та сумніву легітимності здійснення політичної влади у країні, окремих аспектів у всіх сферах суспільного життя, наприклад, відстоювання необґрунтовано завищених цін на енергоносії, газ та газопостачання тощо. Право на свободу мирних зібрань засвідчує свою реальну спроможність у відстоюванні, у тому числі захисті та охороні інших прав, свобод та інтересів людини і громадянина від зазіхань інших учасників суспільних відносин та перш за все від утисків з боку представників особливого суспільного інституту – держави.

Історія становлення незалежної України демонструє, що право на свободу мирних зібрань відіграло виключну роль як у здобутті незалежності України (доречно пригадати різноманітні форми здійснення права на свободу мирних зібрань наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого століття, наприклад, страйки шахтарів, так звана «революція на граніті», здійснення цього права найбільш прогресивним прошарком населення – студентством, які так прагнули творити і жити у незалежній, демократичній, правовій і соціальній своїй державі – Україні), подальшій розбудові незалежної країни, у процесах державотворення та правотворення. Саме право на свободу мирних зібрань відіграло ключову роль у переломних періодах української державності. Досить пригадати здійснення цього права під час акцій «Україна без Кучми», часів Помаранчевої революції, не говорячи про Революцію гідності. Саме право на свободу мирних зібрань згуртувало українську націю та українській народ у прагненні до європейських цінностей та європейської сім'ї, право на свободу мирних зібрань, і не яке інше суб'єктивне право (навіть право на життя) об'єднало український народ навколо національної ідеї української державності. Не менш важливим є використання здійснення права на свободу мирних зібрань під час виявлення, формулювання суспільної думки, що безпосередньо стосується ринку землі в Україні. Отже, право на свободу мирних зібрань прямо чи дотично, безпосередньо чи опосередковано стосується ряду важливих, соціально і державно значущих питань, викриваючи корінні інтереси людини не лише у політичній площині, а й у економічній, соціальній, культурній сферах, навіть в умовах карантину.

Упевнено можемо говорити про те, що право на свободу мирних зібрань продемонструвало і продовжує засвідчувати свою ефективність як для кожної окремо взятої людини, так і для громади у цілому.

Очевидно, що правове врегулювання права на свободу мирних зібрань стає конче необхідним. Спроби правового регулювання суспільних відносин зі здійснення, охорони та захисту права на свободу

мирних зібрань залишаються марними. Це не додає якості правовій системі та системі законодавства України. Водночас, маємо зауважити, що надмірна правова зарегульованість суспільних відносин зі здійснення права на свободу мирних зібрань, на наш погляд, зовсім не потрібна українському суспільству, яке лише за останні декілька років піднялось на декілька щаблів свого розвитку. Натомість глибоко переконані у тому, що розуміння змісту правовідносин зі здійснення права на свободу мирних зібрань можливе виключено у разі повного дослідження всіх елементів цих правовідносин. Вважаємо, що здійснення права на свободу мирних зібрань для його носіїв повинно залишатися у межах свободи поведінки особи, натомість якісне регулювання за допомогою норм права повноважень суб'єктів публічної адміністрації, посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, службових осіб підприємств, установ, організацій від ефективного виконання повноважень яких залежить можливість та свобода здійснення досліджуваного права є вкрай важливими і необхідними для українського суспільства, його правової системи. Свідомі того, що для суспільства, зазвичай, здійснення права на свободу мирних зібрань асоціюється із масовими заходами, що відбуваються у громадських (публічних) місцях. Саме таке уявлення про право на свободу мирних зібрань побутує не лише серед пересічних громадян України, а й серед ряду науковців, які залишають поза увагою те, що право на свободу мирних зібрань здійснюється людиною не лише під час реалізації особистості у політичній площині. Про право на свободу мирних зібрань можна і слід вести мову, наприклад, під час організації та проведення будь-яких заходів, наприклад, весілля, дня народження, зборів клубу любителів собак тощо.

Зазначене вище, на нашу думку, дозволяє зробити висновок про неприпустимість звуження особистої свободи зі здійснення права на свободу мирних зібрань шляхом прийняття спеціальних законодавчих норм, які створюють легальний механізм чи алгоритм здійснення права на свободу мирних зібрань. Подібне правове регулювання суспільних відносин зі здійснення права на свободу мирних зібрань, на наш погляд, свідчатиме про пряме втручання держави у приватно-правову сферу реалізації особистості та призводитиме до поступового, у тому числі й за допомогою правових засобів, наступу та утиску свободи особистості, невід'ємною складовою якої ї право на свободу мирних зібрань.

Підсумовуючи аналіз державно-правових явищ навколо розуміння та здійснення права на свободу мирних зібрань, його охорони та захисту шляхом ухвалення відповідних законодавчих норм, наголосимо, що якісного правового регулювання перш за все потребують кореспондуючі праву на свободу мирних зібрань обов'язки учасників

суспільних відносин зі здійснення цього права, зокрема суб'єктів публічної адміністрації, владних повноважень, посадових осіб, від здійснення повноважень яких залежить як сама можливість здійснення права на свободу мирних зібрань, так і його свобода.

Література:

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016 р. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. 61 с.

Скурта Артем Андрійович

аспірант кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка»

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ І. ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО, ЯК СПРОБА ІНТЕГРУВАТИ ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ У ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДИСКУРС

В останні роки Україна взяла курс на євроінтеграцію. Це супроводжується змінами у різних сферах життя українців. Зокрема змінням поглядів на історію української державності та її місця в історії Європи. Але без удосконалення структури (періодизації) цієї історії, її неможливо буде інтегрувати в загальноєвропейську модель періодизації державності.

З моменту проголошення незалежності України формаційний підхід щодо періодизації історії держави і права був замінений на цивілізаційний, який, зокрема, поширений у країнах ЄС. Але це не означає, що до цього часу не велись спроби українських науковців структурувати історію української державності у межах цивілізаційного підходу. Перші такі спроби можна знайти в працях М. Грушевського. Але, сам М. Грушевський не зосереджував свою увагу на періодизації, а навпаки, більше фокусувався на дослідженні історичних подій та процесів у минулому української держави [1, с. 165]. Тому, дана концепція періодизації може слугувати тільки опорою при дослідженні, в першу чергу, його наукових праць щодо історії української державності, та загалом, як окрема структура історичних процесів українського державотворення.

Окрім М. Грушевського спроби структурувати історію української державності у межах цивілізаційного підходу можна простежити серед українських науковців в еміграції, зокрема І. Лисяка-Рудницького. Саме він ще у 1978 р. під час проведення круглого столу українських істориків виступив із доповіддю, що була присвячена

проблемам термінології і періодизації у навчанні української історії [2, с. 589] й порушив питання про недосконалість існуючих підходів щодо систематизації історії українського державотворення, а саме, формаційного та цивілізаційного. І. Лисяк-Рудницький запропонував власну концепцію періодизації української державності, що усувала виявлені недоліки попередніх. Серед головних зауважень І. Лисяк-Рудницький виділяє відірваність їх від загальних (всесвітніх) історичних процесів, зокрема використання таких назв періодів як «княжа доба» та «козацька держава», що не дає можливостей включити наявну періодизацію української державності у загальноєвропейську та «штучно ізолюють український історичний процес від ширшого контексту» [2, с. 89].

Через ці обставини вчений розпочав працю з інтеграції періодизації української державності у загальноєвропейську модель. Запропонована ним концепція виглядає наступним чином: «стародавня і середньовічна Україна; Україна у ранньоновітній час; Україна XIX століття; Україна XX століття» [2, с. 89]. На його думку, як університетського викладача, дана концепція усуває недоліки існуючих, а також дає змогу іноземцям більш зрозуміліше вивчати історію української державності. Разом з тим він підкреслює, що його концепція не є ретельною та завершеною, тим самим залишаючи простір для її удосконалення: «Я не буду тут, звичайно, намагатися детально розробити запропоновану схему періодизації», пише науковець [2, с. 89]. Через що, запропонована ним ідея щодо удосконалення періодизації українського державотворення, також само як і періодизація М. Грушевського, чекає слухного часу для продовження дослідження.

Нажаль, навіть з проголошенням незалежності України у 1991 р., зауваження І. Лисяка-Рудницького не знайшли повного свого відтворення у сучасних концепціях українського державотворення. Розпочавши роботу зі створення власних концепцій періодизації української держави, історики та правознавці в переважній більшості працювали в межах цивілізаційного підходу, звертаючись в своїй більшості до праць М. Грушевського без врахування запропонованих підходів І. Лисяка-Рудницького. Через що, ми можемо спостерігати ті ж самі недоліки, які виявлені науковцем у минулому столітті, які переходять від однієї концепції до іншої: починаючи з «Україна: історія» О. Субтельного [3] та закінчуючи останніми науковими працями.

Отже, запропонована концепція періодизації історії української державності І. Лисяком-Рудницьким стала інноваційною у другій половині минулого століття. А рух українських науковців у власних національних межах призвів до того, що напрацювання І. Лисяка-Рудницького стосовно включення історії української державності в

загальноєвропейський простір залишаються актуальними до сих пір. Разом з тим, запропонована ним концепція залишає простір для удосконалення, тим самим роблячи її привабливою для сучасних науковців, через вибір європейського напрямку розвитку української держави. Дослідження концепції періодизації І. Лисяка-Рудницького дасть змогу Україні інтегрувати історичні процеси минулого нашої країни у загальноєвропейський дискурс.

Література:

1. Кульчицький С. В. Періодизація вітчизняної історії у працях Інституту історії України НАНУ. *Український історичний журнал*. № 3, 2011. с. 161-173.
2. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. 2-е видання. Київ : Дух і Література, 2019. т. 1. 632 с.
3. Субтельний О. Україна : історія / пер. з англ. Ю. Шевчук. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Сідоренко Юлія Михайлівна

аспірантка Міжнародного гуманітарного університету

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ ДЕПОРТАЦІЇ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Питання належної кваліфікації злочину депортації залишається актуальною проблемою доктрини сучасного міжнародного та національного кримінального права. У роботах сучасних дослідників, таких як Б. Бабін, О. Плотніков та інші насамперед робляться спроби визначити склад злочину депортації у вимірі злочину геноциду, зокрема у тому вигляді як він закріплений у Кримінальному кодексі (КК) України 2001 р. Водночас наразі законодавець приділяє значну увагу до питання належного покарання за міжнародні злочини шляхом внесення відповідних змін до кримінального закону. У цьому вимірі окрему увагу слід звернути на проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27 грудня 2019 р., схвалений у 2021 р. Верховною Радою та спрямований 7 червня 2021 р. на підпис Президентів України [1].

Вказаний проект змінює текст норм ст. 442 КК України щодо геноциду, але ці правки носять характер редакційних. Водночас проектом до КК України серед інших додається нова стаття 442-1, за якою до

злочинів проти людяності відносяться умисне вчинення (заподіяння) в межах усвідомленого широкомасштабного нападу або систематичних нападів на цивільне населення у формі: депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, на територію іншої держави (п. 2 ч. 1 цієї запропонованої статті); насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави (п. 3 ч. 1 цієї запропонованої статті).

Також проектом № 2689 запропоноване доповнити «Прикінцеві та перехідні положення» КК України розділом III, за якою якщо діяння, передбачені, зокрема у статті 442-1 КК України, на момент їх вчинення не визнавалися злочином відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність, але визнавалися злочином геноциду, злочином агресії, злочином проти людяності або воєнним злочином відповідно до норм міжнародного права, вважається, що такі діяння на час їх вчинення визнавалися такими, що є злочином, відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність.

Також новели проекту № 2689 пропонують унеможливити застосування до осіб, які вчинили злочин, передбачений статтею 442-1 КК України, амністію згідно ч. 2 ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні». Також пропонується заборонити застосування до такого злочину звільнення від кримінальної відповідальності згідно ч. 3 ст. 44 КК України, звільнення від покарання за ст. 74 КК України, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом за ст. 69 КК України. Крім того новели проекту, шляхом змін до ст. 49, ст. 68 та ст. 80 КК України, передбачають не застосування до передбачених статтею 442-1 КК України давності та можливість позитивного ув'язнення за замах на такі злочини. Проектом № 2689 передбачене віддати підслідність щодо охоплених статтею 442-1 КК України злочинів до СБУ та дозволити провадження щодо цих злочинів заочно, шляхом відповідних доповнень до процесуального закону.

Отже, зважаючи на наведене, питання належної кримінально-правової кваліфікації депортації, з урахуванням новел кримінального закону, має стати предметом нових наукових досліджень.

Література:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та

гуманітарного права. Номер, дата реєстрації: 2689 від 27.12.2019; URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804

Сокальська Олена Володимирівна
кандидатка юридичних наук, доцентка

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ У ПРАЦЯХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІСТІВ XVI СТ.

Відродження у період XV–XVI ст. античної правової традиції відбувалося в умовах критики чинної правової системи. Італійські правники, більшість з яких були випускниками юридичних факультетів місцевих університетів, як зокрема Філельфо, Альберті, стали першими, хто почав виступати за перегляд системи покарань [1, с. 71], підтримуючи платонівське виправлення-покращення як реакцію на протиправну поведінку. Однак, більшої популярності здобув утилітарний підхід, що смертної кари мають уникнути лише ті злочинці, які здатні працювати. Так, Філарете у *Трактаті про архітектуру* зазначав, що нерозумно позбавляти особу життя, якщо вона може приносити користь суспільству. Праця, не лише як каральний елемент для злочинців, але і як виправний для широкого кола делінквентів, стане ключовою складовою у широкому дискурсі соціальних перетворень XVI ст.

Наслідувати римській традиції використання злочинців на каторжних роботах у якості заміни смертній кари, як і Філарете, пропонував англійський правник та державний діяч Томас Мор у своїй *Utonii* (1516 р.). Уже на перших сторінках автор підіймає питання гуманізації в Англії чинної системи покарань та боротьби з пауперизмом [2]. Серед основних причин злочинності Т. Мор називав бідність і безробіття. Ні закон, ні суворі покарання не будуть запобігати злочинам. Й оскільки проблема злочинності лежить у соціальній площині (а не лише правовій), то і для її вирішення слід удосконалювати різні сфери суспільного життя, а при реформуванні системи покарань орієнтуватися ще й на релігійні та моральні норми [3, с. 369–370]. «Яке ж покарання буде підходящим?» – задається питанням автор і пропонує орієнтуватися на практику «досвідчених в управлінні державою» римлян, що відправляли злочинців у каменоломні [2, с. 66].

Т. Мор пропонує взяти за взірець досвід двох вигаданих народів: полілеритів та, власне, жителів Утопії. У перших – злодіїв не страчували, а присуджували до громадських робіт на користь держави або їх наймали, за ціну нижчу ринкової, приватні особи. Утримували таких осіб за

рахунок пожертв або встановлених державою зборів або ж вони самі заробляли на своє утримання.

Засуджені працювали без кайданків, носили однаковий одяг, коротку зачіску, а одне вухо їм підрізали. Тих, хто старанно виконував роботу, в камерах замикали лише на ніч. Думається з огляду на схожість цієї процедури з обернською системою, що буде впроваджена лише через 300 років, М. Гернет зазначав, що ідеї Т. Мора були провісниками того, що з'явилося лише через сотні років, або залишаються провісниками й нині невідомого майбутнього [4, с. 473]. І дійсно, у сучасних в'язничних системах вільне перебування засуджених у закритому периметрі установ виконання покарань звична практика, лише після відбою їх замикають у камерах.

В Утопії за тяжкі злочини засуджених позбавляли свободи – перетворювали на невольників. Т. Мор зазначає, що таке покарання є одночасно і достатньо суворим, і більш вигідним для держави. Примусова праця принесе більше користі, ніж смерть, а з іншого боку, стане прикладом для інших і буде стримувати їх від вчинення злочинів. Жителів Утопії чекали більш суворі умови кримінального рабства ніж іноземців, оскільки вони, отримавши гарну освіту, мали менша виправдань за свій злочин (тут Т. Мор повторює тезу Платона про диференційовану відповідальність громадян і неповноправних).

Англійський гуманіст пропонує трудове рабство і як вихід для збіднілих, але працюючих, тубільців інших земель. Вони добровільно могли стати невольниками в Утопії. Ставитися до них слід було з повагою як і до жителів Утопії (з чого можна зробити висновок, що до засуджених-невольників ставлення було протилежне – *О. С.*). У будь-який момент вони могли залишити Утопію, отримавши певні кошти за роботу [2, с. 155–156].

Обов'язком засуджених було тяжко працювати у повній покорі. Якщо раби повставали, то з ними слід було поводитися як з дикими звірами, караючи смертю. Як акт гуманізму (чи засіб дисципліни) Т. Мор передбачив можливість послаблення режиму або й здобуття свободи, у разі якщо особа смиренно зносила своє покарання, усвідомила, що вчинений злочин гнітить її більше ніж покарання та виявила щире каяття [2, с. 160–161].

Отже, в *Utonii* актуалізована проблема соціальних причин злочинності, зокрема бідності, неможливості заробити на життя чесною працею тощо. Для їх подолання автор закликав провадити соціальні зміни й переглянути систему покарань. Пропонувалося замінити смертну кару за крадіжку громадськими роботами, а за тяжкі злочини – позбавленням свободи, поєднаним з каторжними роботами. Щодо кінцевої мети покарання – усвідомлення вини і каяття, то тут Т. Мор суголосний

тогочасні канонічній доктрині. Однак, описуючи виконання покарань, він залишає осторонь милосердя і справедливість і переходить до дисциплінарних практик і репресії: від засуджених, що перебувають під повним контролем, вимагають у першу чергу покірності й, лише за таких умов, у рабів може з'явитися надія на помилювання. Вони повинні виконувати роботу, яка не личить жителю Утопії, оскільки позбавляє його доброчесності: «забиваючи звірів, ми вчимося вбивати людей» [3, с. 375–376]. Як же тоді у злочинця з'явиться доброчесність, якщо він апіорі зайнятий лише тим, що «вбиває» будь-які чесноти? Скоріш за все така мета і не стояла. *Утопія* Т. Мора не була «ідеальним рецептом», але вона показала потребу й можливість змін. Тема соціальних детермінант злочинності буде розвинута в межах гуманістичного дискурсу XVI ст. щодо формування начал соціальної політики та опіки.

У руслі зазначених теоретичних ідей поступово відбувається і трансформація системи покарань. Розпочинається новий етап розвитку: покаранням за злочин все більше стає примусова праця, а не смерть (але в таких умовах і настільки виснажлива, щоб вона була рівнозначним еквівалентом). Альтернативою смертній карі стають: каторжні роботи (будівництво каналів, фортифікаційних укріплень) та галери (до праці на останніх присуджували переважно в Іспанії та Франції). Зобов'язання працювати відтоді – безумовна складова покарання у виді позбавлення волі (в широкому розумінні цього поняття).

Література:

1. Hubertus G. Society in Filarete's "Libro architetonico" between Realism, Ideal, Science Fiction and Utopia. *Nuova serie*. 2009. № 155 (1), Architettura e Umanesimo: Nuovi studi su Filarete, pp. 56-80.
2. Мор Т. Утопия. Золотая книга столь же полезная, как забавная, о наилучшем устройстве государства и о новом острове Утопия. Перевод и комментарии Малеина А. И. Предисловие Волгина В. П. Москва – Ленинград : Academia, 1935. 239 с.
3. Stillman, P. G. (2016). Justice, Crime, and Punishment in More's Utopia. En P. Guerra (Ed.). *Utopía: 500 años*. pp. 367-379. Bogotá: Ediciones Universidad Cooperativa de Colombia. doi: <http://dx.doi.org/10.16925/9789587600544>
4. Гернет М. Н. От Томаса Мора до УК. *Избранные произведения*. Москва : Юридическая литература, 1974. С. 469–497.

Суровцева Ірина Юрївна

доцентка кафедри соціології та соціальної роботи Приазовського державного технічного університету (м. Маріуполь),
кандидатка історичних наук, доцентка

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Основною функцією соціальної роботи є надання допомоги, розширення можливостей та захист найбільш вразливих верств суспільства. Соціальні працівники щодня приймають важкі рішення у складних ситуаціях. Отже, ознайомлення із законами, нормативно-правовою базою, правом соціального захисту, є фундаментальним для надійної практики соціальної роботи.

Метою цієї розвідки є розуміння важливості нормативно-правової бази для соціальних працівників, обговорення професійних навичок та цінностей, які лежать в основі практики соціальної роботи в Україні та світі. Взаємозв'язок між законом та практикою соціальної роботи є одним з провідних: сучасне законодавство визначає практику соціальної роботи, і хоча законодавство передбачає певні рамки, воно не може вказувати соціальним працівникам, що робити під час ведення випадку або специфічних складних життєвих обставин. Законодавство не завжди може вирішити етичні дилеми та напругу, з якими щодня стикаються соціальні працівники. Але саме законодавство забезпечує основу для практики, яка надає соціальному працівникові повноваження вживати відповідних заходів.

Право відіграє низку важливих ролей у практиці соціальної роботи. По-перше, з екологічної точки зору правова система є життєво важливою частиною соціального середовища клієнта. Багато клієнтів соціальної роботи задіяні в таких практиках як соціальний захист, ювенальне або кримінальне правосуддя, психічне здоров'я. Соціальні працівники повинні знати закони, які регулюють надання соціальних послуг, щоб допомогти клієнтам ефективніше орієнтуватися в цій системі. Закони також регулюють багато відносин, що представляють інтерес для клієнтів соціальної роботи, включаючи роботодавця / працівника, лікаря / пацієнта, подружжя / батьків / дітей. Таким чином, знання закону має надати практичне розуміння прав та обов'язків клієнтів у широкому діапазоні соціальних відносин.

По-друге, соціальні служби, лікарні, школи, виправні установи, психіатричні, інтернатні заклади та інші соціальні установи регулюються

законодавством, яке визначає, хто має право на послуги, стандарти ведення діловодства, конфіденційність та інші права клієнта.

По-третє, сама професія соціальної роботи нормується різними законами. У більшості країн світу існують закони про ліцензування або акредитацію, що регулюють практику соціальної роботи, недобросовісну поведінку, відповідальність у разі заподіяння шкоди клієнтові. Нарешті, деякі соціальні працівники у зарубіжних країнах практикуються в криміналістичних установах, проводячи розслідування, оцінку, лікування клієнтів, беруть участь у засіданнях судів чи інших заходах [1].

Для розуміння правової бази зарубіжної соціальної роботи, початковою точкою є статутне право, яке є одним з основних джерел права. Незважаючи на те, що цінності соціальної роботи лежать в основі прийняття рішень у роботі з отримувачами послуг, існують також цінності, закладені в законодавстві, яке підтримує цінності соціальної роботи. Однак, на практиці іноді виникають зони конфлікту або напруженості між правовими цінностями та цінностями соціальної роботи.

Прецедентна практика є другим джерелом права, яке розробляється судами на основі рішень, винесених за розглянутими справами. Наприклад, у США правове регулювання соціальної роботи делеговане Конституцією окремим штатам. У більшості штатів законодавчий орган створює раду соціального догляду і надає їй необхідні повноваження для визначення практики соціальної роботи, необхідної кваліфікації та ліцензування спеціалістів. Крім того, все більша спеціалізація соціальної роботи (як от психотерапія та консультування, кризове втручання, геронтологічні проблеми, адвокація та організація громад, шкільна соціальна робота, допомога біженцям тощо) ускладнює будь-яке обговорення законодавства про соціальну роботу [2].

Соціальна робота в Україні регулюється насамперед Законом України «Про соціальні послуги», що встановлює засади функціонування системи соціальних послуг, а також низкою законодавчих актів, які регулюють особливості соціального захисту та надання соціальних послуг різним категоріям громадян. Підзаконні акти щодо різних аспектів соціальних послуг (як організації їх надання, так і змісту послуг) включають акти КМУ, накази Мінсоцполітики та інших центральних органів влади [3]. Але, як зазначають українські фахівці К.Дубич та К.Данилюк, нормативно-правовий механізм, який має забезпечувати належне правове регулювання взаємовідносин, що виникають в системі соціальної роботи України, реалізацію соціальних прав громадян та отримання гарантованого державою рівня якості та в необхідних обсягах соціальних допомог і послуг, на даний час не виконує свого основного призначення [4].

Таким чином, знання соціальним працівником законодавства та державних стандартів надання соціальних послуг може мати вирішальне значення для розширення можливостей отримувачів послуг. Законодавство надає соціальним працівникам певні повноваження та обов'язки, які соціальні працівники виконують на законних підставах. Законодавство створює основу для керівництва та допомоги соціальним працівникам у прийнятті важливих рішень, запобігання дискримінаційній практиці, а також забезпечує основу законних прав для отримувачів послуг. Принципи соціальної справедливості та прав людини є основоположними для соціальної роботи, і без глибокого розуміння закону та того, як він впливає на практику соціальної роботи, було б неможливо здійснювати ефективну соціальну роботу.

Література:

1. Social work law. URL: <https://www.encyclopedia.com/medicine/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/social-work-law>
2. The Law and Social Work Practice. URL: <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/criminology/the-law-and-social-work-practice.php>
3. Дубич К., Данилюк К. Механізми державного управління з надання соціальних послуг в системі зайнятості України. URL: <http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Dubych-Danyliuk.pdf>
4. Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/510/3_%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8_%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3_%D0%B2_%D0%A3%D0%B96.pdf

Титаренко Оксана Олексіївна

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

ПРИРОДА ТА ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНИХ ПРОТЕСТІВ У ДОНБАСІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Питання природи соціальних конфліктів дедалі більше привертають увагу фахівців, пов'язаних із відправленням державних, розпорядчих функцій. І це не випадково, адже конфлікти є важливою стороною взаємодії людей у суспільстві, їхнього соціального буття,

ставлення до держави та її механізмів. Досвід вивчення історичного досвіду конфліктної взаємодії має вагомий потенціал з перспективи аналізу соціально-політичної ситуації в державі, виявлення конфліктогенів, формування державної політики з урахуванням особливостей того чи іншого соціуму.

Значний інтерес з точки зору виявлення різного роду конфліктогенів становить посткризове повоєнне суспільство. У вітчизняному суспільно-політичному та історичному дискурсі період післявоєнної відбудови традиційно зображувався як час великих звершень, героїчного подвигу радянського народу з відновлення зруйнованого війною господарства, єдності народу та державної влади. До певної міри так воно і було. У той же час, незважаючи на тенденцію до повернення до мирного життя, повоєнне суспільство не являло собою безконфліктного моноліту, на чому досить часто раніше наголошувалося. Досить показовим у цьому сенсі був Донбас, який традиційно розглядався як один із форпостів радянської влади. Слід, водночас, пам'ятати, що глибинні корені та причини соціальних протестів, конфліктних дій були зумовлені не лише локальними особливостями, вони були нерозривно, «...генетично та функціонально пов'язані із спільною основою, із тими процесами та протиріччями (кризами та напруженостями), які становлять головний зміст історичного руху країни» [1, с.81].

Кінець війни привніс не лише певну переоцінку довоєнного періоду та хвилю ентузіазму, пов'язаного із відбудовою держави. Досвід війни також полярно поділив людей на друзів і ворогів. При цьому в якості основних критеріїв для цього поділу було використано такі показники як поведінські стратегії під час війни та ступінь лояльності по відношенню до влади.

Однією з найнебезпечніших для режиму категорій населення стали колишні оstarбайтери та військовополонені. Априорі всі вони потрапили до категорії підозрілих внаслідок своєї «зради» Батьківщині. Перебування їх під впливом інших суспільств, культур, політичних режимів, а, отже, можливість виступити в якості ретрансляторів інших систем цінностей лише підсилювала бажання режиму обмежити їх роль в суспільному житті. Така поведінка влади викликала відповідну реакцію, яка проявлялася в першу чергу у розповідях про те, що не завжди вписувалося в рамки офіційного дискурсу і, навіть, суперечило йому. Люди писали й обговорювали те, що про що не наважувалися говорити в 1930-х роках. Так, непоодинокими були висловлювання на кшталт: «Коли я вступила на територію СРСР, то неначе потрапила в брудну яму», «Німці мене не кривдили, можна було б і далі там працювати», «В німецькому таборі було краще, ніж удома», «Робота на Донбасі – це

каторга й обман робітників» тощо [2, с.442-443]. І хоча розмови такого роду фіксувалися відповідними органами, сам факт відвертого висловлювання незадоволення, протесту на вербальному рівні був симптоматичним для влади.

Режим, розуміючи небезпеку консолідації суспільства навколо таких гасел, запровадив чимало різних видів дискримінаційних обмежень щодо репатрійованих остарбайтерів і колишніх військовополонених, тих, хто жив за часів окупації, які також потрапили до розряду другосортних громадян. Створення таким чином «образу ворога» сприяло виникненню конфлікту всередині самого суспільства. Рецидиви породженого такою політикою влади протистояння можна було бачити аж до кінця 90-х років ХХ століття.

Повоєнна відбудова, незважаючи на введений у культ трудовий ентузіазм та героїзм, вимагала залучення значної кількості робочої сили, що було неможливо без зростання зовнішньої міграції, мобілізацій, органборів. Примусовий в значній кількості випадків характер мобілізації, поширення чуток про реальні труднощі мали наслідком те, що частина мобілізованих вдавалася до такої форми протесту як втеча ще по дорозі на підприємства та на шахти.

Прибувши на місця роботи мобілізовані зустрічалися з комплексом труднощів переважно соціально-побутового характеру. Відсутність гідних житлових умов, нестача спецодягу, погана ситуація з харчуванням були вагомими чинниками зростання протестних настроїв серед залучених на роботи. Серйозною проблемою було те, що прибулі мобілізовані робітники, здебільшого сільські жителі, зустрівши важкі реалії роботи на заводах і шахтах, психологічно виявлялися не готовими до незвичної для них роботи. Місцеві керівники підприємств, намагаючись вирішити цю проблему шляхом психологічного тиску, ідеологічного впливу, застосування командно-адміністративних методів, лише провокували і поглиблювали конфліктні ситуації. Відповіддю на це було масове дезертирство людей з виробництва.

Одним з джерел соціальних конфліктів в регіоні на той час став помітний розрив в рівні життя між переважною більшістю населення та партійною і господарською верхівкою. Незгода із таким станом речей з огляду на значущість цього питання в контексті забезпечення виживання, сподівань на поліпшення якості життя [3, с. 355], набула очевидного характеру. Це зумовлювалося тим, що війна до певної міри розкріпачила населення. Як влучно зазначив відомий німецький історик Йорг Баберовскі, «...з війни вийшла нова людина: людина, що звільнилася від минулих переконань та від духовної гамівної сорочки, в якій режим тримав своїх підданих» [4, с. 201].

Особливе невдоволення в населення викликали умови постачання пересічних громадян та верхівки, шахрайства та прямий обман, що відбувалися при цьому, різниця в житлових умовах, що призводило до абсолютної делігітимації в очах суспільства осіб, обтяжених владою та повноваженнями.

Вітчизняними істориками, соціологами та економістами в якості інтегруючого показника, який, водночас, засвідчив успіхи економіки та повернення до довоєнних стандартів життя, традиційно сприймається скасування наприкінці 1947 року карткової системи. Це рішення влади означало зникнення одного з найголовніших символів воєнних років, фактично психологічний кінець війни [5, с. 286]. Проте скасування карток призвело й до певного зниження життєвого рівня частини населення (головним чином малозабезпеченого), яке до цього мало хоч якийсь-то мінімум постачання. Навіть після скасування карткової системи у багатьох місцях тривав голод, спричинений посухою 1946 року та урядовою заготівельною політикою.

Крізь призму загострення продовольчої проблеми більш гостро стали сприйматися населенням і інші соціальні, а також політичні проблеми. Це проявлялося, зокрема, у відвертому висловлюванні сподівань на ліквідацію колгоспної системи, у критиці зовнішньої політики СРСР, радянської політичної системи, влади (як місцевої, так і центральної), в цілому у формуванні досить відчутного опозиційного потенціалу в суспільстві [6, с. 150].

Певною мірою протестні настрої, спричинені матеріально-побутовими труднощами, набули етнічного, зокрема антисемітського забарвлення. Це було пов'язане із особливостями офіційної політики пам'яті, що у перші повоєнні роки намагалася не акцентувати увагу на виключній трагічності долі єврейського населення, яке піддавалося цілковитому винищенню. Суспільство, вражене втратами на фронтах, було далеким від усвідомлення особливої травматичності досвіду євреїв.

В цілому повоєнний період став часом появи нових мотивів протесту. Невирішені матеріальні проблеми, загострення продовольчого питання, зміни в соціальній, національній структурі населення призводили до стану фрустрації, актуалізували протестні настрої. Проте було б помилковим розглядати ці настрої виключно як негативне явище, відкидаючи їхні можливості щодо вироблення нових норм спілкування. За умов тоталітарного суспільства, для якого характерною була відсутність зворотного зв'язку із народом, саме протестні настрої реалізували цей зворотній зв'язок. Керівництво одержувало прямий сигнал про наявність конфліктного потенціалу в обхід діючої бюрократичної машини. Прояви незадоволення сигналізували про негаразди в соціально-економічній сфері, ставали певним сигналом для влади, ставили на порядок денний

питання про зміни, необхідність зменшення конфліктного потенціалу в суспільстві. В цьому, очевидно, мають полягати історичні уроки і для сучасного українського суспільства та влади, рівень дистанціювання яких один від одного є суттєвою проблемою на шляху побудови демократичного суспільства.

Література:

1. Мнацаканян М.О. О природе социальных конфликтов в современной России. *Социологические исследования*. 1997. № 6. С. 81-88.
2. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: українсько-російське прикордоння, 1870-1990-і роки / [пер. з англ. Г.Кьорян, В.Агеев; / передм. Г.Немирі]. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 510 с.
3. Люкс Л. История России и Советского Союза: от Ленина до Ельцина / [пер. с нем яз. Б. Хавкин]. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б.Н.Ельцина, 2009. 527 с.
4. Баберовскі Й. Червоний терор. Історія сталінізму / [пер. з нім.]. К.: К.І.С., 2007. 248 с.
5. История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории Советского государства / [сост. В.А.Козлов]. М.: Политиздат, 1991. 366 с.
6. Герасимова М.С. До питання про наявність опозиційних настроїв у радянському суспільстві в перші післявоєнні роки (на матеріалах Сталінської області). *Історичні і політологічні дослідження*. 2002. № 1 (9). С. 144 – 153.

Туренко Олег Станіславович

доцент кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук

ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ В ТЕОРІЇ ДЕРЖАВОЗНАВСТВА МОДЕРНА – ІНТЕРПРЕТАЦІЯ М. ФУКО

Історико-політичний дискурс Мішеля Фуко є певною спробою ревізії цілісної, безперервної концепції історії та влади, що остаточно затвердилася в західноєвропейській історіографії ХІХ століття. Теорія французького філософа базується на концепції «тотальної» історії, задача якої «полягає в тому, щоб виявити, які форми відносин можуть бути закономірно встановлені між різними рядами; які вертикальні зв'язки

вони породжують; чим характеризуються їхні відповідність та переваги. Глобальний опис збирає всі феномени – принцип, сенс, дух, бачення світу, форми сукупності – навколо єдиного центру, тоді як тотальна історія розгортається у вигляді розсіювання» [1, с. 13]. Утім, на думку постмодерніста, сучасного історика повинно цікавити «визначення меж того чи іншого процесу, точок зламу, порушень звичного ходу речей, амплітуди коливань порогів функціонування, розривів причинно-наслідкових зв'язків» [там само, с. 12]. Інакше кажучи, мислитель пропонує нову основу методології історичної науки: розглядати її не як невинний глобально-цілісний рух, а досліджувати історичний процес як функціонування і перетин різноманітних культурно-соціальних одиниць, що існують у межах унікальних світоглядних дискурсів – епістем.

За теорією французького філософа, епістема є результатом гносеологічної цілісності реального світу та мови. Вона, як певний рівень наукової перцепції історичної епохи, зокрема наукових уявлень свого часу, виступає раціоналістичним зв'язком, взаємодією «речей» і «слів» (слів-символів, слів-образів, інтерпретацій) і формує світоглядний каркас, проблемне поле, яке зі свого боку слугує основою для пізнавальної і практичної діяльності людей, спільнот загалом. У цьому сенсі Фуко зауважує, що епістема – це «не форма знання, та й не тип раціоналізації, який проходить через різні науки, маніфестує відокремлені одиниці суб'єкта, духа чи епохи; ... це, імовірно, сукупність усіх зв'язків, які можливо виявити в кожній епосі між науками, коли вони аналізуються на рівні дискурсивних закономірностей» [там само, с. 190].

Таким чином, у концепції Фуко епістема улаштовує і спрямовує суспільний розвиток і практичну діяльність людей до визначених ідеалів, раціоналізує рух соціального розвитку, формує систему соціально-політичного порядку, надає владі легітимні основи. Це відбувається тому, що рушійною силою, підвалинами існування та генези суспільства є ірраціональність, невпорядкована випадковість і потужні пристрасті людей – ненависть, злість, заздрість, навіть лють. Саме взаємодія «фізичних сил, страстей і випадковостей становить постійну основу історії всіляких спільнот» [2, с. 71], зауважує мислитель. Отже, епістема, або система панівних напівсвідомих уявлень про вірну соціально-політичну дію, організовує людську незлагодженість і пристрасті, формує уможлидню структуру суспільного порядку, надає легітимність певним формам влади.

Теорією Фуко засвідчується, що протягом історії епістемі змінюються, а за ними трансформуються весь соціально-культурний ландшафт розвитку. У модерний час формується раціоналістична епістема дисциплінарного суспільства, яка проголошувала загальний принцип самоконтролю людей і формування системи жорсткого дисциплінарного

контролю над некерованими суб'єктами. На переконання постмодерніста, на рубежі XVI–XVII століть виникає нова світська форма пастирської влади. Вона має на меті управління душами, суб'єктами соціального життя, які не зважають на власні пристрасті, не здатні до самоконтролю та особистої дисципліни. У межах цієї ідеї держава починає створювати механізми керування не великими групами людей, а розрізненими суб'єктами. Отак модерна держава починає формувати систему державного управління через «індивідуалізацію» [3, с. 167], яка мала форму благодіяння, забезпечення безпеки й певного рівня добробуту. Навіть більше, держава вже не бажає «миритися з безладом, що панує в душах (суб'єктів)» [4, с. 90], і тому всі, хто ганьбив раціональну парадигму порядку (безумці, хворі, злочинці тощо), повинні бути «ізольовані». А інші суб'єкти зобов'язані прийняти ідеали дисциплінарної парадигми, які кожна людина мусить визнавати своїми.

Саме так держава утверджує нову технологію управління – дисциплінарну – «систему безперервного та ієрархізованого контролю з міцно стягнутими петлями сітки» [5, с. 69]. Нова технологія управління, яка включала механізми «нагляд – виправлення» і «перевиховання», на переконання Фуко, нагадувала Бентамів паноптикон. Саме механізм «нагляд – виправлення» повинен забезпечувати нові соціальні відносини та «складну матеріальність» соціального «тіла» – масштабну взаємодію і життєдіяльність суб'єктів.

Першу теорію дисциплінарної системи державного управління («наука про державу», або «державознавство» – *Staatswissenschaft*) виробили німецькі князівства [6, с. 83]. Ця концепція обґрунтувала впровадження нової форми порядку в містах. Саме місто з його комунальним господарством, гігієною та архітектурою приватних помешкань, «разом із пов'язаними з ними політичними проблемами й конкретними конфігураціями, які вони приймають, служить зразком для управлінської раціоналізації, яка належить всій території» [7, с. 217] держави. Отже, модерне державознавство концентрувало свою увагу на просторі міста, якому постійно загрожує два явища – хвороби та революції. Щоб контролювати міський простір і знизити його загрози, державознавство мусило окреслити властивості нового органу – поліції, та ще її постійні й змінні величини [там само, с. 219], повноваження стосовно використання примусу та визначення локальних просторів міського співжиття.

Ураховуючи ідеальні образи утопічних полісів, еліта модерну уявляла поліцію не скільки органом охорони правопорядку, скільки механізмом дисциплінарного нагляду за суспільством загалом. Для державницької адміністрації поліція мусить здійснювати контроль і управління соціальним «тілом» у всіх суспільних сферах, тотально

пильнувати за побутовим життям суб'єктів та певних соціальних угруповань. Однією з головних сфер дії поліції вважалася медична царина.

Ключовою загрозою міст були антисанітарія та епідемії, які на тлі урбанізації потребували впорядкування. Із цією метою європейські держави стали проводити комплексну управлінську політику в галузі охорони здоров'я населення та приймати на державну службу лікарів, доручаючи їм проводити деякі санітарні заходи щодо очищення міст. Так виникає «медична поліція». До її функцій належали: 1) контроль за системою нагляду та інформації про хвороби, епідемії, яку повинні надавати лікарі різних міст та регіонів; 2) нормалізація медичної практики та медичного знання, які тепер повинні належати не університетам і медичним корпораціям, а державі; 3) створення адміністративних органів контролю над діяльністю лікарів; 4) затвердження медичних чиновників, що призначались урядом [6, с. 86–87].

При цьому Фуко зазначає, що «державну адміністрацію охорони здоров'я цікавило в ті роки не «тіло» трудівників, але «тіло» індивідів узагалі, з об'єднання яких утворюється держава. Ідеться не про робочу силу, а про силу держави, що зіткнулася як з економічними, так і політичними конфліктами, що спричинювали державі її сусіди. Для цієї мети медицина повинна вдосконалювати й розвивати робочу силу» [там само, с. 88]. Тобто медична поліція мусила виконувати функцію соціалізації індивідів, перетворення їх у високоідейних громадян, котрі захищали б інтереси суверенності влади та цілісності держави.

Ще однією сферою діяльності медичної поліції був контроль за виконанням гігієнічних норм населенням. Вона передбачала такі завдання: 1) виявляти та контролювати «простори» можливих епідемій і ендемій (кладовища, осуарії, бойні); 2) стежити за циркуляцією вогню, води, повітря в місті; 3) організовувати роботу побутових служб міста.

Третьою сферою поліції було пильнування розділення простору міського життя бідних та багатих верств населення. Поділ на бідні та багаті квартали вважався доцільним з огляду на політичні та санітарні загрози.

Висновуючи, слід зазначити, що історична епістемологія М. Фуко дійсно є певною альтернативою модерного історизму. Його трактування тотальної історії і дискурсивне вивчення соціокультурних феноменів історичних епох є продуктивними, саме такими, що дозволяють більш глибоко дослідити розвиток ідей, вірувань та уявлень, а також їхню практичну реалізацію в певний історичний час. Медична поліція, її повноваження та функції в теорії державознавства модерну є яскравим прикладом епістемологічного аналізу, який розкриває основи дисциплінарного суспільства й механізму нового типу влади – біо-влади.

Література:

1. Фуко М. Археологія знання. К. : Ника-Центр, 1996. 208 с.
2. Фуко М. Нужно защищать общество: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975–1976 учебном году. СПб. : Наука, 2005. 312 с.
3. Фуко М. Субъект и власть. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 161–190.
4. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. СПб., 1997. 576 с.
5. Фуко М. Пытка – это разум. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 67–78.
6. Фуко М. Рождение социальной медицины. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 79–107.
7. Фуко М. Пространство, знание и власть. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 215–236.

Федулова Світлана Олександрівна

професорка кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»,
докторка економічних наук, професорка

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ В СУСПІЛЬСТВІ ВИЩОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ, СОЦІАЛЬНОЇ РІВНОСТІ ТА ВІДЧУТТЯ ПОВНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ

Основоположним принципом забезпечення прав та свобод людини і громадянина є принцип верховенства права, який з'явився в українському законодавстві на шляху становлення України як соціальної, демократичної, незалежної та правової держави та закріплений у статті 8 Конституції України, де зазначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Завдяки тому, що принцип верховенства права є головним принципом у конституційному праві та на якому будується вся правова система, даний принцип є повністю відображеним як у національному, так і у зарубіжному законодавстві.

Закріплення принципу верховенства права у конституціях багатьох європейських країн свідчить про його важливе значення для

розвитку демократичних засад державного управління [2, с. 35]. Міжнародноправове визнання принцип верховенства права отримав з середини ХХ ст. Вимоги до дотримання даного принципу були закріплені у багатьох міжнародних документах, а саме: в актах Європейського Союзу, Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших організацій.

Ж. Зіллер зазначає: «Концепції правової держави, законності та верховенства права розвивалися в різних країнах, проте, не будучи ідентичними, принцип законності, *Rechtstaatlichkeit* та *rule of law* разом передбачають підкорення адміністративному праву, а отже, судовому контролю». [3, с. 175].

Принцип верховенства права склався історично, від Античності до Нових часів, тобто принцип верховенства права є явищем, яке динамічно розвивається та потребує постійного розвитку, а також різного тлумачення в залежності від часу його застосування. Множинність концепцій дає нам можливість розуміти поняття «верховенство права» в різних його аспектах, а також застосовувати в практичній діяльності в усіх проявах [4].

Термін «верховенство права» вперше був вжитий англійським публіцистом Д. Гарінгтоном у 1656 році [5, с. 31]. Пізніше цей принцип отримав доктринальне тлумачення у роботі Альберта Венна Дайсі «Вступ до науки конституційного права», англійського вченого-конституціоналіста кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. [6, с. 102]. В роботі визначено, що для досягнення максимального ефекту від застосування ідеї верховенства права необхідно розрізнити три близькі за своєю суттю концепції: 1) панування права: людина може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції; 2) верховенство права: кожна людина, незалежно від посади і становища в суспільстві, рівна перед законом; 3) панування духу законності: відповідність змісту Конституції принципу верховенства права на основі загальних конституційних принципів (право на особисту свободу, на публічні збори), які є результатом судових рішень, що визначають права індивідів у окремих справах, розглянутих судами [2, с. 35].

Глобальний зв'язок права і соціуму полягає в тому, що чинне право є частиною буття і свідомості суспільства, а не чимось зовнішнім стосовно нього. Отже, саме право можна вважати елементом способу життя соціального суспільства, таким як розподіл праці, спосіб продуктивних сил, ведення господарства, створення сімей, існування вірування, інші форми масової свідомості та соціальні інститути.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. (із змінами).
2. Пухтецька А.А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник національної академії наук України*. 2010. № 3. С. 33-43.
3. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС: пер. з франц. В. Ховхун. К.: Основи. 1996. 420 с.
4. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017.
5. Губарев К.С. Деякі історичні передумови виникнення принципу верховенства права. *Юр. журнал*. 2006. № 9. С. 31-39.
6. Dicey A. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. Indianapolis: Liberty Classics. UNITED KINGDOM, 1982. 435 p.

Філіпенко Анастасія Сергіївна

доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ВЛАДИ

В умовах демократизації українського політичного процесу актуалізується завдання організації системи державної влади за принципами демократичного управління та наближення до інтересів та потреб громадян. Одним з найбільш актуальних питань є участь громадськості у процесі контролю, що впливає на ефективність та прозорість роботи органів публічної влади. В Україні процес контролю ще не є справді прозорим, а державна діяльність не завжди зрозуміла громадськості. Конфіденційність уряду перед громадськістю, особливо з точки зору прийняття управлінських рішень, є основною перешкодою на шляху демократичних змін.

Пошук шляхів підвищення ефективності контролю роботи органів та посадових осіб, врегулювання інших питань у зазначеній сфері зумовлює необхідність вивчення зарубіжного досвіду. Сьогодні існує достатньо вагомий досвід досліджень систем місцевого самоврядування зарубіжних країн, а от досліджень систем контролю (громадського, державного) за діяльністю органів місцевої влади дуже мало.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбулися масштабні реформи у сфері місцевого самоврядування у Франції, Німеччині, Великій

Британії, Швеції, Фінляндії, Нідерландах, Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині, країнах Балтії, системну трансформацію інститутів місцевого рівня організації влади проводять країни арабського Сходу. Одним із ключових факторів успішного місцевого самоврядування у світі є його постійне реформування та адаптація до нових викликів, пошук шляхів найбільш оптимального вирішення виникаючих проблем. З метою забезпечення дієвої співпраці та паритетних взаємовідносин між органами місцевого самоврядування та органами державної влади закріплюються їх взаємні права та обов'язки, визначаються форми та методи їх взаємодії. Проводяться експерименти із введення нових типів муніципальних утворень та органів, способів реалізації громадянами своїх прав та можливостей впливу на розвиток території їх проживання та держави загалом. Новації, які не виправдали себе, відкидаються, відповідні структури ліквідуються та продовжується пошук варіантів покращення стану місцевого самоврядування та приведення його у відповідність до вимог часу [1, с. 196].

Європейська хартія місцевого самоврядування формулює загальні орієнтири щодо організації контрольно-наглядової діяльності у сфері місцевого самоврядування. Відповідно до закріплених норм будь-який адміністративний нагляд за місцевою владою може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом, для забезпечення дотримання закону та конституційних принципів і таким чином, щоб забезпечити домірність заходів контролюючого органу важливості інтересів, які він має намір охороняти. Вищі інстанції можуть здійснювати адміністративний нагляд за своєчасністю виконання завдань, доручених органам місцевого самоврядування [2, ст. 8].

У зарубіжних країнах організація контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування обумовлюється багатьма чинниками: форма правління (монархія, республіка), форма державного устрою (унітарна, федерація), форма політичного режиму (ліберальна демократія, соціальна демократія), моделі місцевого самоврядування тощо.

У федеративних державах державний контроль у сфері місцевого самоврядування переважно здійснюють органи суб'єктів федерації та їх посадові особи.

У Німеччині державний нагляд над місцевим самоврядуванням здійснюється міністром внутрішніх справ федеральної землі, а також державними органами правового та спеціального контролю.

У деяких федеративних державах адміністративний нагляд у сфері місцевого самоврядування здійснює і центральний уряд і органи суб'єктів федерації. Для прикладу, в Австрії право здійснювати нагляд і його законодавче регулювання відносно повноважень федеральної

виконавчої влади, які входять у сферу власної компетенції громади, належить Федерації, а в інших випадках – землям; нагляд повинні здійснювати органи загального державного управління (ч. 3 ст. 119а Конституції). У зв'язку з порушенням закону бургомістр, члени обцинного правління можуть бути відсторонені від своєї посади губернатором землі (ч. 4 ст. 119 Конституції).

В унітарних державах адміністративний нагляд у сфері місцевого самоврядування, як правило, здійснюють урядові уповноважені. У Франції префект призначається Радою міністрів (ч. 3 ст. 133 Конституції). В Італії Рада міністрів призначає в регіони урядових комісарів, а в провінції – префектів. Префекти здійснюють лише наглядово-контрольні функції стосовно органів місцевого самоврядування, тобто, реалізуючи «адміністративну опіку», не позбавляють їх відчуття господаря відповідної території.

У Литві нагляд за дотриманням самоврядування Конституції і законів, за виконанням рішень Уряду здійснюється призначеними Урядом представниками (ст. 123 Конституції). У Польщі органами нагляду за діяльністю одиниць територіального самоврядування є Голова Ради міністрів і воєводи, а в галузі фінансових справ – також регіональні рахункові палати (ч. 2 ст. 171 Конституції). Воєвода призначається та звільняється з посади головою Ради міністрів за поданням міністра, відповідального за справи публічної адміністрації.

У Болгарії центральні державні органи і їх представники повинні здійснювати контроль за законністю актів органів місцевого самоврядування, тільки якщо це передбачено законом (ст. 144 Конституції). Обласний управитель забезпечує здійснення державної політики, захисту національних інтересів, законності і громадського порядку, здійснення адміністративного контролю. Обласний управитель призначається Радою міністрів (ст. 143 Конституції). В Іспанії представник, що призначається Урядом, керує органами державного управління на території автономного Співтовариства, і, за необхідності, координує їх діяльність із діяльністю органів управління автономного Співтовариства (ст. 154 Конституції). В Іспанії контроль за діяльністю органів автономних Співтовариств здійснюється: а) Конституційним судом стосовно конституційності прийнятих ними нормативних актів, що мають силу закону; б) урядом, за поданням Державної ради, стосовно здійснення делегованих повноважень; в) органами адміністративного законодавства стосовно автономного управління і його регламентарних норм; г) Рахунковою Палатою за економічною і бюджетною діяльністю (ст. 153 Конституції). У Португалії в кожній області може знаходитися Урядовий представник, який призначається Радою міністрів, його

компетенція здійснюється рівною мірою при самоврядних одиницях, які існують на відповідній території (ст. 262 Конституції).

В Угорщині правовий нагляд місцевих органів влади здійснюють урядові установи (ч. 3 ст. 32 Конституції). У Румунії уряд призначає по одному префекту в кожен повіт і в Бухарест. Префект є представником уряду на місцевому рівні, керує децентралізованими публічними службами міністерств та інших центральних органів в адміністративно-територіальних одиницях. У Чехії державні адміністрації і місцеві органи центральних органів виконавчої влади безпосередньо й опосередковано підпорядковані уряду, який призначає і звільняє їх керівників. В Ізраїлі контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється окружними адміністраторами, які призначаються міністром внутрішніх справ.

На сучасному етапі у зарубіжних країнах законодавство, як правило, встановлює такі форми контролю за діяльністю місцевих представницьких органів управління: по-перше, це державне регулювання статусу місцевих представницьких органів, по-друге, саме контрольні заходи щодо дій місцевих представницьких органів, по-третє, утворення фінансової залежності місцевих представницьких органів від центральної влади. Найбільш поширеною донедавна була адміністративна опіка. Згідно з такою системою рішення органів місцевого самоврядування не можуть набирати чинності, поки не одержать схвалення місцевого адміністратора, призначеного або уповноваженого зверху (префекта, губернатора та ін.). Підставою для відмови у схваленні може бути як незаконність, так і недоцільність рішення. За такої системи контролю акт органу місцевого самоврядування не набирає чинності без візи уповноваженого контролера.

На сучасному етапі все більш поширеним стає адміністративний нагляд, що обмежується перевіркою тільки законності рішення органів місцевого самоврядування. За такого підходу уповноважений суб'єкт не може самостійно скасовувати рішення рад, а може лише ініціювати визнання їх незаконними в судовому порядку. В свою чергу, органи місцевого самоврядування можуть у судовому порядку захищати свою автономію не тільки від префектів (урядових уповноважених), а й від парламентів, президентів, урядів.

Отже, для ефективного нагляду та контролю за діяльністю українського місцевого самоврядування та їх посадових осіб необхідно чітко визначити перелік державних установ та посадових осіб, які мають повноваження здійснювати контрольно-наглядові функції в сфері місцевого самоврядування. Впровадити нагляд та контроль у муніципалітеті та запровадити загальні принципи та методи державного контролю на регіональному та місцевому рівнях.

Література:

1. Петришин О.О. Сучасний стан місцевого самоврядування у країнах англосаксонської правової сім'ї: проблеми та перспективи розвитку. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 195-207.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_036 (дата звернення: 01.06.2021)

Філіпенко Оксана Іванівна

викладачка кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ДЕРЖАВНО-ЮРИДИЧНІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

На сьогодні, в нашій державі у зв'язку з проведенням цілого комплексу глибоких політичних, ідеологічних, соціально-економічних і культурних перетворень, а також протистоянням на Сході проблема захисту прав і свобод людини набуває особливого значення. Це полягає у наявності труднощів у реалізації деяких закріплених у Конституції прав і свобод, так і в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень. Існує чимало перешкод на шляху захисту прав людини та громадянина. Ще не відпрацьовано механізм реалізації прав і свобод у системі державних і правоохоронних органів (зокрема поліції), він повинен поєднувати у собі площину забезпечення прав, свобод і обов'язків громадян, правопорядку та площину захисту цих прав від порушень. Разом із тим, не можна залишити поза увагою і той факт, що в Україні на сьогодні дуже обмежене коло засобів захисту прав людини, хоча для сучасної правової держави, якою позиціонує себе Україна, таких виправдань не може існувати в принципі. А тому під час розв'язання державою будь-яких соціальних проблем, справ, питань саме людині, її існуванню й розвиткові повинен надаватися абсолютний, беззаперечний пріоритет.

Права людини набули цінності, що належить усьому міжнародному співтовариству, і отримали обґрунтування в міжнародному праві як правовий стандарт, до якого повинні прагнути всі народи і держави. Комплекс міжнародно-правових актів до якого належать: Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.

складають **Міжнародний білль прав людини** (або Хартію прав людини). Цей Міжнародний білль прав людини покладає на держави, що до нього приєдналися, обов'язок забезпечити поступове здійснення в них прав усіма необхідними засобами, включаючи законодавчі [2,4,5].

Кожна держава, що приєдналася до цих угод тим самим взяла на себе зобов'язання виконувати їх положення, у т.ч. й про права людини. Держава, у своєму національному праві, повинна керуватися принципами і нормами, що містяться в цих угодах. Повага прав людини і демократія виступають важливою гарантією миру. В наведених вище міжнародно-правових актах підкреслюється, що повага і забезпечення прав людини є основою загального миру.

В ч. 1 ст. 5 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. наголошується, що держава не має права «займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення яких-небудь прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в цьому Пакті» [4]. Названі положення відбиті і в ст. 22 Конституції України: «права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [1].

Проте міжнародне право вказує не лише на права, але і на обов'язки людини відносно своєї держави. Неприпустимим є зловживання правами людини на шкоду правам держави. Ч. 1 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 р. встановлює, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки і можливий вільний розвиток його особистості. Між правами держави і людини можуть виникати протиріччя. Завдання полягає в тому, щоб гармонізувати їх здійснення. Важлива роль в цьому належить саме міжнародному праву. Ч. 3 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 р. визначає, що права держави і права людини повинні здійснюватися відповідно до цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй [2].

Таким чином, має місце особливий характер взаємодії даної галузі міжнародного права з національним правом держав, і передусім з конституційним правом. **Загальновизнані принципи і норми про права людини** стали загальними принципами права, властивими як міжнародному, так і національному праву. Більше того, і в тому і в іншому випадку вони мають вищу юридичну силу.

Переважна більшість прав людини носять індивідуальний характер. В той же час існують і колективні права, що належать об'єднанням індивідів: народам, націям, національним меншинам,

корінним народам. Реалізація колективних прав є умовою забезпечення прав індивідів, що входять в них.

Центральне положення в системі міжнародного права прав людини займає один з основних принципів міжнародного права – принцип поваги прав людини. У цьому принципі втілений головний зміст галузі. У його світлі повинні тлумачитися усі норми галузі.

Із зазначеним принципом нерозривно пов'язаний принцип демократії, який є найбільш важливим загальним принципом права, властивим як сучасному міжнародному праву, так і національному праву держав.

Іншими принципами галузі є принципи універсальності – загальновизнані норми про права людини обов'язкові для усіх держав і відносно всіх осіб, що знаходяться під їх юрисдикцією і недискримінації – недопущення неправомірної дискримінації осіб за якими б то не було ознаками.

Питання прав і свобод людини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави. Законодавчі норми, процедури і механізми, які існують на національному рівні, є ключовими для дотримання прав людини в Україні. Тому дуже важливо зробити права людини компонентом національних конституційних і правових систем, здійснювати застосування стандартів в області прав людини, а також забезпечити накладання санкцій за порушення таких прав. Тому, напрямами подальших наукових розвідок з даної тематики мають бути формування національної системи в умовах реалізації європейських стандартів забезпечення прав людини.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

6. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 216 с.

7. Орзіх М. П. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні. Право України. 1992. № 4. С. 8.

8. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року. Урядовий кур'єр. 18 серпня 2004 р. № 155.

Чисніков Володимир Миколайович

головний науковий співробітник відділу науково-інформаційної і редакційно-видавничої діяльності Державного науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, доцент

**ІВАН КОСТЯНТИНОВИЧ ЯКИМОВИЧ (1890-1938) – ОДИН
З КЕРІВНИКІВ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ**

У жовтні минулого року виповнилося 130 років з дня народження І.К. Якимовича - одного з перших керманців робітничо-селянської міліції та карного розшуку УСРР, репресованого за часів сталінського «великого терору». Тривалий час його ім'я було в забутті і тільки на початку ХХІ ст. короткі відомості про нього стали з'являтися в історичних і історико-правових працях [1]. Мета статті: на підставі архівних матеріалів, а також міліцейської періодики 30-х років минулого тисячоліття, доповнити відомості про І.К. Якимовича, зокрема, в період його перебування на посаді «головного міліціонера» УСРР.

Іван Костянтинівч Якимович народився в Санкт-Петербурзі в українській селянській родині. Закінчив спочатку в столиці початкове училище (1902), а потім навчався у ремісничьому технічному училищі (1905 – 1910), отримавши середню освіту. У вересні 1909 р. розпочав трудову діяльність на Донбасі: спочатку працював конторником Веселотернівської копальні, Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії. В кінці 1912 р. переїхав на копальню Шрейдера, станція Чумакове, Бахмутський повіт Катеринославської губернії. З червня 1916 р. по лютий 1918 р. – рахівник, бухгалтер Білоріченської копальні, станція Родаково Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії.

У буряному 1917 р. рахівник Іван Якубович вступив в партію більшовиків, вів революційну роботу в Луганську, організував загін Червоної Гвардії на Білоріченській копальні, обіймав ряд відповідальних

виборчих посад. У березні-квітні 1918 року був комісаром внутрішніх справ Луганського району, а також наркомом у справах внутрішнього управління Донецько-Криворізької радянської республіки, обирався делегатом УІ зїзду ВКП(б), який проходив у Петрограді.

Свою військову кар'єру Іван Ксстянтинович розпочав рядовим червоноармійцем та поступово висунувся на відповідальні посади. Разом з К.С. Ворошиловим брав участь у прориві частин Червоної армії з Донбасу до Волги. Призначався комендантом Царицина, Харкова, Катеринослава, Одеси. 3 липня 1920 р. – начальник і комісар 10-ї дивізії ВНУС, а з лютого наступного року – начальник 8-ї Донецької дивізії військ ВЧК, яка приймала активну участь в боротьбі з махновщиною. У 1922 р. її командира було нагороджено орденом Червоного Прапора «за ліквідацію бандитизму на Донбасі» (Наказ РВРР № 4). В подальшому І. К. Якубович обіймав посади заступника начальника військ ВЧК України та Криму, заступника командуючого військами ГПУ України.

В кінці 1923 р. доля пов'язує чекіста Якубовича на найближчі майже 7 років з діяльністю робітничо-селянської міліції і органами внутрішніх справ УСРР. Справа в тому, що ще на початку жовтня 1923 р. начальник міліції і карного розшуку УСРР К.Я. Федотов залишив свою посаду, на якій прослужив майже два роки. Тимчасово виконуючим обов'язки начальника було призначено його заступника І.Г. Макаренка, який обіймав зазначену посаду більше двох місяців. За цей час керівництво НКВС УСРР підшукувало кандидатуру на відповідальну посаду головного міліціонера республіки, бажаючи бачити на ній особу з «сильною рукою».

15 грудня Політбюро ЦК КП(б)У на своєму засіданні розглянуло питання «...18. О начальнике Главмилиции» і постановило: «Согласиться с назначением т. Якимовича начальником Главмилиции» [2]. Новопризначену посаду Іван Ксстянтинович обіймав до лютого 1930 р., будучи членом колегії НКВС республіки, а також заступником наркома внутрішніх справ НКВС УСРР (жовтень 1929-грудень 1930). За роки перебування на цій посаді він був нагороджений Почесною зброєю від ВУЦВК (1927) та Орденом Трудового Червоного Прапора (30 січня 1929).

Цікава деталь: в юбілейному «Бюлетені Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР» повідомлялося, що 5 лютого 1929 р. у м. Харкові - тодішній столиці УСРР, урочисто відзначали 10-ту річницю Робітничо-селянської міліції республіки. На святкування прибули делегації робітників з різних міст республіки: Києва, Дніпропетровська, а також Сталіно, Луганська, Артемівська тощо. З собою вони привезли багато подарунків, які вручали присутнім представникам уряду, НКВС і Робітничо-селянської міліції республіки. Наприклад, делегація Донбасу вручила їм символічні подарунки: шахтарську лампу – голові ВУЦВК Г.І.

Петровському, щоб він «освітлював шлях»; народному комісару внутрішніх справ В.А. Балицькому – шахтарську кирку, щоб «продовжував виймати з контрреволюційних надр всяку викопну погань»; а члену колегії НКВС, начальнику адміністративного управління і начальнику Робітничо-селянської міліції УСРР І.К. Якимовичу – вагонетку, щоб «звизив цю погань на смітник» [3, с. 26].

Зазначимо, що на той час міліція Донбасу, як повідомлялося в одному з міліцейських видань, «кількісно перевершувала всі окремі губернії». Це пояснювалося тією обставиною, що на міліцію був покладений обов'язок «охороняти всі заводи, шахти, рудники тощо всього донецького басейну Цю охорону здійснює так звана промислова міліція, яка складала половину всієї міліції Донбасу» [4, с. 28].

У вищезазваному виданні була також надрукована стаття Івана Костянтиновича «На порозі другого десятиріччя», в якій він стисло характеризував становлення і розвиток української міліції за перше десятиріччя її існування. Закінчував автор статтю оптимістично: «Під керівництвом Комуністичної партії, – писав він, – робітничо-селянська міліція України буде й в другому десятиріччі свого існування надійним оборонцем трудящих та стійким проводирем у життя диктатури пролетаріату». Характерно, що стаття була ілюстрована фотографіями п'яти працівників міліції, нагороджених ВУЦВК орденом Червоного Трудового Прапора, серед яких красувався і портрет керманіча міліції республіки [5].

Серед опублікованих праць Івана Костянтиновича заслуговує уваги його стаття «Ітоги шестилетия», присвячена 6-й річниці робітничо-селянській міліції и розшуку УСРР [6], а також «Из истории украинской милиции и розыска», яка була надрукована в ленинградському двохижневику міліції та карного розшуку РСФРР «На посту». Ці його праці повністю присвячувалися питанням організації і роботи адміністративних органів, міліції і карного розшуку УСРР [7].

У 1926 році у Харкові вийшла друком книга «Красный страж» - перший збірник статей, матеріалів і оповідань про життя та діяльність міліції і розшуку УСРР. Редактором видання і автором передмови був нарком юстиції і генеральний прокурор республіки М.О. Скрипник. Серед публікацій у книзі була стаття І.К. Якимовича під назвою «Шесть лет на страже советского порядка». В ній досить детально він висвітлював історію становлення української робітничо-селянської міліції, наводячи конкретні дати, цифри, документи, нормативні документи тощо.

Наприклад, говорячи про соцзаконність в роки громадянської війни, автор писав: «Никакой речи о прочной законности не было. В милиции и уголовном розыске арестованные сидели иногда целыми месяцами, а когда юротдел ГИК (игравший до некоторой степени роль

теперешней прокуратуры) в июне 1920 г. запрашивает Донецкий губрозиск по поводу ареста одной гражданки, то получает ответ: «Сообщаю, что угрозыск знает, что он делает» и т.д. «а потому предлагаю розыску не диктовать». Доречным буде також сказати, що в книзі був надрукований портрет Івана Костянтиновича під яким подавалася коротенька його біографія [8, с. 36, 62].

Гадаємо, що сучасним історикам права названі праці будуть суттєвим джерелом у висвітленні історії міліції та кримінального розшуку УСРР.

У лютому 1931 р. комуніст Якимович «за покликом партії» переходить на адміністративно-господарську роботу: голова Одеського міськвиконкому, заступник голови Одеського облвиконкому (1931-1932), начальник адміністративно-фінансового сектору і член колегії Наркомзему СРСР (1932-1933), начальник ГУ лісового господарства та лісових насаджень Наркомзему СРСР (1933- 1936), начальник Головшляхтрансу при РНК УСРР, начальник УШОСДОР НКВС УСРР (1936). Остання посада, яку обіймав Іван Костянтинович – начальник ГУ лісової охорони та лісових насаджень при РНК СРСР (1936-1937). Проживав він у Москві, Даєв провулок, б. 49, кв. 13. Заарештований 19 серпня 1937 р. і рішенням Воєнної Колегії Верховного суду СРСР від 25 квітня 1938 р. засуджений на смерть за участь в контрреволюційній терористичній організації. Того ж дня був розстріляний на московському полігоні «Коммунарка». Посмертно реабілітований. Рішенням ВК ВС СРСР від 8 грудня 1956 р. вирок у відношенні його відмінений, а справа припинена за відсутністю складу злочину [9].

Література:

1. Шаповал Ю.І. Золотарьов В.А. Всеволод Балицький: Особа, час, оточення... К., 2002. С.116-117.; Малахов В. П., Степаненко Б. А. Одесса, 1920—1965: Люди... События...Одесса. 2008. С. 155; Золотарьов В.А., Стьопкін В.П. ЧК-ДПУ-НКВС в Донбасі: Люди та документи 1919-1941. Донецьк. 2010. С. 352; Скоркин К.В. На страже завоеваний Револуції. Справочник. М. 2010. С. 305; Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017) /за заг. ред. А.Б. Авакова. У 8 т.. К-Х. 2015. Т.3. С.189, 993.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО). ф. 1. оп. 6, спр. 40, арк.159 зв.
3. Юбилейный дни в Харькове. *Юбилейный бюлетень Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР*. Харків. 1929. С. 23-27.
4. Год политработы в милиции (1922-1923г.). *Щит революционного порядка*. 1923. № 4. С. 26-29.

5. Якимович І.К. На порозі другого десятиріччя. *Юбілейний бюлетень Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР*. Харків. 1929. С. 9.
6. Якимович І.К. Ітоги шестиліття. *Юбілейний бюлетень Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР*. 1925. №2 (17). С. 11-13.
7. Якимович І.К. Из истории украинской милиции и розыска. *На Посту*. 1926. № 14. С. 539-544.
8. Якимович І.К. Шість лет на страже советского порядка. Красный страж: Сб. статей, материалов и рассказов о жизни и деятельности милиции и розыска УРСР. Харьков, 1926. С. 31- 45.
9. Відомості про І.К. Якимовича зберігаються в Російському державному архіві сучасної політичної історії (РГАСПИ), регбланк 1936; ф.17, оп.100, д. 6749; ф.17, оп.114, д.161. Дані надані автору істориком К.В. Скоркіним.

Шамбура Денис Володимирович

аспірант кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету

НЕОФІЦІЙНЕ ПРАВО ЯК НОВА КАТЕГОРІЯ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Дихотомія «неофіційне право» та «офіційне право» уведена свого часу П. О. Сорокіним, який уважав офіційним правом сукупність юридичних норм, обов'язкових для всіх членів певного суспільства або держави, що охороняються і захищаються всією силою і авторитетом групової або державної влади, а неофіційним – правові переконання окремих груп, класів, професійних і релігійних об'єднань, що існують у кожному суспільстві, правила пристойності, моди, релігійні норми поведінки, правила професії (лікарська, педагогічна, цехова тощо), етики тощо [1, с. 64-70]. Уважається за доцільне вживати термін «неофіційне право» як антиномію офіційного права. Лише в контексті антиномізму «досягаються цілісне уявлення про сам феномен права, доступність його розуміння, пізнання та реалізація. Вочевидь, потенціал антиномізму уможливує дуалістичне сприйняття права, а антиномія перетворюється з ідеї протиставлення на форму онтологічної всеєдності» [2, с. 9].

Антиномізм передбачає особливий спосіб поєднання протилежностей – не шляхом подолання протиріч, а через своєрідне «балансування» між ними. Саме такий підхід до співвідношення офіційного права та неофіційного права дає змогу вважати їх елементами єдиного цілісного феномену – права, що робить можливим твердження про їх подібності, та, водночас, і припущення про їх суттєві відмінності.

Тобто офіційне право та неофіційне право є видовими поняттями, які взаємно доповнюють одне одного, а разом утворюють родові поняття «право».

Здебільшого у сучасній вітчизняній юридичній навчальній та науковій літературі містяться визначення офіційного права. Авторський колектив підручника «Загальна теорія держави та права» обстоює таке визначення: «право – це соціальний регулятор відносин, побудований на уявленні про справедливість, яке є в даний момент у конкретному суспільстві і має загальнообов'язковий, формально-визначений, нормативний характер, встановлений або санкціонований державою (населенням у ході референдуму) і гарантований нею» [3, с. 277]. Водночас людиноцентристська переорієнтація сучасної теорії права уможливило розуміння права як людського феномену, тобто як «права, що створюється людьми, спрямоване на забезпечення нормальної їхньої життєдіяльності і здійснюється людьми, є «людським» («олюдненим») правом» [4, с. 48].

Аналіз співвідношення офіційного та неофіційного права дає змогу виокремити першу ознаку, що їх розрізняє: творцем офіційного права виступає орган держави або інший суб'єкт, наділений відповідними повноваженнями, натомість творцем і водночас носієм неофіційного права є сама людина, відповідно її потреби й інтереси, а також спосіб існування і розвиток людського суспільства формують зміст неофіційного права. Саме з людиною пов'язані комунікативні концепції права, основою яких виступає принцип інтерсуб'єктивності, відповідно до якого зміст права розкривається у взаємодії (комунікації) людей.

По-друге, варта пильної уваги така ознака права, як нормативність. Дослідники здебільшого акцентують на нормативності офіційного права як результаті спеціальної нормотворчої діяльності держави. На нашу думку, неофіційне право так само характеризується високим рівнем нормативності. За певних умов нормативністю володіють не лише встановлені державою приписи, а й інші правила, які мають об'єктивно необхідний характер і соціально корисний результат, типові для певних умов, виключають заподіяння шкоди загально-суспільному інтересу тощо. Такі правила виникають у процесі взаємодії людей, на основі стійких соціальних зв'язків, засвоюються та закріплюються в індивідуальній, колективній і загальносуспільній свідомості, тобто являють собою неофіційне право.

По-третє, суттєвою ознакою офіційного права визнається системність, тобто право вважається «цілісною системою соціального регулювання, в якій кожна норма або принцип права займають точно визначене місце і пов'язані один з одним» [5, с. 237]. Основні характеристики системи – це її якісна визначеність та структурованість

(організованість). Якісна визначеність проявляється у внутрішньому наповненні системи певними елементами, які передають системі свої властивості, що породжує її нові характеристики, не притаманні окремим елементам. Здебільшого системи наповнені неоднорідними елементами, які існують не хаотично, а структуровано й організовано, тобто розділені на види, групи, рівні, підсистеми, що взаємодіють між собою. Крім того, Т. Михайліна відзначає такі характеристики системи, як цілісність; відокремленість від оточуючого середовища та одночасний взаємозв'язок із цим середовищем; наявність мети, що виступає передумовою динаміки системи та ін. [6, с. 122].

Підхід до розуміння системи права як єдиної цілісності, що складається із чітко упорядкованих та узгоджених між собою нормативних приписів, ієрархічно інтегрованих у певні структурні одиниці є традиційним для юридичної науки, водночас, за влучним зауваженням В. П. Хряпченко, він вступає у протиріччя з нелінійною парадигмою навколишнього світу епохи постмодерну. Дослідниця пропонує розглядати правову реальність як різомне середовище [7, с. 1]. На нашу думку, поняття різоми якнайточніше відображає спосіб існування неофіційного права як специфічної цілісності, що здатна до самоорганізації, саморозвитку та самовідтворення. Отже, на протигагу системності офіційного права, що передбачає єдність, узгодженість, диференціацію та об'єднання норм у відносно самостійні структурні утворення, системність неофіційного права – це системність різоми, відповідно його елементи можуть набувати різних конфігурацій і розвиватися у різних напрямках.

По-четверте, неофіційне право має загальносоціальну спрямованість, унаслідок чого його можна вважати засобом досягнення соціального компромісу. Соціальному компромісу притаманні такі особливості: він характеризується наявністю згоди всіх учасників суспільних відносин щодо встановлення компромісної угоди; є остаточним засобом упорядкування конфлікту за допомогою застосування взаємних поступок та спрямований на досягнення взаємовигідних результатів, суспільної згоди, загальної мети тощо; базується на ціннісно-орієнтаційній сфері буття суб'єктів, відображається у формі суспільної згоди, договору, а його зміст реалізується за допомогою сукупності засобів, спрямованих на досягнення результату, сутність яких відповідає принципам моралі та моральності [8, с. 10].

По-п'яте, офіційне право завжди є легальним, тобто таким правом уважаються лише ті норми, які офіційно встановлені державою. Легальність офіційного права не означає його легітимності. За справедливим зауваженням І. В. Музики, «будь-які встановлені владою норми, правового чи неправового характеру, можуть сприйматися

суспільством як несправедливі, навіть за умови встановлення їх у передбаченому законом порядку і забезпечення виконання законними методами». Тобто норми офіційного права є легальними, водночас вони можуть бути нелегітимними, тобто такими, що не сприймаються суспільством як правові. Неофіційне право, навпаки, не є легальним, але завжди є легітимним. «Легітимність (від лат. *legitimus* – згідний із законам, законний, правомірний) – складна політико-правова категорія – віддзеркалення суспільного явища, яке виражає зв'язок інтересів людей із їх внутрішньою оцінкою, зумовленою особливостями світосприйняття, системи цінностей, переконань, суспільної думки, морально-психологічних чинників, традицій, повсякденних звичок тощо» [9, с. 31]. Легітимність неофіційного права підтверджується постійним відтворенням певного зразка поведінки як соціально значущого. Водночас тут може виникати проблема множинної легітимності, зумовленої складною соціальною організацією сучасного суспільства, відповідно у різних соціальних групах можуть існувати різні правила для аналогічних життєвих ситуацій, кожне з яких є легітимним. У рамках усього суспільства легітимність неофіційного права як цілісності забезпечується прагненням соціальних груп до порядку.

По-шосте, виконання вимог офіційного права забезпечується засобами державного примусу. Досліджуючи теоретико-правові аспекти державного примусу як ознаки права, Б. В. Малишев полемізує з ученими, які заперечують наявність цієї сутнісної ознаки права (В. Шафіров, А. Поляков) і доходить висновку, що «головною відмінністю права від інших соціальних норм, передусім моралі, виступає характерна риса способу розмежування інтересів людей. І для права, і для моралі таким способом є певні загальні правила поведінки (норми), що забезпечуються примусом. Однак серед усіх інших видів соціальних норм лише юридичні норми забезпечені *державним* примусом у разі їх невиконання. Тому право відрізняється від моралі тим, що воно характеризується можливістю застосування до суб'єкта зовнішнього примусу: фізичного, майнового, соціального. А мораль забезпечується головним чином внутрішнім примусом. Норми права відрізняються від норм моралі своєю забезпеченістю авторитетом держави – єдиного соціального суб'єкта, уповноваженого здійснювати легальний примус» [10, с. 28]. Продовжуючи цю думку, можна твердити, що загалом норми неофіційного права виконуються добровільно і забезпечуються здебільшого внутрішніми переконаннями людини, її совістю, почуттям сорому та відповідальності, суспільною думкою тощо. Інакше кажучи, авторитет неофіційного права підтримує не примус, а усвідомлення, переконання, що здійснення певних дій є обов'язковим, оскільки цього потребує суспільний порядок.

По-сьоме, офіційне право виступає елементом механізму правового регулювання суспільних відносин, що передбачає діяльність держави, безпосередньо спрямовану на встановлення і реалізацію певних моделей поведінки. Таке регулювання, на думку Р. Я. Демків, «надає суспільним відносинам визначеності та усталеності. Адже встановлене правило, з одного боку, вказує на найбільш доцільну поведінку суб'єктів за даних обставин, а, з іншого – це правило гарантується сприянням, підтримкою та охороною держави з метою безумовного досягнення бажаного результату у врегульованих правом суспільних відносинах» [11, с. 21]. Одним із визначальних показників якості правового регулювання визнається його ефективність, тобто «спроможність приводити до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та обмежень. Вона визначається двома критеріями: 1) співвідношення між реальними і запланованими результатами правового регулювання; 2) відношення досягнутого результату регулювання до понесених при цьому витрат і докладених зусиль» [4, с. 96]. В офіційному праві первинною є модель поведінки, а для неофіційного права, що виступає засобом соціального регулювання, модель поведінки постає вторинною – як оптимальний варіант соціальної взаємодії людей для задоволення їхніх потреб та інтересів, що формується у процесі їх життєдіяльності і має своєю метою забезпечення порядку й організованості у суспільних відносинах.

По-восьме, через механізм правового регулювання, шляхом утілення у суспільно-правову практику правових норм і принципів, забезпечується формування правового порядку. Зберігає свою значущість положення про розмежування правового порядку як результату діяльності держави (офіційний правопорядок) і як наслідку масової, стихійної соціальної діяльності людей по реалізації права (громадянський правовий порядок) [12, с. 7], у зв'язку з чим можна твердити про існування неофіційного правового порядку.

Література:

1. Сорокин П. Элементарный учебник общей теории права в связи с учением о государстве. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2009. 240 с.
2. Гураленко Н. Деякі аспекти проблематики антиномій права. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 9-13.
3. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права : підручник. Львів : «Новий світ-2000», 2003. 584 с.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

5. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
6. Михайліна Т. Системні якості правової реальності та місце в ній правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 121-125.
7. Хряпченко В.П. Галузі в системі українського права: правове моделювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2018. 23 с.
8. Бобровник С.В. Компроміс у праві: сутність та критерії класифікації. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 9–13.
9. Музика І.В. Проблема легальності та легітимності норм права у соціологічному праворозумінні: історико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 31–35.
10. Малишев Б.В. Теоретико-правові аспекти державного примусу як ознаки права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С.25–29.
11. Демків Р.Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 34. Т. 1. С.19–23.
12. Крижановський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2009. 42 с.

Шустрова Ксенія Володимирівна

доцентка кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького факультету Національного університету «Одеська юридична академія», кандидатка юридичних наук, доцентка

Новіков Роман Валерійович

магістр Криворізького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СВИТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ

Важливе місце у системі законодавства України з питань прав людини і громадянина займають закони про свободу віросповідання та релігійні організації. Як вказано в статті 35 Конституції України, кожен має право на свободу світогляду і віросповідання [1; с.35]. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що релігія істотно впливає на розвиток держави, формування політичної, правової та релігійної культури населення, у тому числі молодого фахівця. Нажаль у нашій країні право людини на свободу світогляду та віросповідання є найменш дослідженим. В українській юридичній та релігієзнавчій літературі їм надана переважно загальна характеристика. Гарантії реалізації права людини на свободу світогляду і віросповідання можна охарактеризувати як систему норм та принципів, умов і засобів, що забезпечують у своїй сукупності здійснення конституційного права людини на свободу світогляду і віросповідання. Ефективність цієї системи залежить від різних чинників, але основним серед них є наявність визначених елементів у системі функціонування державної влади. До них відносять: а) наявність Основного Закону, дія якого не може бути припинена довільно; б) визнання державної влади похідною від влади народу і Конституції; в) закріплення на конституційному рівні права людини на свободу світогляду і віросповідання та засобів та умов його здійснення; г) наявність незалежної судової влади; д) можливість захисту своїх прав в Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та у міжнародних правозахисних організаціях.

Система гарантій права людини на свободу світогляду і віросповідання включає в себе передумови політичного, економічного, соціального, ідеологічного, правового характеру, що необхідні для їх реалізації, включаючи механізм їхньої охорони, захисту та відтворення.

Політичні гарантії - це закріплені конституційними нормами та принципами політичні умови та засоби, що забезпечують реалізацію права людини на свободу світогляду і віросповідання.

Економічні гарантії – це закріплені конституційними нормами та принципами економічні умови і засоби, що забезпечують реалізацію права людини на свободу світогляду і віросповідання.

Соціальні гарантії – це закріплені конституційними нормами та принципами соціальні засоби і умови права людини на свободу світогляду і віросповідання. Лише через механізм реалізації цих гарантій можливе реальне забезпечення права людини на свободу світогляду і віросповідання. Розглянемо їх детальніше.

За останні роки вплив церкви, релігійних цінностей та норм посилюється. Це можна пояснити тим, що у суспільстві відбулися істотні зміни умов життєдіяльності і підходом до релігії як до фактору духовного відродження народів. Тому законодавці надають широкі права релігійним організаціям. Так згідно із Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації", релігійні організації мають право: засновувати й утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, місця паломництва; проводити богослужіння, релігійні обряди, церемонії

та процесії; придбавати і використовувати релігійну літературу мовою на свій вибір, а також інші предмети й матеріали релігійного призначення, виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати такі предмети і літературу; утворювати товариства, братства, асоціації, інші об'єднання громадян для здійснення добродійництва, вивчення та розповсюдження релігійної літератури та іншої культурно - освітницької діяльності; встановлювати і підтримувати міжнародні зв'язки тощо [2; с.21].

Тому релігійним організаціям гарантуються досить широкі можливості щодо реалізації свого права на свободу світогляду і віросповідання. Додатковими гарантіями цього права виступають такі тенденції у здійсненні права на свободу віровизнання:

а) плюралізація вірувань - розвивається впродовж збагачення людської особистості духовними потребами, замін уявлень, розширення світогляду;

б) визначення показників моральності, поведінки особи, або певних груп, у встановленні критерій розмежування "добра" і "зла" за конкретно-історичних умов, або обставин.

Кожному притаманні певні світоглядні переконання, у тому числі релігійного характеру - від глибокої віри у надприродні сили до переконаного їх заперечення. Тому державні органи не мають права звужувати або порушувати встановлені законом права громадян, інакше такі їх дії або бездіяльність можуть служити підставою для ініціювання судового розгляду.

Право на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей [1; с.35]. Одне з таких обмежень встановлене, наприклад, ст. 181 КК України, відповідно до якої, кримінальна відповідальність настає за організацію або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпущістю [3; с.181]. Однею з правових гарантій права на свободу віросповідання є передбачена КК України кримінальна відповідальність за: пошкодження релігійних споруд чи культових будинків, незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь, перешкоджання здійсненню релігійного обряду[4].

Враховуючи вищевикладене можна погодитись з тим, що в Україні реально гарантується право на свободу світогляду і віросповідання, тому :

1.Наша країна є світською державою. З цього можна зробити висновок, що держава є нейтральною, безсторонньою щодо будь-яких різновидів віри - як релігійних, так і нерелігійних.

2. Держава не надає переваги до будь-яких релігійних організацій, а також до організацій атеїстичного спрямування. Тому державою встановлені межі втручання у сповідання будь-якої віри у діяльність релігійних та атеїстичних організацій, виходячи при цьому виключно із загальнолюдських цінностей і прав людини.

3. Діяльність держави обмежена щодо релігійної деномінації: обліково-реєстраційною діяльністю на основі повідомного (заявиницького) принципу; нейтральним арбітруванням у разі виникнення міжконфесійних суперечок, конфліктів з майнових та деяких інших неідеологічних питань за умови звернення цих організацій до відповідних юрисдикційних державних органів і беззастережного визнання обов'язковості рішень останніх;

4. Держава законодавчо визначила межі діяльності, фізичної поведінки (проте аж ніяк не думок, не віри), поза які не можуть виходити прихильники будь-якої релігії або іншої, у тому числі атеїстичної, віри відповідно до міжнародних стандартів цих меж (ст. 29 Загальної декларації прав людини). Держава також здійснює контроль за не порушенням цих меж, тобто за дотриманням законів віруючими усіх конфесій, усіма релігійними й атеїстичними організаціями, та притягати до юридичної відповідальності тих із них, котрі порушили чинне законодавство.

Отже, робимо загальний висновок що право на свободу світогляду і віросповідання є невід'ємною складовою частиною системи конституційних прав і свобод людини. Реалізація права людини на свободу світогляду і віросповідання є гарантованим на рівні держави.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.06.2021)

2. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон Української РСР від 23 квітня 1991 р. № 987. XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 06.06.2021)

3. Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ: Юрид. думка, 2004. 352 с.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року N 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1185> (дата звернення: 06.06.2021).

Шустрова Ксенія Володимирівна
доцентка кафедри соціально-політичних та економічних
дисциплін Криворізького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія», кандидатка юридичних наук, доцентка
Чайка Ганна Яківна
магістерка Криворізького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Закріплені Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та рядом інших нормативно-правових актів засади правового становища органів місцевого самоврядування базуються на теорії місцевого самоврядування [1, с.170]. Проте, дана теорія відображена не у класичному варіанті, а в поєднанні з державницькою теорією в силу закріплення на законодавчому рівні за органами місцевого самоврядування обов'язків щодо виконання функцій та повноважень держави. Так, справи, які покликані вирішувати органи місцевого самоврядування поділяються на «власні» – здійснювані незалежно від волі органів державної влади, та «делеговані» – справи, вирішення яких здійснюється під контролем та адміністративною опікою органів державної влади [2, С. 97-102].

Існуючий правовий статус органів місцевого самоврядування та їх участь у здійсненні державного управління відносять суспільні відносини з приводу здійснення останніми управлінської діяльності до предмету адміністративного права. Зміст управлінських відносин, що виникають у процесі діяльності органів місцевого самоврядування, однорідний із відносинами управління з боку держави, а тому перші потребують адміністративно-правового регулювання [3, с.24]. Така однорідність викликана відсутністю принципової різниці між власними повноваженнями органів місцевого самоврядування та повноваженнями органів виконавчої влади, делегованими їм законом.

Відносини, що виникають між органами місцевого самоврядування та громадянами і юридичними особами, регламентовано адміністративно-правовими нормами, які закріплюють гарантоване право фізичних і юридичних осіб (що проживають (знаходяться) на відповідній території) вимагати від представників цих органів публічної влади належного виконання управлінських функцій. Кореспондує такому праву юридичний обов'язок органів місцевого самоврядування неухильно виконувати законні вимоги громадян та юридичних осіб.[3, с.51].

Поряд з відносинами між органами місцевого самоврядування та фізичними і юридичними особами існують так звані горизонтальні адміністративно-правові відносини, що виникають між представниками влади й спрямовані на координацію їх зусиль для досягнення спільних цілей управлінської діяльності.

І в тих, і в інших відносинах органи місцевого самоврядування виступають носієм відповідних повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує їм досягнення мети організаційно-розпорядчої діяльності. Вони наділені самостійністю у вирішенні питань місцевого значення, що виражається в їх компетенції – основних завданнях, предметах відання, функціях, повноваженнях, територіальних межах діяльності кожного окремого органу. Правове становище органів місцевого самоврядування, що випливає з їх компетенції (основних завдань, предметів відання, функцій, територіальних меж діяльності кожного окремого органу, повноважень) у сфері управління є адміністративно-правовим статусом органів місцевого самоврядування [2, с.262].

Система органів місцевого самоврядування, форми і методи їх управлінської діяльності визначаються Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Управлінська діяльність органів місцевого самоврядування має підзаконний, організаційно-розпорядчий характер в силу того, що самоврядні органи здійснюють свої управлінські функції на підставі й на здійснення законів. Організаційно-розпорядча діяльність органів місцевого самоврядування відрізняється від виконавчо-розпорядчої діяльності місцевих органів виконавчої влади.

По-перше, основним призначенням організаційно-розпорядчої діяльності органів місцевого самоврядування є здійснення основних завдань і функцій місцевого самоврядування. Натомість, виконавчо-розпорядча діяльність місцевих органів виконавчої влади спрямована на виконання законів та підзаконних актів (зокрема, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади) з метою здійснення державної політики у різних сферах суспільних відносин.

По-друге, організаційно-розпорядча діяльність органів місцевого самоврядування здійснюється з метою відстоювання, реалізації та захисту законних прав, свобод та інтересів відповідних територіальних громад від імені останніх. Виконавчо-розпорядча ж діяльність місцевих органів виконавчої влади реалізується з метою забезпечення прав і свобод населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на яку розповсюджується їхня юрисдикція, від імені держави.

По-третє, відповідно до частини третьої статті 24 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування в своїй організаційно-розпорядчій діяльності керуються Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, а в Автономній Республіці Крим – також нормативно-правовими актами Верховної Ради і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, прийнятими у межах їхньої компетенції. Місцеві ж органи виконавчої влади (місцеві державні адміністрації) згідно з частиною другою статті 7 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» у своїй діяльності окрім Конституції України, цього та інших законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, керуються ще й актами органів виконавчої влади вищого рівня.

По-четверте, джерелом влади, у межах якої здійснюється організаційно-розпорядча діяльність органів місцевого самоврядування, є не увесь народ, а лише його окрема частина – територіальні громади – жителі села чи добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста. Джерелом же влади, у межах якої реалізується виконавчо-розпорядча діяльність місцевих органів виконавчої влади є увесь народ України.

По-п'яте, у своїй управлінській діяльності органи місцевого самоврядування є організаційно автономними органами і втручатися в їх законну діяльність можуть виключно члени відповідних територіальних громад у межах і в формах, передбачених Конституцією та законами України. Тобто при вирішенні питань місцевого значення органи місцевого самоврядування володіють організаційною самостійністю і є підзвітними своїм територіальним громадам в частині виконання власних повноважень, а в частині виконання делегованих законом повноважень органів виконавчої влади – відповідним органам виконавчої влади.

По-шосте, органи місцевого самоврядування за результатами своєї організаційно-розпорядчої діяльності є відповідальними перед своїми територіальними громадами, а місцеві органи виконавчої влади – перед вищестоящими органами виконавчої влади.

Таким чином, організаційно-розпорядча діяльність органів місцевого самоврядування, в межах якої реалізується влада місцевого самоврядування, являє собою діяльність органів місцевого самоврядування, спрямовану на здійснення основних завдань і функцій місцевого самоврядування, відстоювання, реалізацію і захист від імені відповідних територіальних громад їх законних прав, свобод та інтересів на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією і законами України [66, с.187-208].

Органи місцевого самоврядування суттєво відрізняються і від підприємств, об'єднань, установ, організацій, у тому числі й комунальних.

Головна відмінність між ними полягає в тому, що перші мають владні повноваження і керують об'єктами, до числа яких входять і самі комунальні підприємства, об'єднання, установи, організації. Підприємства ж та об'єднання займаються господарською діяльністю, установи – соціальним обслуговуванням, організації – будівництвом чи експлуатацією виробничих або інших об'єктів.

В органах місцевого самоврядування всі службовці (за винятком обслуговуючого персоналу, який лише створює умови для нормального функціонування органу) здійснюють різноманітні функції управління, а їх праця є одним із видів управлінської діяльності.

Через це, відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, відповідно до статті 17 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» будуються на засадах їх підпорядкованості, підзвітності та підконтрольності органам місцевого самоврядування, а відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, згідно зі статтею 18 вказаного вище закону будуються на договірній і податковій основі та на засадах підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом [4].

Література:

1. Актуальні проблеми державного управління: Наук. зб. / Ред. кол.: Г.І.Мостовий, В. Я.Амбросов, О.Ю. Амосов та ін.; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. Харків. Вип. 2(10). Харків: УАДУ (ХФ), 2001. 262 с.
2. Андресюк Б.П. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи. Київ, 2007. 222 с.
3. Базір А. Сучасні тенденції реформування місцевого самоврядування в Україні: *Нова політика*. 2010. № 6 (32). С.44-50.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n161> (дата звернення: 06.06.2021)

ПАНЕЛЬ 2.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Андріяшевський Артур

здобувач вищої освіти Донецького
державного університету внутрішніх справ

Туренко Олег Станіславович

доцент кафедри загальноправових дисциплін Донецького
державного університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО НАРОДОВЛАДДЯ ЧЕРЕЗ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ» ЯК ПРОЯВ ДЕМОКРАТИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Конституційні права та свободи людини і громадянина останнім часом набирають все більшу популярність серед населення України, адже саме вони дають можливість громадянам обирати той шлях розвитку, який вони вважають правильним для своєї країни.

Одним із проявів дотримання владою конституційних норм громадян – є славнозвісний Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум», який нарешті закріпив процедуру проведення влади народу на основі його власної думки, а не бачень владних чиновників. «Якщо помітили, то це вже певна закономірність: якщо суспільство щось підтримує, а політики проти - значить, у політиків щось хочуть забрати. Так було, коли ми скасували депутатську недоторканність, так сталося і зараз. Для деяких це катастрофа, тому що тепер важливі рішення зможуть приймати не вони, а всі громадяни України на референдумі», – сказав Голова держави [2].

26 січня 2021 року народні депутати у другому читанні й в цілому прийняли законопроект №3612. За цей проект проголосували 255 парламентарів, 58 натиснули кнопку «проти», ще 40 утримались. Незабаром цей закон вступе в дію після підписання главою Верховної Ради України Дмитром Розумковим і Президентом України Володимиром Зеленським.

Відповідно до закону, предметом всеукраїнського референдуму можуть бути наступні питання:

- про затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України;
- загальнодержавного значення;
- про зміну території України;
- про припинення дії закону України або окремих його положень.

У той же час на референдум не можуть виносити питання:

- що суперечать положенням Конституції, загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права, закріпленим, в першу чергу, Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про захист прав людини і основних свобод, протоколами до неї;
- скасовують або обмежують конституційні права і свободи людини і громадянина та гарантії їх реалізації;
- спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;
- питання про податки, бюджет та амністію;
- передані Конституцією України і законами України до відання органів правопорядку, прокуратури або суду.

На всеукраїнський референдум може виноситися тільки одне питання. Результати народного волевиявлення на всеукраїнському референдумі є обов'язковими для розгляду і прийняття рішень в порядку, визначеному Конституцією і законами України. А ось новий референдум з питань, раніше підтриманих на референдумі, може бути проведений не раніше ніж через три роки з дня оголошення результатів відповідного всеукраїнського референдуму.

Право голосу на всеукраїнському референдумі мають громадяни України, яким на день голосування виповнилося 18 років і які не визнані недієздатними. Референдум по нормам схожий на вибори: громадяни подають бюлетень на паперовому носії або за допомогою електронного голосування. Відомий політик сьогодні – Олександр Корнієнко (Голова партії «Слуга Народу») вважає: «Люди прагнуть ухвалення рішень, які безпосередньо стосуються їхнього життя та майбутнього. І позбавляти їх цього — це, на жаль, звичайний неприхований, рафінований цинізм політиків, які десятиліттями правили кулуарно, незважаючи на волю, думку і настрої народу. Проти закону про референдум сьогодні виступають ті, хто не поважає власний народ. Саме зневага до народу відправила багатьох політиків на звалище історії. Сьогодні без механізмів прямої демократії неможливо управляти державою. Часи, коли всі рішення можна було ухвалювати в майже «родинному колі» обмеженої

кількості осіб, наділених владою, давно минули. Це не лише український, це глобальний тренд» [3].

У світі є багато прикладів необхідності даного закону для людей та країни вцілому: Франція (1972 р.): референдум на підтримку Європейської економічної спільноти (68,3% — за); Польща (2003 р.): вирішення питання щодо набуття членства в ЄС (77,5% — за); Швейцарія (2020 р.): надання чоловікам відпустки для догляду за дитиною (60,34% — за) і т.д. Однак, незважаючи на таку привабливу сторону цього закону, треба розуміти, що просте його прийняття не дасть можливості в повному обсязі йому функціонувати та виконувати своє призначення. Для всебічного його введення в дію потрібно ще неабияк важливі речі, такі як, наприклад: закон про «е-голосування», який забезпечить захист голосів під час електронного голосування, що передбачене процедурою голосування, згідно із законом про референдум; треба чітко визначити та прописати повноваження Конституційного Суду України в цьому законі, задля дотримання конституційного проведення референдумів; чітко визначити процедуру впровадження в дію тих рішень, які будуть схвалені на референдумі, адже закон повинен бути не лише «на папері», і таке інше.

Достатньо відома депутатка Верховної Ради IX скликання, Оксана Савчук («ВО Свобода») вважає: «Що стосується референдуму: він для мене такий же не живий Закон, як і «Про імпічмент президента». З одного боку, - прийняли, галочку поставили і в принципі, якщо запитати людей, то тільки маленький відсоток будуть цікавитися процедурою проведення референдуму. Насправді більшість людей уявляє собі це так: вони прийдуть, візьмуть бюлетень, проголосують, поставлять свою точку зору («так/ні») і вони бачитимуть результат. Всі це будуть обговорювати, буде нова злива емоцій, ми не будемо думати про тарифи, тому що ми будемо відволікати уваги від якихось надто важливих питань. Електронне ж голосування, наприклад, дає елемент для фальсифікації. Просто треба гарно прописати процедуру проведення цього дійства» [4].

Таким чином, нещодавно прийнятий законопроект є достатньо гарним проявом демократизму з однієї сторони і недостатньо осмислений з іншої. Ці всі аспекти вказують на те, що даний закон повинен бути ліпше продуманий у майбутньому, перед тим як впроваджувати його в практичне застосування.

Література:

1. Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69060

2. Сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/ru/news/prezident-shodo-zakonu-pro-referendum-vidteper-vazhlivi-rish-66253>

3. Сайт партії «Слуга Народу». URL: https://sluga-narodu.com/referendum/?gclid=Cj0KCQjw0oCDBhCPARIsAII3C_FfLHISnq3dhappRYz0jGDSAwj6WVxrVDAEKsQrEDgGS3LBBVuA9JYaAr9CEALw_wcB

4. Інтерв'ю телеканалу «Прямий». Тетяна Савчук про Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум». URL: <https://prtm.ua/ru/>

Ганжерлі Аміна Іллівна
здобувачка вищої освіти Донецького
державного університету внутрішніх справ

Хоббі Юлія Сергіївна
доцентка кафедри державно-правових дисциплін та публічного
управління Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка (науковий керівник)

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

На даний момент в Україні здійснюється конституційна реформа. Її основним джерелом і головним завданням є реформування конституційного ладу держави. Це обумовлено тим, що системна конституційна реформа проводиться з метою забезпечення динамічного розвитку української державності, підвищення реальної ролі структур громадянського суспільства і включення демократичних інститутів, що відповідають європейській моделі розвитку сучасної демократичної держави.

Сучасний етап національного державотворення характеризується рядом новел економічного, соціального та політичного характеру. Однак розпочаті в цих сферах реформи мають отримати своє законодавче і, в першу чергу, на рівні Основного Закону, врегулювання і визнання. Це ставить на порядок денний питання проведення в нашій державі конституційної реформи, яка є однією з передумов вступу України до ЄС і має бути спрямована на досягнення європейського рівня соціально-економічного розвитку країни, модернізацію існуючої системи управління, удосконалення механізму публічної влади, територіального устрою, правового статусу людини і громадянина [1, с. 277].

Обґрунтування необхідності внесення змін до чинної Конституції України є ключовим у визначенні змісту майбутніх конституційних змін. При цьому йдеться не про абстрактну «потребу взагалі» щось змінити у

нашій Конституції, а про конкретну необхідність справді потрібних їй змін. Для визначення цієї конкретної необхідності й потрібні узагальнення практики реалізації Конституції України з урахуванням тенденцій сучасного конституціоналізму. Виходячи з цього узагальнення, спираючись на нього ми отримуємо можливість науково обґрунтувати і сформулювати конкретну необхідність конституційних змін, і на основі цього визначити характер їх змісту [2, с. 29].

Проведення конституційної реформи в Україні обумовлене не суб'єктивним фактором з боку правлячої політичної еліти, а об'єктивними причинами, зокрема:

- внутрішньополітичними – подальша демократизація конституційного ладу України, механізму державної влади, правового статусу людини і громадянина;

- зміною територіального устрою – декомунізація України має наслідком зміну назв ще декількох обласних центрів, а передбачувані зміни до Конституції в частині децентралізації влади передбачають регіоналізацію країни;

- зовнішніми причинами, які впливають із взятих на себе міжнародними угодами зобов'язань України ухвалити зміни до Основного Закону, які б сприяли мирному вирішенню конфлікту на Сході України [3, с. 26].

На час прийняття Конституції у 1996 році, розвиток держави характеризувався збереженням значних інституційних і сенсуальних (смилових) елементів від радянської організації влади у поєднанні із запозиченнями частини здобутків світового конституціоналізму, а здобутки світового конституціоналізму нерідко компрометуються перекрученнями у тлумаченні і правозастосуванні. Треба сказати, що такий стан конституційного розвитку є характерним для більшості держав колишнього соціалістичного табору, що обумовлено переходом суспільства, держави, правової системи від соціалістично-комуністичних до соціально-демократичних, ліберальних цінностей, пошуком ефективної моделі їх розвитку. Останніми роками перехідний період в Україні вийшов на «завершальну, кінцеву» стадію такого пошуку, що пов'язано з європейською інтеграційною визначеністю, а його завершення логічно пов'язується з набуттям Україною повноцінного членства в Європейському Союзі. Логічно, що такий етап вітчизняного державотворення має знайти відображення в Основному Законі [4, с. 10].

Отже, можна підсумувати, що конституційна реформа в Україні повинна бути всеохоплюючою, системною, повною, відбуватися чітко в рамках приписів Конституції і мати наслідком напрацювання пропозицій щодо змін до Конституції на основі узагальнення практики реалізації Основного Закону, з урахуванням досягнень і тенденцій розвитку

сучасного конституціоналізму, вироблених світовою спільнотою демократичних цінностей, закріплення положень, які відповідають реальному стану розвитку Української держави і суспільства.

Література:

1. Марцеляк О. Пріоритетні завдання і напрями конституційної реформи в Україні. Конституція і конституційні зміни в Україні: збірник. Київ: Видавництво «Заповіт», 2020. 300 с.

2. Шемшученко Ю. Проблеми наукового забезпечення сучасного конституційного процесу в Україні. *Право України*. 2012. № 8. С. 29-30.

3. Агафонова Н. В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності: автореф. дисерт. канд. юрид. наук. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. 38 с.

4. Шаповал В. Конституція України: аж двадцять років або лише двадцять років!? *Право України*. 2016. № 6. С. 9-16.

Єсімов Сергій Сергійович

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА ПРАВ ГРОМАДЯН НА РОЗГЛЯД СПРАВИ СУДОМ ЗА УЧАСТІ ПРИСЯЖНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ

У зв'язку з поправками до законодавства, пов'язаними з розширенням інституту присяжних, в останні роки у науковому середовищі не втрачає своєї актуальності дискусія щодо розвитку інституту присяжних в Україні.

На думку абсолютної більшості правознавців, значення конституційного права на розгляд справи складом суду за участю присяжних, полягає в тому, що процесуальна форма даного судочинства забезпечує в порівнянні з іншими формами більш надійний захист прав та свобод, створення більш високих стандартів, що пред'являються до доказу провини та призначення покарання, знижує ризики прийняття неправосудних рішень.

Судочинство з участю присяжних здатне надати особі, яка опинилася на лаві підсудних щодо помилки, більше шансів на винесення виправдувального вироку, оскільки у даній формі судочинства більш надійно, ніж при загальному порядку винесення підсумкового судового рішення, захищені права і свободи людини та громадянина від незаконного та необгрунтованого обвинувачення.

Конституційна основа суду присяжних полягає перш за все у статтях Основного Закону: у статті 24 «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівні перед законом»; у статті 55 «Права і свободи людини й громадянина захищаються судом», у статті 59 «Кожен має право на професійну правничу допомогу». У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільний у виборі захисника своїх прав. Участь присяжних у судочинстві базується на нормі, що міститься в частині 4 статті 124 Конституції України [1].

Незаперечна конституційно-правова природа даного інституту, між тим у змісті вищезазначених статей не розкривається. У перерахованих конституційних нормах закріплена сукупність необхідних умов для розгляду цивільних і кримінальних справ. Серед цих умов забезпечення обвинуваченому права на розгляд справи судом за участю присяжних. Право на участь громадян у здійсненні правосуддя, закріплене в Основному Законі, докладніше розкривається в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [2].

Даним нормативно-правовим актом встановлено, що участь громадян у здійсненні правосуддя не тільки право, а й громадянський обов'язок. Як зазначено у Конституції, вибір суду присяжних носить виключно добровільний характер, тому є альтернативною формою судочинства.

Відповідно з правовими позиціями Конституційного Суду України, суд присяжних виступає в якості засобу реалізації презумпції невинності, закріпленої в частині 4 статті 124 Основного Закону, а право обвинуваченого на розгляд справ даним складом суду це не тільки право на судовий захист, а й різновид соціально-політичного права на участь громадян в управлінні справами держави.

За участі експертів Українського інституту майбутнього підготовлено проект Закону України «Про суд присяжних». Проектанти наголошують, що головна особливість інституту присяжних, який має в Україні давню історію й передбачений Конституцією України, полягає в тому, що присяжні без впливу професійного судді постановляють неоспорювальне за суттю рішення – вердикт щодо винуватості особи в обвинуваченні, а професійний суддя на основі вердикту виносить мотивувальний вирок. Як повідомляють організатори, саме така форма безпосередньої участі народу в судочинстві може дозволити почати відновлення довіри до суду в Україні [3].

Однак в юридичній літературі має місце точка зору, згідно з якою право на суд присяжних, що реалізовується одним обвинуваченим, порушує право на суд професійного судді іншого обвинуваченого у кримінальних справах щодо кількох осіб, таким чином спостерігається

конкуренція конституційних норм. У такому випадку порушені конституційні принципи рівності всіх перед законом і судом, принцип здійснення правосуддя на засадах змагальності та рівноправності сторін, оскільки існує обмеження процесуальних прав тих обвинувачених, чії права поставлені в залежність від волевиявлення інших осіб, обвинувачених у скоєнні даного злочину.

Деякі дослідники вказують на те, що розширення підсудності суду присяжних сприятиме збільшенню числа таких спірних моментів, вважають, що рішення даного питання на законодавчому рівні залишається відкритим, оскільки основне невідчужуване право кожної людини на судовий захист прав і свобод, закріплене на конституційному рівні визнається Україною і гарантується кожному відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, воно підлягає реалізації на основі принципу рівності всіх перед законом і судом, згаданого вище.

Конкретизуючи гарантії права на судовий захист відповідно до загальних правових принципів справедливості та рівності, Конституція України встановлює, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у тому суді та тим суддею, до підсудності яких воно віднесено законом.

Конституція України закріплює право громадян України на участь в здійсненні правосуддя, стосовно до кримінального судочинства, вказує можливу форму такої участі у вигляді складу суду за участю присяжних, у випадках, передбачених законодавством.

Можна зробити висновок про те, що згідно з Конституцією України, суд присяжних у кримінальних і цивільних справах, віднесених до його компетенції, є законним судом. Звертаючись до роз'яснення Конституційного Суду України, ми приходимо до висновку, що право на розгляд справи судом присяжних не може бути віднесено до числа основних прав, невідчужуваних у громадянина.

Дане право, за змістом Конституції України у відміну від презумпції невинності, а також права на розгляд справи незалежним і неупередженим судом, не є основою права на судовий захист, закріпленого у Конституції.

Право на суд присяжних для підсудного є лише однією з можливих процесуальних гарантій, наданих правом на судовий захист.

Суд за участю присяжних, будучи однією з процесуальних форм здійснення кримінального судочинства, не є обов'язковою умовою забезпечення судового захисту прав і свобод людини та громадянина. Позиція Конституційного Суду полягає в тому, що суд присяжних це особлива і необхідна кримінально-процесуальна гарантія судового захисту.

Як роз'яснює Верховний Суд, з урахуванням вимог Конституції України, яка гарантує кожному право на судовий захист його прав і свобод, суди зобов'язані забезпечити належний захист прав і свобод людини та громадянина шляхом своєчасного та правильного розгляду справ.

Конституційна основа права громадян на суд присяжних закріплена у конституційних нормах. Даний інститут може розглядатися лише як одна з можливих процесуальних форм здійснення правосуддя в рамках цивільного та кримінального процесу, не може розумітися як невід'ємна умова реалізації права на судовий захист прав і свобод.

Суд присяжних, відповідно до Конституції України, це різновид соціально-політичного права на участь представників громадськості в здійсненні судової влади. У суді за участю присяжних послідовно реалізується конституційний принцип змагальності сторін.

Функціонування суду присяжних має важливе суспільно-політичне значення, що полягає у пред'явленні підвищених, порівняно з іншими формами судочинства, вимог до якості досудового розслідування та судового розгляду, професійними якостями учасників судочинства з боку звинувачення та безпосередньо до суддів-професіоналів дотримання судом вимог неупередженості, інших конституційних і процесуальних норм.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#n4234>
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>
3. Суд присяжних – один із шляхів відновлення довіри до вітчизняного правосуддя. 09.07.2020. URL. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3058440-sud-prisaznih-odin-iz-slahiv-vidnovlenna-doviri-do-viceiznanogo-pravosudda.htm>

Жаровська Ірина Мирославівна

професорка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», докторка юридичних наук, професорка

ДЕМОКРАТИЧНІ ВИБОРИ ТА ПАНДЕМІЧНІ ЗАГРОЗИ

Пандемія Covid-19 не є першою світовою загрозою громадському, ба й навіть світовому здоров'ю. Протягом історії розвитку людства хвороби вбили більше людей, ніж природні катастрофи, землетруси, вулкани та навіть війни разом узяті. Інфекційні захворювання в історичному контенті спричинювали і спричиняють хаос у суспільстві та світі загалом. В умовах сьогодення наявні інфекційні захворювання протікають з небаченою швидкістю, адже, за даними ВООЗ, світ став свідком появи кількох спалахів хвороб та епідемій, спричинених більш ніж 20 інфекційними агентами за останнє десятиліття [1].

Всесвітня організація охорони здоров'я у 2011 році попереджала про те, що «світ не готовий реагувати на важку пандемію грипу або ж на будь-яку подібну глобальну, стійку та загрозову надзвичайну ситуацію в галузі охорони здоров'я». Проте доводиться визнати, що в нинішніх умовах покращення системи громадського здоров'я ще не відбулося. Попри систематичність загроз світового масштабу в історичному розрізі, пандемія COVID-19 стала тим викликом, з яким сучасне покоління та окрема людина стикнулися вперше. Чинні системи охорони здоров'я вразливі до пандемії SARS-CoV-2. Соціальна (колективна) та екзистенціальна сфера людського буття також не мала належного превентивного механізму. Отже, можна констатувати, що пандемія COVID-19 – це визначальна глобальна криза здоров'я сучасності і найбільша проблема, з якою людство зустрілося після Другої світової війни. Тому саме цей соціальний виклик трансформував усі сфери життєдіяльності людства у 2020 році. Остеронь не стоїть і правова та політична сфера, які також зазнали суттєвого впливу.

Управління виборами під час пандемії викликають низку питань щодо ризиків для демократії за наявності такої зовнішньої загрози, яку зазнав світ із поширенням COVID-19, і поєднують широкий спектр питань, що стосуються загрози демократичному режиму та участі громадськості в політичному житті.

Вибори є головною рисою і "основним предикатом" демократії, які забезпечують домінуючий механізм, за допомогою якого політичні лідери обираються і притягуються до відповідальності і за допомогою яких особи беруть участь в управлінні своєю країною.

Національні заходи громадського дистанціювання призвели до зниження продуктивності праці, коливань на фондовому ринку, накопичення споживчих запасів, зростання рівня безробіття, непропорційного впливу на вразливе населення та громади, та деяких випадків громадянських заворушень (наприклад, у Мічигані, Вірджинія, Колорадо, Південній Африці та в деяких передмістях Парижа).

Поширення вірусу та різні реакції уряду можуть мати значний вплив на виборчий цикл.

Існує кілька способів, як пандемія та реакція уряду можуть вплинути на будь-який із цих процесів. По-перше, сам вірус може перешкодити виборцям голосувати і вплинути на загальний рівень явки. Явка виборців багатьма розглядається як вирішальний фактор, що лежить в основі легітимності виборів, надання виборчих мандатів лідерам, і як барометр для здоров'я демократії в цілому. За останні кілька десятиліть у зрілих демократіях спостерігається спад явки виборців, тенденція, яка цілком може погіршитися в результаті пандемії в цих демократіях, а також вплине на новіші демократії у всьому світі [2, с.1062].

По-друге, наслідки формальної відстрочки залежать від типу режиму. Наприклад, в демократіях, що перебувають у політично-кризовій ситуації перенесення може призвести до посилення полеміки, як це спостерігалось наприклад, у США, Франції, Італії та Польщі. У деяких випадках відкладення може призвести до посилення політичної невизначеності та підриву верховенства права, може створити вакуум влади, зловживання владою та зловживання надзвичайним станом, що ще більше закріплює авторитарне правління, підриває верховенство закону та додатково загрожує захист прав людини.

По-третє, самі пандемічні загрози можуть негативно вплинути на організацію виборчого процесу на всіх етапах. Виборчий цикл включає ряд елементів, що стосуються: (1) передвиборчого періоду (навчання, інформація та реєстрація виборців), (2) виборчого періоду (висування кандидатур, виборчих кампаній, голосування та результати) та (3) післявиборчий період (огляд, реформа та стратегії). За звичайних обставин ці елементи повинні існувати для забезпечення відповідних процесів, надання виборцям інформування про політико-правові події та проведення виборів таким чином, щоб забезпечити максимізацію демократичної участі та досягнення чесних та законних результатів.

Вихід в ситуації пандемічних загроз доволі часто знаходимо шляхом налагодження комунікації за допомогою електронних засобів зв'язку. Тому слід активізувати наукову дискусію в контексті запровадження електронних засобів у виборчий процес. Застарілий

виборчий процес у технічному розумінні, безумовно, є однією з проблем політичної системи, і його реформа, безумовно, сприяла б кращій прозорості та ефективності виборчого процесу. Запровадження електронних виборів та надання громадянам права електронного голосування на виборах викликає питання, чи може така реформа виборчого процесу покращити демократичну спроможність виборчого процесу.

Література:

1. World Health Organization. Disease outbreaks by year. 2020
URL: <https://www.who.int/csr/don/archive/year/en/>
2. Landman T., Gennaro Splendore L. Di Pandemic democracy: elections and COVID-19 *Journal of Risk Research*. 2020. V. 23. Is. 7-8: COVID-19 Special Issue. P. 1060-1066

Ковбан Андрій Володимирович

доцент кафедри загальноправових дисциплін Національного університету «Одеська морська академія»,
кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАПРЯМКІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Одна з найважливіших характеристик конституційного ладу, що закріплена в ст. 1 Конституції України – демократична держава [1]. Саме поняття «демократія» передбачає, що влада здійснюється її громадянами і ґрунтується на системі політичних прав: право на свободу думки і слова; право отримувати і поширювати інформацію; право на об'єднання, включаючи право створювати професійні спілки для захисту своїх інтересів; право збиратися мирно; право брати участь в управлінні державними справами як безпосередньо, так і через своїх представників; право обирати і бути обраними до органів державної влади і органи місцевого самоврядування, брати участь в референдумах; право брати участь у здійсненні правосуддя і рівний доступ до державної служби; право звертатися особисто, а також направляти індивідуальні та колективні звернення до державних органів і органи місцевого самоврядування.

Інформаційні технології відкривають нові можливості для діяльності держави в різних напрямках: права людини, суверенітет, національна безпека. Основою для розвитку і взаємодії нових форм повинні стати конституційні норми. Аналіз впливу інформаційних технологій на права людини і розвиток демократії вимагає попереднього обліку двох аспектів. Перший аспект обумовлений еволюційним

проміжком часу, який розділяє досягнення технічного прогресу і їх юридичне оформлення. Адаптація національних та міжнародних стандартів щодо досягнень науки і техніки сприймається як занадто повільна в рішенні питань конституційно-правового регулювання сучасних технологічних інновацій. І другий аспект відображає тенденції інформаційного розвитку на міжнародному та національному рівнях, та пов'язаний з глобальним виміром сучасних технологічних явищ.

У світлі цих двох підходів розглянемо два ключових питання: розвиток традиційних прав людини і демократії в світі технологічних інновацій та формування нових напрямків прав людини, які визначаються як покоління інформаційних прав. Сучасні інформаційно-комунікаційні та онлайн-технології дозволяють по-новому інтерпретувати основні права людини, актуалізують проблеми захисту права на гідність людини, можливості отримувати і поширювати інформацію; права на недоторканність приватного, особистого і сімейного життя; права на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень.

Реалізація права на свободу думки і слова розглядається як головний засіб, що дозволяє людям обмінюватися ідеями та думками, брати участь у функціонуванні держави та впливати на її внутрішню та зовнішню політику та сприймати політику через призму демократій та демократичних змін. З'явилося нове поняття «електронна демократія», «е-демократія», «digital-демократія», під якими мають на увазі нову форму демократії, при якій громадяни беруть участь в процесі державного управління за допомогою інформаційних технологій. До її елементів можна віднести: інтернет-голосування громадян, опитування, за результатом якого влада приймає певне рішення регіонального, місцевого або державного рівня; впровадження інформаційних технологій в політичні процеси, в систему виборів; мережева комунікація громадян і представників влади; електронний збір підписів (петиції) тощо.

Держава з впровадженням інформаційних технологій в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування отримує нові можливості для інформування своїх громадян про свої проекти і рішеннях, врахування думки населення з ключових питань та підвищує ефективність та відкритість роботи органів влади та довіру до них. Як приклад змін стану сучасної електронної демократії можна навести офіційні сайти і застосунки «Дія», «Дій вдома», «Чисте місто» [2-3] тощо.

Можна виокремити наступні тенденції розвитку електронної демократії в Україні. По-перше, даний напрямок знаходиться на початковій стадії розвитку. По-друге, проекти, які реалізуються сьогодні в «пілотному» режимі, доступні для політично активних громадян, які зацікавлені у розвитку електронної демократії та бажають брати участь в

цих процесах. Інформаційні технології не тільки створили нові способи реалізації системи прав людини, але сприяють появі таких прав і свобод, які ще вимагають конституційного закріплення і подальшого регулювання з боку органів публічної влади.

Література:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) // Верховна Рада України / База даних «Законодавство України» / Документи. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2021).
2. Державні послуги онлайн. - URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 01.06.2021).
3. Як працює застосунок «Дій вдома». - URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-pracyuye-zastosunok-dij-vdoma> (дата звернення: 01.06.2021).

Леніш Наталія Ярославівна

доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук

Татусько Діана Ростиславівна

здобувачка вищої освіти Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ НА ЗДОРОВЕ ДОВКІЛЛЯ

Починаючи з другої половини ХХ століття одним з важливих прав людини, яке поступово стає домінантою серед інших конституційно-оформлених прав, є право на сприятливе навколишнє природне середовище. Життя та здоров'я кожного на планеті безпосередньо залежать від навколишнього природного середовища, але людство стало усвідомлювати необхідність нормативної розробки заходів з його охорони та захисту тільки тоді, коли екологічні проблеми через негативного антропогенного впливу стали набувати загрозливих масштабів (озонові діри, кислотні дощі, зміна клімату тощо).

За оцінками Центру Разумкова за останні п'ять років практично в три рази зросла стурбованість жителів України збереженням сприятливого навколишнього природного середовища.

ВОсновних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, відзначається незадовільний стан

навколишнього природного середовища, яке не відповідає встановленим екологічним стандартам, хоча державою розробляються і вживаються заходи щодо зниження негативного та шкідливого впливу [1].

У Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2019 році зареєстровано збільшення числа скарг, що надходять від жителів України у зв'язку з порушенням права на сприятливе навколишнє природне середовище та користування природними ресурсами. За даними доповіді найбільшу стурбованість у громадян викликає забруднення атмосферного повітря, що актуалізує розгляд проблем забезпечення безпеки атмосферно-кліматичного ресурсу навколишнього природного середовища.

Базовий закон України встановлює конституційне право кожного на сприятливе навколишнє природне середовище, гарантує отримання достовірної інформації про його стан, а також гарантує відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю або майну в разі вчинення екологічного правопорушення [2]. Визначення терміна «сприятливе навколишнє природне середовище» і об'єкти охорони містяться у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», де в спектр об'єктів навколишнього середовища законодавцем включені компоненти природного середовища.

Згідно Закону до компонентів природного середовища відносяться: земля, надра, ґрунти, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, рослинний, тваринний світ і інші організми, озоновий шар атмосфери та навколосезонний космічний простір, що забезпечують у сукупності сприятливі умови для існування життя на землі.

Змістовно поняття атмосферного повітря розкривається у Законі України «Про охорону атмосферного повітря», відповідно до якої повітря природна суміш газів атмосфери, що знаходиться за межами житлових, виробничих і інших приміщень [3]. Охорона атмосферного повітря полягає у збереженні хімічного складу та недопущення забруднення атмосферного повітря антропогенними викидами (кислотами, окисом азоту, окисом сірки, вуглеводневими викидами і ін.).

Незважаючи на те, що постановою Кабінету Міністрів України затверджено порядок розроблення та затвердження нормативів викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря, а також шкідливих фізичних впливів на атмосферне повітря, встановлено державний контроль за його охороною, сьогодні промислові підприємства часто ігнорують вимоги санітарно-епідеміологічного законодавства, а контролюючо-наглядові органи не виявляють принциповості у цих питаннях.

Атмосферне повітря відноситься до транскордонних природних

ресурсів, тому що у верхніх шарах тропосфери швидкість пересування вітру досить висока і знаходиться у діапазоні від 240 до 720 км / год., що сприяє швидкому поширенню шкідливих летючих домішок у горизонтальному напрямку на значні відстані від початкового джерела.

Для забезпечення недопущення забруднення атмосферного повітря антропогенними викидами тільки національного законодавчого регулювання недостатньо. Зобов'язання щодо скорочення викиду в атмосферу шкідливих речовин повинні носити міжнародний характер.

Одним з найбільш значущих міжнародних актів у цій галузі є Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, а також Протоколи до неї, що визначають заходи регулюючого характеру для окремих типів або груп атмосферних забруднювачів: сполук сірки, оксидів азоту, важких металів, стійких органічних забруднювачів.

Конвенція містить положення про співробітництво держав у галузі обміну інформацією та моніторингу атмосферного повітря; розробці природоохоронної політики та стратегічних рішень у галузі транскордонного забруднення повітря; співробітництво у проведенні наукових досліджень (діючі і перспективні технології по зниженню викидів, контролю та визначення обсягу емісій, впливу на здоров'я людини і навколишнє природне середовище) і ін.

Величезне значення для атмосферного повітря грає озон, захисна функція якого полягає в перешкоджанні проникненню високих доз ультрафіолетового випромінювання у нижні шари атмосфери, де мешкають всі живі організми.

Руйнівником озонового шару виступає хлор, який входить до складу сполук, що використовуються як летючі речовини в аерозолях, як охолоджувачі у холодильних установках. До основних міжнародних угод, контролюючим використання озон руйнуючих речовин, в яких бере участь Україна, відносяться Віденська конвенція про охорону озонового шару та Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар [4; 5].

Головною метою цих документів є охорона озонового шару від руйнування (як наслідок збереження температурного режиму на планеті) шляхом прийняття превентивних заходів по врегулюванню кількісного викиду руйнівних речовин.

На сьогоднішній момент ключовим документом щодо збереження кліматичного режиму на планеті виступає Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, метою якої є домогтися на виконання відповідних положень Конвенції стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему [6].

У 1997 р. у Кіото був прийнятий Протокол до Рамкової конвенції

ООН про зміну клімату, що став ще одним кроком у багато ступеневому процесі захисту клімату [7]. Згідно з Протоколом, провідні індустріально розвинені країни взяли зобов'язання зменшити викиди шести газів, що роблять шкідливий вплив на клімат. У 2015 р. Кіотський протокол змінило Паризька хартія, головною темою якого, крім стабілізації викидів парникових газів, став курс на стримування глобального потепління не більше ніж на 2° С.

Рішення проблеми забезпечення реалізації та захисту конституційно встановлених екологічних прав, серед яких важливу роль відіграє атмосферно-кліматичний компонент, неможливо без спільної співпраці всіх країн світу, без розробки обов'язкових міжнародних актів, що забороняють негативний антропогенний вплив на атмосферу.

Література:

1. Про Основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. Верховна Рада України. URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12>

3. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII. Верховна Рада України. URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2707-12>

4. Віденська конвенція про охорону озонного шару. Верховна Рада України. URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text

5. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озонний шар. Верховна Рада України. URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text

6. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. Верховна Рада України. URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text

7. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. Верховна Рада України. URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text

Пащенко Олександр Олександрович

провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, доцент

ПОРЯДОК ТА КРИТЕРІЙ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЯК ЛЕГІТИМНОЇ ПІДСТАВИ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ (ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)

1. У частинах першій, четвертій, шостій статті 41 Конституції України зазначено, відповідно, що кожний має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним; конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку встановлених законом.

Як бачимо, ч.ч. 1, 4 ст. 41 Конституції України встановлюють загальні правила: «кожний має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю» (ч. 1) та «Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним». Водночас ч.ч. 5, 6 цієї ж статті встановлюють виключення з наведених загальних правил, одним із яких є конфіскація майна (ч. 6 ст. 41). Крім того, ч. 4 ст. 41 Конституції України встановлює *не абсолютну заборону* на позбавлення права власності, а лише тих випадків, коли це відбувається *протиправно*. З цього слідує, що відповідна особа все ж таки може бути позбавлена права власності, за умови, що це не відбуватиметься протиправно. Зазначене означає, що для цього мають бути підстави, передбачені у *правових* (нормативно-правових) актах. Вочевидь статті 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України є такими підставами, оскільки Кримінальний кодекс України за своєю юридичною природою є правовим актом (а саме законом).

2. Частина 6 ст. 41 Конституції України передбачає, що «конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку встановлених законом». Таким чином тут містяться дві умови застосування конфіскації майна: 1) це має відбуватися «за рішенням суду», а не свавільно чи на підставі рішення будь-якого іншого державного органу (крім суду); 2) випадки, обсяг та порядок має бути встановлено законом.

Перша із наведених умов не суперечить Конституції України аргіогі, оскільки про це йдеться в самому тексті Конституції України, а

значить такі положення аж ніяк не можуть суперечити Конституції України, бо містяться в ній. Для виконання другої умови слід надати відповідь на питання: «Чи встановлено законом випадки, обсяг та порядок застосування конфіскації майна?» Дослідження чинного законодавства України дозволяє зазначити таке:

По-перше, випадки, застосування конфіскації майна (а саме спеціальної конфіскації) передбачено у ч. 1 ст. 96-1 КК України: «вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого частиною першою статті 150, статтею 154, частинами другою і третьою статті 159-1, частиною першою статті 190, статтею 192, частиною першою статей 204, 209-1, 210, частинами першою і другою статей 212, 212-1, частиною першою статей 222, 229, 239-1, 239-2, частиною другою статті 244, частиною першою статей 248, 249, частинами першою і другою статті 300, частиною першою статей 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, статтею 363, частиною першою статей 363-1, 364-1, 365-2 цього Кодексу». На підставі зазначеного можна стверджувати, що в цій частині порушення конституційних вимог немає, адже *випадки застосування конфіскації майна, а саме спеціальної конфіскації законом передбачено*.

По-друге, обсяг, застосування конфіскації майна (а саме спеціальної конфіскації) передбачено у ч. 1 ст. 96-2 КК України: «якщо гроші, цінності та інше майно: 1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання». Як бачимо, закон характеризує обсяг предметів, на які може бути звернута спеціальна конфіскація лише родовими ознаками: «гроші, цінності та інше майно», і лише потім конкретизує їх. В цьому відмінність спеціальної конфіскації від конфіскації майна як виду покарання (ст. 59 КК), де передбачена можливість вилучення як всього майна так і його *частини*. Обсяг предметів спеціальної конфіскації обмежено лише наведеними вище положеннями пп. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК

України. Сутність цих положень орієнтує на те, що вилучати не всі відповідні предмети (гроші, цінності та інше майно) було би недоцільним і несправедливим. Викладене дозволяє зробити висновок, що *обсяг застосування конфіскації майна, а саме спеціальної конфіскації законом передбачено.*

3. Порядок застосування конфіскації майна (а саме спеціальної конфіскації) передбачено чинним КК України лише точково. Так, ч. 4 ст. 96-2 КК передбачає порядок спеціальної конфіскації грошей, цінностей, у тому числі коштів, іншого майна, що знаходиться на банківських рахунках чи на зберіганні в банках або в інших фінансових установах у *третьої особи*. Загальні ж правила передбачено у главі 25 Цивільного кодексу України «Припинення права власності». Пункт 10 ч. 1 ст. 346 ЦК передбачає таку підставу припинення права власності як «конфіскація». Вочевидь останнє є родовим поняттям і включає, серед іншого, і спеціальну конфіскацію. Крім того, ч. 2 зазначеної статті ЦК встановлює, що «право власності може бути припинене в інших випадках, встановлених законом». Таким чином, навіть, якщо б про конфіскацію у ч. 1 ст. 346 ЦК не йшлося, це не було би підставою для висновку про відсутність порядку її проведення, чого вимагає ч. 6 ст. 41 Конституції України. Стаття 354 ЦК «Конфіскація» встановлює, що «до особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, встановлених законом» (ч. 1). При цьому «обсяг та порядок конфіскації майна встановлюються законом» (ч. 2). Таким чином, норми глави 25 Цивільного кодексу України «Припинення права власності» знаходяться у стані несуперечливості із положеннями ч. 6 ст. 41 Конституції України, більше того, розвивають зазначене конституційне положення. Крім того, про порядок застосування спеціальної конфіскації йдеться у ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), згідно якої «Питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно із статтями 171–174 цього Кодексу». При цьому, у тій самій статті КК у пп. 1–7 відповідний порядок прописано більш детально. Крім того, статтю 568 КПК передбачено, серед іншого, і порядок проведення спеціальної конфіскації в рамках міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій (глава 43 КПК).

Викладене дозволяє зробити висновок, що *порядок застосування конфіскації майна, а саме спеціальної конфіскації законом передбачено.*

Таким чином, обидві умови застосування конфіскації майна, що передбачено в ч. 6 ст. 41 Конституції України виконуються, зокрема і для спеціальної конфіскації.

Зазначене дозволяє стверджувати, що статті 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України *не суперечать* положенням частин першої, четвертої, шостої статті 41 Конституції України.

Суюсанов Лут Ікрамович

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ 3 ТРАВНЯ 1791 РОКУ – ОСТАННЯ СПРОБА РЕФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПЕРШОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Конституцію Речі Посполитої 3 травня 1791 року вважають першою конституцією, ухваленою в Європі, і другою у світі після Конституції Сполучених Штатів Америки. У спільній декларації президентів республік Польщі, Естонії, України, Латвії, Литви з нагоди 230-ої річниці Конституції Речі Посполитої підкреслюється її історичне значення, зокрема наголошуючи: «успіх нашої спільної спадщини та спільного дому, корінням яких є європейська цивілізація, вимагає, щоб Європа, як і дім, будувалася на фундаментальних цінностях і принципах. До них, без сумніву, належать: свобода, суверенітет, територіальна цілісність, демократія, верховенство права, рівність та солідарність» [1].

Після Першого поділу Речі Посполитої в 1772 році політична еліта цієї держави розуміє, що необхідно рятувати ситуацію. На часі були реформи, які б мали на меті вдосконалення системи державного управління, централізацію й уніфікацію Речі Посполитої. Особливе місце у цьому процесі посідала робота «Чотирьохрічного Сейму» (1788 – 1792 роки). Ухвалення Конституції 3 травня 1791 року стало апофеозом його реформаторської діяльності. Однак прихильники реформ на Сеймі не мали переважної більшості, тому їм довелося йти на певні хитрощі. Зокрема, засідання, на якому мали ухвалити Конституцію, призначили одразу після Великодніх свят, про що король Станіслав Август та реформатори попередили письмово своїх прихильників, розраховуючи на неявку опозиції. Власне, так і сталося – на історичному засіданні ухвалювали Конституцію лише 185 послів та сенаторів – менше половини всього складу Сейму [2].

Обговорення Конституції проходило бурхливо: дебати тривали понад шість годин, тричі виступав король, наполягаючи на ухваленні цього документа. Зрештою, і король, і учасники сейму склали присягу на вірність Конституції.

Офіційно Конституція мала назву *Ustawa Rządowa*, що можна перекласти як «закон про владу» чи «закон про управління», зрештою – як «основний закон». У преамбулі акцентовано, що потрібно «цінити вище життя, вище зовнішню незалежність і внутрішню свободу народу». Тільки так можна «заслужити благословення і вдячність нині живущих і майбутніх поколінь» [3, с. 791].

Перша стаття Конституції мала назву «Панівна релігія». Такою було проголошено католицьку, оскільки це була релігія не лише переважної частини населення, а й панівної еліти. Разом з тим у Конституції зазначалося: «...усім людям будь-яких інших віросповідань ми уможливуємо та гарантуємо свободу віри, урядову опіку та свободу у проведенні обрядів». Загалом же Конституція мала на меті закріпити й посилити позиції католицизму як державної релігії.

Значну увагу в Конституції було приділено соціальним станам держави: шляхті, міщанству й селянству. Найбільше прав мала шляхта, яка складала близько десяти відсотків населення країни і була основною силою, що визначала політичне життя в країні. Певні права здобули й міщани: вони мали змогу долучатися до державного управління, надсилати до сейму своїх послів (делегатів). Селяни не мали політичних прав і не брали участі в управлінні державою. Натомість їх було визнано «самою могутньою силою держави», а «жалувані грамоти чи договори між поміщиками і селянами мають бути загальним і взаємним обов'язком» і перебувати під охороною закону і держаної влади [3, с. 792-793]. Жінки також були позбавлені виборчих і політичних прав.

Ustawa Rządowa перетворювала Річ Посполиту на спадкову конституційну монархію. Разом з тим сейм залишався найважливішою політичною інституцією держави. За Конституцією, законодавча влада реалізовувалася через двопалатний Сейм: палату послів і палату секретарів. Перша розглядала законопроекти, а друга схвалювала й оприлюднювала їх, тобто давала їм «силу і святість». Конституція декларувала, що «щастя народу залежить від наявності справедливих законів», наголошуючи, що «без дієвої виконавчої влади не може існувати... жоден найдосконаліший уряд», а народний добробут залежить не тільки від наявності «справедливих законів», а й від їх виконання». При цьому виконавча влада зобов'язана точно дотримуватися законів і виконувати їх. Отже, основний закон зміцнював виконавчу владу й позиції короля, який ставав главою виконавчої влади. Він «повинен бути

не самодержавцем, а батьком і главою народу, і таким його визнає і зобов'язує бути ця Конституція» [3, с. 793-795].

До написання й ухвалення Конституції 3 травня долучилися вихідці з українських земель – люди, яких можна вважати колонізованими русинами-українця. Значну роль у її підготовці відіграв Гуго Коллонтай (1750 – 1812), що походив з містечка Великі Дедеркали (зараз село Кременецького району Тернопільської області). Його предки належали до волинської шляхти. Це був релігійний діяч, політик, просвітник, який з 1791 року обіймав посаду Коронного підканцлера, а з 1786 року – Великого литовського референдаря.

Гуго Коллонтай був одним із найвидатніших польських мислителів епохи Просвітництва, що відіграв важливу роль у реформуванні Краківського університету, перетворенні його на світський навчальний заклад. Просвітник став одним із організаторів Вищої Волинської гімназії (Кременецького ліцею), що належала до значних осередків польської культури на українських землях [4].

У розробці Конституції 3 травня також брав участь відомий політичний діяч, письменник, поет, драматург Юліан Урсин Немцевич (1757 – 1841). Народився він в українському селі Скоки біля Бреста у колонізованій заможній шляхетській родині. Активно цікавився українським фольклором, вплив якого простежується в його творчості. Немцевич був послом на Чотирьохрічний сейм, де продемонстрував ораторську майстерність і прихильність щодо реформ [2].

У XVII ст. майже 250 тис. кв. км. території сучасної України та 3 млн. українців входили до складу Речі Посполитої, тому вони брали активну участь у соціально-економічних, політичних та військових подіях держави. Все це дає підстави розглядати Конституцію 3 травня як юридичний документ, що мав стосунок до нашої країни. Підводячи підсумок зазначимо, що творці Конституції 3 травня 1791 року і сьогодні, як і в той далекий час, закликають політиків, державних діячів цінувати існування державності, незалежності та свободи народу більше, ніж особисті блага. Такий історичний приклад, коли в часи небезпеки еліта суспільства згуртовується, а не ховається за кордоном, є гідним наслідування у всі часи.

Література:

1. Спільна декларація президентів Республіки Польща, Естонської Республіки, України, Латвійської Республіки, Литовської Республіки. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-prezidentiv-respubliki-polsha-estonskoyi-68241> (дата звернення - 01.06.2021 р.)

2. Кралюк П. 230 років Конституції 3 травня. До чого тут Україна? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-i-polshcha-konstytutsiya-3-travnia-1791-roku/31236138.html> (дата звернення - 01.06.2021 р.)

3. Конституция 3 мая 1791 года. *Хрестоматия памятников феодального государства стран Европы. Под ред. акад. В.М. Корецкого.* Москва : Государственное издательство юридической литературы, 1961. С. 788-798.

4. Новик М. Річпосполитська Конституція 3 травня 1791 року як новий етап у європейському конституціоналізмі. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/9265/1/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення - 01.06.2021 р.)

Топузов Володимир Іванович

доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету,
кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Розвиток українського законодавства в цілому неможливо уявити без обміркування усіх положень Конституції України як Основного Закону нашої держави. Для формування нових засад демократичної країни, треба порушувати проблему проведення принципово нової конституційної реформи, яка б могла задовольнити потреби сучасного українського суспільства.

Нині існує декілька представлених громадськості концепцій щодо внесення змін до Конституції України, які в свою чергу поліпшують організацію та діяльність системи державних органів. Сенс цього диспуту загалом полягає в питанні політичного режиму, оскільки є потреба в регулюванні конституційними засобами взаємовідносин між апаратом держави. Крім того, не менш важливою є дилема вибору форми правління і його закріплення в Основному Законі. Так відповідно в Конституції України статті 5 зазначено, що Україна є республікою. Тобто законодавчо не закріплено саме яким видом республіки є наша держава. Але якщо аналізувати повноваження парламенту та президента, то можна сказати, що все ж таки в Україні саме змішана форма республіки, якщо точніше - парламентсько-президентська. І тому існує безліч ідей науковців щодо вдосконалення форми правління, тобто переходу від змішаної республіки до суто парламентської.

Слід також зауважити, що кожен із цих форм республіки має свої як переваги, так і недоліки. Так змішана форма є найбільш вразливою, але

водночас, вона є тим механізмом, який може запобігти повернення в Україну тоталітарного або авторитарного періоду. Парламентська республіка може існувати лише там, де керівними ідеями виступають лише демократичні традиції, плюралізм, принцип верховенства права, а наша держава лише стає на шлях повної демократії. Таким чином, концепція зміни форми правління зараз не є доречною, оскільки наша країна і суспільство далекі від цих цінностей.

Так для модернізації і розвитку Конституції України як Основного Закону нашої держави треба покласти 2 основних положення, а саме: оновлення системи стримувань і протигаг між державними органами, розвиток народовладдя (застосування такого інноваційного способу участі громадян в управлінні як краудсорсинг).

Зокрема можна говорити про запровадження реальних механізмів гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, удосконалення системи інститутів безпосередньої реалізації народного суверенітету, зокрема, розвиток референдної демократії, забезпечення єдності виконавчої влади, утвердження неупередженого і високопрофесійного судочинства, політичної відповідальності парламенту, президента і всіх органів державної влади перед народом України та громадянами, чіткого розподілу повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування згідно з покладеними на них Конституцією функціями.

Сьогодні краудсорсинг є доволі актуальним поняттям оскільки він активно розвивається в якості моделі для вирішення будь-якого виду проблем і завдань, які постають перед бізнесом, державою та суспільством в цілому. В межах сутності поняття краудсорсинг рішення проблем та завдань перекладається на численну групу людей, за рахунок чого вартість і час досягнення результату істотно знижуються, що є досить важливим, особливо для України, у часи нестабільної економічної, політичної та військової ситуації. Також актуальним є те, що сучасне життя та інтернет стали невід'ємними складовими, тому важливість краудсорсингу посилюється, оскільки він був би неможливим без інтернету - саме через мережу.

Особливу увагу слід звернути на покращення становища з конституційними гарантіями прав і свобод людини, насамперед тих із них, що стосуються соціальних і економічних прав. Важливим завданням нині є створення дієвих (своєчасних і ефективних) механізмів судового захисту прав людини. Неприйнятною є ситуація, коли права людини поновлюються через суд несвоєчасно.

Важливим призначенням оновленої Конституції України має стати й розвиток конституційних положень про референдуми і референдну демократію. Йдеться про унормування зрозумілого процесу

впорядкування та реалізації всеукраїнського референдуму. Розвиток народоправства в Україні слугуватиме утвердженню в Конституції України права на конституційне звернення громадян України (конституційна скарга).

Так модернізована Конституція повинна базуватися на твердженнях і тезах чинного Основного Закону, удосконалювати і деталізувати їх. Концепція має зважати передусім на практику виконання і втілення самої ж чинної Конституції України, а також вводити кращі сучасні досягнення європейського конституційного доробку. Реформована Конституція України має відповідати загальноєвропейським міжнародним стандартам, принципам та вимогам міжнародно-правових документів у сфері прав людини.

Література:

1. Конституція України від 13.07.1996 р. № 128. *Голос України*. 1996. № 30. Ст. 141: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.05.2021);
2. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан та ін., за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.;
3. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України / В. Ф. Нестерович. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.;
4. Циверенко Г. П. Народне волевиявлення в Україні: навч. посіб. / Г. П. Циверенко. Київ: КНТ, 2012. 144 с.;
5. Шаптала Н. К. Конституційне право України: навч. посіб. / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. Запоріжжя: Дике Поле, 2012. 479 с.

Філіпенко Тетяна В'ячеславівна

професорка кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету,
докторка наук з державного управління, професорка

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Положення Конституції України, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України є основою регулювання відносин у сфері національної безпеки України.

В Конституції України передбачені основні аспекти забезпечення національної безпеки в різних сферах її прояву, а саме в сферах: екологічної, державної, економічної, інформаційної, міжнародної безпеки тощо [1].

Крім того, Конституцією України регламентовано повноваження деяких суб'єктів системи забезпечення національної безпеки, наприклад, Президента України, Верховної Ради України, Ради національної безпеки і оборони України. Треба зазначити, що Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» є прямим конституційним законом, на який посилається Конституція України. Цим законом визначено правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структура, компетенція та функції [2].

Центральне місце в системі нормативно-правового забезпечення національної безпеки України посідає Закон України «Про національну безпеку України», яким визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони [3].

Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що національною безпекою України є захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сфері національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Стратегія національної безпеки України визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки [4].

У Стратегії визначено, що Україна прагне миру, який є запорукою розвитку держави, а людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність. Зазначена Стратегія національної безпеки України є основою для розробки інших документів стратегічного планування, які визначають шляхи та інструменти її реалізації.

Так, відповідно до статті 107 Конституції України Указом Президента України від 2 червня 2021 року введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію людського розвитку». Ця Стратегія визначає цілі та основні завдання, що стоять перед державою, у сфері людського розвитку, як напружену забезпечення національної безпеки України, а також індикатори досягнення цілей, що забезпечує можливість проведення моніторингу, ефективного планування, належного оцінювання соціальних інвестицій у людський потенціал [5].

Стратегія людського розвитку має п'ять основних цілей: покращення медико-демографічної ситуації, розбудова освіченого та інноваційного суспільства, забезпечення культурного, духовного та фізичного розвитку людини, підвищення рівня життя населення, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Реалізація положень стратегії передбачається до 2025 року й буде забезпечуватися шляхом розробки кожні два роки плану заходів щодо реалізації визначених у ній цілей і завдань, проведення моніторингу виконання індикаторів результативності, громадського діалогу і широкого залучення громадськості, розвитку міжнародного співробітництва за означеними напрямками.

Наразі суттєва увага приділяється загрозам національній безпеці України в кіберпросторі, оскільки кіберзагрози на сьогоднішній день вважаються найнебезпечнішими. Тому в рамках стратегії розвитку кібербезпеки України на 2021-2025 рр. передбачається створення нового спеціального роду військ – кібервійська [6].

Для протидії кіберзагрозам в Україні вже відкрито Кіберцентр UA30, діяльність якого спрямована на захист державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та українського кіберпростору в цілому. Кіберцентр UA30 створено на базі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. В рамках Кіберцентру UA30 діє урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (CERT-UA). Серед основних функцій CERT-UA – реагування на кіберінциденти і дослідження цифрових даних, інформування про кіберзагрози і вразливості, дослідження шкідливого програмного забезпечення, обмін даними про кіберінциденти. З початку 2021 року команда опрацювала вже майже 400 серйозних інцидентів [6].

За даними Держспецзв'язку тільки за один тиждень з 6 по 11 травня 2021 року було зафіксовано 45 тис. різних видів атак. Кількість атак постійно зростає, приріст становить близько 10% щомісяця. Суттєву роль відіграє той фактор, що Україна перебуває в стані війни з Росією. Понад 90% всіх атак, що відбуваються в Україні й приходять з-за кордону, пов'язані з Росією і хакерськими групами, які фінансуються російською владою [7].

Відповідні кроки робляться й для захисту національної безпеки України в економічній та екологічній сферах, в сфері міжнародних відносин тощо.

Як зазначає В.О. Антонов, визнання необхідності розвитку законодавства та нормативних правових актів, які регулюють відносини у сфері національної безпеки, потребує безперечно нового праворозуміння, яке знаходить свою прикладну довершеність у правотворчості й

правореалізації. Законотворча діяльність у цій сфері має бути спрямована на реалізацію в ній демократичних і гуманних принципів, притаманних національній безпеці щодо функціонування конституційно-правових гарантій забезпечення політичної системи України [8, с.480].

Отже, Конституція України є основою для розвитку системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері національної безпеки. Сьогодні необхідно застосовувати чіткі правові механізми і процедури діяльності державної влади, вживати заходи щодо радикального поліпшення стану справ у сфері національної безпеки, формувати правову політику держави на основі комплексного системного підходу до законодавчого регулювання конституційно-правового інституту національної безпеки України.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30. т.141.
2. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 №183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1998, № 35. Ст.237.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2018, № 55. Ст. 1903.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 : Офіційний вісник України, 2020, № 75. Ст. 2377.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 р. «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 2.06.2021 №225/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2252021-39073>.
6. В Україні створюють новий вид військ: Новини - online 02.06.2021 URL:<https://www.online.ua/> (дата звернення 3.06.2021).
7. Новини України 02.06.2021. URL: <https://censor.net/ua/n3268988> (дата звернення 3.06.2021).
8. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : НАНУ, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2017. 575 с.

Хоббі Юлія Сергіївна
доцентка кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління факультету №3
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ПРАВА ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

В демократичному суспільстві права і свободи людини виступають запорукою сталого розвитку держави. Принцип поваги прав людини виступає одним з десяти загальнообов'язкових принципів міжнародного права, відхилення від кого неприпустимо! Більш того, порушення цих прав є законним приводом втручання у внутрішні справи країни-порушниці цих прав під егідою Організації Об'єднаних Націй. Як свідчить практика Європейського суду з прав людини актуальним це питання є і для України, яку періодично звинувачують у недостатньому захисті прав та свобод людини та громадянина. Україна посідає приблизно шосте місце серед 46 держав-сторін Конвенції. Найбільш розповсюдженими є скарги українців щодо порушення права на справедливий судовий розгляд, невиконання судових рішень, затягування судового розгляду, незаконні арешти, про катування у в'язницях і жорстоке поводження з ув'язненими тощо [1]. Як ми бачимо, права людини і громадянина в Україні не реалізуються на належному рівні, не дивлячись на закріплення в Основному законі держави, тому необхідно удосконалити правову регламентацію прав і свобод людини під час проведення конституційної реформи.

Оскільки Україна є невід'ємною частиною міжнародного суспільства, то при доопрацюванні другого розділу Конституції слід враховувати основні міжнародні документи в сфері захисту прав людини. До них відносяться: Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародні пакти про громадські та політичні права, про економічні, соціальні та культурні права 1966 років, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року, Конвенція ООН про політичні права жінок 1952 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р. Також важливе значення має такий регіональний документ як Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., відповідно до якої утворено ЄСПЛ.

В даний час є біля 70 конвенцій в області прав людини, які містять детальне трактування прав людини, закріплення гарантій їхньої реалізації державою, виділення особливої категорії фундаментальних прав людини, що не підлягають обмеженню з боку держав ні за яких обставин

(право на життя, неприпустимість катувань, свобода думки і переконань, право на судовий захист). З огляду на юридичну обов'язковість конвенційних норм, для держав, що ратифікують міжнародні угоди, кодифікаційна діяльність в області прав людини не тільки сприяла збільшенню кількості міжнародних стандартів, але й активізувала національну нормотворчість по їхньому закріпленню в законодавстві держав.

Згідно прийнятої в міжнародних документах класифікації, права людини поділяються на громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні, останнім часом виокремлюють екологічні. Можливі й інші варіанти класифікації враховуючи становлення концепції «четвертого покоління» прав людини. На думку Ф. М. Рудинського, ці права повинні захищати людини від загроз, пов'язаних з експериментами в сфері генетики, тобто права, пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в галузі біології [2].

До переліку цих прав можна включити: зміну статі; трансплантацію органів; клонування (заборонено); використання віртуальної реальності; одностатеві шлюби (узаконено у 28 країнах); штучне запліднення; евтаназію (станом на 2021 рік евтаназія легалізована у 6 країнах Європи та деяких штатах США, Канаді, Колумбії, частині Австралії); вільну від дитини сім'ю; незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами; на доступ до Інтернету. Останнє право закріплено навіть на рівні ООН, яка визнала це право одним з невід'ємних прав людини і з 3 червня 2011 року відключення від всесвітньої мережі вважається порушенням прав людини [3].

Міжнародно-правову регламентацію отримали лише деякі з цих прав, як, клонування (Загальна декларація ЮНЕСКО про геном особи та права людини 1997 р., Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології і медицини (Конвенція про права людини і біомедицину) 1997 р. та Додатковий Протокол до неї стосовно заборони клонування людських істот 1998 р., Декларація ООН про клонування людини 2005 р.) та трансплантація (Додатковий Протокол до Конвенції про права людини і біомедицину стосовно трансплантації органів та тканин людини 2002 р., Конвенція РЄ проти торгівлі органами людини 2015 р.).

Інші містяться або у внутрішньому законодавстві країн, або у рекомендаційних документах міжнародних організацій. Але не слід беззастережно імплементувати ці права до національного законодавства, оскільки необхідно враховувати суспільну думку, звичаї та менталітет того чи іншого народу.

Можна погодитися з пропозиціями Лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини, створеній на базі юридичного

факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка, завідувач – к.ю.н., доцент С. П. Добрянський. У своїй колективній монографії вони пропонують привести Конституцію до більш повної відповідності з міжнародними «праволюдними» стандартами через доповнення конституційного тексту новими правами, зафіксованими у новітніх актах Організації Об'єднаних Націй і Ради Європи (передусім у тих договорах, які ратифіковані Україною), а також через відображення на конституційному рівні положення про пріоритетну юридичну силу таких міжнародних договорів у системі джерел права України; у відповідних статтях Конституції не обмежуватися лише самими назвами прав і свобод людини та громадянина, а в усіх випадках зазначати, «розшифрувати» основні складові, елементи змісту відповідного права, при закріпленні усіх прав подавати вказівку і на відповідні позитивні обов'язки держави щодо забезпечення прав. Пропонується також підстави обмеження прав людини і громадянина скоректувати у такий спосіб, аби вони не були ширшими, ніж ті, що зазначені у ратифікованих Україною міжнародних договорах, а у певних статтях Конституції уточнити назви носіїв прав: «людина», «особа», «громадянин», «об'єднання» [4].

Таким чином, права людини це динамічна категорія, яка вимагає від держав приведення їх у відповідність до потреб та вимог сучасності, рівня розвитку науки та техніки. Зміна об'єктивної реальності, а також міжнародний досвід, має бути враховано при проведенні конституційної реформи в Україні.

Література:

1. Юрченко Л. Експерти: добре, що українці звертаються до Європейського суду з прав людини. URL:

<https://www.dw.com/uk/експерти-добре-що-українці-звертаються-до-європейського-суду-з-прав-людини/a-2476997>

2. Рудинский Ф.М. Гражданские права человека: общетеоретические вопросы // *Право и жизнь*. 2000. №31. С. 15-18.

3. ООН визнала доступ до Інтернету базовим правом людини. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2011/06/8/80042/>

4. Права людини й оновлення Конституції України: Колективна монографія / Праці лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів: Малий видавничий центр юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. Вип. 5. С. 5. URL:

http://law.lnu.edu.ua/uploads/media/Vipusk_5.pdf - лабораторія прав людини

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна
завідувачка кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»,
докторка юридичних наук, професорка
Бойченко Світлана Вікторівна
асистентка кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»

ВПЛИВ ІТАЛІЙСЬКИХ ГУМАНІСТІВ НА ФЕНОМЕН ПРАВА

Ренесанс як культурний рух отримав своє найменування від поновлення інтересу до автентичної культури – літератури, філософії, образотворчого мистецтва. Але не це було головним у Відродженні, а те центральне світоглядне ядро, яким став гуманізм. На відмінну від теоцентризму Середньовіччя, гуманістичний світогляд принципово антропоцентричний. Гуманізм просякнутий пафосом стихійного самоствердження вільної людської особистості. У Середньовіччі на Заході і в незахідних цивілізаціях особистість мислилася і визначалася через приналежність до певної групи, спільності – сім'ї, касты тощо. За Ренесансу відбувся переворот, внаслідок якого гуманізм затвердив індивідуалістичний принцип, обґрунтував права вільної, духовно незалежної від зовнішніх авторитетів людини.

Відродження було досить елітарним, його діячів цікавило не людина взагалі з його буденними потребами; гуманісти орієнтувалися на неординарних, обдарованих, творчих особистостей і самі були такими. Гуманістичні ідеї та індивідуалізм, зокрема, не стали тоді ще «всенародним надбанням» і не мали прояву в повсякденному житті більшості європейців. Відродження позначило перехідний етап від Середньовіччя до Модерну.

В період Відродження легітимність монархічної влади ґрунтується не тільки (і не стільки) на її божественному походженні, скільки на реальній можливості та здатності проводити конкретні соціальні інтереси в політиці, що вбачається в абсолютистських вченнях мислителів Н. Макіавеллі і Ж. Бодена. Між тим не менш значимою тенденцією розвитку думки про право і владу за доби Відродження стає гуманізм, сповідуваний, зокрема, К. Салютатті та Л. Альберт.

Представник філософії доби Відродження – К. Салютатті, молодший сучасник і друг Петрарки й Боккаччо, став значущою постаттю у Флорентійській республіці, оскільки упродовж 31 року посідав пост

канцлера. Саме при ньому ця посада набула престижу й політичної ваги. Ним прищеплювалися флорентійцям ненависть до тиранії. Особливу увагу К. Салютатті приділяв етиці – внутрішньому стрижню гуманітарних знань. В його концепції головною була теза про те, що земне життя треба будувати відповідно до природних законів добра і справедливості. Звідси і моральна засада – не подвиги аскетизму, а творча активність на користь всіх людей.

Такий відомий філософ Ренесансу як Л.Б. Альберті, серед сучасників прославився як архітектор, живописець, музикант, математик, знавець політики, права, психології тощо. За Альберті, мета влади – загальне благо, але якщо на її шляху стають перепони з боку низів («нищії черні, недосвідченого натовпу»), то їх слід приборкати силою і хитрістю. Тут і «загальне благо», тобто державна влада розглядається з аристократичних позицій.

У своєму трактаті «Про архітектуру» Альберті малює ідеальне місто, прекрасне по раціональному плануванню і зовнішньому вигляду. Місто, яке повинне задовольняти, на його думку, всі потреби окремої гармонійно розвиненої особистості і потреби суспільства в цілому. Його місто розділене на різні просторові зони. У центральній, укріпленій, частині міста розташовані будівлі сенату та інших вищих установ, а також палаци правителя і магістратів, окремо розташовані квартали трудового люду – ремісників, дрібних торговців і селян.

Такий містобудівний принцип необхідний, на думку Альберті, щоб запобігти згубним наслідкам можливих народних хвилювань, проте в ньому все ж не слід, на наш погляд, бачити прагнення гуманіста знайти зручний спосіб для закріплення соціальних градацій суспільства. Чудові громадські будівлі, школи, театри міста Альберті однаково доступні всім мешканцям, саме суспільство мислиться як гармонійна єдність усіх його верств, якому в значній мірі сприяє діяльність правителів. Вони дбають про народ, забезпечуючи його роботою і надають допомогу нужденним.

Для Альберті політичний ідеал – це республіка або синьйорія (гуманіст сприймає обидва типи правління), де влада належить «кращим громадянам». «З безлічі людей ми бачимо небагатьох, з яких сяють мудрістю і розсудливістю, інші ми цінуємо за практичність, треті звеличені достатком стану і накопиченням коштів. Хто стане заперечувати, що їм і повинні бути довірені перші місця в державі?»

Уявлення Альберті про ідеальний суспільний устрій і шляхи до його досягнення досить близькі до позицій громадянського гуманізму. Та ж віра в моральні принципи, розум і знання як головні сили на шляху прогресу особистості і суспільства, та ж переконаність в «природності» соціальної нерівності і класових антагонізмів, протиріччя яких нібито цілком переборні за допомогою «правильних законів» і строгого їх

дотримання. Позиція Альберті (як і Відродження в цілому) щодо поєднання соціального та індивідуально, займає як би середнє становище. Тут самі риси індивідуалізму, висунення на перший план інтересу особистості розумілися не вузько егоїстично, а, в першу чергу, збігаються з загальним благом.

Вплив гуманістів на суспільно-політичну і правову практику був дуже суттєвим, оскільки вони зуміли створити передумови для зламу парадигми в сприйнятті людини, права та влади: якщо раніше в центр мислення про суспільні інститути ставилося суспільство чи держава (Платон), або ж Бог (середньовічна релігійна філософія), то відтепер погляди теоретиків і мислителів звернулися до людини – окремого індивіда. Це привело до суттєвого переосмислення вихідних засад політичної та правової думки. Їх прагматизації.

Ярмол Лілія Володимирівна

доцентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», докторка юридичних наук, доцентка

ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (СТАН І НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ)

Одне з найважливіших гарантувань прав людини є юридичне, яке здійснює держава. Саме вона є тим суб'єктом суспільства, який володіє найефективнішими засобами для забезпечення прав людини. При цьому треба пам'ятати, що такі засоби в руках держави можуть стати як благом для суспільства – коли держава є правовою та інструментом насильства – якщо держава є тоталітарною.

Крім держави, важливу діяльність щодо забезпечення прав людини здійснюють й інші інституції суспільства – релігійні та громадські організації, зокрема, правозахисні, засоби масової інформації, а також конкретні люди.

Юридичний механізм забезпечення прав людини як структурний елемент соціального механізму забезпечення прав людини. У науковій літературі досліджується не тільки юридичний (правовий) механізм забезпечення прав людини, а й суміжні механізми – соціальний (соціально-юридичний механізм), механізм охорони прав людини, механізм юридичного захисту прав людини тощо. Необхідно зауважити,

що зазначені механізми забезпечення прав людини науковці тлумачать по-різному, виражаючи своє бачення їх змісту та структури.

На нашу думку, доцільно вести мову про соціальний механізм забезпечення прав людини, у структурі якого є: релігійні, моральні (етичні), юридичні норми; міжнародно-правові принципи та норми; діяльність різноманітних суб'єктів щодо забезпечення прав людини тощо. З огляду на це, соціальний механізм забезпечення прав людини охоплює, на наше переконання, такі механізми:

1) міжнародний механізм забезпечення прав людини;

2) юридичний (внутрішньодержавний) механізм забезпечення прав людини;

3) механізм забезпечення прав людини за допомогою інших соціальних засобів (моральних, релігійних тощо).

Отже, юридичний механізм забезпечення прав людини є структурним елементом такого соціального механізму.

Основу юридичного механізму забезпечення прав людини становлять юридичні гарантії (засоби) реалізації, охорони та захисту прав. Однак варто наголосити на особливому значенні в розглядуваному механізмі механізму формування правосвідомості людини. Саме від рівня, стану правосвідомості тих чи інших суб'єктів залежить, як будуть реалізуватися, охоронятися чи захищатися права людини.

Отже, *юридичний механізм забезпечення прав людини* – це система ефективних юридичних засобів (гарантій) реалізації, охорони та захисту прав людини, закріплених у нормативно-правових актах та в інших джерелах права, а також засобів, за допомогою яких формується правосвідомість людини.

Основні проблеми у сфері юридичного забезпечення прав людини в Україні

Проголошення України суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1 Конституції України) зобов'язує нашу державу реально та максимально гарантувати права людини й інших суб'єктів. Попри це, на жаль, у нашій країні існує низка проблем у сфері юридичного забезпечення прав людини. Так, у Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24.03.2021 р. [1] перелічені основні проблеми у сфері забезпечення:

- *права на життя* (порушення цього права особливо проявляється внаслідок збройної агресії Російської Федерації, дій збройних формувань Російської Федерації та створених, підпорядкованих, керованих і фінансованих нею незаконних збройних формувань, а також дій окупаційної адміністрації Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях;

непропорційного використання сили та спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів; збільшення незаконного обігу зброї.

Катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, становлять, на жаль, системну проблему в Україні;

- *права на свободу та особисту недоторканність* – це, зокрема, наявні випадки свавільного позбавлення свободи (зокрема, насильницьке зникнення, незаконні затримання та тримання особи під вартою); функціонування місць несвободи, не передбачених законом, та утримання осіб у цих місцях; поширення випадків насильницьких зникнень і незаконних затримань та тримання осіб під вартою на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (далі - тимчасово окупована територія України), а також у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях тощо.

- *права на справедливий суд* (надмірна тривалість провадженнь в адміністративних, цивільних та кримінальних справах; недостатня інклюзивність та доступність судового процесу; випадки порушення права на захист, права зберігати мовчання та не свідчити проти себе; тривале невиконання судових рішень).

- *свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації* (неналежний рівень захисту журналістів та правозахисників, неефективне розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти таких осіб; недоступність інформаційного простору для осіб з інвалідністю; недосконалість механізмів доступу до публічної інформації; низький рівень обізнаності громадян щодо права на доступ до інформації та механізмів його реалізації тощо).

- *свободи мирних зібрань та об'єднань, права на участь в управлінні державними справами* – відсутність якісного законодавства з питань мирних зібрань; неефективне розслідування нападів на учасників мирних зібрань; недостатня забезпеченість безперешкодної участі у виборчому процесі осіб з інвалідністю.

- *права на працю та соціальний захист* (держава не у повному обсязі забезпечує реалізацію прав громадян на працю та соціальний захист; система соціального захисту в Україні є чутливою до рівня економічного розвитку; невідповідність законодавства України щодо забезпечення права працівників на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів міжнародним стандартам).

- *прав таких категорій людей*: дітей; жінок; біженців, ветеранів війни, зокрема осіб, які брали або беруть участь у здійсненні заходів із

забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; внутрішньо переміщених осіб; осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України; осіб, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування тощо [1].

У 2020 р. перед Україною та й світовою спільнотою загалом гостро постало питання про юридичне забезпечення прав людини у зв'язку поширенням вірусу COVID-19. Пандемія виявила «слабкі місця» у сфері забезпечення прав людини в Україні, зрештою, як і в інших державах, передусім це стосується незадовільного лікування інфікованих осіб.

Встановлені в більшості країн карантини обмежили реалізацію значної кількості прав людини та інших суб'єктів (свободи пересування, права на мирні збори, права щодо здобуття освіти тощо), викликали суперечності в суспільстві. На нашу думку, держави мають вирішувати питання щодо обмеження прав людини дуже виважено, толерантно і справедливо.

Про значні порушення прав людини в Україні свідчить також велика кількість звернень громадян та інших суб'єктів до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У 2020 році ЄСПЛ загалом було ухвалено 89 рішень у справах проти України за 226 заявами. З них у 84 визнано порушення Конвенції, ухвалено два рішення щодо справедливої сатисфакції та 3 рішення щодо дружнього врегулювання.

Необхідно також наголосити, що у 2020 році продовжено роботу щодо представництва України у ЄСПЛ у зв'язку з агресією РФ проти України, яка має своїм наслідком масові порушення прав людини в Автономній Республіці Крим та східних областях України, Станом на 31.12.2020 року у провадженні Європейського суду з прав людини перебувало чотири міждержавні справи України проти РФ: «Україна проти Росії (щодо Криму)» за заявою № 20958/14 (щодо порушень прав людини на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим); «Україна та Нідерланди проти Росії» за №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 (щодо порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей); «Україна проти Росії» за заявою № 38334/18 (щодо політичних в'язнів); «Україна проти Росії» за заявою № 55855/18 (щодо захоплення українських моряків) [2].

Наведений перелік проблем, на жаль, дає підстави констатувати наявність в Україні значних порушень прав людини.

Основні напрями вдосконалення механізму юридичного забезпечення прав людини в Україні

На нашу думку, усунення проблем у сфері юридичного забезпечення прав людини в Україні можливе насамперед тоді, коли

діяльність суб'єктів у цій сфері чітко ґрунтується на принципах законності; справедливості; гуманності; толерантності; демократичності.

Пропонуємо такі основні напрями вдосконалення механізму юридичного забезпечення прав людини в Україні:

- закріплення в Конституції України спеціальних розділів, присвячених 1) гарантіям основних прав і свобод людини та громадянина; 2) правам дитини та юридичним гарантіям їх забезпечення;

- приведення положень законів України з питань прав людини у відповідність з міжнародними стандартами прав людини;

- прийняття законів України, де заповнюють прогалини у сфері нормативного регулювання реалізації певного права людини (скажімо, права на мирні зібрання. Така вимога прямо випливає з Конституції України (ч. 2 ст. 39);

- вдосконалення законів України з питань прав людини, та й, зрештою, усіх законів таким чином, щоб вони виражали волю більшості або всього населення;

- обмеження прав людини лише у випадках, визначених законом, із урахуванням необхідності та доцільності для суспільства;

- підвищення рівня взаємної відповідальності особи і держави;

- вдосконалення процедурно-юридичних механізмів забезпечення прав людини, які сприяли б не декларативному, а реальному гарантуванню прав людини;

- посилення ролі судових органів України як найбільш надійної та ефективної юридичної гарантії захисту прав людини;

- ефективніше застосування судами України під час розгляду справ Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ як джерела права;

- підвищення рівня правосвідомості, зокрема правової культури, посадових осіб та інших учасників суспільного та державного життя;

- ефективніше правове забезпечення прав таких категорій людей, які особливо його потребують у сучасних умовах: дітей; соціально незахищених осіб (пенсіонерів, інвалідів, малозабезпечених осіб тощо); жінок; осіб, які перебувають під контролем держави в місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань; осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України; заручників, які захоплені і (або) утримуються на території Донецької і Луганської областей; громадян України, які проживають у населених пунктах Донецької і Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження; внутрішньо переміщених осіб; учасників дорожнього руху (з огляду на значну кількість аварій, які стаються в Україні);

- ефективніше правове забезпечення насамперед життєво необхідних прав людини: права на життя, права на соціальний захист; права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що охоплює достатнє харчування, одяг, житло; права на охорону здоров'я, медичну допомогу; права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна стратегія у сфері прав людини: затв. Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 20.04.2021).
2. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2020 році. *Міністерство юстиції: офіц. веб-сайт*. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/02/20210402145846-32.pdf> (дата звернення: 25.02.2021).

ПАНЕЛЬ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Альошина Марія Сергіївна

здобувачка вищої освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Ярошенко Артем Сергійович

викладач кафедри цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК САМОСТІЙНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА

Ставлення суспільства до екологічних проблем було різним на кожній історичній фазі, що впливало на специфіку формування екологічного законодавства загалом та на встановлення державного управління в галузі екології зокрема. Розвиток та вдосконалення природокористування нерозривно пов'язані з об'єктивними умовами

розвитку людського суспільства. У різні історичні періоди проблема екологічного права набувала різних масштабів залежно від ступеня соціально-економічного розвитку держави, ступеня правосвідомості людського суспільства та позиції вищих державних органів.

За словами В.В. Носіка, необхідність забезпечення ряду природоохоронних заходів виникла у відповідь на швидку індустріалізацію промисловості, хімізацію сільського господарства, меліорацію земель, реалізацію сталінського плану перетворення природи в повоєнні роки та глибокі зміни в середовищі з науково-технічним прогресом [1]. В результаті чого, вчені все частіше заявляють про екологічне право як самостійну галузь, яка визначає всі екологічні потреби та проблеми. Крім того, кожен правовий інститут виконує лише власні функції та є специфічним у порівнянні з усіма іншими компонентами правової системи. Він пропонує цілісне саморегулювання чітко визначеної групи відносин і надає юридичній галузі повний, упорядкований характер [2].

Визначають декілька етапів становлення екологічного права як самостійної галузі:

1. Перший етап (початок XX ст. - 60-ті роки XX ст.) На даному етапі все частіше відбуваються негативні наслідки техногенного впливу на навколишнє середовище. Цей етап характеризується розвитком науково-дослідної роботи з питань охорони навколишнього природного середовища та розробкою правових положень щодо охорони природи.

2. Другий етап (кінець 70-х - 80-ті роки XX ст.) характеризується появою низки наукових концепцій у галузі екологічного управління. Основним напрямком розвитку системи управління на цій фазі стала поява нових функцій управління, таких як екологічне планування та управління, стандартизація, регулювання навколишнього середовища, оцінка стану навколишнього середовища та ступінь його впливу.

3. Третій етап (кінець 80-х-90-х років XX ст.) фаза створення нової концепції системи управління якістю навколишнього середовища, яка поглиблює загальнотеоретичні розробки. Були відкриті нові перспективи розвитку екологічних та правових досліджень.

4. Четвертий етап (кінець 90-х років XX ст. 2000-ті р.) характеризуються поступовим забезпеченням майже всіх сфер людського життя, все більшим врахуванням особливостей міжнародно-правової охорони навколишнього середовища та вдосконаленням системи державних органів екологічного управління та законодавства;

5. П'ятий етап (кінець 2000 р. - наші дні) У цей час також відбувається активна реформа системи державного управління в галузі екології шляхом її "оптимізації"[3].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що історія екологічного права як самостійної галузі постала не одразу. Його формування та впровадження в правових нормах зумовлене усвідомленням усіма членами суспільства необхідності здійснення ряду організаційних заходів, спрямованих на створення раціональної системи управління громадським середовищем, запобігання деградації навколишнього середовища та усунення негативних наслідків для здоров'я людини та довкілля в екологічному праві. Практика показує, що оптимізація розвитку екологічної сфери нашої країни на кожному історичному етапі базується на нерозривній єдності вищезазначених компонентів. Тому вдосконалення екологічного права як самостійної галузі має здійснюватися з ретельним вивченням історичних обставин. Як і будь-яка галузь права, екологічне право формувалось, розвивалось і діяло на основі певних принципів та ідей. Вивчення екологічного законодавства дає можливість застосувати на практиці найкращі досягнення минулого та уникнути помилок у майбутньому.

Література:

1. Екологічне право : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] Е45/за ред. А. П. Гетьмана. Х.: Право, 2013, 432 с.
2. Орендарець О. О. Розвиток науки екологічного права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Київ, 2015, 569 с.
3. Екологічне право: підручник / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого»; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2013, 125 с.

Андрух Карина Миколаївна

здобувачка вищої освіти

Донецького державного університету внутрішніх справ

Роженко Олександра Вікторівна

доцентка кафедри цивільного та господарського права КННІ

Донецького державного університету внутрішніх справ,

кандидатка економічних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІМПОРТУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ З ЄВРОПИ, ЯК ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ ЇХ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ

На сьогодні зовнішньоекономічна діяльність в Україні залишається пріоритетом державної політики яка створює основу для розвитку вигідної торгівлі та сприятливого інвестиційного клімату в країні. Зовнішня торгівля створює значні можливості для економічного

розвитку, формуючи бюджет країни, підтримуючи добробут людей. Динаміка та масштаби імпорту в Україну визначаються, з одного боку, сприятливими внутрішніми соціально-економічними умовами зростання, а з іншого боку, високою конкурентоспроможністю іноземної продукції, особливо за якістю та технічними параметрами.

В останні десятиліття процеси інтеграції та глобалізації сприяли розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин та призвели до створення відповідних глобальних систем регулювання обміну товарами та послугами і регулювання міжнародної торгівлі поступово обмежується, що обмежує здатність країн захищати національні економічні інтереси на зовнішніх ринках та вимагає зміни їх регуляторної політики.

Перехід до ринкової економіки, приватизація виробництва та продажу товарів в Україні призвела до швидкого збільшення кількості незалежних компаній, послаблення державного контролю та нагляду за якістю та безпекою продукції, в тому числі імпортованої та реалізованої самостійно споживчий ринок. Зросла можливість виробляти та продавати продукцію, яка не відповідає вимогам, встановленим національними та міжнародними стандартами. Проблема якості набула яскраво вираженого соціального характеру. Україна стала місцем, де продають підроблену продукцію, вітчизняні та іноземні виробники. В результаті це завдає величезної матеріальної та моральної шкоди, загрожуючи здоров'ю та життю мільйонів українців.

Фальсифікація продовольчих товарів – це надання їм окремих типових характеристик при загальному погіршенні найбільш значимих властивостей харчової цінності, у тому числі безпечності. Тобто, фальсифікована продукція дуже схожа на справжню, майже так само пахне і смакує, має таку ж або схожу консистенцію, але при цьому не має повноцінних білків, жирів та вітамінів. Фальсифікат – це харчова продукція та продовольча сировина, у якій склад, властивості та характеристики спеціально замінені на гірші [1].

Факторами, що спричиняють такий високий рівень фальсифікації в країні, є [2]:

- відсутність гармонізованого управління;
- недосконалість нормативної бази;
- фінансові проблеми;
- послаблення державного контролю та моніторингу та відсутність загальних координаційних органів;
- недостатня ефективність сертифікації.

Боротьба з фальсифікацією харчових товарів, повинна здійснюватись у таких напрямках:

- розробка нових та вдосконалення існуючих методів обстеження;

- створення координаційного центру збору, аналізу та публікації аналітичних результатів, отриманих від окремих центрів та лабораторій якості харчових продуктів та харчової сировини;

- спільна участь України з міжнародними організаціями у розвитку молоді та вдосконалені пристрої, за допомогою яких можна швидко та легко виявити підроблену продукцію.

- адаптація українського законодавства до вимог законодавства ЄС у галузі регулювання якості харчових продуктів;

- розробка методів оцінки технічної документації щодо здатності нового обладнання виробляти якісну та безпечно продукцію

- проведення випробувань харчових технологій, тобто експертна оцінка відповідності виробництва, зберігання, транспортування та реалізації харчових продуктів встановленим вимогам до здоров'я та гігієни

- створення умов для виникнення конкуренції між приватними та державними лабораторіями та зниження вартості відповідних досліджень [3].

Враховуючи доступність дешевої харчової сировини в системах продовольчої реалізації та недосконалої законодавчої бази України, можна зробити висновок про потенційну загрозу негативного впливу при вживанні фальсифікованих продуктів харчування на здоров'я наше в цілому. В результаті проведеної роботи можна зробити наступні висновки: найбільш сучасною попереджувальною системою, яка забезпечує якість та безпеку харчової продукції, є система на основі принципів НАССР [4]. В сучасних умовах економіки виробник має реалізовувати свій товар тільки при умові виконання вимог, які відповідають та задовольняють міжнародним стандартам. Можемо рекомендувати вживати в їжу продуктів харчування таких підприємств, які викликають довіру та підтверджують її певним документами на якість, купувати продукти відповідно сезону, звертати увагу на стандарти якості

Враховуючи наявність дешевої продовольчої сировини в системах збуту продуктів харчування та недосконалу законодавчу базу України, можна зробити висновок, що існує потенційна загроза негативного впливу на споживання фальшивої їжі на наше здоров'я загалом. В результаті цієї роботи можна зробити наступні висновки: найсучасніша система попередження, що забезпечує якість та безпеку харчових продуктів, - це система, заснована на принципах НАССР. У сучасній економіці виробник повинен продавати свою продукцію лише за умови, що вимоги відповідають міжнародним стандартам. Ми можемо запропонувати їсти їжу таких довірчих компаній і підтвердити це деякими документами про якість, купувати продукти відповідно до сезону, звертати увагу на стандарти якості.

Література:

1. Наше слово. Що таке фальсифікація? URL: <http://nslovo.com/blog/scho-take-falsyifikatsiya> (дата звернення: 23.05.2021).
2. Постанова від 3 березня 2021 р. № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР210179> (дата звернення: 23.05.2021).
3. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T052809?an=3> (дата звернення: 24.05.2021).
4. Системи управління безпечністю харчових продуктів. URL: <https://ua.ikmj.com/haccp/>

Бабенко Андрій Миколайович

професор кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Мазуренко Олександр Васильович

заступник начальника Любашівського ВП Балтського ВП ГУНП в
Одеській області, майор поліції

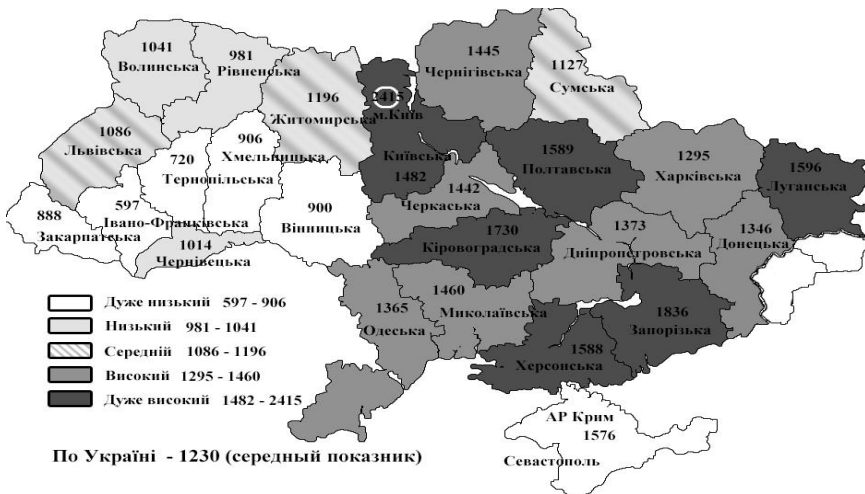
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

Критичною інфраструктурою вважаються такі об'єкти, як підприємства та установи таких галузей народного господарства, як енергетика, хімічна, продовольча промисловість, транспорт, банки та фінанси, енергетика, у тому числі й атомна, газо-, нафтопроводи, інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації), охорона здоров'я, комунальне господарство та ін. Ці галузі народного господарства є стратегічно важливими для функціонування як економіки, так і безпеки держави, суспільства та населення в цілому, оскільки виведення з ладу або руйнування об'єктів цих галузей можуть мати вельми негативні наслідки для національної безпеки та обороноздатності держави, природного середовища, призводячи до значних матеріальних та фінансових збитків, людських жертв, погіршення іміджу Української держави на міжнародній арені тощо.

Енергетичні потреби України забезпечує розвинута структура об'єктів відповідної сфери. Серед найвідоміших із них: 1) розгалужена система газотранспортної системи, що простирається від східних до західних та від північних до південних кордонів України; 2) чотири діючі атомні електростанції. Газотранспортна система України включає 36 тис. км магістральних газопроводів різного призначення і продуктивності, 71 компресорну станцію (122 компресорних чехи), понад 1 600 газорозподільних станцій, 12 підземних сховищ газу з найбільшим в Європі, після РФ, активним обсягом газу – понад 32 млрд м³, або 21,3 % від загальноєвропейської активної ємності. На «вході» ГТС спроможна прийняти до 290 млрд м³, а на «виході» передати 175 млрд м³. Потужність атомних електростанцій України є такою: Південноукраїнська АЕС – 3 000 МВт; Хмельницька АЕС – 2 000 МВт; Рівненська АЕС – 2 880 МВт; Запорізької АЕС – 6 000 МВт; Чорнобильської АЕС до катастрофи складала 3 200 МВт.

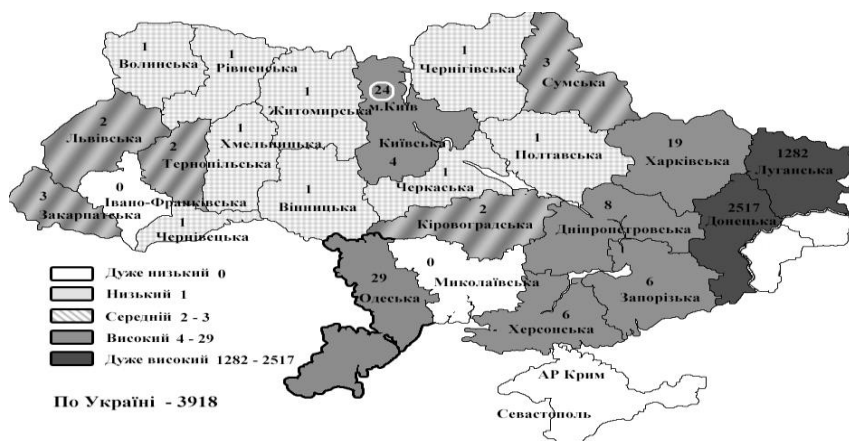
Аналіз географії розташування об'єктів критичної інфраструктури підвищеної небезпечності (атомних електростанцій та об'єктів і потужностей газотранспортної системи) свідчить про їх розташування у зонах підвищеної кримінологічної загрози (Карта 1).

Карта 1
Географія інтенсивності злочинності в Україні
на 100 тис. населення за 2020 рік

Також більшість зазначених об'єктів розташовані у регіонах із підвищеним рівнем терористичної загрози, соціальної напруженості, високим рівнем убивств та самогубств (Карта 2).

Карта 2
Географія терористичних актів та створення терористичних груп чи організацій за 2016-2019 роки

Найбільш небезпечними у цьому сенсі виявилися території Донецької, Луганської, Одеської, Київської та Запорізької області. Нагадаємо, що саме на цих територіях розташовані атомні електростанції і більшість об'єктів газотранспортної системи та її мереж. Враховуючи потужність атомних електростанцій та географію розміщення об'єктів газотранспортної мережі, навіть одного випадку тероризму, вчиненого у Рівненській або Хмельницькій області, може вистачити для масштабної катастрофи.

Реальність кримінологічних загроз для об'єктів критичної інфраструктури в нашій країні може підсилюватися катастрофічним знеціненням як власного життя, так й життя стосовно іншої людини.

Найбільш небезпечними для життя територіями України є місто Київ (31) та Київська область (18,8), а також Луганська (30,7), Донецька (29,5), Миколаївська (17,2), Одеська (12,9), Запорізька (12,9) та низка

інших областей України. Інтенсивність вбивств і самогубств на 100 тис. населення у кілька разів перевищують епідеміологічний поріг, що дорівнюється 10 випадків на 100 тис. населення.

Результати наукових досліджень свідчать про надзвичайно високу насиченість території розміщення об'єктів критичної інфраструктури не лише загальною злочинністю, а й злочинами терористичної спрямованості, вбивствами та самогубствами. Більша частина нашої країни знаходиться у небезпечній для проживання зоні. Буде дуже прикро, якщо колись мирна і квітуча країна перетвориться на отруєну територію, на якій є неможливим подальше проживання; отримає статусу території, де панують вбивці та самогубці.

Невтішною з точки зору загроз для критичної інфраструктури України виявилася й статистика окремих видів злочинності. Так, в Україні щорічно вчиняється близько 30 злочинів, пов'язаних із порушенням вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267¹ КК України). Стабільно високим виявився рівень пошкоджень об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсаторпроводів та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК України) – близько 200 злочинів на рік. Реальність кримінологічних загроз зазначеним об'єктам може бути пов'язана з високою мілітаризацією українських регіонів. Щороку тут фіксується близько 8 тис. злочинів, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України), що не виключає її застосування у випадках підвищення рівня соціальної напруженості в Україні.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що атомні електростанції та газотранспортна система є двома найважливішими видами об'єктів критичної інфраструктури України, оскільки вони: по-перше, є джерелами енергії для внутрішнього споживання; по-друге, забезпечують експорт електроенергії та відповідно прибутки країни; по-третє, є гарантами соціально-економічної та політичної стабільності у регіоні. До тих пір, доки вони функціонуватимуть у повному обсязі та в штатному режимі, в Україні не можливе проведення крупномасштабних операцій військового характеру. Припинення роботи зазначених об'єктів може призвести не лише до економічного та соціального, а й до політичного дисбалансу, що здатне викликати негативні геополітичні наслідки. Стабільному функціонуванню АЕС та ГТС України, а, отже, й геополітичній стабільності в Україні з високим ступенем можуть перешкоджати такі кримінологічні загрози, як-от: 1) висока інтенсивність злочинності в окремих регіонах; 2) злочини терористичного характеру; 3) великий обсяг незаконного обігу зброї у місцевому населення; 4) високий рівень схильності окремих категорій населення до насильства; 5) негативний стан соціальної та соціально-психологічної обстановки

(високий рівень самогубств, безробіття, соціальної напруженість тощо);
б) чинники геополітичного характеру.

Саме на ці обставини необхідно звертати увагу правоохоронним органам під час визначення ризиків та профілактики кримінологічних загроз для стабільного функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

Література:

1.Бабенко А.М. Кримінологічна оцінка ризиків і загроз у контексті захисту критичної інфраструктури в Україні/ *Політика в сфері боротьби зі злочинністю. Становлення та перспективи розвитку державної системи захисту критичної інфраструктури в Україні. Кримінологічна оцінка ризиків і загроз*: Зб.тез доп. II Міжнародної науково-практичної конференції (26 по 27 квітня 2018 року, м.Яремче). Яремче; Кримінологічна асоціація України. 2018. С.27-31

2. Бабенко А.М. Кримінологічна оцінка ризиків і загроз у контексті захисту критичної інфраструктури в Україні (регіональний аспект). *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2018. №7. С. 25-34

3.Бабенко А.М., А.А.Смаглій Кримінологічний погляд на зв'язки міграції та злочинності/ *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: Зб.матер II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ з 16 по 17 березня 2018 року). Ів.Франківськ, 2018. С.14-16

4.Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск №1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16–26. [216 с.]

Барган Сергій Сергійович

магістр права

Іваненко Дмитро Дмитрович

доцент кафедри цивільного та господарського права факультету
№ 2 КННІ Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук (науковий керівник)

ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРІВ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Розпочаті євроінтеграційні процеси в Україні позитивно впливають на реформування господарських і корпоративних правовідносин, що є запорукою підвищення економічного благополуччя держави й суспільства в цілому. При цьому поступове приведення вітчизняного законодавства у відповідність з європейськими стандартами створює сприятливі умови для розвитку підприємництва, про що свідчить рейтинг легкості ведення бізнесу «Doing Business-2020», в якому Україна значно просунулася за останні роки [1]. З іншого боку, Україна та її корпоративний сектор знаходяться під впливом «рейдерів». А тому українські акціонерні товариства частіше за європейські зазнають нападів і стають об'єктами злиттів та поглинань (англійською – Corporate Mergers and Acquisitions) [2].

В умовах господарювання, сформованих в сучасних реаліях, найбільший економічний потенціал закладений саме в публічне акціонерне товариство, яке досі залишається провідним господарським товариством з позицій інвестиційної привабливості. Водночас обмежена відповідальність акціонерів вимагає більш детальної правової регламентації її меж, що дозволить знизити підприємницький ризик для інвесторів, які прагнуть примножити власні майнові активи шляхом інвестування. На зазначеній проблемі акцентували увагу вітчизняні науковці. Проте мінливість корпоративного законодавства потребує подальшого дослідження меж відповідальності акціонерів в акціонерних правовідносинах.

Як визначено ч. 2 ст. 80 Господарського кодексу України (далі – ГК України), акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій, крім випадків, визначених законом. В свою чергу, у змісті ч. 2 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплено, що учасник товариства не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за

зобов'язаннями акціонера, а ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, може існувати виключно в межах належних їм акцій. Законодавством також передбачено, що акціонери, які не повністю оплатили акції, відповідають за зобов'язаннями товариства у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій, тому навіть якщо акції сплачено невчасно, ризик завжди обмежений їх вартістю.

Враховуючи законодавче регламентування відповідальності акціонерів, М. Р. Єрема пропонує розглядати відповідальність в акціонерних правовідносинах як юридичний обов'язок, який передбачений або законом, або статутом акціонерного товариства, суб'єкта акціонерних правовідносин внаслідок порушення усталених правових норм в межах зазначених правовідносин, що призводить до настання несприятливих наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру [3, с. 46]. Схожої думки дотримується О. А. Воловик, вказуючи на негативні наслідки для суб'єкта правовідносин, які настають внаслідок реалізації не виважених, ризикованих, а в деяких випадках навіть злочинних рішень [4, с. 97-98]. На наш погляд, зазначені концепції тлумачення відповідальності акціонерів є обґрунтованими та доповнюють одна одну, адже в нинішніх умовах лібералізації вимог до створення та діяльності акціонерних товариств доцільно наголошувати саме на можливості настання низки несприятливих наслідків юридичного характеру в результаті розпалювання корпоративних конфліктів або зловживання акціонерними правами, що призводить до уникнення особистої майнової відповідальності за порушення корпоративних прав та інтересів інших акціонерів.

Вихід за межі відповідальності залежно від кількості належних учаснику акцій передбачено лише ч. 8 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якої за відшкодування збитків, завданих акціонерному товариству, встановлюється солідарна відповідальність акціонерів та члена наглядової ради, який є їхнім представником. Водночас справедливою є позиція Ю. В. Сколововської, що акціонер повинен нести субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями підприємства у випадку вчинення дій, які вказують на навмисне використання дочірньої компанії для реалізації особистих інтересів і комерційного умислу [5, с. 98]. В цьому плані О. А. Воловик визнає за доцільне запровадити до вітчизняного законодавства європейську концепцію «підняття корпоративної завіси», яка полягає у розкритті діяльності акціонерного товариства з метою встановлення факту самостійності підприємства. Якщо акціонер розпоряджався майном юридичної особи як своїм власним, тоді такий учасник може втратити обмежену відповідальність та понести пряму відповідальність за вчинені

дії [4, с. 100]. Загалом фінансова синергія є важливим стимулом для реалізації корпоративних злиттів, проте вони має низьку цінність для суспільства в цілому. Продуктивність багатьох синергетичних ефектів вимагає часу, а деякі ефекти не слід враховувати при моделюванні фаз стабільного зростання в мікроекономіці [1, р. 9470]. На нашу думку, варто звернути увагу й на втрату обмеженої відповідальності внаслідок прийняття у процесі управління товариством невиправданих ризикованих рішень. В таких випадках межі відповідальності акціонера будуть залежати від негативних наслідків прийнятих рішень. При цьому субсидіарна відповідальність акціонерів повинна наставати за такі дії як: умисний недобросовісний вплив на діяльність акціонерного товариства; отримання вигоди внаслідок протиправної діяльності; використання у власних інтересах відособленого майна корпорації.

Таким чином, межі відповідальності акціонерів в корпоративних правовідносинах відповідно до чинного законодавства України обмежені вартістю вкладів акціонера до статутного капіталу акціонерного товариства. Водночас у випадках протиправного використання юридичної особи та внаслідок використання відособленого майна для задоволення власних інтересів, акціонер ризикує понести додаткову відповідальність. В сучасних умовах доречно передбачити межі відповідальності за зобов'язаннями акціонерного товариства у його статуті або договорі, що сприятиме значному зниженню ризиків для інших акціонерів.

Література:

1. Рейтинг Doing Business-2020. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.net/economics/finance/10735767-reyting-doing-business-2020-dostizheniya-i-prokoly-ukrainy.html> (дата звернення: 07.12.2020).
2. Aleksy KWILINSKI, Svetlana DROBYAZKO, Bogdan DEREVYANKO. (2019). Synergetic and Value Effects in Corporate Mergers and Acquisitions of International Companies. *Proceedings of the 34th International Business Information Management Association Conference*. 13-14 November 2019 Madrid, Spain. P. 9467–9471. URL: <https://ibima.org/accepted-paper/synergetic-and-value-effects-in-corporate-mergers-and-acquisitions-of-international-companies/>
3. Єрема М. Р. Проблеми юридичної відповідальності акціонерів в акціонерних правовідносинах. *Форум права*. 2017. № 1. С. 45–51.
4. Воловик О. А. Межі відповідальності акціонерів: проблеми і перспективи правового регулювання. *Юридична Україна*. 2010. Вип. 1. С. 97-101.

5. Соколовська Ю. В. Відповідальність акціонерів акціонерного товариства: аналіз законодавства і судової практики-процесуальне право. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1. С. 95-101.

Батюк Олег Володимирович

завідувач кафедри кримінального права і процесу Волинського національного університету імені Лесі Українки,
кандидат юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТА СЛУЖБОВО-БОЙОВОГО ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Актуальність теми визначена тим, що встановлення кримінальної відповідальності за вчинення діянь, які завдають істотної шкоди особистим, суспільним, громадським, державним інтересам слугує не лише стримуючим фактором для вчинення таких дій або бездіяльності з боку зловмисників, але й дає підстави притягати їх до заслуженої відповідальності, відшкодувати завдані матеріальні збитки, компенсувати потерпілій стороні моральну шкоду. Ось чому матеріальні та духовні цінності суспільства повинні мати захист у вигляді встановлення відповідальності за неправомірне посягання на них. Окремі об'єкти ймовірного посягання на них повинні мати посилений захист у вигляді встановлення суворої кримінальної відповідальності винуватців. Такий захист потрібен і критичній інфраструктурі та її об'єктам. Системність у забезпеченні безпеки об'єктів критичної інфраструктури передбачає здійснення державою заходів на різних напрямках як на кримінально-правовому так і службово-бойовому.

Необхідно зазначити, що в смислі матеріального прояву кримінально-правової політики будь-якої держави у сфері забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури формою її відображення в дійсності є практична діяльність правоохоронних органів та спецслужб, а саме – наявність організаційних структур, котрі з урахуванням завдань і особливостей їх діяльності, носять або мають носити системний характер. Разом з тим така діяльність має бути спрямована на охорону чітко визначених державою кримінально-правових приписів та виявлення кожного факту порушення кримінально-правових заборон. Пізнання сутності кримінально-правової та службово-бойової діяльності у сфері забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між об'єктивними вимогами, забезпечення національної безпеки, кожного з її складових елементів, а також її відображення через систему інститутів кримінального права, дає

можливість розкрити ціннісні елементи національної безпеки, що потребують захисту з боку держави через інститут кримінального законодавства. Водночас знання правових засад дає можливість виявляти факти, способи їх порушення, а в разі настання окремих наслідків встановлювати підстави для кримінально-правового переслідування і притягнення до відповідальності винуватців. Кримінально-правова політика держави являє собою напрям боротьби зі злочинністю, який базується на нормах законодавства України про кримінальну відповідальність і знаходить свій прояв у законах України, Указах Президента України, постановках Кабінету Міністрів України, рішеннях державних органів, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на проведення цієї діяльності.

Вітчизняний науковець, фахівець в галузі кримінального права В.І.Борисов підкреслює, що напрями кримінально-правової політики визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, у свою чергу, встановлюються за рівнем значимості суспільних відносин, що ними регулюються. Таким чином, можна виокремити: кримінально-правову політику у сфері боротьби із злочинами проти основ національної безпеки; кримінально-правову політику у сфері боротьби зі злочинами проти життя і здоров'я особи; кримінально-правову політику у сфері боротьби зі злочинами проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; кримінально-правову політику у сфері боротьби із злочинами проти власності та ін. Зазначені напрями – це, так би мовити, основні складові кримінально правової політики держави, усередині яких існує більш детальна диференціація [1, с.232]. В той же час, як вказують інші науковці, який би підхід до оцінки ефективності політики у сфері боротьби зі злочинністю не використовувався, право (законодавство), як її обов'язкова складова, повинно бути завжди присутнім, тому що має за завданням забезпечення такої діяльності. В переліку галузей права, норми яких мають відношення до такої регламентації, кримінальне право займає основне місце [2, с.9].

На думку Д. М. Корнієнко, службово-бойова діяльність здійснюється у багатьох формах, а саме: патрульно-постова служба; вартова служба; конвойна служба; режимно-карантинна служба, режимно-комендантська служба; спеціальні дії; бойові дії та ін [3, с.146]. Проте на наш погляд, доцільно розширити форми службово-бойової діяльності у світлі сучасних подій на сході України. Складна обстановка в галузі безпеки вимагає віднесення захисту критичної інфраструктури до галузі пріоритетних напрямів протидії загрозам національній безпеці де службово-бойова діяльність правоохоронних формувань вимагає забезпечення захисту від особливих небезпек, які можуть становити загрози, в ході реалізації яких кризисна ситуація на одному з елементів

критичної інфраструктури, внаслідок різноманітних взаємозв'язків, може викликати кризисну ситуацію на аналогічних об'єктах іншого призначення.

Як висновок зазначимо, що сутність кримінально-правового та службово-бойового захисту об'єктів критичної інфраструктури полягає у, правильній кримінально-правовій кваліфікації вчинених злочинів, та виконанні службово-бойових завдань із забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури усіма силами та засобами у межах чинного законодавства підрозділами, військовими частинами і з'єднаннями у взаємодії з силами охорони правопорядку або самостійно з використанням зброї, спеціальних засобів, військової та спеціальної техніки, засобів забезпечення (інженерної техніки, засобів охорони) відповідно до чинного законодавства.

Література:

1. Борисов В.І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 232

2. Стрельцов Є.Л. Правове регулювання або правове управління: привід для обговорення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії Правових наук України*. 2017, №10. С.9.

3. Корнієнко Д. М. Генеза проблеми службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку у науці та практиці національної гвардії України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1 (26). С. 145-148.

Бондаренко Степан Юрійович

здобувач вищої освіти Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Матвійчук Валерій Костянтинович

професор кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, Заслужений працівник народної освіти України (науковий керівник)

ЩОДО ПОНЯТТЯ «ЗМОВИ» ЯК ФОРМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 109 КК УКРАЇНИ: ЛІНГВІСТИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Беручи до уваги кримінальне законодавство, у якому термін «змова» вживається в словосполученні «група осіб за попередньою змовою» як форми співучасті, яка закріплена у Кримінальному Кодексі

України (далі – КК України) [11] приходимо до висновку, що науковці, здебільшого, його вивчали саме з позиції ознаки форми співучасті у кримінальному правопорушенні, серед яких виділяються праці таких вчених як: Анохіної Л. С., Дудорова О. О., Кваші О. О., Ус О. В. та ін [1, с. 35]. Утім, проаналізувавши чинний КК України, приходимо до висновку, що термін «змова» лише чотири рази застосовано у положеннях Кримінального кодексу України (два рази у Загальній частині, два – в Особливій): 1) під час формулювання поняття готування до кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 14); 2) одного з видів співучасті у кримінальному правопорушенні (ч. 2 ст. 28); 3) під час визначення основного складу злочину, передбаченого в ч.1 ст. 109 КК України (дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій); 4) під час визначення основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України (планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій) [11]. Утім, незважаючи на «широке» використання даного терміну – зміст вказаного поняття законодавець не роз'яснює.

Відповідно до цього, можемо спостерігати так званий «правовий Вавилон» у тому сенсі, що де панує правова невизначеність, там і присутній правовий плюралізм точок зору. В нашому випадку як раз можемо прослідкувати точки зору науковців, які по-своєму розуміють даний термін. Окрім цього, не важко помітити, що у теорії кримінального права відсутня єдина позиція щодо змісту поняття «змова» та моменту, з якого злочин, передбачений у ст. 109 КК України, у цій формі є закінченим. Указана проблема розглядається вченими з позицій загальної частини кримінального права як вид готування до кримінального правопорушення та ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні, а також через призму положень ч. 1 ст. 109 КК України. Так, М. Й. Коржанський вважав, що змова – це домовленість двох або більше осіб спільними, загальними, поєднаними зусиллями вчинити злочин [5, с. 86]. Схожу позицію обстоює і В. О. Навроцький, котрий вважає, що досягнення самої лише змови про спільне вчинення злочину без подальших дій (до початку виконання об'єктивної сторони злочину) повинно кваліфікуватися як готування до злочину [6, с. 161–162]. Із ученим погоджується Л. Д. Гаухман, лише уточнюючи, що суттєвою умовою змови є виявлення наміру і бажання осіб вчинити конкретний злочин [7, с. 197]. На думку О. О. Дудорова, змова як вид готування до злочину «...має бути результативною і, виходячи за межі виявлення наміру, передбачає з'ясування хоча б у загальних рисах деталей підготовлюваного злочину» [8, с. 70]. Досліджуючи проблеми вчення про стадії злочину, А. П. Козлов зробив висновок, що під змовою слід

розуміти вербування співучасників, поєднане з досягненням згоди про спільне вчинення злочину [9, с. 60–61]. Наявні й інші позиції з цього приводу, суть яких зводиться, зокрема, до того, що змова передбачає створення групи з двох або більше осіб, які заздалегідь домовилися про спільне вчинення конкретного кримінального правопорушення, при цьому закінчене готування (а отже і змова як його вид) полягає у діяльності, що містить не лише бажання особи вчинити суспільно-небезпечне діяння, але і в дійсності виконання всіх необхідних дій, які створюють умови для безпосереднього посягання, яке під час використання створених умов може призвести до вчинення вже конкретного кримінального правопорушення.

Аби більш детально зрозуміти, що являє собою поняття «змова», пропонуємо звернутися до Великого тлумачного словника, який подає трактування у двох варіаціях: 1) таємна угода для досягнення якої-небудь мети (частіше політичної); 2) взаємна домовленість кількох чи багатьох осіб про спільні дії [2]. Отже, запропоновані тлумачення надають нам право можливість виокремити такі ознаки змови: 1) кілька осіб (мінімальна кількість – дві особи); 2) таємність; 3) угода (домовленість); 4) спільність дій; 5) мета.

В тлумачних словниках української мови змова розглядається як взаємна домовленість про що-небудь [3, с. 495]. Домовленість же визначається як умова, що досягнута попередньою розмовою, переговорами, конклюдентними діями [10, с. 356]. Згідно з іншим визначенням, домовленість — це взаємна згода з високим рівнем відповідальності за ключовими питаннями (як правило, про права і обов'язки) [3]. Звідси, змову можна визначити як взаємну згоду щодо умов особливого характеру, досягнута шляхом попередніх переговорів, що спрямована (у майбутньому) на вчинення якихось дій. Таємність визначається як: 1) щось навмисно приховуване від інших (прояв латентності); 2) відоме небагатьом або тільки кому-небудь одному; 3) те, що не підлягає розголошенню; секретне; 4), не дозволене законом; конспіративне, підпільне. Щодо кількісного складу осіб, які беруть участь у змові, то, як ми вже раніше наголошували, це має бути дві (мінімальний показник) і більше особи. Спільність дій характеризується як, по-перше, нерозривний зв'язок, єдність; по-друге, дії, що виконуються, досягаються всіма (чи то в суспільстві, чи в групі, чи в колективі). Мета визначається як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; певна визначена ціль. Вважаємо, що мету можна розглядати у двох іпостасях: 1) як проміжкову, тобто створення у двох і більше осіб можливості для заподіяння суспільно небезпечної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони; 2) як кінцеву - вчинення цими особами надалі певного кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України.

Про складність досліджуваної проблеми свідчить аналіз й інших праць. Зокрема, В. А. Ліпкан та І. В. Діордіца стверджують, що змова – це таємна угода двох і більше осіб про спільні насильницькі дії проти конституційного ладу і державної влади [12, с. 164]. Також вчені зазначають, що наявність лише однієї згоди кількох осіб про спільне вчинення передбачених у ч. 1 ст. 109 КК України дій не може розглядатися як злочин, оскільки кримінальна відповідальність настає лише у випадку, коли воля людини починає виявлятися у її суспільно небезпечному діянні, формуючи таким чином, об'єктивну сторону злочину. Враховуючи запропоновані визначення авторів, пропонуємо дефініювати термін таким чином: змова – це таємна угода декількох осіб щодо попереднього узгодження спільних дій до початку виконання об'єктивної сторони цього злочину, доведена до всіх її учасників, укладена з метою, вказаною у ч. 1 ст. 109 КК України, і вважати злочин закінченим з моменту досягнення угоди із вказаних умов під час змови.

Дослідження питання про момент часу, з якого злочин, передбачений ч. 1 ст. 109 КК України, у формі змови є закінченим, наведеним не вичерпується. Як зазначалося, обов'язковими ознаками змови є кількісна (наявність двох або більше осіб) наявність попередньої домовленості між винними про спільне вчинення конкретного злочину, наявність у них умислу на досягнення спільними зусиллями єдиної мети – вчинення конкретного злочину. Вказані ознаки притаманні співучасті у кримінальному правопорушенні, якою відповідно до закріпленого у ст. 26 КК України визначення є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні кримінального правопорушення [11]. На підставі цього в теорії кримінального права виокремлюють об'єктивні і суб'єктивні ознаки співучасті [7, с. 225-228]. До першої групи відносять множинність суб'єктів (наявність двох або більше осіб) та спільність, до другої – єдність умислу співучасників у вчиненні лише умисного кримінального правопорушення.

Якщо, наприклад, під організацією (створенням) банди потрібно розуміти саме не процес її організації, а вже кінцевий результат таких дій – наявність змови та спеціальних ознак, обов'язкових для банди, якщо для визначення моменту, з якого створення організованої групи, злочинної організації чи банди вважається закінченим складом кримінального правопорушення, ключову роль виконує змова, то, в свою чергу, підставою для притягнення осіб до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 109 КК України у цій формі є встановлення факту наявності таємного, зафіксованого в письмовій або в усній формі досягнення згоди (говорючи саме як про обставини реальної дійсності) декількох осіб щодо спільного вчинення ними конкретного злочину відповідно до взятих на себе кожним

суб'єктом зобов'язань, попередньо погоджених усіма учасниками такої групи.

Література:

1. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. [2-е вид., перераб. та доп.]. К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 168 с.
2. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). [Електронний ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/s/zmova> (дата звернення: 02.06.2021)
3. Енциклопедія практичної психології. [Електронний ресурс]. URL: <http://psychologis.com.ua/dogovorennost.htm> (дата звернення: 02.06.2021)
4. Словник української мови: в 11 т. [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. К.: Наукова думка, 1970 -1980. Т. 10: Т-Ф [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. К.: Наукова думка, 1979. 658 с.
5. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посібник. Видання 3-тє, доповн. та переробл. К.: Атіка, 2007. 592 с.
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
7. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Центр ЮрИнфоР, 2010. 557 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.
9. Козлов А. П. Учение о стадиях преступления. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 353 с.
10. Энциклопедия уголовного права. отв. ред. В. Б. Малинин. 2005. Т. 5: Неоконченное преступление . М. В. Гринь и др. [Б. м.]: [б. и.], 2006. 462 с.
11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n689> (дата звернення: 02.06.2021)
12. Ліпкан В. А., І.В. Діордіцин. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навч. посібник К.: КНТ, 2007. 292 с.

Богучарова Олена Іванівна
професорка кафедри юридичного документознавства та
практичної психології Луганського державного університету внутрішніх
справ, докторка психологічних наук, професорка
Шевченко Вікторія Олександрівна
здобувачка вищої освіти Луганського
державного університету внутрішніх справ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ

Проблема якісного та ефективного досудового розслідування багатоепізодних насильницьких злочинів (у тому числі серійних, серед яких вбивства та звалтування або їх ланцюгове сполучення) зберігає свою актуальність і значимість до сьогодні. Аналіз слідчої практики показує, що це обумовлено як неухильним зростанням числа нерозкритих злочинів такого типу, так і занадто складними процедурами, які доводиться здійснювати слідчому або оперативному працівникові, під час встановлення релевантних зв'язків між наявною слідовою інформацією щодо багатоепізодних насильницьких злочинів і комплексною характеристикою особистості розшукуваного злочинця або злочинців. Слід зауважити, що традиційні методи відстеження та асоціювання фактів у цих випадках є недостатньо ефективними. Звіди криміналістична характеристика злочину має базуватися не лише на криміналістичній та кримінально правовій характеристиці (об'єкт злочинних посягань, спосіб та обставини злочину, його наслідки, особистість потерпілого/потерпілої тощо), а й ґрунтовно залучати, мовляв, «лінійку» спеціальних профільних психологічних експертних технологій. Особливо ці психологічні експертні технології доцільні щодо багатоепізодних (серійних) насильницьких злочинів, скоєних в умовах неочевидності. Серед цих психологічних експертних технологій виділяється **кримінологічний профайлінг** [1]. Кримінологічний профайлінг за суттю є процесом складання пошукового психологічного портрета/ психологічного профілю (далі – ПП) невідомого злочинця по слідах на місці злочину, за інформації, отриманої як на місці скоєння злочину, від постраждалих, свідків, так і завдяки аналітичних та експертних розвілок, роботі з відео фіксацією, якщо злочин був записаний, або виявлений якийсь подібний до нього епізод за інформаційними банками даних. Кримінологічний профайлінг як метод припускає визначення індивідуально-психологічних особливостей та поведінки «об'єкта оперативного уваги» шляхом складання психологічного профілю, а також технологію, завдяки якій моделюється ПП особи невідомого злочинця, що стає одним з

засобів розкриття особливостей вчинення злочину. Більш ширше профайлінг можна розглядати як технологію використання кримінологічної й оперативної діагностики щодо потенційно суспільно небезпечних осіб [1; 2].

У міжнародній юридичній практиці профайлінгом вважають поліцейську практику залучення експертів-консультантів для пошуку та затримання особи, яка вчинила насильницький злочин (кримінальний або кримінологічний профайлінг), або для виявлення тих осіб, в поведінці яких виявлено докази їх причетності до злочинної діяльності (поведінковий профайлінг) [1].

Важливим при цьому є дані з різних джерел, зокрема залучення допомоги громадськості, яка може брати участь у слідчому огляді як у процесуальній формі (поняті), так і непроцесуальній (обстеження великої за площею території, охорони місця події тощо). Окрім цього варто спиратися на взаємодію слідчого з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності, зокрема дільничними, що сприятиме розслідуванню тяжких кримінальних злочинів. Також сьогодні поряд з традиційними методами та засобами отримання оперативної інформації співробітниками правоохоронних органів вкрай ефективний пошук і аналіз інформації на підставі відкритих соціальних мереж, таких як YouTube, джерел відеохостингу, вікі-довідників та інших веб-сайтів соціальних медіа.

Практичне застосування слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами органів Національної поліції України методу кримінологічного профайлінгу постає у вигляді постанов про призначення криміналістичної, або комісійної судової психолого-психіатричної, медичної, біологічної, дерматогліфічної експертизи [1; 3]. Також на практиці профайлінг іноді формулюється як технічне завдання з низкою спеціальних настановних питань або припущень. За спроби виробітку узгодженої моделі особистості злочинця ці настановні питання або припущення мають в обов'язковому порядку входити до структури психологічного портрету злочинця. Звичайно ж змістовні елементи настановних питань або припущень постають та іменуються як маркери, показники, верифіковані індикатори чи оперативні орієнтировки щодо особи невстановленого злочинця. Оскільки спеціальні дослідження з криміналістики, кримінальної психології, судової психології та судово-психологічної експертизи, а також дані слідчої практики доводять, що механізм скоєння злочину, як і внутрішня картина злочину утворюють певний специфічний «профіль» – психологічний профіль суб'єкта злочинного діяння, який дозволяє фіксувати причинно-наслідкові зв'язки в злочинній поведінці. Ось чому на підставі маркерів, які опосередковано вказують на механізм скоєння злочину, можна визначати та знаходити розшукувану особу невстановленого злочинця.

Основоположні юридично значущі маркери, показники та верифіковані індикатори чи оперативні орієнтовки щодо невстановленої особи, з яких складається інформаційно-аналітичне забезпечення моделі ПП розшукуваного злочинця постають як: окремі юридично значущі слідові елементи, виявлені в ході реконструкції злочинної події; характерні провокативні риси соціального навколишнього середовища та криміногенні особливості соціокультурного оточення в місці вчинення злочину, що сприяють події; відмінності геолокації, кліматичні, часові й сезонні аспекти та конкретні обставини злочину, які мають вірогідний характер; елементи віктимологічної predisposиції в поведінці жертви; ймовірний доміантний мотив злочинного діяння; кримінальна predisposиція та клінічна характеристика можливо аномальної кримінальної поведінки злочинця; особистісні соціопатичні властивості відповідно до обстановки насильницького злочину; вірогідна динаміка психічних проявів в поведінці та спілкуванні під час вчинення злочину; соціальні, соціально-психологічні, індивідуально-психологічні, психофізіологічні, морфологічні і функціонально-біологічні основи виникнення і розвитку злочинної мотивації невстановленого злочинця [3].

У площині теорії ці різновиди злочинів як серійні корисливо-насильницькі напади виділяють як елементи різних типів цілісності. Це означає, що на даний час можливе визначення ПП в межах двох парадигм: першої – кримінально правової, юридичної, криміналістичної парадигми; другої – парадигми спеціальних експертних знань. Перша, кримінально правова парадигма становить джерело оперативних відомостей про особу, що вчинила злочин. Однак, вчені-теоретики вважають, що проблемою застосування традиційних криміналістичних методик та оперативних даних в українській слідчій практиці, які заважають пошуку невстановленого злочинця є застарілі, шаблонні методи розслідування злочинів. Головний недолік цих методів полягає в тому, що слідчі концентрують свою увагу виключно на самій події, відповідно й вибудовують версії щодо того, **що** сталося на місці злочину, а свої висновки ґрунтують на зібраних речових доказах. Однак, існує інший підхід. Зокрема, за парадигми спеціальних експертних знань пошук невстановленого злочинця постає як результат моделювання ПП особистості злочинця, системного аналізу наявного комплексу інформації щодо злочину, притому не лише оперативного характеру (слідова інформація, відомості про картину місця події, спосіб вчинення злочину, мотив злочинного діяння, дані про жертву тощо). Ця друга парадигма – найбільш поширена на Заході – спрямовує досудове розслідування перш за все не до того, **що** сталося, а до того, **як, яким чином** було скоєно злочин. Тобто в процесі профайлінгу застосовують різні техніки

встановлення базових особистісних і поведінкових характеристик злочинця, ґрунтуючись на аналізі протиправного діяння та порівнянні рис тих осіб, які раніше скоювали подібні злочини. Звідти як наслідок доходить висновку щодо типу злочинця. Це принаймні дає можливість здійснити перехід від емпіричної картини слідів злочину до відтворення поведінки розшукуваної особи, а зрештою і до створення найбільш вірогідного опису тих маркерів, характеристик і індикаторів, які релевантні для розшуку і викриття злочинця. Очевидно такий підхід допомагає звузити коло підозрюваних, скорегувати версії слідства щодо особи розшукуваного злочинця, підвищити ефективність та точність поліцейської роботи. Проте, за обидвох парадигм в українській слідчій практиці ПП, на жаль, і досі лишається оперативним інструментом, який не має статусу процесуального документу.

У підсумку у ході досудового розслідування багатоепізодних насильницьких злочинів (у тому числі серійних) складання психологічного портрету потрапляє до категорії побудови слідчих версій. Іншими словами, кримінологічний профайлінг в українській поліцейській практиці, якщо навіть і застосовується, то як криміналістичний засіб пізнання та доказування об'єктивної істини, а не кримінально-процесуальний [1, с. 37]. За таких умов зрозуміло, чому технології профайлінгу в кримінальному провадженні в Україні майже не представлено. Звісно, це відбувається через відсутність розвинутого інструментарію, відповідної методичної бази та, головним чином, внаслідок правової неврегульованості питань профайлінгу. Тобто питання законності використання технології профайлінгу правоохоронними органами України є вкрай актуальним, хоча деякі автори і вважають, що цей спосіб ідентифікації особи злочинця є априорі незаконним. Але ПП оформлюється як довідка, що не має процесуального статусу. Взагалі-то наявна слідча практика використання профілювання, що базуються на статистично обґрунтованих об'єктивних фактах та інформації про розшукувану особу, доводить необхідність розробки нормативно-правової бази регламентування профайлінгу; введення штатної одиниці «профайлер» з належним добором кадрів в системі МВС з забезпеченням профайлерів технічними засобами, які разом з нормативно-правовою базою підтвердять законність та доцільність кримінологічного профайлінгу.

Натомість, зрештою варто підкреслити, що традиційний процес висування криміналістичних слідчих версій та психотехнології складання ПП суттєво різняться. Наприклад, 1) до складання психологічного портрету залучається широке коло експертів та працівників поліції, які вирішують ПП як проблему «об'єкту оперативної уваги» та «модель особистості невстановленого злочинця»; 2) завдяки складанню

психологічного профілю злочинця засоби спільної експертно-психологічної та інформаційно-аналітичної діяльності криміналістів, слідчих, оперативних працівників, профайлерів дозволяють водночас висунути не множину версій, а лише одну найбільш вірогідну; 3) під час складання ПП, попри все, використовують специфічні методи моделювання, зокрема, модель «географічних» якостей злочинця (географічна модель Д. Россмо, Канада), контррозвідувальну модель особи (модель ФБР), отриманої за фотофіксації картин місцевості скоєння злочину (аналітична модель огляду місця події Дж. Дугласа), даних про психологію жертв та результатів судово-медичного дослідження тощо [1, с. 7].

Отже, зважаючи на зазначене, підкреслимо, що сучасна криміналістика в процесі досудового розслідування багатоепізодних насильницьких злочинів потребує обов'язкового застосування методу психологічного портретування, або технологій кримінологічного профайлінгу як передових досягнень психології. Кримінологічний профайлінг – це психотехнологія, яка спрямована на системний аналіз наявного комплексу інформації щодо злочину та є специфічним видом інформаційно-аналітичної та експертної діяльності, яка полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між криміналістичною інформацією (відомостями), що стосується злочину та особи злочинця, і будь-якими іншими даними, отриманими від різних осіб, з експертних, навіть соціальних джерел, з їх використанням в інтересах ведення та аналітичної підтримки оперативно-розшукової та слідчої діяльності. Такий інтегративний синергетичний підхід мав би полегшувати оперативним і слідчим підрозділам Національної поліції розкриття злочинів, особливо резонансних.

Література:

1. Мухин Г.Н. Криминалистическое моделирование личности неустановленного преступника и его преступного поведения: научно-практическое пособие/ под. общ ред. Г.Н. Мухина// Г.Н. Мухин, О.Г.Каразей, Д.В.Исютин-Федотков. – М: Юрлитинформ, 2012. 208 с.
2. Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. Право і суспільство. 2017. № 4. С. 149–150.
3. Седнев В.В. Методология психологического портретирования при раскрытии и расследовании серийных насильственных преступлений: итоги и перспективы/В. В. Седнев, Ю. Б. Ирхин, А. В. Одерий, А. Н. Коструб // Криміналістичний вісник, 2012. № 1(17). С. 6 – 14.

Борисов Євген Михайлович,
доцент кафедри військової підготовки
Одеського державного екологічного університету,
кандидат юридичних наук

КОРАБЕЛЬНИЙ СТАТУТ У СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Питання належного нормативного впорядкування діяльності Військово-Морських Сил Збройних Сил України (далі відповідно – ВМС, ЗСУ), зокрема у частині статутної діяльності військовослужбовців, має тривалу історію розвитку. Водночас питання зазначеного законодавчого регулювання у новітній історії ЗСУ має певну специфіку. Адже системне регулювання статутних відносин у новітній історії українського війська відбулося після схвалення законами України від 24 березня 1999 р. чотирьох військових статутів. Це Статут внутрішньої служби ЗСУ, затверджений Законом № 548-XIV [1], Стройовий статут ЗСУ, схвалений Законом № 549-XIV [2], Статут гарнізонної та вартової служб ЗСУ, згідно Закону № 550-XIV [3] та Дисциплінарний статут ЗСУ, затверджений Законом № 551-XIV [4].

Зокрема у преамбулі Статуту внутрішньої служби ЗСУ у чинній редакції вказане, що він визначає загальні права та обов'язки військовослужбовців ЗСУ і їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб бригади, полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону, та підрозділів цих структур, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах. У преамбулі вказане, що дія цього Статуту поширюється на військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями. Подібну норму щодо поширення на всі військові формування та органи спеціального призначення з правоохоронними функціями України містять у власних преамбулах й три інших статуту.

Також за преамбулою Статуту гарнізонної та вартової служб ЗСУ він визначає організацію і порядок несення гарнізонної та вартової служб, права і обов'язки посадових осіб гарнізону та військовослужбовців, які залучаються для несення цих служб; у преамбулі цього Статуту також вказане що він обов'язковий для всіх військових частин, штабів, організацій, установ і військових навчальних закладів ЗСУ.

Згідно преамбули Дисциплінарного статуту ЗСУ цей нормативний акт визначає сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних (перевірочних) і спеціальних зборів щодо її додержання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, права командирів щодо їх застосування, а також порядок подання і розгляду заяв, пропозицій та скарг. За цією преамбулою усі військовослужбовці ЗСУ незалежно від своїх військових звань, службового становища та заслуг повинні неухильно керуватися вимогами саме цього Статуту, які також поширюються на громадян, звільнених з військової служби у відставку або у запас з правом носіння військової форми одягу, під час носіння ними військової форми одягу.

Примітно що усі ці статuti не визначають специфіку проходження служби на корабельному та катерному складі ЗСУ. Водночас як прямо вказане у преамбулі Стрoйового статуту ЗСУ екіпажі кораблів та інші підрозділи ВМС керуються цим Статутом, якщо інше не визначено корабельним Статутом ВМС. Водночас Корабельного статуту у ВМС наразі немає. Варто вказати, що ще до схвалення статутів наказом Міністра оборони України від 16 липня 1997 р. № 300, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 грудня 1997 р. за № 615/2419 було затверджене Положення про військове (корабельне) господарство ЗСУ [5].

Це Положення визначало основи організації та ведення військового (корабельного) господарства; права та обов'язки посадових осіб військової частини, (корабля) та з'єднання, пов'язані з його веденням та всі інші пов'язані із цим питання. У наступному, наказом Міністра оборони України від 25 листопада 2003 р. № 415, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України від 17 грудня 2003 р. за № 1170/8491 було схвалене Положення про корабельну службу у ВМС ЗСУ. Водночас ці акти є не тільки підзаконними, але й відомчими а тому вбачається що їх недостатньо для належного регулювання статутних відносин військовослужбовців з питань корабельної служби. Крім того, ці положення, на відміну від затверджених законами України наведених вище статутів, не узагалі поширюють свою дію на інші збройні структури України, які мають корабельний та катерний склад, такі як Державна прикордонна служба України та (потенційно) Національна гвардія України.

Таким чином відсутність Корабельного статуту ЗСУ вбачається системною вадою забезпечення діяльності ВМС ЗСУ та інших збройних формувань, а тому розробка проекту зазначеного документу вимагає на відповідні наукові розвідки історико-правового, порівняльно-правового та адміністративно-правового характеру.

Література:

1. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
2. Про Стрйовий статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 549-XIV; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14>
3. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 550-XIV; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text>
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>
5. Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 16 липня 1997 р. № 300, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 грудня 1997 р. за № 615/2419 ; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0615-97>
6. Про затвердження Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 25 листопада 2003 р. № 415, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 17 грудня 2003 р. за № 1170/8491 ; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-03>

Боровський Артур Сергійович

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

Никифорова Олена Анатоліївна

доцентка кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидатка біологічних наук, доцентка

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

Тенденції розвитку кримінального права, складна внутрішня економічна ситуація в країні, моральні, психологічні та соціально-професійні характеристики правопорушника в даний час зумовили появу категорії злочинів, які все частіше відбуваються такими категоріями правопорушників. злочини. людей як неповнолітні.

Основні положення про проведення слідчих дій, таких як допит, закріплені в Кримінально-процесуальному кодексі. Допит: слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання (збір) доказів або перевірку доказів, вже отриманих в конкретному кримінальному провадженні. Дія розпорядження (обшуку) - процес, регульований кримінально-процесуальними нормами отримання і фіксації слідчим, прокурором, суддею або іншою уповноваженою особою допитуваного відомостей про відповідні факти для встановлення істини в кримінальному процесі (стаття 224). Кримінального кодексу). з України). Допит - це, перш за все, форма спілкування в рамках кримінального судочинства, однак слід зазначити, що таке спілкування спочатку носить нерівномірний характер. Тому слідчий повинен постійно контролювати процес допиту від початку до кінця.

Опитування діляться на кілька видів за різними критеріями. Наприклад, за віком опитуваного традиційно розрізняють допит малолітнього, неповнолітнього і дорослого. Надалі, в залежності від процесуального статусу допитуваного, допит діляться на: допит підозрюваного, свідка, потерпілого.

Залежно від перерахованих характеристик вибирається відповідна тактика слідчої дії (розшук). Під тактикою допиту в даній роботі ми розуміємо сукупність психологічних методів впливу на допитуваного з метою отримання від нього правдивої інформації, яка причетна до кримінального процесу. При виборі тактики допиту слідчий повинен враховувати ряд факторів. По-перше, це вік людини і його процесуальний статус як неповнолітнього. Неповнолітній - це особа віком від 14 до 18 років, яке є суб'єктом деяких злочинів.

Особливість допиту неповнолітнього підозрюваного в тому, що з цієї категорією людей складніше встановити позитивний психологічний контакт, тому що, як правило, на цю категорію людей безпосередньо впливає їх правовий статус. В основному вони пригнічені, не хочуть говорити, відчувають себе безпорадними, а в деяких випадках безпорадними і часто можуть змінити свої показання. Тому важливо створити атмосферу довіри з боку дослідника і створити найбільш сприятливі умови для неповнолітніх, в яких вони будуть відчувати себе «як вдома». Підлітки в більшості випадків правильно описують ситуацію і учасників події, але для них характерний недостатній життєвий досвід і знання, вони все ж здатні сконцентруватися і мають більш низьку розвиненість аналітичних здібностей. Наступна характеристика допиту неповнолітнього - схильність цієї категорії людей до фантазії (змішання реального і уявного), емоційності, що відбувається.

Таким чином, при виборі тактики допиту неповнолітнього слідчий повинен враховувати ряд чинників, що стосуються даної категорії

осіб і ситуації, яка складається безпосередньо під час допиту, оскільки вони пов'язані з психічними особливостями підлітка. Тому необхідно створити атмосферу сприятливого довіри між дослідником і співрозмовником, пам'ятати про наявність специфічних особливостей психології дитинства, підліткового і юнацтва і враховувати їх при отриманні інформації.

Література:

1. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с.
2. *Тертишник В. М.* Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання / В. М. Тертишник. К.: Алерта, 2014. 420 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар/ Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай та ін. Х.: Одиссей, 2013. 1104 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року/ За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.
5. *Тертишник В. М.* Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. К.: Алерта, 2014. 768 с.

Вадюк Борис Васильович

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців
для підрозділів стратегічних розслідувань Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

Примаченко Віталій Федорович

завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент підполковник поліції
(науковий керівник)

ВІК, З ЯКОГО МОЖЕ НАСТАВАТИ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Актуальність теми полягає у тому, що у останні роки в Україні спостерігається різкий сплеск правопорушень у різноманітних галузях життя. Тому у зв'язку з цим виникає потреба в інституті юридичної відповідальності, що є юридичним засобом що попереджує або ліквідує

протиправну поведінку і стимулює суспільно корисні дії громадян у правовій сфері.

Тому соціальна необхідність юридичної відповідальності, її призначення у правовій системі є визначальною складовою безпосередньо пов'язаною з протиправною поведінкою та правопорушенням. Найбільш суворим виглядом юридичної відповідальності є кримінальна відповідальність. Проблема кримінальної відповідальності є однією з фундаментальних проблем кримінально-правової науки. Дослідження будь-якої інституції кримінального права зачіпає зрештою той чи інший аспект кримінальної відповідальності, що є поруч із такими категоріями як злочин та покарання, що є центральним поняттям кримінального права.

В нормах кримінального закону сформульовані підстави і принципи кримінальної відповідальності. Згідно з Основним Законом України кримінальній відповідальності і покаранню підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння.

Сьогодні, коли в суспільних науках, у тому числі й у юридичній, одержала визнання ідея пріоритету загальнолюдських цінностей, дослідження кримінально-правових відносин здобуває особливе значення. Можна впевнено сказати, що взаємини між злочинцем і державою в нашій країні будуються на основі закону.

Реалізація задачі охорони інтересів особистості, чи суспільства держави від злочинних зазіхань припускає застосування судом до осіб, винних у їхньому здійсненні, покарань передбачених законом.

Реалізація кримінально-правових відносин кримінальної відповідальності допускається тільки при наявності основ, передбачених діючим кримінальним законодавством. У цьому зв'язку, представляється важливим розгляд і аналіз таких основ. Після цього необхідно розглянути ряд норм, що містяться в діючому кримінальному законодавстві.

Виділення форм реалізації кримінальної відповідальності можливе лише на правозастосовному рівні і такі форми мають розрізнятися між собою залежно від наповнюваності кримінальної відповідальності конкретної особи окремими її заходами. З урахуванням цього має проводитися кримінально-правова політика держави як на рівні законотворчості, так і на рівні застосування кримінального законодавства.

Структурно кримінальна відповідальність за чинним Кримінальним кодексом України включає один обов'язковий елемент: осуд судом від імені держави вчиненого діяння та особи, яка його вчинила; і п'ять факультативних – призначення покарання, загрозу виконання покарання; виконання покарання; позбавлення і обмеження, конкретизовані вироком суду, які не є покаранням; судимість.

Запропонований перелік елементів кримінальної відповідальності є вичерпним, хоча і може бути деталізованим.

Можна сказати про поняття, *кримінальна відповідальність* – це регламентована кримінальним законом одна з форм реалізації охоронних кримінально-правових відносин, яка полягає, з однієї сторони – в осуді судом від імені держави вчиненого діяння та особи, яка його вчинила, як правило поєднаному з призначенням їй покарання, а в певних випадках також у виконанні призначеного покарання і (чи) забезпеченні інших встановлених вироком суду позбавлень і обмежень, які не є покаранням, та судимості, а з іншої – у вимушеному їх пере терпінні засудженим. Більш загальною *поняття кримінальної відповідальності* можна визначити, як одну з форм реалізації охоронних кримінально-правових відносин, яка полягає в застосуванні від імені держави до особи винної у вчиненні злочину передбачених кримінальним законом обмежень та у вимушеному їх пере терпінні засудженим.

Отже, вік особи варто розглядати у широкому та вузькому значенні. Під віком особи в широкому значенні слід розуміти календарний період від дня народження до будь-якого хронологічного моменту в її житті. У вузькому значенні – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки. Кримінально-правове значення віку пов'язане не тільки з інститутом суб'єкта злочину, а й з інститутом потерпілого від злочину. Диференціація віку особи у кримінальному праві виконує дві функції: виділення різних кримінально-правових підходів до осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння, залежно від їхнього віку і психічного розвитку, а також тяжкості вчиненого діяння (вік як привілейована ознака); і встановлення ряду негативних наслідків, які можуть бути застосовані до особи, що вчинила діяння, заборонене кримінальним законом, з урахуванням віку потерпілого від злочину (вік як кваліфікуюча ознака).

Література:

1. Александров Ю. В. Кримінальне право України: Заг. частина: підручник для студ. вищ. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. К.: МАУП, 2004.
2. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінальноправовий аналіз: дис. ...канд. юрид. наук за спец.12.00.08. – Академія адвокатури України. Київ, 2009.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ДІЗНАННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ

З набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» були внесені зміни до КПК України в частині визначення строків досудового розслідування кримінальних проступків. Зокрема, внесені зміни до ч.3 ст.219 КПК України та встановлено диференційовані строки досудового розслідування, а саме досудове розслідування у формі дізнання повинно бути завершено: 1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298² КПК України; 2) протягом двадцяти діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298⁴ КПК України.

Відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 219, ч. 2 ст. 219 КПК України строк дізнання може бути продовжено прокурором до 1 місяця якщо внаслідок складності провадження його неможливо закінчити в строк 72 години або 20 діб. Поряд з тим, ч. 1 ст. 298⁵ КПК України закріплено, що строк дізнання може бути продовжений прокурором до 30 днів у разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій. Відповідно до ч.2 ст.294 КПК України, якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пунктах 1 і 2 частини третьої статті 219 КПК України такий строк може бути продовжений до 1 місяця. Тобто, на даний час чинний КПК України через недосконалість юридичної техніки фактично встановлює чотири строки дізнання.

Як доречно зазначає Кузубова Т.О. складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення

досудового розслідування тощо (п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України). В свою чергу, необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій може характеризувати кримінальне провадження, як складне, але не завжди. Поряд з тим, слід констатувати, що таке оціночне поняття як «складність кримінального провадження» є, як правило, ширшим ніж така умова як «необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій». До того ж, ця умова - «необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій» - є однією з підстав застосування такого «початкового» строку проведення дізнання як 20 діб. Другою невідповідністю положень п. 1 ч. 4 ст. 219, ч. 2 ст. 219 КПК України положенням ч. 1 ст. 298-5 КПК України є той факт, що строки 1 місяць і 30 днів це різні строки, адже у 7 з 12 місяців у році 31 день, а у грудні - 28 днів і раз на чотири роки у грудні - 29 днів [1]. Науковцями запропоновано узгодити дані правові норми та внести зміни до чинного законодавства. Зокрема Гловюк І.В. пропонує внести зміни до ст.ст.219, 294, 298⁵ КПК України та таким чином виправити законодавчі неузгодженості визначення строків дізнання [2].

Відповідно до ч.2 ст.301 КПК України прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч.4 ст. 298² КПК України, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із зазначених у вказаній статті дій. Виходячи з того, що загальний строк дізнання складає 72 години, не зрозуміло, строк три дні який відводиться прокурору для прийняття одного з рішень передбачених ч.2 ст.301 КПК України включається у загальний строк досудового розслідування чи ні. Потрібно зауважити, що прокурор у разі прийняття рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування заходів медичного або виховного характеру повинен завчасно повідомити сторони про необхідність явки для ознайомлення з матеріалами дізнання. Відповідно до ч.8 ст.135 КПК України особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення КПК України строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом. Таким чином, складається ситуація за якої прокурор, отримавши матеріали дізнання повинен заздалегідь прийняти рішення щодо подальшої долі кримінального провадження та одразу повідомити сторони про необхідність з'явитися на певну дату яка не повинна перевищувати трьох денний термін. Відповідно до ч.5 ст.219 КПК

України строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, не включається у строки досудового розслідування. Враховуючи викладене, потрібно говорити про те, що строк ознайомлення сторін в порядку передбаченому ст.301 КПК України включається до загальних строків досудового розслідування у формі дізнання. Вважаємо, що встановлення строку який відводиться прокурору на ознайомлення сторони захисту та потерпілого з матеріалами дізнання повинен враховувати складність провадження, кількість учасників яких необхідно ознайомити, а також поведінку вказаних осіб та повинен бути диференційований законодавцем залежно від вказаних критеріїв. Загальний же строк досудового розслідування кримінальних проступків є вкрай коротким та не завжди дає прокурору можливість виконати дії передбачені ч.2 ст.301 КПК України у встановлений термін 72 години. Судова практика має безліч прикладів закриття кримінальних проваджень щодо кримінальних проступків з підстав передбачених п.10 ч.1 ст.284 КПК України через порушення загального строку дізнання. На нашу думку загальний строк у такому випадку повинен складати не менше десяти днів, що дасть дізнавачу та прокурору можливість виконати усі необхідні дії передбачені кримінальним процесуальним законодавством після повідомлення особі про підозру.

Як зазначалося вище, граничний строк досудового розслідування кримінальних проступків складає один місяць з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку. Проте у разі необхідності призначення та проведення судових психіатричних або психолого-психіатричних експертиз щодо неповнолітніх такий строк є недостатнім, оскільки строк проведення таких експертиз може складати 30 днів або навіть більший термін. Тому, на нашу думку, найбільш оптимальним строком досудового розслідування у формі дізнання є строк два місяці, який дасть змогу дізнавачам провести всі необхідні експертизи та підготовчі дії до проведення таких експертиз (тимчасовий доступ до документів, примусове залучення підозрюваного до проведення експертизи у разі відмови, тощо).

Програмне забезпечення Єдиного державного реєстру досудових розслідувань взагалі не містить технічної можливості продовження прокурором строку досудового розслідування до 1 місяця, у разі коли у межах 72 годин або 20 діб розслідування кримінальних проступків неможливо завершити.

У попередній редакції ст.219 КПК України був передбачений загальний строк досудового розслідування який складав 1 місяць з дня повідомлення особі про підозру та передбачалася можливість продовження цього строку до двох місяців. На нашу думку, така

законодавча регламентація строків досудового розслідування є більш обґрунтованою враховуючи доводи зазначені вище.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що вищевказані проблемні питання інституту досудового розслідування у формі дізнання не є вичерпними. Теорія і практика кримінального процесу визначила пріоритетні напрями наукового дослідження вказаного інституту. Хочеться вірити, що законодавець прислухається до пропозицій практиків та науковців, та кримінальне процесуальне законодавство буде більш визначеним, що буде сприяти ефективному розслідуванню кримінальних проступків та виконанню завдань кримінального судочинства.

Література:

1. Кузубова Т.О. Законодавчі та прикладні проблемні питання строків проведення дізнання. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 жовтня 2020 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2020. С. 60-63.
2. Гловюк І.В. Питання юридичної техніки визначення строків дізнання. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали ІХ Всеукраїнського науково-практичного семінару (04 грудня 2020 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила. 2020. С.23-26.

Гузенко Олена Павлівна

доцентка кафедри цивільного та господарського права КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка економічних наук, доцентка

ДО ПИТАННЯ ОСУЧАСНЕННЯ КЛЮЧОВИХ СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Фінансова безпека підприємств в умовах існуючих кризових явищ в економіці країни залишається актуальним питанням, яке підлягає негайному вирішенню. Така теза витікає з того, що більшість підприємств останнім часом демонструють зниження фінансових результатів діяльності, фінансової стійкості та платоспроможності. Безумовно регульована ринкова економіка має вплив на розробку стратегію розвитку підприємств, наявні кризові явища в економічних циклах країни породжують негативні чинники впливу на їх тактичні наміри щодо адаптації обраних стратегій, проте найбільш вразливим є відсутність повної дієвості обраної системи фінансової безпеки. На думку фахівців

практиків фінансова безпека розглядає й регулює питання фінансово-економічної спроможності підприємства, стійкості до банкрутства, визначає параметри платоспроможності й інші «грошові» характеристики. Проте вирішення проблем, котрі впливають на зазначені питання не завжди вдається в практичній підприємницькій діяльності. Крім того, стрімка інформатизація та поява нових викликів таких як пандемії і локдауни кардинально змінюють передумови забезпечення фінансової безпеки сучасних підприємств. Це актуалізує необхідність проведення обраного напрямку дослідження.

Теоретичним і практичним аспектам фінансової безпеки підприємств присвячено наукові праці вчених, серед яких слід виділити наступних: С.І.Мельник [1], К.В.Орехову [2], Л. А. Парфентія [3], О.І. Абакуменко та С. М. Шкарлета [4], М.М. Єрмоленко та К.С. Горячева [5] та інші. Віддаючи належне значним науковим працям авторів, варто зазначити, що, не зважаючи на численність досліджень в галузі розробки механізму управління фінансовою безпекою підприємств, серед науковців не існує єдиної точки зору щодо його складових. Крім того, дискусійним залишається питання стосовно сутнісної характеристики дефініції «фінансова безпека підприємств» з огляду на зміни умов їх господарювання.

З практичної діяльності підприємств відомо, що для організації ефективної системи фінансової безпеки необхідна розробка відповідної документації, де мають бути визначені внутрішні і зовнішні погрози, а також критерії, на підставі яких фінансова безпека підприємства може бути визнана порушеною. Ми вважаємо на даному етапі підприємства мають вирішити комплекс проблем, які пов'язано з визначенням стратегічних і тактичних позицій адаптування системи власної фінансової безпеки.

Проблематичним є питання вибору пакету критеріїв її оцінювання, враховуючи специфіку середовища функціонування. Мається на увазі формування інформаційної платформи для прийняття управлінських рішень, котрі пов'язані з фінансовою безпекою підприємства взагалі та окремо обраних елементів управління. В основу пакету критеріїв оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств пропонуємо обрати представників процесу оцінювання рівня ділової активності, фінансової стійкості та ліквідності. Разом з тим, окремим пакетом критеріїв оцінювання доцільно обрати показники ефективності діяльності з обов'язковим врахуванням факторів позитивного та негативного впливу на результативність діяльності.

Вищий менеджмент підприємства має сфокусувати увагу на кадровій політиці. Вдало визначений напрямок корпоративної культури надасть можливість сформувати професійний колектив, який здатен

забезпечити впровадження стратегічних та тактичних завдань, котрі покладено в основу обраної системи забезпечення фінансової безпеки. При цьому, управлінська система фінансовою безпекою підприємств має охоплювати усі класичні правила розробки, починаючи від планування до контролю за поведінкою обраних критеріїв її оцінювання.

На нашу думку, досягти найбільш якісного рівня управління фінансовою безпекою підприємств можливо за умови розуміння сутності понятійної категорії «фінансова безпека підприємств». Як показують дослідження єдиної думки щодо змістовності даної категорії у науковому середовищі не існує. Вчені дотримуються позиції визначення понятійної категорії «фінансова безпека підприємств» у розрізі вузько профільного обраного напрямку дослідження, а як наслідок, її трактування відбувається під впливом обраної тематики. У загальному випадку фінансову безпеку підприємств представляють як певний механізм, що, з одного боку, забезпечує стабільність фінансової системи шляхом використання захисних фінансових інструментів, а з іншого – забезпечує її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів.

Ми вважаємо, з огляду на існуючі умови функціонування сучасних підприємств, розуміння фінансової безпеки може мати наступний зміст: комплексна система управління поведінкою фінансових критеріїв, котрі здатні сформувати інформаційну базу для прийняття рішень зміцнення фінансової безпеки підприємств. До складу переваг такого трактування понятійної категорії пропонується віднести:

- обрання комплексного управлінського циклу, котрий розкриває врахування існуючих загроз фінансовій безпеці з різних позицій;
- включення позиції поведінки фінансових критеріїв, що забезпечить розробку підприємством більш реалістичної інформаційної платформи для прийняття управлінських фінансових рішень;
- встановлення та конкретизація дій виконавців з позиції завдань управлінського циклу в сфері фінансової безпеки підприємств.

Як показують дослідження проблеми зміцнення фінансової безпеки підприємств лежать в площині зменшення певної групи ризиків. На наш погляд, до ризиків забезпечення фінансової безпеки підприємства варто відносити такі ризики, як: зменшення фінансової стійкості; неплатоспроможності; втраченої вигоди, а також інфляційний, процентний, інвестиційний, валютний ризики та ризик шахрайства. В рішеннях вищого менеджменту підприємств, цикл заходів зниження ризиків, має зайняти одне з пріоритетних місць в системі управління фінансовою безпекою. З огляду на ситуацію, яка склалася в економічному секторі країни кожне підприємство має розробити програму для

попередження загроз фінансовій безпеці з визначенням таких основних завдань: забезпечити й постійно підтримувати високий рівень корпоративної культури та постійно підвищувати кваліфікацію працівників; сприяти розвитку фінансово – виробничих можливостей і досягти високої ефективності фінансового менеджменту взагалі.

Таким чином, у науковій розробці досліджено ключові сегменти фінансової безпеки підприємств, звернуто увагу на окремі елементи управлінського циклу та зазначено існуючі проблеми його формування. З метою покращення сутнісного змісту системи фінансової безпеки підприємств запропоновано уточнений зміст понятійної категорії «фінансової безпеки підприємств» (комплексна система управління поведінкою фінансових критеріїв, котрі здатні сформувати інформаційну базу для прийняття рішень зміцнення фінансової безпеки підприємств) та надано обґрунтування наданої пропозиції. Наведено перелік ризиків, які мають вплив на зміцнення фінансової безпеки сучасних підприємств. Обґрунтовано доцільність, з огляду на ситуацію, яка склалася в економічному секторі країни кожному підприємству розробити програму для попередження загроз фінансовій безпеці з визначенням таких основних завдань.

Література:

1. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 384 с.
2. Орехова К. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методологія, практика : монографія. К. : ДВНЗ Університет банківської справи, 2017. 282 с.
3. Парфентій Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності: монографія. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 184 с.
4. Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки : монографія / [О.І. Абакуменко та ін.]; за заг.ред. С. М. Шкарлета. Ніжин : ФОП Лук'яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. 439 с.
5. Ермошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. Монографія. К.: Національна академія управління, 2010. 232 с.

Гузенко Владислав Олегович
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для
підрозділів стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Логвиненко Борис Олексійович
професор кафедри адміністративного права, процесу та
адміністративної діяльності Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук (науковий керівник)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В сучасному житті ми часто стикаємося з порушенням прав людини, проте ми не часто замислюємося над тією сферою, в якій це відбувається. Відтак ми повинні наголосити, що порушення прав стикається скрізь, не винятком є й сфера адміністративного права.

Саме тому ми хочемо звернути вашу увагу на проблеми захисту прав людини саме у сфері адміністративного права. Для початку необхідно наголосити на тому, що право на судовий захист особи закріплене в статті 55 Конституції України, а отже дане право особи оберігається на найвищому державному рівні [1].

Необхідно зазначити, що з метою захисту адміністративних прав особи нашим законодавцем запропоновано низку процесуальних гарантій, котрі нам надаються у Кодексі адміністративного судочинства, а саме: активне встановлення судом всіх обставин справи, можливість суду виходити за рамки позовних вимог, невичерпність способів захисту особи та інші.

Також необхідно звернути увагу на те, що проблема вибору ефективного судового захисту особи до сьогодні є актуальною та потребує більш детального вивчення. Насамперед даний факт пов'язують з випадками, котрі трапляються у судовій практиці пов'язаних з відмовою у задоволенні позовних вимог. Відтак фактично така відмова виступає відмовою у захисті порушеного права через неправильне обрання позивачем способу захисту порушеного права, або відсутністю правового регулювання цього питання.

Виходячи з цього ми повинні зазначити саме необхідно розуміти під ефективним засобом захисту, відтак це дії, котрі призводять до бажаного результату, котрі вважаються найефективнішими стосовно відновлення порушених прав. Відтак ми повинні розуміти, що даний спосіб повинен поновити порушення права особи при цьому будучи відповідним до даної ситуації.

Відтак ми хочемо запропонувати систему обрання ефективного захисту суб'єктів господарювання, котру ввів у наукову літературу такий відомий правник, як В. Петруня, а саме :

1. спосіб захисту повинен відповідати змісту порушеного права;
2. він повинен повністю відповідати законодавству, договору та принципам призначення судового захисту;
3. повинен виступати доцільним та ефективним;
4. повинен бути адекватним по відношенню до правопорушення;
5. повинен містити механізм реалізації;
6. не повинен допускати порушення прав чи інтересів інших осіб [2].

На нашу думку зазначені вище критерії виступають універсальними, проте слід також звернути увагу на те, що в адміністративному судочинстві вони мають певну специфіку. Насамперед це пов'язано з тим, що в адміністративному процесі захист повинен відповідати законодавчим вимогам, а не договірним.

Також необхідно звернути особливу увагу на те, що наше вітчизняне законодавство не передбачає можливість подати превентивний адміністративний позов. Насамперед це пов'язується з тим, що судовий захист існує тільки стосовно порушеного права, законного інтересу фізичної чи юридичної особи. Саме тому ми повинні розуміти, що розглядаючи справу про правопорушення адміністративних прав судом повинно встановитися сам факт порушеного права особи й повинен обирати най більш ефективний спосіб захисту й поновлення порушеного права.

Відтак ми можемо дійти висновку, що на сьогодні проблема захисту прав людини в адміністративному судочинстві посідає провідну роль, також ми зазначаємо, що на сьогодні дуже важливим аспектом у даній ситуації виступає ефективний захист порушених прав.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР, поточна редакція 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту суб'єктів господарювання : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11341/Petrunia_avtoref.pdf?sequence=3&isAllowed=y.

Дервянко Богдан Володимирович

провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, України, доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ВИДОБУТКУ І ТРАНСПОРТУВАННЯ НАФТИ ТА ПРИРОДНОГО ГАЗУ

Сьогоднішня господарська (економічна) діяльність будь-якої держави світу у значній мірі залежить від забезпеченості вуглеводнями, зокрема нафтою та природним газом, вартість яких визначає або прямо впливає на вартість майже усіх товарів, робіт і послуг у світі. Замінити використання цих вуглеводнів іншим джерелом енергії швидко буде достатньо складно.

Більш дешевим є отримання атомної енергії. Проте цей спосіб має значну кількість ризиків. До того ж собівартість атомної енергетики з роками може виявитися більшою через проблеми із захороненням відпрацьованих елементів. Гідроенергетика в Україні не спроможна у значній мірі забезпечити потреби держави, до того ж потребує затоплення великих площ родючих земель. Останнє навіть за мірками ХХ століття є варварством. Використання енергії сонця, вітру, припливів тощо в Україні розвинуто недостатньо. Зрозуміло, що отримання енергії із таких – «зелених» джерел є перспективним. Проте з часткового поширення серед домогосподарств поширитися в українській промисловій економіці вони зможуть лише за кілька років, а то і десятків років. При цьому «зелена» енергетика сьогодні має значну вартість для держави. Нами вказувалося, що у західноєвропейських державах більш ніж 20 років активно розвивається «зелена» енергетика, а Україна помітно відстає. Стимулювати громадян України, суб'єктів господарювання-резидентів та особливо залучити іноземні інвестиції, потрібні для побудови станцій з отримання «зеленої» енергії, можна лише за рахунок надання значних пільг як засобу регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання. Роль таких пільг із початку становлення законодавства про альтернативну енергетику й до сьогодні виконують високі «зелені» тарифи, що й нині є найвищими серед усіх європейських держав. Таким чином, склалася ситуація, за якої питома вага «зеленої» енергетики в Україні є відносно невеликою, а «зелені» тарифи є найвищими в Європі [1, с. 64].

За наведених вище умов протягом певного часу постачання українській економіці нафти та природного газу, на жаль, залишатиметься монополією. Так само природною монополією протягом такого ж часу залишатиметься і власне постачання нафти та природного газу спеціальними трубопроводами. Природною монополією є такий стан ринку, на якому споживач не може обирати постачальника, і при цьому спроби запровадження конкуренції призведуть до ще гірших наслідків, ніж за умови існування монополії. Сказане у повній мірі стосується сфери постачання нафти і природного газу.

Важливість відносин із постачання природного газу призвела до прийняття 9 квітня 2015 року спеціального Закону України «Про ринок природного газу», яким визначаються правові засади функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції, належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу, а також здатного до інтеграції з ринками природного газу держав - сторін Енергетичного Співтовариства, у тому числі шляхом створення регіональних ринків природного газу [2]. Проте наявність окремого спеціального Закону до сьогодні не вирішила значної кількості проблем, що існують між учасниками відносин із постачання природного газу. Як вірно вказує у дисертаційній роботі «Господарсько-правове забезпечення постачання природного газу в умовах природних монополій» І.В. Подрез-Ряполова, сучасне функціонування національного ринку природного газу здійснюється при існуванні недоліків господарсько-правового регулювання та наявності монопольного впливу при здійсненні господарської діяльності певними суб'єктами, що й зумовлює актуальність досліджень за такими темами [3, с. 1].

Загалом відносини із правового забезпечення постачання нафти і природного газу магістральними трубопроводами є складною і комплексною, оскільки сполучає у собі відносини, пов'язані із видобутком та транспортуванням нафти і природного газу, легітимацією таких видів діяльності через отримання ліцензій та інших спеціальних дозволів, застосування антимонопольно-конкурентного законодавства, зокрема законодавства про природні монополії, застосування законодавства і певних правил здійснення транспортної діяльності через участь у правовідносинах підприємств трубопровідного транспорту та ін.

Комплексні відносини потребують особливої уваги законотворця. Їх складність потребує постійних змін. А сьогодні названий вище Закон потребує запропонованого вченими визначення поняття діяльності з постачання природного газу як виду господарської діяльності із надання послуг з реалізації товарної продукції - природного газу відповідним суб'єктам ринку природного газу, в тому числі кінцевим споживачам на підставі укладених з ними договорів, яка здійснюється певними суб'єктами та

підлягає ліцензуванню у встановленому законом порядку [3, с. 3, 10]; поняття «прозорість (транспарентність) функціонування ринку природного газу» як своєчасне розкриття інформації щодо діяльності суб'єктів ринку природного газу та джерел надходження природного газу як паливно-енергетичного ресурсу, який є товарною продукцією, із метою реалізації інтересів всіх учасників ринку, що забезпечується необхідними засобами державного впливу» [3, с. 4, 11]; а також поняття «дисципліна споживання природного газу» як дотримання споживачем законодавчо визначених вимог щодо відбору природного газу у певних обсягах та своєчасної оплати отриманих послуг з постачання природного газу» [3, с. 4, 12]. Більше того, сьогодні навіть саме поняття «природний газ» потребує уточнення і формулювання з урахуванням його фізичних характеристик. Можливо, доцільним буде надати визначення як: природний газ – суміш вуглеводнів та неуглеводневих компонентів, що перебуває у газоподібному стані за стандартних умов (тиск – 760 міліметрів ртутного стовпа і температура – 20 градусів за Цельсієм), яка є товарною продукцією, паливно-енергетичним ресурсом та корисною копалиною загальнодержавного значення [3, с. 4, 7].

Загалом законодавство України має спрямовуватися у бік економічного стимулювання поступового переходу від видобутку, купівлі, транспортування і використання нафти і природного газу у бік застосування генераторів «зеленої» енергії. Проте в найближчі роки актуальним буде уточнення законодавства про видобуток і транспортування саме вуглеводнів, зокрема в частині їх господарсько-правового регулювання, правового забезпечення реалізації прозорості (транспарентності) діяльності на ринку нафти і природного газу, потрібним буде розробка Порядку захисту вразливих споживачів природного газу як окремого підзаконного акту за напрямами, що пропонуються українськими дослідниками [3].

Література:

1. Деревянко Б.В. Тенденції розвитку законодавства України про «зелені» тарифи на електричну енергію. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 62–71. DOI: 10.32366/2523-4269-2020-71-2-62-71
2. Про ринок природного газу: Закон України від 9 квітня 2015 року № 329-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 27. Ст. 234.
3. Подрез-Ряполова І.В. Господарсько-правове забезпечення постачання природного газу в умовах природних монополій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2020. 17 с.

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ (КОНСТИТУЦІЙНО- АДМІНІСТРАТИВНІ) РЕЖИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Новітній період еволюції та розвитку кримінального процесу України обумовлений завданням захисту та охорони національної безпеки та оборони України (зокрема), національної державності України (взагалі) від триваючої збройної агресії Російської Федерації. Внаслідок чого, має місце необхідність встановлення у спеціальних нормах права (зокрема, у нормах кримінального процесуального права) положень щодо юридичного регулювання діяльності (функціонування) органів державної влади, державних органів, їхніх службових (посадових) осіб у сферах: а) забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості Держави Україна, непорушності її державного кордону; б) захисту та оборони Держави Україна від дій держави-агресора Російської Федерації; в) протидії злочинам проти державного та конституційного устрою України, миру та безпеки людства, і притягнення до кримінальної відповідальності всіх осіб, які скоїли (вчинили) такі злочини.

Здійснення ефективного та результативного кримінально-процесуального забезпечення охорони та захисту Держави Україна є можливим у взаємозв'язку кримінального процесуального права України з іншими елементами правової системи та системи права Держави Україна. Так, Кримінальний процес України знаходиться у постійній конвергенції з іншими галузями права України, передусім, з галузями публічного права України, зокрема, з адміністративним та конституційним правом України, як підсистемами у межах: публічного права України, зокрема, та правової системи та системи права України, загалом.

Так, Конституція України [1] прямо передбачає ряд правових режимів у сфері національної безпеки та оборони Держави Україна. Вищезазначеними конституційно-правовими режимами є, зокрема: правовий режим воєнного стану, правовий режим надзвичайного стану (пункт 19 частини 1 статті 92 Конституції України [1]). Одночасно з цим, правові режими воєнного стану, надзвичайного стану передбачаються також нормами адміністративного права України, а саме: Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2], Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» [3]. У свою чергу, правовий режим у районі проведення антитерористичної операції є

адміністративно-правовим режимом, який визначається Указом Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України"» [4], Законом України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» [5], Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [6] та іншими актами Законодавства України. Так, особливим видом адміністративно-правового режиму є режим здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. Вищевказаний правовий режим передбачений нормами Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [7] (зокрема, приписами статті 12 даного Закону України» [7]).

У свою чергу, положеннями статті 615 Кримінального процесуального Кодексу України [8] (далі за текстом – КПК України), як спеціальною правовою нормою встановлено кримінально-процесуальний правовий інститут Особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. Так, виходячи із формально-логічного тлумачення вищевказаного кримінально-процесуального інституту вбачається, що КПК України [8] врегульовує питання кримінального провадження в кожній із вищеназаних чотирьох юридичних царин національної безпеки та оборони України. Виходячи із системного тлумачення вказаних чотирьох особливих режимів у царині кримінального процесу України (стаття 615 КПК України [8]), вбачається, що всі вищеназвані правові режими мають спільну та однорідну публічно-правову природу, внаслідок чого, вищезазначені особливі режими досудового розслідування є кримінально-процесуальним елементом (складовою частиною), відповідних конституційно-адміністративних (державно-правових) режимів. Таким чином, можна вважати, що в даному випадку, норми кримінального процесуального права України є продовженням відповідного конституційного, адміністративного правового режиму. Враховуючи той факт, що вищеназвані чотири державно-правові режими безпосередньо стосуються правового регулювання сфери національної безпеки та оборони Держави Україна, є можливим дефініціювати (визначати) вищевказані чотири

правові (конституційні, адміністративні) режими, як державно-правові режими. Вбачається, що подальше наукове дослідження вищевказаних юридичних (правових та процесуальних) режимів буде стадією на шляху структуризації спеціальної частини у відповідних галузях права України, передусім, у галузях адміністративного права та кримінального процесуального права України.

Одним із юридичних актів у сфері державно-правових режимів є Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту» від 30 березня 2021 року № 1356-IX [9]. Так, норми даної Постанови Верховної Ради України [9] визначають правове регулювання протидії збройної агресії Російської Федерації проти України, як найновітнішу стратегію розвитку всієї царини кримінально-юрисдикційних галузей права України (зокрема, кримінального процесу України). Так, у відповідності до норм вищеназваної Постанови Верховної Ради України від 30 березня 2021 року № 1356-IX [9] передбачено, зокрема: У зв'язку з цим Верховна Рада України, *звертається* до міжнародних організацій і міжнародних юрисдикційних інституцій із закликом вжити всіх можливих заходів для розслідування випадків серйозних порушень міжнародного права в ході збройної агресії Російської Федерації проти України, в тому числі скоєння збройними формуваннями Російської Федерації злочинів агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Необхідно зазначити, що вищеназвані конституційно-адміністративні правові режими можна об'єднувати в один єдиний міжгалузевий правовий інститут, а саме в інститут державно-правових режимів. Підставами для такого об'єднання є: структурна, функціональна, змістовна, фундаментальна ознаки. Так, за структурною ознакою вищевказані правові режими характеризуються тим, що мають безпосередній, прямий та однозначний взаємозв'язок з Державою Україна, її органами державної влади, державними органами, як інституціями, організаціями. За функціональною ознакою вказані правові режими регулюються виключно імперативним методом, який ґрунтується на державно-владному примусі. Змістовною ознакою, в даному випадку, є: об'єкт – національна державність України; предмет – національна безпека та оборона України. Фундаментальна ознака, є продовженням наукової традиції видатного германського (німецького) філософа Г.В.Ф. Гегеля, який є автором загального вчення про державне право (в тому числі, про внутрішнє державне право), котрий теоретично обґрунтував зазначену наукову (філософську та юридичну) концепцію [10 с. 217, 218]. У свою чергу, безпосередньо у царині кримінального провадження, гносеологічне дослідження вказаних особливих режимів досудового розслідування (ст. 615 КПК України [8]) необхідно

здійснювати у безпосередньому взаємозв'язку з державно-правовими (конституційно-адміністративними) режимами, що повністю відповідає доктринальному кримінально-процесуальному принципу «співвідношення обсягу предмета кримінально-процесуального регулювання із обсягами предметів правового регулювання інших галузей законодавства» [11, с. 712]. Вищеназваний доктринальний юридичний принцип кримінального процесу сформульований українським науковцем-правознавцем Т.О. Лоскутовим.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Голос України* від 10.06.2015. № 101.
3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Голос України* від 25.04.2000.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014. *Офіційний вісник Президента України* від 14.04.2014. № 14, стор. 3, стаття 745.
5. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції: Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1632-VII. *Голос України* від 19.08.2014. № 157.
6. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02 вересня 2014 року № 1669-VII. *Голос України* від 14.10.2014. № 197.
7. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. ст. 88.
8. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. ст. 54.
9. Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту: Постанова Верховної Ради України від 30.03.2021 року № 1356-IX. *Голос України* від 01.04.2021. № 60.

10. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права, або природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. С. 336.

11. Лоскутов Т.О. / Обсяг предмета правового регулювання у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Випуск 67. – С. 706-714.

Іванова Алла Володимирівна

доцентка кафедри морського права Національного університету
«Одеська морська академія»,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІЙ СФЕРІ МОРЯКІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства питання гендерної нерівності посідають не останнє місце за актуальністю. Гендерна нерівність гальмує розвиток суспільства, а саме тому досягнення гендерної рівності наразі стає центральним показником розвитку кожної країни, а в умовах глобалізації сучасне суспільство вимушено щоразу звертатися до проблем гендерної нерівності.

У другій половині ХХ століття під впливом демократичних перетворень, здійснених в більшості розвинених країн, виявилось наявність численних форм дискримінації у сфері соціально-трудова відносин, обумовлених приналежністю людини до тієї чи іншої статі - чоловічої чи жіночої. Жінки є найбільш вразливою соціальною групою, яка частіше, ніж чоловіки, піддається різним формам дискримінації в соціально-трудова сфері. Чисельність жінок-моряків збільшується в світовому флоті на посадах офіцерів, рядових і лоцманів на багатьох типах торгових суден. Згідно недавнім дослідженням, жінки становлять лише 1-2% від 1,25 мільйона моряків у світі. Однак, незважаючи на те, що число жінок-моряків, працюючих на борту суден збільшується, досліджень, що стосуються жінок-моряків на вантажних суднах, дуже мало. Питання полягає в тому, як забезпечити достатній рівень умов для жінок-моряків на робочому місці, де домінують чоловіки, за допомогою діяльності в галузі корпоративної соціальної відповідальності.

У цих умовах комплексне вивчення питань гендерної рівності та, перш за все, рівності в соціально-трудова сфері моряків, набуло особливої актуальності і практичну значимість. Питанням гендерної рівності, останнім часом присвячені численні публікації, семінари, конференції, круглі столи, регламентації та заходи. Роль гендерної

рівності на соціальні сфери життя розглядали у своїх працях як українські так й зарубіжні вчені, серед яких Максименко С. Д., Галустьян Ю. М., Becker G. Анішук Н. З., Кімелл М. та інші.

Гендер - це соціальна модель чоловіків і соціальна модель жінок, за допомогою яких розглядається стан в суспільстві двох статей в рівній мірі і не робиться акцент тільки на одній. Поняття «гендерна рівність» означає рівність прав і можливостей жінок і чоловіків, закріплене в законодавстві а також рівний доступ до ресурсів і послуг в рамках сім'ї, місцевої громади і суспільства в цілому. Гендерна рівність передбачає, що жінки і чоловіки можуть мати рівний доступ до будь-яких сфер життя і брати участь в них на рівних правах, в тому числі в сфері демократичного врядування та прийняття рішень.

Так, вперше на міжнародному рівні, рівноправність між чоловіками і жінками було закріплено в Статуті Організації Об'єднаних Націй, в якому було встановлено, що народи об'єднаних націй повинні знову затвердити віру в основні права, забезпечити рівноправність статей, створити умови, при яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань [1]. Зазначені положення створили основу для подальшого розвитку принципів рівності і недискримінації.

У 1946 році була створена Комісія ООН щодо становища жінок [2], яка також зіграла важливу роль в забезпеченні гендерної рівності чоловіків і жінок. Діяльність організації не тільки була спрямована на забезпечення захисту жінок в різних сферах життєдіяльності суспільства, а й ставила перед собою завдання стежити за дотриманням принципу рівноправності чоловіків і жінок усіма країнами світу. Таким чином, Комісія зі становища жінок прагнула забезпечити гендерну рівність як на міжнародному, так і на національному рівні шляхом прийняття різних рекомендацій, спрямованих на забезпечення рівності чоловіків і жінок.

До базових міжнародно-правових актів і угод, що містять стандарти рівності між жінками і чоловіками, насамперед відносять: Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., які утворюють Хартію прав і свобод людини; Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок (резолюція № 2263 (XXII) ГА ООН, 1967 р.), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (резолюція ООН № 34/180, 1979 р.), Декларацію про викорінювання насилля щодо жінок (резолюція № 48/104, 1993 р.).

Право жінок-морських на працю та встановлення гендерної рівності на морському флоті, закріплено в Мандаті Міжнародної організації праці (МОП), мета якого полягає в тому, щоб сприяти рівності

між жінками та чоловіками в світі праці. Зазначений Мандат підтверджує міжнародні стандарти у сфері праці моряків, що мають безпосереднє відношення до забезпечення гендерної рівності. Зазначеними міжнародними стандартами, можна визначити чотири ключові конвенції МОП: Конвенція № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності 1951 р., Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 р., Конвенція № 156 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками 1981 р. і Конвенція № 183 про охорону материнства 1981 р. Цей Мандат також базується на Резолюції Міжнародної конференції про гендерну рівність, справедливу оплату праці та охорону материнства, яка була прийнята у червні 2004 р.

Загалом, ставлення МОП до питання прав жінок, за минуле століття зазнавало трансформацій, підходи розвивалися у відповідності до суспільних запитів та глобального прогресу. Одним з основоположних, сучасних міжнародних стандартів, що закріплює принцип гендерної рівності в сфері торговельного мореплавства являється Конвенція МОП 2006 року про працю в морському судноплаванні (Конвенція МОП 2006 р.), яка була прийнята на дев'яносто четвертій (морській) сесії МКП у 2006 році. Конвенція МОП 2006 р., охоплює майже всі питання спрямовані на врегулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, що виникають у сфері торговельного мореплавства, забезпечує як протидію дискримінації так і сприяння гендерної рівності у сфері праці моряків.

В процесі імплементації міжнародних стандартів у сфері праці моряків, для моряків, громадян України які працюють на судах іноземних судовласників, велике значення має розробка нормативно-правових актів, спрямованих на виконання вимог Конвенції МОП 2006 р. Відповідно, процес здійснення нормативного регулювання та систематизації існуючих нормативно-правових актів у сфері праці моряків, зумовлюється необхідністю усунення прогалів, колізій та суперечностей у діючих правових нормах (привести КТМ України у відповідність до стандартів Конвенції МОП 2006 р., схвалити окремі Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні моряків на роботу за кордоном) та забезпечити верховенство закону у врегулюванні правовідносин, пов'язаних з працею моряків на судах іноземних судовласників.

В даний час рівність чоловіків і жінок визнається практично всіма країнами світу, проте в суспільстві все ще зберігаються різні забобони і стереотипи, які призводять до виникнення гендерної нерівності. Однак, незважаючи на те, що більшість держав включило до своїх конституцій такі положення, як забезпечення рівності чоловіків і жінок, заборона дискримінації за статевою ознакою відповідно до рекомендацій

міжнародної спільноти, вони в повній мірі не реалізуються в силу наявності різних факторів, а саме забобонів, стереотипів, які призводять до виникнення гендерної нерівності. В основу визначених нами міжнародно-правових актів у галузі прав людини покладені такі важливі принципи, як рівноправ'я статей і неприпустимість дискримінації за ознакою статі. Разом з тим реалізація положень міжнародно-правових актів, що містять міжнародні стандарти забезпечення гендерної рівності, здійснюється не повною мірою, що викликано відсутністю ефективних національних механізмів захисту від дискримінації за статевою ознакою. На наш погляд, досягнення гендерної рівності можливо при закріпленні міжнародних стандартів шляхом розробки свого національного законодавства в галузі забезпечення рівності чоловіків і жінок і їх подальшому дотриманні.

Так, в ст. 21, 23 та 24 Конституції України забезпечуються рівні права для всіх громадян. В ст. 24 детально розглядаються рівні права та свободи чоловіків і жінок. В цій статті також стверджується, що рівні права «забезпечуються спеціальними заходами щодо захисту праці та здоров'я жінок; шляхом встановлення пенсійних пільг, створення умов, які дозволять жінкам поєднувати роботу та материнство». В ст. 43 розглядається питання свободи вибору місця роботи («Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він/вона вільно обирає або на яку вільно погоджується»), але також забороняється «залучення жінок та неповнолітніх до роботи, яка небезпечна для їх здоров'я».

В економічній сфері чинне законодавство України затверджує та розвиває конституційне право громадян (чоловіків і жінок) на ведення підприємницької діяльності, а також іншої, не забороненої законом, економічної діяльності. Закон України «Про підприємництво», визначає загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території України, встановлює гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
2. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву. – Нью-Йорк : Изд-во ООН, 1982.
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Кадала Віталій Віталійович
завідувач кафедри цивільного та господарського права КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНТРОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМЦЯ

На даний час в Україні сучасний підприємець знаходиться в скрутному становищі. Бізнесові одиниці функціонують в умовах кризових явищ, котрі проявляються впливом негативних чинників на їх розвиток. До їх складу варто включити доволі значний період карантинних заходів, інфляційна складова в ціновому сегменті, недосконалість процесів оподаткування, низький рівень платоспроможності споживачів їхньої продукції, робіт, послуг, значні зміни в тарифікації комунального платежу, постійне коливання валютного курсу та практичної відсутності державної підтримки різних сфер бізнесу. Як показує практична діяльність підприємця, незалежно від масштабів бізнесу, знизити ризик впливу негативних факторів практично не можливо. Така ситуація спонукає сучасного підприємця до більш активних дій захисту власної економічної безпеки, перш за все, через дієву систему контролінгу. Останній має не лише забезпечити покращення ситуації з економічною безпекою підприємця, а перш за все, стати дієвим інструментом впливу на різні ланки існуючого управління. Поставлена проблема не втрачає своєї актуальності проте потребує постійного осучаснення з огляду на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, котре виступає основою функціонування певного виду бізнесу.

Чисельні наукові праці, виступи політиків та практиків, а також наявні наукові дискусії підкреслюють актуальність питань контролінгу в сферах підприємницького сектору економіки. Більшість наукових монографічних досліджень торкаються проблем контролінгу з чітко обраного напрямку вивчення, проте узагальненого дієвого механізму для сучасного підприємця практично не надано. Серед науковців, котрі присвятили свої праці проблемам контролінгу та сучасному підприємництву варто зазначити О.В.Мороз, Н.П. Карачина, А.А. Шиян [1], Л. М. Малярець, Г. Л. Матвієнко-Біляєва [2], О.М. Колодзєв, І.М. Чмутова, К.М. Азізова та ін. [3], В.В. Карцева [4], Г.О. Швиданенко, О.Б. Бутнік-Сіверський, І.А. Павленко, та ін. [5] та інші. У своїх дослідженнях науковці відмічають його вплив на управлінський цикл підприємства, проте досить обмежено висвітлюють питання його взаємозв'язку з економічною безпекою.

Проведені дослідження показують, що у більшості випадків науковці пропонують розуміти понятійну категорію «економічна безпека підприємства» як захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності. В свою чергу, контролінг як понятійна категорія має декілька напрямків сутнісного змісту. З одного боку його представлено як функціонально відокремлений напрям економічної роботи на підприємстві, пов'язаний з реалізацією фінансово-економічної функції в менеджменті при прийнятті оперативних та стратегічних управлінських рішень, з іншого боку як випереджуючий контроль рішень що приймаються та реалізуються на основі аналітичних методів оцінки наслідків життєдіяльності підприємств в теперішньому та майбутньому періодах.

Нагадаємо, поняття контролінг, як наукова категорія виникло від англійського слова «tocontrol» - контролювати, управляти, що у свою чергу виникло від французького слова, що означає «реєстр», «перевірочний список». Згодом в 90-і роки одержало свій розвиток й в Україні у зв'язку з пошуком механізмів, здатних забезпечити ефективне функціонування господарюючих суб'єктів у ринкових умовах.

Ми вважаємо сучасному підприємцю необхідно використовувати контролінг в системі економічної безпеки з позиції управлінського інструменту.

Як правило під сучасними інструментами управління розуміють набір конкретних методів і прийомів, які використовуються під час збирання, обробки й аналізу інформації та вироблення управлінських рішень на базі цієї інформації. Безумовно таких інструментів у практиці менеджменту вже чимало.

Сучасному підприємцю варто знати, що при виборі управлінського інструменту для системи економічної безпеки менеджери мають спрямовувати свою роботу у трьох напрямках: управління організацією та бізнесом проводити з врахуванням принципів та функцій контролінгу; проводити управління підлеглими з врахуванням їх професійного рівня, креативності та здатності впроваджувати інструмент контролінгу з метою підвищення рівня економічної безпеки. Саме такий підхід сприятиме формуванню сильної корпоративної культури колективу підприємця. Крім того, доцільно проводити організацію спільної діяльності працівників у питаннях використання контролінгу на кожному етапі управління економічною безпекою; вищий менеджмент сучасного підприємця повинен використати інструмент само менеджменту (управління собою). З досвіду зарубіжних бізнесових структур відомо, що досягти результативності в процесах управління економічною безпекою

можливо за умов наявної професійної команди фахівців, а саме талановитих, цілеспрямованих і різнобічно розвинутих людей.

Контролінг як один із управлінських інструментів має бути впроваджений до кожного виду зазначених робіт, враховуючи існуючі наукові розробки та досвід провідних зарубіжних бізнес структур.

На нашу думку сучасному підприємцю доцільно адаптувати понятійну категорію «інструмент контролінгу системи безпеки». За сутнісною характеристикою пропонується наступний зміст: комплекс управлінських дій в системі економічної безпеки підприємства із врахуванням способів і прийомів контролінгу. До складу переваг адаптації запропонованої понятійної категорії є більш предметне призначення управлінської події та адресне визначення її цільового використання. Разом з тим, основною метою адаптації запропонованої понятійної категорії «інструмент контролінгу системи безпеки» пропонується вважати. орієнтацію сучасного підприємця на зміцнення економічної безпеки на базі методів контролінгу для покращення результативності діяльності. Крім того, вищий менеджмент сучасного підприємця для досягнення поставлених цілей, має визначитися з етапами робіт здатних уповільнити фактори впливу на рівень економічної безпеки в майбутньому.

Як показують дослідження кожен представник підприємницького сектору економіки країни проводить цикл заходів адаптації з метою пристосування до зовнішнього і внутрішнього середовища під дією певних факторів. При цьому, в певній мірі, питання економічної безпеки не отримує належної уваги. Більшість науковців вважають, що яскравим прикладом є COVID-19, який вказав на практичну відсутність захищеності сучасного підприємця від зовнішнього впливу. Наслідком такого впливу стало як зниження результативності діяльності в кращому випадку, а деякі підприємці вимушені були проводити процедури банкрутства.

У зв'язку з цим актуалізуються питання контролінгу, який здатен вплинути на цикли уповільнення негативного впливу на розвиток підприємця з огляду на ситуацію, яка склалася. Тобто постає питання розширення меж системи контролінгу, який має охопити розробку окремої складової, з обов'язковим врахуванням заходів економічної безпеки, в контексті впливу зовнішніх чинників. Крім того, підприємцям варто звернути увагу на те, що з кожним днем зростає нестабільність зовнішнього середовища, що висуває додаткові умови до системи управління змінами в управлінських циклах з головними складовими, такими як економічна безпека та контролінг.

Ми вважаємо, запропонована понятійна категорія «інструмент контролінгу системи безпеки» має вплинути на змістовність заходів

підприємця з позиції контролінгу та пакету заходів власної безпеки. Разом з тим, доцільним є розширення меж дій управлінців з позиції методологічного апарату, котрий створює управлінський ресурс для прийняття адекватних та дієвих рішень.

Враховуючи отримані результати досліджень варто зробити ряд висновків. На даний час в Україні сучасний підприємець повинен мати дієву систему інструментарію здатного уповільнити вплив негативних чинників. Розширити класичні складові управлінських інструментів пропонується шляхом адаптування контролінгу як в управлінському циклі, так і в існуючій системі економічної безпеки. Для більш предметного розуміння управлінських циклів запропоновано адаптування понятійної категорії «інструмент контролінгу системи безпеки». Сам процес її врахування в управлінських надасть можливість зорієнтуватися сучасному підприємцю в змістовності заходів зміцнення економічної безпеки, на базі методів контролінгу, для покращення результативності діяльності. В цілому сучасному підприємцю необхідно постійно удосконалювати систему економічної безпеки, що покращенню результативності роботи та підвищенню власної конкурентоспроможності.

Література:

1. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : монографія / [О.В.Мороз, Н.П. Карачина, А.А. Шиян]. Вінниця : ВНТУ, 2011. 241 с.
2. Малярець Л.М., Матвієнко-Біляєва Г.Л. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. 227 с.
3. Контролінг як технологія управління фінансовими та нефінансовими структурами : монографія / [О. М. Колодізев, І. М. Чмутова, К. М. Азізова та ін]. Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. 348 с.
4. Карцева В.В. Фінансовий контролінг в системі споживчої кооперації: монографія. Полтава, РВВ ПУЕТ, 2013. 290с.
5. Управлінський контролінг: кол. монографія / [Г. О. Швиданенко, О. Б. Бутнік-Сіверський, І. А. Павленко, та ін]; за заг. ред. Г. О. Швиданенко. К. :КНЕУ, 2015. 156 с.

Кірін Роман Станіславович

провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІКВІДАЦІЇ ЗБИТКОВИХ ОБ'ЄКТІВ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Декарбонізація економіки, яка охоплює: - підвищення енергоефективності; - розвиток відновлюваних джерел енергії; - розвиток циркулярної економіки; - синхронізацію із ініціативою «Європейський зелений курс»; визначена урядом як один з стратегічних орієнтирів, принципів та цінностей в економічній політиці на найближче десятиліття [1].

В той же час, серед викликів і перешкод на шляху досягнення стратегічної цілі 1 «Забезпечення високого рівня енергетичної безпеки та інтеграція України в європейський енергетичний ринок» зазначено, що закриття шахт та трансформація вугільних регіонів сприяє формуванню ризиків для роботи теплової генерації та ставить під загрозу існування населених пунктів, що мають високу залежність від вугільних шахт та теплоелектростанцій.

Крім того, проблемами стратегічної цілі 4 «Забезпечення гармонізації галузі з навколишнім середовищем» визнано: - екологічні проблеми, що пов'язані із закриттям шахт (невиконання стандартів закриття шахт, відсутність норм закриття шахт); - екологічні проблеми, що пов'язані з видобутком корисних копалин (накопичення великої кількості залишкових продуктів, значні викиди шкідливих речовин в атмосферу); - соціальні проблеми, що пов'язані із закриттям шахт (значна залежність населення вугледобувних регіонів від функціонування шахт) тощо.

Таким чином, на шляху попередження екологічних проблем, що пов'язані з закриттям шахт, завершенням видобутку з надр, встановлені наступні завдання:

- 1) забезпечення проведення рекультивації земель;
- 2) екологічне відновлення територій вугледобування;
- 3) затвердження норм та стандартів закриття шахт;
- 4) створення спеціального фонду для забезпечення

проведення рекультивації земель після завершення робіт на ділянках надр.

Слід зазначити, що термін «стандарт закриття шахт», в аспекті необхідності його розробки й затвердження, слід розглядати не як нормативний документ, заснований на консенсусі, а у широкому сенсі - як модель закриття (зразок, еталон), що приймається за вихідну для

порівняння з нею інших подібних процесів, об'єктів.

До такого висновку спонукають встановлені законодавством про стандартизацію новели, а саме [2]: - у Кодексі України про надра термін «стандарт» або взагалі виключений, або замінений на терміни «правила» чи «норми»; - у Гірничому законі України поняття «державні стандарти і правила» замінено на «норми і правила відповідно до чинного законодавства».

Наприклад, Європейський стандарт закриття шахти «Від чорного – до зеленого» передбачає максимальне повернення ландшафту на допромисловий стан. У більшості випадків об'єкт закривається повністю і рекультивується земель, порушених у процесі закладення шахти, будівництва надшахтних будинків і споруд, стає його вирішальною фазою. Викорінюванню підлягають фундаменти споруд, електричні кабелі, що відслужили свій строк й трубні розводки [3].

Проте, безумовно праві й автори роботи [4], які стверджують, що український бюджет не в змозі активно фінансувати проекти закриття шахт за європейськими стандартами – не вистачає коштів навіть на дотації діючим підприємствам. Але й практика повільної малобюджетної реструктуризації явно є порочною. Виникає ситуація замкнутого кола: щоб поправити фінансове становище галузі, потрібно вивести з експлуатації найбільш збиткові шахти; у держави немає коштів на дорогі проекти закриття, тому глибоко збиткові шахти продовжують працювати, змушуючи державу збільшувати дотації. Відтак подальшу реструктуризацію доцільно проводити у двох напрямках [4]:

- 1) консервація шахт, як це прийнято в США, але без соціального й екологічного екстремізму;
- 2) підземне об'єднання шахт за німецьким зразком, де це можливо й доцільно, з ліквідацією поверхонь, що стали непотрібними (як альтернатива масовому «крапковому» закриттю або «крапкової» ж модернізації великої кількості стаціонарних установок).

До того ж, залишаються питання й про дотримання чинних до тепер стандартів щодо об'єктів вугільної галузі, які чинне гірниче та надрове законодавство вже не передбачає. Так, один зі стандартів організації України [5] встановлює вимоги до складу і змісту проектів ліквідації вугільних шахт України, інший [6] - до інженерно-технічного забезпечення санітарно-захисних зон джерел водопостачання, розташованих на території закритих вугільних шахт.

Також слід враховувати й наявність нормативно-правових актів з охорони надр щодо порядку ліквідації і консервації підприємств з добування корисних копалин [7], а також спеціального порядку ліквідації збиткових об'єктів вугільної галузі [8] та порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення цих заходів [9].

Нарешті слід звернути увагу й на акти президента, відповідно до яких: - Рахунковій палаті запропоновано посилити контроль за ефективністю використання коштів Державного бюджету України на реалізацію бюджетних програм «Ліквідація вугледобувних та торфодобувних підприємств» [10]; - Прем'єр-міністрові України рекомендовано надати доручення Державній службі геології та надр України здійснювати разом із правоохоронними органами шокварталу опрацювання інформації обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування про незаконне видобування корисних копалин у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць [11]. Також, за дорученням уряду від 14 травня 2021 р. № 13237/14-1-21 розпочато здійснення позапланових перевірок надрокористувачів [12].

Література:

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» : Закон України від 20 вересня 2019 р. № 124-IX // Офіційний вісник України від 25.10.2019 — 2019 р., № 82, стор. 5, ст. 2790.
3. Galgóczi B. (2014). The long and winding road from black to green - Decades of structural change in the Ruhr region, *International Journal of Labour Research*, 2014 / Volume 6 / issue 2, pp 207-240. Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/eddialogue/actrav/documents/publication/wcms_375223.pdf (дата звернення: 28 травня 2021)
4. Кочешкова І.М. Аналіз досвіду закриття шахт України / І.М. Кочешкова, Д.Д. Чейлях, Д.Ю. Череватський // Український гірничий форум. 2013. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/149924> (дата звернення: 28 травня 2021)
5. Про затвердження та надання чинності стандарту Мінпаливенерго України: СОУ 10.1.05400632.1:2004 «Проект ліквідації вугільних шахт України. Склад і зміст проекту» : наказ Міністерства палива та енергетики України від 16.11.2004 № 721. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=70536 (дата звернення: 28 травня 2021)
6. Про затвердження та надання чинності стандарту Мінвуглепрому України : СОУ 10.1.00174125.012:2007 «Санітарно-захисні зони джерел водопостачання, розташованих на території закритих вугільних шахт. Вимоги до інженерно-технічного забезпечення» : наказ Міністерства вугільної промисловості України від 27.11.2007 № 527. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527644-07#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

7. Інструкція щодо порядку ліквідації і консервації підприємств з добування корисних копалин : НПАОН 00.0-5.05-85 : наказ Державного комітету Української РСР по нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і гірничому нагляду від 11.07.1985. URL: <https://dsp.gov.ua/pokazhchyk-normativno-pravovukh-aktiv-z/> (дата звернення: 28 травня 2021)

8. Про затвердження Порядку ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 р. № 939 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2002 р. № 938). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

9. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з ліквідації неперспективних вугледобувних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки» : Указ Президента України від 2 грудня 2019 р. № 874/2019 // Офіційний вісник України від 13.12.2019 — 2019 р., № 96, стор. 66, ст. 3164.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року «Щодо стану справ у сфері надрокористування» : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 122/2021 // Офіційний вісник України від 09.04.2021 — 2021 р., № 27, стор. 45, ст. 132.

12. Держгеонадра розпочинають здійснення позапланових перевірок. URL: <https://www.geo.gov.ua/derzhgeonadra-rozpochinayut-zdiysnennya-pozaplanovix-perevirok/> (дата звернення: 28 травня 2021)

Колосов Руслан Віталійович
доцент кафедри цивільного, трудового права
та права соціального забезпечення факультету №3
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Корпоративні права займають проміжне місце в науці цивільного та господарського права. У зв'язку з чим, дуже гостро стає питання їх класифікації, яка має згрупувати однорідні групи корпоративних відносин.

Згідно ч.1. ст. 167 Господарського кодексу України, корпоративні права - це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

За переконанням В.М. Кравчука корпоративні права – це сукупність прав учасника юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою та установчими документами. Конкретний склад корпоративних прав залежить від виду участі і визначається організаційно-правовою формою юридичної особи. Між організаційними і майновими корпоративними правами є певна взаємозалежність: у випадку обмеження організаційних прав особа одержує певні переваги у реалізації майнових прав. Зменшення об'єму організаційних прав, як правило, компенсується збільшенням обсягу чи складу майнових прав [1, с. 11]. І. Спасибо-Фатєєва, Т. Дуденко вважають, що права учасників господарського товариства (або корпоративні права) є складними, що вміщують як майнові, так і немайнові права. Майнові та немайнові прав учасників господарського товариства взаємо обумовлюються [2, с.28]. і не можуть існувати один без одного.

Як вказується в юридичній літературі, корпоративні права мають два складові елементи: управлінський та майновий. Управлінський елемент корпоративних прав (або як ще його називають — “організаційний”) передбачає:

- участь у призначенні керівних органів юридичної особи;
- право голосу при затвердженні ряду рішень — про розподіл прибутку, про реорганізацію;

- призначення керівних органів та посадових осіб юридичної особи, надання згоди на вчинення ряду правочинів (укладення договорів);
- право на отримання інформації про діяльність юридичної особи;
- право на припинення корпоративних відносин (право на вихід з юридичної особи) [3, с. 70].

Деякі автори, залежно від джерела виникнення, виокремлюють законні (закріплені законом), підзаконні та внутрішньокорпоративні (закріплюються статутом) корпоративні права [4, с. 107]. Хоча, за підсумками свого дослідження вона пропонує іншу класифікацію корпоративних прав, притаманну учасникам господарського товариства. За внутрішньою диференціацією вони поділяє їх на а) основні – всі корпоративні права, які встановлені законодавством. Основні права поділяємо на загальні – ті права, які об'єднують у собі права певної групи, за допомогою яких відбувається реалізація загальних прав, і конкретизуючі права, які деталізують, розкривають зміст загальних прав. Їх класифікують залежно від основного права, реалізацію і захист якого вони забезпечують; б) за належністю учасників до певної організаційно-правової форми товариства виділяємо групу спеціальних корпоративних прав; в) додаткові права – ті, які встановлені самими суб'єктами корпоративних відносин у внутрішньокорпоративних актах. Їх поділяємо на: установчі права, які встановлюються установчими документами, та права, які встановлені в позастатутних локальних документах товариства[5, с. 5-6.].

Російські вчені класифікують корпоративні права за різними класифікаційними ознаками. Наприклад, С.Д. Могилевський поділяє права акціонера на дві групи: основні та спеціальні [6]. До основних, як правило відносять права: а)на частку зареєстрованого акціонерного капіталу у випадку ліквідації товариства; б) на частку прибутку; в) на участь в управлінні товариством; г) на контроль; д) на скарги, позов і протести. До спеціальних прав: а)можливість вирішення більшістю акціонерів на загальних зборах деяких наперед визначених законом питань; б) на внесення акціонера до реєстру; в) на одержання інформації про діяльність товариства; г)на внесення пропозицій до порядку денного загальних зборів акціонерів, г)висунення кандидатів в органи акціонерного товариства; д)на заяву різного роду вимог [7].

Крім того, основні права поділяються на безумовні та права з умовою. До безумовних належать права, які мають імперативний характер і не можуть бути вилучені (виключені) чи обмежені суб'єктами корпоративного права. Безумовні права розмежовуються на загальні, які поєднують права певної групи, за допомогою яких відбувається реалізація

загальних прав, і конкретизуючи, які дають змогу деталізувати, розкрити зміст загальних прав. Як окрему групу можна визначити права з умовою, тобто як їх набувають суб'єкти за наявності певних умов та обставин. Наприклад, власник привілейованих акцій має право на участь в управлінні за умови, якщо можливість реалізації цього права передбачена статутом акціонерного товариства [5, с. 102].

Корпоративні права також можна поділити на загальні та спеціальні, першими володіють усі власники корпоративних права, а другими лише окремі, в залежності від організаційно-правової форми. (Наприклад, право учасника повного товариства на участь у безпосередньому веденні його справ (ст. 68 ЗУ «Про господарські товариства»)).

Таким чином, корпоративні права є складною юридичною категорією, яка застосовується як у цивільному, так і у господарському праві. Корпоративні права можуть бути класифіковані за різними підставами. Найбільш поширеними є їх поділ за змістом (характером) на майнові або немайнові (або майнові чи організаційні). За способом набуття виділяють первинні (первісні) та вторинні (похідні) корпоративні права. Перші виникають, внаслідок створення (заснування) корпоративного підприємства, другі виникають вже на підставі існуючих корпоративних прав.

Література:

1. Кравчук В. М. Припинення корпоративних відносин в господарських товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 Х., 2010. 35 с.
2. Спасибо-Фатєєва І., Дуденко Т. Правова природа майнових і корпоративних прав, їх оборотоздатність та деякі аспекти застави. *Юридичний радник*. 2005. № 2. С. 26-30.
3. Олійник В. Застава частки в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю. *Юридична Україна*. 2003. № 3.
4. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2008. 214 с.
5. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук 12.00.03. К.: 2008, 21с.
6. Могилевский С.Д. Корпорации в России: правовой статус и основы деятельности: Учеб. пособие – М.: Дело, 2006. 480 с.
7. Пилипенко О.І. Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку. Монографія. Житомир: ФОП Кузьмін Дн.Л., 2010. 612 с.

Ляшенко А.С.

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Новицька Ія В'ячеславівна

викладачка кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (науковий керівник)

ВПЛИВ РЕЛІГІЙНОСТІ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

На сьогоднішній день релігія відіграє значну роль у житті великої кількості людей в усьому світі. Слід зазначити, що це стосується не тільки усталених релігійних течій, адже з'являються нові напрямки, як в межах вже існуючих релігій, так і зовсім інші утворення, що за своєю природою та функціоналом мають схожий механізм впливу на людину. У зв'язку з цим питання особливостей впливу релігійності на стан особистості продовжує залишатися актуальним.

На нашу думку, особливості впливу релігійності слід розглядати у декількох сферах. По-перше, варто відзначити той факт, що для людей релігія в певній мірі була можливістю пояснити ті речі, яким не знаходилося наукового пояснення, зокрема, у зв'язку з рівнем розвитку наукової думки у різні історичні періоди. Релігія також виконувала функцію упорядкування світу, допомагаючи побудувати причинно-наслідкові зв'язки між хаотичними явищами, невизначеність настання яких викликала сильне відчуття тривоги. Епідемії, стихійні лиха, голод або війна – дуже легко зводились до того, що це – кара богів, які обрушили свій гнів на людей. Відповідно, релігійність давала надію на те, що ці явища можна припинити, просто отримавши «милість богів». Як свідчить історія, це часом робилося геть не гуманним шляхом.

Тобто можемо відмітити, що релігія надає людині відчуття знання, розуміння, контролю над ситуацією, і, відповідно, чинить заспокійливий вплив на психічний стан.

З іншого боку, на нашу думку, через релігію відбуваються маніпулятивні впливи по відношенню до великих груп населення. Наприклад, у Стародавньому Китаї імператор вважався посланником бога, саме тому він міг приймати будь-які рішення, легітимізуючи владні повноваження через психологічне навіювання богобоязні [2]. Слід також зазначити, що багато релігійних течій передбачають різні колективні зібрання, в межах яких учасники стають схильні до масовидної поведінки, описаної представниками соціальної психології. Тобто психічний стан

людини на таких зібраннях часто обумовлюється дією циркулярної реакції, переживаннями певних емоційних проявів одночасно великою кількістю людей тощо.

Як зазначалось вище, сучасна релігія характеризується великою кількістю нових релігійних течій, а також діяльністю певних соціальних організацій, що за своєю структурою та способами впливу також схожі на релігію. У більшості випадків вони спрямовані на висміювання канонічних релігійних течій, виставляючи їх недостовірними, посиляючись на наукові (або псевдонаукові) досягнення людства, та доводячи факт того, що їхній науковий шлях – це також релігія. У інших випадках діяльність подібних організацій проявляється у викривленні загальноприйнятих релігійних канонів. Так, наприклад, сьогодні з'являються спроби описати Ісуса з темним кольором шкіри, увірування в якого досить розповсюджене серед афро-американців.

По-друге, розповсюдження нових релігійних течій нерідко пояснюється їхньою неординарністю, що дає можливість за рахунок цього залучити нових вірян. Цей аспект є досить важливим з психологічної точки зору, оскільки віра – важливий чинник поведінки релігійної особи, і нові неканонічні форми вірування, що стають популярними, можуть впливати на життя великої кількості людей та суспільства в цілому.

З нашої точки зору, релігійність може надавати людині відчуття спокою, захисту, єдності з іншими людьми, проте, з іншого боку, в деяких випадках релігійність може виявлятися в негативному, навіть ворожому, ставленні до представників інших релігій. Ми вважаємо ненависть на релігійному підґрунті негативним явищем, яке, на жаль, актуальне і на сьогоднішній день. Найбільш радикальні прояви конфліктів виникають у ісламі та християнстві. Спричинене це тим, що дані релігії є не тільки найпоширенішими, а й одними з найстаріших, що надає їм певної «ваги» у релігійному світі [1].

Отже, можна дійти висновку, що релігійність є доволі багатограним фактором людського життя, який має вплив психіку. Він може проявлятися як у формуванні негативного ставлення до представників інших конфесій та атеїстів, так і в переживанні позитивних психоемоційних станів, толерантному відношенню до інших, формуванні в осіб установки на взаємоповагу та взаємодопомогу тощо.

Література:

1. Козлов Н. И. Психология и религия. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/psihologiya-i-religiya> (Дата звернення: 23.05.21).
2. Релігія та її значення у суспільстві. [Електронний ресурс]. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/relig/21066/> (Дата звернення: 23.05.21).

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН КРАДІЖОК В УКРАЇНІ

У сучасних умовах стан крадіжок в Україні є однією з найбільш актуальних соціально-економічних проблем. Крадіжка є найпоширенішим злочином в Україні, що завдає значної шкоди, як окремій особі, так і усьому суспільству. Дійсно в Україні простежується не лише зростання злочинів проти власності у цілому та крадіжок зокрема, а й поява нових способів введення цієї злочинної діяльності, при чому особи, які вчиняють крадіжки є більш досвідченими, активними та зухвалими під час вчинення протиправних дій націлених на заволодіння чужим майном. Наразі існує реальна необхідність у кримінологічному дослідженні зазначеної проблематики задля можливого оновлення та вдосконалення системи заходів запобігання крадіжок в Україні.

У різні часи проблему запобігання крадіжок досліджували такі вчені, як: С.В. Албул, А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, Р.С. Вєприцький, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, І. М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джу́жа, А.І. Долгова, В.І. Женунтій, В.П.Ємельянов, Ю.Ф.Іванов, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський та багато інших. Однак, не зважаючи на велику кількість значимих наукових праць у цій сфері, слід вказати, що на практиці досі залишається чимало невіршених питань, що підкреслює актуальність даної теми.

Відповідно до закріплених у частині 4 статті 41 Конституції України положень, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності, в свою чергу, є непорушним. Держава зобов'язана забезпечувати конституційно визначені права, свободи і законні інтереси громадян, серед яких і забезпечення права власності на майно [1]. Так, об'єкти права власності охороняються та захищаються у порядку, встановленим адміністративним, цивільним та кримінальним законодавством України. Проте, не дивлячись на це, в українській державі сфера прав приватної власності є найбільш ураженою та захищеною від протиправних посягань.

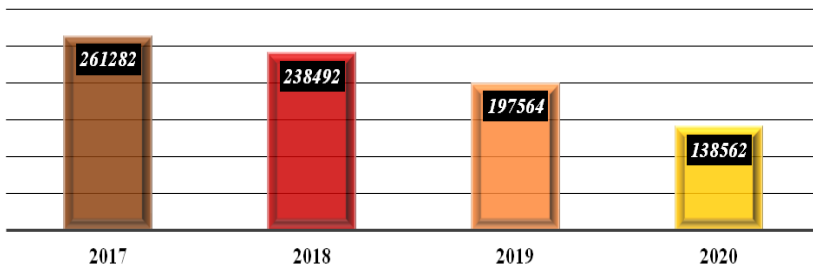
У Кримінальному Кодексі України, а саме у статті 185, зазначено, що крадіжка – це таємне викрадення чужого майна [2]. Крадіжка є одним із корисливих злочинів, пов'язаних із незаконним обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб. Безумовно, крадіжка, як найпоширеніше кримінальне правопорушення, породжує занепад економічного становища суб'єктів права власності, що негативно впливає

на усі сфери життєдіяльності суспільства [3,с.353]. В умовах економічної нестабільності та соціальної незахищеності потерпілим украї важко відновити втрачену у результаті таких злочинних посягань власність, що у кінцевому рахунку несе не лише матеріальну, а й моральну шкоду [4].

За офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, виявлено, що у період з 2017 по 2020 рр. відбулось зниження рівня крадіжок майже у половину, однак у порівнянні з іншими кримінальними правопорушеннями саме цьому складу злочину характерний високий рівень. Так, у 2017 році було зареєстровано 261 282 фактів крадіжок; у 2018 році – 238 492 фактів; у 2019 році було зафіксовано 197 564 фактів; у 2020 році зареєстровано 138 562 фактів тасного викрадення чужого майна [5] (Додаток 1). Таким чином, ми бачимо, що за останні чотири роки з 261 282 зареєстрованих фактів крадіжок відбулось зниженням до 138 562 фактів, тобто майже на 50%.

Додаток 1.

Рівень крадіжок в Україні за 2017-2020 роки

У структурі злочинів проти власності крадіжки займають найбільший їх відсоток. Так, в Україні у 2017 році було зафіксовано 335 910 протиправних діянь у сфері злочинів проти власності, серед яких крадіжки становлять 80%; у 2018 році зафіксовано 303 850 фактів, де крадіжки займають 78%; у 2019 році було зафіксовано 257 608 усіх злочинів проти власності, серед них – 77% крадіжок; у 2020 році зафіксовано 190 258 фактів злочинів проти власності, де крадіжки становлять 73% [5]. Тобто, за останні чотири роки відсоткове співвідношення крадіжок у загальній кількості злочинів проти власності становить приблизно 70-80%.

Якщо дослідити статистичні дані зареєстрованих крадіжок на прикладі окремих областей України за 2020 рік, то є змога виявити певні закономірності поширення цього злочину регіонами. Наприклад, у Київській області зареєстровано 5589 фактів крадіжок, що на 20% менше, ніж у Львівській області, в якій було зафіксовано 6901 фактів крадіжок. В

Одеській області зареєстровано 8072 фактів крадіжок, що майже на 50% менше, ніж у Харківській області, в якій було зафіксовано 15082 крадіжок, тоді коли у Дніпропетровській області зареєстровано 12493 фактів крадіжок, що на 17% менше, ніж у Харківській області. [6;7;8;9;10]. Отже, простежується, що у 2020 році, на прикладі зазначених областей, найбільшим високим рівнем вчинення крадіжок характеризується Харківська область, а найменшим – Київська область.

Аналіз коефіцієнта інтенсивності вчинення крадіжок з розрахунку на 100 тис. населення, також беручи за основу вищевказані області, демонструє, що географічно наближені регіони є схожими за рейтинговою оцінкою інтенсивності злочинності. Так, в Одеській області у 2020 році було вчинено 341 крадіжка на 100 тис. населення; у Київській області у 2020 році було вчинено 312 крадіжок на 100 тис. населення; у Харківській області у 2020 році було вчинено 412 крадіжки на 100 тис. населення; у Дніпропетровській області в 2020 році було вчинено 397 крадіжок на 100 тис. населення; у Львівській області в 2020 році було вчинено 356 крадіжки на 100 тис. населення (Додаток 2).

Додаток 2.

На тлі того, що через збільшення соціально-економічних проблем у державі, а саме: корупції, безробіття, соціальної незахищеності та інших факторів, значно зростає стан крадіжок. Висвітлений кримінологічний аналіз виступає важливим важелем для проведення всебічно виваженого процесу по вдосконаленню та модернізації заходів запобігання крадіжкам, як в Україні у цілому, так і у регіонах зокрема. Комплексне застосування оновлених заходів запобігання крадіжок, визначених на основі якісно проведених теоретичних досліджень, дозволить досягти стрімкого зменшення рівня крадіжок, так і – зменшення їх ступеня латентності.

Таким чином, наведений кримінологічний аналіз феномену крадіжки дає уявлення про поширеність, масштаби шкоди для суспільства

та конкретного громадянина, зміни в показниках та характері цього злочину. З урахуванням, теоретично проведеного кримінологічного аналізу рівня, структури, динаміки та інтенсивності крадіжок, повинна удосконалюватися, модернізуватися та оновлюватися система заходів запобігання злочинів даної категорії, що приведе до зниження рівня злочинів проти власності загалом та крадіжок зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР).1996. № 30. Ст.141.
2. Кримінальний Кодекс України від 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження: монографія / Ю.А. Дорохіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
4. Назаренко А.М. Кримінологічний аналіз сучасного стану квартирних крадіжок в Україні / Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, №3, 2013. URL: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwieisPNsrDxAhXY_7sIHSX1A4wQFjAAegQIAhAD&url=http%3A%2F%2Fnbuv.gov.ua%2Fj-pdf%2FNvknuvs_2013_3_33.pdf&usg=AOvVaw31k2cPh-80oP8PS83siKA_.
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017-2020 рр. [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. URL: Електрон. дан. (1 файл). <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 рр. [Електронний ресурс] / Прокуратура Одеської області. – URL: Електрон. дан. (1 файл). <https://od.gp.gov.ua/ua/index.html>.
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017-2020 рр. URL: [Електронний ресурс] / Прокуратура Київської області. – Електрон. дан. (1 файл). <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017-2020 рр. URL: / Прокуратура Харківської області. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017-2020 рр. URL: [Електронний ресурс] / Прокуратура Дніпровської області. <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.
10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017-2020 рр. URL: / Прокуратура Львівської області. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.

Мелех Любомира Володимирівна
професорка кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ

У демократичній правовій державі забезпечення і захист трудових прав людини виступають основою законності і правопорядку. Конституція України проголошує, що сенс і зміст законів визначаються правами і свободами людини і громадянина, що законодавчі та виконавчі органи державної влади та місцевого самоврядування функціонують на основі поваги до прав людини, одночасно визнавши правосуддя в якості способу забезпечення цих прав і свобод (ст. 55) [1].

Зважаючи на обраний шлях демократичного розвитку, зобов'язання України як суб'єкта міжнародного права захищати трудові права людини, роль міжнародно-правових стандартів у галузі трудових прав людини при здійсненні правосуддя є вкрай важливою. Реформування судової системи, впровадження сучасних європейських принципів правосуддя, поглиблення практики застосування суддями норм міжнародного права, імплементованих у національне законодавство.

Верховним Судом України у Постанові Пленуму № 9 від 01.11.1996 року дано роз'яснення, відповідно до якого «суд не може застосовувати закон, який регулює правовідносини, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України».

Право на судовий захист є одним із фундаментальних прав людини в умовах соціальної та правової держави. Як відомо, суд є найбільш універсальним юрисдикційним органом, уповноваженим здійснювати захист прав та свобод[2].

Конституція України (ст. 124) декларує, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір, а у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Закон України «Про судоустрій і статус судів» [3] (ст. 2) встановлює, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Також цим Законом передбачено, що кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім

і справедливим судом, утвореним законом. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України. У юридичній літературі зазначається, що право на судовий захист – спосіб захисту прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних правовідносин – фізичних та юридичних осіб.

При цьому суд, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави[4].

І. В. Дашугін наголошує, що право на судовий захист – це передбачена законодавством можливість фізичних та юридичних осіб захищати свої права в судах загальної і конституційної юрисдикції. Це право слід розглядати двоюко: з одного боку, як одне з конституційних прав людини в державі нарівні з іншими політичними, економічними, соціальними й культурними правами, а з іншого – як право, що закріплює спеціальний механізм захисту всіх без винятку вищезазначених прав[5].

Тому право на судовий захист реалізується через організацію судочинства та здійснення правосуддя. У правовій доктрині висловлюється теза, що судочинство у процесі здійснення правосуддя є: (а) способом відправлення правосуддя, (б) реалізує цілі та завдання останнього, (в) у співвідношенні з правосуддям становить собою зв'язок змісту й форми, тобто, здійснюючи судочинство, державний орган чинить правосуддя.

Закріплене та гарантоване у Конституції України (ст. 55) право на судовий захист (права та свободи людини і громадянина захищаються судом) зумовлене демократичністю, справедливістю, об'єктивністю та професійністю судового розгляду, який базується на незалежності суду, гласності, змагальності, безпосередності, усності судового процесу, необхідності пред'явлення доказів тощо[1].

Слід підкреслити, що конституційне право на судовий захист значною мірою відповідає міжнародно-правовим стандартам щодо гарантованого захисту основних прав і свобод людини. Так, ст. 8 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом[6].

Тривають пошуки консенсусу у визначенні прав людини на всесвітньому рівні. Питання розвитку і захисту основних прав і свобод людини набувають дедалі більш важливого значення на європейському рівні. Проблема забезпечення прав людини набула глобальних масштабів і на національному рівні. В умовах ринкової економіки особливо

відчувається її загострення у сфері праці. У зв'язку з цим актуальними питаннями науки трудового права є теоретичні та практичні питання, пов'язані з визнанням і захистом трудових прав.

Проблема утвердження і забезпечення основних трудових прав набуває особливої актуальності в умовах індустріального суспільства, глобалізації світової економіки з її несприятливими соціальними наслідками. Необхідно проаналізувати передумови змін характеру трудових відносин, їхнього впливу на трудові права людини, визначити перспективи розвитку трудового права, усієї сукупності трудових прав у системі прав людини.

На розвиток цього положення у п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права декларується, що «кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту; с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються».

Тому, сформована до теперішнього часу практика судів загальної юрисдикції, пов'язана з реалізацією міжнародноправових положень, дозволяє виділити наступні основні форми взаємодії міжнародного і національного права: а) закріплення норми міжнародного права в якості юридичного факту виникнення внутрішньодержавних відносин; б) тлумачення норми внутрішньодержавного права з урахуванням норм міжнародного права, що є обов'язковими для України; в) реалізація положень міжнародного договору України, що містить інші правила, ніж закон України; г) реалізація положення міжнародного договору України, що містять правила, аналог яких відсутні в національному праві.

Практика застосування судами України міжнародно-правових стандартів прав людини є суттєвим фактором розвитку судочинства, спрямованим на зміцнення принципів побудови правової держави і громадянського суспільства.

Конкретизація судами наявних міжнародно-правових норм у сфері захисту прав людини, їх осмислене застосування до конкретних обставин створюють основу для визнання міжнародно-правових норм в якості еталонів, як в рамках внутрішньодержавної, так і на рівні міжнародно-правової системи.

При цьому розмежування прав людини на природні і позитивні шляхом судового тлумачення може вивести українську судову систему на зовсім інший рівень розвитку з метою досягнення реальної незалежності й самостійності. Для цього слід більш зважено та ефективно використовувати рішення ЄСПЛ, зокрема ту його частину (*ratio decidendi*), що містить правове тлумачення норми ЄКПЛ та є джерелом права для українських судів.

Тому в умовах сьогодення однією із передумов ефективності та дієвості права на судовий захист трудових прав є запровадження трудових судів.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996р. №254 к/96 ВР.
URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення 02.06.2021)
2. Костюк В. Л. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики: монографія. К.: Видавець Карпенко В. М., 2012. С. 349-350.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402 VIII.
URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402_19 (дата звернення 02.06.2021)
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр.енцикл.», 1998. Т.5. П-С. 2003. С.29.
5. Дашутін І. В. Правове регулювання судового захисту трудових прав громадян: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2008. С.12.
6. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948. Голос України від 10.12. 2008. № 236.

Ненчук Оксана Ігорівна

здобувачка вищої освіти Інституту права Львівського державного
університету внутрішніх справ

Дутко Альона

доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка (науковий керівник)

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У 1997 році Україна зробила важливий крок, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, який слугує меті захисту прав людини. На даний час особа при зверненні до суду має можливість посилатися безпосередньо на Конвенцію щодо захисту конвенційних прав, а також на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

ЄСПЛ є особливим наднаціональним юрисдикційним органом, який забезпечує конкретну, практичну реалізацію прав, передбачених Конвенцією, застосування її норм. В умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в державі, питання застосування практики Європейського Суду з прав людини, як джерела цивільного процесуального права, набувають актуальності та необхідності ґрунтовного концептуального наукового дослідження [1, с.6].

Конституція України та Цивільний процесуальний кодекс України декларують принципи здійснення цивільного судочинства, серед яких основними є наступні: верховенство права, принципи законності, рівності учасників процесу, змагальності, гласності та відкритості. Однак національне законодавство майже не містить широкого тлумачення вказаних принципів. У процесі розгляду справи доводи сторони не мають формального характеру і розглядаються судом лише як оціночні судження. Інша річ – висновки, зроблені Європейським судом з прав людини. Визначене судом тлумачення загальних принципів здійснення судочинства має статус джерела права. Маючи більше джерел, сторона має більше можливостей, а влучне застосування практики дозволяє істотно розширити інструменти захисту інтересів, особливо, коли національного регулювання виявляється неповним або ж питання не врегульовано законодавцем взагалі [2, с.70-82].

ЦПК України містить положень про визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права, так само як і інші нормативно-правові акти, наприклад КАС України, у ст. 8 якого

передбачено, що адміністративні суди при вирішенні справ застосовують принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини.

Проблеми у застосуванні судом практики ЄСПЛ можна пояснити тим, що судді не завжди розуміють необхідність посилання на конвенційні положення при розгляді справ з урахуванням повного та належного врегулювання даних правовідносин на національному рівні.

Інститут застосування рішень ЄСПЛ є, за своєю суттю різновидом судового прецеденту. А судовий прецедент, як джерело законодавства не є знайомим для національної системи права, як наслідок системи законодавства, а, тим самим й для правової свідомості суддівського апарату. Якщо він не є знайомим, тільки імплементацією до внутрішнього законодавства та зобов'язання в законодавстві його виконувати не буде мати швидкої ефективності та дієвої роботи [3].

У правовій теорії широко поширена точка зору, що рішення ЄСПЛ мають прецедентний характер для національної судової практики. Разом із тим слід враховувати, що ЄСПЛ приймає різні з точки зору впливу на практику національних судів рішення. Відповідно до Конвенції ЄСПЛ ухвалює рішення по конкретних справах, рішення та ухвали про неприйнятність заяв, що надходять до суду, звернення колегії членів Великої палати з питань тлумачення або застосування положень Конвенції чи Протоколів до неї або інших питань загального характеру. В останньому випадку Велика палата ухвалює у справі постанови. Крім того, ЄСПЛ відповідно до пункту 1 статті 47, статті 49 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод за клопотанням Комітету міністрів ухвалює консультативні висновки щодо тлумачення Конвенції та Протоколів до неї.

Згідно з положеннями статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Цивільне судочинство в Україні здійснюється відповідно до положень Конституції України, ЦПК, Закону України «Про міжнародне приватне право». ЦПК також містить положення, за яким у випадку неоднакового правового регулювання, передбаченого ЦПК і міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовується положення міжнародного договору [4].

Найбільш дискусійним та складним як з практичної, так і теоретичної точки зору є питання справедливості судового розгляду. Хоча ЄСПЛ і не отожднює питання справедливості з правильністю чи

хибністю судових рішень, однак чітких критеріїв справедливості не дає. Тим не менше, ЄСПЛ не розглядає питання хибності чи правильності рішень національних судів, однак може вирішувати, чи був судовий розгляд справедливим. З цього питання у науковій літературі керуються позицією самого ЄСПЛ, висловленою в окремих рішеннях, за якою «справедливий розгляд справи» включає в себе такі аспекти належного відправлення правосуддя, як право на доступ до правосуддя, рівність сторін, змагальний характер судового розгляду справи, обґрунтованість судового розгляду тощо [5, с. 65]. У свою чергу, право на ефективний засіб юридичного захисту, закріплене статтею 13 Конвенції, означає, що кожна особа, чії права або свободи гарантовані Конвенцією, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту у національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинено національним органом, який здійснює свої офіційні повноваження. Таким органом може бути орган державного управління, його посадова особа, або навіть суд.

Критеріями допустимості звернення до ЄСПЛ за захистом цивільних та цивільно-процесуальних прав є: 1) оскарження поведінки (рішення, дії чи бездіяльність) держави, яка порушила право чи свободу, що гарантується Конвенцією; 2) вичерпання усіх доступних ефективних національних засобів юридичного захисту; 3) дотримано строку звернення до ЄСПЛ; 4) дана справа ще не розглядалася ЄСПЛ з тих самих підстав і не використовується інший міжнародний механізм захисту порушених прав [6, с. 4]. Відповідачем у Суді завжди виступає уряд держави, яка є договірною стороною Конвенції, адже ЄСПЛ розглядає звернення щодо захисту права, порушеного державою, яку уособлюють її органи, установи, організації, посадові особи чи інші владні суб'єкти. Тому ЄСПЛ не розглядатиме скарги на дії приватних осіб, або держав, які не є учасниками Конвенції. Однак, до ЄСПЛ часто звертаються через неможливість домогтися справедливого рішення у спорах щодо цивільно-правових відносин, тобто за захистом гарантованого статтею 6 Конвенції права на справедливий суд, у зв'язку із незабезпеченням державою ефективного захисту гарантованих, в тому числі цивільно-правових, прав.

Важливим етапом цивільного судочинства є виконання судового рішення. Аналіз європейського досвіду виконання рішень ЄСПЛ дозволяє визначити подібні та відмінні риси у практиці їх виконання. Практика виконання рішень ЄСПЛ Україною подібна до держав Європейського Союзу залученням Міністерства юстиції до цього процесу, а відмінна тим, що державам членам ЄС притаманні: а) визначна роль щодо контролю за виконанням рішень ЄСПЛ Конституційного Суду; б) відсутність можливості перегляду рішень національних судів по адміністративних чи господарських справах; в) наявність контрольних функцій за виконанням

рішень ЄСПЛ у законодавчого органу держави; г) участь у реалізації рішень ЄСПЛ уповноваженого з прав людини, генерального прокурора [7, с. 62].

Як вбачається з проаналізованих положень законодавства судові рішення ЄСПЛ є актами тлумачення Конвенції, яка, в свою чергу, є джерелом системи права та законодавства України. А виконання рішень ЄСПЛ забезпечуються посиленням механізмом його впровадження, зокрема найвищим судовим органом в державі – Верховним Судом України, як гарантом дотримання Україною взятих на себе зобов'язань щодо виконання положень Конвенції.

Отже, застосування практики ЄСПЛ при захисті процесуальних прав є не лише даниною моді, а й досить ефективним засобом захисту інтересів в областях, де не вистачає правового регулювання національним законодавством. Будучи джерелом права, практика ЄСПЛ надає легальне тлумачення процесуальних норм, які без практичного роз'яснення так би і мали декларативний характер. Слід пам'ятати, що лише застосування усіх процесуальних механізмів надають інструмент для протидії процесуальним диверсантам.

Література:

1. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015.

2. Васильєв С. В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України *Проблеми законності* : акад. зб. наук. пр. X. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. Вип. 120. С. 70-82.

3. України провалює виконання рішень ЄСПЛ – статистика.: *Українська правда* від 23 лютого 2015 року. URL: <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/03/23/7032158/> (дата звернення 01.12.2011 року)

4. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18 березня 2004 року *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №40-42. Ст. 492

5. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363.

6. Як і коли можна звернутися до Європейського суду з прав людини? / Автори-упорядники Р. О. Куйбіда, Т. В. Руда. Київ, 2011. 56 с

7. Завгородній В. А. Зарубіжний досвід виконання рішень Європейського суду з прав людини (на прикладі деяких країн Європейського Союзу). *Науковий вісник Дніпропетровського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 57-64.

Пашковський Микола Іванович

науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

**ФОРМАЛЬНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА
ОКРЕМИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА
ЕФЕКТИВНІСТЬ НАДАННЯ ЇМ ПРАВОВОЇ (ПРАВНИЧОЇ)
ДОПОМОГИ**

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) містить посилання на окремих учасників кримінального провадження, процесуальний статус яких визначено усічено – шляхом позначення певним терміном, а також зазначення їх конкретного права, або обов'язку чи заходу кримінально-процесуальної відповідальності при визначенні процесуальної форми певної дії чи рішення. Серед таких суб'єктів, права і законні інтереси яких можуть обмежуватися під час кримінального провадження: інша особа, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК); особа, на яку було накладено грошове стягнення (ч. 1 ст. 147 КПК); володілець майна, щодо якого розглядається клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 4 ст. 163 КПК); особа, в якій вилучено майно (ч. 3 ст. 168, 169 КПК); засталодавець (ч. 2 ст. 182 КПК); володілець тимчасово вилученого майна (крім підозрюваного) (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК); фізична особа, якій відмовлено у визнанні потерпілим (п. 5 ч. 1 ст. 303 КПК); особи, до яких можуть бути застосовані заходу безпеки (крім учасників кримінального провадження) (п. 6 ч. 1 ст. 303 КПК).

Слід звернути увагу, що з перерахованих суб'єктів: особа, на яку було накладено грошове стягнення; володілець майна, щодо якого розглядається клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів; особа, в якій вилучено майно; володілець тимчасово вилученого майна (крім підозрюваного); фізична особа, якій відмовлено у визнанні потерпілим; особи, до яких можуть бути застосовані заходу безпеки (крім учасників кримінального провадження), не зазначені серед учасників кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК). Однак це не означає, що вони не є учасниками кримінального провадження. Уявляється, що вони охоплюються таким видовим поняттям як інша особа, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК), адже вказані особи з'явилися у кримінальному провадженні через те, що щодо них здійснюються (або були вже здійснені) процесуальні дії, визначені КПК. З іншого боку недоліком

такого підходу, є те, що окремі суб'єкти, наприклад, особа, на яку було накладено грошове стягнення, можуть з'являтися не лише під час досудового розслідування, але й на судових стадіях.

В подальшому викладі тез вважатимемо, що вищеперераховані особи є іншими особами, права чи законні інтереси, яких обмежуються під час досудового розслідування.

Недоліком чинного КПК є відсутність системного підходу до забезпечення вказаним особам права на правову (правничу) допомогу.

Разом з тим, кожен має право на професійну правничу допомогу (ст. 59 Конституція України). «Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права». Однією з форм правової допомоги є представництво, зокрема в судах та інших державних органах [1, п. 3.2].

КПК України не передбачає у переліку засад кримінального провадження право на правову (правничу) допомогу (ст. 7 КПК), обмежуючись лише забезпеченням права на захист (ст. 20 КПК), що є надзвичайно вузьким підходом для забезпечення права на правову (правничу) допомогу. Разом з тим, «...навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації» (1, п. 4).

Зважаючи на викладене слід зробити висновок, що право на професійну правничу допомогу є імпліцитним для кримінального провадження, навіть не зважаючи на те, що воно конкретно не визначене як засада кримінального провадження. Забезпечення цього права є невід'ємним елементом забезпечення належної правової процедури, про яку йдеться в ст. 2 КПК.

Вибір форми та суб'єкта надання правової допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [1, п. 3.2].

КПК передбачає в окремих випадках, що інша особа, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування, може реалізовувати окремі права з участю (або через) представника, наприклад, подавати клопотання про виконання будь-яких процесуальних дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 220 КПК), звертатися з клопотанням про закриття кримінального провадження (ч. 9 ст. 284 КПК), оскаржувати відмову слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9-1 ч. 1 ст. 284 Кодексу (п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК).

Однак в інших випадках КПК не згадує про участь представника: при зверненні до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням про необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих

процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені Кодексом (ч. 6 ст. 28 КПК); при зверненні з клопотанням про закриття кримінального провадження (ч. 1 ст. 284 КПК); при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК, і щодо окремих суб'єктів, які охоплюються, на наш погляд, вказаним поняттям, – п.п. 5, 6 ч. 1 ст. 303 КПК); при оскарженні прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування (ст. 308 КПК).

Більше того, серед учасників кримінального провадження не зазначено представника іншої особи, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК).

Логіку законодавця у такому диференційованому підході до регулювання права іншої особи, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування, на правову допомогу шляхом представництва, не можливо зрозуміти.

Так, за загальним правилом, представник користується процесуальними правами учасника кримінального провадження, інтереси якого він представляє (див., наприклад, ч. 4 ст. 58, ч. 3 ст. 64 КПК). Лише для представника потерпілого встановлено обмеження щодо здійснення процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 58 КПК), наприклад, дачі лише потерпілим показань.

Очевидно, що перераховані випадки, коли законодавець не передбачив участь представника іншої особи, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування, не є такими, що передбачають здійснення процесуальних прав безпосередньо іншою особою, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування. В усіх випадках відповідні права іншої особи, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування, можуть бути здійсненні і її представником.

Така непослідовність законодавця, а отже і неякісність кримінального процесуального закону призводить до непоодиноких випадків відмов слідчих, прокурорів від розгляду відповідних клопотань, скарг адвокатів – представників інших осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, а також інших вищезазначених суб'єктів кримінального провадження.

В адвокатській практиці автора зустрічалися відповіді Офісу Генерального прокурора про відмову у задоволенні скарги на недотримання розумних строків вчинення процесуальних дій щодо повернення вилученого у громадянина майна через те, що правом на таке оскарження не наділений представник іншої особи, права чи законні

інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування.

Такий формальний підхід в свою чергу ускладнює захист порушених прав, через необхідність оскарження відмов до слідчих суддів, відтермінує поновлення порушених прав.

Професор І.В. Гловюк відзначає, що в практиці Верховного Суду вироблено підхід до встановлення ефективності захисту, який полягає в наданні обвинуваченому належних та достатніх можливостей з використанням власних процесуальних прав та кваліфікованої юридичної допомоги, яка в передбачених законом випадках є обов'язковою, захищатися від обвинувачення в передбачений законом спосіб [2, с. 25-26]. Уявляється, що такий підхід може бути поширений і на оцінку правової допомоги в цілому у кримінальному провадженні. Залежність цієї оцінки від стану правової регламентації правової допомоги, вказує, що недоліки якості закону впливають на ефективність правової допомоги.

Викладене дозволяє зробити такі висновки.

Прогальність кримінального процесуального закону в частині встановлення права іншої особи, права чи законні інтереси, якої обмежуються під час досудового розслідування; особи, на яку було накладено грошове стягнення; володільця майна, щодо якого розглядається клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів; особи, в якій вилучено майно; заставодавця; володільця тимчасово вилученого майна (крім підозрюваного); фізичної особи, якій відмовлено у визнанні потерпілим; особи, до яких можуть бути застосовані заходу безпеки (крім учасників кримінального провадження), на правову допомогу ускладнює надання цим особам правової допомоги адвокатами в кримінальному провадженні, зокрема шляхом представництва, звернення з клопотаннями, скаргами до слідчих, прокурорів, слідчих суддів, судів.

Формальна невизначеність можливості представництва зазначених осіб негативно впливає на ефективність надання їм правової (правничої) допомоги.

Право вказаних осіб на правову допомогу імпліцитне кримінальному провадженні і правовою основою має ст. 59 Конституції України.

КПК України не передбачає процесуальні права вказаних осіб, які можуть бути здійсненні лише безпосередньо такими особами, а отже вказаними правами користуються і їх представники – при наданні професійної правничої допомоги – адвокати.

Повноваження адвокатів як представників вказаних осіб мають підтверджуватися в порядку, передбаченому ст. 50 КПК.

В подальшому вказана прогалина та неоднозначність правового регулювання повинні бути усунені шляхом внесення відповідних змін до КПК (до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, ч. 6 ст. 28, ч. 1 ст. 284, п.п. 1, 5, 6 ч.

1 ст. 303, ч. 1 ст. 308 КПК, поширення правил ст. 50 КПК на адвокатів – представників зазначених осіб).

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#n54> (дата звернення: 04.06.2021).

2. Гловюк І. В. Оцінка ефективності захисту в практиці Касаційного кримінального суду. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., м. Київ, 28 травня 2021. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 25-29. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19022> (дата звернення: 04.06.2021).

Пилипенко Олена Сергіївна

аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ СПІВІДНОШЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ І СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ

Як відомо, судовий прецедент ,що являє собою результат вирішення конкретних спорів за своїм змістом не може бути тотожним судовій практиці, як певна сукупність судових рішень за конкретною категорією справ. Можна сказати, що ці два поняття дуже схожі між собою, але не однаковими.

Отже, прецедентне право представляє собою комплексне явище, що слід розуміти водночас як: 1) певну сукупність юридичних норм, які містяться у судових прецедентах; 2) принципи та правові ідеї, що допомагає керуватися суддям при створенні нових норм; 3) правила застосування прецедентів, або ж іншими словами, доктрина прецеденту; 4) певний особливий стиль юридичного мислення. Дане визначення відображає специфіку діяльності суду як суб'єкта правотворчості, який здійснює цю функцію в процесі розгляду справ та у нерозривному зв'язку із застосуванням створених ним норм до конкретних правовідносин.[1]

Між судовим прецедентом та існуючою судовою практикою як сумарним результатом розгляду конкретних справ не можна ставити знак

рівності, оскільки окреслена проблема термінологічної розбіжності цих понять вимагає не тільки оцінки конкретності застосування логічних правил диференціювання, а й урахування особливостей об'єктів права. [2]

У існуючій континентальній правовій системі судовий прецедент існує поруч з іншими джерелами права. Вплив суду на розвиток та формування права має своє місце в теорії судової практики. Усталена судова практика визнається джерелом права країн романогерманської правової сім'ї, зокрема України. [3]

Також, на відміну від судового прецеденту судова практика ніяк не може бути сформована на підставах одних судових рішень. Тому, якщо зовнішньою формою закріплення судового прецеденту є конкретне судове рішення, то судова практика звісно даного зовнішнього закріплення не має. У відповідних судових рішеннях можуть знаходитись деякі відображення вироблені нею положення права. Проте, слід зазначити, що висновок про їх сформованість можна зробити лише тоді, коли наявна ознака повторюваності, а точніше те чи інше правило, вироблене судовою практикою для того, щоб набути конкретного статусу право положення, має виступити так званою юридичною основою вирішення цілої низки справ. Дана поступовість формування судової практики має забезпечити легітимність тих правил поведінки, які формуються судовою практикою.

Крім того, важливу роль у формуванні судової практики у країнах континентального права відіграють рішення вищих судів, що можуть служити аналогом переконливих прецедентів. В Україні таку роль можуть відігравати рішення Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів [4].

У європейських країнах сучасного світу з метою визначення нормативного значення актів судової влади широко вживається так звана правова конструкція «усталена судова практика», а не «судовий прецедент». Дані два поняття мають відображення того самого феномену судової правотворчості, але в різних соціальних та історичних умовах. Професор М. Марченко намагався розглянути питання про їх співвідношення, у результаті чого дійшов висновку, що «судова практика, будучи самодостатньою формою суддівського права, водночас має прецедентний, або, що те саме, нормативно-прецедентний характер». [3]

У держав членів Європейського Союзу склалися власні уявлення щодо сутності судового прецеденту, судової практики, а також щодо їх ролі у регулюванні суспільних відносин через національні, історичні та державно-правові чинники. Значення прецеденту в таких країнах як джерело права характеризується певною кількістю спільних ознак, а саме: судовий прецедент має досить переважну та переконливу силу. Водночас, відбуваються зворотні процеси серед яких: якщо стається так, що у країнах загального права посилюється всебічна роль закону як джерела права, то в цей же час в інших державах, що є членами ЄС

відбувається зростання ролі судових органів у відповідному процесі правового регулювання. Також, слід зазначити, що поступово спостерігається взаємопроникнення романо-германського права та англосаксонського, яке супроводжує підвищення ролі та значення судового прецеденту в переважній більшості держав, які являються членами ЄС.

Таким чином можна зробити висновок, що завдяки судовій практиці та судовим прецедентам відповідно відбувається не тільки конкретно індивідуально-правове, а й нормативно-правове регулювання суспільних відносин. Завдання, яке повстає перед судовою владою полягає в тому, щоб вирішити правовий конфлікт та у випадку коли відсутні відповідні норми закону надати відповідний захист тим правам людини, що не дістали відповідного позитивного закріплення, а також полягає у врегулюванні правовідносин, що не змогли передбачитись законодавцем. Як наслідок, можна сказати, що перед сучасним світом постає необхідність у створенні норм права судом, а саме загальнообов'язкових правил поведінки, які безпосередньо використовуються при вирішенні всіх справ та мають підтримку з боку держави.

Література:

1. Мкртумян А. Ю. Понятие судебного прецедента в современной теории права. Рос. юстиция. 2009. № 11. С. 11–13. URL: (дата звернення 09.06.2021)
2. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект / Н. А. Гураленко. – Львів, 2010. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/169/1/hyralenko.pdf> (дата звернення 09.06.2021)
3. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права // Загальні проблеми правової науки. 2011. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7471/1/Dashkovska_34.pdf (дата звернення 09.06.2021)
4. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судейское право. М., 2007. С. 110. (дата звернення 09.06.2021)

Рибалко Вадим Євгенович

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Гузь Ігор Володимирович

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (науковий керівник)

ДО ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО, КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з проблем кримінального процесу останнього часу є скорочення кількості винесених судом виправдувальних вироків. Це відбувається всупереч загальній тенденції кримінально-процесуального законодавства на лібералізацію, гуманізацію і демократизацію. Відповідає самим високим світовим вимогам, сучасне кримінально-процесуальне законодавство не тягне за собою збільшення числа виправдувальних вироків. Причина бачиться в тому, що виправдувальний вирок - це оцінка якості досудових стадій кримінального процесу. Прагнення не занижувати цієї якості тягне за собою прагнення судів уникати, по можливості, винесення виправдувальних вироків. Це одна з найсерйозніших проблем сучасного кримінального судочинства України.

Так, однією з найбільш значущих проблем, закріплених в чинному кримінально-процесуальному законодавстві є можливість винесення судом або обвинувального, або виправдувального вироку. Суд, приймаючи до уваги обставини розглянутого кримінальної справи виносить або обвинувальний, або виправдувальний вирок. Справедливість тут полягає в відповідності винесеного вироку обставин відповідної кримінальної справи. Суди прагнуть уникнути навіть самої можливості винести виправдувальний вирок. Безумовно, проблема тут не в чинному кримінально-процесуальному законодавстві, а в практиці його застосування. Зниження числа виправдувальних вироків свідчить про посилення обвинувального ухилу в практиці кримінального судочинства. Звичайно, можна припустити те, що якість попереднього розслідування в даний час досить серйозно покращився, а тому вже на досудових стадіях слідчий бачить перспективу конкретної кримінальної справи і це дозволяє йому направляти до суду тільки ті кримінальні справи, які засновані на достатньому обсязі якісних доказів.

Є і інші проблеми негативно впливають на практику винесення судами виправдувальних вироків. Зокрема, це і численні проблеми психологічного характеру, коли суддя, бачачи конкретного підсудного під вартою вже сприймає його винним. Названі ефекти досить добре описані в юридичній і когнітивній психології. Їх, безумовно, необхідно брати до уваги і прагне нейтралізувати їх вплив на винесення виправдувальних вироків. На жаль, в даний час вони досить добре відомі, проте, мало беруться до уваги і практично повністю відсутній діяльний підхід до вирішення даної проблеми кримінального судочинства. Тому дане явище - прагнення уникнути необхідності винесення виправдувального вироку - підлягає досить глибокого вивчення, з тим, щоб на основі цього прийняти заходи до подолання названої проблеми застосування кримінально-процесуального законодавства.

Напрямами щодо подолання названої проблеми представляються наступними: по-перше, необхідно дослідження практики винесення виправдувальних вироків і з'ясування більш детального причин через які він не виноситься навіть тоді, коли до того є відповідні підстави; по-друге, на основі даного дослідження необхідне впровадження відповідних рекомендацій для практики судового розгляду кримінальних справ, які могли б подолати труднощі у визначенні тих випадків, коли виправдувальний вирок - це неминучість.

Актуальні проблеми кримінального процесуального права та криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності:

- сучасні проблеми доказування в кримінальному судочинстві;
- проблеми здійснення досудового розслідування та правосуддя;
- актуальні проблеми криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів;
- пропозиції щодо встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, надання суду функцій законодавчої влади.

Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний аналіз: сучасний стан та перспективи розвитку:

- правове регулювання оперативно-розшукової діяльності та проблеми оперативно-розшукової протидії окремим видам злочинів;
- взаємодія працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими у кримінальному провадженні;
- використання кримінального аналізу оперативними підрозділами у протидії злочинам.

Література:

- 1.URL:<http://oduvv.edu.ua/news/aktualni-problemi-kriminalnogo-prava-protsestu-kriminalistiki-ta-operativno-rozshukovoyi-diyalnosti/>
- 2.URL:https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kp/2021/proh_atest_sa_kpp_280221.pdf
- 3.URL:https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/1/akt_problemi_kriminalnogo_prava_popovich.pdf

Рудницька Каріна Геннадіївна

здобувачка вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх

Новицька Ія В'ячеславівна

викладачка кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (науковий керівник)

СТАЛКІНГ, ЙОГО ВИДИ ТА ОЗНАКИ ПРОЯВУ

«Сталкінг – це коли дві людини вирушають на довгу романтичну прогулянку разом, але тільки одна з них знає про це»

Сталкінг походить від англійського “to Stalk”, що означає ходити дивним чином, або ж ходити обережно та крадучись, “вистежувати” [3]. Простіше кажучи, сталкінг – це небажана увага зі сторони однієї людини по відношенні до іншої, яка проявляється у вигляді переслідування.

Останнім часом проблема сталкінгу стає дедалі актуальнішою, що пов'язано зі збільшенням проявів такої поведінки у суспільстві, відсутністю узагальнених знань для протидії їй, чи принаймні для чіткого розуміння поліцією та жертвою того, що відбувається (адже переслідувач до певного моменту може не вчиняти жодних протиправних дій, при цьому створюючи у жертви відчуття психологічного дискомфорту).

У сучасному світі існує безліч простих способів простежити за певною особою, коли виникає така потреба, що, зокрема, і є джерелом проблеми сталкінгу. Так, наприклад, вистежити когось можна через соціальні мережі (де людина сама викладає фото та відмітки з місцем перебування), пошукові системи з вільним доступом до значної кількості особистих даних тощо. З одного боку, це полегшує роботу для служб, які збирають інформацію про людину, наприклад, при прийомі на посаду, але з іншого, – такий збір інформації загрожує не тільки приватності особи, а й потенційно її життю.

Зазвичай, у всіх історіях, пов'язаних із переслідуванням, ЗМІ описують дуже стереотипний портрет так званого сталкера: це особа чоловічої статі з певним психічним розладом, незнайома жертві переслідування.

Проте, насправді поняття сталкер не прив'язане до статі: жінки, і чоловіки можуть виступати як у ролі переслідувача, так і його жертви. За даними статистики США, в середньому 6,6 млн людей щороку стають жертвами сталкінгу; з них: 1 з 6 жінок і 1 з 19 чоловіків. Кожна з 5 жінок і кожен з 14 чоловіків у віці 11–17 років стикались з переслідуванням [2].

Другий міф, розповсюджений у ЗМІ, – це незнання жертвою свого переслідувача, хоча насправді сталкерів можна поділити на:

- незнайомців, що переслідують якусь популярну особу (так звані «фанати»), але варто наголосити, що не тільки відома особа може стати жертвою переслідування незнайомцем. Подібні ситуації нерідко закінчуються трагічно для обох сторін: сталкера у найгіршому випадку очікує в'язниця, жертву – або психологічна травма, або ж навіть смерть (коли сталкер перейшов з фази спостерігача до безпосереднього контакту);

- знайомі, у такому випадку це можуть бути колишні коханці, друзі, члени сім'ї, родичі. Тобто сталкером виступає особа, що перебуває (перебувала) з жертвою у близьких відносинах. Для даного виду сталкінгу характерне переслідування з метою повернення колишніх стосунків, або ж «привласнювальна» мотивація: «якщо не мені, то більше нікому».

Проте, не залежно від знайомства з жертвою, у поведінці сталкерів можна знайти багато спільного: постійні телефонні дзвінки, погрози, особисте переслідування, збирання інформації, пов'язаної з графіком пересування жертви, збереження фото та відео з нею тощо. Та однією з головних ознак сталкінгу є систематичність дій, що можуть повторюватися навіть з великим проміжком часу (місяць чи рік). Наведені ознаки, що можуть проявлятися як у вигляді окремих дій, так і у повній сукупності, дозволяють класифікувати поведінку переслідувача як сталкінг.

На сьогоднішній день поняття сталкінгу є відносно мало дослідженим. Тому, на превеликий жаль, виокремити психологічний профіль сталкера важко. Проте, деякі дослідники вказують, що він може залежати від типу переслідувача. За однією з класифікацій переслідувачі поділяються на наступні типи:

1. Знедолені – переслідують колишніх, з якими перебували у близьких стосунках, з надією на примирення чи помсту, або поєднуючи обидва мотиви.

2. Шукачі близьких стосунків – переслідують, зазвичай, того, кого люблять та вважають, що це взаємно. Сюди можна віднести і фанатів. В основному переслідування відбувається з наміром призначити побачення, або вступити з жертвою у короткий сексуальний контакт.

3. Злопам'ятні – особи, ціллю яких є переслідування задля помсти.

4. Сталкери-хижаки, поведінка яких є частиною сексуального злочину [1].

Автори іншої класифікації – Мюллер (Müller), Пате (Pathe), Перселл (Purcell) і Стюарт (Stuart) виділяють 5 типів сталкерів:

1. Сталкер, якому відмовили.
2. Сталкер в пошуках інтимних стосунків.
3. Сталкер – неадекватний залицяльник.
4. Злопам'ятний сталкер.
5. Сталкер-мисливець [3].

Як можна помітити, наведені типи переслідувачів досить схожі, проте єдиної класифікації на сьогодні не існує. Це пов'язано з тим, що виділення тих чи інших типів залежить від ознак сталкінгу, форм, яких він набуває, типу переслідування, відносин між жертвою та сталкером, а також багатьох інших факторів, що враховуються або ігноруються автором класифікації.

Отже, з представленого матеріалу можна зробити висновок, що хоча сталкінг – поняття не нове, його дослідження знаходяться на рівні розробок та теорій, котрі важко застосувати на практиці для превенції подібної поведінки. Сучасний світ потребує більш ретельного вивчення сталкінгу та категорії осіб, що можуть проявляти таку «нездорову» поведінку.

Література:

1. Горавская Е. П. К вопросу о криминализации stalking. Десятые Всероссийские Державинские чтения. Книга 5. Проблемы уголовно-процессуального, уголовно-исполнительного и уголовного права, криминалистики и криминологии. Сборник статей. М. : РПА, 2015. 360 с.

2. Кампанія #StopStalking URL: <https://www.amnesty.org.ua/kampaniya-stopstalking/> (Дата звернення: 28.04.21).

3. Сторубленкова Е. Г., Самуткин В. Л. Синдром навязчивого преследования. Проблемы в российском законодательстве. 2016. № 6. С. 278–281.

ПРАВОВІ ПРИПУЩЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕХНІЦІ

В юридичній літературі протягом останнього часу зростає інтерес до можливості автоматизованої розробки законодавчих актів. Це в основному викликано стурбованістю, пов'язаною з часто неадекватною якістю законодавства. Прикладами цієї проблеми якості є зростання кількості нормативно-правових актів, непослідовність і незрозумілість норм та окремих статей. Також є певні питання щодо використання юридичної термінології, з'ясування понять, які мають загальну назву «правове припущення». В даному дослідженні проаналізуємо ці поняття та їхню роль у юридичній техніці.

Правова презумпція – це висновок, заснований на певній сукупності фактів у поєднанні із встановленими законами, логікою чи аргументацією. Це норма, яка дозволяє суду припустити факт, що він є істинним, доки його не спростує більша вага (перевага) доказів проти нього. Приклади правових презумпцій, серед іншого, включають: дитина, народжена від чоловіка та дружини, що знаходяться у шлюбних відносинах, вважається природною дитиною чоловіка; обвинувачувану особу вважають невинною, доки її вину не буде доведено. Перше припущення може бути спростовано таким доказом, як тест ДНК, що остаточно підтверджує, що чоловік не є батьком даної дитини. Юридичну презумпцію відрізняють від презумпції факту (фактичної презумпції), яка є аргументом факту від факту; зробленим висновком щодо невідомого факту на основі відомого факту.

Цей висновок може впливати з минулої історії їх зв'язку; припускати істинність чи реальне існування чогось, незважаючи на відсутність прямого чи позитивного доказу факту, але ґрунтуючись на непрямих або ймовірних доказах, які роблять це правдоподібним. Юридична фікція стосується норм, які не є реальністю, але мають реальну цінність через природу сучасної правової системи. Це методи, за допомогою яких законодавці встановлюють регулятивний режим, відповідний даному моменту. Певні події в суспільних відносинах можуть повторюватися або мати деяку систематичність, в такому випадку слід зробити припущення, що така подія повториться знов, коли виникнуть подібні обставини. Це достовірний висновок, який робить презумпцію передбачуваною. Це важливо як спосіб пошуку істини. В правовій сфері зазначений склад називається припущенням, яке закріплено в нормативних актах. Це припущення стосується того висновку, що певні

факти можуть існувати, а можуть і не існувати. Будь-яке припущення виникає, якщо існує очевидний зв'язок із процесами, що відбуваються в реальності. Альтернатива – знайти підтвердження з попереднього досвіду. Правові презумпції, що використовуються в процесі доказування, є загальними. Вони відображені в нормативно-правових актах держави. Потреба даних композиціях є наслідком юридичного посередництва у відносинах, що склалися в суспільстві.

Презумпції в галузі права зазвичай поділяються на динамічні та статичні. Перші передбачають зобов'язання певних державних органів, їх функціонерів, що виконують державні завдання, визнати встановлений факт, якщо це відповідає припущенню. Для більшості юристів-практиків важливим є статичний формат встановлення презумпції. Він пропонує тлумачення норм (як припущень, які визначаються безпосередньо) законом. Деякі припущення показують, що певні соціальні відносини є стандартними, загальними і тому не потребують доказів.

Виходячи з концепції правової презумпції, ми можемо сформулювати ознаки, властиві цьому правилу. Перша і головна особливість – це приналежність до юридичних та технічних методів, тобто є елементом юридичної техніки. Особи, що задіяні в сфері застосування права, звертаються до них. За визначенням, однією з основних характеристик є ймовірність. Презумпція працює як припущення, яке має ступінь істинності, який варіюється від випадку до випадку – іноді досить високий, іноді прагне до нуля. Серед особливостей правової презумпції також слід звернути увагу на ті, що належать до загальної презумпції – вони виступають лише як підвид цього явища, що відрізняється своєю фіксацією в правилах. У той же час розглянута ситуація співвідноситься із обставинами (їх виникненням, відсутністю), які є суттєвими з юридичної точки зору та мають конкретні наслідки. Такі обставини називаються юридичними фактами.

Правові припущення, прийняті в процесі доказування, є результатом більш складного застосування методу індукції. База даних – це просте перерахування, до якого застосовуються механізми узагальнення. Право – це сфера, в якій ви не можете бути абсолютно впевнені в істинності припущення. Отже, припущення – це гіпотеза, для якої потрібно визначити рівень ймовірності. Припущення є відправною точкою для формулювання висновків про неможливість створення незаперечної композиції. При абсолютно будь-якому припущенні ви можете придумати принаймні один виняток.

Існує кілька видів правової презумпції. Поділ на категорії обумовлений юридичними нюансами. Дві основні з них – юридична та фактична. Деякі з них прописані в нормативних актах або можуть бути отримані з них шляхом тлумачення тексту, інші повністю відсутні в

офіційному нормативному матеріалі. Фактичні насправді абсолютно позбавлені правового сенсу, але вони враховуються в кожному конкретному випадку стосовно тієї особи, яка використовує їх для формування своїх переконань та доказів.

Правові презумпції прямо чи опосередковано викладені в офіційних текстах. Виходячи з особливостей фіксації, їх поділяють на прямі та непрямі. Прямі чітко визначені в нормативних актах. Вони не змушують суб'єкта правозастосовчої діяльності шукати додаткові цінності та пояснення. Непрямі знаходять при аналізі певної норми, її логіки, граматики.

Альтернативний формат – це вибір із загальної кількості спростованих фактів, оцінюючи всі інші як незаперечні. Цей метод класифікації роками критикується юристами. У будь-якому випадку презумпція є чимось вірогідним, а це означає, що будь-яке таке правило може бути рано чи пізно скасовано, лише порядок відрізняється. Якщо існує диспозитивний формат викладення, одна сторона процесу вказує на альтернативну стратегію поведінки. Немає іншого способу поводитися в імперативному форматі, тому доводиться вдаватися до інших методів доказування. Отже, якщо існує припущення, що особа не знала нових правил, підтвердження цього може свідчити про тривале існування подалі від джерел інформації.

Презумпція правової оцінки – це твердження, яке встановило істинність певної твердження, що надало можливості розглядати його як адекватний доказ. Необхідно проаналізувати допустимість факту, його зв'язок із даним суспільним відношенням, ступінь ретельності та повноти. Презумпція може застосовуватися до деяких даних, зібраних із джерела, які залишаються повністю зрозумілими зацікавленій особі. Цей тип припущення може мати лише дуже високий ймовірний рівень. Як правило, вони поділяються на групи, починаючи з рейтингового формату. Одні вказують на достовірність, а інші дають уявлення про те, яким чином було досліджено джерело інформації. На підставі оцінки презумпції ми можемо стверджувати, чи відповідають конкретні факти істині чи ні.

З законів та юридичних дефініцій випливає, що правова презумпція є нормою, яка є дуже фактичною та має бути встановлена. Це вказує на те, що вона відображає причинно-наслідкові зв'язки, які існують у реальному світі. Особи, що застосовують дані норми, іноді формулюють фактичні положення без достатнього на те обґрунтування. Як результат, ми шукаємо зв'язки, яких насправді не існує.

Правові презумпції та юридичні фікції є важливими явищами щодо осіб, відповідальних за виконання правових норм. Композиції цього типу – це твердження про істинність (засвідчене та умовне) певного

факту, пов'язаного з іншим, настільки ж усталеним і чітким. У рамках такого визначення говориться про тематичний зв'язок, тобто об'єднання деяких процесів, явищ та ситуацій.

Юридичні аксіоми стосуються самоочевидної істини, яка не вимагає доказів. Це може бути загальноновизнаний принцип або правило. Висловлювання можна прийняти як істинне як основу для аргументації або умовиводу. Іноді виокремлюють різні види правових (юридичних) аксіом. Твердження, в яких згадується достовірний, загальноновизнаний факт, існування якого не викликає сумнівів, визнається як правова аксіома. Таке припущення повинно відображати ланцюг між подіями, фактами, які існують у дійсності. Кожна презумпція спростування є формальним і законним способом усунення сумнівів особи, яка застосовує закон.

Ця презумпція особливо важлива, коли користувач не може об'єктивно встановити істину і не винен. Цінність таких правових припущень полягає в тому, що вони дозволяють рівномірно розподілити тягар доказування. Спростування можливе з боку будь-якого учасника процесу. Сторона, яка спростовує презумпцію, – це сторона, проти якої вона спрямована. Щоб заперечити це, необхідно використовувати складний обсяг інформації, зібраної під час використання джерел, важливих для перевірки даних. Це актуально, якщо неможливо встановити, чи існують відповідні факти чи ні.

Аналіз концепцій правових припущень є в значній мірі проблематичним через неоднозначність цих виразів. Ці терміни використовуються з різним значенням і для різних цілей судами, законодавцями, науковцями та адвокатами. Однак загалом можна бачити, що застосування правових припущень у законодавстві є важливою складовою юридичної технології. Правові припущення ефективно впливають на суспільні відносини після їх закріплення в законодавстві, як результат узагальнення соціальної практики при вирішенні життєвих ситуацій.

Соловійова Юлія Ігорівна
здобувачка вищої освіти факультету №2 Донецького державного
університету внутрішніх справ
Філіпенко Анастасія Сергіївна
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Адміністративне право є фундаментальною (базовою) галуззю права. Воно є юридично первісним, формує правові режими інших галузей права, містить правовий матеріал, який використовується при формуванні методів правового регулювання інших галузей права [1].

Крім того адміністративне право, об'єднує в собі сукупність великої кількості інститутів, підгалузей, а також регулює відносини матеріальними і процесуальними нормами адміністративного права.

Тому не вирішення проблемних питань адміністративного права негативно впливає не тільки на становлення та розвиток сфери, яка регулюється адміністративним правом, але й на сфери регулювання інших галузей українського права, на реформування державно-правової діяльності, пріоритетом якої є забезпечення прав, свобод, інтересів громадян України, ускладнюється правозастосовна практика суб'єктів владних повноважень

На нашу думку, основними проблемами адміністративного права як галузі права є:

- не чітко визначений предмет і об'єкт адміністративного права;
- не впорядкований механізм адміністративно-правового регулювання. Необхідно усі елементи механізму адміністративно-правового регулювання: адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, акти державного управління впорядкувати. Тільки взаємодія між елементами, налагодженість в функціонуванні кожного із них, призводить до ефективної роботи в цілому механізму адміністративно-правового регулювання. Так норми адміністративного права визначають форми і методи державного управління, визначають статус суб'єктів адміністративного права. Крім того, традиційно ми називали ознакою адміністративно-правових відносин їх імперативний характер, влади і підлеглих. Але розвиток нового інституту адміністративних послуг спростовує це ствердження, бо виникають відносини іншого характеру, де імперативний метод не працює. В сучасний період потребується кодифікація адміністративно-правових

норм, наприклад впровадження Адміністративно-процесуального кодексу України [2], Поліцейського кодексу України. Щодо до адміністративно-правових відносин необхідно визначити межі дії матеріальних і процесуальних відносин. Такі відносини займають центральне місце в предметі адміністративного права, крім того, конституційне, фінансове, інформаційне право теж не може ефективно функціонувати без налагодженості цих відносин. А також необхідно впорядкувати акти державного управління. Вони є вектором для правозастосовної діяльності суб'єктів владних повноважень, укріплення законності і дисципліни в державі;

– відсутність визначень на законодавчому рівні деяких юридичних категорій важливих для оптимізації функціонування адміністративного права, діяльності суб'єктів владних повноважень. Наприклад, «державне управління», «публічне управління», «публічне адміністрування», «адміністративна відповідальність», «дисциплінарна відповідальність за адміністративним правом», «адміністративна юрисдикція», «адміністративний акт», «акт державного управління», «адміністративний розсуд», «адміністративна процедура», «адміністративний процес», «адміністративні провадження», «адміністративний регламент» і інші [1];

– необхідність розмежування визначень «законність» і «адміністративний розсуд». Іноді мають місце порушення законності при застосуванні адміністративного розсуду суб'єктами владних повноважень. Вони підміняють своє право на такий розсуд дозвільним вирішенням того чи іншого питання, що призводить до вчинення корупційних дій. Адже застосування адміністративного розсуду надається спеціально уповноваженим суб'єктам, щоб діяти оперативно, самостійно, а не для порушення законності. На нашу думку, необхідно вдосконалювати законодавство щодо звернень громадян [3];

– вирішення дискусійного питання щодо процесу в адміністративному праві. На нашу думку процес в адміністративному праві повинний бути один – адміністративне судочинство. Не має сумніву позиція, що необхідно вдосконалювати адміністративно-процесуальну форму, її механізми, тобто вдосконалювати законодавство про адміністративне судочинство. Ми не підтримуємо думку тих вчених, які стверджують про універсальність цивільно-процесуальної форми, тобто що будь-який правовий спір можливо вирішити за рахунок цивільно-процесуальної форми. Їх думка протирічить поділу права на публічне і приватне, конституційним принципам поділу влади, поглядам про наявність суб'єктивних публічних прав людини і громадянина, взаємовідносин між суб'єктами владних повноважень і громадянами. Але на нашу думку, пробілом є відсутність в Україні закону «Про

адміністративні процедури». Прийняття ж закону про адміністративну процедуру дозволить: забезпечити право особи бути вислуханою перед прийняттям несприятливого адміністративного акта; запровадити категорію «заінтересовані особи» в адміністративній процедурі та виписати механізми захисту прав та законних інтересів цієї особи; визначити особливості адміністративного провадження у справах з великою кількістю осіб; встановити обов'язок адміністративних органів мотивувати свої рішення та зазначати порядок їх оскарження (це забезпечить законність схвалюваних рішень, покращить умови правового захисту громадян і бізнесу); встановити правила щодо неупередженості посадових осіб адміністративних органів та порядку їх відводу/самовідводу; встановити правило «мовчазної згоди» при отриманні погоджень і висновків від інших адміністративних органів ; встановити правило про набрання чинності адміністративним актом з моменту доведення його до відома особи (осіб) і визначення порядку такого доведення; створити умови для ефективного оскарження адміністративних актів в адміністративному порядку (цей механізм поверне довіру населення до досудових механізмів оскарження, зніме проблему перевантаженості адміністративних судів); врегулювати питання відкликання (визнання недійсними) адміністративних актів (це дозволить захистити як публічні інтереси – в разі потреби у відкликанні чинних рішень адміністративних органів, так і приватних осіб – від свавілля цих органів); врегулювати питання примусового виконання адміністративних актів (насамперед, для ефективної діяльності публічної адміністрації) [1].

– модернізація адміністративно-правового регулювання надання державних послуг в електронній формі. Законодавство надає можливість отримання послуг в електронній формі, але сучасні інформаційні ресурси не можуть забезпечити такою послугою в повному обсязі, причиною є проблеми в діяльності суб'єктів владних повноважень. На нашу думку вдосконалення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» і прийняття єдиного регламенту щодо надання таких послуг суб'єктами владних повноважень сприяло б вирішенню такої проблеми.

Література:

1. Адміністративне процесуальне право: навч. посібник. за ред. Т. П. Мінки. Х. : Право, 2013. 350 с.
2. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2013. 208 с.
3. Адміністративна відповідальність в Україні : навчальний посібник за заг. ред. В. М. Бесчастного. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України,

Тарановська Альона Олегівна

аспірантка кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ РЕЛІГІЇ ТА ПРАВА В ІУДЕЙСЬКІЙ РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Тісний взаємозв'язок притаманний релігії та праву у будь-якій правовій системі, незважаючи на їх різні функціональні цілі. Проте особливого характеру набуває співвідношення релігії та права у межах релігійно-правової системи. На юридичній мапі світу найбільш досліджуваною серед науковців-компаративістів є ісламська (мусульманська) релігійно-правова система, на відміну від самобутньої та найдавнішої - іудейської релігійно-правової системи, інтерес до якої на сьогодні зростає у науковому колі вітчизняних правників.

Загальновідомо, що фундаментальною ознакою релігійно-правової системи є релігійна доктрина як ціннісно-нормативна система, що має на меті врегулювати визначене коло суспільних відносин між вірянами. Іудаїзм, як основа іудейської релігійно-правової системи, це найдавніша авраамічна монотеїстична та мононаціональна релігія світу. Видатний дослідник юдаїки Елон Менахем зазначав, що іудейська релігійна доктрина є частиною єврейського народу, його національним надбанням та культурною спадщиною.

Досить поширеною у науковій літературі є думка, що іудейська релігійно-правова система – це стародавнє релігійне право, що на теперішній час діє виключно на території Ізраїлю та/або регулює обмежене коло відносин між віруючими, переважно представниками ортодоксальної течії іудаїзму. Проте не можна нівелювати всеохоплюючий вплив іудейської релігійної доктрини на соціальне світське життя ізраїльтян та іудеїв, що мешкають в інших країнах. Крім того, варто зазначити, що іудаїзм як релігійне вчення породило дві наступні світові релігії – християнство та іслам. Основоположні віровчення іудаїзму, зокрема мова йде про декалог Мойсея та інші етично-моральні приписи, що містяться в священних писаннях, дали поштовх для формулювання правових норм, метою останніх є розв'язання практичних суспільних конфліктів, тоді як релігійні норми спрямовані на досягнення глобальних моральних цілей.

Визначальним щодо співвідношення релігії та права в іудейській релігійно-правовій системі виступає єдність першоджерела права та

релігії – Божественного одкровення, волі Всевишнього, що загалом є типовим для правових систем з релігійною домінантою.

Іудейська релігійно-правова система більше двох тисячоліть функціонувала в умовах бездержавності, надзвичайним є той факт, що не зважаючи на це, вона збереглася до сьогодні. Секрет полягає в наявності судової та адміністративної автономії єврейських общин в різних країнах мешкання. [2, с.51]

Доцільно зазначити, що до поняття «іудейська» релігійно-правова система в наукових працях досить поширено вживається синонім «єврейська», що пояснюється мононаціональним характером зазначеної релігійно-правової системи. [3, с.87] Іудейська релігійно-правова та єврейська релігійно-правова система є тотожними категоріями, оскільки іудаїзм та «єврейство» є беззаперечно нерозривними.

Крім того, також зустрічається постбіблійний термін «Галаха» (у перекладі з івриту – «ходити») у значенні системи правил, що врегульовує всі сфери життя євреїв: побут, молитви, трудові і сімейні відносини, торгівля, порядок судового розгляду спорів тощо; та думки, слова, роздуми. [1, с.20]

До джерел Галахи, окрім священних текстів Танаху (Тора, Нев'їм, Ктув'їм), належить: Талмуд; найвідоміші книги, що його тлумачать, а саме «Мішне Тора» Маймоніда, «Шулхан Арух» Йосефа Каро, та інші коментарі, новели, відкриття. Унікальною особливістю Галахи є її постійний розвиток, обумовлений зміною соціально-економічних, політичних, культурних та ін. умов життя єврейського народу.

Отже, фундаментальною складовою Галахи є релігійні норми, спрямовані на врегулювання суспільних відносин віруючих іудеїв, що постійно переосмислюються рабинами відповідно до реальної дійсності буття та згодом втілюються у суто практичні правові приписи, які є актуальними для сучасників.

Література:

1.Каневский А.А. Место Галахи (иудейского) права в национальных системах правового регулирования: дис. ... канд.юр.наук.: 12.00.01. Институт государства и права РАН. Москва, 2015. 184 с.

2.Лук'янов Д.В. Загальна характеристика іудейського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип.22. Част.1. Том 1. 2013. С. 50-52.

3.Рожко В.В. Особливості іудейського (єврейського) права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ України*. №4. 2014. С.84-97.

Тицька Яна Олександрівна
директорка Інституту права, економіки та міжнародних відносин
Міжнародного гуманітарного університету,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ПРАВО НА НАУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Система універсальних та регіональних стандартів у сфері прав людини перебуває у стані постійного розвитку та удосконалення. При цьому право особи на здійснення наукової діяльності хоча й має об'єктивні ознаки природного права, має поки обмежений рівень конвенційного закріплення механізмів власного захисту та реалізації та відповідного науково-доктринального забезпечення.

Водночас визнання такого права на універсальному рівні варто констатувати у Загальній декларації прав людини 1948 р., стаття 27 якої гарантує кожній людині право брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами за другою частиною цієї статті кожній людині гарантується право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є [1]. Отже Загальна декларація ув'язала у ст. 27 права наукової діяльності із авторськими правами, а також віднесла ці питання до сфери культурних прав людини.

Вказана норма Загальної декларації отримала своє подовження у ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., за ч. 1 якої держави ООН, які приєдналися до пакту, гарантують право кожній людині на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування а також на користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими працями, автором яких вона є.

При цьому у ч. 2 цієї статті Пакту відзначено, що заходи, яких повинні вживати держави-учасниці цього Пакту для повного здійснення цього права, включають ті, які є необхідними для охорони, розвитку і поширення досягнень науки та культури, а у ч. 3 вказаного документу додається, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу, безумовно необхідну для наукових досліджень і творчої діяльності. Крім того згідно ч. 4 цього Пакту держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають користь, що її дають заохочення і розвиток міжнародних контактів та співробітництва в науковій і культурній галузях.

Таким чином системний аналіз зазначених норм Пакту дозволяє стверджувати про їх виведення саме у розвиток ст. 27 Загальної декларації

прав людини, та віднесення їх авторами Пакту знов-таки до культурних прав. При цьому обсяг прав у сфері наукової діяльності, гарантований Пактом не окреслюється ним як вичерпний та ув'язується не тільки з культурними правами та з авторськими правами, а також із правом на користування результатами наукових досягнень, а отже із правом на прогрес. Таким чином відповідне розуміння природи права на наукову діяльність у Пакті (як раніше у Загальній декларації) є спорідненим із концептом сталого розвитку та відповідно права на сталий розвиток, закріпленого у наступних документах ООН.

Крім цього у Пакті визначено складові права на наукову діяльність, які визначають зміст відповідних обов'язків держави та міжнародної спільноти з його забезпечення. Ці обов'язки таким чином охоплюють охорону, розвиток та поширення досягнень науки а отже зумовлюють право особи, що займається науковою діяльністю вимагати на відповідне ставлення до власних досягнень з боку держави та суспільства.

Також Пакт окремо гарантує свободу наукових досліджень і творчої діяльності яку виділяє у спеціальну гуманістичну цінність. При цьому примітно що така свобода виокремлюється, прикладом від свободи поглядів, гарантованій у ст. 19 Міжнародного пакту про політичні та громадянські права 1966 р., за якою кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів та на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [2].

Примітно, що за ч. 3 ст. 19 Пакту про політичні та громадянські права користування правами на дотримання та вільне вираження поглядів накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність та може бути пов'язаним з обмеженнями, які мають встановлюватися законом та бути необхідними виключно для поважання прав і репутації інших осіб; або для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення. Також обмеження цього права можливі за вказаними у ч. 1 ст. 4 цього Пакту умовами надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою. Водночас подібних обмежень щодо свободи наукової творчості Пакті про економічні, соціальні і культурні права не встановлює.

Водночас обидві ці пакти містять однакову ч. 1 ст. 5 за якою ніщо в них не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення яких-небудь прав чи свобод, визнаних у пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в пакті. Ця загальна вимога неприпустимості зловживання правами

безперечно поширюється й на право наукової творчості, так саме як й спеціальне обмеження у ст. 4 Пакту про економічні, соціальні і культурні права, за якою держави-учасниці визнають, що відносно користування тими правами, що їх та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, дана держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві [3].

Зазначені особливості закріплення права на наукові дослідження в універсальних договірних джерелах потребують на окремі наукові дослідження.

Література:

1. Загальна декларація прав людини 1948 р.; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

Хрідочкін Андрій Вікторович

професор кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»,
доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СФЕРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Об'єктивна сторона складів адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 51-2, 107-1, 156-3 (у частині, що стосується об'єктів інтелектуальної власності), 164-3, 164-6, 164-7, 164-8, 164-9 та 164-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), являє собою сукупність ознак, що характеризують порушення прав інтелектуальної власності як зовні виражену поведінку. З практичної точки зору важливість дослідження об'єктивної сторони вищезазначених адміністративних правопорушень пояснюється тим, що від точного встановлення її елементів залежить правильна кваліфікація цих протиправних діянь, а відповідно і рівень дотримання законності у сфері інтелектуальної власності.

Об'єктивну сторону науковці розуміють як систему передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, що характеризують зовнішню сторону адміністративного правопорушення. Зокрема, протиправне діяння в ст. 51-2 КУпАП визначене як «незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності» [1]. Із наведеного зрозуміло, що аналізоване нами діяння є збірним проступком, а його склад сформовано з порушень заборон, приписів, вимог, що містяться в інших нормативно-правових актах, на які посилається ця стаття. Саме тому виникає необхідність ретельного аналізу всіх обставин об'єктивної сторони.

У КУпАП протиправні діяння у сфері інтелектуальної власності визначені як «порушення прав» (ст. 51-2), «порушення встановлених законодавством вимог» (ст. 156-3), «недобросовісна конкуренція» (ст. 164-3), «порушення умов» (ст. 164-7), «незаконне розповсюдження» (ст. 164-9), «порушення законодавства» (ст. 164-13). Аналіз диспозицій зазначених статей, переконує, що адміністративні правопорушення можуть бути вчинені шляхом дії, але, оскільки формулювання «інше умисне порушення» (ст. 51-2) містить невичерпний перелік діянь, то постає питання про можливість вчинення цих правопорушень і шляхом бездіяльності.

У диспозиціях статей, що досліджуються, вітчизняний законодавець, використовуючи поняття «незаконне використання», а також незаконні «демонстрування», «розповсюдження» тощо, розкриває їх зміст без наведення повного або навіть часткового переліку тих протиправних дій, які слід вважати протиправними. Для з'ясування ж зазначеного у наведених статтях КУпАП змісту понять, що характеризують протиправні діяння слід обов'язково звертатись до відповідних спеціальних законів, положення яких взагалі забороняють використання певних об'єктів інтелектуальної власності або дозволяють їх використання лише за наявності певних підстав. При цьому необхідно враховувати, що для кожної групи об'єктів інтелектуальної власності законодавцем закріплено відповідні види порушень. Так, способи порушення прав на результати літературно-мистецької діяльності зазначені у законах «Про авторське право і суміжні права» та «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних». Щодо результатів науково-технічної творчості, то можливі порушення прав на них зафіксовані у законах «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про племінну справу у тваринництві». Способи ж незаконного використання

результатів індивідуалізації товарів (послуг) та їх виробників регулюються законами України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та «Про охорону прав на зазначення походження товару».

Необхідно також зазначити, що для кожної окремої групи об'єктів інтелектуальної власності законодавцем закріплено відповідні види порушень. Типовими порушеннями авторського права та суміжних прав є: вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права та (або) суміжні права; піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав; плагіат; ввезення на митну територію України без дозволу осіб, яким належить авторське право та (або) суміжні права, екземплярів творів (зокрема комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення; вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав; будь-які дії, свідомо спрямовані на обхід технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, поширення, ввезення з метою поширення і застосування засобів для такого обходу; підроблення, змінення або вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління; розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою поширення, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, із яких без дозволів суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучено або змінено інформацію про управління правами, зокрема в електронній формі [2, с. 87].

Порушенням прав інтелектуальної власності на результати науково-технічної творчості вважається, наприклад, розголошення без згоди автора або заявника суті винаходу, корисної моделі або промислового зразка до офіційної публікації відомостей про них.

Незаконним же використанням торговельної марки (знака для товарів і послуг) визнається несанкціоноване виготовлення, застосування, ввезення, пропонування його до продажу, продаж, інше введення до цивільного обігу або зберігання з цією метою торговельної марки (знака для товарів та послуг), або визначення схожого з ним аж до змішування однорідних товарів. Правопорушенням вважатиметься і використання без згоди власника як самих зазначених зображень, так і схожих з ними зображень, якщо останні використовуються для товарів, однорідних з тими, для яких призначене зображення [3, с. 52].

Відповідно до конструкції об'єктивної сторони правопорушень у сфері інтелектуальної власності адміністративна відповідальність за ці правопорушення настає також у разі будь-яких інших умисних порушень права інтелектуальної власності. Законодавець не надав визначення

терміна «інше умисне порушення» і тому це формулювання має бланкетний характер. Вважаємо, що такий варіант закріплення об'єктивної сторони має як переваги, так і недоліки, оскільки передбачити заздалегідь вичерпний перелік протиправних дій не завжди вдається, і у разі вчинення дій, не зазначених раніше, необхідно повсякденно вносити доповнення до відповідних законів. Позитивним же є те, що таке формулювання дозволяє зберегти незмінними матеріальні норми, які передбачають адміністративну відповідальність. Але водночас невизначеність формулювання «інше умисне порушення» на практиці завдає труднощів, оскільки під час кваліфікації будь-якої протиправної дії необхідно звертатися до спеціального закону, яким врегульовано правовідносини у сфері захисту конкретного об'єкта інтелектуальної власності.

Наведене, а також аналіз відповідних статей спеціальних законів щодо захисту права інтелектуальної власності дозволяє дійти висновку, що об'єктивна сторона складів адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 51-2, 107-1, 156-3 (у частині, що стосується об'єктів інтелектуальної власності), 164-3, 164-6, 164-7, 164-8, 164-9 та 164-13 КУпАП, не обмежуються зазначеними в законі діями, а мають сприйматися у більш широкому розумінні, що обумовлює певні труднощі в їх практичному застосуванні. Законодавець залишив відкритим перелік можливих порушень прав інтелектуальної власності, що дозволяє застосовувати ці статті за різних фактичних обставин вчинення адміністративних правопорушень. Очевидно також, що на практиці порушення права інтелектуальної власності на різні об'єкти має різні економічні, соціальні та правові наслідки, у зв'язку з чим і ступінь їх суспільної шкідливості є різною [4, с. 74]. Виходячи з цього, виникає необхідність диференціації адміністративної відповідальності залежно від об'єкта (або групи об'єктів) інтелектуальної власності.

Таким чином, наведені міркування та аналіз відповідних статей спеціальних законів про інтелектуальну власність дозволяють дійти висновку, що об'єктивна сторона адміністративного правопорушення у сфері інтелектуальної власності не обмежена зазначеними у законі діями, а має сприйматися у більш широкому розумінні, що обумовлює певні труднощі в її практичному застосуванні. А подальші дослідження щодо адміністративно-правової охорони інтелектуальної власності слід спрямувати на законодавче закріплення диференціації адміністративної відповідальності за порушення права інтелектуальної власності.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
2. Криволапов Б.М., Тесленко Н.В. Порухення авторського права як актуальна проблема для України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 124(1). С. 85-93.
3. Коваленко Т.В. Торговельна марка та авторське право. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 4. С. 51–58.
4. Хрідочкін А.В. Об'єктивні ознаки складу адміністративного правопорушення у сфері інтелектуальної власності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2018. Випуск 31. С. 73-76.

Шульга Андрій Олександрович

доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Хайлова Тетяна Володимирівна

доцентка кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка наук з державного управління, доцентка

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ТА ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА

Статтею 63 Конституції України, п.11 ч.1. ст. 7, ч. 8 ст.224 КПК України свідкам, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим і іншим учасникам кримінального провадження гарантовано свободу від самовикриття, та викриття у вчиненні будь-якого злочину членів своєї сім'ї та близьких родичів. Особливого значення ці права набувають під час захисту прав підозрюваних, обвинувачених в ході розгляду кримінальних проваджень в суді, адже це обумовлюється засадами кримінального процесу. Тому дане питання для захисника має бути основним при з'ясуванні причин, які стали причиною процесуального переслідування відносно підзахисного особливо коли це стосується допиту [1, с.102].

Допит є однією з найпоширеніших слідчих дій і проводиться насамперед з метою отримання інформації від допитуваної особи. Тому право цієї особи на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи

близьких родичів (яке надає суб'єктам кримінально-процесуальної діяльності можливість відмовитись від повідомлення слідчому або іншій особі, що проводить слідство чи суду інформації щодо себе, членів своєї сім'ї або своїх близьких родичів), є предметом протистояння двох сторін - обвинувачення та захисту. Так, вирішивши допитати, наприклад свідка, суб'єкт доказування викликає його повісткою або іншим встановленим законом засобом для проведення допиту. А безпідставне (на погляд суб'єкта доказування) неприбуття такої особи за викликом відповідної особи дає право слідчому застосувати до свідка будь-який захід процесуального примусу, наприклад, привід (ст. 140 КПК). Але, в цьому випадку суб'єкт доказування не враховує конституційного принципу свободи від самовикриття тощо, або просто ігнорує його. Наприклад коли слідчі у бланках повісток про виклик на допит свідків тощо не ознайомлюють зацікавлену особу з правами передбаченими ст.224 КПК ст. 63 Конституції України. Отже, можна зробити висновок, що суб'єкт доказування в цьому разі не є гарантом дотримання конституційних прав і свобод громадян. На практиці це є підставою щодо принесення скарг з боку захисників або учасників кримінального провадження, які мають у справ власну зацікавленість. Отже в цьому випадку особливого значення набуває роль захисника. Адже, захисник виконуючи свій обов'язок, повинен вимагати від суб'єкта доказування, разом із викликом свідка чи потерпілого по справі поінформувати їх і про положення норм ст.224 КПК ст. 63 Конституції України.

Така пропозиція не є голосливою, і вже розглядається вітчизняними науковцями, наприклад Р. Бараннік також зазначає про існування у кримінальному судочинстві України цієї проблеми. При цьому автор стверджує, що ознайомлення свідків і потерпілих з конституційним принципом свободи від самовикриття тощо, та аналогічними правами передбаченими КПК України здійснюється дізнавачем, слідчим або суддею безпосередньо перед проведенням допиту. Далі автор зазначає, що пред'явленню для впізнання, слідчому експерименту, одночасному допиту двох та більше осіб (очній ставці) яким завжди передує допит особи, завжди повинно передувати ознайомлення із правом користуватися свободою від самовикриття та викриття членів родини і близьких родичів. А саме автор справедливо стверджує, що припустимо, у результаті впізнання слідчий може використати необізнаність учасника слідчої дії у своїх правах (зокрема, відсутність поінформування про принцип свободи від самовикриття) і отримати інформацію, яка б могла і не повідомлятися йому учасником слідчої дії в рамках використання права на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів. Отже, на думку автора дія конституційного принципу свободи від самовикриття, повинна поширюватися і на таку слідчу дію, як пред'явлення для впізнання [2, с.

127]. До речі, точка зору Р. Баранніка має сенс, адже у випадку виявлення факту близьких родинних зв'язків особи, яка впізнає з одним із співучасників, який приймав участь у вчиненні злочину разом з тим кого впізнають, особа, яка впізнає може відмовитись від впізнання, користуючись зазначеним принципом.

Таким чином із вищесказаного випливає, що роль захисника у кримінальному провадженні значно зростає, бо він отримує можливість впливати не тільки на процес додержання законних прав підозрюваних, обвинувачених та підсудних але і сприяти їх захисту в ході допитів свідків та потерпілих.

На закінчення можна стверджувати, що: по-перше, захисник здійснюючи процесуальний захист повинен звертати увагу і на стан додержання органами, які ведуть розслідування чи здійснюють кримінальне провадження, принципу свободи від самовикриття, викриття членів родини та близьких родичів не тільки підозрюваних, обвинувачених та підсудних, але і потерпілих та свідків. Для цього, захисникові потрібно вимагати від суб'єкта доказування, в кожному разі перед викликом свідків чи потерпілих на допит, приймати заходів щодо їх ознайомлення з положеннями, як ст. 63 Конституції, так і п.11 ч.1. ст. 7, ч. 8 ст.224 КПК України свідкам, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим і іншим учасникам кримінального провадження гарантовано свободу від самовикриття, та викриття у вчиненні будь-якого злочину членів своєї сім'ї та близьких родичів; по-друге, пропонується внести до ст.ст. 228 та 229 КПК України (пред'явлення особи та речей для впізнання) доповнення, які б регламентували проведення цих слідчих дій тільки після того, як її учасникам будуть роз'яснені положення ст. 63 Конституції України, п.11 ч.1. ст. 7, ч. 8 ст.224 КПК України свідкам, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим і іншим учасникам кримінального провадження гарантовано свободу від самовикриття, та викриття у вчиненні будь-якого злочину членів своєї сім'ї та близьких родичів; по-третє, використання зазначених нами пропозицій має значно підвищити роль захисника у захисту конституційних прав учасників кримінального судочинства по кожній конкретній кримінальній справі.

Література:

1. Бараннік Р.В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України. Дис. канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2003. С. 235.
2. Бараннік Р.В. Дотримання принципу свободи від самовикриття під час провадження слідчих дій. Право України. 2004. №7. С.125-128

ПАНЕЛЬ 4 ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Абрамянц Аревік Валерійвна
експертка аналітичного відділу підготовки прокурорів
Тренінгового центру прокурорів України

ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Забезпечення права на оскарження судового рішення, є однією з основних засад судочинства, гарантованих Конституцією України, та передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що право на доступ до суду, закріплене у ст. 6 Конвенції, не є абсолютним. Воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки вимагає за своєю природою державного регулювання. Держави-учасниці користуються у цьому питанні певною свободою розсуду.

Аналізуючи судову практику щодо реалізації загальної засади кримінального провадження – забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, яка закріплена у п. 17 ч. 1 ст. 7 та ст. 24 КПК України виявлено, що у практиці оскарження судових рішень зустрічаються непоодинокі випадки неоднакового застосування та неправильного тлумачення норм кримінального процесуального права.

Враховуючи викладене, є необхідність у формуванні науково-практичних підходів щодо детального тлумачення основних аспектів та єдиного застосування норм кримінального процесуального законодавства при оскарженні судових рішень у кримінальному провадженні.

Інституту оскарження судових рішень у кримінальному провадженні присвячено ряд наукових досліджень та вказану проблематику розглядали у своїх працях видатні науковці В.Т. Маляренко, О.С. Ткачук, І.В. Вернидубов, Ю.М. Грошевий, та інші автори. Продовження дослідження у даній сфері обумовлено необхідністю детального вивчення питання щодо судових рішень, які можуть бути оскарженні в апеляційному порядку.

Мета апеляційного оскарження полягає у забезпеченні реалізації конституційних гарантій, передбачених статтею 55 Основного Закону – права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У Кримінальному процесуальному кодексі це право визначено як складова загальних засад кримінального провадження – забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (стаття 24 КПК України).

Видатний науковець В.Я. Тацій зазначив, що сферами докладання зусиль кримінально-процесуальної науки є удосконалення системи перегляду судових рішень та виправлення судових помилок, запровадження правозахисних механізмів, за допомогою яких учасники кримінального процесу могли б ефективно відстоювати законні інтереси [1].

Кримінальним процесуальним законодавством чітко регламентовано, які саме судові рішення у кримінальному провадженні підлягають перегляду вищими судами – апеляційної та касаційної інстанцій.

В апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили (ст. 392 КПК України), а саме:

- вироки, з урахуванням обмежень, визначених ст. 394 КПК України;

- ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру;

- інші ухвали у випадках, передбачених КПК України.

Разом з тим, кримінальне процесуальне законодавство містить деякі обмеження щодо оскарження судового рішення суду першої інстанції, з підстав заперечення обставин, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК України (ч. 2 ст. 394 КПК України).

Вирішуючи питання щодо можливості оскарження вироку суду у кримінальному провадженні, в якому проведено спрощений порядок дослідження доказів, слід мати на увазі, що поняття «обставин», які ніким не оспорювалися під час судового розгляду, має неоднозначне тлумачення.

Аналіз судової практики свідчить що, це поняття в контексті ч. 3 ст. 349, ч. 2 ст. 394 КПК України, здебільшого зводиться до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) та включають в себе кримінально-правову кваліфікацію правопорушення. Натомість Європейський суд з прав людини визнав зазначену позицію такою, що прямо суперечить тлумаченню відповідних положень законодавства, згідно з якими поняття «обставини», використане під час відповідного провадження на національному рівні,

поширюється лише на фактичні обставини справи та не містить їхньої кримінально-правової кваліфікації.

На думку ЄСПЛ, національне законодавство, зокрема ч. 2 ст. 394 КПК України, встановлює обмеження щодо можливості апеляційного оскарження судового рішення, лише з підстав заперечення обставин, які ніким не оспоровалися та дослідження яких суд визнав недоцільним. Право на оскарження рішення суду з підстав неправильної кваліфікації дій КПК України не обмежується. Тобто, норми КПК України не містять обмежень щодо оскарження в апеляційному та касаційному порядкух кримінально-правової кваліфікації дій, зокрема й у тих кримінальних провадженнях, у яких під час судового розгляду суд першої інстанції застосував ч. 3 ст. 349 КПК України і визнав недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоровалися [2], [3].

Таким чином, враховуючи викладене, слід зробити висновок, що проведення під час судового розгляду кримінального провадження спрощеного порядку дослідження доказів не позбавляє суб'єктів оскарження права звернутися до вищого суду з апеляційною та касаційною скаргами щодо оскарження кримінально-правової кваліфікації правопорушення.

Література:

1. Тацій В.Я. Українська держава і право на початку XXI століття. Право України. 2010. № 1. С. 12.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 лютого 2018 року №756/5578/15-к URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72489783>.
3. Рішення ЄСПЛ «Ростовцев проти України» від 25 липня 2017 №2728/16 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c55.

Біла-Тюріна Юлія Зиновіївна

доцентка кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидатка юридичних наук, доцентка

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗА УЧАСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЕРВІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Закріплення демократичних правових стандартів взаємовідносин людини та держави в особі її органів потребує реформування адміністративно-правових відносин з метою створення реального механізму забезпечення реалізації прав, свобод і законних

інтересів фізичних та юридичних осіб, що втілюватиметься у повсякденне життя під час адміністративно-правових відносин, у тому числі й за участю органів поліції.

У науці адміністративного права існує позиція, відповідно до якої адміністративно-правові відносини, що виникають у сфері діяльності органів поліції, розглядають у контексті двох видів відносин – управлінських і адміністративно-правових. При цьому, управлінські відносини опосередковуються не тільки адміністративним, а й іншими галузями права. Відносини щодо надання послуг органами Національної поліції виникають у процесі їх взаємодії як складової органів виконавчої влади та фізичних і юридичних осіб, громади та суспільства в цілому стосовно певних об'єктів, тобто соціальних благ, що задовольняють інтереси й потреби людей.

Новелою прийняття в 2015 році Закону України «Про Національну поліцію» [1] стало абсолютно нове значення правового статусу поліції як центрального органу виконавчої влади, основне завдання якого – надання поліцейських послуг. У зв'язку з чим, в статті 13 Закону дається чітке визначення системи поліції, яку складають: 1) центральний орган управління поліцією; 2) територіальні органи поліції [1].

До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно об'єднані структурні підрозділи, які забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань. У свою чергу, виконання практичних функцій, які стоять перед поліцією, як сервісної служби, безпосередньо покладається на територіальні органи поліції. Саме від їх ефективної поліцейської діяльності, від налагодженості інформаційної взаємодії між підрозділами всередині системи залежить нормальний стан забезпечення публічної безпеки та порядку в регіонах, і найголовніше – підтримка і загальну довіру населення до поліції в цілому.

Національна поліція України є одним з основних суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають в різних галузях і сферах державного управління, а особливо в сфері охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Це і закономірно, оскільки сенс діяльності органів внутрішніх справ (поліції) – захист життя, здоров'я, гідності, прав і свобод особистості, охорона власності, громадських і державних інститутів від протиправних посягань. У процесі здійснення адміністративної діяльності органи Національної поліції України: забезпечують безпеку особистості, попереджають і припиняють злочини та адміністративні

правопорушення; виявляють і розкривають злочини, охороняють громадський порядок і забезпечують громадську безпеку; захищають приватну, державну, муніципальну та інші форми власності, надають допомогу фізичним і юридичним особам у захисті їх прав та законних інтересів.

До складу адміністративно-правових відносин В. В. Коваленко відносить, зокрема, такі: юридичну основу, юридичні факти, дії, суб'єкти, об'єкт [2]. Для адміністративно-правових відносин характерне різноманіття суб'єктів. Це обумовлено тим, що суспільні відносини, що виникають у сфері державного забезпечення громадського порядку, громадської безпеки та громадського благоустрою, утворюють таку мережу, яка охоплює фактично все суспільство. Суб'єктами цих правовідносин можуть бути органи поліції, громадяни, приватні охоронні і детективні структури, підприємства та установи незалежно від форм власності. В цілому система суб'єктів адміністративно-правових відносин складніша системи суб'єктів будь-якої іншої підгалузі адміністративного права.

Також варто зупинитися на суб'єктах адміністративно-правових відносин, які виникають саме в ході надання послуг: суб'єкти надання послуг – органи Національної поліції та суб'єкти – набувачі послуг, якими як правило, є конкретні учасники вказаних відносин, зокрема юридичні та фізичні особи, наділені правами та обов'язками. Водночас, специфічною ознакою не персоніфікованих послуг Національної поліції є відсутність індивідуалізованого суб'єкта – набувача послуги. Його роль виконує суб'єкт узагальнений: громада або суспільство. Зважаючи на те, що серед завдань Національної поліції є також і охорона інтересів держави, вона також може бути визнана не персоніфікованим суб'єктом адміністративно-правових відносин з надання послуг Національною поліцією.

У контексті розгляду структури адміністративно-правових відносин окремої уваги потребує такий невід'ємний елемент цих відносин, як об'єкт, під яким розуміють те, заради чого виникають, розвиваються і припиняються адміністративно-правові відносини. Адміністративно-правові відносини виникають стосовно певних об'єктів, тобто соціальних благ, що задовольняють інтереси й потреби людей, і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки, їх поділяють на матеріальні, духовні блага, дії суб'єктів правовідносин, результат їхньої діяльності [3, с. 25].

Об'єктом базового рівня адміністративно-правових відносин із надання послуг Національною поліцією, як впливає зі змісту Закону України «Про Національну поліцію» [1], є публічна безпека і

порядок. У персоніфікованих відносинах виокремлюються конкретизовані об'єкти відносин: власність, життя і здоров'я людини, інформація тощо.

Окрім матеріальних відносин, під час надання послуг поліцією, виникають адміністративно-процесуальні відносини, що, на думку І. М. Шопіної, є відносинами, які складаються у зв'язку з рішенням індивідуально-конкретних справ і регулюються адміністративно-процесуальними нормами [4, с. 45]. Наприклад, адміністративно-процесуальними є відносини, пов'язані з вирішенням заяв і скарг суб'єктів звернення на дії осіб, уповноважених надавати адміністративні послуги.

Зв'язок матеріальних і процесуальних адміністративно-правових відносин полягає в тому, що матеріальні відносини реалізуються за допомогою процесуальних. Матеріальні норми, як доцільно підкреслює І. М. Шопіна, мають своїм головним призначенням регулювання соціальних зв'язків з точки зору їх змісту, а процесуальні – забезпечення реалізації матеріально-правового змісту в найбільш раціональній формі [5, с. 19].

Підводячи підсумок, слід акцентувати увагу на тому, що сервісна природа діяльності Національної поліції вимагає розгляду надання нею послуг виключно в контексті правових відносин, більшість із яких є адміністративними. Обов'язковими суб'єктами адміністративно-правових відносин з надання послуг Національною поліцією є:

1) суб'єкт надання послуги – органи, структурні підрозділи, посадові особи Національної поліції;

2) суб'єкт-набувач послуги – суспільство, громада.

Для окремих послуг, що надаються Національною поліцією, є характерним ускладнення суб'єктного складу, а саме:

а) наявність суб'єкта звернення;

б) залучення структури-посередника;

в) наявність відокремлених суб'єктних структур при формуванні додаткових рівнів правовідносин (особи, щодо яких вживаються превентивні або примусові поліцейські заходи; особи, представники зацікавлених осіб, що сприяють здійсненню провадження, тощо).

У відносинах із надання неперсоніфікованих послуг права і обов'язки Національної поліції визначено на рівні Закону, тоді як права і обов'язки набувача послуги опосередковано впливають із змісту норм, що встановлюють завдання Національної поліції. Суспільство або громада – набувачі послуг мають право на: отримання якісних послуг, їх періодичну оцінку, інформацію про стан

реалізації послуг та імовірні загрози; а також обов'язки дотримуватися вимог законодавства, сприяти реалізації повноважень Національної поліції, інформувати про наявні або можливі порушення.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. Офіційний вісник України. 2015. № 63. Ст. 2075.
2. Коваленко В. В. Курс адміністративного права України: підручник / В. В. Коваленко. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
3. Олійник А. Ю. Основи історії і теорії держави та права [Текст]: навчальний посібник / А. Ю. Олійник; Національна академія внутрішніх справ МВС України. К.: ЦУЛ, 2015. 200 с.
4. Шопіна І. М. Адміністративно-правове регулювання органами внутрішніх справ України: монографія. Київ, 2011. 426 с.
5. Шопіна І. М. Управлінські та адміністративні відносини: проблеми взаємозв'язку. Наука і правоохорона. 2014. № 2. С. 16-20.

Бойчук Олекса Михайлович

здобувач вищої освіти Національної академії
Служби безпеки України

Печериця Сергій Вікторович

професор кафедри Національної академії Служби безпеки
України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
полковник (науковий керівник)

ПРАВОВА ПРОТИДІЯ СЕПАРАТИСТСЬКИМ РУХАМ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку суспільства та міжнародних відносин, все більшої «популярності» набувають гібридні війни як метод лобіювання та прощтовхування інтересів однієї держави в іншій. Гібридна війна є ефективним засобом, який дозволяє країні-агресору, нібито не порушуючи норми міжнародного права, насаджувати власну політику в конкретному геополітичному регіоні. .

Наразі, щодо України здійснюються заходи гібридної війни, яка характеризується в застосуванні конвенційної, кібер та інформаційної зброї, а також тероризму. Вживаються заходи по роздмухуванні сепаратистських настроїв та течій. Саме сепаратизм є однією з основних стовпів, на які опирається Росія під час ведення війни проти нашої держави.

Варто зазначити, що на території України проживає близько 130 етнічних груп відповідно до Всеукраїнського перепису населення 2001

року. Їхньою характерною рисою є компактне проживання етнічними спільнотами поблизу прикордонних районів України, що створює умови для держав, які мають територіальні претензії, штучно загострювати міжнаціональні конфлікти, провокуючи цим сепаратистські та сепаратистські рухи. Яскравими прикладами такого слугують інспірування російського, румунського та угорського питань, які внаслідок впливовості координуючого центру можуть становити серйозну загрозу національним інтересам та безпеці України.

Проблема неефективного реагування Україною на інформаційну складову сепаратистської загрози багато в чому обумовлена невідповідністю профільного законодавства вимогам поточного стану. Передусім, Україна, підписавши низку міжнародних угод та конвенцій (подібних Конвенції про транскордонне мовлення), не мала реальної можливості обмежити повною мірою ретрансляцію ворожої пропаганди на своїй території. Більшість заходів, які сьогодні вживаються органами державної влади в інформаційній сфері, носять, переважно, обмежений характер, що подекуди вступає в протиріччя із європейськими підходами до концепції «свободи слова» [1, с.47].

У вересні 2020 року прийнято нову редакцію Стратегії національної безпеки України [2], яка спрямована на вдосконалення вже існуючої моделі та формування ефективної, сучасної системи забезпечення національної безпеки, спроможної захищати національні цінності та інтереси в умовах дії загроз нового типу та ненадійності зовнішніх гарантій безпеки України.

На цій основі відбулося підготовка і оновлення не менш важливих стратегічних і програмних документів держави. Стартувала розробка нової Стратегії кібербезпеки України, вдосконалюється Доктрина інформаційної безпеки України, та Стратегія інформаційної реінтеграції Донецької та Луганської областей та інші нормативно-правові акти з питань забезпечення національної безпеки.

У січні 2021 року прийнято нову редакцію Закону України «Про військово- цивільні адміністрації», якими є тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру (АТЦ) при СБУ для виконання повноважень місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення АТО [3].

Розглядаючи нормативні механізми з подолання сепаратизму в Україні варто також згадати законопроект «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на

території України (десепаратизацію)» [4]. Зазначений проект Закону України був у липні 2014 року внесений до профільного комітету Верховної Ради, був прийнятий за основу Постановою Верховної Ради від 22 липня 2014 року і наразі знаходиться на доопрацюванні.

Протягом останніх років до КК України було внесено низку змін, які спрямовані виключно на посилення кримінальної відповідальності за прояви сепаратизму. Так, санкція статті 109 КК України чотири рази зазнавала змін. До статті 110 КК України зміни вносились двічі. Однак, вказані зміни передбачали лише посилення покарання за вказані діяння.

Лише Законом № 1533-VII від 19.06.2014 було встановлено відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2) [5].

Говорячи про міжнародні документи, присвячені боротьбі з проросійським сепаратизмом в Україні, варто згадати, насамперед, резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Територіальна цілісність України» [6], а також резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи «Розвиток останніх подій в Україні» [7].

Таким чином, зазначені вище передумови, умови, причини створюють більш-менш сприятливий ґрунт для сепаратистських тенденцій і прагнень. Слід визнати, що сепаратизм ніколи не виникає на порожньому місці. Сам ґрунт для сепаратистських проявів створюється як уявними, так і реальними фактами порушення прав певних спільнот (етнічних, релігійних, регіональних), наприклад, в економіці, культурі, освіті, політиці. В цьому випадку інтелігенція отримує можливість узагальнювати і висловлювати в доступних населенню поняттях і образах невдоволення будь-якою несправедливістю, а також створювати усвідомлену єдність учасників сепаратистських рухів і формувати гасла, вимоги, програми цих рухів.

Загалом в основі законодавчої протидії сепаратизму знаходиться явище правової (насамперед кримінальної й адміністративної) та політичної відповідальності осіб, за дії чи бездіяльність, пов'язані із сепаратистською активністю. Те ж саме стосується і організацій (політичних партій і громадських організацій, економічних суб'єктів тощо), діяльність яких може бути припинена / обмежена, якщо у ній будуть підтверджені заходи, спрямовані на підтримку сепаратизму [8., с.11].

І.О. Кресіна зазначає, що «правові засоби боротьби з цим феноменом не є найчастіше заснованими державами в активній фазі протидії сепаратизму» [9, с. 352-359]. Правові механізми демонструють

свою дієвість та ефективність 1) на превентивній стадії - запобігання сепаратизму, а також в 2) умовах збереження за центральною владою та правоохоронними органами контролю територій, охоплених сепаратизмом.

Це також підтверджує досвід боротьби з сепаратизмом в Україні 2014 року. Зокрема, Генпрокуратура України визнала самопроголошені Донецьку Народну Республіку (ДНР) і Луганську Народну Республіку (ЛНР) терористичними організаціями. Однак, щоб припинити діяльність цих незаконних утворень в Україні, судового рішення не досить, доводиться фактично вести проти них війну - таку назву серед експертів отримала Антитерористична операція з огляду на кількість залученої техніки, зброї, військових і кількість загиблих.

Застосування правових механізмів, норм українського законодавства в регіонах, охоплених сепаратизмом, обмежене через відсутність або неможливість становлення контролю на окупованій території Криму та Сході України.

Саме тому щоб забезпечити повну та дієву правову протидію сепаратизму, Україні насамперед необхідно повернути підконтрольні сепаратистами та російським військовим контингентом регіонів, а в подальшій перспективі посилити покарання та правове переслідування осіб, які своєю дією чи бездіяльністю поширюють сецесійні рухи на території нашої держави.

Література:

1. Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2014. Випуск 26. С. 44-51.

2. Стратегія національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

3. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму: Закон України № 1533-VII від 19.06.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-18>

4. Про прийняття за основу проекту Закону України про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію): Постанова ВРУ № 1598-VII від 22.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1598-18>

5. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму: Закон

6. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Територіальна цілісність України», ухвалена 27 березня 2014 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mu14123>

7. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Розвиток останніх подій в Україні». URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-v-parye>.

8. Литвиненко К.О. Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні. автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 21.03.01. Київ, 2018. 20 с.

9. Кресіна І.О. Правові механізми запобігання та протидії сепаратизму в Україні. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 64. С. 352-359. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_64_52.

Ващенко Анастасія Володимирівна
здобувач вищої освіти

Донецького державного університету управління

Калініна Ірина Валеріївна

завідувачка кафедри спеціально-правових дисциплін Донецького державного університету управління,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в нашій країні, це закріплено у ст. 3 Конституції України. Також, відповідно до ст. 27 Конституції України, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. [1]. Крім того, законом громадянам надається не тільки право на самозахист, а і право затримати злочинця безпосередньо після вчинення злочину та доставити його відповідним органам влади. Для реалізації цього права у ст. 36 і ст. 38 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачене звільнення від відповідальності осіб, які діяли у рамках необхідної оборони або у разі затримання особи, що вчинила злочин [2].

Водночас чисельними є випадки, коли межі необхідної оборони перевищуються, а шкода, завдана при затриманні злочинця, явно перевищує шкоду від вчинення самого злочину.

Відповідальність за умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення передбачена ст.118 ККУ [3].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону», стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а і у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну [4].

Отже, особливості розслідування вбивств, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони, пов'язані саме з процесом необхідністю відмежування умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищенні заходів, необхідних з метою затримання правопорушника, від складів злочинів, що мають з ним спільні ознаки, що зумовлює певні труднощі, які виникають як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду. Проблеми у ході кваліфікації на практиці в значній мірі обумовлені тим, що складам зазначених правопорушень властива істотне схожість між собою.

При вчиненні умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, посягання, як правило, викликає раптову реакцію у вигляді оборонних дій, які своїм наслідком мають вбивство особи, яка здійснювала посягання. Отже, проміжок у часі між завданню шкоди потерпілому й оборонними діями у відповідь є мінімальним. Тому слід підкреслити, що відносна єдність місця, обстановки та часу вчинення суспільно небезпечного посягання у вигляді фізичного насильства та надмірного захисту від нього є особливістю, характерною для складу злочину, передбаченого ст. 118 КК України.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що санкція ст. 118 КК України цілком вірно відображає ступінь суспільної небезпеки, аналізованих складів злочинів, а суди застосовують покарання за ці злочини з дотриманням вимог кримінального законодавства. Але деякі моменти залишаються малодослідженими, оскільки в сучасних умовах має бути звернута першочергова увага саме на забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР
Ст. 3, 27.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.05.2021)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. – Ст. 36,38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.05.2021)

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. – Ст. 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.05.2021)

4. Постанова «Про судову практику у справах про необхідну оборону» від 26 квітня 2002 року № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02#Text> (дата звернення: 27.05.2021)

Волошина Юлія Валентинівна

здобувачка вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Новицька Ія В'ячеславівна

викладачка кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (науковий керівник)

ПРОФЕСІЙНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СЛІДЧОГО ЩОДО ДОТРИМАННЯ НИМ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Наша країна вже майже 30 років стоїть на шляху розбудови демократичної держави, для якої права і свободи людини є найвищою цінністю та гарантуються Конституцією. В той же час, дотримання цих прав і свобод є чи не найголовнішим принципом діяльності правоохоронних органів. Як гласить народна мудрість: «від сумі і тюрми не зарікайся», тож для будь-якої людини в нашому суспільстві дуже важливим є усвідомлення того, що потрапивши в скрутну ситуацію, її законні права будуть дотримані за будь-яких умов, зокрема і у разі проведення негласних слідчих дій. Тож постає нагальне питання: чи готовий сам слідчий слугувати гарантом дотримання прав людини? Саме пошуком відповідей на це питання зумовлено вибір даної теми.

Роботи таких науковців, як С. А. Бондаренко, А. А. Деркач, Т. Г. Жаровцев, А. Ф. Линенко, Р. І. Лучечко, О. М. Лукашевич, О.М. Цільмак, В. Т. Чичикін, та ін. здебільшого присвячені питанням готовності

працівників поліції до професійної діяльності в цілому, що залишає широкі можливості у здійсненні подальших розвідок у напрямках готовності слідчих до проведення негласних слідчих дій з урахуванням дотримання прав людини.

Професійна готовність фахівця - це суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання відповідної професійної діяльності і прагне її виконувати, оскільки припускає наявність в собі відповідного рівня професійної компетентності та майстерності, а також здібності саморегуляції, самоналаштування на відповідну діяльність, вміння мобілізувати свій духовний, особистісний і фізичний потенціал на вирішення поставлених завдань у відповідних умовах [1]. Саме до таких умов з впевненістю можемо віднести слідчу діяльність з урахуванням її ролі і функціонального значення для здійснення правосуддя, в тому числі і за допомогою таких заходів, як проведення негласних слідчих дій.

Згідно з визначенням КПК України під негласними слідчими діями розуміють різновид слідчих дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться лише у тих випадках, коли інформацію про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [2].

На підставі КПК України негласні слідчі дії передбачають здійснення таких заходів:

- втручання у приватне спілкування;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу;
- спостереження за особою, річчю або місцем;
- аудіо-, відеоконтроль місця;
- контроль за вчиненням злочину;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (експертизи);
- використання конфіденційного співробітництва [2].

Як бачимо, негласні слідчі дії є доволі специфічними та такими, що подекуди певним чином суперечать визначеним міжнародними нормативними актами та Конституцією України правам окремих осіб. Тож слідчий в своїй діяльності вимушено опиняється в такій ситуації, коли він, з одного боку, має бути готовим до прийняття рішення щодо необхідності проведення негласних слідчих дій, а з іншого – стояти на захисті прав тієї особи, стосовно якої таке рішення приймається.

Так, під час проведення негласних слідчих дій як елемента своєї професійної діяльності, слідчий здійснює комплекс заходів, спрямованих на пошук, сприймання, аналіз та узагальнення наявної інформації з метою встановлення істини для попередження або розслідування злочину; вивчаючи при цьому об'єкти негласних слідчих дій за допомогою засобів діагностування, з'ясування, виявлення, аналізу, оцінки, систематизації, класифікації тощо. Таким чином, головне завдання такого заходу полягає в необхідності одержання слідчим надійної за своїми ознаками системи доказів для подальшого встановлення механізму учинення злочину, особи, яка його вчинила та, зрештою, розкриття злочину.

Очевидно, що для вирішення поставленого завдання слідчий під час проведення негласних слідчих дій має використовувати такі компоненти:

- пошуковий, який вимагає від слідчого уміння бачити головне або те, що не здатні побачити інші; бажана також наявність навичок планування, координування, керування, визначення психологічних особливостей злочину тощо; здатності побудови версії злочину за характером злочину, речовими доказами; складання психологічного портрету ймовірного злочинця тощо;

- комунікативний, який ставить перед слідчим вимоги бути дипломатичним, тактовним, доброзичливим, упевненим і невимушеним у спілкуванні, толерантним, здатним налагодити психологічний контакт; правомірно отримувати інформацію;

- організаційний, який зобов'язує слідчого визначати пріоритети, раціонально розподіляти функції та завдання; мати лідерські якості, брати на себе відповідальність у прийнятті рішень, проявляти ініціативність, здійснювати психологічний вплив;

- профілактичний, який вимагає наявності у слідчого моральних та соціальних якостей на кшталт дисциплінованості, відповідальності, добросовісності, пунктуальності, чесності, надійності, професійної етики, правосвідомості, гуманізму, патріотизму, принциповості та справедливості;

- психологічний, який охоплює всі ці компоненти, висуваючи перед слідчим вимоги щодо боротьби зі злочинністю, прагнення до верховенства права, захисту прав та свобод громадян, соціальної справедливості, правомірного вирішення поставлених завдань тощо [3].

Таким чином, перед нами постає набір якостей та умінь слідчого, необхідних йому для проведення негласних слідчих дій, на цих якостях має ґрунтуватися як професійна, так і психологічна готовність у питаннях дотримання прав людини, адже в умовах сьогодення ці фактори все

тісніше переплітаються між собою, залишаючи в минулому підхід до розуміння слідчої діяльності як суто практичної юридичної функції.

Основні висновки. Отже, цілком очевидно, що гарантом у дотриманні прав людини при проведенні негласних слідчих дій може виступати лише той слідчий, який ці права досконало знає та поважає. Виходячи з цього, виникає потреба ще на рівні підготовки майбутнього слідчого у навчальному закладі, поруч з викладанням професійно важливих дисциплін, одночасно розвивати в ньому комплекс моральних, соціальних, етичних та психологічних якостей, необхідних для усвідомлення своєї готовності до дотримання прав людини під час професійної діяльності.

Література:

1. Короткий курс лекцій з дисципліни «Психологія і педагогіка». Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://studme.com.ua/>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
3. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/>.

Ворона Юлія Сергіївна

здобувачка вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Паршин Юрій Іванович

професор кафедри фінансово-економічної безпеки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, доцент (науковий керівник)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Основними функціями державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва доцільно, в першу чергу, визначити захист інтересів суб'єктів цієї системи (якими є підприємства, громадяни та держава), їх сталий соціальний та економічний розвиток, включаючи структурно збалансований розвиток економіки держави.

Водночас як засоби забезпечення політики можуть застосовуватись: нормативно-правові акти; засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру; організаційно-інституційні заходи (включаючи оперативний фізичний

захист); регуляторна, податкова, фінансово-кредитна, інноваційно-інвестиційна політика держави;

системи управління економічною безпекою на різних рівнях ієрархії управління. Щодо форм фінансування діяльності з реалізації заходів, направлених на досягнення стратегії забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні, то це – як добровільне, так і обов'язкове страхування ризиків, формування резервних фондів, а також, з огляду на гостроту проблематики – цільові програми і заходи з моніторингу, прогнозування та усунення загроз економічній безпеці підприємництва на місцевому і державному рівнях [3].

Основними проблемами (завданнями стратегії), на подолання яких мають бути спрямовані заходи з забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні є: критично низький показник рівня сприятливості економічного та правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності, зокрема у рейтингах країн, які складаються провідними міжнародними економічними організаціями; низьке значення показника інтегральної оцінки більшості функціональних складових економічної безпеки підприємства та незадовільні темпи їх покращення, погіршення значень макроекономічної, зовнішньоекономічної, інвестиційної, інноваційної функціональних складових; незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування підприємств, використання ними ресурсного забезпечення; негативні тенденції щодо кількості діючих, новостворюваних та обсягів господарської діяльності підприємств; збільшення кількості кримінальних посягань, корупційних та дискримінаційних дій на підприємств; низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності тощо.[2, 3]

Для розв'язання цих проблем і усунення перешкод зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні та її регіонах найбільш доцільним передбачається розробка та реалізація заходів відповідної стратегії за такими напрямками:

1) удосконалення макроекономічних параметрів бізнесу (зокрема, забезпечення покращання основних кількісних та якісних показників розвитку підприємництва; значне спрощення дозвільної та системи ліцензування; зниження рівня тонізації і монополізації економіки; усунення злочинних та/чи дискримінаційних дій по відношенню до суб'єктів підприємництва);

2) зміцнення фінансової безпеки підприємництва (забезпечення фінансово-кредитного сприяння суб'єктам підприємницької діяльності; зниження рівня податкового навантаження на підприємства);

3) розвиток експортного потенціалу вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності;

4) покращання інвестиційного середовища бізнесу (підвищення рівня захищеності інтересів інвесторів; стимулювання інвестицій в основний капітал);

5) забезпечення науково-технологічної компоненти підприємництва (модернізація техніко-технологічної бази підприємств; стимулювання інноваційної активності суб'єктів підприємництва; удосконалення системи захисту права власності та ін.);

6) зміцнення виробничої складової економічної безпеки підприємництва (покращання економічної ефективності виробництва та використання ресурсів; зниження ресурс та енергомісткості виробництва; створення системи рівного доступу підприємств до господарських ресурсів, державних закупівельна, державного та/чи комунального майна).[1]

Як і державна політика у будь-якій іншій сфері досліджувана повинна базуватись на належному ресурсному забезпеченні, яке включає: інтелектуально-кадрові, фінансові, матеріально-технічні, інформаційні та інші групи ресурсів. Проте, зрозуміло, що всі вони потребують відповідного фінансування і роль держави у цьому процесі повинна бути визначальною. Ефективна державна політика економічної безпеки підприємництва має формуватись на основі аналізу позитивного світового досвіду у цій сфері. Водночас заходи цієї політики, які реалізують економічно розвинені держави світу не можуть бути ідентично імplementовані у вітчизняну систему державного регулювання. Йдеться, передусім про те, що різний розвиток (як кількісний, так і якісний) підприємництва та економіки країни загалом потребує селективного підходу до вибору як пріоритетних напрямів, так і відбору методів та конкретних заходів державної економічної політики. Відповідно, стратегічні засади державної політики економічної безпеки підприємництва в Україні повинні враховувати залежність між стадією життєвого циклу розвитку підприємництва та пріоритетами державної політики у сфері його економічної безпеки. [3]

Таким чином, забезпечення економічної безпеки підприємництва є важливим завданням державної політики як передумови активізації підприємницької діяльності, що виступає вагомим детермінантом соціально-економічного розвитку та безпеки, дозволяє посилити інноваційний складник конкурентоспроможності національної економіки.

Підприємництво в системі економічної безпеки держави підприємництво потрібно розглядати як сектор національної економіки, який причетний до створення нововведень, здійснення діяльності на засадах «духу підприємництва», є джерелом розвитку інноваційної

економіки, в межах якого за рахунок кращої організації виробничо-господарського і фінансового процесів підвищується потенціал та конкурентоспроможність економіки, покращується позиція країни у міжнародному поділі праці.

Отже, головною метою стратегії зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні потрібно визначити поєднання належних умов для підприємницької діяльності, збереження високого рівня захищеності підприємницького сектору від внутрішніх та зовнішніх загроз, посилення ролі суб'єктів підприємництва в мінімізації економічних ризиків безпеки держави та забезпеченні інноваційних засад конкурентоспроможності національної економіки. Пріоритетними напрямками та завданнями реалізації стратегії є:

- 1) удосконалення інституціонального базису підприємництва;
- 2) розвиток і реалізація експортного потенціалу підприємств;

Література:

1. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво: монографія. Київ : Знання України, 2015. 463 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів : Арал, 2008. 386 с.
3. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.02. Донецьк, 2004. 20 с.

Гурський Віктор Євгенович

завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №
2 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук

Ніколаєв Д. В.

здобувач вищої освіти Донецького державного університету
внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ТА КАР'ЄРНИЙ ЗРІСТ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

На сьогодні професійна самореалізація та кар'єрний зріст поліцейських є дуже актуальною темою тому що, специфіка професійної діяльності та нестабільність сучасного суспільства вимагають від працівників поліції високого рівня розвитку професійної готовності, соціально-емоційної зрілості, стійкості, відповідальності, самостійності, уміння зберігати самоконтроль, гнучкості поведінки. Недостатній

розвиток цих якостей особистості правоохоронця перешкоджають здійсненню нею своїх функціональних обов'язків на високому професійному рівні, породжують помилки в трудовій діяльності, викликають процеси професійної дезадаптації та професійної деформації. Основними групами факторів, що можуть викликати професійну деформацію, є: фактори соціально-психологічного характеру; фактори особистісної властивості; фактори, зумовлені специфікою діяльності органів правопорядку [1].

Існує достовірний зворотній зв'язок між рівнем професійної деформації і впевненістю у власній спроможності, задоволеністю своїми здібностями, характером, знаннями, навичками, адекватною самооцінкою правоохоронця. Найбільш складною психологічною проблемою є поєднання внутрішніх стимулів і зовнішніх умов саморозвитку працівника поліції. З одного боку, не завжди наявність ідеальних умов відповідає розвитку особистісних якостей поліцейського; з іншого – їх розвиток може відбуватися в самих екстремальних, несприятливих зовнішніх умовах.

Професійна самореалізація правоохоронця – динамічний процес активного, мотивованого та усвідомленого самовияв у професійно-особистісних якостей і властивостей, сутнісних сил та можливостей у багатовимірній практичній та професійній діяльності [2]. Характерним атрибутом професійної самореалізації працівника поліції є потреба ставати більш компетентним, просуватися професійним шляхом та вдосконалювати більш складну і відповідальну роботу внаслідок розвитку та вдосконалення власного професіоналізму. Професійна самореалізація працівника поліції є складним організованим та багатоетапним процесом поступового перетворення професійного потенційного на реальне, що відбувається протягом усього життя. Ключовими етапами формування професійної самореалізації є: професійне самовизначення (вибір навчального закладу та місця роботи), подальший вибір напряму й виду діяльності, становлення і професійний ріст у вибраній професії, що показує результативність професійної самореалізації. Отже, підґрунтям успішної самореалізації у професії є продуманий вибір місця навчання і майбутнього місця роботи, професійний розвиток протягом усієї професійної діяльності, а також задоволення від процесу побудови професійного життя і кар'єри [2].

Коли людина стає новим поліцейським, вона на два роки підписує контракт. Про моральні і фізичні якості нових поліцейських постійно звітують їхні викладачі. Під час навчання у поліцейських постійно відбуваються тести. Дані про кожного з них вносяться у єдину базу, в якій є повністю вся інформація про людину – від найпершого тесту до оцінки поведінки на навчанні. Відповідно, ще під час навчання кожного оцінює

керівництво. За кожним спостерігають, аналізують: хто проявляє лідерські якості, організаторські здібності, хто вміє бути відповідальним, а хто зможе чітко і правильно виконувати роль звичайного поліцейського. Після того, як пройде 2 роки перед поліцейськими постане питання. Вони можуть залишатися в "органах" і будувати свою кар'єру на базі патрульних. Або переходити в інші служби внутрішніх справ: кримінальну поліцію, дільничих - шерифів, слідчих, чи, можливо, хтось виявить бажання і здібності для переведення на вищу посаду у головній комендатурі.

Протягом двох років нові поліцейські перебуватимуть у патрульній поліції. Весь цей час відбуватиметься постійна ротація, адже, відбір патрулів не закінчується. Набір нових поліцейських відбувається за чіткими критеріями. Вчать їх протягом трьох місяців. Згодом, коли вже нові патрулі приступають до виконання своїх обов'язків, стає помітно, кому під силу яка робота. Можливо, дільничий не відчуває себе комфортно на своєму місці, а був би хорошим слідчим. Наприклад, оперативник повинен володіти навичками стеження, бути уважним до деталей, вміти працювати з великим об'ємом інформації, виділяти головне, аналізувати. Ця робота потребує практики, навичок.

Дільничий інспектор повинен вміти комунікувати, знаходити контакти з людьми, вміти вести переговори. Фахівець з кіберзлочинності повинен вміти боротися з шахрайством, працювати з банківськими рахунками. Концептуально різні служби мають різні вимоги.

Найбільш значущими особистісними чинниками, що впливають на професійну самореалізацію, є: ціннісні регулятори поведінки й мотиваційна сфера, які дають розуміння самоефективності, що виражається у здатності організувати власну діяльність і досягати успіху у взаємодії з людьми; незадоволеність діяльністю, що стимулює розвиток мотивів професійного зростання; гнучкість поведінки, яку забезпечують ефективна професійна та міжособистісна взаємодія [1].

Професійна мотивація стимулює активність особистості, спрямовує до визначення майбутньої професії. Суттєвий вплив на формування професійної мотивації мають фактори зовнішнього і внутрішнього характеру. До факторів зовнішнього характеру можна віднести вплив членів сім'ї, засобів масової інформації, колективу, робочої групи, системи психологічного супроводу, профорієнтаційної роботи. Особистісні трансформації є факторами внутрішнього характеру

Отже, формування потреби людини домогтися успіху, прагнення реалізовувати та підвищувати рівень своїх можливостей або мотивація досягнення активно відбувається під час здобуття професійної освіти. Для людини, яка має високий рівень мотивації досягнення, характерні такі риси: прагнення до здорової конкуренції; наполегливість у досягненні

поставленої мети; бажання не зупинятися на досягнутому, незадоволеність легко досягнутим результатом; захопленість обраною справою; задоволення від успішних результатів; готовність допомагати і приймати допомогу. У процесі розвитку стійкої мотивації досягнення ці характеристики можуть бути орієнтиром для професійного формування майбутнього працівника поліції.

Література:

1. Твердохлебова Н.Є. Особливості професійної самореалізації працівників поліції. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. 2020 С.269-270

URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9205/Osoblyvosti%20profesiinoi%20samorealizatsii%20pratsivnykiv%20politsii_Tverdokhliebova_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Дата звернення: 04.03.2021).

2. Твердохлебова Н.Є. Професійна самореалізація правоохоронців на етапі фахової підготовки. *Право і безпека – Право и безопасность – Law and Safety*. 2020. № 1(76) С.162-166

URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9205/Osoblyvosti%20profesiinoi%20samorealizatsii%20pratsivnykiv%20politsii_Tverdokhliebova_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Дата звернення: 04.03.2021).

Демчина Ярослав Романович

прокурор Львівської спеціалізованої прокуратури
в військовій та оборонній сфері Західного регіону

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ САНКЦІЙ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗАХОДІВ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Сучасні збройні конфлікти суттєво відрізняються від аналогічних конфліктів минулого століття, чи навіть минулого десятиліття. Розвиток інформаційних технологій, посилення впливу ЗМІ та лідерів громадських думок, суттєве розширення та укріплення демократичних інститутів окрім безумовно позитивних ефектів щодо укріплення та захисту прав людини створило передумови для використання названих досягнень сучасності державами-агресорами для підривної діяльності проти України.

Вказана підривна діяльність здійснюється шляхом агентурного впливу в політичному середовищі, створення пропагандистських ЗМІ, які здійснюють підривну діяльність в інформаційному просторі, створення

суб'єктів господарювання, напрямком діяльності яких є підтримка діяльності проти України, тощо.

З метою забезпечення ефективного механізму протидії збройній агресії в умовах гібридного збройного конфлікту Верховною радою України 14.08.2014 прийнято Закон України «Про санкції».

Згідно з ч. 1 ст. 1 вказаного Закону санкції – це спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які застосовуються з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

Підставами застосування санкцій згідно з ч. 1 ст. 3 названого Закону є дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод, резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, рішення та регламенти Ради Європейського Союзу, факти порушень Загальної декларації прав людини, Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Також підставою для застосування санкцій також є вчинення іноземною державою, іноземною юридичною особою, юридичною особою, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземцем, особою без громадянства, а також суб'єктами, які здійснюють терористичну діяльність, дій, зазначених вище, стосовно іншої іноземної держави, громадян чи юридичних осіб останньої.

Згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України «Про санкції» застосування санкцій ґрунтується на принципах законності, прозорості, об'єктивності, відповідності меті та ефективності.

Перелік можливих спеціальних заходів, спрямованих на реалізацію механізму санкцій перелічених в ст. 4 Закону та становить 24 пункти, серед яких зокрема є блокування активів, обмеження торговельних операцій, анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами, обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж

загального користування, заборона користування радіочастотним ресурсом України, заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності та інші види санкцій. Пункт 25 ч. 1 ст. 4 Закону встановлює, що перелік можливих до застосування санкцій не є вичерпний та окремих випадках може бути розширений за межі перелічених 24 пунктів.

Механізм застосування санкцій визначений в ст. 5 названого Закону. Згідно з даною статтею пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України.

Рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо окремих іноземних юридичних осіб, юридичних осіб, які знаходяться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність (персональні санкції) приймається Радою національної безпеки та оборони України та вводиться в дію указом Президента України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту видання указу Президента України і є обов'язковим до виконання.

Рішення щодо застосування санкцій повинно містити строк їх застосування, крім випадків застосування санкцій, що призводять до припинення прав, та інших санкцій, які за змістом не можуть застосовуватися тимчасово.

Проаналізувавши наведене можна дійти до висновку, що механізм запровадження санкцій є досить складним та суттєво захищеним від можливості випадкового включення в санкційні списки осіб, не з числа іноземних агентів, чи суб'єктів здійснення терористичної діяльності.

Ініціація вказаних санкцій можлива лише за ініціативою вищого керівництва України, після чого вказана ініціатива повинна попасти на колегіальний розгляд в РНБО України, після чого рішення РНБО України вводиться в дію Верховним головнокомандувачем - Президентом України, що в свою чергу слугує додатковим інституційним механізмом захисту широких мас громадян України від помилкового обмеження їх прав та свобод.

На відміну від процедур кримінального процесу, в якому є обов'язковим збір доказів та доказування в ході судового розгляду перед застосуванням заходів кримінально-правового впливу, інститут санкцій з метою більш оперативного забезпечення національної безпеки та оборони України використовує колегіальні повноваження РНБО України.

Згідно з статтею 107 Конституції України Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Згідно з ст. 2 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» РНБО України керується в своїй діяльності Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» функціями РНБО України є внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони, координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час, координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Таким чином можна дійти до висновку, що розгляд питання про застосування санкцій відносно до кола суб'єктів, які визначені законом, є конституційною функцією РНБО України, спрямованою на реалізацію державної оборонної політики в межах та процедурах, які визначаються законом. Відсутність в переліку джерел правового регулювання РНБО України таких джерел права як «підзаконні акти» суттєво посилює незалежність РНБО України і водночас з тим убезпечує населення України та юридичні особи від свавільного використання та розширення функцій РНБО України.

Також запобіжним механізмом, який унеможливує помилкове застосування також санкцій слугує склад та колегіальність РНБО України.

Згідно з статтею 107 Конституції України Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України, який також формує персональний склад Ради національної безпеки і оборони України. До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

Окрім названих посад на даний момент до РНБО України також включені посади з числа відповідальних за національну безпеку та оборону України, а саме головнокомандувач ЗС України – начальник Генерального штабу ЗС України, Генеральний прокурор, голова Служби

зовнішньої розвідки, голова Державної служби фінансового моніторингу, міністр в справах ветеранів та тимчасово окупованих територій та інші особи.

Таким чином персональний склад РНБО України фактично складається з усіх керівників державних органів, на які покладено обов'язок забезпечувати національну безпеку та оборону України та які в відповідності до власної службової компетенції повинні володіти найбільш об'єктивною інформацією та даними щодо кола суб'єктів, які несуть загрозу Україні. Фактично процедура ініціювання та застосування вказаних санкцій і коло осіб, які приймають рішення про їх застосування унеможливають помилкове використання обмежувальних заходів відносно осіб, які не підпадають під ознаки визначені в ст. 3 Закону.

Також, як згадувалось вище, рішення РНБО України про застосування санкцій вводиться в дію указом Президента України, яке в свою чергу можна оскаржити в порядку КАС України. Згідно з ч. 4 ст. 22 КАС України справи щодо оскарження актів Президента України підсудні Верховному суду, що в свою чергу забезпечує оперативність розгляду вказаної категорії справ та дозволяє підсанкційним суб'єктам звертатись на пряму в найвищу судову інстанцію в Україні, що слугує додатковим захисним фактором від свавільного використання інституту спеціальних обмежень.

Література:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, (зі змінами № 27-IX від 03.09.2019, ВВР, 2019);
2. Закон України «Про раду національної безпеки і оборони України»: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 35 (зі змінами № 2646-VIII від 06.12.2018, ВВР, 2019);
3. Закон України «Про санкції»: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 40 (зі змінами № 808-IX від 17.07.2020);
4. Кримінально процесуальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13 (зі змінами № 1422-IX від 27.04.2021);
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37 (зі змінами № 1416-IX від 27.04.2021);
6. Закон України «Про оборону України»: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9 (зі змінами № 1357-IX від 30.03.2021);
7. Закон України «Про національну безпеку України»: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31 (зі змінами № 1357-IX від 30.03.2021)

8. Указ Президента України №64/2021:
<https://www.president.gov.ua/documents/642021-36753>
9. Указ Президента України №43/2021:
<https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441>

Джелілова Мер'єм Алійвна
перша заступниця начальника управління
Одеської обласної ради з майнових питань

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ АНАЛІЗУ І ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Запобігання організованій злочинності в Україні у цілому, а у Одеській області зокрема, є важливою та актуальною проблемою у процесі розбудови правової системи держави, становлення безпечного суспільства та благополучного соціально-економічного розвитку регіонів. Наразі, організована злочинність є небезпечним специфічним видом злочинності, що спричиняє значної шкоди, як державі та її інститутам, так і загалом суспільству, посягаючи на громадську безпеку та згубно впливаючи на соціальний, культурний і економічний розвиток країни у цілому та Одеського регіону зокрема. Необхідність глибинного кримінологічного пізнання цього явища зумовлено першочерговими потребами у зменшенні негативних наслідків його прояву. Особливу роль у цьому процесі посідає удосконалення існуючих кримінологічних заходів запобігання організованій злочинності з урахуванням особливостей питань Одеському регіону.

Питання запобігання організованій злочинності в Україні було предметом дослідження багатьох вчених, серед них такі, як: А.М. Бабенко, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, В.Я. Конопельський, І.М. Копотун, Д.П. Калаянов, О.Г.Кулик, О.М.Литвинов, В.В.Лунєєв, В.О.Меркулова, Є.С.Назимко, В.В. Сташис, М.І. Хавронюк, В.І. Шакур, О.Ю. Шостко та багато інших.

В юридичній літературі визначення організованої злочинності намагалися надати ще у 50-х–60-х роках ХХ століття, зокрема зусилля по визначенню цього поняття були зроблені у час, коли комітети Конгресу США почали збирати докази існування таємного злочинного товариства під назвою «Мафія» або «Козаностра» [1].

У вітчизняній кримінологічній науці організована злочинність визначається як групова діяльність п'яти або більше осіб, що

характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, які дають змогу їхнім ватажкам витягати прибуток або контролювати території та ринки, внутрішні та зовнішні, за допомогою насильства, залякування або корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку [2].

Організована злочинність має низку специфічних рис, по-перше, вона є діяльністю злочинних організацій, що об'єдналися на економічній основі; по-друге, організована злочинність означає конспіративну злочинну діяльність, під час якої за допомогою ієрархічно побудованих структур координуються планування та здійснення незаконних діянь або досягнення законних цілей за допомогою незаконних засобів; по-третє, організовані злочинні групи мають тенденцію встановлювати часткову або повну монополію на надання незаконних товарів і послуг їх споживачам, оскільки в такий спосіб гарантується одержання більш високих доходів; по-четверте, організована злочинність не обмежується лише здійсненням свідомо незаконної діяльності або наданням незаконних послуг. Вона включає також такі витончені види діяльності, як «відмивання» грошей через законні економічні структури та маніпуляції, здійснювані за допомогою електронних грошей [3].

Організована злочинність в Україні є диференційованим явищем, що наділене істотними регіональними відмінностями зумовленими географією, політичною структурою та історичною спадщиною. Так, портове місто Одеса, відоме своєю дореволюційною організованою злочинністю, й наразі залишається центром організованої злочинності. Наприклад, тільки у 2018 році оперативними співробітниками Національної поліції України та Службою безпеки України була викрита злочинна група, яка займалася створенням публічних домів розпусти та утягненням осіб до заняття проституцією [4].

Кримінологічний аналіз кількісно-якісних показників організованої злочинності дав змогу підтвердити стрімку тенденцію до зростання цієї злочинності. Так, у 2016 році в Україні було виявлено 136 організованих груп та злочинних організацій, у 2017 році – 210, у 2018 році їх кількість складала 288, у 2019 році зафіксовано 293 організовані групи та злочинні організації [5].

За офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, встановлено, що у період з 2016 по 2020 рр. відбулось зростання рівня злочину, передбаченого ст. 255 КК України, а саме: створення злочинної організації, як в Україні, так і в Одеській області. Так, у 2016 році в Україні було зареєстровано 8 фактів створення злочинної організації, тоді коли у Одеській області – 1 факт цього протиправного діяння; у 2017 році в Україні зафіксовано – 19 фактів, а в Одеській області – 3 факти; у 2018 році було зафіксовано 45 фактів даного складу злочину,

тоді коли в Одеській області – 3 факти; у 2019 році в Україні зареєстровано 42 факти створення злочинної організації, тоді коли в Одеській області – 2 факти; у 2020 році в Україні зафіксовано 92 злочини, тоді коли в Одеській області – 5 фактів створення злочинної організації [5]. Таким чином, простежуємо, що за останні п'ять років в Україні відбулось значне зростання рівня злочину, що пов'язаний зі створенням злочинної організації, а саме із 8 фактів у 2016 році до 92 фактів у 2020 році, тобто на 100%. Щодо Одеської області, то тут зафіксовано значне збільшення фактів створення злочинної організації, з 1 факту у 2016 році до 5 фактів у 2020 році, тобто на 100%.

У структурі злочинів проти громадської безпеки злочин, передбачений ст.255 КК України, тобто, створення злочинної організації, займає не значний відсоток. Так, в Одеській області у 2016 році у сфері злочинів проти громадської безпеки, злочин, передбачений ст. 255 КК України, становить 0,1%; у 2017 році цей злочин сягає 0,2% від загальної кількості; у 2018 році – 0,5%; у 2019 році – 0,5%; у 2020 році створення злочинної організації становить 1% [5]. Тобто, за останні п'ять років відсоткове співвідношення злочину, передбаченого ст.255 КК України, у загальній кількості злочинів проти громадської безпеки сягає приблизно 1%.

Суспільна небезпека організованої злочинності, пов'язана з тим, що вона продукує найбільш небезпечні форми злочинної діяльності – тероризм, бандитизм, убивства на замовлення, вимагання, торгівлю людьми, зброєю та наркотичними засобами, злочинність у сфері економіки тощо. Організована злочинність має місце в усіх без виключення регіонах країни, характеризується високим рівнем латентності та негативними тенденціями розвитку [6, с.196].

Свого часу вчений А.М. Бабенко, зазначив, що для регіональної організованої злочинності характерні схожі закономірності, а саме: суттєва територіальна нерівномірність, диференційованість, стабільність кримінологічних груп тощо. Учений виявив, що найвищою кримінальною враженістю організованою злочинністю характеризуються території східних і південних регіонів української держави [6, с.197-198].

З урахуванням критичної ситуації, яка пов'язана із поширенням організованої злочинності Україною безпосередньо, а Одеським регіоном зокрема, виникає нагальна необхідність в удосконаленні системи заходів запобігання цьому специфічному виду злочинності. Ми погоджуємось, що у різних регіонах запобігання організованій злочинності повинно носити системний характер, де основною метою системи запобігання організованій злочинності є встановлення профілактичного контролю за регіональним кримінологічним середовищем та вплив на фактори, що обумовлюють виявлення злочинів. У кінцевому рахунку, результатом

реалізації цієї мети проявиться у істотному зниженні кількісно-якісних показників злочинів, що вчиненні злочинними організаціями у Одеській області [6;7].

Для вдосконалення системи запобігання організованої злочинності у Одеській області слід виконати ряд задач, серед яких: надавати компетентним органами повної кримінологічної інформації про стан організованої злочинності в регіоні та у цілому в Україні; визначити перелік потенційних злочинних загроз; встановлювати ефективну взаємодію між правоохоронними органами України та сусідніх держав; забезпечувати державний контроль за стратегічними об'єктами та ресурсами держави; організовувати за допомогою ЗМІ профілактики організованої злочинності з демонструванням потенційних категорій жертв та з наданням рекомендацій стосовно уникнення ризику стати жертвою злочину; вдосконалити підготовку та навчання відповідних кадрів, здатних виконувати завдання з якісної та швидкої протидії організованій злочинності за спеціалізацією, вмюючи діяти на випередження злочинців [6].

Таким чином, проблема вдосконалення системи заходів запобігання організованій злочинності в Одеській області вимагає наявності чітких та доцільних теоретичних досліджень у цій сфері. Модернізація заходів запобігання організованій злочинності, з урахуванням рівня, динаміки, питомої ваги та інтенсивності даного злочинного явища, дасть змогу, по-першу, досягти значного зниження фактичного рівня організованої злочинності, а з іншого – зменшити ступінь її латентності.

Література:

1. Ремський В.В. Кримінологічна характеристика організованої злочинності та деякі питання щодо її запобігання. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) URL: [boz_2012_2_27.pdf](#).
2. Організована злочинність // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред.кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н -П. 720 с.
3. Редько А.І., Єфремов С.О. Деякі питання провадження по справах про злочини, вчинені організованими злочинними угрупованнями. Узагальнення судової практики. Вісн. Верховного Суду України. 2001. № 1. С. 29.
4. Визначення змістовних ознак та основних складових явища організованої злочинності [Електронний ресурс] / С. П. Назаренко, В. В. Нонік. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. Вип. 15. С. 15-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_15_2.

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 -2020 рр. [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>. – Назва з екрана.

6. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ...докт.юрید.наук: спец.12.00.08. Запоріжжя, 2015. 515 с.

7. Чекмарьова І.М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України: дис...канд. юрид наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 259 с.

Іванов Іван Володимирович

старший інспектор Управління організаційно-аналітичної роботи та оперативного реагування ГУНП України в Донецькій області,
кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ГАРАНТІЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Здійснювані в Україні глибокі державно-правові та соціально-економічні перетворення вимагають подальшого зміцнення законності та правопорядку, забезпечення безпеки особи, належного захисту та охорони конституційних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Значну роль у здійсненні цих важливих завдань відіграють органи Національної поліції України. Покладаючи на Національну поліцію широке коло обов'язків щодо охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, боротьби із злочинністю, належної охорони життя та здоров'я особи від протиправних посягань, держава зобов'язана забезпечити їх належним захистом для підвищення ефективності їх правоохоронної діяльності.

Так в конституціях багатьох країн світу соціальний захист подається як одна з найважливіших функцій держави. Це означає визнання відповідальності держави не лише за життя своїх громадян, але й забезпечення процесу формування та розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних чинників, які впливають на неї в системі соціальних зв'язків, створення умов для самовизначення і ствердження в суспільстві. Сучасна українська держава не є винятком. Більш того, з переходом до ринкових відносин з'явилися нові фактори соціального ризику, що в поєднанні з традиційними створюють додаткові перешкоди для соціальної безпеки і суспільства в цілому і окремих його соціальних груп та осіб.

Щодо різних соціальних (в тому числі й професійних) груп соціальний захист має свої особливості. Специфіка його реалізації в органах внутрішніх справ зумовлена підвищеною ризикогенністю правоохоронної діяльності, з одного боку, і правовими обмеженнями, що негативно впливають на соціальний статус правоохоронців й роблять їх вразливими до певних соціальних подій, – з другого. Трансформації у державно-правовій системі української держави свідчать про необхідність комплексного дослідження проблемних аспектів та напрямів оптимізації правового регулювання соціального забезпечення працівників поліції. Передусім кожен поліцейський – людина, на яку покладений найвищий обов'язок, а саме захист прав та інтересів громадян. Досить часто при виконанні своїх службових обов'язків поліцейські ризикують своїм здоров'ям та життям. Тому важливим є створення надійної моделі правового регулювання соціального захисту працівників поліції.

Не викликає сумніву, що важливість цього виду діяльності для суспільства вимагає від держави прийняття додаткових зобов'язань щодо правоохоронців, не обмежуючись загальними гарантіями підтримки життєзабезпечення особи на рівні, необхідному для її виживання. Створення сприятливих умов для їх служби і життя є одним із джерел боротьби з корупцією та зловживанням службовим становищем. Крім того, соціальний захист поліцейських повинен не лише компенсувати важкі умови служби і обмеження їх прав, зумовлених проходженням цього виду державної служби, але й стимулювати професійне зростання. Тому можливість залучення до Національної поліції висококваліфікованих фахівців, удосконалення рівня професійної підготовки правоохоронців значною мірою детерміновані існуючим станом системи їх соціального захисту.

Соціальний захист поліцейських регулюється розділом IX Закону України «Про національну поліцію» від 2 липня 2015 року. Реалізація цього Закону не є справжньою гарантією для повноцінного правового регулювання соціального захисту поліцейських та носить здебільшого декларативний характер. Однозначно, вирішення проблемних питань правового регулювання соціального захисту поліцейських ускладнюється низкою соціальних, фінансових, політичних та економічних чинників, але доктринальний пошук компромісів та шляхів вдосконалення дасть змогу реалізувати ідеї законодавця, що закладені в основі правового регулювання соціального захисту працівників поліції, а саме у Конституції України та Законі України «Про Національну поліцію».

На даний час потребують вирішення питання у сфері соціального захисту поліцейських, серед яких такі як: здійснення систематизації різних нормативно-правових актів у логічно узгоджений нормативно-правовий акт у сфері виплат одноразової грошової допомоги працівникам

поліції; прийняття порядку визначення категорій поліцейських, що потребують поліпшення житлових умов та порядку надання житла, житлових субсидій для поліцейських та їхніх сімей; прийняття порядку надання житлових приміщень поліцейським у гуртожитках та службових житлових приміщеннях. Потребує удосконалення механізм захисту соціальних прав поліцейських.

Цілком погоджуємося з думкою Денісової Л.Л. про необхідність розробки та прийняття Закону України «Про загальнообов'язкове медичне страхування».

Прийняття цього нормативно-правового акту значно підвищить якість надання та отримання медичної допомоги, впровадить нові більш ефективні механізми та оптимізує можливість отримання медичної допомоги. Результатом прийняття цього нормативно-правового акту стане підвищення соціальної захищеності громадян у сфері надання медичних послуг[2, 12].

Потребує удосконалення порядок обчислення грошового забезпечення поліцейських. На підставі того, що натеper більшу частину грошового забезпечення поліцейських складають доплати, підвищення та премії, вважаємо за доцільне збільшити посадові оклади, оклади за спеціальним званням, відсоткову надбавку за вислугу років. Що ж стосується премій та доплат, то вони повинні бути виплачені залежно від внеску кожного співробітника за результати роботи органу, а їх розмір не повинен складати більшу частину грошового забезпечення. Порядок нарахування премій та їх виплата потребує детального правового регулювання – необхідно прийняти нормативний акт, який би встановлював конкретні підстави виплат та критерії розміру премій.

Крім того, вважаємо що назріла необхідність прийняття нового Закону про пенсійне забезпечення правоохоронців, адже Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року[3] не відповідає реаліям сьогодення.

Література:

1. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року №580- VIII.*Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
2. Денісова Л.Л. Правове регулювання соціального забезпечення працівників поліції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
3. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 року №2262-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399.

Казанчук Ірина Дмитрівна
доцентка кафедри адміністративного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка
Топчий Андрій Олегович
здобувач вищої освіти факультету №1, Харківського
національного університету внутрішніх справ

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Прийнятий у 2015 році Закон України «Про Національну поліцію» надав зовсім новий правовий статус органам охорони правопорядку [1]. Особливості правового статусу поліцейського відображають специфіку статусу суб'єкта дисциплінарного провадження в органах Національної поліції. Слід підкреслити, що на сьогоднішній день у сучасній юридичній науці відсутній єдиний загальноприйнятий підхід до систематизації суб'єктів, що мають певну юрисдикцію в рамках дисциплінарного провадження в органах поліції. Тому питання класифікації таких суб'єктів залишається одним із дискусійних.

Розглядаючи зміст дисциплінарного провадження, О.М. Бандурка та М.М. Тищенко суб'єктів дисциплінарного провадження в правоохоронних органах поділяють на: суб'єктів ініціювання дисциплінарного провадження, які таке провадження призначають (керівник підрозділу, в якому працює працівник, що притягується до дисциплінарної відповідальності); суб'єктів, які безпосередньо проводять службове розслідування (посадова особа або комісія, що проводить службове розслідування); суб'єкти, стосовно яких проводиться службове розслідування; залучені особи, які сприяють дисциплінарному провадженню [2]. Між тим, Т.П. Мінка пропонує суб'єктів дисциплінарного провадження виділяти на: керівників, що наділені повноваженнями накладати дисциплінарними стягненнями; зацікавлених осіб або осіб, щодо яких проводиться провадження; допоміжних осіб (експерти, потерпілі, свідки тощо) та осіб, що проводять службове розслідування [3, с. 248]. Л.М. Корнута пропонує класифікувати суб'єктів дисциплінарного провадження на такі категорії: суб'єкти уповноважені застосовувати дисциплінарні стягнення (особи дисциплінарної влади); суб'єкти дисциплінарного обвинувачення; суб'єкти, щодо яких здійснюється провадження; суб'єкти дисциплінарного захисту; суб'єкти, що сприяють проведенню дисциплінарного провадження (свідки, експерти) [4, с. 160].

Враховуючи позицію В. Галуцька, який зазначає, що процесуальний статус суб'єктів дисциплінарного провадження по різному визначається діючим законодавством, вони мають різне коло прав та обов'язків у провадженні [5], ми розглянемо класифікацію суб'єктів дисциплінарного провадження в органах поліції, спираючись на законодавче визначення їх правового статусу та відповідно до функцій, які вони виконують як учасники такого провадження. Спираючись на наукові праці О.М. Бандурки, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Т.О. Коломоець, особливості правового статусу працівників правоохоронних органів як суб'єктів адміністративно-деліктного провадження закріплено в нормах адміністративного законодавства України.

Таким чином, на підставі Закону України «Про Національну поліцію», Дисциплінарного статусу Національної поліції України [6], Порядку проведення службових розслідувань в органах Національної поліції, якими врегульовано процедуру проведення службового розслідування стосовно поліцейського, права учасників службового розслідування, порядок оформлення його результатів, прийняття та реалізації рішень за результатами службового розслідування [7], суб'єктів дисциплінарного провадження в органах поліції слід класифікувати залежно від змісту функцій, які вони виконують, з поділом на такі категорії:

1) *суб'єкти як представники дисциплінарної влади*. Це уповноважені керівники: Міністр внутрішніх справ України, Голова Національної поліції і його заступники, начальники головних управлінь Національної поліції України, територіального (міжрегіонального) органу Національної поліції, структурного підрозділу, ректор закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, службова особа поліції, керівник органу досудового розслідування. Їх статус деталізовано у Наказі Національної поліції України від 04.10.2018 № 929, яким затверджено Перелік посад керівників Національної поліції України та їх повноважень щодо застосування заохочень і дисциплінарних стягнень. Саме керівник, якому підпорядкована особа, уповноважений здійснювати контроль та організацію службової діяльності підлеглих йому поліцейських. Як бачимо, перелік осіб, які наділені правом призначати службове розслідування та накладати дисциплінарні стягнення на поліцейських, чітко визначений;

2) *суб'єкти як ініціатори дисциплінарного провадження*. Основним суб'єктом є уповноважений (безпосередній) керівник органу або підрозділу поліції (або особа, яка виконує його обов'язки), що виявив дисциплінарний проступок та за письмовим наказом якого проводиться службове розслідування. А також інші посадові (службові) особи, які

отримали відомості, інформацію про проступок чи безпосередньо виявили факт порушення дисципліни;

3) *суб'єкти, які безпосередньо проводять службове розслідування, готують й розглядають дисциплінарну справу.* Це – дисциплінарна комісія (колегіальний орган), якій доручено провести службове розслідування. Склад дисциплінарної комісії (голови та членів) визначається з урахуванням вимог ст. 15 Дисциплінарного статуту Національної поліції України. А сам порядок утворення дисциплінарних комісій та їх повноваження визначено Положенням про дисциплінарні комісії в Національній поліції України, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.11.2018 р. № 893 [7];

4) *суб'єкти, щодо яких здійснюється дисциплінарне провадження.* До таких осіб слід віднести: поліцейських; державних службовців, які призначені на посади державної служби відповідно до штатного розкладу органу Національної поліції; усі інші працівники поліції, тобто працівники вільного найму, фахівці, спеціалісти, працівники обслуговуючого персоналу.

Отже, характеризуючи суб'єктів, щодо яких здійснюється дисциплінарне провадження в поліції, можна стверджувати, що ними є будь-які особи, які займають посади відповідно до штатного розкладу органів та підрозділів Нацполіції, незалежно від наявності спеціального звання чи кола повноважень.

5) *заінтересовані суб'єкти, які беруть участь у проведенні службового розслідування.* Такими особами можуть бути заявники (громадяни, які відповідно до Закону України «Про звернення громадян» звернулися зі скаргою на дії (бездіяльність) конкретного поліцейського), потерпілі, треті особи, захисники, представники профспілок. Зацікавлених осіб можна впевнено віднести до факультативних суб'єктів провадження, адже їх наявність для більшості дисциплінарних проваджень не завжди є обов'язковою;

6) *допоміжні суб'єкти,* тобто особи, що залучені з метою об'єктивного та ефективного проведення дисциплінарного провадження. До таких осіб слід віднести свідків, спеціалістів, експертів, отримана інформація (відомості, експертні висновки) від яких має велике значення для об'єктивного дослідження всіх обставин по справі, встановлення вини поліцейського та прийняття щодо нього вірного рішення за результатами розслідування справи.

Таким чином, надавши власну класифікацію суб'єктів дисциплінарного провадження для органів Національної поліції, напрошуються певні висновки.

По-перше, для окремих суб'єктів дисциплінарного провадження можливо суміщення різних функцій під час проведення такого

провадження. Мова йде про уповноваженого керівника, який призначає службове розслідування.

По-друге, зазначимо, що правовий статус як суб'єктів дисциплінарного провадження в органах поліції юридично визначений лише для трьох категорій: керівника (начальника) органу (підрозділу) поліції, який призначає службове розслідування; дисциплінарної комісії; частково особи, щодо якої проводиться службове розслідування. Між тим, правовий статус інших суб'єктів дисциплінарного провадження не визначений, а тому потребує встановлення та відповідного закріплення у Дисциплінарному статуті Національної поліції.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України* від 18.08.2015. 2015. № 63.
2. Бандурка О. М., Тіщенко М. М. Адміністративний процес. Підручник для вищих навч. Закладів. Київ : Літера ЛТД, 2002. 288 с.
3. Адміністративне процесуальне право: навч. посібник / кол. автор. ; за заг. ред. Т.П. Мінки. Дніпропетровськ. Дніпроп. держ. унів-т внутр. справ, 2017. 278 с.
4. Корнута Л. М. Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні: теоретичний та практичний аспекти. *Актуальні проблеми держави та права*. 2013. С. 84–90.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. – Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
6. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. / БД «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#n159> (дата звернення 08.03.2021).
7. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України: Наказ МВС України від 07.11.2018 №893. *Офіційний вісник України* від 21.12.2018. 2018. № 98. Стор. 476, стаття 3257.

Калініна Аліна Владиславівна
науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидатка юридичних наук

ТЕНДЕНЦІЇ У СТАНІ ЗЛОЧИННОСТІ «ПАНДЕМІЧНОГО» ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ

Інформація про стрімке розповсюдження гострої респіраторної хвороби, що викликається вірусом SARS-Cov-2, здавалося б, у перші дні її появи не викликала панічних настоїв серед світової спільноти. Проте, починаючи з грудня 2019 р. – січня 2020 р., коли її поширення швидко набуло характеру пандемії, боротьба з якою стала загальною справою, ставлення як громадян, так і урядів держав до світової епідемічної ситуації різко змінилося, оскільки нагально необхідним стало введення заходів безпеки з метою охорони здоров'я населення. Головним заходом боротьби з поширенням COVID-19 став карантин різного ступеня суворості, у тому числі й локдаун.

Розповсюдження пандемії COVID-19 поряд і з епідеміологічними, медичними, економічними, соціальними, психологічними, екологічними, правовими й іншими наслідками мало і кримінально-правові та кримінологічні наслідки. Так, протягом 2020 р. в Україні та світі спостерігалися нові тенденції у стані злочинності, її динаміці та характері. Наприклад, в Україні, відповідно до офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, протягом 2020 р. (календарний рік, протягом якого постійно вживалися карантинні заходи) відбулося значне скорочення зареєстрованих кримінальних правопорушень: у 2020 р. їх було обліковано 360 622, що, порівняно з попереднім, 2019 р., на 18,8 % менше (у 2019 р. всього було обліковано 444 130 кримінальних правопорушень) [1; 2]. Таке зменшення кількості облікованих кримінальних правопорушень не можна вважати незначним статистичним коливанням. Його фіксування пояснюється низкою факторів, серед яких латентність різної природи, деяке зниження злочинної активності у зв'язку із локдауном, зміни у порядку проведення статистичного обліку та ін. Статистичні зміни відбулися не лише в обліку загальної кількості кримінальних правопорушень, а й поширилися майже на всю структуру кримінальної протиправності в Україні. Показники кримінальних правопорушень, виокремлених за різними критеріями, також змінилися (див. табл. 1).

**Кількісні показники деяких груп кримінальних правопорушень
у 2019-2020 рр.***

№	Група кримінальних правопорушень	2019 р.	2020 р.	Динаміка
<i>Кримінальні правопорушення за об'єктом кримінально-правової охорони</i>				
1	Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи	41 101	37 328	- 9,2 %
2	Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством	2 554	3 972	55,5 %
3	Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи	750	740	- 1,3
4	Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	7 219	6 748	- 6,5 %
5	Кримінальні правопорушення проти власності	257 608	190 258	- 26,1 %
6	Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності	5 947	5 342	- 10,2 %
7	Кримінальні правопорушення проти довілля	3 769	4 558	20,9%
8	Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки	10 313	7 901	- 23,4 %
9	Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту	17 210	15 795	- 8,2 %
10	Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності	6 576	5 756	- 12,5 %
11	Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення	28 774	28 204	- 2,0 %

12	Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів	28 774	20 574	- 28,5 %
13	Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	2 204	2 498	13,3 %
14	Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	20 069	18 996	- 5,3 %
<i>Кримінальні правопорушення, вчинені:</i>				
15	з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості	100	102	2,0 %
16	іноземними громадянами	2 452	1 655	- 32,5 %
17	у громадських місцях	68 545	48 749	- 28,9 %
18	у стані алкогольного сп'яніння	10 466	9 526	- 9,0 %
19	неповнолітніми або за їх участю	4 088	3 708	- 9,3 %

**Таблицю підготовлено із використанням статистичної інформації Офісу Генерального прокурора [1; 2].*

Таким чином, різкі зміни у життєдіяльності українського суспільства, що мали місце протягом усього 2020 року, а саме – введення карантину (і, зокрема, локдауну з березня по травень 2020 р.) по всій території держави продемонстрували можливість оцінки соціального ефекту, порівняно, наприклад, із попереднім, 2019 роком, що викликає певний науковий інтерес, особливо з кримінологічної точки зору. Введення таких заходів, як зупинка міжнародного сполучення, режиму самоізоляції, припинення і обмеження роботи великої кількості розважальних закладів, закладів громадського харчування, магазинів, ринків та ін. створили умови деякої ізоляції як на рівні окремої особи, так і між соціальними групами та навіть державами. Уповільнення та зменшення чисельності потоків людей сприяли й уповільненню темпів

кримінологічних правопорушень, вчинення яких потребує «фізичного» виміру: проти власності, у сфері господарської діяльності, проти громадської безпеки, проти громадського порядку та моральності, кримінальних правопорушень, що вчиняються у громадських місцях (у тому числі й на вулицях і дорогах) та ін. Одночасно, звузивши просторове переміщення значної кількості громадян (мається на увазі, в першу чергу, під час локдауну), переважно до кордонів оселі, виникла певна психологічна напруга між членами однієї родини, подружжям, родичами, сусідами. На цьому тлі різке зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є закономірним. У цьому контексті тенденція до зменшення насильницьких кримінальних правопорушень (проти життя і здоров'я) пояснюється «переходом» частини таких діянь у площину фіксації кримінально-караних проявів домашнього насильства. Незначне зменшення кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи можна пояснити, знову ж таки, по-перше, відсиленням частини таких правопорушень до кримінально-караних проявів домашнього насильства, а по-друге – зміною кримінально-правової кваліфікації деяких видів таких посягань та меншою кількістю потенційних жертв у відкритому доступі для злочинця.

Окрему увагу привертає стрімке зростання (майже на 20 %) кримінальних правопорушень проти довкілля. Зокрема, у 2020 р., порівняно із 2019 р., на 30 % збільшилася незаконна порубка лісу. Криміналізація незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення чи переробки бурштину (ст. 240¹ КК України) сприяла тому, що разом із порушенням правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України) кількість таких діянь залишилася майже такою ж, як було обліковано у 2019 р. за ст. 240 КК України.

Зловживання алкогольними напоями під час карантину в Україні, тим не менше не викликало різкого збільшення кількості злочинів, вчинених у стані алкогольного сп'яніння й у 2020 р. вона, навпаки, зменшилася на 9 %. Можливо, такий спад пов'язаний із різким зниженням (майже на третину) рівня кримінальних правопорушень, що вчиняються у громадських місцях (оскільки саме у таких місцях, як правило, не рідко мають місце кримінально-правові наслідки такого зловживання).

Зменшення кількості кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми або за їх участю, можна пояснити, знову ж таки, більшою увагою дорослих до дітей, які через введення карантинних заходів перейшли на переважно дистанційний режим спілкування, у тому числі й з однолітками.

Різке зменшення у 2020 р. статистичних показників, що характеризують кримінальну протиправність громадян інших держав в

Україні, прямо пов'язане із карантинними заходами у виді обмеження, а й подекуди – припинення міжнародних переміщень осіб у межах боротьби з поширенням вірусу SARS-Cov-2. У світлі цього питання доречно відзначити, що рівень незаконного переміщення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України), навпаки, збільшився на 10,3 % протягом періоду, що розглядається.

Пандемія сприяла і зміні настроїв щодо перебування на території держави іноземних громадян, особливо азійської зовнішності, що пов'язане з упередженнями з приводу першого зафіксованого спалаху COVID-19 в м. Ухань (провінція Хубей, Китайська Народна Республіка) наприкінці 2019 р. Однак рівень кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості залишився майже незмінним (зафіксоване його зростання на 2,0 %, що еквівалентно 2 фактам).

Отже, боротьба з пандемією COVID-19 сприяла демонстрації позитивного кримінологічного ефекту від введення певних вимушених обмежень, що знайшло вираження у загальному зменшенні рівня злочинності в державі.

Література:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2019 р. : стат. інформ. Офісу Ген. прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2020 р. : стат. інформ. Офісу Ген. прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo.

Ковалів Мирослав Володимирович

завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін Інституту
права Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

В умовах Європейської інтеграції та необхідності збереження територіальної цілісності й суверенітету (через збройну агресію Росії на сході України) без ефективного використання інтелектуально-кадрового потенціалу, якісно нового кадрового наповнення правоохоронних органів неможливий інноваційний прорив України в розвитку, досягнення економікою конкурентоспроможності.

Засади побудови і функціонування державної служби, безпосередньо впливаючи на процес формування та функціонування всіх без винятку державних органів, відображаються в організації та діяльності. Професіоналізм і компетентність державних службовців є не тільки основою побудови та функціонування державної служби, а й принципом організації і діяльності державних органів, зокрема правоохоронних.

Як відзначає К. В. Бугайчук у дослідженні «Кадрова політика та кадрове забезпечення публічного адміністрування в органах Національної поліції», компетентність та професіоналізм у контексті кадрового забезпечення державних органів, зокрема правоохоронних, становлять засади, що визначають закономірності здійснення кадрової роботи та лежать в основі діяльності кадрових підрозділів зазначених органів [1, с. 127].

Сутність і зміст професіоналізації державної служби в правоохоронних органах – це системне соціальне явище, процес якісних і кількісних змін у професійній сфері людини. Провідні риси професіоналізму та компетентності, як стану та процесу, варто досліджувати з позицій теорій раціональної бюрократії та лідерства на підставі синергетичного підходу.

Основні характеристики системи професіоналізації державної служби в правоохоронних органах охоплюють: динаміку форм і взаємозв'язків; сукупність дій зі зміни професійного та посадового статусу кадрів; етапність розвитку кадрового забезпечення; спрямованість зміни стану кадрів; повторюваність; внутрішню організованість процесів; залежність від зовнішнього середовища (об'єктивні умови: політичні, економічні, соціальні, суб'єктивні чинники: організаційна культура

державних органів, їх можливості направляти процес кадрового забезпечення відповідно до досягнень науки та практики, соціальні статуси та ролі державних службовців, їхні професійні, ділові та моральні якості, професійний розвиток тощо).

О. Г. Ярема, розглядаючи соціальну ефективність державної служби в правоохоронних органах, зазначає, що відсутність єдиних загальнодержавних підходів до формування та реалізації кадрової політики призводить до зниження якісного стану кадрового корпусу органів. Насамперед це проявляється в істотному відставанні рівня професіоналізму та компетентності кадрів правоохоронних органів від динамічно зростаючих потреб суспільства й держави [2, с. 174].

Кожен державний службовець у правоохоронних органах володіє відповідним рівнем професійних знань, навичок та умінь, індивідуально-психологічними властивостями. Професіоналізм службовця містить не тільки високу ефективність службової діяльності, а й психологічну складову, тобто його внутрішнє ставлення до праці, стан особистісних якостей. Державний службовець має специфічні особливості, які вагомо впливають на його професіоналізм.

По-перше, державний службовець у правоохоронних органах здійснює професійну діяльність управлінського характеру. Це впливає на психологічний зміст професійної діяльності. По-друге, службова діяльність основана на усвідомленні особистих потреб і цілей службовців як соціально значущих явищ. По-третє, діяльність державного службовця спрямована на самовдосконалення відповідно до прикладу успішного фахівця в органі державної влади. По-четверте, державний службовець має певні комунікативні засоби для встановлення результативної взаємодії між учасниками управлінської діяльності.

Реалізація професіоналізму державного службовця можлива за певних умов. Ідеться, зокрема, про наявність в нього освіти, досвіду роботи, стажу службової діяльності; знання структури управління державного органу, схем службових взаємин, здійснення взаємодії з колегами підрозділу з вищими та нижчими структурами; знання завдань і функцій державного органу; знання та виконання посадових обов'язків; вдосконалення професіоналізму (реалізація післядипломної освіти).

Професіоналізм загалом характеризує якість професійної діяльності державного службовця у правоохоронних органах, на яку можна розраховувати за наявності тривалої трудової діяльності в умовах конкретного професійного середовища та системи безперервного професійного навчання. Професіоналізм нерозривно пов'язаний з процесом професіоналізації.

Дуже часто в правозастосовній практиці професіоналізм розглядається з позиції компетентності, оскільки ці поняття логічно

пов'язані. Професіоналізм державних службовців передбачає наявність компетентності, тобто знання справи, належної освіти, стажу, навичок, систематичного регулярного виконання функцій, операцій, вирішення справ, стабільності службових відносин, регулярного отримання оплати за свою працю, політичну нейтральність, відповідальність за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, за якість підготовлених ними рішень.

Компетентність – це постійна внутрішня готовність працівника до виконання службових обов'язків, володіння знаннями про предмет власної діяльності.

Як зазначають О. І. Федоренко та С. О. Шевцов, розглядаючи зміст професійної компетенції працівників експертної служби МВС України, професіоналізм тісно взаємопов'язаний з компетентністю, яка означає досконале знання своєї справи, суті виконуваної роботи, норм, правил і процедур організації, наявність умінь і навичок, що сприяють ефективній реалізації знань у практичній діяльності [3, с. 197-198].

Під компетентністю розуміють здійснювані державним службовцем повноваження відповідно до займаної ним посади державної служби. Повноваження – це права і функції державного службовця щодо вирішення конкретних завдань, виконання обов'язків, що реалізуються за наявності необхідної компетентності.

Компетентність виступає як одна з форм прояву професіоналізму, визначає якісні характеристики діяльності, тобто те, як реалізує посадові обов'язки службовець і яких результатів досяг за певний період.

Література:

1. Бугайчук К. Кадрова політика та кадрове забезпечення публічного адміністрування в органах Національної поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 125–131.
2. Ярема О. Г. Соціальна ефективність державної служби в правоохоронних органах. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2018. № 2. С. 172–175.
3. Федоренко О. І., Шевцов С. О. Зміст професійної компетенції працівників експертної служби МВС України. *Військова освіта*. 2017 № 1 (35). С. 192–199.

Ковбас Ігор Васильович

доцент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
доктор юридичних наук, доцент

Крайній Павло Іванович

асистент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК СКЛАДОВА ЙОГО АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Реформування правоохоронної системи України є одним із ключових завдань яке ставить перед собою держава задля належного захисту прав громадян. Звичайно, у світлі останніх законодавчих змін, які відбулись із системою правоохоронних органів, суттєво змінилась й нормативна площа регулювання діяльності правоохоронних органів. Варто зазначити, що створення в Україні Державного бюро розслідувань (далі –ДБР) розпочалось із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України №127 від 29 лютого 2016 року «Про утворення Державного бюро розслідувань» [1]. Дана постанова надала змогу розпочати створення ДБР як одного із ключових елементів оновленої правоохоронної системи.

Оскільки роль та місце вище згадуваного правоохоронного органу має важливе значення для суспільства, вважаємо за необхідне проаналізувати повноваження ДБР як один із ключових елементів його адміністративно-правового статусу. В юридичній літературі повноваження як частини адміністративно-правового статусу ДБР досліджували В.В. Аванесян, Н.М. Бакаєнова, Є.В. Беляков, О.В. Ільченко, В.І. Литвиненко, О.С. Старенький, Г.О. Усатий, В.І. Цимбалюк, І.В. Цюприк та ін. Наведений вище перелік правників, свідчить про недостатній ступінь вивчення даного питання. Водночас, це дає вагому підставу для детального з'ясування особливостей повноважень як частини адміністративно-правового статусу ДБР.

На думку М.С. Моїсєєва під адміністративно-правовим статусом ДБР слід розуміти сукупність закріплених на законодавчому рівні і конкретизованих нормами адміністративного законодавства елементів, що визначають особливості створення та діяльності ДБР, межі здійснення покладених на нього завдань та функцій, його місце в механізмі держави, а також у взаємовідносинах з іншими державними і недержавними суб'єктами [2]. Ми погоджуємось з вказаним визначенням, оскільки воно є найбільш повним та включає в себе необхідні елементи щодо повноважень, місця в правоохоронній системі ДБР, тощо.

Тільки однозначний та вичерпний перелік повноважень правоохоронного органу дозволяє чітко встановити межі його діяльності, чіткий алгоритм дій та взаємодії з іншими правоохоронними органами. На нашу думку, адміністративно-правовий статус ДБР доцільно буде розглядати крізь призму повноважень останнього як суб'єкта адміністративно-правових відносин. Це обумовлюється тим, що ДБР, під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень уповноважене реалізувати й адміністративні повноваження. До прикладу, перебуваючи у внутрішніх і зовнішніх адміністративно-правових відносинах керівництво і співробітники ДБР реалізують повноваження від його імені.

У наукових працях В.В. Аванесяна, С.В. Андреева та Є.В. Белякова поетапно розкрито зміст згаданих вище категорій правовідносин. Вони звертають увагу на те, що зовнішні відносини взаємопов'язані з безпосереднім впливом на об'єкти, які не є складовими системи влади та управління. В той же час, внутрішньо-організаційним правовідносинам притаманні організаційні основи управління. Це така категорія відносин, що складаються в процесі організації та функціонування публічного управління. До них належать відносини, пов'язані з формуванням управлінських структур, визначенням основ взаємодії між ними та їх підрозділами, з розподілом обов'язків, відповідальності між працівниками органу [3].

Аналізуючи зміст встановлених Законом України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року (далі – Закон) [4] повноважень ДБР, їх можна класифікувати на внутрішньо-адміністративні (внутрішньо-організаційні) та зовнішньо-адміністративні (зовнішньо-управлінські). В Законі повноваження ДБР закріплені в статті 6. Однак, жодних класифікацій чи розподілу останніх не зазначено. З огляду на це, ми пропонуємо віднести до внутрішньо-організаційних повноважень такі:

1) організація забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу, державних службовців ДБР та інших визначених законом осіб, а також захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань;

2) забезпечення роботи з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників ДБР, участь у формуванні державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у відповідних сферах;

3) створення у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності інформаційних систем, ведення оперативного обліку в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

4) скликання нарад, проведення конференцій та семінарів, інших наукових та науково-практичних заходів [4]

До зовнішньо-управлінських повноважень ДБР, згідно із Законом України «Про Державне бюро розслідувань» можна віднести:

- 1) доступ як користувача до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких встановлюється урядом;
- 2) здійснення співробітництва з поліцейськими, іншими відповідними органами іноземних держав;
- 3) здійснення співпраці з фізичними особами, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріально та морально заохочуючи таких осіб [4].

Передбачені Законом повноваження ДБР не матимуть жодного практичного значення, якщо не здійснити вивчення їх зовнішніх форм вираження через відповідні форми реалізації. Варто наголосити на тому, що хоча ДБР створений для здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, перелік яких визначений Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), він, як правоохоронний орган, має інші адміністративні повноваження, що підтверджується нормами Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [4].

Аналізуючи різноманітні погляди науковців щодо класифікації адміністративно-правових форм, ми надали перевагу позиції Л. Ємця, який зазначає, що загалом поділяти адміністративно-правові форми на правові та відповідно неправові не зовсім обґрунтовано, зважаючи на те, що неправові форми хоча і не тягнуть за собою виникнення, зміну чи припинення адміністративних правовідносин, тобто не спричинюють настання юридичних наслідків, але все ж таки їх здійснення базується на правових нормах, відповідно більш доцільно вживати поняття «організаційні форми» для характеристики існуючих неправових форм [7, с.63]. Ми вважаємо, що ДБР реалізує надані йому законом повноваження у двох формах – правовій та організаційній. Відповідно правова форма діяльності ДБР передбачає:

- 1) видання відомчих актів;
- 2) укладення угод;
- 3) вчинення юридично значущих дій [2].

Окремо варто зазначити, що Законом України «Про Державне бюро розслідувань» не врегульовано питання щодо надання повноважень працівникам ДБР у випадках коли створюються перешкоди під час здійснення службових повноважень працівниками ДБР, припинення ними протиправних діянь, перешкоджання їх службовій діяльності. Крім того, надання співробітникам ДБР права складати протоколи про адміністративні правопорушення, за наявності передбачених законом підстав, посприяє уникненню затягування процесу, яке спостерігається у практичній сфері, під час складання таких протоколів іншими

правоохоронними органами, а також спростить процедуру притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

На нашу думку, доцільно розглянути питання щодо доповнення вже наявного переліку повноважень такими, що дозволяли б оперативним працівникам ДБР складати протоколи про притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Це дало б змогу оперативніше, повніше та змістовніше реагувати на перешкоди, що можуть бути створені під час здійснення ними їх службових повноважень. Вказане питання вивчатиметься нами в наступних наукових дослідженнях.

Література:

1. Про утворення Державного бюро розслідувань : Постанова Каб. Міністрів України від 29.02.2016 р. № 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2016-p> (дата звернення: 28.05.2021).
2. Моїсєєв М.С. Адміністративно-правовий статус Державного бюро розслідувань України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2019. 227 с.
3. Аванесян В.В., Андреева С.В., Беякова Е.В. Большая юридическая энциклопедия Москва: Изд-во «Эксмо». 2007. 688 с.
4. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 28.05.2021).
5. Ємець Л. Адміністративно-правові форми управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7. С. 62–67.

Коваленко В. Л.

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, майор поліції

Литвинова С.С.

здобувачка вищої освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ПАРТНЕРСТВА В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Не дивно, що сьогодні на досить особливу актуальність та увагу заслуговує тема щодо принципів налагодження ефективного партнерства правоохоронних органів з громадськістю, органами місцевого самоврядування, органами державної виконавчої влади, іншими

установами з метою забезпечення ефективного, належного функціонування правоохоронної сфери в цілому. Це, насамперед, зумовлено тим, що суспільство повинно розуміти спільну відповідальність за безпеку та якість життя в громадах. Отож було б доцільно першочергово розглянути більш розгорнуто характеристику принципів партнерства (взаємодії) правоохоронних органів саме з населенням.

На жаль, на законодавчому рівні не визначено чіткого переліку принципів партнерства в правоохоронній діяльності, проте, у свій час МВС України було прийнято Програму розвитку партнерських відносин між міліцією і населенням на 2000–2005 рр. На жаль, з якихось певних причин зазначена програма сьогодні не є актуалізованою. Так, за підсумками узагальнення різних точок зору вчених щодо принципів взаємодії правоохоронних органів з населенням, їх можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні принципи партнерства [1, 2].

До загальних принципів взаємодії можна віднести наступні:

1. Добровільність як ключовий принцип такої взаємодії, ігнорування якого приводить до зниження рівня довіри між учасниками взаємодії, що негативно впливає на ефективність правоохоронної діяльності та громадських формувань в цілому.

2. Принцип дотримання прав людини і громадянина, оскільки саме захист цих прав є кінцевою метою правоохоронної діяльності.

3. Принцип гуманізму, дотримання якого означає, що при взаємодії органів нацполіції та населення в реалізації правоохоронної діяльності визнається цінність людини як особистості, її право на свободу, розвиток і безпеку.

4. Принцип справедливості, щоб правоохоронна діяльність не тільки була спрямована на боротьбу зі злочинністю, але й переконувала пересічного громадянина, що все відбувається за законом, що добро переможе зло, що зло завжди буде покаране.

5. Принцип науковості, сутність якого виражається в прагненні взаємодіючих сторін виробляти найбільш правильні спільні рішення на основі осмислення наявного досвіду взаємодії у справі охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю з позицій сучасних наукових поглядів.

6. Принцип комплексності, який означає, що вся взаємодія повинна спиратися не стільки на внесення окремих поліпшень і вдосконалень, скільки на планомірну і цілеспрямовану організацію на науковій основі всіх державних органів і громадських організацій для функціонування в масштабі всієї країни і на всіх рівнях: суспільство – держава (органи правопорядку); мешканці регіону – регіональні правоохоронні органи (ГУ-УМВС України в області, УМВС,

міськрайлінооргани); мешканці мікрорайонів, селищ міського типу, сіл – підрайонні відділи внутрішніх справ.

7. Принцип правової упорядкованості, який об'єктивно зумовлює необхідність переважно законодавчого визначення основних цілей, завдань, функцій, систем, структур та процесу взаємодії.

8. Принцип законності, який полягає в безумовному виконанні взаємодіючими суб'єктами в процесі реалізації своїх повноважень законів та підзаконних нормативних актів.

9. Принцип рівноправності, відповідно до якого обидві сторони мають рівну частину прав і відповідальності за свою діяльність та її наслідки при відносній автономії в рамках закону і своєї компетенції.

10. Принцип гласності, який передбачає, по-перше, відкритий, доступний для громадян характер взаємовідносин та правоохоронної діяльності при взаємодії міліції з населенням; по-друге, створення та функціонування надійної системи інформаційного забезпечення взаємодіючих суб'єктів; по-третє, наявність умов для поширення інформації про результати взаємодії, про цілі спільної діяльності міліції і громадськості, про виникаючі при цьому проблеми. Реалізація принципу гласності сприяє також громадському контролю за процесом та результатами взаємодії ОВС з населенням.

11. Принцип плановості, який дозволяє взаємодіючим суб'єктам враховувати у своїй діяльності різні обставини, ефективно використовувати і можливості органів нацполіції, і можливості громадськості в правоохоронній діяльності [2, с. 28–41].

Групу спеціальних, або організаційно-технічних, принципів можна розділити на дві підгрупи: принципи побудови системи взаємодії і принципи здійснення процесу взаємодії. До принципів побудови системи взаємодії відносимо:

1. Принцип спільності інтересів.

2. Принцип функціональності, який означає, що організаційну структуру будь-якої системи слід будувати, виходячи, у першу чергу, з тих основних функцій, виконання яких на неї покладається.

3. Принцип нормованості, який означає, що система взаємодії органів нацполіції і населення будується суворо в рамках правових записів, встановлених нормативними актами.

4. Принцип спеціалізованості, зміст якого полягає в тому, щоб у діяльності з охорони правопорядку і боротьби зі злочинністю забезпечити використання органами нацполіції та громадськістю тих сил, засобів, методів, форм, які їм притаманні, впливають з їхньої соціальної та правової природи.

До першої підгрупи спеціальних принципів взаємодії правозахисних органів та населення можна також віднести принципи ієрархічності, територіальності та ін.

У свою чергу, до принципів здійснення процесу взаємодії (друга підгрупа організаційно-технічних принципів) можна віднести:

1. Принцип безперервності.
2. Принцип скоординованості дій.
3. Принцип маневреності (або оперативності і гнучкості).

4. Принцип відповідальності за виконання зобов'язань при взаємодії (за наслідки взаємодії) неможливо реалізувати без вирішення питання щодо врахування та оцінювання діяльності суб'єктів взаємодії.

5. Принцип заохочення, який є більш поширеним за попередній з огляду на специфіку громадських формувань, є важливим стимулом у досягненні успішної взаємодії. До принципів здійснення процесу взаємодії можна також віднести і принципи цілеспрямування; свободи обговорення проблем, які мають взаємний інтерес; поваги позицій та точок зору суб'єктів взаємодії тощо [1, с. 10–17].

Отже, зважаючи на викладене вище, визначення шляхів налагодження ефективного партнерства, зокрема, між органами національної поліції та населенням, є на сьогодні одним із пріоритетних завдань правоохоронної діяльності в цілому. Проте, встановлення партнерських відносин не може бути короткочасною справою, перш за все, тому, що суб'єкти взаємодії повинні пройти правову соціалізацію, яка передбачає засвоєння правових норм суспільства та усвідомлене ставлення до свого громадського і службового обов'язку щодо підтримки законності і правопорядку. Така взаємодія повинна здійснюватися на рівні партнерства, бути добровільною, неформальною і слугувати передусім інтересам громадян.

Література:

1. Колпаков В. К. Взаимодействие милиции и общественности в сфере правопорядка : учеб. Пособие. Київ : Украинская акад. внутр дел, 1993. 80 с.
2. Бандурка О. М., Соболев В. І. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 352 с.

Кононенко Тетяна Володимирівна

професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ,
докторка філософських наук, доцентка

Сабельнікова Тамара Миколаївна

доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького
державного університету внутрішніх справ,
кандидатка філологічних наук, доцентка

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДОЮ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Основу сучасної цивілізації складають демократичні держави з розвиненим громадянським суспільством. Базовими цінностями в суспільствах з таким устроєм є верховенство права, свобода і права людини. Відповідно правоохоронна система переорієнтовує свою діяльність на захист прав людини і запобігання злочинності. Ще в XIX ст. британський державний діяч Роберт Піль, відомий не лише як прем'єр-міністр Великобританії, а й як реформатор поліцейської справи, проголосив дев'ять «принципів правозастосування». Він, зокрема, наголошував, що поліція повинна прагнути добровільної співпраці з боку громадян, а ефективність її роботи має вимірюватися відсутністю злочинів, а не реагуванням на них. Головне в роботі правоохоронців, на його думку, – спілкування. Натомість застосування фізичної сили є можливим лише в крайніх випадках.

Досягненню такої мети, як показує світовий досвід, сприяє взаємодія поліції з громадськістю, яка може здійснюватися в різних напрямках. Одна з форм подібної взаємодії – зустрічі із зацікавленими сторонами (представниками місцевої влади, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, активістами, потенційними жертвами і навіть порушниками) щодо прийняття спільних рішень, які б допомогли в розв'язанні проблемних ситуацій. Тобто завдання поліції полягає не лише в тому, щоб затримувати порушників, а й у тому, щоб запобігати правопорушенням. Результатом співпраці з громадськістю можуть бути рішення превентивного характеру, наприклад, краще освітлення в темну пору доби потенційних місць злочинів, встановлення додаткових відеокамер, проведення профілактичних бесід з підлітками та молоддю, створення клубів, спортивних комплексів для їхнього дозвілля тощо.

Важливе значення для ефективної роботи правоохоронців має вміння спілкуватися з пересічними громадянами. Чим більше довіри викликає поліцейський у населення, тим більш ефективною буде його

професійна діяльність. Досягненню такої довіри сприяє відкритість у спілкуванні, виявлення прагнення допомогти, повага до людей тощо. Тобто можемо з упевненістю сказати, що сама особистість поліцейського, його моральні принципи й ціннісні установки породжують певне ставлення до нього з боку громади, формують або прихильність і бажання співпрацювати, або навпаки.

Часто ефективному спілкуванню заважає упереджене ставлення до співрозмовника. Для поліцейського надзвичайно важливим є вміння контролювати свої упередження і сприймати співрозмовника об'єктивно.

Аналізуючи особливості підготовки поліцейських у різних країнах світу, В.В. Бондаренко акцентує на тому, що в найбільш розвинутих країнах у навчанні поліцейських значну вагу має етичне виховання. Так, зокрема, у Франції, правоохоронна система якої відома як одна з найефективніших у світі, головним критерієм добору поліцейських є чесність і порядність. У Великій Британії професійна підготовка поліцейських «ґрунтується на поєднанні правових знань та етичних принципів під час службової діяльності. Це надає можливість формувати міцний, довготривалий авторитет і високий рівень довіри з боку суспільства [1, с.65]».

Відчуття довіри до правоохоронців викликає в людей бажання співпрацювати, допомагати, і, навпаки, протистояння загострює конфлікт і провокує порушення. У неформальному спілкуванні людина почувається більш комфортно, вільно, і, таким чином, у ненав'язливій формі поліцейський може здобути більше корисної для себе інформації, ніж викликаючи особу до відділку. Образно кажучи, громада – це очі та вуха поліцейського.

Ефективне спілкування повинно сприяти встановленню дружніх відносин між поліцейськими й пересічними громадянами. Особливо це важливо у відносинах з молоддю та підлітками. Тому правоохоронцям радять підходити до громадян не лише для того, щоб зробити зауваження, а й просто поспілкуватися на сторонні теми, запропонувати допомогу в разі потреби. Особливо це добре працює, коли йдеться про дітей та підлітків. Корисною є також участь поліцейських у різноманітних культурних заходах спільно з місцевою молоддю, наприклад у спортивних матчах, масових святах тощо. Такі події зближують людей, сприяють більш відкритому спілкуванню.

В Україні вже є досвід ефективної взаємодії поліції з громадою. Зазвичай у сільській місцевості на одного дільничного інспектора поліції припадає 10 – 15 сіл, відстань між якими може сягати 50 км. За таких обставин у деяких селах люди навіть не знають свого дільничного. Спираючись на світовий досвід та національні традиції щодо забезпечення правопорядку в малих громадах, в селах Херсонської,

Харківської та Полтавської областей запровадили посаду інспектора сільських рад та об'єднаних територіальних громад з охорони громадського порядку. Це переважно місцеві жителі, колишні працівники міліції, які рано вийшли на пенсію. Вони добре знають закони, вміють поводитися в екстремальних ситуаціях, складати протоколи тощо. Крім того, вони добре володіють ситуацією на місцях, знають місцевих мешканців, мають серед них авторитет, люди їм довіряють і часто звертаються по допомогу, а в разі потреби охоче допомагають в охороні громадського порядку. Поліцейські з районних та обласних управлінь також спираються на їхню підтримку. В народі їх називають «шерифами». Як свідчить статистика, там, де працюють такі «шерифи», взагалі немає тяжких злочинів, а кількість дрібних правопорушень є мінімальною [2].

Отже, одним із важливих способів досягнення ефективної роботи поліції є взаємодія з громадою, яка може здійснюватися як через спільну діяльність разом з органами місцевої влади та неурядовими організаціями, так і через безпосереднє неофіційне спілкування з громадянами. Позитивний імідж поліцейського, що є виявом його особистісної культури, сприяє зростанню рівня довіри до нього з боку населення і є запорукою успішної професійної діяльності.

Література:

1. Бондаренко В.В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями. Київ, 2018. 524 с.
2. Проект «Шерифи»: український масштаб. Херсон, 2018. 204 с.

Коротков Є.П.

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, старший лейтенант поліції

Соловій Д.В.

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КОМУНІКАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Однією з нагальних проблем є підвищення рівня недовіри населення до поліції, можна розглянути проблему професійного спілкування патрульних поліцейських з представниками різних верстви суспільства як одну з головних. Незважаючи на надання численних дослідження, пов'язаних з культурою спілкування правоохоронця,

питання вимагають ретельного і детального вивчення. Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», патрульний – це уповноважена особа регулювати дорожній рух та контролювати дотримання Правил дорожнього руху його учасниками та законність експлуатації транспортних засобів на дорожній мережі. Попри це на них покладено завдання в забезпеченні громадської безпеки. Крім того, один з головних обов'язків патрульних, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 2 цього Закону, полягає у наданні допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причини або як результат надзвичайні ситуації потребують такої допомоги [1]. Комунікативна сфера є особистісним утворенням і залежна від кожної людини, оскільки це залежить від особливостей соціалізації, виховання та її індивідуальних особливостей.

Професійне спілкування патрульних поліцейських регулюється низкою нормативних актів, серед яких: Закон України "Про Національну поліцію" від 2 липня 2015 року № 580-VII, наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Правил поведінки та професійної етики простих людей і начальника апарату органів внутрішніх справ України "від 22 лютого 2012 р. № 155, Кодекс етики працівників поліції України від 5 жовтня 2000 р. № 7 та ін.

Звичайно, не всі люди можуть поводитися відповідно загально визначеним соціальним нормам, законам, традиціям, які затверджуються суспільством. Тому культура спілкування працівників поліції визначаються тим, чи залишаються вони ввічливі у різних ситуаціях, проявляють вони толерантність, зберігають витривалість, чи не відповідають грубістю на грубість навіть у конфліктних ситуаціях [2].

Поліцейський, приєднавшись до суспільних відносин, грає роль арбітра в конфліктних ситуаціях. Один із морально-етичних обов'язків поліцейських – це дотримання властивої коректності та гідної поведінки представника органу виконавчої влади та Національної поліції України.

Залежно від сфери застосування існує два основні типи професійних стратегій спілкування з громадянами: у професійному середовищі та в рамках взаємодії з громадяни.

Одним із аспектів спілкування є його комунікативний компонент, що забезпечує обмін інформацією, ідеями, інтересами, настроями, почуттям, налаштування між партнерами по спілкуванню.

Спілкування (від лат. *Communicatio* - обмін, спілкування, розмова):

1. Процес передачі інформації, який має свою структуру (одержувач, канали, кодування, дешифрування, зміст, ефективність, контроль, ситуація).

2. Акт спілкування між людьми за допомогою передача символів, метою яких є взаєморозуміння.

3. Обмін інформацією будь-якого виду між різними системами зв'язку. Передача інформації в процесі спілкування відбувається за допомогою спеціальних психологічних способів. Загальновизнано розрізняти дві групи інструментів спілкування: вербальне та невербальне. Найбільш часто зміст інформації передається мовою, мовленням, тобто набуває словесного або текстові форми. І невербальні засоби спілкування виконують функції доповнення або заміни мови, представлення емоційного стану та відносини партнера до комунікативного процесу. Оцінюючи роль засобів спілкування, А. Меєраб встановив, що передача інформації відбувається шляхом використовуючи лише слова на 7%, звукові засоби (інтонація, обсяг тощо) - на 38%, причому за рахунок невербальних засобів - на 55%. Також отримав подібні дані Р. Бердвісл, згідно з якими розподіл словесних і невербальних засобів спілкування складають 35% та 65% у відповідності.[3]

У реальному житті кожен поліцейський та жертва намагається приховати свої слабкі місця, створюючи "штучне" уявлення про власні сили. Така тактика вимагає дезінформації опонента про його можливі дії в надії, що інший учасник конфлікту почне відповідно змінювати поведінку [2]. Кожен із цих варіантів комунікаційної стратегії за певних умов здатний надати учасникам конфлікту певні переваги. Принаймні його обізнаність дає можливість передбачити характер подальшої поведінки суперника та кінцевий результат взаємодії.

Виконуючи свої безпосередні обов'язки, патрульний постійно контактує з громадянами. Наприклад, у разі зупинки водієм транспортного засобу, який порушив правила дорожнього руху, патрульний повинен проявити відповідну ввічливість у цій ситуації. Алгоритм його дій повинен бути таким: підійти до водія, представитись, пред'явити посвідчення та повідомити про причини зупинки (п. 27.4 наказу № 111), враховуючи, що під час усного спілкування людина не лише чує його, але й візуально сприймає жести, міміку, манери поведінки - тобто загальну культуру поліції [4].

Отже, за способом спілкування конкретного працівника правоохоронних органів громадська думка залежить від усієї Національної поліції України. Патрульний - це обличчя всієї правоохоронної системи держави, і тому важливо, щоб працівник поліції виявив такт, коректність, доброзичливість, продемонстровані бездоганні знання закону, чистоту мови і готовність завжди прийти на допомогу.

Література:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. 2 лип. Ст. 379.

2. Стрілецька М. В. Етика ділового спілкування. URL: diloviy-etyket/160-kerivnyk-pidleglyi/657-etyka-dil-spilk-vzaemnyuv-kolektyvi.html.

3. Клименко І.В., Швець Д.В., Євдокімова О.О., Посохова Я.С. Пам'ятка працівника Національної поліції України Інформаційно-довідковий матеріал з питань професійного спілкування поліцейських. Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків. С. 27-28

4. Про Затвердження Інструкції з питань діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС: Наказ МВС України від 27 берез. 2009 р. № 111 URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0576-09.

Котковський Володимир Станіславович

доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін
Криворізького факультету Національного університету «Одеська
юридична академія», доктор економічних наук, доцент

Чорнявський Р.С.

здобувач вищої освіти Криворізького факультету Національного
університету «Одеська юридична академія»

СИСТЕМА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Одними з найважливіших завдань сучасної Української держави та суспільства в цілому є забезпечення суворого дотримання законності, викорінювання будь-яких порушень правопорядку, протидія злочинності й усунення причин та умов, що її породжують і сприяють її розвитку. Уряд України намітив і виконує комплекс заходів із виконання зазначених завдань. Нині особлива увага приділяється вдосконаленню діяльності органів прокуратури, національної поліції, юстиції та судів, покликаних стояти на боці законності, захисту прав громадян та інтересів суспільства.

На основі норм кримінально-процесуального законодавства розглянуті різні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема у роботах В. В. Вапнярчука [1], Т. М. Балицького [2], І. І. Котюка [3], С. Ю. Карпушина [4] та ін. Як відзначають вищезазначені дослідники [1-4], система слідчих дій – це комплекс взаємопов'язаних прийомів, що дозволяють слідчому виявити, прийняти і зафіксувати всю укладену в слідах події шукану інформацію, тобто отримати вичерпну для конкретного випадку сукупність доказів.

Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Порядок проведення слідчих дій закріплено гл. 20, 21 р. III Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) [5], Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових)

дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [6]. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Слідчі дії проводяться слідчими органів досудового розслідування. У слідчих діях також беруть участь прокурор, слідчий суддя, підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий – у межах їх прав і повноважень, визначених КПК України.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає дві широкі групи слідчих дій [5]:

1) традиційні слідчі дії: огляд (ст. 237), включаючи огляд трупа (ст. 238), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239); допит, у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, який раніше йменувався очною ставкою (ст.ст. 224-226); пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228-231), обшук (ст.ст. 234-236), слідчий експеримент (ст. 240), освідування особи (ст. 241), отримання зразків для експертного дослідження (ст. 245), провадження експертизи (ст.ст. 242-244);

2) негласні слідчі (розшукові) дії: аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних інформаційних систем і т. д. Негласні слідчі (розшукові) дії, як визначено в ст. 246 КПК України, – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом.

У той же час контроль за вчиненням злочину включає в себе ще одну підсистему негласних слідчих (розшукових), які до цього регулювались як оперативно-розшукові заходи і комбінації. Так, відповідно до ст. 271 КПК України, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах [5]:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочин.

Крім того, слідчі (розшукові) дії класифікуються залежно від джерел отриманої інформації; залежно від характеру одержуваної інформації; за особливостями процесуальної форми.

Правовими підставами проведення слідчих (розшукових) дій слід вважати наявність відповідних повноважень державних органів і посадових осіб на проведення конкретної слідчої (розшукової) дії у поєднанні з належною процесуальною формою рішення про її проведення. Фактичними підставами проведення слідчих (розшукових) дій виступає сукупність даних, які обумовлюють необхідність і

можливість проведення певної слідчої (розшукової) дії у конкретних умовах з огляду на досягнення її мети [4].

Розгляд слідчих дій з позицій їх системної організації породжує ряд актуальних проблем, до числа яких слід віднести вирішення таких питань:

- 1) про суб'єкта проведення слідчих дій;
- 2) умови розвитку системи слідчих дій;
- 3) можливості перетворення оперативно-розшукових заходів в слідчі дії.

Таким чином, слідчі (розшукові) дії визначаються як вид процесуальних дій, що проводяться з метою збирання, перевірки, дослідження, оцінки і використання доказів уповноваженою службовою особою відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій містять положення, що визначають поняття слідчих (розшукових) дій; загальні підстави їх проведення; коло учасників слідчої (розшукової) дії, їх права; час та період проведення слідчих (розшукових) дій; порядок проведення слідчої (розшукової) дії та фіксування її результатів у разі отримання доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Література:

1. Вапнярчук В.В. Поняття і система слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник ХДУ. Серія Юридичні науки*. 2018. № 2. Том 2. С. 73-77.
2. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 216 с.
3. Котюк І.І. Слідчі дії як засіб розв'язання пізнавальних завдань у сфері судочинства. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 2. С. 15-19.
4. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. №11-12, № 13. Ст. 88.
6. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р.

Лефтеров Лев Васильович

заступник начальника відділу Департаменту кіберполіції
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук, майор поліції

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВАМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ

Ефективний розвиток Української держави неможливий без оптимізації наявної системи органів державної влади, упорядкування суспільних відносин, що існують в усіх сферах суспільного життя. Однією із таких сфер є правоохоронна, належне функціонування якої забезпечує значна кількість правоохоронних органів, у тому числі й підрозділи Національної поліції України. Сучасні виклики і загрози, зумовлені впливом комплексу соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, психологічних і технологічних чинників, вимагають системного реагування, адекватної трансформації системи органів поліції, оптимізації системи управління органами поліції, а також включення цієї системи до сфери політичних пріоритетів держав [1, с. 12].

Основним органом, що реалізує державну політику у сфері боротьби з кіберзлочинністю, є Національна поліція України. Діяльність підрозділів поліції пов'язана з виявленням, розкриттям документуванням, розслідуванням та запобіганням злочинів у сфері використання інформаційних технологій.

Запобігання злочинній діяльності, що пов'язана з шахрайствами, які вчиняються з використанням високих інформаційних технологій, засновується на загальноприйнятих засадах і методах, серед яких:

- засади проведення оперативно-розшукової діяльності;
- методи і тактика розслідування;
- процесуальні засади документування злочинів;
- науково-теоретичні основи кримінології.

Згідно із Законом України «Про Національну поліцію України» у складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення (ст. 13) [2]. Саме підрозділами так званого кримінального блоку та органами досудового розслідування здійснюється кримінальна процесуальна діяльність у

зв'язку з учиненням злочинів, що передбачені Кримінальним кодексом України.

Питання діяльності поліції із запобігання злочинності є актуальним майже у будь-якій правовій державі. На думку Д. Блека та групи дослідників, діяльність поліції із протидії і запобігання злочинності можна розділити на два типи: реактивну і проактивну [3, с. 66]. Реактивна поліцейська діяльність – це ті дії, що ініціюються громадськістю (наприклад, звернення до правоохоронних органів, повідомлення про злочини, що тривають або що сталися, та ін.). Проактивними діями є ті, що ініціюються самими поліцейськими: патрулювання місцевості, профілактика злочинності, аналітична розвідка (в рамках моніторингу мережі Інтернету), а також оперативно-розшукова діяльність [4, с. 66].

Основою запобігання злочинності підрозділами Національної поліції є узгоджені між всіма суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання заходи, спрямовані на виявлення, документування та розкриття злочину. Діяльність із запобігання кібершахрайствам та іншим категоріям злочинності здійснюється на кількох основних стадіях. У спеціальній літературі вказані стадії визначаються як стадії кримінального процесу. Як відмічає В.М. Тертишник, «стадія кримінального процесу – це самостійний етап кримінально-процесуального провадження, що характеризується розв'язанням певного кола визначених у законі завдань, специфічним колом суб'єктів процесуальної діяльності та їх функціями, а також зумовленою вирішуваними завданнями провадження кримінально-процесуальною формою та властивими для цього етапу процесуальними актами і рішеннями...» [5, с. 43]. Нагадаємо, кримінальний процес складається з восьми основних стадій: 1) дослідче провадження (прийняття, розгляд та реєстрація заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення); 2) досудове розслідування; 3) підготовче провадження; 4) судовий розгляд; 5) апеляційне провадження; 6) касаційне провадження; 7) провадження у Верховному Суді; 8) виконання судових рішень [5, с. 44];

Доречно звернути увагу на те, що основна діяльність підрозділів Національної поліції із запобігання кібершахрайствам відбувається на стадіях дослідчого провадження та досудового розслідування. Саме ці стадії, в яких безпосередньо бере участь поліція, ми розглянемо в інноваційні моделі запобігання шахрайствам, що вчиняються шляхом використання засобів електронних комунікацій. Будь-який етап кримінального процесу є окремим рівнем, що передбачає низку дій, спрямованих на досягнення мети.

Перший рівень реактивного запобігання кібершахрайствам є початковим. Кримінальний процес починається з моменту прийняття уповноваженим на це суб'єктом офіційної заяви або повідомлення про

злочин, явки з повинною або безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення. На початкових етапах, як правило, діяльність із запобігання шахрайствам, що вчиняються шляхом використання засобів електронних комунікацій, проводиться підрозділами кримінальної поліції (зокрема, Департамент кіберполіції).

Дослідче провадження – це початкова стадія кримінального процесу, зміст якої становить діяльність із прийняття, реєстрації, розгляду та перевірки заяв і повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення, а в разі з'ясування наявності ознак злочину – створення юридичних підстав для початку досудового розслідування шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [5, с. 44]. Дослідче провадження здійснюється протягом 24 годин із моменту отримання заяви чи повідомлення про злочин. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК України зобов'язані ввести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування [5, с. 44].

У більшості випадків відомості про вчинене шахрайство з використанням інформаційних технологій надходять до підрозділів поліції безпосередньо від потерпілих у вигляді офіційного звернення. Згідно із Законом України «Про Національну поліцію» поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів із метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції [2]. Також діяльність із прийому і реєстрації звернень громадян про події або кримінальні правопорушення регламентується низкою інших нормативно-правових актів: Законом України «Про звернення громадян»; наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» № 1 377 від 6 листопада 2015 р.; доручення Голови НПУ «Про порядок взаємодії територіальних органів поліції, у тому числі їх структурних (відокремлених) підрозділів з міжрегіональними територіальними органами Національної поліції» №456/01/25-2015 від 26 листопада 2015 р.

При виявленні такого високотехнологічного злочину, як кібершахрайство, важливо враховувати особливості злочину, здійснюючи

на вказаному етапі правильну первинну кваліфікацію відповідної події та максимально можливий збір інформації.

Запровадження інноваційної моделі протидії комп'ютерним шахрайствам на першому рівні реактивного запобігання кібершахрайствам потребує удосконалення такого елемента, як «Системи реагування на шахрайства, що вчиняються шляхом використання засобів електронних комунікацій».

На підставі вивчених і розкритих кримінологічних особливостей кібершахрайства, а також проаналізованих загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів запобігання кібершахрайству можна констатувати, що всі перелічені заходи є абсолютно дієвими, а деякі з них навіть не потребують удосконалень. На підставі вказаних звітів та обліків підрозділами Національної поліції України посилюватиметься контроль за системою запобігання та виявлятимуться особливості вчинення злочину у режимі реального часу.

Література:

1. Лефтеров Л. В. Сертифікації в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні. Проблеми законодавства та правоохоронної діяльності: збірник фахових видань ДЮОІ. 2013. № 4. С. 33-40.

2. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14.

3. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: монографія. Харків: Регіонінформ, 2004. 212 с.

4. Волохова О. В. Современные способы совершения мошенничества: особенности выявления и расследования. / под ред. Е. П. Ищенко. Москва: Изд. «Юрлитинформ», 2005. 128 с.

5. Лефтеров Л. В. Протидія злочинам у сфері використання електроннообчислювальних машин (комп'ютерів), системі комп'ютерних мереж. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 827-830.

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КОНФІДЕНТІВ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Право на безпеку – невід’ємна складова загальних прав людини, адже його дотримання є підґрунтям для належної реалізації всіх інших прав. Зважаючи на це, право на забезпечення безпеки виступає складовою загального права на безпеку, закріпленого міжнародними універсальними актами з прав людини [1].

Зацікавленість України в подальшій інтеграції до Європейського співтовариства та її «просування» до Європейського Союзу зумовлює необхідність гармонізації вітчизняного законодавства з орієнтацією на захист прав і свобод людини та громадянина [2].

За відсутності наднаціонального регулювання держави – члени ЄС самостійно обирають напрями національної кримінальної політики у сфері забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню злочинів і приймають відповідні нормативно-правові акти.

У таких країнах як Австрія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія бракує законів про забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству, конфідентів, свідків злочинів тощо. Натомість, питання забезпечення безпеки таких осіб нормативно урегульовані у кримінально-процесуальному законодавстві. Проте, незважаючи на те, що питання захисту жертв злочинів залишаються на порядку денному Європейської комісії, у прийнятій у 2012 р. Директиві щодо захисту жертв злочинів ЄС не бере на себе конкретних зобов'язань стосовно забезпечення безпеки конфідентів, свідків тощо [3].

Відповідно до Рекомендацій ООН у галузі захисту свідків при провадженні в кримінальних справах, що стосуються організованої злочинності [5], програми захисту свідків були засновані у зв'язку з неможливістю створити за допомогою звичайних поліцейських заходів безпечні умови для свідків, які висловили готовність дати показання проти могутніх кримінальних фігур, наприклад, членів мафії. Згодом у межах цих програм були винайдені рішення, що дозволяли надавати нові особисті дані й переселяти в безпечні місця тих свідків, для захисту яких не існувало інших дієвих способів. Успішні операції такого роду мали позитивний ефект з погляду отримання найважливіших показань свідків, що зробило їх захист однією із ключових складових ефективної протидії організованій злочинності. При цьому зазначалося, що програми захисту

свідків найбільш ефективні за комплексного підходу, коли спочатку вживаються поліцейські заходи тимчасового захисту, а потім застосовуються відповідні процесуальні правила при даванні показань в суді, і, нарешті, якщо всі інші заходи визнані недостатніми, - процедури зміни особистих даних і переселення.

До найважливіших передумов запровадження та функціонування програм захисту свідків належать:

- а) наявність чіткої правової або директивної підстави для розробки методології та здійснення операцій;
- б) адекватне тривале та стабільне фінансування;
- в) суворі вимоги до кваліфікації і перевірки надійності працівників;
- г) дотримання закритого режиму програми;
- г) тісна координація із судовими та іншими державними органами, що займаються охороною правопорядку і збором оперативної інформації з адміністрацією пенітенціарних установ, організаціями щодо забезпечення державним житлом, службами охорони здоров'я і соціального забезпечення та іншими установами;
- д) підзвітність і прозорість з урахуванням особливих потреб програми у сфері безпеки;
- е) обов'язок державних органів надавати необхідне сприяння, забезпечуючи при цьому захист інформації, що повідомляється;
- є) здатність надавати допомогу національним і міжнародним правоохоронним установам [5].

У Франції координацію і керівництво всіма програмами щодо захисту осіб, які сприяють кримінальному судочинству здійснює Бюро у справах жертв злочинів при Міністерстві юстиції. Крім того, у Франції засновано Міжміністерський комітет і Національний інститут допомоги жертвам і посередництва, які надають допомогу та координують заходи 150 товариств і відділів та які підтримуються як державою, так і органами самоврядування. Щороку Національний інститут надає сприяння майже 75 тис. осіб.

В Італії політична відповідальність за службу захисту покладається на Міністерство внутрішніх справ, яке за погодженням із Міністерством юстиції та після консультацій з іншими міністерствами призначає членів Центральної комісії. Остання є політичним та адміністративним органом, який відповідає за прийняття рішень щодо включення та виключення осіб із програми захисту (за поданням слідчого судді), визначає тип програми (тимчасова, спеціальна чи постійна) та її тривалість. Комісія має змішаний склад – до неї входять політичні та адміністративні особи: заступник міністра внутрішніх справ, два судді або прокурори та п'ять працівників поліції, яких вибирають із експертів у

сфері протидії організованій злочинності. Ніхто із членів Комісії не повинен бути причетний до слідства у справі з участю особи, питання безпеки якої розглядається. Цей міжвідомчий орган має повноваження для проведення оцінки подання слідчого судді про застосування спеціальних засобів та програми захисту, а також для здійснення нагляду за застосуванням заходів захисту, прийняття рішень про виділення бюджетних коштів і надання вказівок поліції. Працівники, які безпосередньо здійснюють програми захисту, можуть відповідно до своїх повноважень збирати інформацію, пов'язану з особою під захистом і з її оточенням. Тому Комісія приймає рішення про схеми захисту на базі надійної інформації. У разі негативної оцінки або порушення своїх обов'язків особою, яка співробітнічає із правоохоронними органами.

Особам, яким загрожує небезпека з боку злочинців у зв'язку із їх співпрацею з правоохоронними органами, у ФРН можуть бути захищені двома комплексами заходів. Першим із них є забезпечення конфіденційності інформації про особу, якій загрожує небезпека. Особам, яких називають «довірена особа» (це приватна особа, яка контактує з певним кримінальним середовищем і цілеспрямовано впроваджена в нього, щоб розслідувати кримінальні злочини та передавати результати своєї діяльності патронажному офіцеру, забезпечується таємність. У такому випадку достовірні дані про особу приховують і його не називають справжнім ім'ям у матеріалах судової справи. Здебільшого його згадують під кодовим ім'ям. Особа також не свідчить особисто в суді або в прокуратурі. Такі функції бере на себе патронажний офіцер цієї довіреної особи – поліцейський зі статусом державного службовця. Він допитує довірену особу, вносить її показання до протоколу та надає в суді інформацію про її свідчення. При цьому він не може надати відомостей про персональні дані довіреної особи, оскільки на цю інформацію не має дозволу. Саме завдяки утаємниченості довірена особа є захищеною [4].

У багатьох розвинутих країнах усе частіше вдаються до альтернативних заходів захисту конфідентів і не тільки через необхідність значних фінансових витрат на спеціальні програми, а й з інших підстав. Так, багато таких осіб відмовляються брати участь у програмах захисту свідків із різних причин, оскільки вважають, що ці програми є недосконалими і через те захист може завершитися невдачею, а правила участі у програмі занадто жорсткі. Крім того, ЗМІ в країнах Західної Європи сповнені статей про труднощі, з якими стикаються люди, які живуть під новими іменами.

При цьому слід погодитися з необхідністю створення спрощеного механізму обрання та застосування короткочасних заходів безпеки і ґрунтовно деталізованого механізму довгострокових заходів.

Убачається, що максимальної ефективності забезпечення конфідентів можна досягти лише у тому разі, коли в основу цієї діяльності буде покладено комплексний підхід, що передбачатиме як застосування тимчасових заходів безпеки і використання захисних заходів під час судового розгляду, так і зміну зовнішності, ідентифікаційних даних, застосування процедури переселення тощо.

Література:

1. Фоміна Л.О. Правове регулювання забезпечення безпеки учасників міжнародного кримінального судочинства: автореф.дис...канд. юрид.наук. Київ, 2017. С.1.
2. **Федосова Е.** Правове регулювання безпеки учасників кримінального процесу в Україні. *Legea si Viata*. 2015, iulie. С. 82.
3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA (дата звернення 01.06.2021).
4. Гриньків О.О. Фінансування програм захисту свідків та інших учасників кримінального процесу. *Часопис Київ. Університету права*. 2012. № 2. С. 282-284.
5. Рекомендующие виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности. ООН. Управление по наркотикам и преступности. Нью-Йорк, 1008. 117 с. URL: [https://www.unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20\(R\).pdf](https://www.unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20(R).pdf). (Дата звернення 01.06.2021).

Нестеренко Олександр Сергійович

викладач кафедри права та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка,
кандидат юридичних наук

КОНТРОЛЬ В ОРГАНАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Одним із елементів правової держави є якісна робота правоохоронних органів, які забезпечують дотримання прав і свобод громадян. Ефективність досудового розслідування будь-якого правоохоронного органу у значній мірі залежить від якісного керівництва слідчим підрозділом. Як відомо, однією із фундаментальних складових елементів управлінської діяльності є контроль. В загальному розумінні під контролем розуміється діяльність щодо спостереження перевірки

відповідності процесу функціонування об'єкту прийнятим управлінським рішенням (законам, планам, нормам, стандартам, правилам, наказам тощо), виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт, допущених відхилень від вимог управлінських рішень, від прийнятих принципів організації та регулювання [1, с. 125].

Контроль будується на принципі організації зворотних зв'язків, що існують під час будь-якої взаємодії суб'єкта й об'єкта контролю. Деякі автори виділяють три його стадії:

1) одержання інформації про стан об'єкта, куди входить прийняття рішення про здійснення контролю; складання його плану, у якому відображаються цілі, завдання, об'єкти, форми й види контролю; інструктаж тих, хто контролює; вивчення статистичної або іншої інформації про діяльність підлеглих;

2) збирання й оцінювання інформації про стан об'єкта, тобто вивчення напрямків його діяльності; збір матеріалів про них; порівняння результатів діяльності з результатами аналогічних періодів минулих років або з результатами роботи інших підрозділів, або з вимогами законів і відомчих наказів;

3) прийняття рішень, що спрямовані на усунення недоліків у діяльності підлеглих або на поширення позитивного досвіду [2, с. 51].

Відомчий контроль здійснюється міністерствами і відомствами усередині відповідної структури (тому його ще називають внутрішньовідомчим контролем). Такий контроль тісно пов'язаний із завданнями, що стоять перед міністерствами і відомствами [3, с.20].

Слід зауважити, що організаційна форма контролю, яка реалізується керівником органу досудового розслідування повинна перебувати в чітких межах, визначених відомчими нормативно-правовими актами. Це пояснюється тим, що недостатня правова регламентація службової діяльності вказаного учасника кримінального процесу призводить, в одних випадках до занадто активного втручання керівника в процес службової діяльності підлеглих, а в інших до його бездіяльності, що спричиняє певну безконтрольність за особовим складом підрозділу.

Маємо констатувати, що на сьогодні, організаційний контроль в органах досудового розслідування врегульований недостатньо, фактично всі відомчі нормативно-правові акти не визначають детальні напрямки контролю, форми його реалізації, способи документального оформлення, перелік суб'єктів його здійснення, тощо.

Що стосується процесуального контролю керівника органу досудового розслідування то в чинному КПК України, на відміну від попереднього, не згадується про можливість керівника здійснювати контроль. Проте, якщо проаналізувати окремі процесуальні

повноваження, то можна дійти висновку, що їхня правова природа має контрольно-процесуальний характер та виражається в наступних напрямках:

- за виконанням письмових вказівок керівника органу досудового розслідування та прокурора;
- за плануванням роботи слідчого у кожному кримінальному провадженні;
- за дотриманням строків кримінального провадження;
- за законністю проведення слідчим досудового розслідування;
- за забезпеченням швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування кримінального правопорушення.

Таким чином, процесуальний відомчий контроль, на відміну від інших видів процесуального контролю, має профілактичний характер, тобто здійснюється з метою запобігання порушенням законності й недоліків у роботі підлеглих [4, с. 38].

Аналіз слідчої практики свідчить, що найбільш активно використовується процесуальна форма контролю, що виражається в можливості керівника слідчого підрозділу ознайомлюватись з матеріалами досудового розслідування й надавати слідчому обов'язкових для виконання вказівок. Тобто, у такий спосіб керівник органу досудового розслідування має можливість регулярно отримувати інформацію про стан досудового розслідування по конкретному провадженню та своєчасно реагувати з метою усунення виявлених недоліків.

Дещо рідше керівниками застосовуються більш жорсткіші способи виправлення негативних проявів під час проведення слідчим досудового розслідування. У разі неможливості позитивно вплинути на хід досудового розслідування, шляхом надання письмових вказівок, керівник органу досудового розслідування може відсторонити слідчого від проведення досудового розслідування. Проте, вказаний метод використовується керівником у крайньому випадку, оскільки він свідчить не тільки про неефективну роботу слідчого, а і про недоліки керівництва під час визначення слідчого, який здійснював досудове розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Таким чином, відмінність відомчого контролю в різних правоохоронних органах має свої відмінності лише в рамках організаційної складової, яка регламентується відомчими нормативно-правовими актами.

Враховуючи викладене можна дійти до висновку, що відомчий контроль є невід'ємним та необхідним елементом керівництва органу досудового розслідування будь-якого правоохоронного органу. Якщо ж нехтувати застосуванням належного процесуального та організаційного

контролю, то це нерідко стає передумовою порушень слідчими законодавства, відомчих нормативно-правових актів, невиправданої тяганини у кримінальних провадженнях і проведення неефективного досудового розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, ефективний відомчий контроль процесу досудового розслідування сприяє забезпеченню процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Література:

1. Афансьев В.Г. Человек и управление обществом. М., 1975. 452 с.
2. Каретников А.С. Организация контроля в следственном отделе органа внутренних дел. Волгоград, 1994. 67 с.
3. Іляшко О. О. Співвідношення прокурорського нагляду з державним позавідомчим контролем за виконанням законів. Вісник. Запоріжжя, 2006. №1 (34). С. 19-28.
4. Петков О.В. Процесуальні основи діяльності начальника слідчого відділу у кримінальному судочинстві / О.В. Петков. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2009. 189 с.

Однолько Інна Валентинівна

кандидатка юридичних наук, доцентка

АНТИКОРУПЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА УКРАЇНИ

Для відновлення стабільної роботи антикорупційних органів та належної реалізації антикорупційної політики України, що є надважливими кроками до соціально-економічної та правової стабільності держави, її визнання на міжнародному рівні, повинні вживатися заходи, що відповідають узгодженим з Міжнародним валютним фондом позиціям щодо відповідних структурних реформ, у тому числі щодо антикорупційної інфраструктури України. Жодним нормативно-правовим актом не визначено поняття «антикорупційна інфраструктура», проте для вживання у науковій сфері чи для використання на практиці, вбачаємо за доцільне вживати таке словосполучення, розуміючи під останнім систему (сукупність) законодавчо визначених органів, що прямо чи опосередковано наділені повноваженнями щодо формування та реалізації антикорупційної політики в Україні.

На законодавчому рівні визначено три групи суб'єктів, уповноважених на протидію та запобігання корупційним проявам. Так, це *суб'єкти із загальними повноваженнями* (до них відносяться Президент України, Верховна Рада України, кабінет Міністрів України, Генеральний прокурор України – це суб'єкти не створені спеціально для

безпосередньої протидії корупційним правопорушенням, тому вони називаються загальними); *суб'єкти із спеціальними повноваженнями* (до них відносяться: органи прокуратури, органи Національної поліції України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України (далі НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (далі НАЗК) – зазначені суб'єкти визначені безпосередньо Законом України «Про запобігання корупції» та уповноважені безпосередньо виявляти, розслідувати та припиняти корупційні злочини); *суб'єкти, які мають повноваження щодо участі в певних антикорупційних заходах* (до них відносяться: державні органи влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації всіх форм власності та будь-якої організаційно-правової форми, окремі громадяни та громадські формування – ці органи прямо не уповноважені на протидію корупційним проявам, але від них може поступити певний сигнал до органів із спеціальними повноваженнями й зазначені суб'єкти можуть певним чином сприяти відновленню порушених прав, брати участь у профілактичних заходах).

Вагоме значення має саме друга група суб'єктів із спеціальними повноваженнями. Так, в контексті протидії корупції, органи прокуратури мають такі повноваження (відповідно до діючого законодавства): 1) нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування (так зване, процесуальне керівництво); 2) можуть складати адміністративні протоколи щодо адміністративних корупційних правопорушень; 3) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення розслідувань по факту корупційних злочинів органами НАБУ; 4) підтримання державного (публічного) обвинувачення в суді.

Останні два види повноважень особливо характерні для автономного структурного підрозділу Генеральної прокуратури України – Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі САП).

На практиці, органи прокуратури, частіше за все, задіяні у судовому процесі, коли підтримують державне обвинувачення та в меншій частині, задіяні як процесуальні керівники при здійсненні розслідувань НАБУ (САП).

Що ж до безпосередньо НАБУ, маючи статус правоохоронного, головне повноваження – розслідування особливо небезпечних корупційних правопорушень, запобігання політичній корупції (виносить повідомлення про підозру депутатам, готує подання про зняття недоторканності). Окрім цього, це такі повноваження: пошук та арешт активів щодо яких є можливість арешту; співпраця з іншими правоохоронними органами при розслідування корупційних правопорушень; залучення до взаємодії інформаторів; звітування перед

суспільством за зроблену роботу; здійснення міжнародного співробітництва.

Наступним органом із спеціальними повноваженнями щодо протидії корупції, є НАЗК – центральний органом виконавчої влади із спеціальним статусом та особливими гарантіями незалежності, до повноважень якого віднесено: 1) загальна антикорупційна політика (проведення моніторингу корупційної обстановки в країні, аналіз отриманих даних та розробка загальнодержавних стратегій протидії корупції, як явищу); 2) вчинення превентивних мір (розробка планів підвищення рівня правового виховання населення, особливо в навчальних закладах); 3) можливість складання протоколів щодо корупційних правопорушень.

На відміну від органів прокуратури та НАБУ, НАЗК безпосередньо не вчинює дій, направлених на розслідування корупційних правопорушень та їх припинення, а лише розробляє певні стратегії розвитку. Безумовно, загальнодержавні стратегії, направлені на мінімізацію корупції мають певний позитивний вплив, але більш важливо те, яким чином ці стратегії будуть реалізовані, а тут вже вступають в роботу інші суб'єкти протидії, а отже НАЗК забезпечує лише теоретичну частину роботи.

Певним чином впливає на протидію корупції в Україні орган, який відносно нещодавно почав працювати – Державне бюро розслідувань (від 27 листопада 2018 року), який здійснює розслідування злочинів, вчинені вищими посадовцями держави, прокурорами, суддями, слідчими НАБУ за умови, що зазначені злочини не підпадають під юрисдикцію НАБУ.

Що ж до Національної поліції України, то в цього суб'єкта протидії корупції є такі повноваження: розслідування тих злочинів, що віднесені до компетенції зазначеного правоохоронного органу; 2) представники Національної поліції уповноважені складати протоколи щодо правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Факультативно до суб'єкта протидії корупції відносять й Службу безпеки України (далі СБУ), мета якого – охорона державних інтересів в частині захисту економічної безпеки держави. Тому СБУ, у взаємодії з іншими суб'єктами, теж є суб'єктом запобігання корупції.

Не можна оминати увагою й такого суб'єкта протидії корупції, як громадські організації, які, подекуди, роблять більше, аніж всі перелічені вище органи разом взяті.

Більшість дослідників, серед яких, зокрема й А. Тіньков, відмічають, що громадські організації відіграють важливу роль у протидії політичній корупції [1, с. 202]. Перш за все, йдеться про сприяння прозорості здійснення своїх обов'язків владними структурами. Подібне, в

свою чергу, допомагає на ранній стадії виявити факти корупційних правопорушень, хабарництво тощо й своєчасно притягти винних до відповідальності, задіявши уповноваженні на таке притягнення органи [2, с. 254].

Важливо, що форми участі громадськості у протидії корупційним проявам передбачені Конвенцією Організації Об'єднаних Націй (ООН). Це залучення громадян та громадських організацій до розробки стратегічних заходів щодо подолання корупції та до прийняття окремих рішень; вільний доступ громадськості до інформації, яка є необхідною при моніторингу корупційної ситуації в країні (наприклад, вільний доступ через мережу Інтернет до декларацій посадовців); підвищення прозорості функціонування державних установ задля сприяння можливості громадськості слідкувати за законністю виконуваних дій та прийнятих рішень тощо [3].

Слід відмітити, що в цілому в сучасній Україні є достатня кількість громадських організацій, основний вектор діяльності яких, направлений на запобігання корупції. Проте ефективність їх діяльності не завжди є високою через певні стримуючі фактори. До подібних стримуючих факторів безперечно можна віднести: обмежений доступ до певної категорії інформації; відсутність нормативно закріпленого механізму реагування уповноважених структур на сигнали з боку громадських організацій щодо корупційних правопорушень; намагання певними особами керувати діяльністю громадських організацій у власних цілях, використовуючи громадську організацію, як додатковий арсенал зброї в політичній боротьбі та інше.

На погляд більшості дослідників питань антикорупційних заходів, з яким ми повністю погоджуємось, громадські організації можуть приймати дієву участь у таких заходах, направлених на протидію корупції, як: 1) здійснення спостереження за діяльністю владних структур, так званий моніторинг (першочерговим завдання тут є досягнення законодавчого закріплення звітування уряду та бізнес-структур перед населенням); 2) здійснення контролю з боку громади за проведенням та здійсненням конкурсів з розподілу бюджетних коштів (нагляд за законністю проведення тендерів, державних закупівель тощо); 3) впровадження механізму реагування на сигнали з боку усіх членів суспільства про корупційні правопорушення/злочини (залучити до зазначеного впровадження незацікавлені, найбільш демократичні ЗМІ); 4) організація заходів щодо правового виховання населення й формування різко негативного ставлення до корупції, так звана просвітницька діяльність; 5) здійснювати дії, направлені на підвищення загального рівня життя населення, адже, за даними міжнародних дослідницьких організацій, в країнах із високим рівнем життя, випадки корупційних

правопорушень істотно менші, аніж в країнах з низьким рівнем життя [1, с. 203-204].

Всі із зазначених заходів, в ідеалі, повинні реалізовуватися в сукупності, декількома громадськими організаціями. Тоді б результати ефективної роботи не змусили на себе довго чекати, проте наразі, на жаль, подібне в нашій державі годі й очікувати. Культура розвитку громадських організацій в Україні розвинена дещо слабко.

Підводячи підсумок даного дослідження, є необхідність відмітити, що в цілому коло суб'єктів антикорупційної інфраструктури, досить широке та мають істотні повноваження задля здійснення своєї діяльності, проте далеко не завжди спостерігається необхідний професіоналізм у здійсненні прямих обов'язків.

Нагальною стає проблема нормативного закріплення діяльності громадських організацій щодо боротьби із корупцією та підвищення співробітництва громадських організацій із суб'єктами протидії корупції зі спеціальними повноваженнями. Треба дещо детальніше прописати механізм реагування на сигнали щодо корупційних правопорушень, які надходять від населення. Це стосується й врегулювання механізму забезпечення інституту викривачів.

Антикорупційна реформа, розпочата в період 2011-2014 років не закінчилася й певним чином відбувається й наразі. На основі діючої антикорупційної нормативної бази та із розробкою нових документів антикорупційного характеру треба здійснити чітке врегулювання наступних питань: чітко визначити антикорупційну інфраструктуру України із чітким визначенням їх повноважень; більш детально прописати превентивну діяльність, направлену на запобігання корупції; закріпити процесуальні дії щодо моніторингу реалізації державної антикорупційної політики [4, с.5].

Тільки за умов налагодженої співпраці всієї антикорупційної інфраструктури України та тісної взаємодії з міжнародними інституціями наше суспільство в змозі мінімізувати корупцію.

Література:

1. Тіньков А. Роль громадських організацій у протидії політичній корупції [Електронний ресурс]. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2010. № 3. С. 199-206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_3_29.
2. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. К. : Юрид. думка, 2004. 400 с.

3. Конвенція Організації Об'єдинених Націй проти корупції // United Nations Office on Drugs and Crime. URL: http://www.unodc.org/pdf/corruption/publications_unodc_convention-r.pdf

4. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / [Р. Г. Рябошапка, О. С. Хмара, А. В. Кухарук та ін.; за заг. ред. А. В. Волошиної]. К., 2015. 268 с.

Огаренко Євген Анатолійович

доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя),
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Надзвичайно важлива роль судової влади у становленні, розвитку і функціонуванні правової держави, захисті прав і свобод людини обумовлює підвищену увагу до питань формування суддівського корпусу. Правосуддя є там, де сформувався справжній корпус суддів. Безперечно, що в існуючій судовій системі суддя є центральною, головною фігурою у здійсненні судочинства, носієм судової влади в державі. Також виникає питання, чи відповідають наші судді тим вимогам, які до них висуваються. Зазначене проблемне питання в своїх наукових роботах розглядали такі науковці-юристи, як В. Бойко, В. Євдокимов, С. Прилуцький, М. Селіванов, В. Єгорова, Ю. Дмитров, В. Косарев та інші.

Аналіз фахової літератури дозволив виділити такі основні проблеми при формуванні суддівського корпусу:

1) відсутність законодавчо визначених механізмів реалізації правової норми щодо проходження кандидатами на посаду суддів медичного обстеження, що робить норму по суті декларативною. Міністерство охорони здоров'я України разом із Радою суддів України повинні визначитись з переліком захворювань, які унеможливають виконання професійних обов'язків судді або висунення кандидата на цю посаду;

2) невинновано довгий шлях від подання заяви до моменту призначення на посаду судді вперше чи обрання безстроково – жодними строками не обмежується, та надзвичайно складна процедура визначення професійної придатності кандидата для заняття такої посади;

3) відсутність законодавчо визначених критеріїв оцінки результатів, що призводить до суб'єктивного характеру системи перевірки підготовленості кандидата до судової роботи;

4) «розірвання» положень, які регламентують притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності між двома Законами;

5) вияв корпоративної солідарності кваліфікаційних комісій суддів судів загальної юрисдикції щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності;

6) захист судді від зазіхань на його честь, гідність, майнові права;

7) матеріальне забезпечення суддівського корпусу.

Міжнародні ж стандарти вимагають від держави створення для суддів незалежності, ефективності у їх діяльності, що закріплені у Всесвітній хартії суддів.

Саме забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади; визначення потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів та контроль за додержанням встановлених нормативів вказаного забезпечення; погодження призначення суддів на посади в судах загальної юрисдикції, призначення суддів Конституційного Суду України та суддів до складу Вищої ради юстиції і обрання до кваліфікаційних комісій суддів; заохочення суддів та працівників апарату судів; здійснення контролю за організацією діяльності судів та інших структур у системі судової влади виконує суддівське самоврядування, організаційними формами якого є збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Пленум Верховного Суду; конференції; з'їзд суддів України; Рада суддів України та їх виконавчі органи.

Як зазначено у ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року [1], для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні діє суддівське самоврядування – самостійне колективне вирішення зазначених питань суддями. Саме суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення незалежності суддів та має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів, що, зокрема, сприятиме вирішення проблем формування суддівського корпусу.

Література:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

Орлов Віктор Анатолійович

т.в.о. заступника начальника відділу поліції – начальника
слідчого відділення відділу поліції № 1 Маріупольського районного
управління поліції ГУНП в Донецькій області, кандидат юридичних наук,
підполковник поліції

РОЛЬ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗАПОБІГАННІ ПОШИРЕННЮ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ

Реформа децентралізації та деконцентрація влади в Україні передбачає не тільки надання прав та фінансових можливостей органам місцевого самоврядування, а ще вимагає від органів місцевого самоврядування відповідальності за забезпечення життєдіяльності територіальних громад. Більша частина органів місцевого самоврядування не чекаючи вказівок від державної влади почала самостійно здійснювати заходи по боротьбі з пандемією на території мешкання громади. Основним суб'єктами боротьби з пандемією виступили муніципальні органи правопорядку – комунальні підприємства, департаменти, управління Муніципальної варти. Досвід муніципальних варт у запобіганні поширенню коронавірусної інфекції COVID-19 в Україні є актуальним питанням для вивчення.

Стаття 140 Конституції України наголошує: «Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України». Зрозуміло, що саме питання запобігання поширенню коронавірусної хвороби на території громади на сьогодні є одним з головних питань місцевого значення.

Утворені територіальними громадами села, селища міста, відповідно статті 143 Конституції України комунальні підприємства, департаменти, управління отримали назву «Муніципальна варта» та виступили дієвим інструментом виконання функцій територіальної громади.

Коло власних повноважень (самоврядних) і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування у цій сфері визначені ст. 38 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема, щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Територіальні громади в боротьбі з коронавірусною хворобою керуються вимогами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19».

Так, органи місцевого самоврядування з метою запобігання порушенню санітарних правил і норм, інфекційним захворюванням та поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та оперативного реагування на виявлені правопорушення і забезпечення притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності, приймають рішення про надання права посадовим особам комунальних підприємств, департаментів, управлінь муніципальної варти складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Як приклад, рішення Львівської міської ради № 269 від 20.03.2020 «Про надання посадовим особам права складати протоколи про адміністративні правопорушення щодо порушення правил карантину», згідно якого посадовим особам Львівського комунального підприємства «Муніципальна варта» надано право складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 КУпАП [1, www].

Муніципальні варти забезпечують контрольні функції по забезпеченню карантинних заходів, проводять рейди закладами харчування, магазинами, кафе та в деяких випадках (в сільській місцевості) здійснюють контроль самоізоляції.

В Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься біля 80 судових рішень за розглядом адміністративних матеріалів про адміністративне правопорушення, які надійшли від муніципальних варт. Проте, переважна більшість цих адміністративних матеріалів була закрита за відсутністю складу адміністративного правопорушення та у зв'язку з закінченням строків, передбачених статтею 38 КУпАП; або матеріали повернуті для направлення на розгляд за підсудністю чи до органу, уповноваженому на розгляд справи по суті або для належного дооформлення.

Таким чином, можна виділити об'єктивні чинники прийняття таких рішень: неузгодженість законодавства, відсутність напрацьованої органами місцевого самоврядування в умовах загострення санітарно-епідемічної ситуації практики, суспільне невдоволення діяльністю муніципальних варт з цього приводу та інше. Постає завдання виключення порушень, які можуть мати місце під час виявлення

правопорушень та оформлення матеріалів адміністративного провадження посадовими особами муніципальних варт за ст. 44-3 КУпАП «Порушення правил щодо карантину людей». Це можливо зробити шляхом розроблення методичних матеріалів та проведення навчань з співробітниками муніципальних органів правопорядку.

Окремо хочеться виділити, що в Реєстрі було знайдено рішення суду про притягнення особи до адміністративної відповідальності на території Донецької області. Згідно фабули справи: «07.04.2021 року о 09:25 год., знаходячись в крамниці ФОП під назвою «Малібу», у м. Дружківка Донецької обл. по вул. П. Комуни, буд. 14, виконуючи обов'язки продавця продуктів харчування обслуговувала покупців без захисних засобів (без маски), зауваження не робила, чим порушила постанову КМУ № 1236 від 09.12.2020 п.3 п.п 12., та вчинила правопорушення передбачене ст. 44-3 ч.1 КУпАП». Адміністративний протокол було складено посадовими особами комунального підприємства «Муніципальна варта» Дружківської міської варти. Вхіді розгляду справи суд прийшов до висновку, що вказане правопорушення не виявляє великої суспільної небезпеки і є малозначимим. В постанові суд зазначив: «ОСОБА_1 визнати винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 44-3 КУпАП. Звільнити ОСОБА_1 від адміністративної відповідальності за вчинене адміністративне правопорушення, передбачене ч.1 ст.44-3КУпАП оголосивши їй усне зауваження» [2, www].

За прикладом Києва, Чернігова, Вінниці та інших міст з успішним досвідом функціонування муніципальних органів правопорядку вважаємо логічним створення муніципальної варти в півмільйонному місті Маріуполі Донецької обл. (до речі автором були подані пропозиції з цього приводу до Статуту територіальної громади міста Маріуполя). Можливо до цього спонукає відвідування представниками Маріупольської міської ради міста Вінниці та вивчення досвіду створення та діяльності там муніципальної варти [3, www].

Література:

1. Про надання посадовим особам права складати протоколи про адміністративні правопорушення щодо порушення правил карантину: рішення Львівської міської ради № 269. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/pool/info/doclmr_1.nsf/\(SearchForWeb\)/517A67216E0E552FC22585310042C820?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/pool/info/doclmr_1.nsf/(SearchForWeb)/517A67216E0E552FC22585310042C820?OpenDocument) (дата звернення 20.05.2021).

2. Постанова Дружківського міського суду Донецької області по справі про адмінпробупорушення від 22.04.2021 № 229/1857/21

(судове провадження № 3/229/744/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96467645>.

3. Курс на розвиток: Делегація Маріуполя вивчає найкращі практики українських міст. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/news/kurs-na-rozvitok-delegacija-mariupolja-vivchae-najkraschi-praktiki-ukrainskih-mist-%C2%A0> (дата звернення 21.05.2021).

Пересулько Ігор

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Никифорова Олена Анатоліївна

доцентка кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидатка біологічних наук, доцентка (науковий керівник)

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РОБОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

У зв'язку зі стрімким погіршенням ситуації в Україні через пандемію вірусного захворювання активувалась потреба ефективної взаємодії поліції з громадськістю. Кількість осіб, які хворіють збільшується кожної доби з приголомшливою швидкістю. Актуальним питанням постає необхідність поліції інформувати населення щодо необхідності дотримуватися карантинних заходів, а якщо вони не будуть їх дотримуватися, то які санкції слідують за невиконання карантинного режиму.

На нашу думку, лише за умови ефективної взаємодії поліції з населенням вдасться досягти взаєморозуміння стосовно того, що особи повинні дотримуватися правил карантину і не порушувати їх, адже потрібно не лише піклуватися про себе, а й подумати про інших осіб, які можуть захворіти через чиюсь недбалість.

Очевидно, що позитивний закордонний досвід, який демонструє здійснення профілактичних заходів у період пандемії коронавірусу, з метою інформування населення з приводу розповсюдження вірусу, дотримання заходів карантину та попередження про притягнення до відповідальності за порушення правил карантину. Одними з таких інновацій виявилися так звані дрони. Дрони – безпілотний літальний апарат, яким можна керувати дистанційно, через пульт, також до нього приєднуються звукові установки або відео фіксатори, з метою контролювання обстановки на певній ділянці.

Поліція Китаю задля попередження розповсюдженню корона вірусу використовує дрони, до яких кріпиться рація, за допомогою якої поліція попереджає про небезпеку вірусу. Дрон підлітає до людини, яка вийшла на вулицю, і повідомляє про те, що влада рекомендує не виходити з дому. Поліцейські пропонують повернутися додому, добре вимити руки і залишатися в приміщенні. До речі досвід Китаю запозичила Франція, окрім вищезазначених заходів, поліція Франції попереджає громадян дотримуватись заходів безпеки, а саме дотримуватись дистанції. Поліція Іспанії з метою інформування громадян про необхідність залишатися вдома в період епідемії, також застосовує безпілотними обладнані гучномовцями [1].

Щодо України, то в Києві поліція почала активно переймати зарубіжний досвід Китаю, Франції та Іспанії та використовує дрони з метою попередження населення щодо пандемії. Дрони в Києві літають в важкодоступних місцях, де піший патруль та автопатруль не можуть дістатися, а також там, де в супереч карантину можуть знаходитись громадяни [2].

Досить гостро постає проблема того, що люди, хворі на корона вірус збігають з лікарень, цим самим піддаючи ризику не лише себе а й оточуючих. Кожен день все більше і більше осіб потрапляють до лікарень з тяжкими симптомами корона вірусу і контролювати всіх досить складно. На нашу думку, варто звернутися до закордонного досвіду, а саме як в інших країнах контролювали осіб, які перебували на самоізоляції або в лікарнях.

Сучасні науковці зазначають, що завдяки впровадженню інноваційних технологій, які наявні в розвинутих країнах, а саме: були розроблені спеціальні програми для смартфонів, які можуть контролювати розповсюдження вірусу та виявляти його навіть на ранніх етапах. Слід зауважити, що впровадження та розробка таких технологій в Україні у зв'язку зі стрімким розповсюдженням вірусу є необхідною.

Отже на підставі вищезазначеного, та усвідомлюючи виклики, які сьогодні постають перед суспільством та державними інституціями, правоохоронними органами в протидії та недопущенні порушення вимог щодо дотримання умов і правил поведінки в період карантину пов'язаним з коронавірусом, важливе місце має застосування різних форм інформаційної взаємодії (комунікації) поліції з населенням щодо недопущення адміністративних та кримінальних правопорушень, а також дотримання особистих заходів безпеки під час карантину, розповсюдженню пам'яток (із врахуванням вікових особливостей громадян), а також застосування сучасних технологій заради забезпечення публічної безпеки та порядку в країні.

Література:

1. Дрони є громкоговорителями почали попереджувати китайців про смертельний коронавірус. *Hromadske*: веб-сайт. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/drony-s-gromkogovoriteliyami-nachali-preduprezhdat-kitajcev-o-smertelnom-koronaviruse> (дата звернення: 17.05.2021).
2. У Києві поліція почала використовувати дрони і катери для пошуку порушників карантину. *БЖ*: веб-сайт. URL: <https://bzh.life/ua/gorod/v-kieve-politsiya-nachala-ispolzovat-drony-i-katery-dlya-poiska-narushiteley-karantina> (дата звернення: 17.05.2021).

Печериця Сергій Вікторович

професор кафедри Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ТЕРОРИЗМУ ЯК СКЛАДОВОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Швидкі темпи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, створення глобального інформаційного простору призвело до виникнення багатьох загроз терористичного характеру у важливих сферах політичного, економічного, соціального, культурного життя суспільства.

На сьогодні у міжнародному праві та в українському законодавстві у сфері забезпечення антитерористичної безпеки акцент зокрема робиться на технічну складову – недопущення порушення працездатності інформаційних систем, а стратегія боротьби із загрозами будується переважно на відповідних новітніх концепціях, спрямованих на зміцнення безпеки глобальних інформаційних та телекомунікаційних систем. Тому необхідно постійно актуалізувати законодавство з урахуванням еволюційних процесів явища тероризму та регулярно переглядати Стратегію національної безпеки України.

Слід зазначити, що одним з найважливіших значень терористичних актів є їхня публічність, бо створити атмосферу страху у суспільстві можливо лише за умов широкого суспільного резонансу. Тобто, однією з ознак тероризму безумовно є публічність: за вчинені акти насильства хтось завжди бере на себе відповідальність, тому що вони є засобом досягнення мети, а не самоціллю [1, с. 50].

Таким чином, створення широкого суспільного резонансу є однією з обов'язкових умов терористичної діяльності. Без нього неможлива зміна суспільних настроїв та підвищення соціальної напруженості. Тобто, ключовим елементом є широке поширення інформації про існування сил, що настільки не погоджуються з існуючим

порядком, що готові боротись з ним будь-яким способом, у тому числі ціною життя жертв терористичних актів. Для цього використовуються легальні засоби масової інформації, які широко розповсюджують матеріали стосовно терористичних актів, а також створюються власні, підконтрольні терористам мас-медіа, через які вони популяризують свою ідеологію[2, р. 383].

Варто доповнити зазначене тим, що сучасні ЗМІ поступово втрачають свої позиції як щодо поширення інформації, так і щодо впливу на громадську думку. Наразі лідерство захопили засоби масової комунікації (ЗМК), зокрема, соціальні мережі, месенджери, форуми, блоги та інші ресурси мережі Інтернет, де терористи не лише підшукують найманців, а й цілеспрямовано ведуть пропагандистську роботу і намагаються здійснювати активний вплив на громадську думку, суспільно-політичні настрої тощо.

Терористичними угрупованнями активно беруться на озброєння досягнення у сфері інформаційних технологій, що дозволяє досить успішно збирати, накопичувати, формалізувати, обробляти і аналізувати великі масиви неструктурованої інформації (т.зв. big data). Отримана інформація може використовуватись для проникнення, втручання та пошкодження комп'ютерних систем державних установ, банків, науково-дослідних центрів та інших об'єктів критичної інфраструктури (т.зв. кібертероризм). Зазначене надає можливість діяти з великої відстані та анонімізує виконавців, а також відносна дешевизна та зменшення власних ризиків у порівнянні з класичними підривами, підпалами тощо. Єдиним недоліком є значно менший суспільний резонанс від кібертерористичних атак, що унеможливує активне використання емоційної складової аудиторії.

Окрім проявів кібертероризму, світ все більш масово стикається з проявами медіа-тероризму – впровадженням інформаційно-психологічних операцій з метою впливу на свідомість громадськості для досягнення своїх завдань у політичній та економічній сферах. Задля цього терористичні угруповання активно використовують ЗМІ у пропагандистських цілях, через їхню економічну залежність, та у маніпулятивних – через бажання представників преси розповсюджувати «гарячі» сенсаційні новини. Останнє дозволяє здійснювати психологічний тиск на широку аудиторію, залякувати та провокувати на певні дії (або, навпаки, на бездіяльність).

Сучасні інформаційні технології та розвиток сфери засобів масової комунікації (ЗМК) дозволив вийти інформаційному тероризму на новий рівень, надавши зловмисникам могутні важелі впливу на свідомість, що завдяки маніпулятивним технологіям, методам нейролінгвістичного програмування та іншим засобам інформаційного

впливу стають вже достатньо вагомими для спричинення дестабілізації у суспільстві, роздмухування страхів і панічних настроїв та, як наслідок, отримують реальну можливість нав'язування своїх вимог. Такі прогнози вже не можуть залишатись поза увагою.

Під інформаційним тероризмом завжди розуміють такий насильницький пропагандистський вплив на психіку, який не залишає для людини можливостей для критичної оцінки отримуваної інформації. Як правило, така інформація є відверто тенденційною і досягає своєї мети не за рахунок якості маніпулятивного впливу, а за рахунок його обсягу [2].

Зазначене вказує, що терористичним актом в інформаційній сфері є прямий психологічний вплив на громадськість, що викликає відчуття страху, недовіру до органів влади та інші дестабілізуючі суспільство емоційно-психологічні стани. За умов успішного досягнення у об'єктів такого впливу необхідного емоційного та психологічного стану, цілком можливим стає використання штучно створеної «громадської думки» для тиску на владу з метою примусу прийняття останньою неадекватних управлінських рішень. Це, у свою чергу, впливає на стан безпеки та соціальної сфери зокрема.

Дослідники вже зараз визнають наявність суттєвої проблеми з фейковими новинами. Це й стурбованість аудиторії з приводу упередженої журналістики, введення в оману політиками, неправдива реклама, а також свідомо сфабриковані історії, що поширюються через соціальні медіа. Намагання відновити довіру громадськості до ЗМІ шляхом перевірки фактів та більшої прозорості стикається з важкістю переконання аудиторії фактами, що суперечать їхнім власним поглядам, а неминучим наслідком викриття фейкової інформації є збільшення рівня скептицизму до фактів [3].

Протидія інформаційному тероризму як складові гібридної війни повинна містити у собі наступні загальні напрями: протидія у юридичній сфері (нормативно-правове регулювання); протидія у технологічній сфері (засоби виявлення, локалізації, знешкодження тощо); протидія у соціально-освітній сфері (шляхом підвищення антитерористичної грамотності населення).

На нашу думку, необхідно переосмислити та сформулювати визначення інформаційного тероризму та його складових – кібер- та медіа-тероризму з урахуванням технологій превентивної нейтралізації соціальних конфліктів, що виступають основними каталізаторами тероризму.

Проте, правова і технологічна складові організації протидії інформаційному тероризму спрямовані на виявлення й нейтралізацію таких процесів у медіапросторі, що вже відбулись або відбуваються. Завдяки відповідним компенсуючим заходам можна нейтралізувати або

зменшити негативний вплив терористичних посягань, юридично обґрунтувати сам факт інформаційно-терористичних дій та розпочати процедуру кримінального переслідування організаторів. Але найважливішою, на наш погляд, сьогодні стає соціально-освітня складова протидії інформаційному тероризму. Саме вона дозволяє здійснювати упереджувальні заходи, які, у свою чергу, майже не залежатимуть від векторів потенційних терористичних загроз у медіапросторі.

Нагальною потребою є розробка загальнодержавної системи інформаційної протидії загрозам терористичного характеру шляхом чіткого визначення функцій та повноважень державних органів, громадських організацій, засобів масової інформації в комплексі заходів щодо інформаційної блокади будь-яких дій терористів, зокрема у частині створення відповідних наративів, що є ключовим у реалізації поставленої мети. Однак, робота з наративами буде малоефективною, якщо не приділити достатньо уваги питанням їхнього втілення.

Література:

1. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. проф. В. К. Грищука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 328 с, с. 50.
2. The SAGE encyclopedia of terrorism: second edition / ed. by Gus Martin. – London, SAGE publications ltd, 2011. 693 p.
3. Маньковская Н.Б., Мотлевский В.Д. Виртуальная реальность // Энциклопедия культурологии. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/278/ВИРТУАЛЬНАЯ.

Ромашенко Вікторія Євгенівна

доцентка кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка педагогічних наук

Ремешевський Михайло Євгенович

здобувач вищої освіти
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ФАХІВЦЯ – ПРАВООХОРОНЦЯ

Співробітники національної поліції України служать суспільству, забезпечуючи захист прав і свобод людини, борючись зі злочинністю та підтримуючи громадську безпеку і порядок. Реформи, ініційовані в системі Міністерства внутрішніх справ України, були викликані невідповідністю існуючої системи політичних, економічних і соціальних реалій сучасної України.

Реформування системи МВС України, розширення процесу її інтеграції у цивілізоване співтовариство правоохоронних органів зумовлює необхідність нових оцінок проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України, новітніх підходів до її вирішення. Проблема виникнення і розвитку сучасних різновидів професійної деформації працівників ОВС не обмежується правовим і психологічним аналізом. Важливою є зміна параметрів соціального простору і аналіз системних чинників, які його визначають [1, с. 33].

Що ж таке професійна деформація? Професійна деформація працівників ОВС – це явище, яке реально існує та спричиняє величезну шкоду правоохоронній діяльності, виключаючи з виконання службових обов'язків тих працівників, котрі зазнали її руйнівного впливу. Щодо джерел розвитку деформації єдиної загальноновизнаної позиції у науковій літературі не існує [1, с. 35].

Професор В. Я. Кікоть зазначає: «...професійна деформація особистості працівників ОВС – це зміни в негативний бік професійних та особистих якостей деяких працівників під впливом умов і досвіду професійної діяльності. Вона виявляється у професійно-моральній, професійно-інтелектуальній, емоційно-вольовій, і як, похідна, в сфері професійної діяльності». До причин, які призводять до виникнення професійної деформації, В. Я. Кікоть відносить: по-перше, деякі особливості правоохоронної діяльності, відносини з різноманітними категоріями людей під час її здійснення; по-друге, низький моральний рівень населення на обслуговуваній ділянці, вплив кримінального бізнесу, корупції, постійні службові контакти з кримінальним світом та асоціальними особистостями; по-третє, неефективне управління, нестабільність, невизначеність, непоінформованість, професійна неспроможність, недостатнє матеріально-технічне забезпечення працівників ОВС; по-четверте, конфліктні стосунки в процесі професійної діяльності; по-п'яте, особисті якості працівника, на які не зважили кадрові апарати під час влаштування його на службу, або які змінилися під час неї [1, с. 35].

Цікавим є підхід А. В. Буданова, який розглядає професійну деформацію у працівників органів внутрішніх справ у професійно-моральній, інтелектуальній і емоційно-вольовій сферах, а також у професійних діях. Чільне місце в працях А. В. Буданова посідає розгляд трьох основних груп факторів, які спричиняють професійну деформацію: факторів, обумовлених специфікою професійної діяльності, факторів особистісного характеру і факторів соціально-психологічного характеру [2, с. 174–177].

Розглянемо ці три групи чинників: 1. Фактори, обумовлені специфікою професійної діяльності (детальна правова регламентація або

"нормативний" характер діяльності працівників поліції; владні повноваження; психічні та фізичні перевантаження; організаційний чинник; правовий характер та суворе додержування законодавства; підвищена відповідальність за характер і результати своєї діяльності; чинник екстремальності; корпоративність; правовий нігілізм; об'єкт професійної діяльності)

2. Фактори особистісного характеру (рішучість; підвищений самоконтроль; сміливість; професійно важливі якості особистості; нереалістично високі особистісні очікування; випереджене формування трудових навичок по відношенню до професійно значущих якостей особистості; недостатня професійна підготовка працівників поліції; професійні настанови; професійний вік (професійний досвід) працівників поліції; наявність соціально-психологічної дезадаптації особистості працівника поліції)

3. Фактори соціально-психологічного характеру (соціально-психологічний клімат у підрозділі; стиль керівництва; ступінь соціально-психологічної захищеності особистості; неадекватний стиль керівництва; конфліктні стосунки в колективі; особливий вплив на працівника міліції соціального оточення поза роботою)

Для профілактики професійної деформації надаються такі рекомендації у сфері організації професійної діяльності: підбір особового складу з числа співробітників, які бажають працювати і люблять роботу в даному відділенні; Постановка реальних завдань — прийняття всіх заходів для виконання їх у визначений час; Формування навичок вести цілеспрямовану індивідуальну виховну роботу з громадянами, людьми з числа раніше судимих, а також інших людей, які підпадають у сферу діяльності працівників ОВС; Формування у співробітників уміння спілкуватися з людьми, знаходити спільні інтереси, психологічно на них впливати; Заохочення в підлеглих творчого мислення, нестандартного підходу до кожної справи; Навчання конкретних прийомів психологічного впливу, психологічна підготовка працівників до конфліктних і стресових ситуацій; Розвиток фізичної сили і витривалості співробітників [3, с. 83-84].

У сфері виховної роботи надаються наступні рекомендації: формування у співробітників наукового світогляду, морально-правових переконань, ідейно-політичних і вольових якостей. Виховання почуття критики і самокритики. Виховання сили волі і характеру співробітників. Виховання психологічного імунітету проти впливу з боку злочинного світу, формування моральної стійкості. Уміле сполучення в процесі виховного впливу на підлеглих примусових заходів і переконання. Створення здорового морально-психологічного клімату в колективі.

Цілеспрямований і систематичний вплив на позаслужбову діяльність підлеглих, турбота про їх дозвілля і побут [3, с. 83-84].

У сфері формування морально-психологічного клімату рекомендується: створення умов, що прискорюють адаптацію молодих співробітників. Систематичний збір і оцінка соціально-психологічної інформації про підлеглих (неформальне лідерство, психологічна атмосфера, слухи, плітки і т. д.). Удосконалювання взаємин між членами колективу, керівниками і підлеглим шляхом розвитку товариського співробітництва і взаємодопомоги. Удосконалювання системи інформування співробітників про найближчі і перспективні цілі та завдання, що стоять перед колективом. Ефективне використання громадської думки колективу. Відкрите вирішення питань матеріального і морального заохочення співробітників, які відзначилися. Вивчення, закріплення і розвиток позитивних традицій у професійної діяльності. Підбір, розміщення первинних колективів і груп з урахуванням індивідуальних особливостей і психологічної сумісності співробітників [3, с. 83-84].

Прояви професійної деформації в правоохоронній системі дуже небезпечні як для суспільства, так і для самої системи і, в кінцевому підсумку, для самого співробітника.

Література:

1. Кісіль З. Р. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ України: історіографія та феноменологія. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 33-44.

2. Буданов А. В. Работа с сотрудниками ОВД по профилактике профессиональной деформации: практич. пособ. М.: РИО МВД, 1992. 189 с.

3. Жданова І. В. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів: навч. посіб. / за ред. І. В. Жданової. Харків: ХНУВС, 2014. 516 с.

Сергєєва Ангеліна Геннадійвна
здобувачка вищої освіти факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ
Філіпенко Анастасія Сергійвна
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка (науковий керівник)

ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ

Відповідно до Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року (далі - Стратегія) серед основних підходів реалізації стратегії є служіння суспільству шляхом забезпечення дотримання прав людини і основних свобод як ключової цінності в діяльності органів системи МВС, реалізації ними своїх функцій, керуючись потребами людини. Також, відповідно до зазначеної стратегії, одним із напрямів діяльності є залучення суспільства до процесу створення безпечного середовища, шляхом тісної співпраці з територіальними громадами і суспільством у цілому, а також створення механізмів партнерства з інститутами громадянського суспільства.

З прийняттям Закону «Про Національну поліцію» та відповідно до наказу МВС України № 650 від 28.07.2017р. «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» дільничний офіцер поліції співпрацює з представниками громадських формувань з охорони громадського порядку, надає допомогу в організації їх діяльності, бере участь у проведенні спільних нарад, під час яких розроблюються та погоджуються заходи із забезпечення публічної безпеки і порядку на територіях обслуговування та взаємодії з патрульною поліцією. Інститут громадських помічників відповідно до зазначеного наказу припинив своє існування.

Відповідно до ст.11 п. 1. Закону України «Про Національну поліцію», діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб.

Практика засвідчує, що нині процес взаємодії поліції та громадських об'єднань позитивно впливає на діяльність правоохоронних

органів, з одного боку, й формування позитивного іміджу в очах населення – з іншого [1].

Позитивним прикладом партнерства поліцейських і громадськості є спільна діяльність із громадськими формуваннями, які вже тривалий час функціонують на підставі Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [2].

В умовах сьогодення взаємодію поліції з громадськими формуваннями необхідно планувати і формувати на ефективних, науково обґрунтованих управлінських засадах. Таким чином, оптимізація взаємодії правоохоронців із громадськими інституціями в контексті забезпечення правоохоронної діяльності має основну мету – надати нового імпульсу вітчизняним формам співпраці, що існували раніше, і запровадити перевірений часом світовий досвід участі громадськості й громадських формувань під час гарантування публічної безпеки та порядку. Вочевидь, оптимізація діяльності правоохоронних органів, що ґрунтується на плідній співпраці з громадськими формуваннями й населенням, є актуальною проблемою [3].

Залучення населення до забезпечення публічної безпеки і порядку та профілактики правопорушень є пріоритетним способом протидії злочинності, зменшення масштабів її поширення, поліпшення криміногенної обстановки. Це суттєво сприяє роботі працівників поліції щодо охорони правопорядку в державі, що вимагає належного правового забезпечення.

У процесі залучення громадян до охорони громадського порядку та профілактики правопорушень працівники правоохоронних органів мають дотримуватися вимог законодавства, згідно з якими визначено, що членами громадських формувань можуть бути громадяни України, які досягли 18-річного віку, виявили бажання брати участь у посиленні правопорядку, охороні державного кордону та здатні за особистісними діловими, моральними якостями і станом здоров'я виконувати на добровільних засадах взяті на себе зобов'язання [2].

Члени таких громадських формувань можуть виконувати зазначені зобов'язання за місцем реєстрації цих об'єднань і лише після проходження відповідної правової та спеціальної підготовки в органах Національної поліції, підрозділах Державної прикордонної служби України. Після проходження необхідних процедур вони отримують в органі місцевого самоврядування посвідчення члена громадського формування і нарукавні пов'язки за затвердженнями Кабінетом Міністрів України зразками. Підготовку членів зазначених громадських формувань здійснюють у порядку, встановленому Міністерством внутрішніх справ України за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним

органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону України.

Таким чином, проблема залучення громадськості до забезпечення публічної безпеки й порядку залишається актуальною.

Література:

1. Михайлова Ю. О. Організація ефективної комунікації як ключового елемента підвищення авторитету працівників поліції та налагодження взаємодії з населенням. *Форум права*. 2015. № 1. С. 178–181. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_31.pdf.

2. Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону. Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1835-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>.

3. Звернення колегії Міністерства внутрішніх справ України до особового складу органів внутрішніх справ України та військовослужбовців внутрішніх військ від 7 лют. 2012 р. URL: <http://ztudai.blogspot.com/>

Токар Максим Вікторович

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Никифорова Олена Анатоліївна

доцентка кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидатка біологічних наук, доцентка

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РОБОТИ ПОЛІЦІЇ З ДІТЬМИ НА МІСЦІ ПОДІЇ

Діяльність національної поліції України ґрунтується на принципах, котрі чітко зазначені в Конституції України. Принципами є загальноприйняті твердження, моральні та теоретичні засади, на яких прийнято будувати діяльність правоохоронних органів. Згідно з цими принципами правоохоронці виконують свою повсякденну роботу, тому досить важливим аспектом є дотримання таких принципів у всій системі Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України).

Варто зазначити, що принципи також засновані на співпраці поліції з усіма сферами життєдіяльності. Однак, у зв'язку з постійним реформуванням правоохоронної структури виникає багато проблем у здійсненні поліцейськими своїх повноважень. Діяльність поліції повинна бути ефективною та законною. Як зазначено в чинному законодавстві, рівень ефективності роботи правоохоронців та структури МВС України в

цілому визначається рівнем довіри населення до вищезазначених органів та посадових осіб. Слід зауважити, що поняття «довіра» включає в себе якісну та тісну взаємодію поліції з населенням. Така взаємодія повинна будуватися на засадах партнерства, тобто повинна відбуватися комунікація поліції з населенням таким чином, щоб кожна сторона отримувала не лише питання, але й відповіді. Однак, не з усіма категоріями населення поліцейським вдається знаходити спільну мову. Існує категорія проблемних людей, які не йдуть на контакт з правоохоронцями, ігнорують їх або провокують на незаконні дії, що тоне за собою негативні наслідки у вигляді юридичної відповідальності з боку поліцейських. До вищезазначеної категорії відносять таких осіб, як:

- особи, які перебувають у стані будь-якого виду сп'яніння;
- особи, які перебувають на обліку в психіатричних закладах;
- особи, з явно вираженими проявами агресії;
- діти.

На нашу думку, досить важливим аспектом роботи з проблемною категорією населення є робота з дітьми. Діти є досить специфічною категорією населення, адже їх характер та світогляд значною мірою відрізняється від вже сформованої дорослої особистості. Також, варто зазначити, що до кожної ситуації окрема дитина може ставитися по-різному, на це впливає безліч факторів, починаючи від внутрішніх і завершуючи зовнішніми факторами. Психічний стан осіб в дитячому віці не сформований та здатний швидко змінюватися, тому, поліцейські повинні правильно співпрацювати з даною категорією населення. Зважаючи на вищезазначене відбулася реформа, яка запровадила в структурі МВС України ювенальну превенцію. Даний сектор займається виключно роботою з дітьми та їх батьками, які підділися стресовим ситуаціям або стали жертвами правопорушень.

Ми вважаємо, що робота з дитиною є доволі складною, тому кожен поліцейський, незалежно від того, в якому секторі він працює, повинен вміти спілкуватися з дітьми, адже не завжди на виклик виїжджатиме інспектор з ювенальної превенції, тому поліцейські повинні вміти розташувати до себе травмовану дитину так, щоб могли її доставити до райвідділу, щоб з нею вже працювали спеціалісти та не травмували далі її психіку. Зазвичай, першими, хто спілкується з дітьми які є причасними до будь-яких правопорушень є патрульні поліцейські, а лише потім слідчий та інспектор ювенальної превенції. Тому досить необхідним є створення комунікації між патрульним та дитиною. Очевидно, що налагодити такий контакт, якщо наприклад, дитина стала жертвою правопорушення, досить складно, адже дитина перебуває в пригніченому стані, налякана та відмовляється йти на контакт. У такому випадку

розговорити її досить складно, адже ні в якому випадку не можна травмувати її психічне здоров'я далі.

На нашу думку, патрульні поліцейські мають знайти правильний підхід до дитини, з мінімальним ризиком її подальшого травмування. Тому необхідно виокремити певний алгоритм дій поліцейських на місці події, які допоможуть налагодити контакт з дитиною та не травмувати її здоров'я. Спілкування з дитиною досить специфічне, адже будь-яке слово сприймається нею по-різному та може її травмувати, що у подальшому призводить до негативних наслідків.

к зазначають психологи, досить дієвим методом є відволікання дитини від ситуації що сталася, тобто необхідно її зайняти чимось цікавим, адже, якщо дитина хоч трохи відволічеться від ситуації, яка з нею сталася розговорити її буде значно легше. Також, якщо відволікати її буде поліцейський, то вона зрозуміє що йому можна довіряти, адже зазвичай діти ставляться до людей у формі з острахом. [1].

До приїзду слідчо-оперативної групи патрульні поліцейські повинні зберігати місце події в первинному стані та запобігати можливим випадкам, які можуть вплинути на оцінку місця події. Щодо роботи з учасниками правопорушення, то також первинна комунікація відбувається за участі патрульних, тому вони повинні вміти комунікувати з усіма учасниками правопорушення. Патрульний повинен продемонструвати дитині, що йому можна довіряти та те, що дитина під надійним захистом, а це можливо лише за умови, якщо патрульний поводить себе ввічливо та турботливо до такої дитини. Також, варто зазначити, що досить важливим є те, якої статі патрульний. Зазвичай, до жінок патрульних діти більше розташовані та відкриті. [1].

У підсумку, варто зазначити, що робота з дітьми на місці події є досить складною та має безліч проблемних питань, оскільки відволікання дитини не завжди допомагає, тому необхідно виокремити певний, єдиний алгоритм дій для дітей, який не буде травмувати їх здоров'я та психіку та водночас допоможе розслідувати те чи інше правопорушення.

Література:

1. Порядок взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-п/conv>

Федорченко Ганна Юрївна

здобувачка вищої освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Кисельов Андрій Олександрович

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету
підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції (науковий
керівник)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СЛУЖБОВИХ СОБАК ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ВСТАНОВЛЕНИХ ПРАВИЛ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, є доволі складним процесом. Проте ефективність використання службових собак не завжди висока. Однією з причин, що заважають результативному застосуванню собак в діяльності органів Національної поліції, є неякісний підбір поголів'я тварин. Найчастіше відбору собак для їх подальшого придбання не надають особливого значення, доручають цю справу некомпетентним особам [1]. У придбаних для дресирування собак вже на попередніх перевірках виявляється безліч недоліків, через які важко або унеможлиблюється їх успішна підготовка. Вибір і заміна таких собак завжди пов'язані з великою тратою часу і державних коштів. Велику роль у застосуванні службових тварин при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, а саме роботу з організації, здійснює начальник або заступник начальника відокремленого структурного підрозділу, який наділений правом надавати дозвіл на здійснення ОРД.

Наданий час рівень злочинної підготовки осіб, причетних до вчинення зазначених кримінальних правопорушень, зростає, а способи їх конспірації, учинення та маскуванія урізноманітнюються. Інформацію про нелегальні джерела виготовлення й поширення наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, діяльність осіб, яких

підозрюють у причетності до вчинення незаконних операцій з ними, а також про факти виявлення окремих правопорушень, може бути отримано як із гласних, так і з негласних джерел.

Ми поділяємо погляди сучасних науковців, що можливим є варіант прийняття відомчого, оперативно-розшукового кодексу, який би став результатом систематизації норм узагальненого Закону «Про оперативно-розшукову діяльність»; норм, що визначають статус оперативних підрозділів Національної поліції України; положень відомчих нормативних актів, що регламентують організацію і тактику Оперативно-розшукової діяльності відповідних оперативних підрозділів [4].

Важливою складовою забезпечення оперативними підрозділами доказування в кримінальних провадженнях за фактом учинення кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, є документування відповідних фактичних даних, яке проводять під час ОРД та виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій [1].

Основними оперативно розшуковими методами виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів є: контрольована поставка; контрольована й оперативна закупка; встановлення конфіденційного співробітництва; розвідувальне опитування; оперативне спостереження. Результатом документування є створення документів, які після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні [4].

Результати документування оперативними підрозділами фактів незаконного обігу наркотичних засобів можуть бути використані як для забезпечення доказування в конкретному кримінальному провадженні, так і для інших цілей, встановлених КПК та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3].

Отже, підсумовуючи наведене, визначимо, що в процесі використання основних сил оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції України під час протидії злочинності існують організаційні особливості, які обумовлені наявною оперативнотактичною ситуацією та оперативними собаками.

Література:

1. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] ДСТУ 2010: Закон України від 18. 02. 1992 р. № 2135-ХІІ із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 19. 11. 2012 р. № 3412-17. – Електрон. дан. (1 файл). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

2. Про зміни в структурі кримінальної міліції апарату Міністерства : наказ МВС України від 26.12.2011 № 941.

3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів [Текст] : наказ МВС України від 20. 02. 2006 р. № 160.

4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляди в суді [Текст] : наказ МВС України від 07. 09. 2005 р. № 777.

Форсюк Максим Юрійович

слідчий СВ Суворівського ВП ГУНП у Одеській області,
капітан поліції

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТОМ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

На сучасному етапі стрімкого розвитку транспортної галузі, як в Україні, так і за її межами, особливого значення набуває проблема, яка пов'язана із порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспортом особами, які керують транспортним засобом. У життєдіяльності суспільства та особистому житті кожної особи транспорт посідає значне місце, адже саме його функції сприяють задоволенню потреб у перевезенні пасажирів та вантажів на будь-яку відстань. Однак, незадовільний рівень транспортної системи, недостатньо висока якість дорожньо-транспортного комплексу, некомпетентність працівників правоохоронних органів у ефективному забезпеченні безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, неоснащеність доріг сучасними технічними засобами задля контролю дорожнього руху, недисциплінованість пішоходів та пасажирів, безвідповідальність значної кількості водіїв та їх відчуття безкарності, призводить до збільшення порушень у сфері безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту.

На даний час стрімке збільшення та поширення злочинів у сфері безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту вимагає гальної модернізації та вдосконалення системи заходів запобігання та боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними із порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспортом особами, які керують транспортним засобом.

Протягом багатьох років проблему пов'язану із порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспортом особами, які керують транспортним засобом досліджували такі вчені, як: П. П. Андрушко, І. Г. Богатирьов, Б. Ю. Бурбело, С. В. Гізімчук, А. П. Головін, О. М. Джужа, О. В. Дудник, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, Я. В. Матвійчук, В. І. Осадчий, С. І. Саєнко, А. О. Собакарь, В. Я. Тація, М. І. Хавронюк, М. Л. Шелухіна та інші. Проте, з огляду на чималу чисельність обґрунтованих наукових праць у цій сфері, слід вказати, що на практиці залишається багато невирішених питань, що підкреслює актуальність зазначеної проблематики.

На початку 2021 року Президентом України В.О. Зеленським було підписано Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX, який Верховна Рада ухвалила 16 лютого 2021 року. Зокрема, Закон посилює відповідальність за порушення правил дорожнього руху [1]. Так, правовому регулюванню сфери безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту держава приділяє значну увагу, охороняючи та захищаючи її у порядку, встановленим адміністративним та кримінальним законодавством України. Попри те, сфера безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту в Україні, так і залишається однією з найбільш уражених від протиправних діянь.

За офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, встановлено, що у період з 2016 по 2020 рр. відбулось зниження рівня злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту майже на половину. Так, у 2016 році було зареєстровано 26010 фактів злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту; у 2017 році – 21904 факти; у 2018 році було зафіксовано 17375 фактів; у 2019 році зареєстровано 16994 фактів злочинів у цій сфері; у 2020 році – 15795 злочини [2]. Таким чином, простежуємо, що за останні п'ять років з 26010 зареєстрованих злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту відбулось зниженням до 15795 фактів, тобто майже на 40%.

У структурі злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту найбільший їх відсоток складає злочин, передбачений ст.286 КК України, тобто, порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом. Так, в Україні у 2016 році у сфері злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, злочин, передбачений ст.286 КК України, становить 43%; у 2017 році цей злочин сягає 45% від загальної кількості; у 2018 році – 47%; у 2019 році – 50%; у 2020 році злочини, пов'язані із порушенням дорожнього руху або експлуатації

транспорту становлять 57% [2]. Тобто, за останні п'ять років відсоткове співвідношення злочину, передбаченого ст.286 КК України, у загальній кількості злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту сягає приблизно 40-50%.

У період з 2016 по 2020 рр. рівень порушень правил дорожнього або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом помітно знизився. Так, у 2016 році було зареєстровано 11157 злочинів, у 2017 році – 10011 (- 10%) злочини, у 2018 році їх було зафіксовано 8175 (- 27%) злочини, у 2019 році – 8560 (- 23%) злочини, а у 2020 році було зареєстровано 8864 (-20 %) злочини, передбачених ст.286 КК України [2]. Отже, за п'ять років динаміка злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом знизилася на 20 відсотків, що свідчить про позитивну тенденцію.

Якщо проаналізувати коефіцієнт інтенсивності вчинення злочину, передбаченого ст.286 КК України, із розрахунку на 100 тис. населення, то виявимо певну його сталість. Так, в Україні у 2016 році було вчинено 26 злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом на 100 тис. населення; у 2017 році було вчинено 24 злочини цього складу на 100 тис. населення; у 2018 році – 19 злочинів на 100 тис. населення; у 2019 році було вчинено 20 злочинів, передбачених ст. 286 КК України, на 100 тис. населення; у 2020 році було вчинено 22 злочини даної категорії на 100 тис. населення [2].

Проведений кримінологічний аналіз злочину, який передбачений ст. 286 КК України, а саме: порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом, виступатиме важливою складовою для подальшого планування, вдосконалення та оновлення системи заходів запобігання злочину цієї категорії, як в Україні у цілому, так і у її регіонах зокрема. Використання удосконалених заходів запобігання цьому злочину сприятиме стрімкому зменшенню динаміки злочину, пов'язаному із порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом, так і – зменшенню кількості жертв від цього протиправного діяння.

На даний час, основною задачею держави є спрямування усіх можливих ресурсів та засобів на упередження дорожньо-транспортних злочинів.

Одним з найважливіших напрямків по запобіганню злочину, передбаченому ст. 286 КК України, є проведення виховної роботи на державному рівні. Від рівня правосвідомості та дисциплінованості водіїв у першу чергу і залежить ефективність всього комплексу заходів по

запобіганню дорожньо-транспортних злочинів, шляхом виховання останніх у дусі поваги до закону. Так, при організації виховної роботи особливу увагу викликає пропаганда дотримання Правил дорожнього руху, підвищення правової культури водіїв на прикладі інших водіїв, матеріальних та правових наслідків, що приводять до порушення Правил дорожнього руху [3].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочину, передбаченому ст.286 КК України, націлені на ефективний контроль за дотриманням правил безпеки дорожнього руху компетентними суб'єктами. Особливе місце у протидії цьому злочину займає – Національна поліція України. Саме поліція зобов'язана проводити виховну роботу по безпеці дорожнього руху, а також регулювати дорожній рух та здійснювати контроль за додержанням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі; проводити повне та всебічне досудове розслідування за фактом вчинення злочину, передбаченому ст.286 КК України; виявляти причини та умови, що сприяють дорожньо- транспортним злочинам [4,с.167-169]. З огляду на це, є необхідність у підвищенні рівня професійної підготовки працівників поліції, а також у систематичному удосконаленні практики розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень по дорожньо-транспортним злочинам.

Крім того, на нашу думку, першочерговими системними заходами запобігання злочинів, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом можна визначити: встановлення технічних засобів на вулицях країни, які будуть фіксувати злочин, передбачений ст. 286 КК України; упровадження європейської моделі підготовки кадрів по запобіганню злочинів у цій сфері; здійснення профілактичних заходів щодо недопущення вчинення злочинів, передбачених ст.286 КК України, через популярні соціальні мережі; зйомка навчальних роликів, які будуть нести виховну та просвітницьку інформацію для водіїв та пішоходів; поширення по центральним вулицям міст та селищ України, біл-бордів, на яких буде міститись інформація, яка буде впливати на правову свідомість водіїв та пішоходів.

Таким чином, варто зазначити, що ситуація на дорогах досі залишається у кризовому становищі загалом та сфера безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту зокрема. Необхідно відмітити, що лише застосування вдосконалених комплексних заходів загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання може реально вплинути на зниження рівня злочинів, пов'язаних з порушенням правил дорожнього

руху або експлуатації транспортом особою, яка керує транспортним засобом.

Література:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху». Відомості Верховної Ради. 2021. № 21. Ст.188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#Text>.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 -2020 рр. [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – Електрон. дан. (1 файл). URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.

3. Цибульський А.С. Запобігання злочинам, що пов'язані з порушенням правил безпеки дорожнього руху. [Електронний ресурс]. URL:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjdmrisvrDxAhX0_rsIHexqDbgQFnoECBcQAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FNchnpu_018_2010_8_31.pdf&usg=AOvVaw1mAN_zPTZzZV8qNN40Inqu.

4. Чекмарьова І.М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України // дис...канд. юрид наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 259 с.

Черната Анастасія Сергіївна

здобувачка вищої освіти магістратури Донецького державного університету внутрішніх справ

Іваненко Дмитро Дмитрович

доцент кафедри цивільного та господарського права факультету

№ 2 КННІ Донецького державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук (науковий керівник)

НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЮ МІГРАЦІЙНОЮ СЛУЖБЮ ЯКІСНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ БОРОТЬБИ ІЗ КОРУПЦІЄЮ

В сучасній Україні тема боротьби з корупцією є однією з найактуальніших, оскільки ця проблема так укорінилась та закріпилась у всіх сферах державної служби, що стала головною проблемою на шляху до розвитку країни відповідно до європейських стандартів.

На сьогодні згідно з висновками міжнародних організацій головними перешкодами для притоку іноземних та внутрішніх інвестицій в Україну поряд із такими перешкодами як: нестабільність та надмірність державного регулювання; можливість неоднозначного трактування юридичної системи; невизначеність економічного середовища; труднощі у визначенні чітких умов власності; занижені можливі рівні прибутків; труднощі у взаємодії інвесторів з урядовими структурами та іншими, є корупція [1, с. 10]. Корупція має місце не лише у сфері господарювання, у побутовому житті пересічних громадян, а і в діяльності різноманітних державних органів. Саме корупція у сфері надання адміністративних послуг не сприяє покращенню ставлення до влади. Державна міграційна служба є одним із таких потенційно корумпованих органів державної влади, що надають адміністративні послуги.

У процесі вдосконалення системи Державною міграційною службою було запроваджено надання адміністративних послуг з питань оформлення документів громадянам України та іноземцям, які перебувають на її території на законних підставах.

Саме по собі поняття надання адміністративної послуги – означає здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків такої особи відповідно до закону [2].

До моменту прийняття ЗУ «Про надання адміністративних послуг» функції з оформлення документів громадянам України, іноземцям та особам без громадянства були покладені безпосередньо на Міністерство внутрішніх справ України. Але не дивлячись на той факт, що керівниками були співробітники МВС та мали різні звання, корупція на той час процвітала.

Створення державної міграційної служби, та наділення її функцією надання адміністративних послуг призвело до поступового викорінення корупції в цьому органі влади, оскільки мінімізувало контакт громадянина з працівником територіального підрозділу.

Масштабним етапом в розвитку, і як виявилось в подальшому боротьбі з корупцією стало прийняття Закону України «Про єдиний державний демографічний реєстр», та запровадження видачі паспорта громадянина України у вигляді картки.

Перевагами надання адміністративних послуг в сфері міграції є по-перше прозорість, оскільки визначений чіткий термін оформлення документів. Так, наприклад, в Постанові КМУ № 302 від 25.03.2015 року «Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України» [3] в п. 8 чітко прописано, що паспорт

громадянина України оформлюється не пізніше ніж через 20 робочих днів з моменту подання заяви, або 10 робочих днів з моменту подання заяви про отримання паспорта в терміновому порядку. До запровадження надання адміністративних послуг засобами Єдиного Державного демографічного реєстру, та створення Державної міграційної служби, діяв Наказ МВС № 600 «Про затвердження Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України» [4], в якому зазначалось, що оформлення та обмін паспорта проводиться в місячний термін. І це приводило до того, що не сумлінні співробітники мали змогу оформити одній людині паспорт громадянина України за 1 день, так як бланкова продукція знаходилась у підрозділі, а інша людина чекала 30 днів.

Другою перевагою надання адміністративних послуг в Державній міграційній службі є прийняття Наказу МВС України № 732 від 05.09.2018 р. «Про затвердження Порядку реєстрації фізичних осіб в електронній черзі для отримання адміністративних послуг, які надаються Державною міграційною службою України». Запровадження електронної черги полегшало життя громадянам, які звертаються за послугами. Необхідність займати чергу, стояти годинами, і не бути впевненим що тебе приймуть відпала, так само як забрала можливість співробітникам приймати осіб без черги, а отже і отримувати певну вигоду від цього.

Третьою перевагою є доступність, оскільки вся інформація необхідна для оформлення документів розміщена на сайті Державної міграційної служби України, існує чіткий перелік документів необхідних для оформлення послуги, та заборона співробітникам вимагати будь-які копії документів, лише оригінали. Громадяни більше не стикаються з надуманими перепонами, зі сторони співробітників, відсутня потреба попередньої консультації, що мінімізує контакт, та унеможливорює корупційні діяння.

Четвертою перевагою є створення Центрів надання адміністративних послуг. Адміністратори центру є технічними працівниками, не заінтересованими, та такими що не можуть вплинути на результат оформлення документів, а отже виключають корупцію на місцях.

Проаналізувавши, та порівнявши процедуру оформлення документів громадянам України, іноземцям, та особам без громадянства до моменту функціонування Державної міграційної служби, та в сьогоденні, можна прийти до висновків, що наша країна знаходиться на правильному шляху до євроінтеграції. З запровадженням електронних сервісів, всі послуги, громадяни можуть оформлювати онлайн не виходячи з дому. Це значно скорочує час оформлення документів, полегшує життя, зводить до мінімуму контакт громадян із

представниками органів державної влади, та призводить до використання такого поняття, як корупція.

Література:

1. Деревянко Б.В. Правове регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності: навч. посібник; МВС України, Донецький юридичний інститут. Донецьк: Видавничий дім «Кальміус», 2012. 204 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/6719>
2. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
3. Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2015-п#Text>
4. Про затвердження Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України: наказ МВС України від 15 червня 2006 року № 600 (Втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0804-06#Text>

Черниш Роман Федорович

доцент кафедри Національної академії

Служби безпеки України,

кандидат юридичних наук, доцент

ДОКАЗУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ДОКУМЕНТУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Сучасний світ неможливо уявити без цифрових гаджетів, месенджерів, Інтернет-банкінгу, мережі Інтернет, баз даних тощо, які щоденно використовуються у побуті та у професійній діяльності [2]. Не оминув цифровий прогрес і сферу кримінальних процесуальних відносин – дедалі частіше місцем або засобом вчинення кримінальних правопорушень стає кіберпростір.

Аналіз поширення кіберзлочинності у світі та Україні, свідчить про сталу тенденцію до її зростання, що зумовлює системне збільшення кількості потерпілих від протиправних дій кіберзлочинців. Вказане негативне явище порушує не лише охоронювані інтереси громадян, а й становить загрозу національній безпеці багатьох країн. При цьому,

дестабілізується міжнародний порядок і порушується стале функціонування міжнародних відносин.

Кіберзлочини завдають і значних економічних збитків. Зокрема, за оцінками експертів, у 2020 році загальна сума фінансової шкоди, нанесеної вчиненням охарактеризованих протиправних діянь перевищила один трильйон доларів США, що становить більше 1% світового валового внутрішнього продукту [3, с.752].

Зважаючи на вказане, досить актуальним є питання вдосконалення механізму виявлення та документування зазначеного виду протиправної діяльності, з метою її припинення.

Проблемні питання «доказування» як теоретичної категорії досліджували у наукових працях провідні вітчизняні та іноземні фахівці у галузі кримінального процесу, зокрема: Александров О., Вапнярчук В., Гмирко П., Гринюк В., Гончаренко В., Грошевий Ю., Зеленецький В., Лобойко Л., Погорецький М., Рогатюк І., Сергєєва Д., Сибільова Н., Старенький О., Стахівський С., Сухачова І., Татаров О., Удалова Л., Чернявський С., Черняк А., Шило О., Шумило М. Carrier V., Casey E., George E., Jones N. та ін. Однак, зважаючи на динамічну зміну суспільних відносин, виникає необхідність вдосконалення «процесуальної майстерності» з метою якісного документування протиправної діяльності і, відповідно, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

У цілому, доказування у кримінальному процесі є складною об'єктивно-суб'єктивною діяльністю, що складається з низки взаємозалежних та взаємовпливових елементів, в основі якої лежить формування доказової бази [4].

Наукова категорія «доказування» є однією з найбільш досліджених. При цьому, більшість вчених визнають її самостійною науковою теорією кримінального процесу.

Теоретичні напрацювання реалізовано у відповідних нормах національного законодавства. Зокрема, у 2012 році, в ході його приведення до міжнародного та європейських стандартів, було змінено процесуальну форму досудового розслідування, функції суду розширено в частині контролю за дотриманням прав і свобод людини. Також суттєво змінилися підходи до доказового процесу у кримінальному провадженні [1, с. 148].

Однак, наразі в середовищі правників відсутня єдність поглядів щодо окремих елементів зазначеної теорії. Так, дискусійними залишаються питання про: методологічну основу доказування; співвідношення доказування й пізнання; доцільність використання в теорії доказування теорії відбиття; мету та результати доказування; засоби та суб'єкти доказування тощо.

Неоднозначність наукових підходів вчених щодо багатьох основоположних категорій теорії доказування затрудняють діяльність нормотворців і правозастосовців, що негативно позначається, в цілому, на ефективності кримінального процесу та на його соціальній цінності у вирішенні кримінально-правових спорів.

Зважаючи на те, що категорія «доказування» є фундаментальною в теорії кримінального процесу, в основу аналізу процедури виявлення та формування доказової бази в ході документування кіберзлочинів нами закладено саме загальнотеоретичні підходи до вказаної діяльності у цілому.

Ми поділяємо думки тих науковців, які визнають існування теорії кримінального процесуального доказування як самостійну теорію кримінального процесу. При цьому, вони зазначають, що теорію доказів є її складовою.

Повністю підтримуємо авторську концепцію кримінального процесуального доказування, яку було запропоновано М. А. Погорецьким. Зокрема, науковець зазначив, що кримінальне процесуальне доказування ґрунтується на формі (типі, моделі) вітчизняного кримінального процесу, яка впроваджена чинним КПК України, а також на трьох класичних кримінальних процесуальних функціях – обвинувачення, захист, судовий розгляд та вирішення справи (здійснення правосуддя), які лежать в основі кримінального процесу й, зокрема, кримінального єдиного нерозривного процесу, що складається з отримання та використання доказів [5, с. 70].

Що ж до реалізації теоретичних аспектів процедури доказування кіберзлочинів в практичну площину, то розслідування вказаної категорії протиправних діянь розпочинається з моменту внесення відомостей про факт виявлення правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Закінчується - складанням обвинувального акту стосовно винної особи з подальшим його направленням до суду чи закриттям кримінального провадження. У ході здійснення досудового розслідування слідчий/прокурор наділений процесуальним правом застосовувати увесь комплекс процесуальних засобів, передбачених чинним КПК України для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за кіберзлочини. Поряд з іншим, вказане відбувається і в процесі здійснення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, шляхом призначення відповідних експертиз тощо.

З огляду на викладене, одним із головних пріоритетів для України є розробка дієвого національного законодавства, яке дозволить забезпечити реалізацію конституційних прав та свобод громадян і, при цьому, буде спрямовано на збереження державності шляхом протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам в інформаційній сфері. Таки чином, проблематика виявлення та розслідування (в тому числі й формування

доказової бази) кіберзлочинів потребує подальшої ґрунтовної теоретичної розробки.

Література:

1. Ponomarenko, A., Havryliuk, L., Anheleniuk, A.M., & Drozd, V. (2020). Inadmissibility of Evidence in Criminal Proceedings in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 9(29), 147-155. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.29.05.17>
2. Roman F. Chernysh, Viktoriya L. Pogrebnyaya, Iryna I. Montrin, Tetiana V. Koval and Olha S. Paramonova (2020). Formation and application of communication strategies through social networks: legal and organizational aspects. *International Journal of Management*. Volume 11, Issue 06., 476-488. DOI: 10.34218/IJM.11.6.2020.041
3. Sviatun, O., Goncharuk, O., Chernysh, R., Kuzmenko, O., Kozych, I. (2021). Combating cybercrime: economic and legal aspects. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, № 18, 751-762. <https://doi.org/10.37394/23207.2021.18.72>
4. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків, Арсіс, 2007, 576 с.
5. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. № 3. 2015. С. 63-79.

Щербак Марина Юрїєвна

аспірантка кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ УПОВНОВАЖЕНИХ ПІДРОЗДІЛІВ (УПОВНОВАЖЕНИХ ОСІБ) З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ В МЕЖАХ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Починаючи з 08 грудня 2009 року нормативно-правовим актом, який визначав статус, права, обов'язки, завдання уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) було Типове положення про підрозділ органу виконавчої влади з питань запобігання та виявлення корупції затверджене постановою Кабінету Міністрів України "Питання запобігання та виявлення корупції в органах виконавчої влади" від 08 грудня 2009 року № 1422 та з 04 вересня 2013 року Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та

виявлення корупції затверджене постановою Кабінету Міністрів України "Питання запобігання та виявлення корупції" від 04 вересня 2013 року № 706.

Станом на сьогодні вищевказані нормативно-правові акти втратили свою чинність, а в заміні Кабінетом Міністрів України не було прийнято постанови яка б змогла заповнити прогалину.

Натомість Національне агентство з питань запобігання корупції затвердило Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції від 17 березня 2020 року № 102/20 в якому відобразили основні завдання, функції та права уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) та керівника уповноваженого підрозділу (уповноваженої особи).

Серед основних завдань уповноваженого підрозділу (уповноваженої особи) з питань запобігання та виявлення корупції є надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства, а також проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи із запобігання, виявлення і протидії корупції, з метою реалізації завдань уповноважений підрозділ (особа) розробляє та проводить заходи щодо запобігання корупційним правопорушенням, а також здійснює контроль за їх проведенням, надає іншим структурним підрозділам установ роз'яснення щодо застосування антикорупційного законодавства [2].

Так, уповноважений підрозділ (особа) з метою не допущення корупційних проявів серед працівників установ має надавати методичну допомогу, консультаційну допомогу, роз'яснення антикорупційного законодавства, проведення заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням.

Проаналізувавши норми "Методичних рекомендацій щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції" затверджених рішенням НАЗК від 13.07.2017 № 317 вбачається, що в них дається тлумачення поняття консультаційної допомоги, роз'яснювальної роботи, організаційної роботи, із виявлення, запобігання корупції. В той же час не розкривається поняття методичної допомоги.

Як правило методична допомога проявляється в формі підготовки та поширенню методичних посібників з питань запобігання та виявлення корупції, а також у створенні умов для підвищення кваліфікації працівників такого підрозділу та покращення результатів діяльності підрозділу в цілому. Найрозповсюдженішими формами методичної допомоги уповноваженого підрозділу (особи) є підготовка та поширення методичних матеріалів з питань запобігання та виявлення корупції таких як листівки, буклет та інше.

Відповідно до пункту 3.3 методичних рекомендацій щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції затверджених рішенням НАЗК від 13.07.2017 № 317 консультативна допомога з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства полягає в розгляді конкретних ситуацій, які виникли у працівників державного органу, організації, та наданні рекомендацій щодо порядку його дій такі як надання допомоги при заповненні електронних декларацій, допомога при оформленні скарг та роз'яснювальна робота із запобігання, виявлення і протидії корупції спрямована на забезпечення належного рівня знань та розуміння працівниками положень антикорупційного законодавства, тлумачення норм антикорупційного законодавства [2].

Так, поняття консультування тісно пов'язано з поняттям роз'яснення, тому у розуміння консультування варто спрямовувати увагу на порядок дій працівників у тій чи іншій ситуації, а роз'яснювальна робота полягає в здійсненні заходів щодо забезпечення належного рівня знань та розуміння працівниками положень нормативно правових актів. Тобто, уповноважений підрозділ (особа) при зверненні осіб з приводу вчасності подання декларацій тощо, повинен не тільки роз'яснити норми антикорупційного законодавства, а й надати рекомендації, послідовності дій для вирішення конкретної ситуації.

В той же час, в статті 13¹ Закону України "Про запобігання корупції" основними з завдань уповноваженого підрозділу (особи) визначено надання методичної та консультативної допомоги, а роз'яснювальної роботи наразі Законом не встановлено.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1700-18> (дата звернення: 22.05.2021).
2. Методичні рекомендації щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції: рішення НАЗК. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0317884-17> (дата звернення: 22.05.2021).

Ямковий Владислав Іванович

доцент кафедри права і публічного управління та адміністрування
Державного університету економіки і технологій (м. Кривий Ріг),
кандидат юридичних наук

РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ БЕЗ ПОВІДОМЛЕННЯ СТОРІН В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД СУДОЧИНСТВА ТА СТАНДАРТИВ ЄС

З прийняттям нової редакції Цивільного процесуального кодексу України, чинної з 15.12.2017 р. [1], в цивільному судочинстві з'явився новий, раніше невідомий порядок розгляду справ позовного провадження, який називається «спрощене позовне провадження» і який відповідно до ч. 4 ст. 19 ЦПК України призначений для розгляду малозначних справ; справ, що виникають з трудових відносин; справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

Слід відзначити, що запровадження спрощеного позовного провадження в цілому схвально було сприйняте більшістю вітчизняних вчених, які, висловлюючись з цього приводу, називали його додатковою спрощеною формою розгляду й вирішення справи, спрямованою на оптимізацію та узгодження судового розгляду з метою зменшення навантаження на суди [2, с. 46]; наголошували на закріпленні завдяки йому ролі суду в суспільстві через більш коротку та просту процедуру [3, с. 104], що здійснюється за рахунок оптимізації етапів і строків судового провадження, порядку притягнення учасників процесу та зменшення кількості процесуальних дій [4, с. 21], вважали, що прискорення вирішення певних категорій справ завдяки спрощенню основних складників процесу не знижує рівня юридичних гарантій [5, с. 219].

Прихильники спрощеного провадження аргументують свою позицію і прагненням України запровадити європейські стандарти

правосуддя у національне законодавство з метою ефективного та оперативного розгляду справ, оскільки багато країн-членів Європейського Союзу також застосовують спрощені процедури розгляду справ, які пов'язані з невеликою сумою позову та передбачають «ухвалення рішення без проведення судового засідання або з проведенням останнього в кабінеті судді, ухвалення рішення суддею одноособово, спрощене рішення тощо» [6, с. 215]. До того ж спрощена процедура розгляду дрібних справ, які мають транскордонний характер (European Small Claims Procedure), визначена і на загальноєвропейському (наднаціональному) рівні.

Загальноприйнятним в літературі є те, що ключовими ознаками спрощеного провадження, притаманними як для цивільного, так і господарського та адміністративного судочинства, є завершеність процесуального циклу в межах певної судової інстанції; скорочення кількості процесуальних дій або системна зміна способу їх вчинення; звуження процесуальних можливостей суду й учасників процесу; обмеженість застосування щодо визначеного кола справ [7, с. 96].

Однією з форм спрощеного позовного провадження відповідно до ч. 5 ст. 279 ЦПК України [1] є розгляд судом справи без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. Таке клопотання відповідач має подати в строк для подання відзиву, а позивач - разом з позовом або не пізніше п'яти днів з дня отримання відзиву. Суд також може призначити розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін і з власної ініціативи.

Однак, відповідно до ч. 6 ст. 279 ЦПК України [1] суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов: 1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи. Формально підставою для такої відмови може бути і пропуск строку на заявлення клопотання.

Неможливість оскарження вказаної відмови та обмеження її лише суддівським розсудом, на нашу думку, може призвести до порушення цілого ряду конституційних засад судочинства, зазначених в статті 129 Конституції України [8], зокрема змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, гласності судового процесу тощо.

Конституційний Суд України в своєму рішенні від 30 січня 2003 № 3-рп/2003 зазначив, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [9].

Одночасно розгляд справи без виклику сторін може призвести і до порушення міжнародно-правових стандартів судочинства. Так, Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8) [10]. Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 2) [11] і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (стаття 13) [12]. Стаття 6 зазначеної Конвенції гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи [12]. А тому, на нашу думку, розгляд цивільної справи в суді першої інстанції без повідомлення сторін порушить наведені гарантії.

Важливе значення в аспекті порушеного питання має також практика Європейського суду з прав людини, який в своєму рішенні від 3 липня 2014 “Справа “Мала проти України” зробив висновок, що ключовим для концепції справедливого розгляду справи у судовому провадженні є те, щоб скаржник не був позбавлений можливості ефективно представляти свою справу в суді та мав змогу нарівні із протилежною стороною користуватися правами, передбаченими принципом рівності сторін (див. рішення у справі “Стіл та Морріс проти Сполученого Королівства”, заява № 68416/01, п. 59).

Отже, незважаючи на значні переваги спрощеного позовного провадження (відсутність деяких стадій судового процесу, скорочені процесуальні строки тощо), розгляд справи в суді першої інстанції без виклику учасників справи може призвести до того, що виконання завдань цивільного судочинства, закріплених в ст. 2 ЦПК України, щодо справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом справ буде суттєво ускладненим. Адже розгляд справи без повідомлення (виклику) учасників справи призводить до позбавлення їх цілої низки процесуальних прав, гарантованих статтями 43, 182, 227, 229, 241 ЦПК України: 1) брати участь у судових засіданнях; 2) брати участь у дослідженні доказів; 3) ставити питання іншим учасникам справи; 4) виступити зі вступним словом, надавати усні, в тому числі додаткові, пояснення суду; 5) наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб тощо [1].

Отже, на нашу думку, розгляд справи в без виклику сторін (в так званому письмовому провадженні) може бути ефективним лише під час розгляду справи лише в касаційній інстанції та, у виняткових випадках - апеляційній інстанції, а тому не може застосовуватися при розгляді справи у першій інстанції, оскільки це призведе до порушення конституційних засад судочинства та прав учасників на доступ до правосуддя та ефективний захист своїх прав у суді.

У зв'язку з цим, на нашу думку, є необхідність внесення відповідних змін до ст. 279 ЦПК України щодо неможливості розгляду цивільних справ в суді першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін, залишивши таку можливість лише для судів апеляційної чи касаційної інстанцій.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. Дата оновлення: 03.06.2021. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Новітня концепція спрощеного провадження в цивільному процесі. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 1. С. 46-50.
3. Полюк Ю.І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С. 98-108.
4. Ткачук О. Сучасні проблеми і напрями спрощення судових процедур у цивільному судочинстві України. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 5. С. 19-24.
5. Ярошенко І. Малозначні спори: окремі аспекти тлумачення поняття. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 листопада 2018 року). Київ : Дакор, 2018. С. 217-221.
6. Швецова Л.А. Проблемні питання розгляду малозначних справ судами. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 листопада 2018 року). Київ : Дакор, 2018. С. 203-216.
7. Іванов О.О. Спрощене позовне провадження в господарському судочинстві: проблеми пошуку та визначення критеріїв відповідності специфіки спору порядку його розгляду й вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 95-97. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/22.pdf

8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 03.06.2021.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 № 3-рп/2003. Дата оновлення: 03.06.2021.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>
10. Загальна декларація прав людини. Міжнародні договори України. К., 1992.
11. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Дата оновлення: 03.06.2021.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Дата оновлення: 03.06.2021., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

ПАНЕЛЬ 5

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ. СУЧАСНА ПОЛІЦЕЙСЬКА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ, НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ

Гречка Артур Романович

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Никифорова Олена Анатоліївна

доцентка кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидатка біологічних наук, доцентка

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Завдяки швидкому та потужному інформаційно-технологічному процесу інноваційні технології займають дуже важливе місце і активно впроваджуються у всі сфери життя, що значно сприяє повсякденному життю людей.

Слід зазначити, що інноваційні технології також займають провідні позиції в правоохоронній структурі. Очевидно, що оскільки у

повсякденній діяльності поліції застосовуються найсучасніші технології, ефективність цієї структури може бути покращена.

Враховуючи вищезазначену ситуацію, можна сказати, що в Україні підготовка майбутніх працівників поліції з конкретними умовами підготовки повинна відповідати міжнародним стандартам, оскільки в центрі уваги України - впровадження європейських стандартів у підготовку слухачів.

Також, досить важливим є дослідження позитивного закордонного досвіду з приводу впровадження у навчання курсантів інноваційних технологій та нових підходів викладання задля підвищення ефективності навчання курсантів, з метою вироблення в них конкретних навичок, які знадобляться їм в подальшій діяльності в ситуаціях, які можуть бути пов'язані з ризиком.

Зокрема, позитивним є досвід США. Особливість викладання в закладах освіти, які навчають поліцейських в даній країні полягає в поєднанні комплексного психологічного та фізичного методу навчання. Психологічний метод полягає в постійних тренінгах з боку психологічного відділу, опитуваннях, анкетуваннях та бесідах з майбутніми офіцерами з приводу налаштування їх психологічного та емоційного стану до готовності реагування на ситуації, з якими вони можуть стикатися у своїй практичній діяльності. Фізичний аспект полягає в інноваційних методиках тренувань та проведення занять зі спеціальних дисциплін, зокрема в них досить ефективно діють лазерні тири, які допомагають виробити не лише гарні навички зі стрільби, але й покращити тактичні аспекти поведінки зі зброєю. Також, за допомогою сучасно обладнаних приміщень, які містять в собі демонстрацію типових приміщень та будівель, де можуть відбуватися конкретні ситуації, можливо на парах тактико-спеціальної підготовки відпрацьовувати певні алгоритми тактичних дій в тій чи іншій ситуації.[1].

Досить цікавим є досвід Словаччини, зокрема в контексті запровадження у процес навчання курсантів імітаційних полігонів. Завдяки таким полігонам майбутні поліцейські можуть відпрацьовувати як тактичні аспекти своїх дій, так і відпрацьовувати правильну культуру поведінки зі зброєю, або зі спеціальними засобами, що є необхідним задля їх подальшої службової діяльності.[2,с.24].

Щодо України, то слід відмітити, що в більшості подібних навчальних закладах також використовуються інноваційні технології, зокрема імітаційні полігони та спеціально обладнані приміщення з демонстрацією будівель, квартир та кімнат, де можуть відбуватися правопорушення. Але, їх кількість у порівнянні з зарубіжними країнами досить мала.[3,с.39].

У підсумку, варто зазначити, що використання та запровадження інноваційних технологій у навчання курсантів, зокрема у тактико-спеціальну підготовку є досить важливим аспектом покращення не лише практичних навичок майбутніх поліцейських, а й психологічних, адже ефективне навчання курсантів є запорукою виховання кваліфікованих та досвідчених спеціалістів у правоохоронній структурі.

Література:

1. США надали обладнання для навчального корпусу відділу імітаційного моделювання Яворівського полігону. *112 Україна*: веб-сайт. URL: <https://ua.112.ua/polityka/ssha-nadaly-obladnannia-dlia-navchalnoho-korpusu-viddil-u-imitatsiinoho-modeliuвання-yavorivskoho-polihonu-403191.html> (дата звернення: 10.05.2021)
2. Зброя на нетрадиційних принципах дії (стан, тенденції, принцип дії та захист від неї) : [монографія] – Полтава : ПВІЗ, 2006. 247 с.
3. С. М. Банах, В. Р. Булачек, І. С. Винярчук, Ю. Р. Йосипів, Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України. Навчальний посібник: Львівський державний університет внутрішніх справ, – Львів: ЛьвДУВС, 2011. 300 с

Денисенко Катерина Вікторівна

доцентка кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби, кандидат наук з державного управління, доцент

Борко Ірина Сергіївна

здобувачка вищої освіти юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАДИ ОМБУДСМЕНА В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Вища освіта – важлива складова для повноцінного розвитку особистості, її реалізації в професійному руслі. Належне забезпечення прав учасників освітнього процесу є необхідною складовою для створення безпечного освітнього середовища.

Основний Закон України забезпечує кожному право на освіту, безоплатність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, [1].

Закон України «Про вищу освіту» є основним нормативно-правовим актом щодо регулювання суспільних відносин у сфері вищої освіти. Він визначає основні поняття у сфері вищої освіти, учасників освітнього процесу, їхні права й обов'язки, проголошує державну політику у сфері вищої освіти, принципи її здійснення та шляхи формування і реалізації, а також низку інших питань, безпосередньо пов'язаних із реалізацією державної політики у сфері вищої освіти.

Закон України «Про освіту» визначає засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності. Вищезазначений нормативно-правовий акт закріплює, що метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань [2].

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» покликаний врегулювати відносини, пов'язані з провадженням наукової і науково-технічної діяльності, та створенням умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення розвитку всіх сфер суспільного життя [3].

Не дивлячись на те, що Україна має ґрунтовну нормативно-правову базу у сфері вищої освіти, імплементувала низку міжнародних нормативно-правових актів у сфері реалізації прав людини в освітньому середовищі, на практиці реалізація цих норм є досить проблемною.

Наочним підтвердження вищезазначеного є аналіз Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік. Так, омбудсменом було виявлено такі порушення прав учасників освітнього процесу: несвоєчасне отримання документів про вищу освіту, невивплата заробітної плати працівникам закладів вищої освіти, а студентам – стипендії, відсутність ліцензії на провадження освітньої діяльності за деякими спеціальностями [4, с. 196-197].

Серед інших порушень із якими стикаються учасники освітнього процесу, слід назвати булінг, посягання на професійну честь та гідність, порушення права на викладання державною мовою, на безпечні і нешкідливі умови навчання, праці і побуту тощо.

Таким чином, наявність законодавчих норм не гарантує належне забезпечення прав учасників освітнього процесу. Недопущення порушення прав людини, з боку здобувачів, закладів вищої освіти та науково-педагогічних працівників є важливим завданням державної політики у сфері вищої освіти. На наш погляд, нагальні проблеми доцільно вирішувати не тільки на державному рівні, але і на локальному, тобто безпосередньо у самому закладі вищої освіти.

Цінним вбачається досвід деяких закладів вищої освіти, де успішно функціонує посада омбудсмена безпосередньо у такому закладі. Наприклад, у ПРАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом» функціонує Уповноважений з прав студентів Академії [5]. Водночас, зазначений суб'єкт здійснює захист прав, свобод та інтересів саме студентів. На практиці науково-педагогічні працівники в процесі реалізації своїх функціональних обов'язків стикаються із різноманітними негативними явищами, зокрема посяганням на професійну честь та гідність, наклепом з боку здобувачів вищої освіти, упередженим ставленням з боку адміністрації тощо, у зв'язку із чим потребують захисту.

Для вирішення вищезазначених недоліків та проблем доцільно в закладах вищої освіти запроваджувати посаду омбудсмена, повноваження якого спрямовані на захист прав усіх учасників освітнього процесу. Ми пропонуємо наступний підхід: освітній омбудсмен функціонує у кожному закладі освіти та обирається таємним голосуванням на певний період. Він повинен бути високоморальним, керуватися принципами гуманізму, засадами захисту прав людини і громадянина, рівності, добросовісності, правової визначеності, законності, людиноцентризму. Повноваження освітнього омбудсмена будуть наступні:

- захист прав та свобод усіх учасників освітнього процесу, закріплених Конституцією та законами України;
- запобігання порушення прав учасників освітнього процесу;
- розгляд скарг та перевірка фактів щодо порушення прав людини у закладі вищої освіти;
- участь у вирішенні конфліктів (спорів), які виникають між учасниками освітнього процесу;
- взаємодія зі студентським (курсантсько-студентським) самоврядуванням та професійним союзом закладу вищої освіти щодо впровадження практик дотримання прав людини в освітньому просторі;
- проведення у закладі вищої освіти правоосвітніх заходів, спрямованих на захист прав людини в освітньому середовищі;
- повідомлення правоохоронних органів щодо виявлених фактів порушення прав людини у закладі вищої освіти;
- надання консультацій учасникам освітнього процесу щодо їх прав тощо.

Освітній омбудсмен повинен бути незалежним і підпорядковуватися виключно Міністерству освіти і науки України з метою запобігання впливу на нього керівництва закладу вищої освіти.

Література:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2021).
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 18.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.05.2021).
3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Дата оновлення: 18.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 30.05.2021).
4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в 24 Україні за 2020 рік. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/zvit_2020_rik_%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/zvit_2020_rik_%20(1).pdf) (дата звернення: 30.05.2021).
5. Уповноважений з прав студентів ПрАТ «ВНЗ МАУП». URL: <https://maup.com.ua/ua/pro-akademiyu/studenska-rada/upovnovazheni-prav-studentiv.html> (дата звернення 31.05.2021).

Кравцова Маргарита Олександрівна

доцентка кафедри загально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук

Титаренко Олена Юрійвна

асистентка кафедри публічного права Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету «Дніпропетровська політехніка»,
кандидатка історичних наук

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

Поліцейська структура в Україні не встигає за політичними, соціальними та економічними змінами. Як наслідок, соціальних і економічних змін знижується ефективність виконання поліцією покладених на неї функцій. В результаті, українська поліція не завжди виявляється готовою до протидії злочинам транснаціональних груп, злочинів, скоєних за допомогою сучасних інформаційних технологій тощо. Реакцією на ці процеси виступає модернізація професійної освіти поліцейських.

В Україні є ЗВО де готують поліцейських (рис.1.1).

Отже, в Україні 7 ЗВО готують майбутніх поліцейських.

Не зважаючи на певну позитивну динаміку в розвитку освіти поліцейських, суспільство не висловлює належного рівня довіри до поліцейської системи що викликає потребу також і в модернізації освіти майбутніх поліцейських. Розглянемо світовий досвід професійного навчання поліцейських.

Відносини між поліцейською та громадянською освітою в різних країнах світу представлені в двох крайніх варіантах: ізоляції або інтеграції. Ізоляція передбачає невизнання поліцейської освіти в цивільному середовищі, унеможлиблює працевлаштування співробітника поліції, який отримав ступінь бакалавра в поліцейській освітній організації поза поліцейської системи.

Ізоляція поліцейської освіти проявляється в побудові самостійної, замкнутої системи освітніх програм різного рівня, спрямованості і змісту. Дана система повністю задовольняє потреби поліцейських сил конкретної країни в професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації особового складу. Організація подібного освітнього простору поліцейських типова для ряду країн світу. Як правило, в її основі знаходиться найбільша освітня організація (національна поліцейська академія), структурні підрозділи якої (філії і навчальні центри) розподілені по регіонах країни.

Інтеграція поліцейської та громадянської освіти з формальної точки зору означає визнання поліцейської освіти в громадянському професійному та освітньому середовищі. Так, наприклад, випускники поліцейських академій Німеччини, Італії, Франції мають рівнем освіти, еквівалентним цивільному рівнем бакалавра (магістра). Їх випускники можуть продовжувати навчання в цивільних освітніх організаціях, працювати в цивільних установах за своєю спеціальністю.

З організаційної точки зору, інтеграція поліцейської і громадянської освіти має на увазі здійснення взаємодії між поліцейськими управліннями, навчальними центрами і цивільними навчальними закладами вищої освіти. Крім визнання документів про освіту, інтеграція громадянської і поліцейської освіти передбачає різні форми співпраці. У світовій практиці представлено три моделі взаємодії поліції і цивільних освітніх організацій при організації професійної освіти: навчальна, партнерська і контрактна.

Навчальна модель - підготовка поліцейських повністю здійснюється на базі освітньої організації, з залученням її педагогічних, методичних ресурсів. Освітня програма, навчальний план та зміст навчальних дисциплін розробляється освітньою організацією без участі представників поліцейського управління.

Партнерська модель - підготовка поліцейських забезпечується спільним залученням ресурсів поліцейського управління і освітньої організації. Освітня програма розробляється колективно, проходження навчальних дисциплін передбачає участь учнів у поліцейській діяльності.

Контрактна модель - підготовка поліцейських здійснюється на базі поліцейського підрозділу. Освітня програма, навчальний план та зміст навчальних дисциплін розробляється співробітниками підрозділів по роботі з особовим складом в поліції. Освітня організація надає педагогічних працівників за напрямками освітньої програми, що вимагає теоретичної підготовки, або розгляду тем (питань), в яких поліцейські фахівці не компетентні.

Розглянуті моделі, як правило, пов'язані. Залежно від умов реалізації освітньої програми, її теоретичні або практичні компоненти можуть змінюватися в обсязі, а ступінь присутності ключових учасників програми - поліції і представників громадянського освіти, варіюватися. В останні десятиліття частка освітніх програм, що реалізуються за участю освітніх організацій вищої освіти, продовжує зростати. Їх проходження все частіше виступає необхідним етапом для подальшого професійного розвитку поліцейських.

У зарубіжній педагогічній практиці поширені дві моделі професійної підготовки поліцейських: освітня і навчальна. Відмінності між освітою і навчанням базуються в результатах, зміст формованих компетенцій, методи впливу. Освітня і навчальна моделі підготовки мають переваги і недоліки, а також, національну специфіку підготовки поліцейських. У ряді країн світу можливість продовження кар'єри в поліції передбачає поєднання професійного навчання та освіти, що полягає в переході від одного рівня освіти до іншого. Наприклад, освітня траєкторія фінських поліцейських включає чотири етапи: три з них забезпечуються коледжем, а четвертий - університетом [3].

В цілому, освіта та навчання поліцейських різняться двома видами результатів: по відношенню до діяльності і по відношенню до суб'єкта. Навчання дозволяє поліцейському демонструвати поведінку, відповідну професійним стандартам, приступати до виконання своїх функціональних обов'язків. Освіта розвиває пізнавальні здібності суб'єкта, але не дозволяє застосовувати отримані знання в діяльності.

Вплив обсягу компетенцій на ефективність діяльності поліції є важливим індикатором якості підготовки, має соціальну і економічне підґрунтя. Тривалість навчання поліцейського збільшує витрати для держави, при цьому, неефективне навчання позначається на соціальній напруженості і ставленні суспільства до правоохоронних органів та державної влади. Змінної, що впливає на якість навчання і знижує його тривалість виступає зв'язок між компетенціями і практичною діяльністю.

В останні роки в Україні спостерігається зростання інтересу до введення в освітні програми курсів і управлінських дисциплін (менеджменту). Управлінська компетенція стає обов'язковою складовою багатьох спеціальностей і напрямків, здійснюється в рамках прийнятого Державного освітнього стандарту [1;2].

Проведений аналіз зарубіжного досвіду організації підготовки співробітників поліції показує, що поліцейське освіту в світі є надзвичайно різномірним за змістом, незважаючи на те, що покладені на поліцію функції схожі. Організація професійної підготовки базується на національному досвіді і традиціях професійного навчання, роками формувалися в кожній країні світу.

Для України актуальним буде інтеграція поліцейської і громадянської освіти з метою підвищення компетенцій поліцейських, які повинні не тільки володіти правовою освітою, а й бути в певному роді психологами, педагогами, менеджерами.

Література:

1. Василенко О. В. Формування професійної компетентності майбутніх правоохоронців в умовах дистанційного навчання. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2017. Вип. 77(2). С. 182-187.
2. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень вищої освіти, галузь знань 26 «Цивільна безпека», спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність». 2020. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/10/23/262_Pravookhoronna_diyalnist_mahistr.pdf
3. Швець Поліцейська освіта: Європейські підходи до організації та тенденції розвитку. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2020. С.50-54.

Лисенко Олександр Віталійович
старший викладач кафедри Національної академії
Служби безпеки України,
кандидат філософських наук

ФІЛОСОФСЬКА КОМПОНЕНТА У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПРАВООХОРОНЦІВ

В умовах реформаційних процесів в українській освітянській та правоохоронних сферах, тривожними і небезпечними симптомами стають тенденції скорочення курсів та годин з навчальних дисциплін

філософського циклу в освітніх програмах навчальних закладів середнього та вищого рівня акредитації, що спеціалізуються на фаховій підготовці правоохоронців. Особливо актуальним та злободенним це питання постає під час гібридної війни, що розпочала Росія: у той час, коли кращі сини та доньки України віддають життя на передовій, у тилу на світоглядно-інформаційному фронті проукраїнські сили не завжди отримують перемоги над ворогом через зманкуртілість частини українського населення, а також не достатню увагу до патріотично-ідеологічного формування та виховання національних еліт у вищій школі взагалі, та тих, що представлятимуть позиції державної влади через силовий ресурс зокрема. Ці обставини спонукають до обґрунтування необхідності та значимості філософської компоненти у системі професійної освіти правоохоронців як з боку науково-педагогічного корпусу, так і курсантського загалу.

Афоризм міністра народної освіти Російської імперії Платона Ширинського-Шихматова: «Користь від філософії сумнівна, а шкода очевидна», який був квінтесенцією політики дегуманізації вищої освіти і досі глибоко укорінений у свідомості пересічних громадян та деяких недалекоглядних посадовців. З метою його спростування, я спробую виокремити потенційно позитивні та негативні аспекти викладання філософії у закладах системи фахової підготовки правоохоронців.

До першої категорії, на мій погляд, варто віднести такі:

1) Філософські студії дають можливість курсантам та здобувачам долучитись до золоті скарбниці людської мудрості, розширити кругозір, збільшити ерудицію: ознайомитись з персоналіями, течіями у філософії, ідеями, сентенціями; підвищити загально культурний рівень майбутнього правоохоронця.

2) Реалізація світоглядно-ідеологічного потенціалу філософії дозволить формувати національно свідому інтелектуальну еліту, сформовану на низці національно-ментальних ідентичностей: історико-культурних; духовно-релігійних, морально-правових, що є найбільшим дефіцитом сьогодення.

3) Філософська освіта не стільки змістовно, скільки методологічно конституює навички та вміння виокремлення суттєвого і не суттєвого у певних проблемах та моделює не шаблонні і результативні варіанти їх вирішення.

4) Вивчення філософії формує: 1) дисципліну мислення; 2) культуру спілкування.

Перша полягає у прилученні до парадигмальної нормативності роздумів над «вічними» питаннями у визнаних філософів та філософських шкіл, яка гарантує високий рівень абстрактно-теоретичного мислення та

високу міру критичної рефлексивності, що й становить головну відмінність філософської думки від квазіфілософських спекуляцій.

Друга полягає у фундуванні логіко-методологічних, риторичних та комунікативно-психологічних навичок публічної поведінки, ведення диспутів, дискусій, суперечок, ділових перемовин, важливих не лише в економічній, але й у всіх без винятку сферах суспільного життя.

5) Ключовий «меседж» профілізації курсу «філософії» такий: різнопланові духовні формоутворення: мораль, право, політика, економіка, релігія, наука, мистецтво і т. д. в апогеї свого розвитку досягають рівня самоусвідомлення і перетворюються на філософію: моралі, права, політики, економіки, релігії, науки, мистецтва тощо. Тому загальний курс філософії є пропедевтикою до філософії права – рефлексії правосвідомості.

6) Антропоцентричний потенціал філософії гуманітаризує усі сфери життєдіяльності: приватну, виробничу, громадсько-політичну, правову тощо та передбачає регуляцію цих сфер з позицій розуму, добра та краси.

7) Продумування філософських доведень, аргументацій, спростувань сприяє формуванню креативно-евристичних навичок інноваційного, нешаблонного підходу до вирішення питань та проблем у подальшій професійній діяльності.

Серед об'єктивних проблемних моментів варто виокремити такі:

1) «Людський фактор» – особистісні якості та авторитарна модель реалізації викладацької діяльності, яка пригнічує творчі устремління курсанта та психологічно перешкоджає конструктивному засвоєнню матеріалу.

2) «Методичний» – схоластична складність, не актуальність та не оптимальність обсягу матеріалу, що пропонується аудиторії.

3) «Організаційний» – відсутність додаткових можливостей заробити «бали», відпрацювати матеріал в аудиторних заняттях, а тому продуктивно засвоїти тему.

4) «Методологічний» – недостатня кількість годин для результативного освоєння програми курсу та формування фахових компетенцій.

Підводячи підсумок, зазначу: очевидною є істотність переваг та не суттєвість недоліків, які при правильній внутрішньодержавній політиці, добрій волі адміністративно-керівної ланки, викладачів та курсантів можна з легкістю мінімізувати.

Марусенко Роман Ігорович

доцент кафедри земельного і аграрного права Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПІДХОДІВ ДО РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Необхідність реформування юридичної освіти та напрацювання змісту змін обговорюються вже далеко не перший рік [1]. Як нерідко трапляється, напрями реформування пропонуються досить різні [2; 3]. Незмінним лишається хіба що усвідомлення необхідності змін. Розроблені на даний час документи, безумовно, містять багато конструктивних положень, натомість ми зупинимося на окремих дискусійних пропозиціях, які також наявні.

Серед результатів реформування очікуються підвищення якості знань здобувачів освіти завдяки компетентним та вмотивованим викладачам та змісту освітніх програм, підготовка правників з високими етичними та моральними цінностями, контроль якості результатів навчання за допомогою системи зовнішнього оцінювання якості та інше. Крім того, йдеться про потребу у зменшенні кількості випускників та закладів підготовки правників. Попри безумовний зв'язок цих напрямів, важливо їх не ототожнювати.

Ще донедавна проект концепції реформування юридичної освіти передбачав відмову від заочної форми освіти [4], що суперечило б принципам навчання протягом усього життя, проте в останньому варіанті така форма освіти збережена. Розвиток дистанційної освіти під час пандемії навпаки дозволив переоцінити перспективи застосування технологій, які дозволять здобувачам освіти гнучкіше планувати час навчання замість жорсткої прив'язки за прикладом очної форми освіти в її класичному вигляді. Аналогічно, планувалося впровадження кількох окремих за змістом правничих магістратур [5], які лише заплутували систему правничої освіти і виправдання появи яких ніяк не пояснювалося. В останньому проекті ці недоречні пропозиції відсутні.

Наразі триває розробка змісту єдиного державного кваліфікаційного іспиту (далі - ЄДКІ). З одного боку, стандартизація – це добре. З іншого боку, є ряд застережень. По-перше, існує загроза того, що навчальні заклади будуть орієнтувати магістратуру на успішне складання випускниками ЄДКІ. Це загрожуватиме втратою дисциплін з галузей правового знання, які не увійдуть до програми ЄДКІ. По-друге, це не сприятиме інноваціям в освіті, оскільки запровадження нових дисциплін як відповідь

на виклики бізнесу та технологічного розвитку стикнеться з консервативністю навчального закладу при потребі орієнтування на ЄДКІ.

Вочевидь, стандартизований ЄДКІ буде включати передусім базові галузі, абстрагуючись від моделей, які лише нещодавно впроваджені на практиці або є новими для сучасного рівня розвитку правової науки. Як наслідок, роботодавці будуть й далі незадоволеними тим, що освіта відірвана від їх передових потреб, а випускника доведеться готувати до роботи з новими правовими моделями вже на робочому місці. Це ставить під загрозу досягнення такої цілі реформування як відповідність навичок випускника потребам роботодавця. Додатково це може відбитись на якості співпраці практиків із закладами освіти, адже заклад не буде зацікавлений у специфічному змісті навчання, що є відмінним від того, який покривається стандартом ЄДКІ.

Запровадження ЄДКІ має на меті вирішити питання не лише атестації, але й покращення змісту освіти. Не варто забувати, що правова сфера є вкрай динамічною не лише з огляду на зміни у суспільних відносинах, а й зважаючи на перманентний процес правотворення. Тому теза про те, що знання певною мірою застаріває ще до того, як студент завершить цикл навчання, є актуальною і для права [6]. Врахування цього фактору під час розробки змісту ЄДКІ є складним, оскільки за логікою навчального процесу студент повинен бути ознайомлений зі змістом освітньої програми та вимогами до отримання освітнього ступеня на початку навчання, а не за місяць до іспиту. А до цього навчальна програма повинна бути розроблена викладачем, знову ж таки з урахуванням завчасних (в ідеалі) змін змісту ЄДКІ.

Нажаль, дії державних органів демонструють, що розробка концепції змін відбувається «на ходу», і здобувачі освіти лише в останній момент отримують інформацію про вимоги, яким результати їх навчальної діяльності повинні відповідати. З огляду на те, що держава за декілька років реформування не змогла вирішити питання судової реформи, а також позбутись значних корупційних ризиків в державному секторі роботи правників, то ефективність імперативного регулювання змісту освіти цих же правників замість стимулювання ринкових механізмів породжує певний скепсис.

Концепція змін так чи інакше передбачає рейтингування правничих шкіл, що у вітчизняних реаліях, нажаль, нерідко починає негативно відбиватись на якості змісту навчальної діяльності – рейтинг стає самоціллю. Подібна ситуація вже кілька років спостерігається з науковою складовою роботи викладачів [7]. Останні зобов'язуються публікуватись у визначених переліках видань (здебільшого за власний рахунок), проходити формалізовані стажування тощо, що лише створює підґрунтя для розвитку бізнесів із платного «надання послуг» публікації,

оформлення документів про стажування і т.п. та не надто корелює з якістю роботи.

Конкуренція між правовими школами в частині якісного змістовного наповнення навчальних програм також може постраждати. Звісно, викладене не свідчить про відсутність потреби у стандартизації, проте вказує на виклики, які постануть перед розробниками ЄДКІ, якщо вони мають намір підійти до цього не формально, а із наміром підвищення якості правничої освіти.

Ще однією вартою уваги обставиною є зміщення акцентів з навчання студента змісту норм законодавства на опанування компетентностей самостійного освоєння нового матеріалу, опанування певного стилю мислення та вміння вирішувати нешаблонні унікальні задачі, покращення навичок соціальної взаємодії в професійній сфері, формування етичних, ціннісних імперативів. Це породжує виклики не лише в контексті педагогіки та діяльності закладу освіти, а й в діяльності розробників ЄДКІ, які, вочевидь будуть формалізувати такі непрості конструкції в стандартизованому оціночному інструменті.

Формування суспільного запиту на зміст правничої освіти породжує ще одну проблему змісту навчання. Концепція акцентує увагу на поглибленні компетентностей з етики, розширенні практичного блоку, поглиблення знання іноземних мов тощо. Обсяг навчання за освітньою програмою є фіксованим, тому будь-яке впровадження нових дисциплін, змістовних блоків тощо призведе до закономірної необхідності зменшення інших наявних складових. Саме це є перешкодою до впровадження усіх бажаних новацій разом.

Наразі Міністерство освіти і науки України пропонує заходи щодо покращення володіння іноземними мовами, зокрема, за рахунок збільшення кількості кредитів для їх вивчення. Якщо це відбуватиметься шляхом викладання фахових дисциплін іноземною мовою чи запровадження факультативів, то новація не впливатиме на зміст навчального плану. Натомість перерозподіл наявних кредитів на користь суто мовної дисципліни призведе до зменшення кількості годин вивчення фахових дисциплін на користь мовних [8]. Варіанти такого перерозподілу активно обговорюються на рівні закладів вищої освіти. Вважаємо, що в подібних випадках кращим варіантом було би винесення необхідності додаткових годин вивчення мови «за дужки» навчального плану, адже існують такі можливості стимулювання до її вивчення як опанування іноземної мови на рівні загальнообов'язкової середньої освіти, а так само скринінг її знання шляхом зовнішнього незалежного оцінювання. Заклад вищої освіти, натомість, повинен лише заповнити прогалини професійної специфіки мови, а не перебирати на себе обов'язок її вивчення за рахунок фахових дисциплін. Аналогічно до викладеного, шляхи впровадження

інших новацій в навчальний процес без шкоди вже наявним дисциплінам також потребують ретельного аналізу.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що розробка напрямів реформування правничої освіти повинна відбуватись з усвідомленням того, що ціна помилки є високою, бо випускники даної спеціальності є основою судової, правоохоронної систем держави, а також механізмів майбутнього правотворення та правозастосування. Неврахування викладених вище аспектів може призвести до того, що новостворена система буде ззовні виглядати цілісною і відмінною від попередньої, проте не вирішить проблем, заявлених як виклики, для подолання яких власне і відбувається реформування.

Література:

1. Городиський І. "Освіта Феміди": реформування вищої юридичної освіти в Україні. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010872
2. Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії №7147 від 28.09.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613
3. Проект Закону про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію №7147-1 від 17.10.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62728
4. Проект концепції розвитку юридичної освіти. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html
5. Блок-схема пропонованої системи юридичної освіти. URL: <https://minjust.gov.ua/m/proekt-kontseptsii-reformuvannya-yuridichnoi-osviti>
6. Allen, J. and van der Velden, R. (2002), "When do skills become obsolete, and when does it matter?" in *Research in Labor Economics*, Vol. 21, pp. 27-50. DOI: 10.1016/S0147-9121(02)21004-3
7. Марусенко Р. Показники публікаційної активності правників крізь призму законодавчих вимог. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2021. 116(1). С. 23-30
8. Проект Концептуальних засад державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/2019-06-24-proekt-konts-angl-movi-1.docx>

Монастирський Валерій Миколайович

доцент кафедри військової підготовки Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького,
кандидат педагогічних наук, доцент.

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ КУРСАНТІВ ВІДОМЧИХ ТА ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗВО В УМОВАХ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Одним із ключових векторів розвитку України визначено вектор безпеки, в межах якого має відбуватися забезпечення безпеки держави та її громадян. Україна має стати державою, здатною захистити свої кордони та забезпечити публічну безпеку не лише на своїй території, а й в європейському регіоні [1]. У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток системи відомчої та військової освіти, орієнтованої на підготовку висококваліфікованих фахівців у сферах підтримання публічної безпеки та правопорядку, інтересів суспільства та держави в умовах мирного та воєнного часу.

У процесі реформування відомчої та військової освіти України суттєво змінилися підходи до сучасного військового фахівця. Не є винятком і заклади вищої освіти (ЗВО), в яких створено військові навчальні підрозділи для підготовки спеціалістів для Збройних Сил України та інших військових формувань. Сьогодні потребує суб'єктивної професійної позиції у забезпеченні якості навчання, впровадження нових педагогічних та інформаційних технологій, використання світових досягнень у підготовці громадян до виконання військового обов'язку, проходження служби у Збройних Силах України та інших державних військових формуваннях [2].

Основними показниками якості підготовки випускників кафедр військової підготовки (ЗВО) є рівень сформованості у них відповідних професійних знань, умінь та навичок, відповідність їх вимогам стандарту військової (відомчої) освіти за спеціальністю, які базуються на компетентнісному підході та здатності й готовності до їх застосування під час виконання службових (бойових) функцій і завдань.

З огляду на це, перед науково-педагогічним складом кафедр військової підготовки актуальною стає проблема формування професійної спрямованості курсантів відомчих та військових навчальних підрозділів (ЗВО) до майбутньої службової (бойової) діяльності.

Враховуючи актуальність порушеної проблеми, розглянемо вплив вибору педагогічних технологій та застосування інноваційних засобів навчання на ефективність формування професійної спрямованості курсантів до майбутньої професійної діяльності.

Освітній процес у відомчих та військових навчальних підрозділах (ЗВО) має свою специфіку і відмінності, сутність і закономірності як загальні, так і часткові, психолого-педагогічні закономірності професійного спрямування, перш за все, формування системи знань, умінь і навичок у майбутніх фахівців.

З огляду на зазначене, ми вважаємо, що професійна спрямованість курсантів до здійснення майбутньої службово-бойової діяльності є інтегрованим утворенням, яке має складну структуру і передбачає сформованість системи професійно значущих знань, умінь та навичок, певних мотивів, індивідуально-психологічних якостей особистості, що у поєднанні зумовлюють змобілізованість психіки, налаштованість на найбільш доцільні та рішучі дії під час виконання службових (бойових) завдань в умовах мирного і воєнного часу.

Події, пов'язані із анексією Криму та проведенням Операції Об'єднаних Сил (ООС) на Сході України, свідчать, що знання та практичні навички, отримані курсантами та слухачами відомчих та військових навчальних підрозділів (ЗВО) упродовж навчання, не повною мірою забезпечують підготовку фахівця як особистості морально та психологічно готової до роботи в умовах військового середовища, здатної повною мірою застосовувати здобуті знання при виконанні посадових обов'язків та ухвалювати відповідні рішення, зокрема щодо застосування зброї та ін.

З огляду на зазначене, ми вважаємо одним із ефективних засобів оптимізації фахової підготовки, зокрема у військових навчальних підрозділах (ЗВО), використання нових освітніх педагогічних технологій в освітньому процесі майбутніх офіцерів.

Під освітньою педагогічною технологією слід розуміти таку побудову професійної діяльності у якій усі етапи, що входять до освітнього процесу курсантів, представлені у певній цілісності та послідовності, а їх навчання і виховання передбачають досягнення необхідного результату і мають прогностичний характер (у даному випадку - готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності).

Педагогічна технологія має будуватися перш за все на основі врахування раціональної організації навчально-пізнавальної діяльності курсанта, закономірностей сприймання, запам'ятовування та відтворення інформації, закономірностей виникнення і протікання розумової діяльності, мислення за принципом «від простого - до складного» тощо.

Суттєве значення в оволодінні змістом професійно орієнтованих дисциплін має системне впровадження в освітній процес сучасних інформаційних та інфокомунікаційних технологій, які дають можливість викладання курсантам навчального матеріалу, який неможливо реалізувати за інших умов, змоделювати різноманітні

службово-професійні ситуації у процесі навчання, продемонструвати в динаміці складові професійної діяльності конкретної посадової особи; формувати і розвивати інформаційну культуру майбутнього офіцера; вдосконалювати методики проведення різних організаційних форм і видів занять тощо.

На нашу думку, до основних педагогічних технологій оптимізації освітнього процесу підготовки військових фахівців у відомчих та військових навчальних підрозділах ЗВО слід віднести:

- технологію проблемно-ситуативного навчання;
- технологію інтерактивного ігрового навчання;
- технологію інформаційного (комп'ютерного, мультимедійного, тренажерного) навчання;
- технології віртуальної і доповненої реальності;
- технологію формування критичного мислення;
- тренінгові технології в екстремальних видах діяльності тощо.

Серед інноваційних технічних засобів навчання слід виокремити:

- спеціалізовані багатфункціональні комп'ютерні класи з відповідним програмним забезпеченням, що дозволяє проводити як теоретичні так і практичні заняття з тактичної (тактико-спеціальної), вогневої підготовки та водіння;
- мультимедійні тири, які обладнані стрілецькою зброєю, мають відповідне програмне забезпечення та дозволяють проводити початкове навчання курсантів з набуття практичних навичок поведіння зі зброєю, а також організувати навчальні стрільби без використання бойової зброї;
- тренажери з використанням віртуальної (доповненої) реальності (VR/AR), що дозволяють прищепити навички ведення бойових дій у різних умовах і відпрацьовувати командну взаємодію в ситуаціях, які складно змодельовувати в реальних умовах;
- пейнтбольне (страйкбольне) обладнання та бойові симулятори та ін.

На нашу думку, підготовка військових фахівців з використанням інноваційних засобів навчання суттєво підвищує ефективність формування професійної спрямованості в освітньому процесі курсантів, наочно демонструє переваги традиційного навчання, дозволяє керівнику заняття використовувати активні форми та методи навчання, підвищує

інтерес курсантів до професійної підготовки, дозволяє значно скоротити терміни підготовки, оптимізувати витрати за рахунок економії боєприпасів, пально-мастильних та інших витратних матеріалів, що застосовуються у підготовці курсантів тощо.

Отже, узагальнюючи сучасний досвід використання новітніх педагогічних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України та інших державних військових формувань, можна визначити такі основні напрямки щодо їх удосконалення:

1. Внести відповідні зміни до навчальних планів і програм у відомчих та військових навчальних підрозділах (ЗВО) щодо вивчення та практичного опрацювання досвіду ведення бойових (спеціальних) дій у зоні проведення Операції Об'єднаних Сил та вимог розбудови ЗС України та інших військових формувань, що наближені до стандартів провідних країн світу, сучасних понять службової (бойової) підготовки як одного із видів забезпечення готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності.

2. Розробити наукове обґрунтування процесу тренувань курсантів у ситуаціях, які моделюють реальні екстремальні (бойові) умови.

3. Застосовувати сучасні інформаційні та тренажерні технології, а саме:

- перехід від військового традиціоналізму до нових форм і методів навчання з використанням технологій віртуальної реальності та інформаційних цифрових носіїв, орієнтованих на формування творчої особистості військового фахівця, з вирішенням питань, які виникають у військовій (поліцейській) практиці;

- забезпечення наскрізної комп'ютеризації навчального процесу, створення комп'ютерних (інформаційних) систем та тренажерів;

- розробку інтерактивних (мультимедійних) систем навчально-методичного забезпечення професійно-спрямованих дисциплін тощо.

Література:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. (дата звернення 24.05.2021)

2. Концепція підготовки Збройних Сил України - Ukrainian Military Pages URL: www.ukrmilitary.com/.../concept-of-the-armed-forces-of-uk. (дата звернення 24.05.2021).

Федорцов Дмитро Віталійович

здобувач вищої освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Гузь Ігор Володимирович

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету
підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(науковий керівник)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТАКТИКО- СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Тактико-спеціальна підготовка – одна з профільних дисциплін, яка вивчається курсантами та слухачами навчальних закладів зі специфічними умовами навчання протягом всього періоду навчання. За мету дана дисципліна ставить навчити майбутніх співробітників правоохоронних органів фахово виконувати поставлені задачі, забезпечити підготовку фахівців Національної поліції з високим рівнем всебічної тактичної підготовленості, здатних ефективно, з максимальною безпекою для власного життя і здоров'я, здійснювати силове затримання правопорушника у випадках, коли той чинять фізичний опір та у інших випадках, коли виникають правові підстави для негайного припинення правопорушення із застосуванням поліцейського примусу, а також стійко переносити розумові, нервово-психічні та фізичні навантаження без зниження професійної працездатності. [3, с.6]

Умови сьогодення вимагають від працівників якісного, швидкого та професійного виконання поставлених задач (затримання, припинення та попередження правопорушень), що викликає необхідність у більш ретельному підході до навчання майбутніх офіцерів та сержантів поліції. Саме тому заклади вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців для підрозділів превентивної діяльності, кримінальної поліції, стратегічних розслідувань та органів досудового розслідування (та деяких інших підрозділів) мають контролювати навчальний процес та втілювати новітні технології навчання. Такими технологіями є запровадження в таких закладах різноманітних полігонів, спеціально обладнаних майданчиків, приміщень, що пристосовані до вивчення даної дисципліни. [5, с.115]

Як приклад такого полігону – можна розглянути центр тактичної та вогневої підготовки на базі мультимедійного тиру «РУБІН-У», який розміщений у приміщенні Центру первинної професійної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Такий

центр обладнаний трьома інтерактивними мультимедійними лазерними тирами «Рубін-У», що дає можливість виконувати практичні вправи курсу стрільб, розсувними макетами побутової кімнати (вікно, входні двері, глухі стіни), оснащений звуковою та світловою сигналізацією (проблисковий маячки синього та червоного кольорів).

Використання об'єкту в освітньому процесі надає можливість:

- ✓ формування знань та набуття навичок щодо правил і техніки стрільби;
- ✓ відпрацювання навичок ведення вогню із-за укриття та різних положень;
- ✓ набуття навичок прицілювання та правильного натискання на спусковий гачок;
- ✓ виконання практичних вправ курсу стрільб як по нерухомих, так і по рухомих цілях.

Саме завдяки використанні такого центру, можливо кількісно зекономити кошти, які витрачаються державою на закупівлю боєприпасів для проведення навчально-тренувальних стрільб у тирах, стрільбищах та спеціальних полігонах. Лазерний тир не може повністю замінити практичні стрільби, проте він здатний якісно вплинути на практичні навички та допоможе корегувати техніку стрільби Здобувачів, адже на відміну від стрільби з вогнепальної зброї під час проведення навчальних стрільб у класичному тирі, у лазерному тирі курсанти мають змогу більше разів спробувати себе, потренуватися виконувати різні вправи протягом одного заняття. Контролювати час та якість виконання вправ допоможе спеціальне програмне забезпечення, що значно полегшить роботу для керівника стрільб та кількісно зменшить відсоток небезпеки під час проведення таких занять. До того ж, водночас у такому тирі мають змогу працювати більша кількість курсантів.

Окрім сучасного матеріального оснащення, працівники таких закладів мають мати відповідну професійну та спеціальну підготовку, активно займатися формуванням сучасного конкурентоспроможного кадрового потенціалу до служби в підрозділах Національної поліції та розвитку інноваційної діяльності в таких закладах шляхом запровадження спортивних секцій з практичної та прикладної стрільби.

Окремо необхідно розглянути підхід до розвитку фізичної складової здобувачів такої професії як поліцейський. Її мають розвивати особи ще до початку навчання, чому сприяє конкурсний відбір на навчання. Якщо абітурієнт виконує нормативи, які встановлюються та затверджуються МВС та складає творчий конкурс, він допускається до навчання. Вже після такого відбору (протягом всього періоду навчання) курсант вивчає дисципліну «Спеціальна фізична підготовка», яка спрямована на розвиток на виробітку навичок, необхідних для

забезпечення особистої безпеки та безпеки оточуючих; вивчення спеціальних прийомів боротьби, спрямованих на швидке та ефективно знешкодження правопорушника, шляхом застосування спеціальних поліцейських засобів (таких як кайданки або гумова палиця) з використанням прийомів, вивчених на заняттях спеціальної фізичної підготовки. Такі навички можливо здобути лише за умови, що курсантів навчать справжні професіонали, які мають власні спортивні досягнення та прагнення навчити цим навичкам майбутнє поліції. [1; 3, с.3; 4, с.4]

Завдяки комплексному опрацюванню таких дисциплін як «Вогнева підготовка», «Спеціальна фізична підготовка», «Тактико-спеціальна підготовка» кожен курсант оволодіває навичками, необхідними для професійного виконання обов'язків працівника поліції. Саме у професійному кадровому забезпеченні та матеріально-технічному забезпеченні навчальних закладів виявляється піклування про майбутнє поліції, її професійну підготовленість відповідно до вимог сучасності та правову обізнаність.

Література:

1. Закон України «Про Національну поліцію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 24.05.2021).

2. Наказ МВС №50 від 26.01.2016 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України».

3. Тактико-спеціальна підготовка. Робоча програма навчальної дисципліни. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 13 с.

4. Робоча програма навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» для здобувачів вищої освіти, спеціальність 262 Правоохоронна діяльність. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 11 с.

5. Основи управління в Національній поліції : навч. посіб. / І. С. Кравченко. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 212 с.

Фісун Наталія Олександрівна
здобувачка вищої освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Карпенко Олександр Миколайович
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
капітан поліції

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Якими б досконалыми не були державні норми, технічне оснащення поліції, саме людський фактор, особиста культура та світогляд поліції мотиви дій та їх фактичні соціальні дії визначають ступінь успішності дій правоохоронних органів. Тому є три основні компоненти: мотивація праці, набуття практичних навичок та культура поведінки. Це означає, що внутрішня мотивація є вирішальним фактором, який перетворює людину на професіонала, особливо поліцейського, і необхідно розвивати такі духовні установки, як професійне покликання, самооцінка та професійна гордість, нарешті, патріотизм.

Характерною рисою другого напрямку розвитку є подальше впровадження безперервної форми підготовки фахівців. У зв'язку з цим у системі професійної підготовки умовно можемо визначити певні освітні рівні: спеціальна початкова підготовка, навчання в освітніх установах вищої професійної освіти МВС України, підвищення кваліфікації та перепідготовка, навчання в процесі практичної діяльності (службова підготовка). Водночас безперервність супроводжується спеціалізацією професійної підготовки (досудове розслідування, кримінальна поліція, громадська безпека, психологія, кібербезпека), а також проведенням прикладних наукових досліджень на замовлення органів і підрозділів МВС та Національної поліції України.

Освіта зазвичай забезпечує більшу теоретичну підготовку, а її концептуальні межі покликані стимулювати аналітичні здібності та критичне мислення. По суті, професійна підготовка і освіта припускають різні стилі навчання, оскільки взаємодіють із різними рівнями засвоєння навчального матеріалу. У процесі професійної підготовки працівник поліції лише відтворює раніше сприйняту інформацію про методи діяльності та застосовує її для виконання типових дій (репродуктивний рівень). У процесі ж професійної освіти працівник поліції не лише відтворює раніше сприйняту інформацію і застосовує її в діяльності, а й творчо адаптує її для використання в нестандартних умовах (продуктивний рівень). Хоча ідея поліцейського професіоналізму не є одностаійною, вона переважно передбачає такі стандарти: повне розуміння та прийняття працівниками призначення поліції в суспільстві, почуття

спільності з колегами, повага етичного кодексу та дотримання його положень у житті та роботі, розвинений інтелект, наявність і постійне поповнення знань, наявність комплексу методів професійної діяльності (здатність переносити знання у сферу практичної роботи), усвідомлення сильних і слабких сторін вашої особистості, психологічна та етична готовність, постійне навчання новим методам поліцейської діяльності, підвищення кваліфікації тощо. Конкретно, професійні вимоги стосуються спеціалізації поліцейського, його посади та посади в поліцейській ієрархії.

У визначенні мети поліцейської освіти дискусійним залишається питання про те, давати працівникам поліції повноцінну освіту або ж готувати вузьких фахівців у тій чи іншій сфері поліцейської діяльності. Загальновизнано, що нині в поліцейській діяльності котирується не горезвісна робоча сила, а працівник із високим рівнем освіченості, вихованості, професійної навченості, сукупність чого і формує професіоналізм.

У підсумку потрібно зазначити, що об'єктивним є співіснування поліцейської підготовки та поліцейської освіти. В умовах реформування є необґрунтованим руйнування однієї із складових формування професійної компетенції поліцейського. Навпаки, і професійна освіта, і професійна підготовка потребують удосконалення. Істотні зміни в нашому суспільстві, вимога прозорості та фахової й ефективної правоохоронної діяльності, зниження корупційних ризиків потребують кардинальних змін у навчальному процесі, розпочинаючи з етапу добору на навчання і завершуючи розподілом. Необхідність практики передбачає перехід від формального теоретичного навчального процесу до запровадження тренінгових технологій, особливо в останній рік навчання, формування сталих та професійних навичок.

Література:

1. Як і хто навчає молодь бути поліцейськими. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-i-hto-navchaye-molod-buty-politsejskumu> (дата звернення 24.05.2021).

Проневич Олексій Станіславович

професор кафедри службового та медичного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННІСНО-ДИДАКТИЧНІ СТАНДАРТИ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Поліція є стрижневим суб'єктом публічної адміністрації в системі охорони правопорядку, уповноваженим надавати суспільству послуги у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, надання у визначених законом межах допомоги при виникненні реальних або потенційних загроз для життя, свободи і безпеки людини як охоронюваних державою загальних благ. Дії поліції повинні бути законними, необхідними та пропорційними, а застосування сили поліцією допустимо лише «у випадках абсолютної необхідності та лише для досягнення законних цілей». При прийнятті публічно-владних управлінських рішень щодо вжиття поліцейських заходів функціонер поліції зобов'язаний респектувати права людини («права людини універсальні, невідчужувані і рівні»). Дотримуючись імперативу щодо недискримінаційного поводження з приватними особами, працівники поліції підвищують легітимність держави, сприяють формуванню високого рівня довіри суспільства до органів публічної влади та налагодженню партнерських відносин з населенням. Проактивне реагування поліції на соціальні детермінанти злочинності сприяє викоріненню соціальних патологій та пріоритетизації профілактики правопорушень.

Аксіоматично, що ефективність оперативно-службової діяльності працівників поліції залежить від адаптованості національної системи поліцейської освіти до сучасних викликів та урахування очікувань суспільства щодо належного забезпечення публічної безпеки. Природно, що державна політика європейських країн у сфері модернізації поліцейської освіти має ґрунтуватися на людиноцентричних і раціональних орієнтирах-маркерах, закріплених в окремих актах «м'якого права». Так, у Резолюції № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» від 8 травня 1979 року констатовано, що поліцейський повинен пройти у повному обсязі загальну підготовку, професійну та службову підготовку, а також отримати відповідний інструментарій щодо соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини [1]. А відповідно до пункту 23 Європейського кодексу поліцейської етики, затвердженого Рекомендацією Rec. (2001) 10 Комітету міністрів Ради Європи від 19 вересня 2001 року, визначено, що

«поліцейський повинен бути здатним проявляти розсудливість, відкритість, зрілість, почуття справедливості, комунікативні навички, за необхідності виявляти лідерські та управлінські навички», а також розумітися у соціальних і культурних питання, проблемах розвитку територіальних громад [2].

Наріжним каменем поліцейської освіти є початкова підготовка. Початкова підготовка як вид загальної поліцейської професійної підготовки спрямована на опанування новобранцями основами поліцейської роботи та не включає спеціальні навчальні курси, що передбачають поглиблення знань та/або формування спеціальних навичок у конкретних сферах поліцейської діяльності (боротьби з торгівлею людьми, протидії незаконному обігу наркотичних засобів тощо). За загальним правилом, якщо інше не передбачено законом, початкову підготовку працівників поліції забезпечують спеціалізовані навчальні заклади зі специфічними умовами навчання (поліцейські академії, поліцейські коледжі, школи поліції, центри підготовки поліцейських тощо). У системі початкової підготовки працівників поліції особлива увага приділяється прикладній компоненті («навчання через набуття практичного досвіду», «набуттю і вдосконаленню навичок поліцейської роботи у сфері правозастосування», «активному вирішенню навчально-практичних завдань»). У зазначеному контексті важливим дидактичним імперативом є системна апробація інноваційних технологій навчання (імітаційного навчання з використанням симуляторів, ситуаційного моделювання колізійних фактичних обставин службової діяльності, використання професійно орієнтованих рольових і ділових ігор, алгоритмізації дій особового складу/«багаторазового повторення легальних варіантів вирішення конкретних службових завдань» тощо).

Поліцейські органи європейських країн є досить консервативними та мають власні освітні стандарти. Натомість в умовах інтенсифікації транснаціональної злочинності та поглиблення інтеграції національних систем охорони правопорядку існує необхідність їх «вирівнювання», у тому числі шляхом синтезу мінімальних стандартів початкової підготовки поліцейських. Ураховуючи ці тренди, в Європейському кодексі поліцейської етики було закріплено такі доктринальні максими підготовки поліцейських: розроблення навчальних програм з урахуванням цілей поліції на основі принципів демократії, верховенства права та захисту прав людини; транспарентності та соціальної акцептованості професійної підготовки поліції; стадійності та безперервності підготовки поліцейських («після початкової загальної підготовки повинні бути передбачені регулярні періоди підвищення кваліфікації, а за необхідності й навчання лідерським та управлінським навичкам»); особливої значущості підготовки поліцейських до виконання

дискреційних повноважень щодо застосування заходів безпосереднього примусу («визначення допустимих меж застосування сили») крізь призму забезпечення прав людини; визнання боротьби з расизмом і ксенофобією одним з пріоритетів професійної підготовки поліцейських (у тому числі йдеться про викорінення притаманного поліцейській субкультури негативного феномену етнічного профайлінгу) [2].

Експертами Організації з безпеки та співробітництва в Європі у 2009 році було запропоновано умовний інтегрований «європейський стандарт формування навчальної програми початкової підготовки поліцейських», що складається з таких компетентісних блоків підготовки функціонерів поліції:

- ціннісно-етичні імперативи (права людини, демократичні основи поліцейської діяльності, партнерство поліції та населення, культурне різноманіття, гендерна рівність, поліцейська етика, несприйняття корупції);

- «система цінностей та етичних норм в дії» (дії поліції в умовах масових безчинств, застосування сили та вогнепальної зброї, арешт і затримання, підлітки і діти, злочини на ґрунті ненависті, віктимологія, опитування постраждалих, торгівля людьми та злочини, пов'язані з експлуатацією людей, домашнє насильство;

- «професійні навички», що складається з чотирьох розділів, а саме:

1. професійні навички (складання звітів, інформаційні та комп'ютерні технології, навички спілкування, іноземні мови, радіозв'язок, використання поліцейського автомобіля, управління стресом, фізична підготовка та самооборона, оборонна тактика, навички виживання, вогнепальна зброя, перша допомога та серцево-легенева реанімація);

2. патрулювання (процедура патрулювання, організація дорожнього руху, обшуки, встановлення особистості та підроблені документи, наркотики та алкоголь, дії поліції при виникненні серйозних інцидентів);

3. кримінальне розслідування та судочинство (кримінальне право, кваліфікація злочинів, дії на місці вчинення злочинів, збір оперативної інформації, криміналістична експертиза, опитування і відібрання пояснень);

4. польова/практична підготовка [3].

На нашу думку, досить показовою з точки зору імплементації зазначених європейських стандартів є польська модель організації початкової підготовки поліцейських, сформована у контексті європеїзації системи публічної служби. Загалом вона раціоналізована, має комплексний/синтетичний характер, заснована на компетентісно орієнтованому підході, передбачає широке використання електронних

дидактичних матеріалів при оптимальному поєднанні класичних аудиторних занять та інтенсивних практичних занять у «польових» умовах. Базовий курс початкової підготовки «Рекрут» розрахований на 124 дні, упродовж яких курсанти повинні опанувати комплексну 968-годинну програму початкової підготовки. Зазначена програма включає 10 базових модульних навчальних курсів-блоків, а саме: «Встановлення обставин подій та здійснення охорони місця події» (127 год.); «Забезпечення безпеки і публічного порядку за місцем несення служби, а також здійснення інтервенції» (326 год.); «Розшук людей і речей, а також виявлення правопорушників при здійсненні оперативно-розшукових та адміністративно-порядкових заходів» (89 год.); «Несення служби в конвоях і приміщення для затриманих осіб» (20 год.); «Виконання повноважень щодо учасників дорожнього руху» (61 год.); «Виконання повноважень у справах про адміністративні правопорушення» (50 год.); «Участь у заходах, пов'язаних з відновленням колективно порушеного публічного порядку» (52 год.); «Протидія криміногенним явищам» (13 год.); «Вогнева підготовка» (98 год.); «Тактика і техніки інтервенції» (132 год) [4]. Прикметно, що в липні 2020 року Головним комендантом поліції Республіки Польща було прийнято рішення щодо скорочення до 71 дня курсу початкової підготовки «Рекрут», реалізованого «в умовах оголошеного стану епідемічної загрози або стану епідемії» [5]. Отже, курс початкової підготовки «Рекрут» функціонально зумовлений, ґрунтований на засадах прагматичності та багатопрофільності. Однак управлінська, морально-етична, психологічна і соціологічна компоненти чітко не виокремлені.

Натомість зауважимо, що поліцейській діяльності іманентні такі ознаки як неусталений графік несення служби, інтенсивне фізичне та психічне навантаження, високий рівень стресу, необхідність приймати рішення в умовах дефіциту часу та інформації, непрогнозованість розвитку конфліктних ситуацій, існування перманентної загрози для особистої безпеки особового складу. Тому існує об'єктивно зумовлена необхідність підвищення стресостійкості персоналу поліції, формування усталених навичок ефективної публічної комунікації (опанування мистецтвом переговорів, переконання і мирного врегулювання конфліктів), вміння налагоджувати ефективну взаємодію з різними категоріями населення та засобами масової інформації (особливо в екстремальних ситуаціях з високим конфліктогенним потенціалом), формування осмисленого прагнення уникати невинновданого ризику тощо. З цією метою доцільно передбачити в системі початкової підготовки поглиблене вивчення найактуальніших проблем в рамках навчальних дисциплін «Поліція та права людини», «Деонтологічні стандарти поліцейської діяльності», «Комунікація в діяльності поліції»,

«Конфліктологія», «Роль громадян у профілактиці правопорушень», «Забезпечення особистої безпеки поліцейського» тощо. Безсумнівно, набуття відповідних компетенцій сприятиме чіткішому усвідомленню поліцейськими високої місії служіння інтересам суспільства та особливої відповідальності за сприяння приватним особам у реалізації суб'єктивних прав, зміцненню позитивного іміджу поліції.

Резюмуючи, наголосимо, що наразі формально визначений та нормативно закріплений загальноєвропейський уніфікований стандарт професійної підготовки працівників поліції відсутній. Натомість існує низка актів «м'якого права», де визначено доктринальні засади розбудови національних систем підготовки поліції та виокремлено загальні підходи до формування навчальних програм. При артикуляції ціннісно-дидактичних імперативів організації початкової підготовки поліцейських декларується необхідність врахування людиноцентричної та сервісоорієнтованої місії поліції як суб'єкта публічної адміністрації, покликаною забезпечувати реалізацію легального публічного інтересу у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. На практиці навчальні курси для новобранців поліції є функціонально зумовленими, практично орієнтованими та комплексними. Наразі зберігається необхідність інтегрування до базових навчальних програм спеціальних курсів гуманітарного спрямування у контексті ствердження положень концепції управління людськими ресурсами, посилення соціально орієнтованого вектору службово-оперативної діяльності поліції, підвищення рівня соціалізації персоналу поліції.

Література:

1. Декларация о полиции: Резолюция № 690 (1979) Парламентской ассамблеи Совета Европы от 8 мая 1979 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (дата звернення: 19.05.2021).
2. Европейский кодекс полицейской этики: Рекомендация Res. (2001) 10 Комитета министров Совета Европы от 19 сентября 2001 года. URL: <https://polis.osce.org/file/8641/download?token=5A1YESI-> (дата звернення: 20.05.2021).
3. Наилучшая практика первоначальной полицейской подготовки – аспекты учебной программы. – Вена, 2009. – 56 с.
4. Program szkolenia zawodowego podstawowego dla policjantów biorących udział w programie «Rekrut». URL: <https://praca.policja.pl/dokumenty/zalaczniki/13/13-64328.pdf> (дата звернення: 21.05.2021).
5. Wstęp w nasze szeregi. Nabor do służby w policji trwa! Skrócony został czas szkolenia podstawowego. URL:

<http://police.policja.gov.pl/zpl/aktualnos/aktual/35860,Wstap-w-nasze-szeregi-Nabor-do-sluzby-w-Policji-trwa-Skrocony-zostal-czas-trwani.html> (дата звернення: 22.05.2021).

Таранюк Андрій Геннадійович

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Никифорова Олена Анатоліївна

доцентка кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидатка біологічних наук, доцентка

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: СВІТОВА ПРАКТИКА

Українська національна поліція є одним із центральних відомств. Її головним завданням є служіння українському суспільству шляхом захисту прав людини та громадянських прав і свобод, боротьби зі злочинністю, підтримки громадського порядку та громадської безпеки [1].

Ми вважаємо, що процес навчання курсантів (майбутніх офіцерів), які навчаються, які навчаються у ЗВО зі специфічними умовами навчання, є дуже важливим. Оскільки їх робота у відділі поліції буде дуже складною в майбутньому, вони повинні пройти відповідну підготовку, і таку підготовку в основному повинен надати університет.

Слід зазначити, що підготовка майбутніх співробітників правоохоронних органів включає деякі спеціалізовані дисципліни, які виховують та навчають слухачів для надання подальших послуг. Вміння правильно реагувати в різних ситуаціях, не піддаватися на провокації та встановлювати ефективні стосунки з громадськістю є необхідним елементом для успішного формування навичок, якими повинен володіти кожен поліцейський.

До таких спеціальних дисциплін належать: тактико-спеціальна підготовка, вогнева підготовка, спеціальна фізична підготовка. Дані дисципліни мають на меті не лише фізичний аспект у вигляді тренувань, а й психологічний, який полягає в психологічній підготовці курсантів до ситуацій з ризиком.[2].

На нашу думку вищезазначені дисципліни повинні проводитися в спеціально обладнаних приміщеннях та з відповідних технічних обладнанням, адже зараз відбувається активний процес розвитку

інформаційних технологій, та українська держава орієнтована на міжнародні стандарти.

З огляду на вищезазначене, необхідним є виокремлення закордонного досвіду щодо проведення спеціальної підготовки фахівців закордоном.

Досить цікавим є досвід США, там в школах поліції майбутніх правоохоронців готують за спеціальними секретними програмами, які розробляє кожен заклад. Дані програми мають позитивні відгуки на практиці, адже дисципліна поєднує в собі використання інформаційних технологій, фізичних вправ та психологічного тренінгу, які в собі поєднують комплексне тренування поліцейських. [3,с.140].

Інша ж підготовка наявна в Словаччині. Школи поліції в цій країні проводять онлайн тренінги з іншими країнами з приводу використання позитивного досвіду підготовки майбутніх офіцерів. [3,с.145].

Щодо України, то слід зауважити, що в закладах освіти, які готують майбутніх поліцейських є також свої особливості, які полягають в спеціальних методиках викладання вогневої підготовки, тактико-спеціальної підготовки та спеціальної фізичної підготовки. Також, активно запроваджується співпраця з іншими країнами, що надає можливість виокремлення дієвих методик у підготовці фахівців. Крім того, запроваджується використання інформаційних технологій у навчанні, але дана методика не досі розвинена адже на закупівлю та установку необхідних технічних засобів необхідні кошти, які держава, нажаль, не завжди спроможна виділяти.

У підсумку, варто сказати, що підготовка майбутніх поліцейських є запорукою успішної діяльності всієї структури Міністерства внутрішніх справ України, адже кваліфікована та ефективна підготовка курсантів є показником їх подальшої професійної діяльності. Лише за умови залучення закордонного досвіду та відповідних інвестицій вдасться підвищити рівень професійної підготовки майбутніх правоохоронців.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.05.2021).

2. Лопасва О. М. Сучасний підхід до навчання поліцейських діям в екстремальних умовах. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 1. С. 110–112. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/31.pdf (дата звернення: 10.05.2021).

3. Бандурка О.М. Юридична деонтологія : навч. посіб. Харків : Вид-во НУВС, 2002. 336 с.

Цільмак Олена Миколаївна
професорка кафедри психології
Національного університету «Одеська юридична академія»,
докторка юридичних наук, професорка

ІНТЕГРАТИВНЕ ЕВРИСТИЧНО-АНАЛІТИЧНЕ НАВЧАННЯ – ЗАПОРУКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАВООХОРОНЦІВ

На сучасному етапі розвитку органів правопорядку констатується проблема недостатнього рівня професійної компетентності молодих фахівців, тому заклади вищої освіти намагаються виправити таке становище та переорієнтують навчальний процес з суто репродуктивної моделі навчання в продуктивну. Одним із напрямів такого реформування та модифікації української системи вищої освіти є запровадження інтегративного традиційно-евристично-аналітичного типу навчання.

На нашу думку, традиційно-евристично-аналітичне навчання – це такий тип навчання, що поєднує в собі, пізнавальну, креативну та аналітичну діяльність здобувачів вищої освіти, тобто репродуктивне та продуктивне навчання [2].

Під інтеграцією в педагогічному процесі дослідники розуміють одну зі сторін процесу розвитку, пов'язану з об'єднанням в ціле раніше розрізаних частин. Цей процес може проходити як в рамках вже сформованої системи, так в рамках нової системи [1].

Отже, інтегративне традиційно-евристично-аналітичне навчання – це такий тип навчання, що упорядковує, узгоджує й об'єднує різногалузеві наукові положення. Тобто, у процесі такого типу навчання одна навчальна дисципліна об'єднується з іншою, начебто проникає в неї, утворюючи цілісну систему. Деякі особливості методики інтегративного традиційно-евристично-аналітичного навчання нами описано у статті: «Комплексное практическое занятие как необходимая форма компетентностной подготовки полицейского» [3].

Інтегративний традиційно-евристично-аналітичний підхід до навчання – це інтеграція цілей, змісту, засобів, методів та прийомів навчання. *Основною суттю інтегративного традиційно-евристично-аналітичного навчання* є те, що:

- 1) у процесі такого навчання:
 - забезпечується цілеспрямоване об'єднання певних навчальних дисциплін в самостійну систему цільового призначення;
 - наукові положення однієї навчальної дисципліни розширюють та доповнюють наукові положення іншої навчальної дисципліни;

– широко використовуються різноманітні аналітичні та евристичні методи навчання та тощо;

2) під час такого навчання здобувачі вищої освіти мають можливість:

– креативно здійснювати системно-цілісний аналіз будь-якого явища, події, дії та ін.;

– апробувати та практично застосовувати набуті міждисциплінарні знання, уміння та навички;

– набути цілісну систему уявлень щодо технології здійснення тих чи інших професійних функцій, тих чи інших процесуальних дій тощо;

– побачити у відомому – нове;

– виходити за рамки звичного способу дій;

– використовувати нестандартні способи вирішення завдань;

– здійснювати пошук в різних джерелах і формах;

– аналізувати і оцінювати результати діяльності то тощо.

Для запровадження у закладах вищої освіти інтегративного традиційно-евристично-аналітичного навчання слід визначитися з основною метою, завданнями та принципами такого типу навчання. Отже, *основною метою інтегративного традиційно-евристично-аналітичного навчання* є досягнення здобувачами вищої освіти достатнього рівня професіоналізму. Для досягнення цієї мети закладами вищої освіти необхідно вирішити ряд таких *завдань*, а саме:

– модифікувати та удосконалити існуючу систему підготовки фахівців для органів правопорядку, шляхом запровадження новітніх типів, форм, методів та прийомів навчання;

– об'єднати взаємопов'язані навчальні дисципліни та створити міждисциплінарні навчальні спецкурси;

– створити робочі групи для змістовного наповнення таких міждисциплінарних навчальних спецкурсів;

– забезпечити викладання таких міждисциплінарних навчальних спецкурсів декількома викладачами та ін.

При вирішенні цих завдань слід дотримуватися таких *основних принципів інтегративного традиційно-евристично-аналітичного навчання*, а саме:

1) *Горизонтальний принцип* – це об'єднання подібних взаємозалежних та взаємопов'язаних навчальних дисциплін. Наприклад, кримінальне право з кримінально-процесом, криміналістикою, судовою експертизою. Таке співробітництво зазначеним навчальним дисциплінам буде взаємовигідним.

2) *Вертикальний принцип* – це об'єднання навчальних дисциплін, пов'язаних між собою об'єктивною технологічною залежністю. Наприклад, сукупність навчальних дисциплін, які забезпечують процес

досудового розслідування кримінального правопорушення, зокрема, оперативно-розшукова діяльність, кримінальний процес, психологія (психологія особистості, психологія спілкування, психологія впливу, психологія слідчих (розшукових) дій та ін.) та ін.

3) *Діагональний принцип* – це об'єднання автономних та непов'язаних між собою навчальних дисциплін, які слугують доповненням тієї чи іншої навчальної дисципліни. Наприклад, кримінальний процес та іноземна мова.

Підводячи підсумок хотілося би наголосити на тому, такий інтегративний традиційно-евристично-аналітичний підхід до навчання дозволить сформувати у осіб, які навчаються, цілісне уявлення (або цілісний образ, картину) про певне правове явище та про певну процесуальну дію. Такий тип навчання дозволить сформувати у здобувачів вищої освіти систему професійно важливих компетентностей для набуття ними достатнього рівня професіоналізму.

Література:

1. Малофеев Н. Н., Шматко Н. Д. (2001) Отечественные модели интегрированного обучения детей с отклонениями в развитии и опасность механического переноса западных моделей интеграции. //Актуальные проблемы интегрированного обучения. М., С. 8-13.
2. Цільмак, О. (2021). Методика традиційно-евристично-аналітичного типу навчання. *Збірник наукових праць SCIENTIA*. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/9982>
3. Цильмак Е.Н., Лефтеров В.А. Комплексное практическое занятие как необходимая форма компетентностной подготовки полицейского. // The II International Science Conference on Science and practical Technologies, January 26 – 29, 2021, Luxembourg, Luxembourg. 557 p. С. 406-409.

Шулъженко Ігор Владиславович

доцент кафедри іноземної філології, українознавства та
соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг, Україна),
кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ДЛЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЩО МАЮТЬ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ

Постановка проблеми. В результаті збройного конфлікту на Сході України державні заклади освіти, за рішенням уряду, були переміщені, з окупованих територій на території підконтрольні Україні. Варто зазначити, що внутрішньо переміщені особи, у тому числі і науково-педагогічні працівники переміщених закладів вищої освіти, на новому місці проживання і праці зазнали певних матеріальних і моральних труднощів і тому потребують певної підтримки від держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового регулювання надання додаткових юридичних гарантій внутрішньо переміщеним особам були присвячені праці таких науковців як Є. В. Микитентко [1, с. 173-176], І. Г. Козинець, Л. В. Шестак [2, с. 258-261], але проблемі ефективності юридичних гарантій у галузі соціально-трудова праввідносин, що виникають, змінюються та припиняються з науково-педагогічними працівниками переміщених закладів вищої освіти, не було надано достатньої уваги.

Метою статті є обґрунтування і аналіз соціально-правових гарантій, що надаються внутрішньо переміщеним особам, які працюють у закладах вищої освіти, а також внесення пропозицій щодо удосконалення соціального і правового захисту внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. За даними Міністерства соціальної політики станом на 05.02. 2018 року, в Україні взято на облік 1 493 057 внутрішньо переміщених осіб або 1 218 611 сімей з Донбасу і Криму [3], з них 50 тисяч осіб це учасники освітнього процесу (науково-педагогічні працівники і здобувачі вищої освіти), також їх родини [4].

На нашу думку, юридичні гарантії, що надаються науково-педагогічним працівникам, що мають статус внутрішньо переміщеної особи (далі НПП, що мають статус ВПО) можна поділити на загальні, передбачені для всіх осіб, які законно перебувають на території України і спеціальні, передбачені власне для НПП, що мають статус ВПО.

Загальні гарантії реалізуються шляхом забезпеченні рівності всіх громадян перед законом, а також шляхом забезпечення заборони

дискримінації за будь-якою ознакою у тому числі і за ознакою місця проживання та місця реєстрації. Загальні гарантії містяться перш за все в Конституції України.

Спеціальні гарантії для НПП, що мають статус ВПО реалізуються шляхом надання громадянам України що мають статус ВПО додаткових пільг та переваг.

Спеціальні правові гарантії що надаються внутрішньо переміщеним особам містяться у певних нормативно-правових актах, які були прийняті після анексії АРК в 2014 році.

Розглянемо гарантії у галузі соціально-трудових правовідносин, які передбачені чинним законодавством України, для НПП, що мають статус ВПО.

По-перше, чинне законодавство України передбачає, що для внутрішньо переміщених осіб, у тому числі із числа НПП, яких змусили залишити постійні місця свого проживання і роботи у результаті збройного конфлікту, спрощено процедуру підтвердження формально-юридичного припинення трудових правовідносин.

По-друге, для внутрішньо переміщених осіб, у тому числі із числа НПП, на законодавчому рівні, спрощено процедуру отримання дублікату трудової книжки, як основного документу про трудову діяльність.

Для спрощення процедури підтвердження загального і спеціального трудового стажу для внутрішньо-переміщених осіб наказом Міністерства соціальної політики України № 720/1642/5 від 06.10.2014 р. були внесені зміни до Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України № 58 від 27.07.1993 р. Так, відповідно до п. 5.6 вказаної Інструкції «дублікат трудової книжки може бути виданий за новим місцем роботи у зв'язку з відсутністю доступу до трудової книжки працівника внаслідок надзвичайної ситуації, передбаченої Кодексом цивільного захисту України, або проведення антитерористичної операції на території, де працював працівник» [5].

Дублікат видається на підставі заяви працівника та отриманої ним у письмовому вигляді інформації зі штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації про виникнення надзвичайної ситуації або Антитерористичного центру при Службі безпеки України про проведення антитерористичної операції на території, де працював працівник, що надається в довільній формі.

По-третє, внутрішньо переміщеним особам із числа НПП, що працювали у закладах освіти державної форми власності, надана можливість працювати за сумісництвом без обмежень передбачених законодавством.

Так, відповідно до Постанови КМУ № 81 від 04.03.2015 р. «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції» «обмеження щодо тривалості роботи за сумісництвом, порядку надання відпустки та заборони роботи за сумісництвом (крім заборони, встановленої законом) не застосовуються до працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції на період проведення антитерористичної операції» [6].

Висновки і пропозиції. Отже, на наш погляд, фізичні і моральні труднощі, а також матеріальні втрати, яких зазнають внутрішньо переміщені особи із числа науково-педагогічних працівників, не компенсуються в повній мірі вищеперерахованими нормативно-правовими актами.

І тому для підвищення ефективності спеціальних правових гарантій у галузі соціально-трудова правовідносин для внутрішньо переміщених осіб із числа науково-педагогічних працівників ми пропонуємо внести наступні зміни і доповнення в чинне законодавство України.

Абзац 1 пункту 6 Постанови Кабінету Міністрів № 505 від 01.10.2014 р. викласти у наступній редакції: «Грошова допомога не призначається у разі, коли будь-хто із членів сім'ї має у власності житлове приміщення (частину житлового приміщення), яке, за своєю площею, придатне для проживання (з розрахунку 13,65 квадратних метрів на одну особу), що розташоване в інших регіонах, ніж тимчасово окуповані території.

Доповнити ст. 42 КЗпП пунктом 11 частини 2, який би передбачав, що при рівних умовах продуктивності праці і кваліфікації перевага в залишенні на роботі надається працівникам із числа внутрішньо переміщених осіб.

Доповнити ст. 42-1 КЗпП частиною другою наступного змісту: «Працівник який вимушений був звільнитися з місця роботи у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту чи техногенного характеру і має статус внутрішньо переміщеної особи, має переважне право на укладення трудового договору у разі поворотного прийняття на роботу при поновленні Україною контролю над територією де знаходиться місце роботи такого працівника».

На наш погляд, такі зміни і доповнення в чинне законодавство підвищили б ефективність правового та соціального захисту ВПО із числа НПП, а також їх подальшу інтеграцію за новим місцем проживання в Україні.

Література:

1. Микитентко Є. В. Загальні проблеми реалізації правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 4. 315 с.
2. Козинець І. Г., Шестак Л. В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. Молодий вчений. 2014. № 12 (15) частина 1. 328 с.
4. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249753713>.
5. Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників: Наказ Міністерства соціальної політики України № 720/1642/5 від 06.10.2014 р.
6. Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції: Постанова КМУ № 81 від 04.03.2015 р.

РЕЗОЛЮЦІЯ

за результатами проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика» (до 25-ї річниці Конституції України)

11 червня 2021 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика» (до 25-ї річниці Конституції України) організована та проведена кафедрою загальноправових дисциплін у Донецькому державному університеті внутрішніх справ (м. Маріуполь).

Мета заходу – обговорення актуальних проблем сучасного державотворення та правотворення в Україні в умовах інтеграції і глобалізації, формування сучасної європейської моделі конституціоналізму в Україні, розвитку галузей національного права, теорії і практики правоохоронної діяльності, формування ефективних шляхів і методів її вдосконалення; стан, проблеми, шляхи розвитку сучасної освіти, поліцейської освіти як її складової, в Україні.

У панельних дискусіях прийняли участь представники судової гілки влади, у тому числі Конституційного Суду України, Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, Міністерства освіти і науки України, МВС України, центрального апарату Національної поліції, органів державної влади та представників громадських об'єднань, адвокатської спільноти, науково-педагогічного складу провідних закладів вищої освіти, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України і Національної поліції України, Національної академії Служби безпеки України, Академії Державної пенітенціарної служби, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Тренінгового центру прокурорів України, Інституту законодавства Верховної Ради України, Національного музею Голодомору-геноциду, Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України, науково-дослідних установ Національної академії правових наук України та МВС України, Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, практичні співробітники органів юстиції, Державної міграційної служби та Національної поліції.

Конференція має міждисциплінарний характер. До роботи конференції долучились не лише представники різних галузей юридичної науки, а і історичних, економічних, філософських, соціологічних, політичних, технічних, біологічних, психологічних, педагогічних наук, науки державного управління.

За результатами обговорення доповідей учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції :

1. Визначають, що однією з головних умов для успішного розвитку держави є як якісний демократичний зміст Конституції, так й практична дієвість Основного Закону держави, особливо в частині реалізації закріплених нею принципів, таких як верховенство права, законність, пріоритет прав людини, поділ влади, незалежності правосуддя, свободи думки і слова, совісті та переконань. Відтак, перед науковою спільнотою стоять нагальні завдання щодо проведення ґрунтовних досліджень з проблем дієвості та сутності Конституції, удосконалення її змісту, розбудови понятійного апарату, окремих положень та норм.

2. Відзначають, що розвиток сучасного етапу державотворчого процесу об'єктивно зумовлює необхідність посилення наукових пошуків щодо дослідження проблем в сфері розвитку конституціоналізму, державотворення і правотворення та вивчення вказаної проблематики в юридичних навчальних закладах. Рекомендують керівництву закладів вищої освіти, науково-дослідних установ залучати до наукових досліджень з вказаної проблематики, а також з питань формування сучасної європейської моделі конституціоналізму в Україні широке коло молодих науковців, здобувачів вищої освіти.

3. Пропонують серед основних завдань правової науки на сучасному етапі державотворення в Україні визначити дослідження проблем вдосконалення і розвитку конституційного законодавства, реформування судово-правової системи, адміністративно-територіального устрою, вдосконалення форми державного управління, місцевого самоврядування, взаємовідносин місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, перерозподілу та чіткого визначення конституційних повноважень між основними владними інституціями.

4. Пропонують за напрямом теорії і практики правоохоронної діяльності пріоритетними завданнями визначити дослідження актуальних проблем практичної діяльності правоохоронних органів відповідно до їх функцій та компетенції, визначених законодавством розроблення правових, організаційних, технологічних, економічних, інформаційно-аналітичних, фінансових та інших методів удосконалення діяльності правоохоронних органів, використання сучасних інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів, удосконалення і підвищення ефективності підготовки висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів; упровадження в практику діяльності правоохоронних органів сучасних вітчизняних та зарубіжних науково-дослідних методик і технологій.

5. Підтримують позицію вітчизняних науковців, що в Україні повинні існувати разом з класичними юридичними закладами освіти заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, зокрема ті, які перебувають у системі Міністерства внутрішніх справ України. Серед основних завдань закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання повинні бути як підготовка висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів, так і профільних юристів.

Організаційний комітет Всеукраїнської науково-практичної конференції

60 ДЮ
РОКІВ
60 Д
year

